

Prof. Dr. Yusuf el-KARADÂVÎ

SÜNNETİ ANLAMADA YÖNTEM

Nida

Eksiksiz
TAM METİN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Kitapların Orijinal Adları	1. Keyfe neteâmelu maa 's-sünneti 'n-nebeviyye 2. es-Sünnetü masdaran li 'l-ma 'rifeti ve 'l-hadarati 3. el-Medhâl li-dirâseti 's-sünneti nebeviyye
Yayın No/Seri	12/ Karadâvî Külliyyatı :7
Editör	Recep Songül
Redaksiyon	Hasan Karayiğit
Mizanpaj	M. Ali Alioğlu
Kapak	Ahmet Mayalı
Baskı&Cilt	Karmat Matbaa- Zeytinburnu/İstanbul Tel:02124819411
ISBN	978 9944 0478-3-8
1. Basım	Ağustos 2008
Yayın	Nida Yayıncılık Pazarlama İç ve Dış Ticaret Balaban Ağa Mah. Büyük Reşit Paşa Cd. Turistik İşhanı 28/43 Eminönü/İstanbul Tel :(0 212) 527 93 86 Fax: (0 212) 631 67 32
Web	www.nidayayincilik.com
e-mail	bilgi@nidayayincilik.com

Copyright © 2008 Nida Yayıncılık

Prof. Dr. Yusuf el-Karadâvî eserlerinin Türkçe'de tercüme ve yayın hakları, yazar tarafından Nida Yayıncılık Pazarlama İç ve Dış Ticaret'e devredilmiş olup, her hakkı saklıdır. Bunun dışında yazarın herhangi bir kişi, kurum ve kuruluşla anlaşması bulunmamaktadır. Yazarın eserleri başkası tarafından yayımlanamaz, kullanılamaz. Tanıtım dışında yapılacak kısa alıntılar hariç, yayıncının yazılı izni olmaksızın yayımlanamaz, elektronik ortamlarda kopyalanamaz, çoğaltılamaz.

Prof. Dr. Yusuf el-KARADÂVÎ

Sünneti Anlamada Yöntem

Notlar ilaveli Çevri
Hanifi Akın

Prof. Dr. Yusuf el-KARADÂVÎ

İslâm dünyasının en saygın âlimlerinden biri kabul edilen Mısırlı âlim Prof. Dr. Yusuf el-Karadâvî, 1926 yılında Mısır'da doğdu. On yaşına varmadan Kur'an'ı ezberledi. Temel eğitimini Ezher'e bağlı ilköğretim okullarında, üniversiteyi de 1954 yılında *Ezher Usûlü'd-Din* fakültesinde tamamladı. 1973 yılında doktorasını tamamlayan Üstad Karadâvî, Mısır başta olmak üzere birçok Arap ülkesinde önemli görevler üstlendi.

Gençliğinin ilk yıllarında Müslüman Kardeşler hareketine katılan Üstad Karadâvî, mücadelecî bir İslâm âlimi olup birkaç kez hapse girdi.

Birçok önemli ve hassas konularda eserleri bulunan Üstad'ın, 150'ye yakın eseri bulunup birçok dünya dillerine çevrilmiştir. Eserlerindeki geniş ufku, Kur'an ve tertemiz Sünnet'e bağlılığı göze çarpan Üstad Karadâvî, ayrıca İslâm fihhının yenilenmesi ve uygulanabilir mahiyette kolaylaştırılması yönlerine özellikle vurgu yapıyor.

İlerlemiş yaşına rağmen dünyadaki Müslümanların dertleriyle ilgilenen Üstad Karadâvî, birçok ülkede konferans, sempozyum ve seminerlere katılarak İslâm'ın doğru anlaşılması için çaba sarf ediyor. Bu anlamda uluslararası düzeyde birçok kuruluş ve çalışmayı bizzat yürütmekte ya da denetlemektedir. Bunların en önemlileri şunlardır:

- Dünya Müslüman Âlimler Birliği Başkanlığı
- Avrupa Fetva Konseyi Başkanlığı
- Birçok İslâmî Finans Kuruluşlarında Denetim Başkanlığı
- İslâm Hukuku Araştırma Konseyi
- İslâm Medeniyeti Araştırma Komisyonu
- Avrupa İslâmî Etütler Merkezi
- Sünnet ve Siret Araştırmaları Merkezi

Kendisine hayırlı, sabır ve sebat dolu ömürler dilerken, onun emsâllerinin de çoğalmasını Yüce Mevla'mızdan dileriz . . .

İçindekiler

Yayıncı Önsözü	11
İlahî Düstur'dan	17
Peygamberlik Kandilinden	18
Yazarın Öndördüncü Baskıya Yazdığı Önsöz	19
Tâhâ Câbir el-Alvânî'nin Sunum Yazısı	23
Yazarın Birinci Baskıya Yazdığı Önsöz	39
I. BÖLÜM: SÜNNET, SÜNNETİN KAPSAMI VE ÖNEMİ	43
1. Sünnetin Tanımı ve Kapsamı	45
Hadisçilere Göre Sünnete Dönüş	55
1. Nebî (s.a.v)'in Sözleri:	55
a. Nebevî Belagat	66
b. Kavli Hadislerin Önemi	69
2. Nebî (s.a.v)'in Fiilleri	70
3. Nebî (s.a.v)'in Takrirleri (Onayları)	80
4. Nebî (s.a.v)'in Sıfatları	82
5. Nebî (s.a.v)'in Sîreti (Hayatı)	83
6. Sünnetin Tamamı Haktır ve Sünnette Bâtıla Yer Yoktur	85
2. Sünnetin Önemi ve Delil Oluşu	90
A. Kur'an'ın Delâleti	90
B. Sünnetin Delâleti	92
C. Sahabe ve Onlardan Sonra Gelen Ümmetin İcmaı	96
D. Fıkıhtaki Hükümlerin Çoğunun Kaynağı Sünnettir	98
E. Rey Ekolü'nde Sünnet	98
F. Bütün Fakihlerin Sünnete Başvurdıkları	103
G. Fıkıh İmamlarının Bazı Sünnetlerle Amel Etmeyişlerindeki Mâzeretleri	105
H. Sünnetin, Tasavvuf İçin de Bir Kaynak Olması	113
•İlk Sufilerin, Sünnete Sarılmaları	114
I. Sünnet, İslâmî Hayat İçin Detaylı Bir Metot Çizer	117
İ. Sünnetin Getirdiği Tafsilatın Miktarı, Konulara Göre Farklılık Arz Eder	123
3. Sünnet-Kur'an İlişkisi	125
"Kur'an Varken Sünnete İhtiyaç Yoktur" İddiası	128
4. Müslümanların, Sünneti Korumadaki Gayretleri	131
A. Güvenilirliği Açısından Sünnet	131
B. Sünnet ve Hadisleri Elde Etmek İçin Yapılan Yolculuklar	135
C. Hadis Usûlü (Usûl-i Hadis) İlmi	137
II. BÖLÜM: SÜNNETİN İSLÂM'DAKİ YERİ	147
1. Sünnetin İslâm'daki Yeri	149

A. Kapsamlı Bir Metot	150
B. Dengeli Bir Metot.....	151
C. Tamamlayıcı Metot	153
D. Olgusal Bir Metot	155
E. Kolaylaştırıcı Bir Metot	158
2. Müslümanların Sünnete Karşı Görevi	163
Sakındırılan Üç Afet	164
1. Aşırıların Tahrifi.....	165
2. Bozguncuların Sokuşturması	166
3. Cahillerin Te'vili	167
3. Sünneti Ele Almada Temel Esaslar.....	172
1. Sünnetin Sahih Olup Olmadığının Tespit Edilmesi	172
2. Sünnetin Doğru Bir Şekilde Anlaşılması	174
3. Nassın, Kendisinden Daha Kuvvetli Bir Nass'la Çelişmekten Kurtarılması	175
A. Teşrii Konularda ve İdarede Başvurulan Sünnet	175
B. Sahih Hadisleri Reddetmek, Uydurma Hadisleri Kabul Etmek Gibidir	180
1. Önceki Düşmanların Sünnete Karşı Şüpheleri	181
2. Yeni Düşmanların Sünnete Karşı Şüpheleri.....	183
C. Kur'an'ın Yol Göstericiliğiyle Yetinmek	184
D. Hatalı Anlayış Sebebiyle Hadisi Reddetmek.....	185
E. Yanlış Anlayış Sebebiyle Sahih Hadislerin Reddedilmesi.....	186
F. Manası Karmaşık Olsa Bile Sahih Bir Hadisi Çabucak Reddetmenin Pervasızlık Olması ...	193
III. BÖLÜM: SÜNNETİN, FAKİH VE DÂVETÇİ İÇİN BİR KAYNAK OLMASI.....	197
1. Hukuk ve Yasama Alanında Sünnet.....	199
A. Fakihlerin Hepsinin Hüküm Verirken Sünnete Başvurması.....	203
B. Hadis ile Fıkhî Birleştirmenin Zorunluluğu.....	204
C. Fıkhî Kaynaklara Başvurmanın Gerekliği.....	212
2. Tebliğ ve Rehberlik Alanında Sünnet	216
A. Delil Gösterilecek Hadisin Sıhhatinin Araştırılması	226
B. Vaizlerden Çoğunun Afeti	228
C. İbn Hacer el-Heysemî'nin Fetvası.....	230
3. Terğib ve Terhib Konusunda Zayıf Hadis Rivayeti Hakkındaki Görüşün İncelenmesi	232
A. Tembih Edilmesi Gereken Gerçekler	236
B. Dâvetçide Olması Gereken İnce Kavrayış:.....	251
IV. BÖLÜM: NEBEVÎ SÜNNETİ İYİ ANLAYABİLMEK İÇİN ÖLÇÜLER VE KURALLAR	261
1. Sünnetin Kur'an-ı Kerim Işığında Anlaşılması	263
Hadislerin Kur'an'la Çeliştiği İddiası Hakkında Bir Değerlendirme	272
2. Bir Konuda Gelen Bütün Hadislerin Toplanması.....	278
A. Elbisenin Uzatılması İle İlgili Hadis	278
B. Ziraat İle İlgili Hadisler	285
3. Muhtelifu'l-Hadis Arasında Bağdaştırma ve Tercih	290

Cem' Tercihden Önce Gelir	290
I. Kadınların Mezarları Ziyaret Etmesi İle İlgili Hadisler	293
II. Azl Hadisleri.....	296
III. Hadiste Nesh.....	301
4. Hadislerin; Söyleniş Sebepleri, Şartları ve Maksatları Işığında Anlaşılması	305
A. Nassların Vaz' Hikmetini ve Bağlamalarını Göz Önünde Tutma Hususunda Sahabe ve Tabiunun Metodları	312
B. Nassların Değişen Bir Örf Üzerine Kurulması	314
C. Lafız ile Ruh veya Zahir ile Maksatlar Arasında Sünnet.....	319
5. Hadisteki, Değişken Araç İle Sabit Amacın Birbirinden Ayırt Edilmesi.....	323
6. Hadisi Anlamada Hakikat İle Mecazın Ayırt Edilmesi.....	344
Ahkâm Hadislerinde Mecaz	354
Çağdaş Kültürle Yetişen Kimselere Mecaz Kapisını Kapatmanın Tehlikesi.....	357
Mecazi Yorumlarda Aşırıya Kaçmaktan Sakınılması.....	361
Reddedilen Yorumlar	362
7. Gaybi Olan İle Gaybi Olmayan Hususları Birbirinden Ayırt Etmek.....	366
Sonradan Çıkan İstilahlardan ve Şer'i Nassların Bu İstilahlar Üzerine İndirgenmesinden Sakınmak.....	374
" Tasvir " ve " Naht " Kelimeleri.....	375
EK: V. BÖLÜM SÜNNETİN TEŞRİİ (HUKUKİ) BOYUTU	379
Giriş	381
Mânası Tahrif Edilen Bir Hadis	382
Sünnetin Teşri'deki Fonksiyonunu İnkâra Yönelik Aşırılıklar	387
İfrat ve Tefrite Düşenler Arasında Teşrii Sünnet	390
Tahkike Muhtaç Büyük Bir Mesele	396
Sünnetler Konusunda İmâm İbn Kuteybe'nin Görüşleri	397
İmam el-Karâfi'nin Değerlendirmesi	400
Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî'nin Sünnetler Konusundaki Taksimatı.....	408
Risâlet'in Tebliğine Yönelik Varid Olan Sünnetler	408
Risâlet'in Tebliği İle İlgili Olmayan Hadisler.....	409
Reşid Rıza'nın Hz. Peygamber'e Uyuma (İttiba) Meselesini Ele Alışı.....	412
Üstad Şeltut'un, Sünneti Teşrii ve Teşrii Olmayan Diye Ayırımı.....	417
Genel ve Özel Teşri' Bakımından Sünnet.....	418
Tâhir b. Âşûr'un Görüşleri	423
Meselenin Değerlendirilip Ayırıştırılması.....	427
Üzerinde İhtilaf Edilmemesi Gereken İki Hakikat	428
İfrat ve Tefrit Arasında Bocalamak	429
Hacla ilgili Fiillerden Bazıları Sünnetten Değildir	432
Hadis Kitaplarındaki Zekâtla İlgili İhtilafın izahı	439
Sığırların Zekâtına Dair	441
Atların Zekâtına Dair	443
Çok Sıklıkla Nesh Görüşüne Sığınmamak Gerekir.....	444

Hız. Peygamber'in İctihatları	448
Sünnet'te İrşad Yoluyla Gelen Emir ve Nehiyler	450
Tıpla İlgili Hadisler	452
İbn Kayyim'in Tıbb-ı Nebevî İle İlgili Bazı Hadisleri Yorumu	454
Sahih Addedilen Bu Hadisleri Nasıl Yorumlamak Gerekir?	459
Tıbbî Nitelikli Hadislerle İlgili İbn Haldun'un Görüşü	460
Hız. Peygamber'in Beşer Olması Gereği Tasarrufları	461
Ulaşılan Sonuçlar	469
Başka Bir Tembih	471
Sonuç	473
Kaynakça	477
Sözlük	487
index	499
Prof. Dr. Yusuf el-Karadâvî Eserleri	513

Kısaltmalar

a.g.c.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
a.s	:Aleyhisselâm
a.y.	:Aynı yer
b.	:Bin/oğul
binti	:Kız
bkz	:Bakınız
c.	:Cilt
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.	:Hicri
Haz.	:Hazırlayan
ibni	:Oğul
M.	:Miladi
nr.	:Numara
ö.	:Ölüm
r.a.	:Radiyahallâhu anh
r.anhâ	:Radiyahallâhu anhâ
rh.a	:Rahmetullâhi aleyh
s.a.	:Sallahallâhu aleyhi ve sellem
Ş.İ.A.	:Şamil İslam Ansiklopedisi
T.D.V.	:Türkiye Diyanet Vakfı
tahk.	:Tahkik
tere.	:Tercüme
trs	:Tarihsiz
tsh.	:Tashih

Yayıncı Önsözü

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...

Tarih boyunca, bir dine inanan ve o dinin öğrenimi ile uğraşan insanları en çok meşgul eden mesele; kendisi de varlık âleminin bir yorumu olan *dini metin*'lerin anlaşılması ve yorumlanması olmuştur. Bunun başlıca sebebi, gerek Allah'tan gelen vahyin/ilahî mesajın, gerekse vahyin pratik uygulayıcısı olan peygamberin söz ve davranışlarının, sözlü ve yazılı ifade tarzlarıyla, nesilden nesile nakledilmesidir. Zira, insanların kullandığı herhangi bir dilde veya aynı dilin lehçe ve üslûplarında, tek başına söz ve rivayet, şüpheye yer bırakmayacak şekilde kişinin gaye ve maksadını belirtmede, muradını ortaya koymada yeterli olamaz. Ayrıca *din dilinin* yapısı gereği, muhkem ifadeler yanında: *teşbihî*, *mecâzî*, *temsîlî* ve *sembolik* anlatım tarzlarına başvurulması, bu gaye ve maksadının anlaşılmasını güçleştirmiştir. Kaldı ki, bu metinleri okuyan ve dinleyenin, ondan yararlanma derecesi de bireysel ve toplumsal durumuna, ilâhî kelâmın ait olduğu dilin formlarına ve din diline âşinalığının farklı oluşuna göre de değişiklik arz eder.

Dolayısıyla, dinin *nass* olarak kabul ettiği metinleri anlamak için, şâri'in gaye ve maksatlarını tespit etmek esastır. Ancak bu gaye ve maksadı sadece dil bilgisi kuralları ile lâfızlardan istinbat etmek mümkün değildir. Zira, kelime ve lâfızlar gayenin kendisi olamaz. *İbret* ve *itibar* olmadan yalnızca *ibare*, bizi asla hak ve hakikate götüremez.

On dört asır içinde, altı yüz sayfalık Kur'an gibi bir kitabın yüz binlerce cilt tefsir ve izahının yapılmış olması, İslâm Peygamberinin sözlü söylemlerini ve anlamlı eylemlerini tahlil edebilmek için, bir o kadar şerh ve haşiyenin kaleme alınmış olması bunun en canlı ifadesidir.

Kaldı ki, çağdaş insanın yönelişleri, bu çaba ve gayretlerin kıyamete kadar artarak devam edeceğini çok açık bir şekilde göstermektedir.

Ancak anlama ve yorumlama faaliyeti, ne *tefsir* ve *te'vil* ne de *şerh* ve *haşiye* yazma ameliyesinden ibarettir. Mühim olan, bu faaliyet neticesinde Allah ve Resûlünün gaye ve maksadı ile vardığımız sonuçların örtüşmesidir. Şayet bu çaba ve gayretler devam edecekse, çağdaş insanın yönelişini boşa çıkarmamak ve onları hayal kırıklığına uğratmamak için, yeni şerhler ve tefsirler yazmaktan çok, doğru anlama ve doğru yorumlamanın yollarını aramak, daha doğrusu anladıklarımızın Allah ve Resûlünün murad ve maksadı ile örtüşmesinin yollarını tespit etmemiz gerekir. Elbette bunun için yapılacak ilk iş, on dört asırlık anlama ve yorumlama faaliyetinin engin tecrübesinden istifade etmektir. Yeniden anlama ve yeniden yorumlamadan söz edilecekse bu, bir zorunluluktur. Menfî anlamda gelenekçi olmakla, müspet anlamda bir geleneğe sahip olmak farklı şeylerdir. Müsbet anlamda bir geleneğe sahip olmayanlar, yeniden anlama ve yeniden yorumlama faaliyetine girişecek imkânı bulamazlar. Köksüz bir hareketin öksüz ve akîm kalması kaçınılmazdır.

Hadis ve Sünnetin anlaşılması ve yorumlanması meselesi, İslâm düşüncesinin teşekkül devrinde, Ehl-i Hadis ile Ehl-i Fıkhî karşı karşıya getirmiştir. Muhaddisler fakihleri, hadis bilmemekle ve rey ile kıyası hadislere tercih etmekle suçlarken; Fakihler ise Ehl-i Hadis'e, rivayet ettikleri üzerinde düşünmeyen birer râvi ve nakilci gözüyle bakmış ve onları ilim hamalları, bilgi taşıyıcıları olarak değerlendirmiştir.

Netice itibarıyla Hadis İlmi ve Usûlü, kendi içinde bir anlama ve yorumlama yöntemi geliştiremediği içindir ki, bilâhère muhaddisler de, fakih ve müfessirler gibi, Hadis ve Sünneti anlamak için, büyük oranda *Usûl-i Fıkhîn* kural ve kaidelerini kabul etmekte kalmışlardır. Zira *Usûl-i Fıkhî*, İslâmî ilimler içinde, dört ayrı ilmin (dil, mantık, kelam, fıkıh) esas ve prensiplerini cem eden, gerek bilgi felsefesi bakımından, gerekse anlama ve yorumlama yöntemi bakımından, müstakil (ve kısmen de olsa) mütekâmil bir metodoloji geliştiren tek disiplin olarak kabul edilmiştir.¹

Sünnet; Kur'an-ı Kerim'den sonra İslâm'ın ikinci kaynağıdır. Kur'an; inançlar, ibâdetler, ahlâk, muamelât ve âdabla ilgili İslâm'ın temel esaslarını

¹ Dr. Mehmet Görmez, Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu, T.D.V. Yayınları, 2. baskı, Ankara 2000, s. 1-4

ve kurallarını içeren ana kitaptır. Sünnet ise; bütün bu konularda Kur'an'ın teorik olarak açıklaması ve pratik olarak uygulamasıdır.

İşte bundan dolayı sünnete uymak ve onun getirmiş olduğu hükümler ile yönlendirmelerle amel etmek hayatî bir konudur.

Milletlerarası İslâmî Düşünce Enstitüsü başkanı Üstad Câbir el-Alvânî'nin de dediği gibi, sünnet, Kur'an'la iç içedir. Çünkü sünnet, Kur'an'ın mübhemini beyan eder, mücmelini tafsil eder, âyetlerini açıklar, beyanlarını tefsir eder ve hükümlerin uygulama sahalarını gösterir. Bazen de görünürde umum ifade eden bir şeyi tahsis edebilir ve yine görünürde mutlak olanı da sınırlandırabilir.

Hiç şüphesiz yukarıda belirttiğimiz önemli hususların, çağdaş İslam dünyasında ifrat ve tefrit çizgilerinden uzak, son derece ilmî bir üslûp ile sistematik bir yapı içerisinde değerlendirildiği eser, gerek genel İslam coğrafyasında gerekse de ülkemizde önemli takdirleri kazanmış üstad Yusuf el-Karadâvî'nin tercümesini sunduğumuz "*Keyfe Neteâmelu Maa's-Sünneti'n-Nebeviyye*" isimli çalışmasıdır.

Bu kitap, yazıldığı günden günümüze kadar İslam dünyasının her yerinde, akademisyenlerin, âlimlerin, ilim öğrencilerinin, vaiz ile hatiplerin ve özellikle de hadis okumak isteyen hemen her Müslüman'ın âdeta bir el kitabı olmuştur. Kitap, birçok ilahiyat fakültesinde, enstitülerde, ilim meclis ve yuvalarında ders kitabı olarak okutulması sebebiyle Müslümanlar nezdinde önemli bir yer edinmiştir.

Bu değerli eseri tercüme ettirmemizdeki gaye, ülkemizde çok ciddi bir bilgilenme açığının var oluşu, diğer bir deyişle insanımızın yanlış bilgilerle donatılmış olmasıdır. En temel konularda bile *sahih* İslâmî bilgilerden yoksun olmaları gerçeğinden hareketle; insanımızı doğrudan doğruya Kur'an ve hadislerle muhatap kılmak, bu sorunu çözmek için en iyi yöntemlerinden biridir. Bu nedenle de yaygın bir "ümmeî eğitimi"ni hedeflemiş olması hasebiyle bu eserin, ülkemiz insanları açısından ne kadar önemli olduğu aşîkârdır.

Bu eserin daha önce yapılan tercümesi takdire şayan olması ve o dönemin ihtiyacını belli ölçüde karşılamasına rağmen; tercümede, konunun anlaşılmasında önemli bir yeri olan alt başlıklara gereği kadar yer verilmemiş ve yeterli oranda tahriç yapılmamıştır. Bazı yerlerde tercüme sıkıntılına da rastlanmaktadır. Bunların yanı sıra Üstâd Yusuf el-Karadâvî'nin tercümemizde esas aldığımız on dördüncü baskıya yaptığı önsözde de belirttiği gibi; yazarın kitabını yeniden gözden geçirmesi, düzeltme ve tamamlayıcı değerlendirmelerde bulunması, farklı bölümler

ilave etmesi, yararlı açıklamalar eklemesiyle kitabın hacmi üçte bir oranında artmıştır. Ayrıca aynı önsözde Üstad Karadâvî, daha önce diğer dillere tercüme edilmiş bu eserin tekrar gözden geçirilmesini talep ederek, yapılacak tercümelere bu yeni 14. baskının kullanılmasını önemle vurgulamıştır.

İşte yukarıda zikrettiğimiz bu ve benzeri sebeplerden dolayı kitabın yeniden tercüme edilmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Elinizdeki bu tercümenin, *eksiksiz tam metin* olması hasebiyle önemli bir boşluğu dolduracağı ümidindeyiz.

“*Sünneti Anlamada Yöntem*” başlığıyla tercümesini sunduğumuz bu eser, Üstad Karadâvî'nin üç kitabından meydana gelmektedir:

Birincisi: “*Keyfe Neteâmelu Maa's-Sünneti'n-Nebeviyye*”,

İkincisi: “*el-Medhal li-Dirâseti's-Sünneti'n-Nebeviyye*”

Üçüncüsü ise, “*es-Sünnetü Masdaran li'l-Ma'rifeti ve'l-Hadâratı*”

Üstâd Yusuf el-Karadâvî Washington'daki “*Milletlerarası İslâmi Düşünce Enstitüsü*”nün isteği üzerine birinci eseri hazırlamıştır. Daha sonra yazar bu eseri “*el-medhal li-Dirâseti's-Sünneti'n-Nebeviyye*” adıyla enstitülerde, fakültelerde ve çeşitli yerlerde öğrencilere ders kitabı olarak okutulması amacıyla özetlemiştir. Yalnız özetlediği bu esere, 83 sayfalık bir ek hazırlamıştır. Bu ek, elinizdeki tercüme ettiğimiz eserin *birinci bölümü* olan “Sünnet, Sünnetin Kapsamı ve Önemi” başlıklı kısmını oluşturmaktadır.

“*Keyfe Neteâmelu Maa's-Sünneti'n-Nebeviyye*” adlı eser, tercümemizin esas ana gövdesini teşkil etmektedir ve bu eserin tamamı, son eklemeleri dâhil, eksiksiz bir metin olarak kitapta yer almaktadır. Eserin isimlendirilmesinde de bu kitabın başlığı kullanıldı. Çünkü bu eser, Üstad Yusuf el-Karadâvî'nin bu alanda yaptığı çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

“*es-Sünnetü Masdaran li'l-Ma'rifeti ve'l-Hadâratı*” kitabının ise, 70 sayfalık Sünnetin Teşriî ile ilgili kısmı, elinizdeki eserin eki olan beşinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu son bölüm, Prof. Dr. Özcan Hıdır'ın tercümesini yaptığı “*Bilgi ve Medeniyet Kaynağı Sünnet*” adlı çalışmasından iktibas edilmiştir.

Tercümede “*Keyfe Neteâmelu Maa's-Sünneti'n-Nebeviyye*”nin Dârü's-Şurûk yayınevi tarafından basılan Kahire 1427/2006 dördüncü baskısı, “*el-Medhal li-Dirâseti's-Sünneti'n-Nebeviyye*”nin Mektebetu Vehbe yayınevi tarafından basılan Kahire 1425/2004 beşinci baskısı ile

"*es-Sünnetü Masdaran li'l-Ma'rifeti ve'l-Hadâratı*"nin Dâru's- Şuruk yayınevi 1426/2005 dördüncü baskısı esas alınmıştır.

Günümüzde hadis kaynaklarının tespitinde Concordance usulü esas alındığı için, bu çalışmada da aynı usul esas alınmış ve hadisler, Concordance usulüne göre verilmiştir. Concordance içerisinde yer almayan hadislerin, hangi kaynaktan geçtiği çoğunlukla tespit edilerek bazen bu kaynakların cilt ile sayfa numarası gösterilmiş, bazen de cilt ve sayfa numarası yerine parantez içerisinde hadis numarası verilmiştir.

Yazarın, hadislerin tahriri hususunda bazen ikinci derece derleme kitaplara başvurduğu, dolayısıyla da kaynaklarını belirttiği bazı hadislerin sözkonusu yerlerde bulunmadığı görülmüştür. Bu durumda hadislerin bulunmadığı ile ilgili açıklamalar yapılmış ve sözkonusu hadisin geçtiği diğer kaynaklar gösterilmiştir.

Hadislerin tahririnde kullanılan eser isimleri, "Kaynakça" bölümünde verilmiştir.

Eserin tercümesi esnasında çevirmen arkadaşımız Hanifî Akın, olabildiğince hadislerin orijinal metinlerine bağlı kalmış, zaman zaman kastedilen mananın günümüz okuyucusu tarafından daha iyi anlaşılması için "*çağdaş*" bir üslupla biraz serbest davrandığı da olmuştur.

Azami dikkat ve gayretlere rağmen, farkında olunmadan tercüme hataları olmuş olabilir. Yapıcı eleştiri ve uyarılara her zaman ihtiyaç duyduğumuzu, okuyucularımız tarafından bilinmesini isteriz.

İslâm dünyasının, değerli ilim adamı Prof. Dr. Yusuf el-Karadâvî'nin yazılı izni ve onayıyla kitaplarını bir külliyat şeklinde tercüme etmek gibi zor bir çalışmaya başlayan ve bu çerçevede önemli eserleri kültür dünyamıza kazandırarak, mühim bir boşluğu bir nebze olsun doldurma gayretinde olan yayın dünyamızın yeni soluğu *Nida Yayıncılığın* bu çizgide nitelikli kitaplar yayınlaması temennisiyle, bu eserlerin değerlendirilmesi bağlamında yapılacak tenkit, uyarı ve katkı sahiplerine şimdiden şükranlarımızı sunacağımızı belirtmek ister, bu anlamlı ve zor çalışmada emeği geçen tüm değerli dostlarımıza teşekkür ederiz.

Çaba bizden, başarı elbette Allah'tandır.

O, ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcıdır.

İstanbul

Ağustos/2008

İlahî Düstur'dan

Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım

- *“Doğrusu içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkârdan) kendilerini temizleyen, kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler.”*

(Âl-i İmrân, 3/164)

- *“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve Resûl'e götürün (onların talimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir.”*

(en-Nisâ, 4/59)

- *“(Ey müminler!) Peygamber'i, kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın. İçinizden, birini siper edinerek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir. Bu sebeple, onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok e-lemlî bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.”*

(en-Nûr, 24/63)

- *“Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun.”*

(el-Haşr, 59/7)

Peygamberlik Kandilinden

- “Resûlullah (s.a.v), *‘Yüz çevirenler dışında ümmetimin hepsi cennete girecek’* buyurdu. Sahabiler, *‘Ey Allah’ın Resûlü! Cennete girmeyi kim istemez ki?’* dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), *‘Bana itaat edenler cennete girer ve bana karşı gelenler de cenneti istememiş demektir’* buyurdu.”

(Buhârî, İ’tisam: 2)

- “(Benden sonra) size iki şey bıraktım. Bunlar (a sarıldık)tan sonra (asla) sapmazsınız. Bunlar, Allah’ın kitabı ile Sünnetim’dir.”

(Hâkim, el-Müstedrek. I:172)

- “Ben sizi, gecesini gündüzü gibi apaydın olan (en küçük bir şüpheyi kabul etmeyen gayet açık) bir din üzerinde bıraktım. Bu sebeptendir ki, benden sonra sünnetime ve benim yolumda yürüyen Halifelerimin sünnetine sarılınsınız. Bu sünnetleri azı dişlerinizle olsa dahi sıkıca tutunuz.”

(Ahmed b. Hanbel, el-Müsned. IV, 126, 127)

Yazarın Ondördüncü Baskıya Yazdığı Önsöz

Bismillâhirrahîmânirrahîm

Hamd: nimetini sâlih işlerle tamamlayan, ihsanıyla ilgili hayırlı ve hareketli şeyler indiren, uygun hale getirmesiyle maksatları ve gayeleri gerçekleştiren Allah'a mahsustur.

Salât ve selâm: Allah'ın rahmetiyle âlemlere hidayet rehberi olmuş, O'nun nimetiyle müminlere yol gösterici kılınmış ve O'nun hüccetiyle bütün insanlara gönderilmiş efendimiz, önderimiz, örneğimiz, sevgilimiz, öğretmenimiz Muhammed (s.a.v)'e, O'nun ehli beytine, sahabelerine, O'nun yolunda yürüyenlere ve kıyamete kadar O'nun sünnetiyle hidayete eren kimselere olsun.

Bu girişten sonra; nebevî sünnet, ikinci vahiydir veya vahy-i gayr-i metluv (okunmayan vahiy)'dir. Kur'an'ı Kerim'in nebevî beyanıdır. Müslümanların elinde hükümlerin ve tüm yönelişlerimizin değerlendirilmesi için ikinci kaynaktır.

İşte bu sebeptedir ki, anlama, kavrama, inanç, bağlılık, amel, mânevî hayat, davet, eğitim ve öğretim alanlarında sünneti anlama her Müslüman'a farzdır. Özellikle de Müslümanların gerileme devrinde, Kur'an'ı ve peygamberin sünnetini anlama faaliyetlerini donuklaştırdıkları bir dönemden sonra bu farziyeti hatırlatmak çok gereklidir.

Müslüman âlimler, dâvetçiler ve düşünürler ile dini çağımızın idrâkine en uygun bir tarzda anlatmayı düşünen her gayret sahibinin, bu alandaki görevlerini yerine getirmeleri gerekmektedir.

Aslında bu kitabı *“el-Ma'hedu'l-Âlemiyyu li'l-Fikri'l-İslâmî”* (Milletlerarası İslâmî Düşünce Enstitüsü)'nün isteği üzerine bu alanda bir katkı olması için hazırladım. Bu kitap geçen on bir yıl zaman zarfında Mısır'da ve Beyrut'ta onlarca baskı yaptı. Bunca aradan sonra bu kitap hakkında yeniden gözden geçirme, düzeltme ve tamamlayıcı bazı değerlendirmelerin yapılmasının uygun olacağını gördüm. Görev ve sorumluluklarımın fazlalığı ve vaktimin darlığına rağmen bahsettiğim çalışmayı gerçekleştirmek için bulduğum vakit kaçırmamam gereken bir fırsat oldu. Bu kitabın sahip olduğu güzelliklerden birisi de; bu kitabı hazırlarken kendimi tamamen bu çalışmaya vererek ona eksiksiz bölümler, sahih ve açıklayıcı bilgiler bakımından tamamlayıcı hususlar ilave etmem, düzeltme yapmam ve gözden geçirmelerde bulunmam oldu. Böylelikle bu kitap, aslının üçte biri kadar arttı. Bu sonuç, Yüce Allah'ın lütfundan ve şartları uygun hale getirmesinden kaynaklanmaktadır. Buradan hareketle bu kitabı başka dillere tercüme eden kardeşlerimden, önceki tercümeleri yeniden gözden geçirmek ve tamamlamak için bu baskıya itimat etmelerini umuyorum. Böylelikle Arapça aslından yapılan tercümelerde farklılık olmamış olur.

Sünnete hizmet etmek için (bu alanda) birçok kitap yazmamda beni başarılı kılmamasından dolayı Allah'a hamd ediyorum. Bu kitapların içerisinde; *“es-Sünnetü Masdaran li'l-Ma'rifeti ve'l-Hadâreti”*, *“Medhal li-Dirâseti's-Sünnet”*, *“er-Resûl ve'l-İlm”*, *“el-Müntekâ mine't-Terğîb ve't-Terhîb li'l-Münzirî”*, *“el-Merciyyetu'l-Ulyâ fi'l-İslâm li'l-Kur'an ve's-Sünnet”* gibi direkt sünnetle ilgili kitaplar ve *“Şerîatu'l-İslâm Sâlihâtun li-Kulli Zemân ve Mekân”*, *“Medhal li-Dirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye”*, *“Teyşîru'l-Fıkhî li'l-Müslimi'l-Muâsır”* nın birinci cildigibi konuyla ilgili direkt bağlantılı olmayan kitaplar yer almaktadır.

Dâru's-Şurûk yayınevi, genişletilmiş ve yeniden gözden geçirilmiş bu baskıyı neşretmeyi üstlenmede bana imkân sağladı.

Yüce Allah'tan, bu kitabın yazarına, baskısını yazıya geçirene, okuyana, yayınlayan ve genel bir fayda sağlamasına katkı gösteren herkese hayırlar vermesini dilemekteyim. Çünkü Allah, her şeyi işiten ve cevap edendir.

Hamd, başta ve sonda Allah'a mahsustur.

Rabbinin Affına Muhtaç
Prof. Dr. Yusuf el-Karadâvî
Cumâdiye'l-Ulâ 1421/Ağustos 2000

Tâhâ Câbir el-Alvânî'nin² Sunum Yazısı

Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. O, bize; din olarak İslâm'ı nebi, rehber ve resûl olarak ise Muhammed'i (s.a.v) seçmiştir. Muhammed'i (s.a.v); bütün insanlara Hakk ile müjdeleyici, uyarıcı ve Allah'a dâvet edici; resûllerin gönderilmediği ve sapıklığın yayıldığı fetret dönemini aydınlatmak üzere bir nur olarak gönderdi.

Muhammed (s.a.v). Yüce Allah'ın emrini hiçbir değişiklik yapmadan aldığı gibi açıkladı, risâlet görevini tebliğ etti ve kendisine yüklenen bu emaneti yerine getirdi: İnsanlara indirileni onlara beyan etti: Allah'ın hükümlerini açıkladı, farzlarını yerine getirdi. Böylece insanlara gönderilen din kemale erdi, onlara gönderilen nimet tamamlandı. Allah, din olarak ise; yeryüzüne ve içindekilere mirasçı oluncaya kadar devamlı ve sabit olan, nuru sönmeyecek, işaretleri kaybolmayacak, hükümleri iptal edilmeyecek İslâm'ı onlara seçti

Yüce Allah, bu risâlet nurunun yayılması ve kıyamete kadar risâlet bayrağının dalgalanmasını sağlamak için, gerek Resûlüllah (s.a.v)'in sağlığında ve gerekse vefatından sonra sözün çelişmemesi ve kalplerin bulanıklaşmaması için nurun ve hidayetin kaynaklarını açıklamıştır. Şanı Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

² Milletlerarası İslâmî Düşünce Enstitüsü (el-Ma'hedu'l-Âlemiyye li'l-Fikri'l-İslâmî) Başkanı

"Allah'a itaat ediniz, Resûl'e itaat ediniz ve sizden olan *emir sahiplerine* (ulu'l-emre) de itaat ediniz."³

Bu âyette sözkonusu edilen "*ulu'l-emir*"den kastedilen ise, "...**Hâlbuki onu, Resûl'e veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin içyüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi**"⁴ âyetinin işaretiyle hüküm çıkarmaya gücü yeten *âlimler* ile ümmet tarafından kendilerine Allah'ın hükümlerini uygulama yetkisi verilen ve buna sıkıca sarılıp ondan asla ayrılmayan *yöneticilerdir*.

Allah'a itaat; O'nun yüce kitabına itaatle, O'nun muhkem âyetlerine tamamen sarılmakla, emirlerine uymakla, yasaklarından kaçınmakla, müteşâbih âyetlerine teslim olmakla, verdiği haberlere itibar etmekle ve sünnetullahını kavramakla gerçekleşir.

Allah Resûlü (s.a.v)'ne itaat ise; hayatta iken emirlerine uymakla ve tamamen itaat etmekle, vefatından sonra ise sünnetine uymak suretiyle ortaya çıkar.

İslam'ın zuhurundan itibaren, Resûlüllah (s.a.v)'in sünnetiyle delil getirme; Müslümanların imamlarının ve müçtehitlerinin tespit etmiş oldukları kurallara uygun olarak Yüce Allah'ın kitabıyla delil getirmesi gibi algılanmıştır. Bütün Müslümanlar, Resûlüllah (s.a.v)'in tebliğ, teşri' ve açıklamaya dönük sözlerinden, fiillerinden ve takrirlerinden oluşan sünnetle delil getirme işlevinin, aklî ve fitrî melekelerin tabii bir sonucu olarak Allah'ın dininin bir gereği olduğunu bilirler. Bu durumda Allah'a ve peygamberlerine iman eden birisinin, bunun aksini söylemesi caiz değildir. İşte sünnetin bu konumu gereği, bir Müslüman'ın, bunun aksini söylemesi nasıl caiz olabilir ki!

Sünnet, Kur'an'la iç içedir. Çünkü sünnet, Kur'an'ın mübhemini beyan, mücmelini ta'sil eder, âyetlerini açıklar, beyanlarını tefsir eder ve hükümlerini uygular. Bazen de görünürde umum ifade eden bir şeyi tahsis edebilir ve yine görünürde mutlak olanı da takyid edebilir.

³ en-Nisâ, 4/59

⁴ en-Nisâ, 4/83

Bundan dolayı nebevî sünnetin delil oluşu; bu ümmetin ilk dönem Müslümanlarından hiç kimsenin tartışmadığı dinî bir esastır. Daha sonra ise anlayışı kıt ve bilgisi az, cahil, türedi bir nesil yetişti. Bunlar, Resûlullah (s.a.v)'den sabit, kesin veya apaçık olarak gelen sağlam bir sünnet ile geçmiştekilerin haberleri ve sünnetleri arasında bir fark gözetmediler. Önceki nesillerden nakledilen haberle ne kadar delil getirilebileceğini ve bu tür bir haberle delil getirmenin sınırlarının ve beşeri bilgi araçları arasındaki yerinin ne olduğunu fark etmediler. Yine onlar, bu tür haberlerin, his ve akılla çelişmesi halinde desteklenip desteklenmeyeceğini de ayırt etmediler. Bu cahil türediler, sözkonusu bu metodolojik problem konusundaki tartışmanın, bizzat nebevî sünneti delil getirme hakkında yapılan bir tartışma olduğu yanlışlığına düştüler. Bu metodolojik tartışmanın tamamı; sünnetin hadislerden oluştuğunu, hadislerin ise "haber verme"den ibaret olduğunu, dolayısıyla bütün tartışmanın haberler üzerinde olduğunu kabul etmek suretiyle tartışmayı nebevî sünnet dairesine kaydirdılar. Bunlar, sünnet oluşu yönünden bizzat nebevî sünnet ile diğer yandan onun nakil yolları ve haberler arasındaki önemli farklara dikkat etmediler. Aynı şekilde Resûlullah (s.a.v)'den yapılan nakillerde kullanılan yöntemler ile başkalarından yapılan nakil yöntemleri arasındaki farkları da önemsemediler. Bu karışık tartışmanın sonucu olarak bu acayip tartışma, bizzat sünneti delil getirme etrafında da yayılıp Usûl ilmi ile Hadis alanında yapılan ilmî çalışmalarda geniş yer kapladı. Hâlbuki bu çalışmaların; sünneti anlama yöntemleri, sünneti anlama yolları, ondan alınabilecek dersler ve ibretlerden yararlanma metotlarını açıklama gibi sahalara tahsis edilmesi mümkündür.

Bu tür çalışmalar, her hâlükârda Müslümanların düşüncelerinin, tasavvurlarının, kültürlerinin, hayat metotlarının ve sosyal yaşantılarının sünnete yönelişlerini ve ondan yararlanılan prensipler ışığında nasıl bina edebileceklerini kolaylaştıran çalışmalardandır.

Genelde bütün haberleri delil getirme ve özelde ise âhâd haberleri delil getirme etrafındaki bu yapay kavgaların, ayrıca Müslümanlar arasındaki ihtilafın oluşması ve fırkaların çoğalması, zaman zaman çoğunlukla olumlu bir sonuç sağlamayan teorik konuların, sünnet hakkındaki

İslâmî araştırma ve çalışmaların yön değiştirmesinde olumsuz ve tehlikeli etkileri olmuştur. Hatta fikrî, ilmî ve olumlu çalışmalar alanındaki tehlikeli etkiler bundan daha çoktur. Nebevî sünnetin Kur'an'a göre yeri meselesi, sünnetin Kur'an'la ve Kur'an'ın sünnetle neshi meselesi; İslâm âlimlerinin hadisi nakleden raviyi güvenilir görme; rivayet, senedlerin 'sahih' kabul edilmesi ve tenkidi gibi konularda başka kültürlerde rastlanmayacak kadar gayret göstermelerini buna örnek olarak verebiliriz. Gerçekten metin tenkidi alanı ile metin çalışmaları ve metin değerlendirme metotlarına baktığımızda, isnad tenkidi sahasında harcanan büyük gayretler ile metin tenkidi alanında harcanan sınırlı çabalar arasında büyük bir mesafe olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı durum, metin tenkidi ile ilgili çalışma ve tahlili için ilmî metotlar ile ölçüler koymada ve çeşitli hadislerin zaman, mekân ve realite ile bağlantılarını ortaya çıkarmada da sözkonusudur.

Nitekim İslam hukukçuları –Allah onlardan razı olsun- teşriî alanda takdire şayan birçok gayretler göstermiştir. Bu gayretler eğer sünnetin bütün yönlerini ve diğer çeşitlerini de kapsamış olsaydı, sünnetin anlaşılmasında maksadın hâsıl olması ve ihtiyacın giderilmesi mümkün olacaktı. Fakat onlar daha çok teşriî olan sünnete önem verdiler ve bu sahadaki rivayetlere uygun bir yöntem izlediler.

Nebevî sünnet, zamansal ve mekânsal olarak Resûlüllah (s.a.v)'in yaşadığı dönemdeki açıklama ve uygulama merhalesini; İslâm'ın objektif, toplumsal ve fikrî karakteristik merhalesinin bütün özelliklerini yansıtabilecek şekilde açıklıyordu. Bu nedenle sünneti anlama metotları ile ilgili çalışmanın, önemli ve zorunlu olarak Usul ve Hadis çalışmalarından olduğu kabul edilmelidir. Gerçekten de bu merhale, Allah'ın yeryüzünde olmasını istediği metodun somut bir bilgisini oluşturmaktadır. Nitekim Yüce Kur'an, pratikte olması gereken metodun uygulanması ve somutlaşması hareketini bizzat kendisi yönetmektedir, metoduna uygunluk arz etmesi için bu hareketin bütün yönlerini gözetip kollamaktadır ve ebedî olarak insanlığın kendisine başvurması için meramını en kâmil bir şekilde ifade etmektedir. Kur'an âyetleri çok defa pratikte uygulanan bir şeyi düzeltmek, tenkit etmek, değerlendirmek, onaylamak, doğruya yönlendirmek ya

da eksikleri tamamlamak üzere iniyordu. Nitekim bu husus, Âl-i İmrân, Enfâl ve daha birçok sûrenin ayetlerinde açıkça bir şekilde gözükmektedir.

Gerçekten *"el-Ma'hedu'l-Âlemiyyu li'l-Fikri'l-İslâmî"* (Milletlerarası İslâmî Düşünce Enstitüsü), nebevî sünnetin anlaşılması meselesini, yine sünnetin çalışma metodu ile değerlendirme metodunu ve onun diğer boyutlarının bilinmesini; İslâmî bilgi, medeniyet ile kültür için onun ne şekilde kaynak edinileceğini, Müslüman düşünürlerin en fazla özen göstermesi gereken en önemli düşünce problemlerinden biri saymaktadır. Çünkü İslâm'ın asılları ve kaynaklarının tanınması, meselelerinin açıklanması ve İslam'ı anlama metodları, İslâm düşüncesinin oluşumunda ve istikamêt bulmasında, İslam ümmetinin ilmî, kültürel ve medeni sistemlerinin yeniden inşasında en önemli esas olarak kabul edilmektedir.

İşte enstitü, bu düşünceyi gerçekleştirebilmek için, bu alandaki çalışmalara aşağıda özetlenen şekilde şöyle bir taslak çizmiştir:

1. Hadis ve Usûl çalışmalarındaki gerekli titizliğin, ele alınmış tarihî problemlerden, henüz ele alınmamış problemlere kaydırılması yönüne gitmek.

Enstitü, sünnetin delil oluşu meselesini, üzerinde yeterince durulmuş bir konu olarak kabul etmektedir. Zaten Allah ve Resûlü'ne iman eden bir Müslüman'ın, sünnetin delil oluşunu inkâr etmesi caiz değildir. İşte enstitü, bu konuda sünnetin delil oluşu hakkında çok önemli ve çok kapsamlı bir usûl çalışması kabul edilen gerçekten ilmî değere sahip bir çalışmayı yayınladı. Bu da, çağdaş Usulcülerin üstadı merhum Abdülgânî Abdülhâlîk'in *"Hucciyetu's-Sünne"* (Sünnetin Delil Oluşu)⁵ adlı kitabıdır. Enstitü, bu eseri, araştırmacıların, başka konulara yönelmeleri gerektirmeyecek şekilde bu alanda yapılabilecek en yeterli bir çalışma olarak kabul etmektedir.

2. Çeşitli branşlardaki ilim adamları ile araştırmacıların sünneti kolayca öğrenmelerine yardımcı olmak için, nebevî sünnet alanında araştırma

⁵ Bu kitap, Dilaver Selvi tarafından *"Hücciyetü's-Sünne" (Sünnetin Delil Oluşu)* adıyla (İstanbul 1996)'da Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

ve inceleme yapanları bu alanda bilgisayardan faydalanmaya yönlendirmeye çalışmak. Nitekim enstitü, bu amacı gerçekleştirmek için bu alandaki çalışmalardan birçoğunu desteklemektedir.

3. Sünneti konularına göre sınıflandırmaya özen göstermek. Sünneti sadece fikhî bilgi için bir kaynak edinmekle yetinmeyip onu bütün çeşitleriyle insanî ve toplumsal bilgiler için de kaynak olarak ele alma hedeflerimizi gerçekleştirmek üzere bu alandaki yararlı görülen bilimsel metodlardan yararlanmak.

4. Sünnet ve İslâm medeniyetinin yeniden inşasında ve İslâm ümmetini geri kalmışlıktan kurtarmada sünnetin rolü ile ilgili önemli konuları ele alan eserler vermelerini büyük âlimlerden istemek.

Bu doğrultuda büyük ilim adamı Muhammed el-Gazzâlî (ö. 1417/1996)'den bir kitap yazması istenmiş, o da "*es-Sünnetü Beyne Ehli'l-Fıkhi ve Ehli'l-Hadis*" (Fıkıhçılara ve Hadisçilere Göre Sünnet)⁶ adıyla bilinen eserini yazmıştır. Yazar, bu eserinde, sünnetin kavranması ve anlaşılması çabası içerisinde, isnad şekilciliği ve rivayet kalıpları içinde boğulan kimseler ile haberleri kavrama, ibretler ile dersler çıkarmaya yönelik özen gösterenler arasındaki farkı açıklamaya çalışmıştır. Bu büyük üstad -enstitünün gözünde- kendisi için bir çerçeve çizilemeyecek veya kendisine nasıl yazacağı söylenemeyecek veyahut kitabı yayınlanmazdan önce gözden geçirilemeyecek kadar büyük bir ilim adamıdır. Ardından ise Üstad Gazzâlî'nin delil getirmiş olduğu bazı misaller veya ayrıntılar etrafında hâlen devam etmekte olan bir gürültü koptu ve neredeyse bu detaylar etrafında çıkan gürültü arasında kitabın esas mesajı kayboldu.⁷

⁶ Bu eser, Ali Özek tarafından "*Fakihlere ve Muhaddislere Göre Nebvî Sünnet*" adıyla (İstanbul 1992) Türkçe'ye çevrilmiştir.

⁷ Bununla ilgili olarak Müslimûn gazetesi, sy. 275, (11-17 Mayıs 1990), sy. 276, (18-24 Mayıs 1990), sy. 277, (25-31 Mayıs 1990)'da içlerinde Muhammed Gazzâlî'nin de bulunduğu Ezherli âlim ve mütefekkirlerden oluşan on üç kişilik bir heyeti bir araya getirip Sünnet ve Hadis ile ilgili meseleler tartışılmıştır. Bu tartışma ile ilgili yazı, Mehmet Görmez tarafından tercüme edilip İslami Araştırmalar V/2, Nisan 1991, sh. 100-118'de yayınlanmıştır.

Gerçekte bu kitabın mesajı, öncelikle şer'î ilimden, ilmî kimlikten ve hadisi doğru bir şekilde anlamayı mümkün kılan yeterli tarih, siyer, fıkıh ve lügat bilgisinden nasipleri olmayan toy kimselere yönelik idi. Çünkü bu tür kimseler, herhangi bir hadis kitabına bakıp orada hakikatini, boyutlarını, vürûd sebeplerini bilmedikleri, öncesini ve sonrasını idrâk edemedikleri bir hadise rastlıyorlar; kıt bir anlayışla onu ele alıyorlar, insanlar arasında da bunu olduğu gibi yayıyorlar; kendilerine, 'Sizin bu anlayışınız, Yüce Allah'ın sözüyle çelişmektedir' denildiğinde; onlar, 'Sünnet, Kur'an'dan önce ele alınmalıdır ve Kur'an'ı neshedici'dir' derler. Yine onlara, 'Bu rivayet, daha 'sahih' başka bir rivayetle çelişmektedir' denildiğinde ise, onlar bu çelişkinin hakikatini, tercih yollarını, anlayış üslûplarını, kurallarını ve yöntemlerini de bilmezler.

Yine bu kitabın mesajı, o âlimleri, araştırmacıları ve nebevî sünnete hizmet edenleri ikaz ederek gayretlerinden bir kısmını da sünneti anlama problemleri ve kavrama metodlarına doğru yöneltmelerini istemekteydi. Çünkü fıkıh süzgecinden geçmeyen bir sünnet anlayışı ve sünnete dayanmayan bir fıkıh anlayışından hareketle İslâm medeniyeti ve İslâm kültürü oluşturulamaz.

5. Enstitü, üstad Gazzâlî'nin kitabının çağrısı etrafında oluşan kargaşayı ve birçok kimsenin zihninin onun esas mesaj ve içeriğinin anlaşılmasından uzak kaldığını görünce, değerli ilim adamı üstad Yusuf el-Karadâvî'den "*Menâhîcu Fehmi's-Sünne*" (Sünneti Anlama Yöntemleri) hakkında geniş bir kitap ile "*es-Sünnetu Masdaran li'l-Ma'rifeti ve'l-Hadara*" (Bilgi ve Medeniyetin Kaynağı Olarak Sünnet)"⁸ şeklinde de benzer bir kitap hazırlamasını rica etti. Değerli hocamız bu isteğimizi yerine getirerek bizim için her iki kitabı da hazırladı. Enstitü birincisini yayımlamakla bahtiyardır. İnşallah diğerini de yakın bir zamanda yayımlayacaktır.

Yine enstitü nebevî sünnet alanındaki araştırmalar ve çalışmaları, sünneti anlama meselesine yönlendirme girişimi çerçevesinde, Amman'daki Kraliyet Akademisi İslâm Medeniyeti Araştırmaları Enstitüsü

⁸ Bu kitap, Prof. Dr. Özcan Hıdır tarafından "*Bilgi ve Medeniyetin Kaynağı Sünnet*" adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (Nida Yayıncılık 2008)

ile yardımlaşarak milletlerarası bir toplantı düzenledi. Bu toplantı ise, Kraliyet Akademisi Medeniyet Araştırmaları Yedinci Genel Kongresi çerçevesinde gerçekleşti. Toplantıya 126 ilim adamı, üstad ve araştırmacı katıldı.

Toplantı ile ilgili çalışmalar, 15 Zilkade 1409 (19 Ağustos 1989) Pazartesi günü başladı, 18 Zilkade 1409 (22 Ağustos 1989) Perşembe günü sona erdi. Toplantının adı, “*es-Sünnetu'n-Nebeviyye: Menhecuhâ fi Binâi'l-Ma'rifeti ve'l-Hadâra*” (Bilgi ve Medeniyetin İnşasında Nebvî Sünnetin Metodu) şeklindeydi. Her üç oturumda yer alan diğer kıymetli araştırmalara ilaveten orada tartıştığımız en önemli konulardan birisi de, üstad Gazzalî'nin kitabı ile üstad Yusuf el-Karadâvî'nin araştırması idi.

Enstitü, nebevî sünnetin anlaşılması ve bunun için takip edilecek metodların belirlenmesi; metin tenkidinde esas alınacak ölçülerin ve kuralların saptanması ile nebevî sünneti; İslâmî kültür, bilgi ve medeniyet için bir kaynak edinmeye yardımcı olacak meseleleri olduğuna inanmaktadır. Bu meseleler o kadar büyük öneme sahiptir ki; çağdaş İslâmî hayatın inşasında, sünnetin yeniden olumlu ve etkin rolünü üstlenbilmesi için, birçok ilmî çabalara, ciddi çalışmalara ve ilmî toplantılara ihtiyaç duyulmaktadır.

Yine İslâmî üniversiteler, fakülteler ve enstitülerdeki hadis dersleri programlarının bu meseleleri kapsamasına ve bunların, üzerinde yeterince durulmuş ve tekrar araştırmaya gerek kalmamış olan konuların yerlerini almasına çok fazla ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Üstad Karadâvî'nin bu değerli kitabının, okuyuculara ulaşması, onların ellerinde dolaşması ve bu meselenin onlar tarafından anlaşılmasından sonra Müslümanların ihtimamının; nebevî sünnetin anlaşılması meselesini, onu anlama kaidelerinin iyice öğretilip yayılmasını, bunun kurallarının ve şartlarının belirlenmesini, anlayışların farklı ve bazen de birbirleriyle çelişkili olmasının sebeplerini ve bunların açıklanmasını kat kat artıracığını ümit etmekteyiz. Yine sünneti anlama problemi nasıl ortaya çıkmıştır? Bunun etkileri nelerdir? Anlama meselelerine götüren, sünnet ile ilgili sonradan gündeme gelen ve ön plana çıkartılan ikincil

meseleler nasıl çözümlenecektir? Anlama probleminin, sünnetin delil oluşu meselesinde tartışmaların ortaya çıkmasındaki etkisi ne olmuştur?

Bu çerçevede, fazlasıyla araştırılmasına ihtiyaç duyulan ve nebevî sünnetin anlaşılması meselesiyle ilgisi bulunan bazı meseleler şunlardır:

1. Anlamanın Şartları

Sünnetin etrafındaki problem, "anlama problemi" olunca, tarih boyunca zaman zaman anlayış farklılıkları ile sıkıntılarının etkileri nelerdir? Birbirleriyle çelişmelerinin sebepleri nelerdir? Sünneti anlamaya ve onu en güzel bir şekilde pratiğe dökmeye gücü yeten bir aklın ayırt edici özellikleri ve vasıfları nelerdir? Bu anlayışın, İslâm'a bağlılıkla ilişkisi nedir ve dar ve kısır bakış açılarına nasıl üstün gelinecektir? Anlama problemi, ona etki eden diğer problemlerle birlikte nasıl çözümlenecektir? Sonradan ortaya atılan ve anlayış probleminin karmaşıklığına sebep olan problemler nasıl çözülecektir? Çünkü birçok araştırmacının bakış açısına göre bu anlama problemi, küllî veya cüz'î olarak sünnetin delil oluşu meselesinin öne çıkması ve bunun tartışmalara ve mücadelelere dönüşmesiyle kendini göstermiştir. Hâlbuki bu mesele, bilindiği üzere, daha önceki hiçbir Müslüman'a göre tartışma konusu olmamıştır.

2. İhtilaflar, Ayrılıklar ve İlmî Araştırmalar ile Tetkikler İçin Öngörülen Problemler

İslâmî fırkalar nasıl bölünmüştür? Ayrılma ve bölünmenin etkileri nelerdir? Bu etkiler içerisinde -anlama, delil getirme, dirayet ve rivayet olarak- sünnetin sorunları ve ondaki ihtilafın yeri nedir? Sünnet, çeşitli İslâmî fırkalar arasında birbirlerine karşı nasıl bir silah olarak kullanılmıştır? Uydurma hadisler meselesi, parçacı yaklaşım ve hukukî akımlar nasıl ortaya çıktı ve bunların ortaya çıkışlarının etkileri nelerdir? Dirayet ve rivayet ilimlerinde uzmanlık isteyen teknik meselelerden çoğunun ortaya çıkışında ihtilafın rolü nedir?

Yine Usulcüler ve Kelamcılar nezdinde; sünnetin delil oluşu, sünnetin Kur'an'a göre konumu, Kur'an'ın sünnetle nesh edilmesi, tahsis edilmesi veya takyid edilmesi, Resûlüllah'ın içtihadı ve bu husustaki tartışma,

kavlî sünnetin Kur'an-ı Kerim nasslarıyla aynı konuları ele alması, bu meselelerin birçoğunda her iki nassa dayalı ortak hükümlerin çıkarılması gibi hususlarda sünnet çalışmaları alanına bazı problemlerin girmesi de böyledir?

Düşünce ve eğitim açısından İslâm düşüncesinde bunun etkisi nedir? Bu problemleri ortaya çıkaran tarihî şartlar nelerdir? Eski ve yeni açısından değerlendirildiğinde bunun fikrî belirtisi ve etkisi nedir?

Çağdaş sünnet çalışmalarında bu meseleleri içeren en iyi yol nedir ve bunun için kararlaştırılan program nasıl olmalıdır? Müslümanların birlik ve bütünlüğü ile ümmetin yeniden inşası meselesinde İslâmî görüşün net olarak ortaya çıkarılmasına yardım edecek düşünceler nasıl olmalıdır?

Yine ümmetin aktif, üretken ve medenî rolüne doğru yönlendirilmesi nasıl başarılacaktır? İşte bütün bunlar, araştırılması öngörülen ilmi meselelerdir.

3. Zaman ve Mekân Boyutlarıyla Sünnetin Anlaşılması

Gerek nebevî fiiller ile takrirlerin ve gerekse beşerî tecrübeye dayalı fiillerin, sünnet sayılıp sayılmayacağı meselesinde zaman ve mekân ile ilgili boyutlar ile çeşitli merhale ve durumların özelliklerinin göz önünde bulundurulması -hicri birinci asırdakilere de olduğu gibi- Usûlcülerce de açıkça bilinen bir husustu. Dolayısıyla da onlar, bunun için bir takım kurallar koymuşlardır. O halde bu alandaki uzman kişilerin, Nebî (s.a.v)'in çeşitli sözlerinde bu durumları ele alan bazı kurallar belirlemesi mümkün müdür? Eğer mümkünse bu nasıl olacaktır? Yine bu kuralların ortaya konulmasında ve bunların birer asıl yapılmasında çağdaş hadis araştırmacılarının üzerine düşen rol nedir?

İslam hukukçusunun çözümleyeceği içtihatla ilgili ikincil bir mesele ile düşünür, filozof ve kelamcıların çözümleyeceği fikrî problem ve sosyologun çözümleyeceği sosyal olay arasındaki öze dayanan görüş ayrılıkları: sünneti anlama ve onunla yaşamada çeşitli metodlar ortaya koymayı zorunlu kılmaktadır. Buna göre İslam hukukçusunun ilgi alanına giren cüzî bir meseleyle bağlantılı bir hadis ile anlaşılabilmesi için

sosyolog tarafından bütün yönlerinin değerlendirilerek ele alınması gereken, genel sosyolojik bir olayla ilgili hadis birbirinden farklılık gösterir.

Yine herhangi bir şeyin lehinde veya aleyhinde çeşitli hadislerin kullanılması sebebiyle ortaya çıkan ayrılık ve bölünmeden doğan ilerlemiş tarihî hastalıklardan kurtulma nasıl mümkün olacaktır? Çünkü her İrka sadece kendi lehindeki hadislere sarılmaktadır. Durum böyle olunca, İslâm düşüncesinde teorik, genel ve makâsıdla ilgili kurallar, yeniden nasıl oluşturulacaktır? Özellikle de sünnet ile râvileri bir araya toparlamanın kolaylaştığı, ilmî araştırma ve çalışmaların, karşılıklı diyalog ve ilmi toplantıların yapıldığı bir dönemde, bahsettiğimiz bu çalışma nasıl oluşturulacaktır ?

4. Ümmetin Sorunlarını Çözmede Sünnetin Rolü

Genelde İslâm dünyasında ve özelde ise Arap dünyasında çağdaş İslâm düşüncesi ile ilgili problemin bu yönünü oluşturan bazı olumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Bunlar çeşitli şekillerde baş göstermektedir. Bu olumsuzluklardan bazıları şunlardır:

- Ümmetin çeşitli birimleri arasındaki bağların çözülmesi, siyasi alana ilaveten her türlü fikrî, toplumsal, grup ve mezheplerle boğuşma ruhunun hâkim olması ve ümmeti parçalayan çeşitli fikirlerin canlandırılması ve bunların bir ihtiyaçmış gibi gündeme getirilmesi.

- Toplumsal ve bölgesel dengelerden geride kalanların çökmesi ve hencillik veya tarafgirlik ruhunun galip olması. Gelecekte endişe ve korku, yaşanan hayattan bezginlik ve ümitsizlik, herhangi olumlu bir durum karşısında cesaretin kaybolup sahte tevekkül ve ihmal duygularının egemen olması, çalışma ve başkalaşımına tebliğ görevinin terk edilmesi, gruplar arasındaki diyalog ortamlarının, tam anlamıyla kavga ve çekişme ortamlarına dönüşmesi.

- Ümmetin toplumsal sorunlarının gerçek nedeni hakkında olaylara uygun bir bilincin ve bu bilincin tarihle ilgisinin kaybolması. Parçacı, yüzeysel, duygusal ve dayanaksız nutuklar şeklindeki yaklaşımların artmasının yanı sıra, ümmetin problemlerinin tahlili ve sebepleri ile ilgili

bütüncül yaklaşımların zayıflaması. İslâm düşüncesinin, herhangi bir şeyin illetini araştırmaksızın veya gerçek illetinden başka bir illet ile analiz ederek onu kabule açık olması gibi tek tek sayılması zor olan şeyler.

O halde sünnetin sağlıklı bir şekilde ele alınmasıyla birlikte ümmetin gidişatını düzeltmedeki rolünün belirginleşmesi ve bütün bu problemlere ikna edici bir açıklama getirmeye yardım edecek açık bir görüş ile doğru bir düşünce şekli nasıl mümkün olabilir? Oysa Müslüman kişide eylem iradesini ve Müslüman toplumda da sosyal kuvvetleri seferber etme ve onları, kendisinde hayatın ve umudun yeniden dirileceği İslâmî gayeler etrafında birleştirme kudreti bulunmalıdır.

Bu kuvvetler, kendisine aslî hüviyetini iade edecek kültürel bir alternatif, toplumsal, fikrî ve amelî bir planı ortaya koyması için ümmeti çalışmaya yönlendirecek ve böylece bu güçlerde; köklü, yüce bir tarih ve medeniyete yetişme şuuru iyice gelişecektir.

5. Sünneti, Lafzi (Lugavi) Olarak Anlama Tehlikesi

Risalet asrında insanlar, sünneti, bütün boyutlarıyla yaşıyorlardı. Yüce Kur'an'ı da, doğrudan doğruya, açık ve derin bir anlayışla bu yaşam çerçevesinde anlıyorlardı. İşte, ifrat ve tefritten uzak (mutedil), insanlar için bir örnek olan, tamamen hayırla bütünleşmiş, tüm meydan okumalara karşı güçlü ve bütün yokuşları aşabilen bir ümmetin oluşumunda Kur'an'ın özlü etkisi açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

İnsanlar ile risâlet arasındaki zaman uzayınca, nassı anlama hususunda diğer anlayışların, yorum unsurlarının ve vasıtalarının yanı sıra lafzî dönem ortaya çıktı. Bu lafzî dönem o kadar ilerledi ki, bazılarının nazarında diğer anlayış vasıtalarını da geçip anlama ve yorumlamada yegâne bir araç haline geldi. Böylece lügate dayalı lafızca bir düşünce tarzı doğdu. Hatta bu suretle zaman, mekân, tarih ve hayatın akışı çerçevesi dışında lafza dayanarak amel eden bir takım etkin akımlar yetişti. Onların bu tavırları, çoğunlukla ihtiyaç duymadıkları ümmetin uyanışı meselesini engelleyen kavga, kargaşa ve huzursuzluğu daha da artırdı. İslâm'ı bütünüyle tarihî yapılarda, şekillerde ve geçmişten kalan biçimlerde

aramaya başladılar. Birçok düşüncelerini ve tezlerini, çoğunlukla imkânsız şeyler üzerine bina ettiler. Bir hadisi, bütün öğeleriyle her hâlükârda aynen tatbikini denemek gibi bir yanılgıya düştüler. Oysa bu durum, değişen dünya hayatında imkânsızdır.

O halde sünnet ile ilgili hadis çalışmaları bu problemlere çözüm getirmeye nasıl imkân bulacaktır? İslâm düşüncesini kendisine karşı olan tehlikeli unsurlardan nasıl uzaklaştıracaktır? İslâm'ı, kültürel ve medeni içeriğinden neredeyse soyutlamaya çalışan mihrakların baskısından nasıl kurtaracaktır? Çünkü sünneti lugavî (lâfzî) anlamaya çalışan kimseler; İslâm'ı bir toplum, bir ümmet ve bir medeniyet meydana getirmesi mümkün olmayan lügavî ve lafzî kalıplar ile bireysel davranış biçimlerine ve şekilciliğe indirgemişlerdir.

6. Sünnet ve Ümmetin Uyanış Projesi

Hiç kuşkusuz ümmetimizin, bugün, kendisini yeniden üstün, âdil, mutedil bir medeniyet seviyesine yükseltecek kapsamlı bir uyanış projesine her zamankinden daha çok ihtiyacı vardır. Müslüman toplumlar, bu seviyeye ulaşmak için gerekli olan şartları hazırlamadıkça bu amaçın gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu şartların başında ise, bu ümmetin fikrî ve kültürel nizamının inşası ve yapılandırması gelmektedir.

Bugün ümmetimiz, eğitim-öğretim gören kitlelerini şu iki kültürden birisiyle beslemektedir: Birisi; her çağ ve çevrenin kendine özgü öteden beri devam eden gelen tarihî kültürü. İkincisi ise; ister tercüme olsun, ister olmasın dışarıdan alınan kültür. Çağdaş İslâm düşüncesi, bu her iki kültürün önünde etkilenmiş ve kültürel dağınkılığa uğramış bir konumda durmaktadır. Eylemden âciz, etkilenmeye açık, kültürel üretkenlikten yoksun, tüketimle yetinen bir düşüncenin bir devlet kurması, bir ümmet oluşturması veya bir medeniyet meydana getirmesi sözkonusu olamaz.

Hiç kuşkusuz toplumsal değişim için amaçlanan hedefler ve vasıtalar ile ümmetin dini ve akidesi arasında gereken bağın kurulması; ümmet için gerekli olan kültür ve fikri taşıyacak olanların oluşumu için, ümmetin bütün güçlerini seferber etmesine ve bu ümmetin cumhurunu harekete geçirmesine çoğunlukla katkıda bulunacaktır. Buna seferber olan bu

güçler, kültür taşıyıcılarının yüklenmeyi istediği bu büyük yükleri omuzlayacaktır.

İslâm düşüncesinin şu anda karşı karşıya bulunduğu bu problemi aşırp sağlam bir bakış açısı, kudret ve verimlilik aşamasına kavuşması ve bu aşamanın gereklerine cevap verebilmesi ve ümmetin fikrî ve kültürel sistemlerini yeniden inşa etmesi için yapılması gereken şey; Kitap ve Sünnet şeklindeki İslâm'ın sağlam temel kaynaklarının yeniden okunup yorumlanmasıdır. Bunun ise engin bir şuur, ince bir anlayış ve çağdaş İslâmî bir bakış açısı ile yapılması gerekir. Bu da, sözkonusu maksatları bulmaya çalışmak ve gayelerini bilmek için her türlü etkileriyle ve bütün boyutlarıyla değerlendirmeye muktedir bir bakış açısı ve bu aşamada karşılaşılabilecek problemlere İslâmî cevapların verilmesi ve ümmeti güçlendirecek yapının yeniden kurulması için gerekli metod ve genel prensiplerin ele alınmasıyla gerçekleşecektir.

Doğrusu Yüce Kur'an, seleflerimizi; milletlerin ve toplumların değişimlerini anlamaya, yorumlamaya, analiz etmeye, hakikatlerin iç yüzünü ortaya koymaya ve vakıalara dayanmak suretiyle büyük medeni değişime yol açan özel kanunlar ortaya koymaya muktedir fikrî bir metotla beslemiştir. Yalnız bu metodun vakıalara dayanmasında, uygunluğunda, ilmî oluşunda ve toplumlarda görülen iç çelişkilerin ortaya çıkışında, bu iç çelişkilerin medeniyetlerde gelişme keyfiyetlerini ve ortaya çıkış nedenlerini ortaya koymaya muktedir oluşunda şüpheye düşmeye gerek kalmamalıdır. Bununla birlikte bu metod, tarih içerisindeki bütün gelişmeleri tam bir açıklıkla ortaya koymalıdır.

Gerçekten Resûlüllah (s.a.v)'in sünnet ve sîreti, gerek O'nun ve gerekse ilk dönemdeki ashabının yaşam biçimi, bu fikrî metodun, vakıaya uygun ilmî olarak hayata aktarılmasını sembolize eder. Çağdaş İslam düşünürleri, insanın kâinatla ve varlıkla uyum içerisinde olacağı bir hayat tarzı için bir kural oluşturan bağlayıcı bir yöntem kavuşturacak genel prensipleri, gayeleri ve maksatları araştırarak, Kur'an'ı sağlıklı çağdaş bir anlayış ve düşünceyle ele aldıklarında ancak o zaman karmaşık büyük düşünce problemlerin üstesinden gelebilirler.

Buna Resûlüllah (s.a.v)'in ilâhî vahyi uygularken gözetmiş olduğu nebevî tatbik gayeleri, insanların hayatlarını canlı tutan vaktiye ve hayatın her yönünü ihata eden bir sünnet anlayışı da ilâve edildiği zaman; cehalet örtüsü, kin ile çatışma haksızlıkları ve zorluklar çıkarma engeli Allah'ın izniyle bu ümmetin önünden silinip gidecektir. Böylece Müslüman kişi, kişisel zaafiyet engellerini aşarak çağdaş insanın bütün kültürel ve fikrî sorunlarını çözmekle onu ikna etmeye, aynı zamanda sabit olan değerleri değişkenlerinden ayırt etmek, maksatları kavramak ve gayeleri belirlemek suretiyle İslâm'ın genel prensipleri ışığında onu hidâyet ve kurtuluşa götürmeye muktedir olacaktır.

İşte -Allah'ın izniyle- elinizdeki bu kitap, sünneti anlama metodunu oluşturmada temel dayanaklardan bir dayanak olacak, bu konuyla ilgili birçok soruya cevap verecek ve dikkatleri nebevî sünnetten istifade etmede önemli yönlerden biri olan metot meselesine çevirecektir. Hâlbuki bu metot konusuna gerek diyalog seviyesinde, gerek ilmî araştırma ve kitap yazma seviyesinde ve gerekse de ders ile öğrenim seviyesinde gereken önem verilmemiştir.

Umulur ki bu güvenilir kitap, sünneti anlama problemlerini ortadan kaldırır. Bu problemlerin etrafında konuşulan konuların, ilmî araştırma ve çalışma çevrelerinin gündemine de girmesini sağlar. Böylece ümmetin, içerisine düştüğü bu kısır münakaşalardan kurtulmasına yardımcı olacaktır.

Yüce Allah'tan, kitabın müellifine bol ecir vermesini, Müslümanların ondan faydalanmasını ve bu eseri, yazarın iyiliklerinin terazisi içerisinde yer almasını, **"el-Ma'hedu'l-Âlemî li'l-Fikri'l-İslâmî"**nin (Milletlerarası İslâmî Düşünce Enstitüsü'nün) de İslâm ümmetine hizmet ve düşünce problemlerinin çözümüne yönelik hedeflerini gerçekleştirmede muvaffak kılmasını diliyoruz.

Şüphesiz ki Allah, çokça işiten ve (dualara) çokça icabet edendir.

Rebiülevvel 1410 /Ekim 1989

Yazarın Birinci Baskıya Yazdığı Önsöz⁹

Hamd, Allah'a mahsustur. Salât ve selâm, Resûlüllah (s.a.v)'e, O'nun ehl-i beytine, sahabilerine ve O'nun rehberliğine uyan kimselerin üzerine olsun.

Gerek Washington'daki "*Milletlerarası İslâmi Düşünce Enstitüsü*" ve gerekse Ürdün'deki "*Kraliyet Akademisi İslâm Medeniyeti Araştırmaları Enstitüsü*". Kur'an-ı Kerim'den sonra İslâm'ın ikinci kaynağı oluşu itibarıyla nebevî sünnetin; fıkıh, teşri', yargı, dâvet, eğitim ve rehberlik açılarından ne şekilde ele alınması gerektiğine dair bir araştırma yapmamı ve bir kitap hazırlamamı istedi. Nispeten gecikmiş olan bu araştırmayı -Yüce Allah'ın yardımıyla- yazmaya muvaffak oldum. Aslında bu konu, oldukça önem arz etmesi ve kendisine ihtiyaç duyulması bakımından daha etraflıca ve daha kapsamlı bir şekilde ele alınmayı gerektirmektedir.

Bu araştırmamda, sünnetin sabit oluşu ve delil oluşunu açıklama üzerinde durmadım. Çünkü bu husus, başka bir bahis alanıdır. Bu hususlarda başkaları faydalı ve güzel şeyler yazdığı gibi, ben de bu hususta kitap yazdım. Ben ise bu eserimde, daha çok, ister fıkıhçılar olarak ve ister dâvetçiler olarak, sünneti ele alırken uymamız gereken temel prensipler ile sünneti 'sahih' olarak anlayabilmemiz için gerekli kuralları ve

⁹ Bu önsöz, "*Keyfe Neteâmelu Mao's-Sünneti'n-Nebeviyye*"de yer almaktadır.

işaretleri açıklama üzerinde durdum. Yalnız bunu yaparken; hadisleri, zahiri (lafzi) mânaları üzere dondurup lafzın arkasında yatan maksatlardan gafil olan, sünnetin dış yapısına sarıldığı halde özünü ihmal etmek suretiyle harfî hareket eden kimselerin bu şekildeki dar yaklaşımlarından uzak kalmağa çalıştım. Yine evlere kapılarında başka yerlerden giren, iyi yapamayacağı şeylere burunlarını sokan, Allah ve Resûlü (s.a.v) hakkında bilmedikleri şeyleri söyleyen âlim taslakları ve sünneti küçümseyenlerin sulandırmasından da uzak durmaya çalıştım.

Kitabımın ilmi ve güvenilir olmasına, her sözü sahibine dayandırmaya ve her iddiayı deliliyle desteklemeye, başkalarına karşı çıktığım duruma kendim düşmüş olmayayım diye sadece 'sahih' veya 'hasen' hadisle delil getirmeye ve nurlarıyla aydınlanmak ve metodlarından yararlanmak için, özellikle en hayırlı nesiller başta olmak üzere ümmetin âlimlerine de başvurmaya çalıştım.

Doğrusu masum olan Nebî (s.a.v)'den başka herkesin görüşü alınabilir de, atılabilir de. Bunun içindir ki, ancak Kur'an ve sünnetin muhkem nassları ile teker teker nasslarından ve sayısız cüz'i hükümlerinden deliller çıkartılmış olan şeriatın maksatlarına ve kaidelerine bağlı kalmayı ilke edindim. Yalnız bunu yaparken; sünneti, gerek azgın düşmanlarından ve gerekse -iyi niyetlerine ve ihlâslarına rağmen- iyi yaptıklarını zanneden, gerçekte ise ufuklarının darlığı nedeniyle sünnete karşı kötülük yapan sünnet taraftarlarının da yanlış tutumlarına karşı insaflı olmaya çalıştım.

Yine konuyu işlerken okuyucunun meseleyi iyice anlayabilmesi ve meselenin iyice aydınlatılması için örnekleri çoğaltmaya çalıştım. Çünkü her örnek, meselenin iyice anlaşılmasında kişiye bir ışık olur.

Böylece hen de, hem arzu ettiğimi elde etmiş olurum ve hem de benden isteneni yerine getirmiş -veya buna yaklaşmış- olurum. Belki bu yazdığım eserle, azgınlığın tahrifini, bozguncuların sokuşturmalarını ve cahillerin yorumunu nübüvvet ilminden uzaklaştıran adaletli 'halef zümresi' içerisinde olmayı umarım. Belki bununla resûllerin efendisi ve nebilerin sonuncusu olan Muhammed (s.a.v)'in şefaatine nail olurum.

Allah'a hamd olsun ki, bütün sâlih ameller O'nun nimetiyle tamamlanmaktadır. Yine "Hidayetiyle bizi bu nimete kavuşturan Allah'a hamd olsun! Allah bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik."¹⁰

Prof. Dr.Yusuf el-Karadâvî
Şevvâl 1409 (Mayıs 1989)/Doha

¹⁰ el-Â'râf, 7/43

I. Bölüm

Sünnet, Sünnetin Kapsamı ve Önemi

- Sünnetin Tanımı ve Kapsamı
- Sünnetin Önemi ve Delil Oluşu
- Sünnet-Kur'an İlişkisi
- Müslümanların Sünneti
Korumadaki Gayretleri

1. Sünnetin Tanımı ve Kapsamı¹¹

Sünnet kelimesi, sözlükte: ister iyi olsun, ister kötü olsun uyulan ve alışılmış yol anlamına gelmektedir. Sünnet, iyi veya kötü olarak ancak ya bir *sıfat* ya da bir *tamlama* şeklinde kullanılır.]

Sıfata örnek olarak, Müslim'in "*es-Sahîh*"inde Cerîr b. Abdullah (r.a.)'tan rivayet ettiği şu hadisi verebiliriz: "Kim İslâm'da *iyi bir çığır* (sünneten haseneten) açar, sonra da onunla amel edilirse, onu işleyen kimselerin ecirlerinden hiçbir şey eksilmeksizin, onunla amel eden kimsenin ecri kadar ona da ecir yazılır. Kim de İslâm'da *kötü bir çığır* (sünneten seyyieten) açar, bundan sonra onunla amel edilirse, onu işleyen kimselerin günahlarından hiçbir şey eksilmeksizin, onunla amel eden kimsenin günahı kadar da ona günah yazılır."¹²]

Tamlamaya örnek olarak gelen *sünnet* kelimesi ise tamlanana (muzafun ileyhe) göre, övme veya yerme işlevi görür. Nitekim "Size, *sünnetime* (sünnetî) ve benden sonra gelen yol gösterici Râşid *halifelerin sünnetine* (sünneti'l-hulefâi) sarılmanızı tavsiye ederim"¹³ şeklindeki hadiste yer alan "sünnet" kelimesi iyi ve övülmüştür.]

¹¹ Bu birinci bölüm, tercümesini sunduğumuz üç kitaptan birisi olan "*el-Medhal li-Dirâseti's-Sünneti'n-Nebevîyye*"de yer almaktadır.

¹² Müslim, Zekât 69 (1017), İlm 15 (1017); Tirmizî, İlm 15 (2675); Nesâî, Zekât 64; İbn Mâce, Mukaddime 14 (203); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 357, 358, 359

¹³ Bu, İrbâd b. Sâriye (r.a.) hadisinden bir bölümdür. Bu hadisi; Ebu Dâvud, Sünnet 5 (4607); İbn Mâce, Mukaddime 6 (42) ve Tirmizî, İlm 16 (2676)'da rivayet etmiştir. Tirmizî der ki: "Bu hadis, hasen-sahihtir." Ayrıca bu hadis, Nevevî'nin "*Ehâdisu'l-Erbâni'n-Nebevîyye*" (Kırk Hadis) adlı eserinde geçen hadislerden biridir.

Yine "Allah'ın nefret ettiği üç sınıf insandan biri de. İslam toplumu içerisinde *cahiliyye yaşayışını* (sünnete'l-câhiliyye) isteyen kimsedir"¹⁴ şeklindeki hadiste ise "sünnet" kelimesi, kötü ve yerilmiştir.

Yine Buhârî ile Müslim'in "**Sahîh**"lerinde Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'ın rivayet ettiği şu hadis de buna örnektir: "Peygamber (s.a.v), 'Sizden öncekilerin gidişatlarına'¹⁵ (sunenü men kablekum) karış karış, kulaç kulaç mutlaka uyacaksınız. Hatta onlar bir kelerin¹⁶ deliğine girse-ler, oraya muhakkak siz de gireceksiniz' buyurdu. Sahâbiler, 'Onlar, Yahudiler ve Hıristiyanlar mı?' diye sordular. Peygamber (s.a.v), 'Ya kim olacak?' buyurdu."¹⁷

Yine İmam Şâfiî'nin rivayet ettiği Abdullah b. Amr (r.a.) hadisi de buna örnektir: "*Sizden öncekilerin yoluna* (sünnete men kâne kableküm), tatlısıyla-acısıyla mutlaka siz de katılacaksınız!"¹⁸

["**Sünnet**" kelimesi, Kur'an'da, genellikle değişmez kanunlara delâlet için tekil, çoğul, belirsiz ve tamlama şeklinde kullanılmıştır. Allah, alışlagelen bir yol olması itibariyle yaratılmışların düzenini bu değişmez kanunlar üzerine kurmuştur. Böylece genel olarak yaratılmışları yönetmede, özel olarak da azgınları ve yalancılara cezalandırmada ilahî kader

¹⁴ Bu hadis, Buhârî, Diyât 9'da Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan rivayet edilen hadisten bir bölümdür. Bu hadis şu şekildedir: "Allah'ın en çok gazaba geldiği (şu) üç (sınıf) insandır: 1. Harem bölgesinde zulüm ve haksızlık yapan kimse, 2. İslâm toplumu içerisinde cahiliye yaşayışını isteyen kimse, 3. Kendisini haksız yere bir kimsenin kanını dökmeye adayıp bu yolda koşan kimse."

Ayrıca bu hadis için bkz: Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VIII, 27; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, X, 308

¹⁵ Burada geçen سنن (sünen veya senen) kelimesi, "Senen" şeklinde "sin" harfinin fethası (üstünlü okunması) ile rivayet edildiğinde "yol" anlamına gelir. "Sünen" şeklinde ötreli okunması durumunda ise "sünnet" kelimesinin çoğulu anlamında kullanılmış olur.

¹⁶ Keler: Sürüngenlerden dört ayaklı ve kuyruğunda boğumlar bulunan, kertenkeleye benzeyen, fakat ondan biraz daha büyük olan bir hayvandır.

¹⁷ Buhârî, Enbiyâ 50. İ'tisam 14; Müslim, İlm 6 (2669); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 84, 89

¹⁸ Hafız İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, (Dâru'l-Fikir Baskısı), XIII, 301'de der ki: "Bu hadisin senedi, sahihtir."

Bu hadis için bkz: İmam Şâfiî, es-Sünenü'l-Me'sûra, (Müzeni rivayeti,) (H. No: 395), tahk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1406/1985

bu değişmez kanunlara göre meydana gelir.¹⁹ }

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sizden önce nice milletler hakkında *ilâhî kanunlar* (sünen) gelip geçmiştir Yeryüzünde gezip, dolaşın da yalancıların sonunun nasıl olduğunu görün."²⁰

"Onlar *öncekilerin kanunundan* (sünnetü'l-evvelin) başkasını mı bekliyorlar? *Allah'ın kanununda* (sünnetullah) bir değişme bulamazsın. Allah'ın kanununda bir sapma da bulamazsın."²¹

"Sizden önce geçenler arasında da *Allah'ın âdeti* (sünnetullah) böyle idi. Allah'ın emri, olup bitmiş bir kaderdir."²²

"Bu, *Allah'ın* önceden geçen milletler arasında uygulanan *kanunudur* (sünnetullah). *Allah'ın kanununda* bir değişme bulamazsın."²³

} "**Sünnet**" kelimesi, sahabe ve ümmetin selefının lügatinde tekil ve elif-lâm takısıyla "marife" (belirli) olarak söylenildiğinde, Nebî (s.a.v)'in sünneti için kullanılır ve bununla Yüce Allah'ın göndermiş olduğu insanlığa rehber olma ve hak dini tebliğ etme görevini yerine getirme hususunda Nebî (s.a.v) (s.a.v)'in seçmiş olduğu yol kastedilir. Diğer bir ifade ile "**sünnet**", Allah'ın dinini anlama ve onu hayattaki bütün işlere uygulamada Nebî (s.a.v)'in getirmiş olduğu teorik ve pratik nebevî metot demektir. }

Yine "**sünnet**", Nebî (s.a.v)'in, ibâdet ve zühd hususlarında sahabilerinden aşırı gidenlere,²⁴ "Gerçekten ben, Allah'tan en çok korkanınız

¹⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için, Dr. Ömer Özsoy'un, Feer Yayınevi'nde çıkan "Sünnetullah" (Ankara 1999) adlı eserine bakabilirsiniz.

²⁰ Âl-i İmrân, 3/137

²¹ Fâtır, 35/43

²² el-Ahzâb, 33/38

²³ el-Ahzâb, 33/62

²⁴ Hz. Peygamber'in el-Feth, 48/2'de geçmiş ve gelecek bütün günahlarının affedilmesi üzerine, Hz. Ali (r.a.), Abdullah b. Amr (r.a.) ve Osman b. Ma'zun (r.a.) oluşan bir grup Müslüman, Peygamber'in hanımlarının odalarına gelerek Resulullah'ın ibadetinin ne şekilde olduğunu sorarlar. Bunlar, Peygamber'in az ibadet ettiğini öğrenince kendilerinin çokça ibadet etmekle bu garantiye sahip olabileceklerini düşünerek her biri "**gündüzleri hep oruç tutmak**", "**her gece namaz kılmak**" ve "**hiç kadınlarla evlenmemek**" üzere karara varırlar. Bunu duyan Peygamber onlara, amelde orta yolu takip etmelerini belirtir. Çünkü ibadet, sadece mağfaret olmak için yapılmayıp kulluğun gereği olarak yapılır. Bunu da, "**Ben,**

ve en çok takvalı olanınızım. Fakat ben, hem (gece namazına) kalkarım, hem uyurum; bazen oruç tutarım, bazen tutmam. Kadınlarla da evlenirim. Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse, o kişi benden değildir"²⁵ buyurarak onların yüz çevirmelerinden sakındırdığı şeydir.

Yine Nebî (s.a.v), Abdullah b. Amr İbnü'l-As (r.a.)'ın oruç tutma, geceleri ihya etme ve hanımları terk hususunda aşırılığa doğru gittiğini görünce ona, 'Her amel için bir gayretlilik vardır. Her gayretin arkasında ise bir zayıflık vardır. Kimin zayıflığı benim sünnetime yönelirse o kimse yolu bulmuş olur. Kimin zayıflığı da sünnetimden başka bir şeye yönelirse o kişi helâk olur' buyurdu."²⁶

Allah'ın, Kur'an'da indirdiklerini tebliğ ve ayetlerini okumasına ilaveten Nebî (s.a.v)'in bir görevi de, müminleri tezkiye etmek idi. Tezkiye ise, temizlik ve yetiştirme anlamlarını içeren bir kelimedir. Çünkü Nebî (s.a.v): müminleri, şirkten ve çeşitli rezaletlerden temizliyor, onları tevhid ve âhiret süsü ile inzivayı içeren faziletlerle yetiştiriyordu. Diğer bir ifade ile Nebî (s.a.v), onları, dini en güzel bir şekilde anlamayı ve ona inanmayı içeren, kâmil, uygulamalı bir eğitim metoduyla yetiştirdi. Bu öyle bir imandır ki, sahibini onunla ve onun için amel etmeye sevk etmektedir. Bu da güzel bir örnekleme gerçeğidir.

Bu 'uygulamalı tezkiye' ile birlikte Nebî (s.a.v), müminlere, Kur'an'ı anlama ve ona uymada şaşırılmamaları için: indirilmiş ilahi kitabı

Allah'tan en çok korkmanız ve en çok takvalı olanınızım" ifadesiyle söylemiştir.

²⁵ Buhârî, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5 (1401); Nesâî, Nikâh 4; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 241, 259

²⁶ Münziri, "*et-Terğîb ve't-Terhib*"de 'et-Terğîb fî ittibai'l-Kitabi ve's-Sünnet' (Kitap ve sünnete uymaya teşvik) bahsinde kaydetmiştir. (Bu eserin Muhammed Beyyûmî tahkikli Mektebetü'l-İmân baskısında ise bu hadis 'et-Terhib min Terki's-Sünneti ve İrtikabil-Bidai ve'l-Envai' (Sünneti terkten ve bidatlara düşmekten sakındırma) başlığı altında zikredilmiştir (I, 52, H No: 89)

Yine bu hadisi, İmam Ahmed de (el-Müsned, II, 188, 210) "Her âbid kul için bir gayretlilik vardır. Her gayretin arkasında ise zayıflık vardır. Buna göre zayıflık, ya benim sünnetime ya da bid'ate yönelik olur. Bu durumda kimin zayıflığı..." lafızıyla rivayet etmiştir. Üstad Ahmed Şâkir, el-Müsned'e (6477) yaptığı tahririnde bu hadisin 'sahih' olduğunu belirtmiştir. (İbn Ebi Âsım, es-Sünnet, I, 28; İbn Hibbân, es-Sahîh, I, 187)

öğretme, âyetlerinin anlamlarını, yasama maksatlarını, rehberlik etme sırlarını anlatma, Kur'an'dan onlara kapalı gelen yerleri açıklama; Kur'an'ın emirlerinden, yasaklarından ve haberlerinden kısa olan yerlerini detaylandırma görevini de yerine getirmiştir.

Yine Nebî (s.a.v) onlara: Kitap'la birlikte teorik ve pratik "*hikmeti*" de öğretmiştir. Burada "teorik hikmet" ile, hükümlerin sırları ve amaçlarıyla ilgili amele sevk edici ilim kast edilmektedir. "Pratik hikmet" ile de çalışma, dâvet ve cihadda en güzel yollara ve en üstün faziletlere uyma kastedilmektedir. Nitekim konuyla ilgili olarak "Kime *hikmet* verilmişse, ona bol hayır verilmiştir"²⁷ buyrulmaktadır.]

Daha sonra Nebî (s.a.v), gerek bireyler olarak ve gerekse topluluklar olarak, hem din işlerinde ve hem günlük yaşantılarında onların olgunlaşmalarını sağlayacak bilmedikleri şeyleri de onlara öğretmiştir.

Nebî (s.a.v)'in önemli görevlerinden olan şu dört özellik: Yüce Allah'ın dinini anlama, uygulama ve Rabb'inin emrettiği gibi dine "*hikmet* ve güzel öğütle"²⁸ dâvet etmede, O'nun sünnetini, yolunu veya metodunu oluşturur.]

Yine Kur'an'ın Bakara Suresi'nde, "Nitekim kendi içinizden, size âyetlerimizi okuyan, sizi temizleyen, size Kitabı, *hikmeti* ve bilmediklerinizi öğreten bir Resûl gönderdik"²⁹ şeklinde zikrettiği âyette sözü edilen husus da budur. Bu anlamda başka üç âyet daha vardır.³⁰ Bunlardan birisi de şöyledir: "Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, kötülüklerden ve inkârdan kendilerini arındıran, kendilerine Kitap ve *hikmeti* öğreten bir Peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler."³¹

İşte bu "*sünnet*" -veya bu metod- bu anlamıyla, amel ve uygulamayla birlikte İslâm'ın tanınması için Kur'an'ın yanında ikinci kaynak

²⁷ el-Bakara, 2/269

²⁸ en-Nahl, 16/125

²⁹ el-Bakara, 2/151

³⁰ Diğer iki âyet için bkz: el-Bakara, 2/129; Cuma, 62/2

³¹ Âl-i İmrân, 3/164

oldu. Bu, bizzat Nebî (s.a.v) daha hayatta iken İslâm'a giren herkes tarafından açıkça bilinen bir husustu.

“*Sünnet*”in, Kur'an'la beraber olması ve hemen onu izlemesi itibarıyla Nebî (s.a.v)'in döneminde öğretildiğine delâlet eden rivayetlerden birisi de: Müslim'in, Enes b. Mâlik (r.a.)'tan rivayet ettiği şu hadistir: "Bazı insanlar, Nebî (s.a.v)'e gelerek, 'Bizimle birlikte kavmimize Kur'an ve *sünneti* öğretecek bazı adamlar gönderseniz' dediler. Bunun üzerine Nebî (s.a.v), onlara, kendilerine 'kurra'³² denilen Ensar'dan yetmiş adamı gönderdi."³³

Nitekim Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği Huzeyfe hadisinde de geçtiği üzere, Nebî (s.a.v), "Sünnet" kelimesini Kur'an ile beraber, onun ardından şöyle kullanmıştır: "Emanet, önce insanların kalplerinin derinliğine indi, sonra insanlar emanetin bölümlerini Kur'ân'dan öğrendiler, bundan sonra da *Sünnet*'ten öğrendiler."³⁴

Abdullah İbn Abbâs hadisinde ise bu husus şöyle geçmektedir:

³² "Kurra" kelimesi sözlükte: okuyucu, âbid ve zahid anlamlarına gelen "kârf" kelimesinin çoğulu olup İslâm'ın ilk yıllarından itibaren kullanılmıştır.

Resulullah'ın kendilerinden Kur'an öğrenilmesini tavsiye ettiği Abdullah b. Mes'ûd, Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Salim, Muâz b. Cebel ve Übey b. Kâ'b'tan "kurrâ" diye bahsedilmesi (Buhârî, Fezâilu'l-Kur'ân 8) ile bu kelime, "Kur'an kıraati konusunda uzman kişiler" anlamında kullanılmıştır.

Hz. Ömer'in, meclislerinde hazır bulunan genç ve yaşlı kurrâ ile istişare ettiğini belirten rivayette ise (Buhârî, Tefsiri Sure-i A'raf 5, İ'tisam 2, 28) "kurrâ"dan kastedilenin "ilim sahibi kişiler" olduğu söylenebilir.

Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber tarafından Âmir b. Sa'saa kabilesine gönderilen ve Bî'r-i Maûne'de şehid edilen Ensar'dan yetmiş kişilik bir gruptan bahseder ve gündüzleri odun toplayan, geceleri namazla geçiren bu kişileri kurrâ diye adlandırdıklarını belirtir (Buhârî, Cihâd 184, Mesâcid 302, Vitr 7).

Bunların kıraat alanında uzmanlaşmış veya ilim ehli kişiler olmayıp ibadet maksadıyla çokça Kur'an okuyan, namaz kılan, ayrıca kendilerine verilen görevleri yerine getiren sorumlu kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonraki dönemlerde âbid ve zâhid kimseler olan sûfîlerin de kurrâ diye anılması muhtemelen buradan kaynaklanmaktadır (Gazzâlî, Kitabu'l-Erbaîn, s. 130; Takıyyüddin İbn Teymiyye, el-Furkan, s. 36). Nitekim ümmetin münafıklarının çoğunu kurrâların teşkil ettiği (Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 175; IV, 151) ve kurrâdan uzak durulması gerektiği (Sülemî, Tabakât, s. 11, Şarâfî, Tabakât, I, 58) şeklindeki nakillerde kastedilenlerin dinin ölçülerinden uzaklaşmış sûfîler olduğu anlaşılmaktadır.

³³ Müslim, İmare 147 (677)

³⁴ Buhârî, Rikâk 35, Fiten 13, İ'tisam 2; Müslim, İman 230 (143)

"Resûlüllah (s.a.v). Veda Haccı'nda insanlara hitap ederek, 'Şeytan sizin topraklarınızda kendisine kulluk etmenizden ümidini kesmiştir. Ancak, bunun dışında, küçük gördüğünüz amellerinizde kendisine itaat etmenize razı kalmıştır ki, ondan sakınınız! Gerçekten ben size iki şey bıraktım ki onlara sarıldıkça asla sapıtmayacaksınız. Bu iki şey, Allah'ın kitabı ve *Nebisi'nin sünnetidir*' buyurdu."³⁵

Yine Nebî (s.a.v), Ramazan ayından bahsederken de şöyle buyurmaktadır: "O, öyle bir aydır ki Allah size orucunu (Kur'an'da) farz kıldı. Ben de (teravihle geceleri) ihyasını *sünnet* kıldım."³⁶

Bu husus, sahabeye şu şekilde yerleşmişti: Şeriatın bir kısmı, Yüce Kur'an'ın getirdiklerinden ve bir kısmı da *Resûl'ün koymuş olduğu sünnetten* oluşmaktadır.

İmrân b. Husayn (r.a.) der ki: "Kur'an indi, Resûlüllah (s.a.v) de *sünnetler* koydu."³⁷

Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) da şöyle der: "Size bir takım insanlar, Kur'an'ın müteşabih ayetleriyle mücadele etmeye gelecekler. Siz de onlara karşı sünnetleri ele alarak karşı koyun. Çünkü *sünnetlere* sahip olan kimseler, Allah'ın kitabını en iyi bilendir."³⁸

Yine Fâtıma binti Kays hadisinde Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.), "Biz, duyduğu bir haberi iyice helleyip bellemediğini bilmediğimiz bir kadının sözü için Rabbimizin kitabını ve *Peygamberimizin sünnetini* terk etmeyiz" dedi."³⁹

³⁵ Hâkim, el-Müstedrek, I, 93'te bu hadisi rivayet etmiştir. Hâkim devamla der ki: "Bu, isnadı 'sahih' bir hadistir." Zehebî de "*el-Müstedrek*"e yaptığı "*et-Telhîs*"inde bu hadisin 'sahih' olduğu hususunda Hâkim'e muvafakat etmiştir. Ayrıca Hâkim, bu hadise, Ebu Hüreyre (r.a.)'tan merfu' olarak bir şahid getirmiştir. Yine Münziri de "*et-Terğîb ve't-Terhîb*"de 'et-Terğîb lî ittibâi'l-Kitâb ve's-Sünnet' başlığı altında bu hadisi naklederek Hâkim'i onaylamıştır. (Bu eserin Muhammed Beyyûmî tahkikli Mektebetü'l-İmân baskısında ise bu hadis 65 nolu hadis olarak rivayet edilmiştir.)

³⁶ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 191, 195; Nesâî, Sıyâm 40; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 173 (1328)

³⁷ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 445

³⁸ Dârimî, Mukaddime 17

³⁹ Müslim, Talak 46 (1480); Ebu Dâvud, Talak 38-40 (2291); Tirmizî, Talak 5 (1180)

Abdullah b. Mes'ud (r.a.) da şöyle der: "Allah'ın kitabından bildiğimiz bir şeyi sorduğunuzda, onu size haber veririz veya *Allah'ın Ne-bî'sinin bir sünnetinden* sorarsanız onu da size haber veririz. Ama sizin sonradan ortaya çıkardığımız şeylere gelince, bizim onlara gücümüz yetmez."⁴⁰

Abdullah b. Abbâs (r.a.)'ın azatlısı İkrime (rh.a) ise şöyle der: "Abdullah b. Abbâs, ayaklarıma ipi bağlayıp bana, Kur'an ve *sünneti* öğretilirdi."⁴¹

"*el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebeviyye*"⁴² adlı eserde, "*sünnet*" kelimesi ve onunla ilgili diğer maddelerde zikredilen haberleri okuyan birisi, onun Arapça ve İslâm'a ait bir kelime olduğunu, onun -Yahudilerin, Tevrat'ı açıklayan İsrailî rivayetleri bir araya getiren esere isim olarak verdikleri- "Mişnâ"dan⁴³ alınmadığını ve oryantalistlerin iddia ettikleri gibi, Müslümanların onu sünnet kelimesi şeklinde Arapçalaştırmadıklarını da öğrenmiş olur. Ki bu, tartışmaya değmez bâtil bir iddiadır.⁴⁴

a. Usûlcülere Göre Sünnet

Usûlcüler, İslâm'ın ilk dönemlerindeki bu yaygın kullanımından hareketle "sünnet" kavramını, yasama için Kitap'tan sonra gelen ikinci bir

Yalnız müellif, bu hadisın Buhârî'de geçtiğini belirtmektedir. Bu hadis, bu şekliyle Buhârî'de bulunamamıştır. Benzer rivayet için bkz: Buhârî, Hac 32, 34, 125, Ehbabu'l-Umre 11, Meğazi 60, 67

⁴⁰ Dârimî, Mukaddime 17

⁴¹ Dârimî, Mukaddime 46

⁴² Bu eser, 1916 yılında A. J. Wensinek'in başkanlığında bir heyet tarafından hazırlanmaya başlanış, 20 küsur yıllık bir çalışma, 30'u aşkın araştırmacı, 15 kadar akademî, kraliyet ve ilim müessesesinin mali yardımları sonucu meydana gelmiştir. Bu eser, 7 cilttir. 8. cildi, indeks (indice)dir. Bu eserde: kütüb-i sitte, İmam Mâlik "*el-Muvatta'*", Dârimî "*es-Sünen*" ve Ahmed b. Hanbel "*el-Müsned*"de bulunan hadislerin kelimeleri harf sırasına göre düzenlenmiş, hadiste geçen herhangi bir kelimenin sülâsi kök mastarı madde başlığı yapılarak bu kelimenin içinde geçtiği hadisler, kelimenin geçiş durumuna göre sıralanmış, müteakiben hadisın bulunduğu kitaplardaki yerleri kısaltmalarla verilmiştir.

⁴³ Yahudilerin sözlü kaynağını oluşturan Talmut'un; dinî ve ahlakî kurallarının açıklanmasından ibarettir. M.S. 190-200 yılları arasında Yuda Ha-Nasi (135-220) tarafından derlenmiştir. Mişna, tekrar ederek öğrenim anlamına gelmektedir.

⁴⁴ Üstad Mahmut Şeltût "*el-İslâm, Akide ve Şeria*" adlı kitabında bu iddiaya gerekli cevabı vermiştir.

kaynak olarak ele almışlar ve onu şu şekilde tarif etmişlerdir: "**Sünnet**". Nebî (s.a.v)'den gelen söz, fiil ve takrirdir. Bu itibarla bunlardan her biri, Allah'ın dinini anlama ve uygulamada Nebî (s.a.v)'in yolunu göstermek üzere ondan sadır olmuştur.

b. Hadisçilere Göre Sünnet

Hadisçiler, Usuleülerin sünnet tanımına ilavede bulunup "**sünnet**"i şöyle tarif etmişlerdir: Nebî (s.a.v)'in söz, fiil, takrir (onay), gerek ahlâkî ve gerekse yaratılıştı ile ilgili özellikleri ile O'nun siretine izafe edilen şeylerdir. O halde hadisçilere göre "**sünnet**", bu beş çeşidi kapsamaktadır. Bu tanım, birçok kimseye göre hadisle eş anlamlıdır.

c. Fakihlere Göre Sünnet

Tanımı, tahlile ve örnek vermeye geçmeden önce burada, "**sünnet**" kelimesinin bundan başka, iki anlam için daha kullanıldığına işaret etmek istiyoruz.

Fakihler sünneti, farzın ve -kabul edenlere göre- vacibin karşılığı olarak kullanmışlardır. Bu da, mendub veya müstehab anlamındadır. Mendub veya müstehab ise, şeriatın kesin olmaksızın istedikleri şeyler olup yapılmasına karşılık sevap verilir, ama terk edilmesinden dolayı ceza verilmez. Örneğin şöyle derler: "Sabah namazının farzından önce iki rekât namaz kılmak sünnettir. -Ramazan Bayramından sonra- Şevval ayında altı gün oruç tutmak sünnettir. Erkeklerin namazı cemaatle kılma-ları konusunda "Acaba bu sünnet mi? Yoksa farz-ı kifâye ya da farz-ı ayn mı?" şeklinde ihtilaf ederler. Yine, "vitir namazı sünnet mi, yoksa vacib mi?" gibi.

O halde sünnet, usûlcülere göre, şer'î hükümlerin delillerinden bir delildir. Fakihler arasında ise, bu delil ile herhangi bir fiilini sabit olduğu şer'î bir hükümdür. Yani fakihlere göre o, beş şer'î hükümden bir tanesidir.

Başka bir konumda ise sünnet, hid'atin karşılığı olarak kullanılmaktadır. İrbâd b. Sâriye (r.a.)'ın rivayet ettiği hadis buna şöyle işaret etmektedir: "Yaşayanlarımız birçok ihtilaf görecekler. O zaman siz benim

sünnetimle, benden sonraki Râşid halifelerin sünnetine yapışınız. Ona dişlerinizle sımsıkı sarılıınız. Aman sonradan ortaya çıkan durumlardan sakınıınız. Çünkü her bid'at, sapıklıktır."⁴⁵

Abdullah b. Mes'ud (r.a.) şöyle der: "*Sünnet* (sınırları) içinde orta yollu davranmak, bid'at içerisinde çaba sarf etmekten daha hayırlıdır."

Yine rivayetlerin birisinde, "Bir topluluk, herhangi bir bid'at ortaya koysun da, sünnetten onun bir benzerini yitirmiş olmasınlar"⁴⁶ denilmektedir.

Aynı şekilde fakihler arasında 'sünnet üzere boşama' ve 'bid'at üzere boşama' ifadeleri de meşhurdur.

⁴⁵ Ebu Dâvud, Sünnet 5 (4607); İbn Mâce, Mukaddime 6 (42); Tirmizî, İlm 16 (2676). T Tirmizî devamla der ki: "Bu hadis, hasen-sahihtir."

⁴⁶ Ahmet b. Hanbel, el-Müsned, IV, 105; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I, 188; Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, (83, 84

Hadisçilere Göre Sünnete Dönüş

Mahiyetini daha iyi ortaya koyabilmemiz için hadisçilere göre sünnetin tanımına tekrar geri dönelim:

Onlara göre sünnet; Nebî (s.a.v)'in sözlerini, fiillerini ve takrirlerini (onaylarını), gerek ahlakî ve gerekse yaratılışı ile ilgili özelliklerini ve onun sîretini kapsamaktadır. Şimdi bu beş kısımdan her birinden ayrı ayrı bahsedeceğiz:

1. Nebî (s.a.v)'in Sözleri:

Her sözün çeşitli kısımlara ayrılması gibi, Nebî (s.a.v)'in *sözleri* de, 'haber' ve 'inşa' olmak üzere ikiye ayrılır.⁴⁷

Nebî (s.a.v)'in verdiği *haberler*; Yüce Allah, O'nun isimleri, sıfatları ve fiilleri hakkında olabilir.

Ebu Hüreyre (r.a.)'in rivayet ettiği şu hadis gibi: "Allah'ın doksan dokuz yani bir müstesna olmak üzere yüz ismi var. Kim bu isimleri sayarsa cennete girer."⁴⁸

"Yüce Allah mahlûkâtı yarattığında, kendi eliyle zatına hitaben, 'Rahmetim, öfkeme üstün gelmiştir' diye yazdı" hadisi.⁴⁹

⁴⁷ Belagat'te, duruma ve yerine göre söylenen Arapça sözlerin durumu ve kendisi vasıtasıyla bilinen ilme "Meânî" denir.

Belagat'te, bütün sözler, ya *haber* (bildirme) veya *inşâ* (dilek) manasındadır.

Haber: Sözü söyleyene, 'O, bu sözünde doğrudur veya yalancıdır' diyebileceğimiz her kelâma denir. Eğer söylenen söz, gerçeğe uygun ise onu söyleyen şahıs sözünde doğrudur. Eğer söylenen söz, gerçeğe uygun değilse onu söyleyen şahıs sözünde yalancıdır. Haberin doğru olmasından maksat, onun gerçeğe uygun olmasıdır. Yalan olmasından maksat ise gerçeğe uymamasıdır.

İnşâ ise; sözü söyleyene, 'O, bu sözünde doğrudur veya yalancıdır' diyemeyeceğimiz cümlelere denir.

⁴⁸ Buhârî, Deavât 68, Şurût 18, Tevhid 12; Müs'îm, Zikr 5 (2677)

⁴⁹ Buhârî, Bed'ü'l-Halk 1, Tevhid 15, 22, 28, 55; Müslim, Tevbe 14 (2751); Tirmizî, Deavât 100 (3543); İbn Mâce, Zühd 35 (4295)

Yine Selmân (r.a.)'ın rivayet ettiği şu hadis gibi: "Yüce Allah gökleri ve yeri yarattığı gün yüz rahmet yaratmıştır. Onlardan her bir rahmet, gök ile yer arasını kaplayacak kadardır. Allah onlardan bir tanesini yere indirmiştir. İşte bir anne, çocuğuna bununla şelkat göstermekte, yabani hayvanlar ve kuşlar kendi aralarında onunla yumuşak davranmaktadır. Yüce Allah bu yüz rahmetten doksan dokuzunu ise sonraya bırakmıştır. Kıyamet günü olduğunda ise o rahmetini bununla tamamlayacaktır."⁵⁰

- Kudsî hadisler de bu kategoriye girmektedir. Çünkü Kudsî hadis de Yüce Allah'tan gelmektedir. Tercih edilen görüşe göre ise Kudsî hadisin anlamı Yüce Allah'a ve sözleri ise Nebî (s.a.v)'e aittir. Müslim'in, Ebu Zerr (r.a.)'tan rivayet ettiği şu hadis gibi: "Nebî (s.a.v), Aziz ve Yüce Rabbinin şöyle buyurduğunu haber verir: Ey kullarım! Ben zulmü kendime haram ettim ve onu sizin aranızda da haram kıldım. Şu halde birbirinize zulmetmeyiniz..."⁵¹

- Gayb âleminden vermiş olduğu melekler, cinler, arş, kürsü gibi duyulara ile beşer ilmine dayalı idrâk dairesinin dışında kalan haberler de bu kategoridendir. Müslim'in rivayet ettiği şu hadiste olduğu gibi: "Melekler nurdan yaratılmış, cinler ise ateşten yaratılmıştır."⁵²

- Yine Nebî (s.a.v)'in, ölümünden sonraki hayattan (berzah), âhiret yurdundan ve oradaki çeşitli haller, korkunç durumlar, sevap-ceza, cennet-cehennemle ilgili olarak zikrettikleri de bu kategoridendir. Kabir sorgusu, kabir azabı veya nimetleri, yeniden dirilme, mahşerde toplanma ve durma, şefaât, hesap, mizan, sırat, cennetteki nimet çeşitleri ile cehennemdeki azab çeşitleri hakkında vermiş olduğu bilgiler gibi.

- Yine Nebî (s.a.v)'in haberlerinden bir kısmı ise, geçmiş peygamberlerin hayatlarından, sözlerinden, sâlih insanlardan ve onların hallerinden bize anlattıklarının oluşturmaktadır. İbrahim (a.s.), İsmail (a.s.)⁵³ ve Musa (a.s.)'ın kıssaları,⁵⁴ mağaradakilerin kıssası,⁵⁵ kör, alacalı

⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 439; Müslim, Tevbe 20-21 (2753)

⁵¹ Müslim, Birr 55 (2577)

⁵² Müslim, Zühd 60 (2996)

⁵³ Hz. İbrahim ile İsmail kıssası için bkz: Buhârî, Enbiyâ' 9, Müsakat 10

ve kel kıssası.⁵⁶ doksan dokuz kişiyi öldüren adamın kıssası⁵⁷ gibi akıl ve benliklerde bırakacağı güçlü etkilerden dolayı dâvetçiler ile eğitimcilerin ihtiyaç duyduğu çeşitli kıssalar gibi.

• Yine Nebî (s.a.v)'in haberleri kapsamına, Yüce Allah'ın O'nu haberdar ederek geleceğe dair zikretmiş olduğu şeyler de girer. Çünkü Nebî (s.a.v), ister iyi veya ister kötü olsun, gerek ümmetin ve gerekse de bütün insanların başlarına gelecek gaybî konulardan ancak Allah'ın kendisine bildirdiklerini bilebilir.⁵⁸ Zira Allah, inanan toplum için uyarıcı ve müjdeleyicidir.

Bu grup haberlerin içerisinde '*Fiten Hadisleri*' ile '*Kıyamet Nametleri*' de girmektedir. Nebî (s.a.v)'in gelecekteki olaylara dair verdikleri haberlerden birçoğu gerçekleşmiştir. Nebî (s.a.v)'in, Ammâr (r.a.) için, "Seni azgın bir topluluk öldürecek"⁵⁹ buyurması; torunu Hasan (r.a.) hakkında ise "Bu oğlum, efendidir. Allah, onun aracılığıyla

⁵⁶ Hz. Musa (a.s.) ile Hz. Âdem (a.s.) kıssası için bkz: Buhârî, Enbiyâ' 31, Tefsiru Sure-i Taha 1, 3, Kader 11, Tevhid 37; Müslim, Kader 13 (2652); Ebu Dâvud, Sünnet 16 (4701); Tirmizî, Kader 2 (2135); İbn Mâce, Mukaddime 10; Muvatta', Kader 1; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 248, 264, 268, 392, 398, 448

Hz. Musa'nın çıplak yıkanması kıssası için bkz: Buhârî, Gusl 20; Müslim, Hayz 75 (339), Fezâil 155 (339); Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an 34 (3221)

Hz. Musa ile ölüm meleği kıssası için bkz: Buhârî, Cenâiz 69, Enbiya 31; Müslim, Fezâil 157 (2372); Nesâî, Cenâiz 121; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 315; İbn Hibbân, es-Sahih, XIV, 113, 116

Hz. Musa ile Hzir kıssası için bkz: Buhârî, İlm 16, 19, 44, İcâre 7, Şurût 12, Enbiya 27, Tefsiru Sure-i Kehf 2, 3, 4, Eymân 15, Tevhid 31; Müslim, Fezâil 170 (2380); Ebu Dâvud, Sünnet 16 (4707); Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an 18 (3130), (3149); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 118, 119

Peygamber'in miraç sırasında Hz. Musa ile konuşması ile Kıyamet günü şefaat etmesi için insanların Hz. Musa'nın yanına gitmesi ile ilgili kıssa da hadis kitaplarında yer almaktadır.

⁵⁷ Buhârî, İcâre 12, Büyu' 98, Muzaraa 13, Enbiya 53, Edeb 5; Müslim, Zikr 100 (2743); Ebu Dâvud, Büyu' 28 (3387); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 116

⁵⁸ Buhârî, Enbiya 51, Eymân 8; Müslim, Zühd 10 (2964)

⁵⁹ Buhârî, Enbiyâ 53; Müslim, Tevbe 46-47 (2766); İbn Mâce, Diyât 2 (2622); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 20, 72

⁵⁸ Yüce Allah, Kur'an'da bu konuyla ilgili şöyle buyurmaktadır: "O (Allah) bütün görülmeyenleri bilir. Sırlarına kimseyi muttali kılmaz. Ancak, gayb ile ilgili bildirmeyi dilediği peygamber bunun dışındadır" (Cin, 72/26-27)

⁵⁹ Buhârî, Safât 63, Cihad 17; Müslim, Fiten 70 (2915)

Müslümanlardan iki grubun arasını düzelterek⁶⁰ buyurmasında olduğu gibi.

Peygamber (s.a.v)'in haber verdiği bazı haberler ise asırlar sonra gerçekleşmiştir. Nebî (s.a.v)'in müjdeleyip de Abdullah b. Amr (r.a.)'in rivayet ettiği '*İstanbul'un fethi*⁶¹ gibi.

Yine Peygamber (s.a.v)'in haber verdiği bazı haberler ise hâl-i hazırda gerçekleşmekte olup gözlerimizle görmekteyiz ve ellerimizle onlara dokunmaktayız. Müslim'in rivayet ettiği şu Ebu Hüreyre (r.a.) hadisi gibi: "Cehennemliklerden görmediğim iki sınıf vardır: 1. Yanlarında sığır kuyrukları gibi kamçılar bulunup onlarla insanları döven bir kavim! 2. Giyinik oldukları halde çıplak kadınlar gibi cazip olan ve kırtarak yürüyen; başları, Horasan develerinin eğilmiş hörgüçleri gibi bir takım kadınlar! Bunlar, cennete giremeyecek ve onun kokusunu duyamayacaklardır. Hâlbuki cennetin kokusu, şu kadar ve şu kadar uzaktan duyulacaktır."⁶²

Görüldüğü üzere bu hadis, insanları kendilerine boyun eğmeleri için cellatlar istihdam eden politik zorbalık ile ahlâkî çözülmeyi bir arada zikretmiştir. Bu ahlâkî çözülmeye 'giyinik çıplak kadınlar, şehvetleri tahrikte ve toplumları ulvi davalarla uğraşmaktan alıkoyup oyalamada birer araç olarak kullanılmaktadır.

Yine Ahmed b. Hanbel ile Ebu Dâvud'un rivayet ettiği Sevbân (r.a.) hadisi de bunun gibidir: "Peygamber (s.a.v), 'Çeşitli milletlerin, tıpkı oburların çanağa çullaştıkları gibi her taraftan gelip üzerinize üşüşmeleri

⁶⁰ Buhârî, Sulh 9, Menakıb 25, Fezailü's-Sahabe 22, Fiten 20; Ebu Dâvud, Sünnet 12 (4662); Tirmizî, Menakıb 31 (3773); Nesâî, Cum'a 27; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 37-38, 47

⁶¹ Abdullah b. Amr (r.a.) der ki: "Bir defasında Resulullah'in etrafında (hadis) yazıyorduk. Sonra, Resulullah'a, 'İki şehirden hangisi (daha) önce fethedilecek? İstanbul mu, Roma mı?' diye soruldu. Resulullah da '-İstanbul'u kastederek- 'Heraklius'un şehri önce fethedilecek' buyurdu." Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 176; Dârimî, Mukaddime 43 (486); İbn Ebi Şeybe, el-Musannef, IV, 219; Hâkim, el-Müstedrek, IV, 468, 553, 598. Hâkim bu hadisin 'sahih' olduğunu belirtmiştir. Zehebî de bu hadisin 'sahih' olduğu meselesinde Hâkim'e katılmıştır. Elbânî de es-Sahîh, (4)'de bu hadisi kaydetmiştir.

⁶² Müslim, Cennet 52 (2128); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 355, 440

yakındır' buyurdu. Sahabiler, 'Bizim azlığımızdan dolayı mı ey Allah'ın Resûlü?' diye sordular. Peygamber (s.a.v), 'Aksine o gün sizler çoksunuz, fakat selin sürüklediği çer-çöp gibisiniz. Gerçekten Allah, düşmanlarınızın kalplerinden sizin korkunuzu atacak, sizin kalplerinize ise vehn salacaktır' buyurdu. Sahabiler, 'Vehn nedir, ey Allah'ın Resûlü?' dediler. Peygamber (s.a.v) de, 'Dünya sevgisi ve ölümden hoşlanmamadır' buyurdu."⁶³

Bu hadis, günümüzde ayrıntılarına tanık olduğumuz evrensel bir birleşmeye işaret etmektedir. Öyle ki, çeşitli milletler Müslümanları çökertmek için bir araya gelmişlerdir. Fakat Müslümanlar, sayılarının çokluğuna rağmen selin önündeki çer-çöp misali bir çokluk olduğundan dolayı lezzetli bir lokma gibi yenecektir. İşte bu hadiste Müslümanlar, çer-çöpe benzetilmişlerdir. Çünkü hafiflik, gelip-geçicilik ve yüzeysellik gibi özelliklerinin sonucu olarak kendi aralarında ne bir birlik ile gaye ve ne de akıp gidecekleri belli bir yer vardır. Yine bu hadis, İslâmî mücadelenin zayıflığının arkasında gizli hastalığı da açığa çıkarmaktadır ki, bu niceliğe değil, niteliğe dönüktür. Bu, her şeyden önce kişisel ve ahlâkî zayıflığa dönüktür. İşte bu, 'dünya sevgisi ve ölümden hoşlanmama' halidir.

Yine Nebî (s.a.v)'in kıyametin büyük ve küçük alâmetlerinden zikrettiği şeyler de böyledir. Ki, bunların büyük bir kısmı, bilfiil gerçekleşmiştir. Cibril hadisinde geçen şu alametlerde olduğu gibi: "Cariyenin efendisini doğurması, başı açık, yalın ayak yoksul koyun çobanlarının uzun uzun binalar yükselttiklerini görmesi..."⁶⁴

Bu hadis, bazı toplumların hayatında ortaya çıkan korkunç değişikliğe işaret etmektedir. Anne ve babaya karşı iyiliğin yerini, onlara cefa ve isyan alacaktır. Öyle ki, sanki kadın oğlunu değil, efendisini doğuracaktır. Yine aynı şekilde toplum, birdenbire köy hayatından, şehir hayatına, darlıktan bolluğa, çadırlarda yaşamaktan kıvanç verici ev ve saraylarda oturmaya, yayalıktan veya binek kullanmaktan, lüks otomobillere binme gibi şeylere dönüşmüştür. Bu da herhangi bir zahmet ve gayret

⁶³ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 278; Ebu Dâvud, Melahim 5 (4297)

⁶⁴ Buhârî, İman 37; Müslim, İman 5 (9); İbn Mâce, Mukaddime 9 (64)

sarf etmeksizin, çok hızlı bir şekilde servetlere kavuşmanın bir sonucudur. Bugün bazı petrol ülkelerinde gördüğümüz gibi. Bundan dolayı insanların çoğu dengelerini yitirmişler, kendilerini unutmuşlar ve hızla tarihi kimliklerini tanımaz hale gelmişlerdir.

Kıyamet alametlerinden bir kısmı ise hâlen beklenmektedir. Buhârî ile Müslim'in rivayet ettiği şu hadis gibi: "Elli kadına, işlerini gören bir erkek düşecek kadar erkeklerin azalıp gitmesi, kadınların ise çoğalarak kalması."⁶⁵

Bir de kıyametin büyük alametleri vardır. Hadislerde tevatür yoluyla geldiği üzere⁶⁶ Meryem oğlu Mesih İsa'nın İslâm şeriatıyla hükmetmek ve Deccal'ı öldürmek üzere inmesi gibi. Buhârî ile Müslim'in Ebu Hüreyre (r.a.)'tan rivayet ettiği şu hadis gibi: "Meryem oğlu (İsa) mutlaka âdil bir hükümle inecektir."⁶⁷ Yine Dabbe'nin çıkacağını ve güneşin batıdan doğacağını haber veren hadisler gibi.⁶⁸

• Yine Nebî (s.a.v)'in bazı eşyalar, kavramlar ve işlerin gerçek yönlerini açıklamak, onların değer ve derecelerini ve onlardan kaynaklanan sevap veya cezayı açıklamak üzere zikretmiş olduğu sözler de aynı haber dairesi içerisine girmektedir.

Nebî (s.a.v)'in meşhur Cibril hadisinde buyurduğu şu söz gibi: "İslâm: Allah'a kulluk etmen ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmaman, namazı dosdoğru kılmandır... İman da: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Resûllerine iman etmendir. İhsan ise: Allah'a O'nu görüyormuşçasına kulluk etmendir. Sen O'nu görmesen de muhakkak O seni görmektedir."⁶⁹

⁶⁵ Buhârî, Hudud 20; Müslim, İlm 8 (2671); Tirmizî, Fiten 34 (2205); İbn Mâce, Fiten 25 (4045); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 98, 120, 176, 202, 213, 273, 277, 289

⁶⁶ Hindistan'ın büyük âlimlerinden Üstad Enver el-Keşmirî bu konuda "*et-Tasrîh bimâ Tevatera fî Nüzûli'l-Mesîh*" (İsa Mesih'in İneceğinin Mütevatir Hadislerle Açıklanması) adında bir kitap yazmıştır. Üstad Abdulfettâh Ebu Gudde bu kitabı tahkik etmiş ve gerekli gördüğü yerlere çeşitli dipnotlar düşmüştür. Kitapta kırktan fazla 'sahih' ve 'hasen' hadis ile bunlardan başka zayıf hadisler de mevcuttur.

⁶⁷ Buhârî, Büyü 102; Mezalim 31, Enbiya 49; Müslim, İman 243 (155)

⁶⁸ Müslim, Fiten (2941); Ebu Dâvud, Melahim 12 (4310); İbn Mâce, Fiten 32 (4069); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 164'de Abdullah b. Amr (r.a.)'tan.

⁶⁹ Buhârî, İman 37; Müslim, İman 5 (9); İbn Mâce, Mukaddime 9 (64)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

"Müslüman dilinden ve elinden diğer Müslümanların güvende olduğu kimsedir."⁷⁰

"Muhacir, Allah'ın yasakladığı şeyleri terk eden kimsedir."⁷¹

"Güçlü kimse insanları güreşte yenen kimse değil, öfkelendiği zaman kendine hâkim olan kimsedir."⁷²

"Yedi sınıf insan vardır ki, hiçbir gölgenin olmayıp, sadece Allah'ın gölgesinin bulunduğu günde Allah onları kendi gölgesinde gölgelendirecektir...."⁷³

"Cihad edenler için, Allah cennette yüz derece hazırlamıştır. İki derecenin arası, gök ile yer arası kadardır."⁷⁴

"Kim inanarak ve sevabını sadece Allah'tan umarak Ramazan orucunu tutarsa, önceden işlediği günahlarından bir kısmı bağışlanır. Kim de inanarak ve sevabını sadece Allah'tan umarak Ramazan gecelerini ibadetle değerlendirirse önceden işlemiş olduğu günahlarından bir kısmı bağışlanır."⁷⁵

Gördüğümüz gibi bu hadisler, hem hayır ve Allah'a itaate teşviki, hem de şerden ve Allah'a isyandan sakındırmak üzere, bazı dini yönlendirmeler ile ahlâkî irşadları içermektedir.

• Haber şeklinde olmasına rağmen, bu hadislerden bir kısmı; hem Müslüman ferdi ve hem de Müslüman toplumu bağlayıcı bazı yaşamaları kapsamaktadır. Şu hâdislerde olduğu gibi:

⁷⁰ Müellif, bu hadis için "Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan muttefekun aleyh" diyorsa da bir sonraki hadisin tahririnde de görüleceği üzere, Abdullah b. Amr (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Hadisin geliş yolları ile ilgili olarak, Kettânî'nin, "*Nazmu'l-Mütenâsire mine'l-Hadîsi'l-Mutevâtire*" (Mütevâtir Hadisler), (10)'a bakabilirsiniz.

⁷¹ Ebu Dâvud, Cihad 2 (2481); Nesâî, İman 12'de Abdullah b. Amr (r.a.)'tan.

⁷² Buhârî, Edeb 76; Müslim, Birr 107-108 (2609)

⁷³ Buhârî, Ezan 36, Zekât 16, Rikâk 24, Hudûd 19; Müslim, Zekât 91 (1031)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

Müslim, Zekât 91 (1031)'de Ebu Hüreyre (r.a.) ile Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan.

⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 335, 339; Buhârî, Cihâd 4, Teyhîd 22'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

⁷⁵ 25, 27, 28, Salâtu'l-Terâvîh I, 2, Saym 6; Müslim, Salâtu'l-Musâfirîn 175 (760)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

"Fazla sevab kazanmak için şu üç mescitten başkasına yolculuk yapılmaz: 1. Mescid-i Haram, 2. Mescid-i Resûl (Mescid-i Nebî), 3. Mescid-i Aksa."⁷⁶

"İslam'da zarar görmek de zarar vermek de yoktur."⁷⁷

"Bir kadın halasıyla veya teyzesiyle (aynı kocanın nikâhı altında) bir araya getirilemez."⁷⁸

"Nesep yönünden haram olan, süt emzirme yönünden de haram olur."⁷⁹

"Kâfir, Müslümana mirasçı olamaz. Müslüman da kafire mirasçı olamaz."⁸⁰

Nebî (s.a.v)'in sözlerinden –'istek' anlamındaki- *inşa* kısmına girenler ise emir, yasak, dua ve bu anlamdaki şeyleri içerir.

• **Emre**⁸¹ örnek olarak şunları verebiliriz: "Her nerede olursan ol Allah'tan *kork*. (İşlediğin kötülüğün ardından) bir iyilik *yap* ki bu iyilik onu imha etsin. İnsanlara karşı güzel ahlâklı *ol*."⁸²

⁷⁶ Buhârî, Fadlu's-Salâti fi Mescidi Mekke ve'l-Medine 1; Müslim, Hac 511 (1397)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

Buhârî, Cezau's-Sayd 26, Mevakitu's-Salat 31, Fadlu Salati fi Mescidi Mekke ve'l-Medine 1, 6, Savm 67; Müslim, Hac 415-416, 423 (1340)'da Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan.

İbn Mâce, İkâmetu's-Salât 147 (1410)'de Abdullah b. Amr (r.a.)'tan.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 327; İbn Mâce, Ahkâm 17 (2341)'de Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan.

İbn Mâce, Ahkâm 17 (2341)'de Ubâde ibnu's-Sâmit (r.a.)'tan.

⁷⁸ Buhârî, Nikâh 27; Müslim, Nikâh (1408)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

⁷⁹ Yazar, "Âişe (r.anhâ)'dan muttefekun aleyh" diyorsa da, bu hadis, Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Bkz. Buhârî, Şehâdât 7, Nikâh 20; Müslim, Rada' 12 (1447)

⁸⁰ Buhârî, Ferâiz 26; Müslim, Ferâiz 1 (1614); Ebu Dâvud, Ferâiz 10 (2909); Tirmizî, Ferâiz 15 (2107); Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 80, 81, 82; İbn Mâce, Ferâiz 6 (2729); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 201, 202, 203, 209'da Üsâme (r.a.)'tan.

⁸¹ Emir: Üstünlük yoluyla bir işin yapılmasını istemektir. Emir kipleri bazen asıl manasından çıkıp sözün gelişinden anlaşılan diğer manalarda kullanılır. Bunlar; irşad, dua, iltimas (istek), temenni, serbest bırakma, eşitlik, aciz bırakma, tehdit ve mubah kılma gibi. Bu konuda daha geniş bilgi için "**Sekiz Hadis İmamın Rivayet Ettiği Emir ve Yasak Hadisler**" (el-Evâmir ve'n-Nevâhî) adlı eserin önsözüne bakabilirsiniz.

⁸² Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 128, 153, 158, 177; Tirmizî, Birr 55 (1987); Hâkim, el-Müstedrek, I, 121'de Ebu Zerr (r.a.)'tan. Hâkim, bu hadisin 'sahih'

"Beni namaz kılariken gördüğünüz gibi namaz *kıldınız*."⁸³

"(Hilâli) görünce *oruç tutunuz*. Hilali (tekrar) gördüğünüzde ise *iftar ediniz*. Eğer hava bulutlu olursa Şaban ayının sayısını otuza *tamamlayınız*."⁸⁴

"Hac ibadetlerinizi (menasikinizi) benden *alıp öğreniniz*."⁸⁵

"Sana şüphe veren şeyi *hırak*, şüphe vermeyen şeye (*bak*)."⁸⁶

• **Yasaklara**⁸⁷ örnek olarak da şunları verebiliriz: "'(Kötü) zandan sakınınz. Çünkü zan, sözün en yalanıdır. Kulak hırsızlığı *yapmayınc*. Gizli mahrem konuları *araştırmayınız*. Almayacağınız malın fiyatını *artırmayınız*. Birbirinize *sirt çevirmeyiniz*..."⁸⁸

"Hıristiyanların Meryem oğlunu aşırı şekilde övmeleri gibi sizler de

olduğunu belirtmiştir. Devamla da der ki: "Bu hadis, Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahihtir."

Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 5/228, 236; Tirmizî, Birr 55 (1987); Beyhakî, Şuabu'l-İman, VI, 244'de Muâz b. Cebel (r.a.)'tan.

İbn Asâkir, Târîhu Dimeşk, LXI, 3 (24470)'de Enes b. Mâlik (r.a.)'tan.

⁸³ Buhârî, Ezan 18, Edeb 27, Ahbaru'l-Ahâd I'de Mâlik ibnu'l-Huveyris (r.a.)'tan.

⁸⁴ Buhârî, Savm 11; Müslim, Sıyam 17-20 (1081). Ayrıca bkz: Tirmizî, Savm 2 (684); Nesâî, Sıyam 9, 10, 11; İbn Mâce, Sıyam 7 (1655)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan. Nesâî, Sıyam 12'de Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan.

⁸⁵ Müslim, Hac 310 (1297); Ebu Dâvud, Menâsik 77 (1970); Nesâî, Menâsik 220; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 301, 318, 332, 337, 367, 378; İbn Huzeyme, es-Sahîh, (2877)'de Câbir b. Abdullah (r.a.)'tan.

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 200; Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyamet 60 (2518); İbn Hibbân, es-Sahîh, (512)'de Hasan b. Ali (r.a.)'tan.

Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 112, 153'te Enes (r.a.)'tan.

Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 22/147'de ise Vâbisa (r.a.)'tan ve daha birçoklarından (bkz: Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, XXII, 81'de Vâsile ibnu'l-Eskâ' (r.a.)'tan, el-Mu'cemu's-Sağîr, I, 180'de Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan).

Bu hadis, bütün geliş yollarıyla sahihtir.

⁸⁷ Yasak (Nehîy): Maddî ve manevî yönden muhatabından üstün olan birisinin ondan bir işi yapmamasını istemesidir. Bazen nehiy (yasak) kipi, gerçek manasının dışında cümlelerin gelişinden ve durumundan anlaşılan başka manalarda kullanılabilir. Örnek, dua, iltimas (istek), temenni, irşad, kınama, te'yis (ümitsiz kılma), tehdit, küçümseme, akıbeti bildirme, çirkin görmek, eşitlik gibi. Bu konuda daha geniş bilgi için "**Sekiz Hadis İmamın Rivayet Ettiği Emir ve Yasak Hadisler**" (el-Evâmîr ve'n-Nevâhî) adlı eserin önsözüne bakabilirsiniz.

⁸⁸ Buhârî, Edeb 58, 57, Nikâh 45, Ferâiz 2; Müslim, Birr 28-31 (2563), 32-33 (2564)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

beni aşırı şekilde övmeyiniz. (Doğrusu ben sadece Allah'ın kuluyum. Fakat benim için 'Allah'ın kulu ve Resûlü' deyiniz."⁸⁹

- **Dualara** örnek olarak da şunları verebiliriz:

"Allah'ım! Her işimin koruyucusu olan dinime sımsıkı sarılarak onunla beni ıslah eyle! İçinde yaşadığım, benim için geçimim olan dünyamı bana hayırlı kıl. Kendisinden kıyamet günü dönüşüm bulunan âhiretimi benim için ıslah eyle! Benim için hayatı her hayır hususunda ziyade kıl. Bana ölümü her şerden rahat kıl."⁹⁰

Nebî (s.a.v)'in duaları arasında istiâzeleri (Allah'a sığınmaları) da vardır. Örnek: "Yarattıklarımın şerrinden, Allah'ın mükemmel kelimelerine sığınırım."⁹¹

"Allahım! Sapıklığa düşmekten veya başkalarını sapıklığa düşürmekten, doğru yoldan kaymaktan veya başkalarını doğru yoldan kaydırmaktan, haksızlık etmekten ve başkalarını haksızlığa uğratmaktan, cahilce davranmaktan ve cahillerin davranışlarına muhatap olmaktan sana sığınırım."⁹²

Bunlar ve bunlara benzer Allah'a sığınmalar, şekil itibariyle haber, anlam itibariyle ise inşadır. Çünkü bunlar, istenilmeyen şeylerden Allah'a sığınmak suretiyle O'ndan bir isteği içermektedirler.

Bazen bir hadis, hem bir **haberi** ve hem de -ister emir olsun, ister yasak olsun- bir **talebi** birlikte içerebilir. Ebu Hüreyre (r.a.)'tan merfu'⁹³ olarak gelen şu hadiste olduğu gibi: "Kuvvetli mümin, Allah'a, zayıf

⁸⁹ Buhârî, Enbiyâ' 48, Hudud 31'de Ömer (r.a.)'tan. Müellif, bu hadisi Müslim'in de rivayet ettiğini belirtiyorsa da bu hadis, Müslim'de bulunamamıştır.

⁹⁰ Müslim, Zikr 71 (2720); Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, (668)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

⁹¹ Müslim, Zikr 54 (2708); Tirmizî, Deavât 41 (3437); Nesâî, Amelu'l-Yevm ve'l-Leyl, (560); İbn Mâce, Tıb 9 (3457); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 377'de Havle binti Hakîm (r.anhâ)'dan.

⁹² Ebu Dâvud, Edeb 102-103 (5094); Tirmizî, Deavât 35 (3427); Nesâî, İstiâze 30, 65; İbn Mâce, Dua 18 (3884); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 306, 318, 322'de Ümmü Seleme (r.anha)'dan.

⁹³ Merfu': Hz. Peygamber'e nispet edilen söz, fîl ve takrirlerle -bazı âlimlere göre- sıfatlara denir. İsnadı ister muttasıl olsun ister olmasın, Allah-Resulüne isnad edilen bütün rivayetler merfu' sayılır.

mümininden daha hayırlı ve daha makbuldür. Ama her birinde hayır vardır. Sana fayda sağlayan şeye çaba göster. Allah'tan yardım dile ve âciz olma! Başına bir şey gelirse 'Şöyle yapsam, şöyle olurdu' deme! Fakat 'Bu, Allah'ın kaderidir. O, ne dilerse onu yapar' de! Çünkü 'eğer' (lev) kelimesi, şeytanı memnun edecek işleri: kapısını açar."⁹⁴

- Nebî (s.a.v)'in **kavli hadislerinden bir kısmı** kısa-öz olup tek bir cümleden oluşur. "Kızma"⁹⁵ sözünde olduğu gibi. Bazıları da sayfalar tutabilecek kadar uzundur. Nebî (s.a.v)'in önceki ümmetlerin kıssaları veya kıyametin halleri veya gördüğü rüyalarından hareketle anlattığı, olmuş veya olacaklarla ilgili hadislerinde gördüğümüz gibi.

- **Bazı (kavli) hadisler**, insanlara dinleri hakkında bilmeleri gereken bir hususu öğretmek için yapılmış bir ilk çalışma şeklindedir. Şu hadislerde olduğu gibi:

"Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi? ..."⁹⁶

"Size namaz, oruç ve sadakanın derecesinden daha faziletlisini göstereyim mi?"⁹⁷

Nebî (s.a.v)'in Cuma ve bayram hutbeleri de böyledir.

- Bazen **kavli hadis**, Nebî (s.a.v)'e sorulan bir soruya verilmiş cevap olabilir. Cebrail (a.s)'in İslâm, iman, ihsan ve kıyamet hakkında sorduğu sorulara vermiş olduğu cevaplarını ifade eden meşhur hadisinde olduğu gibi.⁹⁸

Yine 'Ey Allah'ın Resûlü! Bana İslâm hakkında öyle bir söz söyle ki, o hususta senden sonra kimseye hiçbir şey sormayayım' diyen adama,

⁹⁴ Müslim, Kader 34 (2664)

⁹⁵ Buhârî, Edeb 76; Tirmizî, Birr 73 (202)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

⁹⁶ Buhârî, Şehâdât 10, Edeb 6, İstî'zan 35, İstıtabetu'l-Mürteddin 1; Müslim, İman 143 (87); Tirmizî, Birr 4 (1901), Şahâdet 3 (2301), Tefsiru'l-Kur'an 5 (3019); Tirmizî, Şemâil, (131); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 36, 38'de Ebu Bekre (r.a.)'tan.

⁹⁷ Ebu Dâvud, Edeb 58 (4919); Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyamet 56 (2509); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 444'de Ebu'd-Derdâ' (r.a.)'tan.

⁹⁸ Buhârî, İman 37; Müslim, İman 5 (9); İbn Mâce, Mukaddime 9 (64)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

Nebî (s.a.v)'in, 'Allah'a iman ettim de, sonra da dosdoğru ol'⁹⁹ sözü gibi.

Yine, 'Kıyamet ne zaman kopacak?' diye soran kimseye, 'Emanet kaybolduğu zaman kıyameti bekle!' buyurması ve 'Emanetin kaybolması nasıl olacak?' sorusuna da 'Yönetim (iş), ehli olmayan kimseye verildiği zaman o zaman kıyametin kopmasını bekle!'¹⁰⁰ şeklinde cevaplaması gibi.

• Bazen de *kavlî hadis*, Nebî (s.a.v)'in gördüğü bir şey veya işittiği bir söz ile ilgili olarak söylenmiş olabilir. "Mescide işeyen bedevî kıssasında olduğu gibi. Onu gören sahabe hemen harekete geçmiş, ancak Nebî (s.a.v), 'İşemesini kesmeyin! İşediği yere bir kova su dökün. Siz ancak kolaylaştırıcılar olarak gönderildiniz, zorlaştırıcılar olarak gönderilmediniz' buyurdu."¹⁰¹

"Oğlu İbrahim'in vefat ettiği gün, güneşin tutulması üzerine, bazı insanlar, 'İbrahim'in ölümünden dolayı güneş tutuldu' dediler. Bunu üzerine Nebî (s.a.v), 'Güneş ve ay, Allah'ın âyetlerinden iki âyettirler. Hiç kimsenin ölümünden veya yaşamasından dolayı da tutulmazlar' buyurdu."¹⁰²

a. Nebevî Belagat

Uzunuyla ve kısasıyla Nebî (s.a.v)'den 'sahih' olarak nakledilen nebevî sözler (kavlî hadisler); söyleniş, anlam, kapsam, şekil, fikir ve üslûp olarak insanlığa ait olan beyan ve belagatın zirvesini oluşturmaktadır. Çünkü bu kavlî sözler; kapsamlı ilimleri, özlü hikmetleri, bilginin gerçeklerini, yasama güzelliklerini, eşsiz yönlendirmeleri, ilginç örnekleri ve ender teşbihleri içermektedir. Öyle ki belagatli ve hikmetli hiçbir

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/413; Müslim, İman 62 (38); Tirmizî, Zühd 60 (2410); Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, 6/458; İbn Mâce, Fiten 12 (3972)'de Süfyân b. Abdülâh es-Sekafî (r.a.)'tan.

¹⁰⁰ Buhârî, İlm 2, Rikak 35'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

¹⁰¹ Buhârî, Vudu' 58, Edeb 35; Müslim, Taharet 98-99 (284), 100 (285); Tirmizî, Taharet 112 (147)'de Enes b. Mâlik (r.a.)'tan.

¹⁰² Buhârî, Kûsuf 1, 15, Edeb 109; Müslim, Kûsuf 29 (915)'de Muğîre ibnu'l-Şu'be (r.a.)'tan.

Buhârî, Kûsuf 1, 6, 17, Libas 2; Nesâî, Kûsuf 1, 5, 24'de Ebu Bekre (r.a.)'tan.

söz, bunları böylesine kolay, bu kadar tatlı ve güzel bir şekilde, bu denli canlı olarak ihtiva etmemiştir. Nebevî sözlerin kelimelerinden de, tıpkı yaş bitki dallarını sıkarak yağını süzen kimsenin yaptığı gibi bir ruh süzölmüştür. Bu sözler ‘Allah tarafından indirilenlerden hareketle yapılmış bir çıkarım, Hakîm ve Zikir olan Kur'an'ın nurundan bir alıntı’ şeklinde vasıflandırılmaya daha layıktır. Nitekim bu, çeşitli asırlarda yaşamış olan büyük edebiyatçı ve belâgatçilerin da takdir ettikleri bir husustur.”

Şimdi ise *“el-Beyân ve't-Tebyîn”* (II, 14-15) adlı eserinde Nebî (s.a.v)’in sözlerini niteleyen Câhız (ö. 255/868)'a kulak verelim: “Nebî (s.a.v)’e ait olan sözün; harflerinin sayısı az, anlamları çok, sanat açısından üstün ve zahmetten uzaktır. Nebî (s.a.v), açılması gereken yerde geniş ve kısa tutulması gereken yerde ise kısa bir üslup kullanmıştır. Yabancı, garip kelimeleri terk etmiş, çarşıya ait argo ifadelerden yüz çevirmiştir. O, ancak bir hikmet mirasından konuşmuştur. Nebî (s.a.v), ancak Allah'ın kendisine verdiği İsmet¹⁰³ sıfatıyla süslenmiş, ilahî destekle güçlenmiş, ilahî başarıyla kolaylaştırılmış bir üslupla konuşmaktaydı. Bu, Allah'ın sevgiyle beslediği ve kabul etmekle hürüdüğü bir sözdür. O, sertlik ile tatlılığı ve güzelce anlatma ile söz sayısının azlığını bir arada toplamıştır. Tekrardan uzak olmasına ve tekrarlamasına olan ihtiyacın azlığına rağmen herhangi bir kelime düşüklüğü olmamış, dili sürçmemiştir. Nebî (s.a.v)’i ne bir delil çürütebilmiş, ne karşısına bir hasım çıkabilmiş ve ne de O'nu bir hatip susturabilmiştir. Çünkü Nebî (s.a.v), uzun hutbelerini, kısa sözlerle akıcı hale getiriyordu. Hasımını ancak onun bildikleriyle susturmaya kalkışıyor, ancak doğrularla delil getiriyor, zaferi ancak Hak ile talep ediyordu. Aldatmaya başvurmaz,

¹⁰³ İsmet: “İsmet” (masumiyet) kelimesinin, lügat anlamı: “koruma” (men etme) anlamındadır. Araplar, bu kelimeyi: “Ben, onu yemekten korudum” Yani “Ben, onu yemeğe ulaşmaktan menettim” veya “Ben, onu yalan söylemekten korudum” Yani “Ben onu yalan söylemekten menettim” şeklinde kullanırlar.

Terim (şer’i) anlamına gelince ise ismet; Yüce Allah’ın, nebilerini ve resullerini günahlardan, Masiyetleri, çirkinlikleri ve haramları işleme gibi meydana gelebilecek olan şeylerden korumasına denir.

Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. M. Ali Sâbûnî Ayetler Işığında Peygamberler Tarihi, s. 103-212 (İstanbul 2003) (ç)

hile yolunu kullanmaz, arkadan konuşmaz, ayıplamazdı. Ne gecikir, ne de acele eder, ne uzatır ve ne de kısa tutardı. Sonra insanlar Nebî (s.a.v)'in sözünden daha yararlı, daha doğru, daha ölçülü, daha güzel, daha cömert, daha iyi, daha kolay, anlamı daha açık, içeriği daha belirgin başka bir söz işitmemişlerdir."

Bu asırda İslâm ve Arap Dili Edebiyatçısı Mustafa Sâdık er-Râfîf (ö. 1356/1937) "*İ'câzu'l-Kur'an*" (s. 422-424) adlı kitabında konuyla ilgili olarak şöyle der: "Nebî (s.a.v)'in sözlerinden 'sahih' olarak nakledilenlere lügat ve beyan sanatları yönünden baktığın zaman onu öncelikle lafız düzgün, söylenişi sağlam, terkihi güçlü, kelimelerin dizimi uyumlu, cümlelerin gayet değerli olduğunu, gerek lafız ile mânâ arasında ve gerekse lafız ile kullanımının dizim ve tertibinde aralarındaki ilişkinin açık olduğunu görürsün.

Yine Nebî (s.a.v)'in sözlerinde karışık bir harf, farklı anlamları çağrıştıran bir lafız veya zorlama göremeyeceğin gibi, kendisine yüklenen anlamı vermede, istediğini ifade etmede ondan daha mükemmel hiçbir kelime de bulamazsın. O'nun sözlerinin en güzel bir şekilde sunulduğunu, cümlelerinin gayet açık, detaylı, sınırları belli ve en güzel bir şekilde olduğunu, anlamının da güçlü olduğunu görürsün. Kelime türetiminde oldukça rahat, çeşitli konulara işaret etmede eşsiz, bakış açısının ilginç, beyanının net olduğunu görürsün.

Yine O'nun sözlerinde oynaklık, zorlama, karmaşa, düzensizlik, acizlikten dolayı bir yardım arayışı ve hiçbir şekilde herhangi bir zayıflık da göremezsin."

Büyük edebiyatçı ve lügatçi üstad Mahmûd Muhammed Şâkir (ö. 1418/1997) de "*el-Muktetaf Dergisi*"ndeki bir makalede¹⁰⁴ şöyle demektedir: "Bu zamanda, fikrin genişliği, kolay anlaşılabilirliği ve ondaki yüce felsefenin konumunun gizliliği, felsefî bakış açısının bu kâinattaki canlı hakikatin derinliklerine dalıp gitmesi, asrımızdaki eşsiz büyük edebiyatçı ve belâgatçilerin seçkin oluş nedenlerinin başında gelir. Bu ise, Arab'ın ancak şairlerinden çok azında, hatta o şairlerin şiirlerinden

¹⁰⁴ 1943, Haziran Sayısı, s. 114-115

pek azında gördüğü bir türdür. Bu türden, Arapça'da sadece iki eşsiz (mucize) vardır: Birisi; Kur'an ve diğeri ise Resûlüllah (s.a.v)'den 'sahih' olarak nakledilen hadislerdir. Düşünce sadece bu ikisinde zirveye ulaşmıştır. İfade ve lafızlarıyla, sarmış olduğu bütün gerçeklerin anlamlarını kuşatmasıyla, lafız ve kelimelerinde seher vaktindeki güzel kokuyu estirmesiyle, bütün bunların da ötesinde, tüm bu anlamlar arasındaki kolaylık, rahatlık, karşılıklı yakınlık ve kaynaşma karşısında diyoruz ki: İşte bütün bunlar, güzellik ve hoşluk bakımından cennet rüzgârına benzer bir dereceye ulaşmakta, usturaların kalplerin bağlarını kesmesi gibi bir durum oluşmakta, yine ondan adeta yanıp-tutuşan bir ateş doğmakta, engin, anlayışlı insanlık binasını tanzim eden hususlar gerçekleşmekte ve o, zelzelenin yeryüzünü salladığı gibi kişiyi sarsmaktadır.

İşte Kur'an böylesine eşsizdir. O'nun ne önünden ve ne de ardından bâtil herhangi bir şey gelmez. Resûlüllah (s.a.v)'in hadisleri de, (bu açıdan) tıpkı Kur'an gibidir. O da, beşeriyet belagatinin zirvesidir ve bundan ötesi de insanların boyunu aşar."¹⁰⁵

b. Kavî Hadislerin Önemi

Yalnız biz, burada kavî sünnetler hakkında sözü biraz uzattık. Çünkü kavî (sözlü) hadisler, gerçekte, sünnetin çoğunluğunu temsil eder. Yönlendirme ve yasama onlarla ifade edilir. Nebevî beyan, onlarla ortaya konulur. Onlar, Muhammedî belagati en güzel şekliyle temsil eder. Yüce Allah'ın, Resûllerin sonuncusu olan Resûlüllah (s.a.v)'e özgü vermiş olduğu *cevâmiu'l-kelim* denilen, az lafızla çok anlam ifade eden özlü sözler de bu kavî hadisler içerisinde yer almaktadır.

Oysa asrımızda bazıları, kavî hadisleri reddedip sadece fiilî sünnetleri kabul edebileceklerini iddia ederek bazı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Gerçekte ise bu iddiada bulunan kimseler böyle yapmakla sünnetin hepsini reddetmiş olurlar. Çünkü fiilî sünnet, sünnet koleksiyonlarının içerdiği hadislerin ancak cüz'î bir kısmını oluşturmaktadır.

¹⁰⁵ Ahmed Muhammed Şâkir'in, "*Miftâhu Kunûzi's-Sünne*" adlı kitaba yazdığı önsözden alınmıştır.

Çünkü soyut olarak Nebî (s.a.v)'in fiilleri, en fazla o fiilin caiz olduğunu gösterir. Oysa Nebî (s.a.v)'e ait fiilî bir şeyin, müstehab (sünnet) veya vacip (farz) olduğunun belirlenmesi için Nebî (s.a.v)'in sözünün buna delâlet etmesi gerekir.

Bu, Nebî (s.a.v)'in namaz fiilleri hakkında söylediği şu söz gibi: "Beni namaz kılariken gördüğünüz gibi namaz kılın."¹⁰⁶

Yine bu, hac fiilleri hakkında söylediği şu söz gibi: "Hac ile ilgili ibadetlerinizi (uygulamalarınızı) benden alıp öğreniniz."¹⁰⁷

2. Nebî (s.a.v)'in Fiilleri

Sünnetin ikinci kısmını ise "Nebî (s.a.v)'in fiilleri" oluşturmaktadır. Yani onun özel ve genel, dinî ve dünyevî hayatındaki pratik uygulamalarından oluşmaktadır. Hatta ev içindeki hayatından, eşleriyle ilişkilerindeki en özel durumlara varıncaya kadar her şey Nebî (s.a.v)'den nakledilmiştir.

Büyük kimselerden bazılarının özel hayatlarında, ancak dostlarının bilebildiği çeşitli önemsiz şeyler veya zayıf kusurlar bulunması sebebiyle bazı gizli yönleri sözkonusu olduğunda onlar, bu tür şeylerin anlatılmasını istemezler. Resûlüllah (s.a.v) ise hanımlarından veya ashabından herhangi birinin, kendisinden gördüğü veya işittiği bir şeyi nakletmesine kısıtlama getirmemiştir. İşte bundan dolayı uyukulu ve uyanıklık hali, yalnızlığı, dolaşması, grip-çıkması, yeme-içmesi, giyinmesi, bineğe binmesi, gülmesi, ağlaması, yerleşik ve yolculuk hâli, savaşı ve barışı gibi günlük hayatının detayları dahi rivayet edilmiştir. Çünkü bunların her birinde Nebî (s.a.v)'e uyulabilecek birer örneklik ve modellik durumu vardır. Nebî (s.a.v)'in bu hususlardaki rehberliği ise, en hayırlı ve en mükemmel rehberliktir.

- Bu sebeple *fiilî hadislerden* bir kısmının, *ibadetlerle* ilgili olduğunu görmekteyiz.

¹⁰⁶ Buhârî, Ezan 18, Edeb 27, Ahbârü'l-Ahâd 1'de Mâlik ibnu'l-Huveyris (r.a.)'tan.

¹⁰⁷ Müslim, Hac 310 (1297); Ebu Dâvud, Menâsık 77 (1970); Nesâî, Menâsık 220; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 301, 318, 332, 337, 367, 378; İbn Huzeyme, es-Sahîh, (2877)'de Câbir b. Abdullah (r.a.)'tan.

Örneğin, *taharet* ile ilgili Âişe (r.anhâ)'nın şu sözünü zikredebiliriz: "Nebî (s.a.v) cünüp iken uyumak istediğinde, cinsel organını yıkar ve namaz için aldığı abdest gibi abdest alırdı" (Muttefekun aleyh).¹⁰⁸

Namaz ile ilgili Enes b. Mâlik (r.a.)'ın şu sözünü zikredebiliriz: "Nebî (s.a.v), çok soğuk olduğunda namazı erken vakitte kılardı ve çok sıcak olduğunda ise serinliğe bırakırdı."¹⁰⁹

Oruç ile ilgili olarak Ebu Hüreyre (r.a.)'ın şu sözünde olduğu gibi: "Nebî (s.a.v) , Pazartesi günü ile Perşembe günü oruç tutardı."¹¹⁰

Sadaka (zekât) ile ilgili Enes b. Mâlik (r.a.)'ın şu sözünde olduğu gibi: "Nebî (s.a.v)'den bir şey istendiğinde onu ya verirdi ya da susardı."¹¹¹

Hacc ile ilgili Âişe (r.anhâ)'nın şu sözünde olduğu gibi: "Nebî (s.a.v) ihrama bürünmek istediğinde, bulduğu en güzel kokuyla kokulanırdı."¹¹²

Zikir ile ilgili olarak Ubâde b. Ahsar (r.a.)'ın şu sözünde olduğu gibi: "Nebî (s.a.v), yatağına vardığında 'Kâfirun' suresini okurdu."¹¹³

• Yeme-içme, giyim, uyku gibi normal hayatla ilgili *fîlî hadislerden* ise şunları zikredebiliriz:

Enes b. Mâlik der ki: "Nebî (s.a.v) yemek yediği zaman üç parmağını yalardı."¹¹⁴

Yine Enes b. Mâlik der ki: "(Bir şey) içtiği zaman üç nefeste içerdi ve 'Çünkü bu: daha hoş, daha lezzetli ve daha iyidir' derdi."¹¹⁵

¹⁰⁸ Buhârî, Gusl 26, 27; Müslim, Hayz 22 (305)

¹⁰⁹ Buhârî, Cuma 17. Yazar, "Bu hadis muttefekun aleyh" diyorsa da Müslim'de bulunamamıştır. Ayrıca bkz: Nesâî, Mevakit 4

¹¹⁰ İbn Mâce, Sıyam 42 (1740)

¹¹¹ Hâkim, el-Müstedrek, II, 142

¹¹² Müslim, Hac 7 (1190)

¹¹³ Bu hadis, Taberânî'nin üç "*Mu'cem*"inde Ubâde b. Ahsar (r.a.) yolundan bulunamamıştır. Cebele b. Hâris (r.a.) yolundan ise bkz: Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, II, 287 (2195); el-Mu'cemu'l-Evsat, I, 272 (888), II, 275 (1968).

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 2900, 454; Müslim, Eşribe 136 (2034)

¹¹⁵ Buhârî, Eşribe 25; Müslim, Eşribe 122 (2028)

Ali (r.a.) der ki: "Resûlüllah (s.a.v)'i ayakta su içerken gördüm."¹¹⁶

Abdullah b. Ömer (r.a.) der ki: "Nebî (s.a.v), sarık kullandığında, sarığının omzuna kadar uzatırdı."¹¹⁷

Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) der ki: "Nebî (s.a.v) oturduğunda, dizlerini dikerek elleriyle tutardı."¹¹⁸

Âişe (r.anhâ) der ki: "Nebî (s.a.v), evine girdiğinde, önce misvak kullanırdı."¹¹⁹

Yine Âişe (r.anhâ) der ki: "Nebî (s.a.v), herhangi bir rahatsızlık hissettiğinde, "muavvizeteyn"¹²⁰ surelerini okumak suretiyle nefesini kendisine üfürür ve onu eliyle ağrıyan yere sürerdi" sözü gibi.¹²¹

Hafsa (r.anhâ) der ki: "Nebî (s.a.v), uyumak istediğinde, sağ elini yatağının altına koyar ve 'Allah'ım, kullarını dirilttiğin gün beni azabından koru' diye dua ederdi."¹²²

• **Ev hayatı ve eşleriyle ilişkisi** hakkındaki fiilî hadisler içerisinde şunları da zikredebiliriz:

Meymûne (r.anhâ) der ki: "Nebî (s.a.v), hanımlarından hayızlı birine dokunmak istediğinde izar (belden aşağı giyilen peştamalını) giymesini emreder, sonra tenini onun tenine dokundururdu."¹²³

Âişe (r.anhâ) der ki: "Nebî (s.a.v) gece veya gündüzün bir bölümünde hanımlarına uğrardı (cinsel ilişkide bulunurdu)."¹²⁴

¹¹⁶ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 101, 114, 134, 136

¹¹⁷ Tirmizî, Libas 12 (1736)

¹¹⁸ Ebu Dâvud, Edeb 22 (4846)

¹¹⁹ Müslim, Taharet 43-44 (253)

¹²⁰ "Muavvizeteyn" ile kastedilen; İhlâs, Felak ve Nas sureleridir. Resulullah'ın "sığındırıcı sureler" anlamında "Muavvizeteyn" denen bu üç sureyi hem rahatsızlığında ve hem de diğer rivayetlerde geçtiğine göre yatağına yattığında da okur, mübarek ellerini vücuduna sürer, rahatsızlığı iyice arttığı zaman bu sureleri onun yerine Âişe (r.anhâ) okuyup Resulullah'ın mübarek eline üfler, sonra yine onun elini kendi vücuduna sürer idi.

¹²¹ Buhârî, Meğâzî 83, Fezailu'l-Kur'an 14, Tıb 32, 41; Müslim, Selam 50 (2192)

¹²² Ebu Dâvud, Edeb 98 (5045).

¹²³ Buhârî, Hayz 5

¹²⁴ Buhârî, Gusl 12, 24. Ayrıca bkz: Müslim, Hayz 28 (309); Ebu Dâvud, Taharet 84 (218); Tirmizî, Taharet 16 (140); Nesâî, Taharet 170; İbn Mâce, Taharet 101 (588, 589)

Yine Âişe (r.anhâ) der ki: "Eşlerinden birisiyle öpüşür, sonra abdest almaksızın namaz kılardı."¹²⁵

Yine Âişe der ki: "Nebî (s.a.v) oruçlu iken de hanımlarını öperdi."¹²⁶

Yine Âişe der ki: "Nebî (s.a.v), yolculuğa çıkmak istediğinde hanımları arasında kur'a çeker, kur'a kime çıkarsa, yolculuğa onunla birlikte çıkardı."¹²⁷

Yine Âişe der ki: "Nebî (s.a.v), erkek ve kadının iki sünnet edilen kısmı cinsel ilişki sırasında birleştiğinde boy abdesti alırdı."¹²⁸

• **Toplumsal, askeri ve siyasî ilişkileri** ile ilgili şu **filî hadisleri** de sayabiliriz:

Sehl b. Huneyf (r.a.) der ki: "Nebî (s.a.v), Müslümanların zayıf olanlarına gelip onları dolaşır, hastalarını ziyaret eder ve cenazelerine katılırdı."¹²⁹

Abdullah b. Cafer (r.a.) der ki: "Nebî (s.a.v), yolculuktan döndüğünde Ehl-i beyti tarafından karşılanırdı."¹³⁰

Kâb b. Malik (r.a.) der ki: "Nebî (s.a.v), herhangi bir gazveye çıkmak istediğinde, başka bir savaşa çıkıyormuş gibi görünürdü."¹³¹

Abdullah b. Büsr (r.a.) der ki: "Nebî (s.a.v), herhangi birinin kapısına

¹²⁵ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 62. Yalnız bu hadis, Ebu Dâvud'da bu şekliyle bulunamamıştır. Nesâî, Taharet 121'de geçmektedir.

¹²⁶ Buhârî, Savm 23, 24, 25; Müslim, Sıyâm 65-66 (1106); Tirmizî, Savm 31 (727); Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, (3090); İbn Mâce, Sıyâm 19 (1684); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 44; Muvatta', Sıyâm 18

¹²⁷ Buhârî, Hibe 15, Şehadet 15, 30, Cihad 64, Meğazi 34, Tefsiru Sure-i Nur 6, Nikâh 98; Müslim, Fezailu's-Sahabe 88 (2445), Tevbe 56 (2770)

¹²⁸ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 123, 227, 239; Tahâvî, Şerhu Meâni'l-Âsâr, I, 55, 60

¹²⁹ Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kehîr, VI, 84; Hâkim, el-Müstedrek, II, 506. Bu hadis, Abdurrezzâk'ın "*el-Musannef*"inde bu şekliyle bulunamamıştır. Yalnız benzer bir rivayet için bkz. Abdurrezzâk, Musannef, III, 518.

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 203; Müslim, Fezailu's-Sahabe 66 (2428); Ebu Dâvud, Cihad 54 (2566).

¹³¹ Ebu Dâvud, Cihad 93 (2637); Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 239. Ayrıca bkz: Buhârî, Cihad 103; Müslim, Tevbe 53 (2769)

vardığında, kapının tam karşısında durmaz, kapının sağ veya sol köşesine geçer ve 'es-Selâmu aleyküm, es-Selâmu aleyküm' diye seslenirdi."¹³²

Avf b. Malik (r.a.) der ki: "Nebî (s.a.v)'e, savaşız olarak ele geçen bir ganimet geldiği zaman onu geldiği gün taksim eder, evliye iki ve bekâra ise bir hisse verirdi."¹³³

• Nebî (s.a.v)'in, lafız kendisine ait olmaksızın **verdiği hükümleri ve yargıları** anlatan rivayetler de O'nun fiilleri kapsamına girmektedir.

Abdullah b. Abbâs (r.a.) der ki: "Resûlullah (s.a.v), bir şahid ve yeminle hüküm verdi."¹³⁴ Yani Resûlullah (s.a.v) bazı durumlarda yemini, ikinci şahit yerine koydu.

Behz b. Hakîm'in, babası yoluyla dedesinden naklettiği şu hadis gibi: "Nebî (s.a.v), bir töhmetten dolayı bir adamı tutukladı."¹³⁵

Ebu Hüreyre (r.a.) der ki: "Resûlullah (s.a.v), dövüştükleri için Lihyân oğullarından bir kadının düşürdüğü cenin hakkında diyet olarak bir köle veya cariye verilmesini hükmetti. Sonra hakkında bir köle diyeti hükmü verilen kadın vefat etti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) onun mirasını çocuklarına ve kocasına verdi, diyeti ise baba tarafı akrabalarına yükledi."¹³⁶

Nitekim âlimlerden birisi, Nebî (s.a.v)'in verdiği hükümleri ve yargıları hakkında kitap yazmıştır. Allâme İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye de "**Zâdu'l-Meâd**" adlı kitabında bu hususa geniş bir bölüm ayırmıştır.¹³⁷

• Yine Nebî (s.a.v)'in fiillerinin içerisine, O'nun lafzıyla bbgelmeyen **emirleri ve yasaklarının** girmesi mümkündür.¹³⁸

¹³² Ahmed, b. Hanbel, el-Müsned, IV, 190-191; Ebu Dâvud, Edeb 138 (5186)

¹³³ Nebî'nin fiilleri ile ilgili nakledilen rivayetler hususunda Elbânî'nin "**Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr ve Ziyâdetihi**" adlı eserine dayandık.

Ebu Dâvud, Harâc 13-14 (2953); Hâkim, el-Müstedrek, II, 152 (2622)

¹³⁴ Müslim, Akdiye 3 (1712); Ebu Dâvud, Akdiye 21(3608)

¹³⁵ Ebu Dâvud, Akdiye 29 (3630); Tirmizî, Diyât 21 (1417); Nesâî, Kat'u's-Sârik 2

¹³⁶ Buhârî, Diyât 26

¹³⁷ İbn Kayyim'in "**Zâdu'l-Meâd**" adlı eserinden derleme olan "**Fıkhu's-Siyre**" adlı çalışma Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 2008).

¹³⁸ Nebî'nin emirleri ve yasakları ile ilgili olarak Türkçeye tercüme edilen "**Sekiz Hadis İmamının Rivayet Ettiği Emir ve Yasak Hadisler**" (el-Evâmir ve'n-Nevâhî) kitabına (İstanbul 2006) bakabilirsiniz. Yazarın kastettiği kitap bu olabilir.

Berâ' b. Âzib (r.a.) der ki: "Resûlüllah, bize yedi şeyi emretti ve yedi şeyi yasakladı..."¹³⁹

Rubeyyi' binti Muavviz (r.anhâ) der ki: "Nebî (s.a.v), Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın hanımına -kocasıyla ihtilafa düşmesi sebebiyle- bir hayız müddeti bekleyip, sonra ailesine dönmesini emretti."¹⁴⁰

Ebu Hüreyre (r.a.) der ki: "Resûlüllah, hileli satışı yasakladı."¹⁴¹

Ebu Cuhayfe (r.a.) der ki: "Nebî (s.a.v) , köpek ve kan satış parasını ve fahişe kazancını yasakladı."¹⁴²

Câbir (r.a.) der ki: "Nebî (s.a.v), eğitilmiş köpek dışında, köpek parasını yasakladı"¹⁴³

Hâfız Suyûtî "*el-Câmiu's-Sağîr*" adlı eserinde birçok yasaklama ile ilgili hadisleri kaydetmiştir. Allâme Elbânî de "*Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr ve Ziyâdetihi*" adlı eserinde bu yasaklama ile ilgili hadislerden 'sahih' ve 'hasen' olanları zikretmiş ve bunlar 173 hadise ulaşmıştır. Buradakilerin çoğunu da oradan naklettik.

- Bu nebevî fiillerden bir kısmının, Nebî (s.a.v)'in *yaratılış ve mi-zacından* kaynaklandığı da burada göz önünde bulundurulmalıdır.

Örneğin, 'sahih' olarak gelen "Nebî (s.a.v) kabağı severdi" hadisi.¹⁴⁴

Yine, "Nebî (s.a.v), (koyun) kol etinden hoşlanırdı"¹⁴⁵ şeklindeki rivayetler ve benzerleri gibi.

- Yine Nebî (s.a.v)'in fiillerinden bir kısmı, ise, *âdetten* kaynaklanmaktadır. Sarık sarması ve sarığı omuzları arasına uzatması gibi.¹⁴⁶

¹³⁹ Buhârî, Cenâiz 2, Mezalim 5, Nikâh 71, Eşribe 28, Merda 4, Libas 28, 36, 45, Edeb 124, İsti'zan 8, Eyman 9; Müslim, Libas 3 (2066); Tirmizî, Libas 26 (1760), Edeb 45 (2809); Nesâî, Cenâiz 53, Eyman 13, Zinet 92; İbn Mâce, Keffarat 12 (2115), Libas 16 (3589); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 284, 287, 299

¹⁴⁰ Nesâî, Talak 53

¹⁴¹ Müslim, Büyü' 4 (1513)

¹⁴² Buhârî, Büyü' 25, 113, Libas 86, 97

¹⁴³ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 316; Nesâî, Sayd 16

¹⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 177, 273; Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 155 (6664)

¹⁴⁵ Ebu Dâvud, Et'ime 20 (3780)'de Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'tan.

¹⁴⁶ Tirmizî, Libas 12 (1736)

• Yine Nebî (s.a.v)'in fiillerinden bir kısmı ise, kurbet cihetiyle /ani **Yüce Allah'a yaklaşıma kastıyla** yaptıklarıdır. Namazdaki, hac ve umre ibadetlerindeki fiilleri ile zikirleri ve duaları gibi.

Nebî (s.a.v)'in bir fiili; onun farz, sünnet veya mubah olduğunu gösteren bir söz veya durum ya da başka bir karine olmadıkça, o fiilin yapılmasına mutlak manada izin verildiğini gösterir:

Usûlcüler bu konuda dört farklı görüş benimsemişlerdir. Burada benim tercihim ise şudur: Allah'a yaklaşıma kastıyla yapılanlar sünnettir, bunun dışındakiler ise mubahtır.

Sahabe, Nebî (s.a.v)'in Allah'a yaklaşıma kastıyla yaptığına kanaat getirdikleri konularda ona uymada hırslı davranmıştır.

Bundan dolayı biz, Ömer (r.a.)'ın Haceru'l-Esved'i öperken şöyle dediğini görmekteyiz: "Ey taş! Senin ne fayda ve ne de zarar vermeyeceğini bildiğim halde seni öpüyorum. Eğer Resûlüllah (s.a.v)'in seni öptüğünü görmeseydim seni öpmezdim."¹⁴⁷

Bazen sahabe, Nebî (s.a.v)'in, herhangi bir konuda kendilerine merhamet ettiği için dolayı o şeyi nehyettiği kanaatine varmışlarsa, yapmalarını yasaklamasına rağmen ona uyuyorlardı. Visal orucunda¹⁴⁸ yaptıkları gibi. Çünkü Nebî (s.a.v), kendisi visal orucu tuttuğu halde sahabeyi bundan nehyetmişti. Bunun üzerine sahabiler, 'Visal orucu tuttuğun halde, bizi ondan niçin nehyediyorsun?' diye sordular. O da, 'Hanginiz benim gibidir? Ben geceliyorum, ama Rabbim beni doyurup-içiriyor' buyurdu."¹⁴⁹

¹⁴⁷ Buhârî, Hac 50, 57, 60; Müslim, Hac 250 (1270); Ebu Dâvud, Menâsik 46 (1873); Tirmizî, Hac 37 (860); Neşâî, Menâsik 147; İbn Mâce, Menâsik 27 (2943); Muvatta', Hac 115; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 16, 17, 21, 26, 34, 39, 46'de Ömer İbnu'l-Hattâb (r.a.)'tan.

¹⁴⁸ **Visal** orucu: İki veya daha çok gün, geceleri hiç iftar etmeden oruca devam etmektir. Visal orucunun, Hz. Peygamber'e mubah ve ümmetine ise yasak olmasının sebebi: oruçlunun zayıflayıp kuvvetten düşmesi, böylece farz olan oruca ve diğer ibadetlere gücü yetmez bir hale gelmesi veya oruçtan usanmaları ve onların karşılaştıkları sıkıntının, farz olan orucu da terk etmelerine sebep olma ihtimalidir.

¹⁴⁹ Buhârî, Savm 48, 50; Ebu Dâvud, Savm 24 (2361); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 8, 87, 96'da Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan.

Sahabeden bazıları da, Nebî (s.a.v)'e olan üstün sevgisinden ve her işinde ona uymaya olan aşırı hırsından dolayı, Allah'a yaklaşma ciheti olmasa dahi onun bütün fiillerine uymaktaydı. İşte onlardan birisi de, Abdullah b. Ömer'dir.

Mücâhid (rh.a)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Biz, bir defasında Abdullah b. Ömer (r.a.)'la birlikte bir yolculukta bulunuyorduk. Sonra, bir yere varıp onun etrafında biraz kavis yaptı. Ona, 'Niçin böyle yaptın?' diye soruldu. O da, 'Resûlüllah (s.a.v)'in böyle yaptığını gördüm, bu sebeple ben de böyle yaptım' diye cevap verdi."¹⁵⁰

Zeyd b. Eslem (rh.a)'in şöyle söylediği rivayet edilmiştir: "Abdullah b. Ömer (r.a.)'ı, bir defasında düğmeleri çözükle bir şekilde namaz kılar-ken gördüm. Ona bunun sebebini sordum. Bunun üzerine o, 'Resûlüllah (s.a.v)'i böyle yaparken gördüm' diye cevap verdi."¹⁵¹

Yine Abdullah b. Ömer (r.a.), Mekke ile Medine arasında bulunan bir ağacın yanına gelir, onun altında biraz uyur ve Resûlüllah (s.a.v)'in de böyle yaptığını söylerdi."¹⁵²

Enes b. Sîrîn (rh.a)'in de şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ben, bir defasında Arafat'ta Abdullah b. Ömer (r.a.)'la beraberdim. O gittikçe, onunla ben de gittim. Nihayet Abdullah b. Ömer (r.a.), imama yetişerek, birlikte öğle ve ikindi namazını kıldı. Sonra o, ben ve arkadaşlarım orada vakfe için durduk. İmam hareket edince biz de onunla birlikte ilerledik. (Arafat ile Müzdelife arasında bulunan) Me'zemin'e varmadan, boğaza gelince hayvanı çökertti, biz de çökerttik. Biz onun namaz kılacağını sanıyorduk. Hayvanı tutan kölesi, 'O namaz kılmak istediğinden değil, Resûl'ün buraya geldiğinde tuvalet ihtiyacını giderdiğini hatırladı da

¹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 32 ve Bezzâr bu hadisi ceyyid bir senedle rivayet etmiştir.

Yalnız bu hadis, Bezzâr'da bu şekliyle bulunamamıştır. Ayrıca bkz: Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I, 174.

¹⁵¹ İbn Huzeyme, es-Sahîh, I, 382 (779); Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, II, 240 (3112, 3113). Ayrıca bkz: Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I, 175

¹⁵² Bezzâr, Bezzâr bunu 'isnadında bir sakınca yoktur' diyerek rivayet etmiştir.

Yalnız bu hadis Bezzâr da bu şekliyle bulunamamıştır. Bu hadis için bkz: Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I, 174; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, IV, 199.

Abdullah b. Amr (r.a.) da der ki: "Nebî (s.a.v), yaslanarak yemek yemezdi."¹⁶³

Bunlara benzer daha birçok misâller vardır.

3. Nebî (s.a.v)'in Takrirleri (Onayları)

Sünnetin üçüncü çeşidi de, takrirdir. "**Takrir**" ile kast edilen ise; Nebî (s.a.v)'in sahabeden birinde herhangi bir fiil gördüğü veya bir söz işittiği ya da bir şey bildiği halde, buna karşı çıkmayıp o şeyi onaylamasıdır. Tabii ki Nebî (s.a.v), bâtil bir şeyi onaylamaz ve kötü bir şey karşısında sessiz kalmaz. Onun onaylaması, o hususta herhangi bir sakıncanın olmadığını gösterir. Bunun sebebi ise İbn Hazm (ö. 456/1063)'ın da dediği gibi, "Çünkü Yüce Allah, Nebî'sine tebliği farz kıldı. Onu insanlardan koruyacağını haber verdi. İnsanlara indirileni onlara açıklama görevini de ona yükledi. Nebî (s.a.v)'in bir kötülüğü bildiği halde ona karşı çıkmadığını iddia eden kişi kâfir olur. Çünkü bu kişi; Nebî (s.a.v)'in emrolunduğu gibi tebliğ etmiş olmasını inkâr etmiş, onu Rabbinin nitelediğinden başka bir şekilde nitelemiş ve Nebî (s.a.v), '**Allah'ım! Tebliğ ettim mi?**' buyurduğunda, insanlar, 'Evet' deyince, '**Allah'ım! Şahid ol!**' şeklindeki sözlerini yalanlamış olmaktadır. Nebî (s.a.v), bu sözlerini Veda Haccı'nda söylemiştir."¹⁶⁴

• Bazen Nebî (s.a.v)'in bir fiili onaylaması sadece susma ve karşı çıkmama şeklinde olabilir. Mudârebe¹⁶⁵ denilen ortaklığı onaylamasında olduğu gibi. İnsanlar gerek cahiliyye döneminde ve gerekse İslâm'dan sonra birbirleriyle bu tür ortaklıklar yapıyorlardı. Sahabeden de bunu yapanlar oldu. Fakat Nebî (s.a.v), onlara karşı çıkmadı. Buradan hareketle bütün mezhepler bunun meşru olduğunda icma' etmişlerdir.¹⁶⁶

Yine Kureyza oğulları'nın yurdunda ikinci namazını kılma meselesinde de durum böyledir. Nebî (s.a.v), Hendek savaşından sonra sahabeye,

¹⁶³ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 165, 167; Ebu Dâvud, Et'ime 17 (3770)

¹⁶⁴ İbn Hazm, el-İhkâm, I, 139

¹⁶⁵ **Mudârebe:** Bir veya daha fazla ortak sermayeyi ve diğer ortağın yalnızca çalışmasını ortaya koyarak kurulan ortaklığa denir.

¹⁶⁶ İbn Hazm, el-Muhallâ, VIII, 285. Mesele: 1367

'Her biriniz ikindi namazını ancak Kureyza oğulları'nın yurdunda kılsın!' buyurmuştu. Sahabeden bazıları yolda giderken ikindi namazı vakti vardı. Bunun üzerine sahabeden bazıları, 'Kureyza oğulları'nın yurduna varmadıkça namaz kılmayız' derken, bazıları ise, 'Bilakis ikindi namazını kılarız, çünkü Nebî (s.a.v)'in bizden istediği şey bu değildi' dediler. Daha sonra bu durum Nebî (s.a.v)'e haber verildi. O da, onlardan hiçbirini kınamadı.¹⁶⁷ Böylece sahabenin içtihadları birbirinden farklı oldu.

İkinci grup, Nebî (s.a.v)'in bu sözünden; Müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı bozan Kureyza oğullarına gereken dersi vermek üzere giderken, sağda-solda oyalanmadan hızlıca onların üzerlerine ilerlemeyi kast ettiğini anlamışlardı.

Diğerleri ise sadece nassın (yani Nebî (s.a.v)'in emrinin) zahirini almakta diretmişler veya Müslim'in rivayet ettiği gibi, 'Vakit çıksa dahi ancak Resûlüllah (s.a.v)'in emrettiği yerde kılarız.'¹⁶⁸ demişlerdi.¹⁶⁹

Nebî (s.a.v) ise her iki grubun yaptığını da onaylamış ve hiçbirine karşı çıkmamıştır. Nitekim âlimlerin çoğunluğu, elinden gelen tüm gayreti göstererek içtihat eden birisinin hata etse bile günaha girmeyeceği hususunda bunu delil göstermişlerdir.¹⁷⁰

- Bazen de onaylama, susmanın da ötesinde tebessüm ile sevinç göstermekle ve benzeri şeylerle olur. Hicri 8. yılda yapılan Zâtu's-Selâsil seferi sırasında çok soğuk bir gecede cünüp olduğu halde boy ıbdesti almadan teyemmümle yetinerek arkadaşlarına namaz kıldıran Amr İbnü'l-Âs (r.a.) kıssasında olduğu gibi. Onlar, Medine'ye geri döndüklerinde Nebî (s.a.v)'e bu davranışından dolayı Amr İbnü'l-Âs (r.a.)'ı şikâyet ettiler. Nebî (s.a.v), ona, niçin böyle yaptığını sorduğunda, Amr İbnü'l-Âs (r.a.), 'Yüce Allah'ın, "Ve kendinizi de öldürmeyin. Çünkü Allah, size çok merhametlidir"¹⁷¹ âyetini hatırladım. Buna dayanarak

¹⁶⁷ Buhârî, Salatu'l-Havf 5, Meğazi 30; Müslim, Cihad 69 (1770)

¹⁶⁸ Müslim, Cihad 69 (1770)

¹⁶⁹ Hadis, Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Buhârî, Meğazi 30; Müslim, Cihad 69 (1770)'de bu hadisi rivayet etmiştir. Müslim'de "ikindi namazı" yerine "öğle namazı" ifadesi yer almaktadır.

¹⁷⁰ Bkz. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, VIII, 413 (el-Halebî baskısı).

¹⁷¹ Nisâ', 2/29

teyemmüm edip sonra da namaz kıldım' diye cevap verdi. Bunun üzerine Nebî (s.a.v) güldü.¹⁷²

• Bazen ise onaylama, bundan da fazla bir şeyle gerçekleşir. Bayram günü Habeşlilerin, mescitte mızraklarıyla oynamalarını onaylamasında olduğu gibi. İşte Nebî (s.a.v)'in, onlara "Alın, ey Erfide oğulları!" demesi ve Âişe (r.anhâ)'nın onlara bakmasına izin vermesi de böyledir.¹⁷³

4. Nebî (s.a.v)'in Sıfatları

Hadisçilere göre, Nebî (s.a.v)'in gerek *ahlâk* ve gerekse *yaratılışı* ile ilgili sıfatları da sünnettendir. *Yaratılış* sıfatlarına örnek olarak şunları zikredebiliriz:

Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) der ki: "Nebî (s.a.v)'in sırtındaki nübüvvet mührü, şişkin bir et parçası (şeklinde) idi."¹⁷⁴

Câbir b. Semure (r.a.) der ki: "Nebî (s.a.v)'in sırtındaki nübüvvet mührü, güvercin yumurtası kadar kırmızı bir şişkinlik şeklindeydi."¹⁷⁵

Enes b. Mâlik (r.a.) da der ki: "Nebî (s.a.v)'in başı, elleri ve ayakları büyüktü."¹⁷⁶

Yine Enes b. Mâlik (r.a.) der ki: "Nebî (s.a.v), diğer insanlara göre orta uzunlukta idi. Çok uzun boylu ve kısa boylu değildi. Parlak renkli olup ne fazla beyaz ve ne de esmerdi."¹⁷⁷

Ali (r.a.) da der ki: "Nebî (s.a.v)'in başı büyük ve sakalı çoktu."¹⁷⁸

¹⁷² Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 203-204; Ebu Dâvud, Taharet 124 (334); Dârekutnî, es-Sünen, I, 178

Şevkânî de, Neylu'l-Evtâr, I, 258'de der ki: "Bu hadisi: Buhârî, (Teyemmüm 7)'de senedsiz olarak, İbn Hibbân, IV, (142-143, el-İhsân): Hâkim, el-Müstedrek, I, 177'de rivayet etmiştir." Bkz. el-Münteka.

¹⁷³ Buhârî, İydeyn 2, 3, 25, Cihad 81, Menakıb 15, Menakıbu'l-Ensar 46; Müslim, Salatu'l-İydeyn 19 (892); İbn Mâce, Nikâh 21 (1897)'de Âişe (r.anhâ)'dan.

¹⁷⁴ Tirmizî, eş-Şemâil, (21)

¹⁷⁵ Tirmizî, Menakıb 11 (3644); Ayrıca bkz: Müslim, Fezâil 110 (2344)

¹⁷⁶ Buhârî, Libas 68, 69. Yalnız Buhârî'nin mevcut nüshasında, hadisin Arapça metninde bulunan "başı" kelimesi yer almamaktadır.

¹⁷⁷ Buhârî, Libas 68; Müslim, Fezâil 94 (2338); Tirmizî, Libas 21 (1754), Menakıb 4 (3623); Nesâî, Zinet 6

¹⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 116, 133, 151; İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 410; İbn Hibbân, es-Sahîh, XIV, 216-217; Beyhakî, Şuabu'l-İman, II, 149

Âişe (r.anhâ) da şöyle der: "Nebî (s.a.v)'in saçı, kulak memelerinin altında ve omuzlarının üstünde idi."¹⁷⁹

Abdullah b. Ömer (r.a.) ise şöyle der: "Nebî (s.a.v)'in saçında yirmi kadar beyaz kıl vardı."¹⁸⁰

Kâb b. Mâlik (r.a.) da şöyle der: "Nebî (s.a.v), sevinçli olduğunda yüzü sanki ay parçası gibi parlardı"¹⁸¹

Ahlâk ile ilgili sıfatlarına ise şunları zikredebiliriz:

Âişe (r.anhâ) şöyle der: "Nebî (s.a.v)'in ahlâkı, Kur'an idi."¹⁸²

Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) da şöyle der: "Nebî (s.a.v), hayâ bakımından perde gerisindeki bekâr kızlardan daha utangaçtı."¹⁸³

Enes b. Mâlik (r.a.) ise şöyle der: "Nebî (s.a.v), insanların en iyisi, en sevimlisi ve en cesuruydu."¹⁸⁴

Nebî (s.a.v)'in fiillerinden ve sözlerinden oluşan bu nitelikleri, onun şemailini oluşturmaktadır ki, İmam Tirmizî bu hususta müstakil bir eser yazmıştır.¹⁸⁵ Ayrıca gerek şerh yazarları ve gerekse Nebevî sîret yazarları bu meseleye oldukça önem vermişlerdir.

5. Nebî (s.a.v)'in Sîreti (Hayatı)

Sünnet; Nebî (s.a.v)'in söz, fiil, onay ve sıfatlarına ilaveten bu dört kısmına girmeyen **hayatını** da kapsamaktadır. Buna, peygamber olarak gönderilişinden önceki hayatı da dahildir.

¹⁷⁹ Tirmizî, Libas 21 (1755). Yazarın, hadisle ilgili verdiği metin ile mevcut Tirmizî nüshası arasında farklılık var. Yazarın verdiği metin, "kâne şa'ruhu dûne'l-cummeti ve fevka'l-vefreti" şeklindedir. Yazarın verdiği bu metin için bkz: Ebu Dâvud, Teraccül 9 (4187); İbn Mâce, Libas 36 (3635); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 108, 118. Tercümede, yazarın verdiği metin dikkate alınmıştır.

¹⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 90; Tirmizî, eş-Şemâil, (39); İbn Mâce, Libas 35 (3630)

¹⁸¹ Buhârî, Meğâzî 3, 79, Menakıbu'l-Ensar 43, Tefsiru Sure-i Tevbe 14, 17, 18; Müslim Tevbe 53 (2769)

¹⁸² Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 54, 111; Müslim, Salatu'l-Musafirin 139 (746); Ebu Dâvud, Salatu't-Tatavvu' 26 (1342)

¹⁸³ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 77, 79, 88, 91, 92; Buhârî, Menâkıb 23, Edeb 72, 77; Müslim, Fezâil 67 (2320)

¹⁸⁴ Buhârî Cihâd 24, 82, 165, Edeb 39; Müslim, Fezâil 49 (2307)

¹⁸⁵ Daha önce de geçtiği üzere, bu eserin adı, "**eş-Şemâilu'l-Muhammediyye**"dir.

Nebî (s.a.v)'in doğumu, süt emme dönemi, yetişmesi, peygamber olarak gönderilişi ve hunun dışında onun sözleri aracılığıyla bilinmeyen hususlar bu kısma girmektedir. Aynı şekilde vefatı, teşhiz edilmesi ve toprağa verilmesi de hunun gibidir. (Annem ve babam, ona feda olsun!) Buna örnek olarak şunları verebiliriz:

"Nebî (s.a.v)'e gelen vahyin ilk başlangıcı, sadık rüyalar şeklindeydi. Nebî (s.a.v), hiçbir rüya görmezdi ki o, sabah aydınlığı gibi çıkmasın."¹⁸⁶

Yine (Bizans hükümdarı) Heraklius ile Ebu Süfyân arasında geçen kısası anlatan Abdullah b. Abbâs'ın naklettiği uzunca hadis de böyledir.¹⁸⁷

Ali (r.a.) da der ki: "Nebî (s.a.v)'in, dört adamın taşıyabildiği 'el-Garra' denilen bir karavana kazanı vardı."¹⁸⁸

Abdullah b. Ömer (r.a.) da der ki: "Nebî (s.a.v)'in iki müezzini vardı: Bilâl ve âmâ olan İbnu Ümmü Mektûm."¹⁸⁹

Âişe (r.anhâ) da der ki: "Nebî (s.a.v)'in geceleyin başını koyup uyuduğu yastık deridendi ve içi lifle doluydu."¹⁹⁰

Yine Âişe (r.anhâ) bir başka hadisinde de şöyle der: "İki ay içerisinde peş peşe tam üç hilâl geçirdi de Resûlullah (s.a.v)'in evlerinde ateş yanmazdı (ocakta yemek pişmezdi). Urve, 'O halde ne ile yaşıyordunuz, ey teyze?' diye sordu. Bunun üzerine Âişe (r.anhâ), 'Şu iki siyah şeyle: Hurma ve su' dedi."¹⁹¹

İşte bunlar ve benzeri hadisler, onun tüm insanlık için üsve-i hasene (her konuda en güzel örnek) oluşu cihetiyle ele alındığı takdirde ancak Nebî (s.a.v)'in fiillerine ve sıfatlarına dahil olur. Çünkü bu hadisler, Nebî (s.a.v)'in sîretindedir. Sîreti de, Nebî (s.a.v)'in sünnetinden bir bölümü oluşturmaktadır.

¹⁸⁶ Buhârî, Bed'u'l-Vahy 3

¹⁸⁷ Buhârî, Bed'u'l-Vahy 6

¹⁸⁸ Ebu Dâvud, Et'ime 18 (3773)

¹⁸⁹ Müslim, Salat 7 (380), Sıyam 38 (1092)

¹⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 48, 56, 73; Ebu Dâvud, Libas 42 (4146, 4147); Tirmizî, Libas 27 (1761); İbn Mâce, Zühd 11 (4151)

¹⁹¹ Buhârî, Hibe 1, Rikâk 17; Müslim Zühd 28 (2972); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 244

Bundan dolaydır ki, Nebî (s.a.v)'in doğumundan vefatına kadar hayatına, hadis kitaplarında geniş yer verilmiştir. Bilhassa peygamberlikten sonra ve özellikle de hicretten sonrasına daha çok yer verilmiştir. Çünkü bu dönem, İslâm toplumunun oluştuğu kendi şeriatıyla hükmeden, O'nun yolunda cihat eden ve O'nun çağrısını bütün âlemlere tebliğ edecek olan devletin kurulduğu bir dönemdir.

6. Sünnetin Tamamı Haktır ve Sünnette Bâtıla Yer Yoktur

Şüphesiz ki Nebî (s.a.v)'in sünneti, asla bir batılı içermez. Sünnet, ister kavli olsun ya da ister fiili olsun veya ister takrirî olsun, Allah, Resûlü (s.a.v)'nü bundan korumuştur. Çünkü sünnetin hepsi, insanlar için bir örneklik ve ittiba (uyma) konusudur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Gerçekten Allah Resûlü (s.a.v)'nde sizin için güzel bir örnek vardır."¹⁹²

Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "De ki: Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana *uyunuz* ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."¹⁹³

Allah, kullarını sapıtacak değil ki, bâtılı örnek almayı veya sapıklığa uymayı meşru kılsın!

Nitekim Abdullah b. Amr İbnü'l-Âs (r.a.), Nebî (s.a.v)'den işittiği her şeyi yazıyordu. Kureyşliler ona bunu yasaklayarak, 'Allah Resûlü (s.a.v) de kızgınlık ve hoşnutsuzluk hallerinde konuşan bir insan iken, ondan işittiğin her şeyi yazıyorsun, öyle mi?' dediler. Bunun üzerine Abdullah b. Amr (r.a.), (ondan işittiği her şeyi) yazmaktan vazgeçti. Bu durumu Nebî (s.a.v)'e sordu. Nebî (s.a.v) de ağzına işaret ederek, 'Yaz! Nefsime elinde olan (Allah)'a yemin ederim ki buradan Hak'tan başka bir şey çıkmaz' buyurdu.¹⁹⁴

¹⁹² el-Ahzâb. 33/21

¹⁹³ Al-i İmrân. 3/31

¹⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 162, 192; Ebu Dâvud, İlm 3 (3646). Ebu Dâvud bu hadisi 'sahih' bir senedle rivayet etmiştir.

Nebî (s.a.v), haktan başka bir şey söylemeyince ancak güzel olanı yapar ve sadece meşru olan bir işi onaylar. Onun herhangi bir haramı veya mekruhu işlemesi ya da onaylaması düşünülemez.

Fakat Nebî (s.a.v)'in, Bedir esirleri olayında¹⁹⁵ ve Zeynep kıssası¹⁹⁶ gibi bazı durumlarda Allah tarafından ikaz edilmesine gelince, bunun sebebi; onun, evlâ olan şeyin aksini yapmasıdır. Bu ise, "**İyi kulların iyilikleri, Allah'a yakın olan kulların neredeyse kötülükleri mesabesinde**"¹⁹⁷ düsturu sebebiyledir.

• Şüphesiz ki sünnetin bir kısmı; Allah'tan, meleklerinden, peygamberlerinden ve bunlardan başka gayb konularından bahseden hadislerde olduğu gibi, Allah tarafından Resulüne, gizli veya açık, uykuda veya uyanık iken **vahiy yoluyla** gelmiştir. Yüce Yine Nebî (s.a.v)'in "Yüce Allah şunu farz kıldı", "bunu helâl kıldı" veya "şunu haram kıldı" ya da "bunu çirkin gördü" gibi Allah'tan vermiş olduğu haberler de bu cümledendir ki, bunlar da ancak vahiyle olur.

İyâz b. Himâr (r.a.)'ın şu hadisinde geçtiği gibi, bu husus, bazı hadislerde açıkça ifade edilmiştir: "Allah bana sizin alçakgönüllü olmanızı **vahyetti**. Tâ ki kimse kimseye karşı gururlanmasın ve kimse kimseye karşı azgınlık yapmasın!"¹⁹⁸

Yine Ebu Ümâme (r.a.)'ın rivayet ettiği şu hadis de böyledir: "Ruhu'l-Kudüs (Cebrail). kalbime, 'Ecelini tamamlamadıkça, rızkını elde etmedikçe hiçbir nefis ölmeyecektir' diye üfördü. O halde Allah'tan sakının ve güzellikle isteyin."¹⁹⁹

Yine Nebî (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Şunu iyi bilin ki, bana kitap ve onunla birlikte bir misli verildi" (Ebu Dâvud, Mıkdâd b. Ma'dîkerib

¹⁹⁵ el-Enfâl, 8/67-68. ayetler. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: M. Ali Sâbûnî, Ayetler Işığında Peygamberler Tarihi, s. 179-185 (çev. Hanifi Akın), İstanbul 2003.

¹⁹⁶ el-Ahzâb, 33/37-39. ayetler. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: M. Ali Sâbûnî, a.g.e. s. 205-212.

¹⁹⁷ Bu, Cüneyd el-Bağdâdî'nin sözüdür.

¹⁹⁸ Müslim, Cennet 64 (2865); Ebu Dâvud, Edeb 40 (4895); İbn Mâce, Zühd 16 (4179)

¹⁹⁹ Ebu Nuaym, el-Hilye, X, 27

(r.a.)'tan).²⁰⁰ Bu nedendir ki âlimler, *Kur'an*'ı, "**vahy-i metluv**" (Okunan vahiy) ve *sünneti* ise "**vahy-i gayr-i metluv**" (okunmayan vahiy) diye isimlendirmişlerdir.²⁰¹

- Sünnetin bir kısmı ise Nebî (s.a.v)'in **ictehadlarıyla** sabit olmuştur. Bazı usûlcüler, şer'î hükümleri ve tavsiye niteliği taşıyan emirleri göz önünde bulundurarak Nebî (s.a.v)'in **ictehadları konusunda** görüş ayrılığına düşmüştür. Nebî (s.a.v)'in dünya maslahatları, savaş idaresi ve benzeri hususlardaki ictehadlarına gelince bunların varlığı icma ile sabittir.

Şevkânî'nin de dediği gibi, âlimlerin çoğunluğu, bu hususta Yüce Allah'ın, Nebî'sine, tıpkı kullarına hitap ettiği gibi hitap ettiğini, ona çeşitli örnekler verdiğini, düşünmesini ve ibret almasını emretmesini delil göstermiştir. Nebî (s.a.v), Allah'ın âyetleri hakkında düşünenlerin en yücesi ve ibret alanların en büyüğüdür.

Hataya düşme ihtimali olmasına rağmen ümmetin ictehat etmesi caiz olunca, hatadan masun olanın ictehat etmesi öncelikle caiz olur.

Gerçekten Nebî (s.a.v)'den rivayet edilen haberler şahitlik etmektedir ki, Allah Resûlü (s.a.v) birçok durumlar ve olaylar hakkında kıyas yapma, bir şeyin miktarını tayin etme, maslahatlara riâyet etme gibi benzeri yollarla ictehat etmiştir. Kendisine soru soranlardan birisine, "Babanın ödemesi gereken (bir kul) borcu olsaydı ne yapardın?",²⁰² "Eğer ağzına su alıp ağzını yıkasaydın, ne olurdu dersin?"²⁰³ sözü ile yine amcası Abbâs (r.a.)'a söylediği, "İzhır²⁰⁴ otu hariç..."²⁰⁵ sözü ve

²⁰⁰ Ebu Dâvud, Sünnet 5 (4604)

²⁰¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Hayri Kırbasoğlu, İslam Düşüncesinde Sünnet, Ankara Okulu Yayınları, 6. baskı, Ankara 2002, s. 215-239

²⁰² Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 5; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 329'de Abdullah ibnu'z-Zübeyr (r.a.)'tan.

İbn Hibbân, es-Sahîh, IX, 302-303, 305; Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, II, 324 (3619); İbn Mâce, Menasık 10 (2909)'de Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan.

²⁰³ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 21, 52; Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, II, 198 (3048); Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 218 (7808), IV, 261 (8044); Hâkim, el-Müstedrek, I, 596 (1572)'de Ömer (r.a.)'tan.

²⁰⁴ İzhır: Mekke ayrığı denilen kokulu bir ottur.

"Eğer bu şiiri onu öldürmezden önce işitseydim, onu öldürmezdim"²⁰⁶ hadisinde olduğu gibi.

Nebî (s.a.v), bunlardan hiçbirinde ve kendisine sorulan soruların çoğunda vahiy beklememiştir. Bununla birlikte esirlerden fidye almak ve benzeri konularda Allah'ın onu ikazı açıkça göstermektedir ki, bu, onun içtihadıyla gerçekleşmiştir. Eğer onun bu yaptıkları, vahiy ile olmuş olsaydı, Allah, onu ikaz etmezdi. Nebî (s.a.v)'in, "Başıma gelen bu durumu önceden bilseydim, kurbanlıkları getirmezdim"²⁰⁷ sözü gibi.²⁰⁸

Nebî (s.a.v)'in içtihat ettiği hususlarda hata etmesi ihtimaline gelince, böyle bir şey olması halinde, Müslümanlar o konuda ona uymasın diye Yüce Allah onun hatasını onaylamayacaktır. Ona mutlaka doğru olanı açıklaması gerekir. Nasıl olmasın ki... Nebî (s.a.v), kendisi hakkında "Evlâ olan şeyin aksine" sayılan bir şey yaptığında Allah, okunan Kur'an indirmişken, hata ettiğinde nasıl müdahale etmez?!

Sahih olarak gelen bir rivayette adamın birisi, Nebî (s.a.v)'e, 'Ne buyurursunuz, eğer Allah yolunda öldürülürsem, günahlarım affedilir mi?' diye sordu. Nebî (s.a.v), 'Eğer sabırla, ecrini sadece Allah'tan umarak, kaçarken değil, ilerlerken Allah yolunda öldürülürsen, evet işlemiş olduğun günahların affedilir!' diye cevap verdi. Sonra Resûlüllah (s.a.v), adama, 'Nasıl demiştin?' buyurdu. Adam sözünü tekrarladı. Bunun üzerine Nebî (s.a.v), 'Eğer borç hariç, sabırla, ecrini sadece Allah'tan umarak, kaçarken değil de ilerlerken öldürülürsen, evet! Cebrail bana böyle söyledi' buyurdu."²⁰⁹

Nebî (s.a.v)'in, soru sorana önce verdiği cevabı düzeltmek üzere yapmış olduğu bu tamamlanan eksikliği ona Cebrail yetiştirmişti.

²⁰⁵ Buhârî, İlm 39, Lukata 7; Müslim, Hac 447 (1355); Ebu Dâvud, Menasık 89 (2017), İlm 3 (3649); İbn Mâce, Diyât 3 (2624)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

²⁰⁶ Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, Eġânî, (tahk. Dr. İhsân Abbâs, Dâru Sâdir, Beyrut), I, 13 (3); es-Sîretu'l-Halebiyye, II, 441

²⁰⁷ Buhârî, Temenni 3; Müslim, Hac 130 (1211); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 366

²⁰⁸ Şevkânî, İrşâdu'l-Fuhûl, s. 338 (es-Saâdet baskısı)

²⁰⁹ Müslim, İmaret 117 (1885); Tirmizî, Cihad 32 (1712); Nesâî, Cihad 32; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 297, 303, 308'de Ebu Katâde (r.a.)'tan

Yüce Allah'ın "O hevadan konuşmaz. Onun konuştuğu kendisine vahyedilen vahiyden başka bir şey değildir"²¹⁰ âyetini delil göstererek Nebî (s.a.v)'in içtihadı olamayacağını söyleyenlere gelince; burada bununla kastedilen, "Kur'an"dır. Çünkü müşrikler "Gerçekten O'na (Kur'an'ı) bir insan öğretiyor"²¹¹ diyorlardı. İşte bu sebeptir ki, Allah, bu âyetlerin peşinden "...O'nu müthiş kuvvetleri olan biri öğretti"²¹² âyetini inzal etmiştir. Buradaki "vahiy"den kastedilenin, sadece "Kur'an" olmadığını kabul etsek bile bu yine de Nebî (s.a.v)'in içtihadının olamayacağını göstermez. Çünkü Nebî (s.a.v)'in taabbudî hükümlerde içtihat edebilmesi için kendisine verilen izin de aynı şekilde vahiy yoluyla gelmiş olup hevadan bir konuşmaya dayalı değildir.²¹³

²¹⁰ en-Necm, 53/3-4

²¹¹ en-Nahl, 16/103

²¹² en-Necm, 53/5

²¹³ Aynı kaynak. (Şevkânî, İrşâdu'l-Fuhûl, s. 256)

2. Sünnetin Önemi ve Delil Oluşu

Sünnet: Kur'an-ı Kerim'den sonra İslâm'ın ikinci kaynağıdır. **Kur'an**: inançlar, ibâdetler, ahlâk, muameleler ve adâbla ilgili İslâm'ın temel esaslarını ve kurallarını içeren anayasadır. **Sünnet** ise; bütün bu konularda Kur'an'ın teorik olarak açıklaması ve pratik olarak uygulamasıdır.

İşte bundan dolayı sünnete uymak ve onun getirmiş olduğu “*hükümler*” ve “*yönlendirmeler*”le amel etmek gerekir. Tebliğ ettiği Kur'an âyetlerine itaat olunduğu gibi, bu hususlarda Resûl'e itaat etmek de farzdır.

Bu duruma; Kur'an, sünnetin kendisi, ümmetin icması ve akıl ile mantık delâlet etmektedir.

A. Kur'an'ın Delâleti

Kur'an, Müslümanlara, Allah'a itaatin yanı sıra, Resûl'e itaati de farz kılmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin ve **Resûl'e de itaat edin.**”²¹⁴

Kur'an, Nebî (s.a.v)'e itaat etmeyi, Allah'a itaat saymıştır: “**Resûl'e itaat eden neticede Allah'a itaat etmiş olur.**”²¹⁵

²¹⁴ en-Nisa', 4/59

²¹⁵ en-Nisa', 4/80

Allah, Nebî (s.a.v)'e itaatın meyvesini, 'hidâyet üzere olma' diye belirlemiştir: "Eğer Nebî (s.a.v)'e itaat ederseniz, **doğru yolu** bulursunuz."²¹⁶

Yine Allah, bunu, Nebî (s.a.v)'e uyma konusunda da belirlemiştir: "**Ve Nebî'ye uyun ki, doğru yolu bulasınız.**"²¹⁷

Aynı şekilde Allah, Nebî (s.a.v)'e uymayı, Allah'ı sevme ve O'nun mağfiretini kazanmanın bir delilli saymıştır: "De ki: Eğer siz **Allah'ı seviyorsanız bana uyun** ki Allah da sizi **sevsin** ve günahlarınızı **mağfiret etsin.**"²¹⁸

Yine Yüce Allah, Nebî (s.a.v)'in emrettiği ve yasak koyduğu hususlarda ona uymayı Müslümanlara emretmiştir: "**Peygamber size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan sakının.**"²¹⁹

Yüce Allah, Müslümanlara, Nebî (s.a.v)'in dâvetine icabet etmeyi emretmiş ve onun dâvet ettiği hususu 'hayat' olarak değerlendirmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler! Sizi '**hayat**' verecek şeylere çağırıldıkları zaman Allah'ın ve **Resûlü'nün dâvetine icabet edin!**"²²⁰

Yüce Allah, Müslümanlara, Nebî (s.a.v)'in emrine muhalefet etmekten sakındırmıştır: "**Nebî'nin emrine muhalefet edenler**, kendilerine bir belânın çarpmasından veya onlara acı bir azabın uğramasından sakınsınlar."²²¹

Yine Yüce Allah, Müslümanlara, herhangi bir anlaşmazlığa düştüklerinde Nebî (s.a.v)'e başvurmayı farz kılmıştır: "Eğer herhangi bir şeyde **anlaşmazlığa düşerseniz**, -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- o meseleyi Allah'a ve **Resûlü'ne götürün.**"²²²

Yine Yüce Allah, Nebî (s.a.v)'in hükmünü kabul edip etmeme hususunda erkek veya kadın hiçbir mümine seçme hakkı vermemiştir:

²¹⁶ en-Nur, 24/54

²¹⁷ el-A'raf, 7/158

²¹⁸ Al-i İmran, 3/31

²¹⁹ el-Haşr, 59/7

²²⁰ el-Enfâl, 8/24

²²¹ en-Nûr, 24/63

²²² en-Nisa', 4/59

*"Allah ve Resûlü, bir işte hüküm verdiği zaman, artık inanmış bir erkek ve kadının, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur."*²²³

Yine Yüce Allah, Nebî (s.a.v)'i hakem olarak kabul etmekten yüz çevirenin veya Nebî (s.a.v)'in hükmünü rıza ve teslimiyetle kabul etmeyen kimsenin, imanının olamayacağı üzerine yemin etmiştir: *"Hayır, hayır! Rabbin hakkı için onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da senin verdiğin hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan tam anlamıyla teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."*²²⁴

Yüce Allah, Nebî (s.a.v)'in verdiği hükmü kabul etmeyi veya onun verdiği hükümden yüz çevirmeyi, imanı nifaktan ayırt eden bir mihenk taşı kabul etmiştir: *"Allah'a ve Resûl'e iman ettik ve itaat ettik" diyorlar. Sonra onlardan bir grup, bunun ardından dönüyor. Bunlar iman etmiş değillerdir. Onlar aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Resûlü'ne çağrıldıkları zaman hemen onlardan bir grup yüz çevirir... Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Resûlü'ne çağrıldıkları zaman iman edenlerin sözü ancak, 'İşittik ve itaat ettik' demeleridir. İşte umduklarına erenler bunlardır, bunlar.*²²⁵

Yine Yüce Allah, Nebî (s.a.v)'e uymayı tavsiye etmiştir: *"Doğrusu Allah'ın Resûlü'nde sizin için Allah'ı ve âhireti arzu eden ve Allah'ı çok anan kimseler için (uyulacak) güzel bir örnek vardır."*²²⁶

B. Sünnetin Delâleti

Sünnet'e gelince, birçok hadis, Nebî (s.a.v)'e uymanın ve ona itaatın farz olduğuna delalet etmektedir:

Ebu Hüreyre (r.a.)'in rivayet ettiği şu hadis bu cümledendir: *"Nebî (s.a.v) , 'Ümmetimin hepsi cennete girecek, ancak yüzçeviren müstesna' buyurdu. Nebî (s.a.v)'e, 'Yüzçeviren kimdir, ey Allah'ın Resûlü?' diye*

²²³ el-Ahzâb, 33/36

²²⁴ en-Nisa', 4/65

²²⁵ en-Nûr, 24/47-48

²²⁶ el-Ahzâb, 33/21

soruldu. Bunun üzerine Nebî (s.a.v). 'Kim *hana itaat ederse* cennete girer. Kim de hana isyan ederse cennete girmekten yüzçevirmiş olur' buyurdu."²²⁷

İrbâd b. Sâriye (r.a.)'ın rivayet ettiği şu hadis de böyledir: "Bir gün Resûlullah (s.a.v) bize öyle bir vaaz verdi ki, onun etkisinden kalpler korkup titredi, gözler yaşardı. Bunun üzerine biz, 'Ey Allah'ın Resûlü! Sanki bu, veda eden kimsenin son nasihati gibi! Bize biraz daha tavsiyelerde bulun!' dedik. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), 'Size Allah'tan korkmanızı, yöneticiniz bir köle bile olsa onu dinleyip itaat etmenizi tavsiye ediyorum. Sizden biraz uzun süre yaşayacak olanlar birçok ihtilaller görecektir. Aman *benim sünnetime* ve doğru yolu gösteren Râşid halifelerin sünnetlerine sımsıkı *sarılın*. Sonradan ortaya çıkan bid'atlerden de sakının! Çünkü her bid'at, dalalettir' buyurdu."²²⁸

Görüldüğü üzere Nebî (s.a.v), sahabilere, aynı bakış açısına sahip olmaları ve ihtilafların çok olduğu sırada sünnete sarılmalarını tavsiye etmektedir. Bu durumda bid'at onları sapıtamaz ve çeşitli yollar onları ayrıştırıramaz.

Yine Nebî (s.a.v)'in, sahabilere, Veda Haccı'ndaki tavsiyesi de bunun gibidir. Abdullah b. Abbâs (r.a.)'ın rivayet ettiği, Hâkim'in de 'sahih' kabul ettiği, Zehebî'nin de onayladığı ve daha önce zikrettiğimiz şu hadis gibi: "Size öyle bir şey bıraktım ki *onlara sarıldığımız* sürece asla sapıtmayacaksınız! Bunlar: Allah'ın kitabı ve *Nebî'sinin sünnetidir*."²²⁹

Muâviye (r.a.)'ın rivayet ettiği şu hadis de meşhur hadislerdendir: "Resûlullah (s.a.v), bir gün ayağa kalkıp, 'Şunu iyi bilin ki, sizden önceki Ehl-i Kitap yetmiş iki millete ayrıldı, bu ümmet ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Onlardan yetmiş ikisi cehenneme, biri ise cennete girecektir ki, o da cemaate tâbi olanlardır' buyurdu."²³⁰

²²⁷ Buhârî, İ'tisam 2

²²⁸ Ebu Dâvud, Sünnet 5 (4607); Tirmizî, İlm 16 (2676); İbn Hibbân, es-Sahîh, (I, 179 el-İhsân); Nevevî, Ehâdisu'l-Erbâ'ini'n-Nebeviyye, (28). Tirmizî der ki: "Bu hadis, hasen-sahihtir."

²²⁹ Hâkim, el-Müstedrek, I, 171 (318)

²³⁰ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 102; Ebu Dâvud, Sünnet 1 (4597)'de Muâviye (r.a.)'tan.

Bu hadisin geliş yollarının birisinde, "Nebî (s.a.v)'e, hidâyet üzere olup kurtulacak bu fırkanın kim olduğu soruldu. Bunun üzerine Nebî (s.a.v): **'Benim ve ashabımın üzerinde bulunduğu yola uyanlardır'** diye cevap verdi."²³¹

Görüldüğü üzere Nebî (s.a.v), kurtuluşu, kendi metoduna ve kendi ocağında yetişip yine kendi medresesinden mezun olan o güzide insanların metoduna uyanlara vermektedir.

Burada şu hususu belirtmek gerekmektedir: Zengin servet sahiplerinden bir azınlığın durumunda olduğu gibi, sünnete ihtiyaç duymaksızın sadece Kur'an'la yetinme iddiasından sakındıran hadislerde de sanki, Nebî (s.a.v), gayb ötesinden onları gözleriyle görüyormuşçasına, onların üzerindeki örtüyü açmaktadır.

Bu, Nebî (s.a.v)'in şu sözünde geçmektedir: "Şunu iyi bilin ki, Bana kitap ve onunla birlikte bir benzeri daha verildi. Şunu iyi bilin ki, Bana Kur'an ve bir benzeri verildi. Yine şunu iyi bilin ki, **Karnı tok bir adamın koltuğuna yaslanarak şöyle söylemesi** yakındır: Siz Kur'an'a sarılın. Kur'an'da helâl bulduğunuzu helâl ve haram bulduğunuzu da haram kılın."²³²

Tirmizî ise bu hadisi şu lafızla rivayet etmektedir: "Şunu iyi bilin ki! Koltuğuna yaslanmış bir adama benden bir hadis ulaştığında belki de o, **'Aramızda Allah'ın kitabı var. Onda helâl bulduğumuzu helâl ve haram bulduğumuzu da haram sayarız' diyecektir. Oysa Resûlüllah'ın haram kıldığı da tıpkı Allah'ın haram kıldığı gibidir.**"²³³

Yine Nebî (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: "Kendisine benim emrettiğim ya da yasakladığım herhangi bir emir geldiğinde sizden birinizi, koltuğuna yaslanmış olarak, **'Bilmiyoruz, biz Allah'ın kitabında bulduğumuza uyarız'** dediğini görmeyeyim."²³⁴

Tirmizî, İman 18 (2641); İbn Mâce, Fiten 17 (3991)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

Tirmizî, İman 18 (2641)'de Abdullah b. Amr (r.a.)'tan.

²³¹ Tirmizî, İman 18 (2641)

²³² Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 130-131; Ebu Dâvud, Sünnet 6 (4604)'de Mıkdâm b. Ma'dikerib (r.a.)'tan.

²³³ Tirmizî, İlm 10 (2664)

²³⁴ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 8; Ebu Dâvud, Sünnet 6 (4605); Tirmizî, İlm 10 (2663)

Şu meşhur hadiste olduğu gibi, Nebî (s.a.v)'in, sünneti tebliğ etmeye ve onu yaymaya teşvik etmesinde şaşılacak bir durum yoktur: "**Bizden bir hadisi işitip onu öylece belleyen ve o şekilde başkasına ulaştıran kimsenin** Allah kıyamet günü yüzünü ağartsın. Çünkü nice fıkıh taşıyıcısı insanlar vardır ki, duyduğunu kendisinden daha fakih olana ulaştırır. Nice fıkıh taşıyanlar da vardır ki, fâkih değildir."²³⁵

Yine Nebî (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: "**Bizden bir şey işitip onu işittiği gibi başkalarına ulaştıran kişinin** Allah kıyamet yüzünü ağartsın. Çünkü kendisine ulaştırılan niceleri vardır ki bizzat işitenden daha kavrayışlıdır."²³⁶

Yine Nebî (s.a.v), Veda Haccı'nda da şöyle buyurmuştur: "**Burada bulunanlar, bulunmayanlara ulaştırın.** Kim bilir belki de burada bulunan, kendisinden daha anlayışlı birisine ulaştırmış olur."²³⁷

Gerçekten sahabe –Allah onlardan razı olsun- Nebî (s.a.v) hayatta iken de sünnetin kıymetini ve onun Allah'ın Kitabından sonra kendileri için ikinci kaynak olduğunu bilmekteydiler. Meşhur Muâz hadisinde olduğu gibi, Nebî (s.a.v) onların bu halini onaylamıştır: "Nebî (s.a.v), Muâz'ı Yemen'e göndereceği sırada ona, 'Sana herhangi bir dâva sorulduğunda ne yaparsın?' diye sordu. Muâz, 'Allah'ın kitabında bulunanlarla hükmederim' dedi. Nebî (s.a.v) tekrar, 'Eğer Allah'ın kitabında yoksa, (o zaman neyle hüküm verirsin)?' diye sordu. Muâz, '**O zaman Resûlüllah'ın sünnetiyle hüküm veririm**' dedi. Nebî (s.a.v), 'Resûlüllah'ın sünnetinde de yoksa (o zaman neyle hüküm verirsin)?' diye sordu. Muâz, 'Kendi görüşümle içtihat etmekten geri kalmam' diye cevap verdi. Muâz der ki: 'Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v) göğsüme vurup, 'Allah'ın elçisinin elçisini, Allah'ın elçisinin hoşnut olduğu şeye muvaffak kılan Allah'a hamd olsun' buyurdu."²³⁸

²³⁵ Tirmizî, İlm 7 (2656)'de Zeyd b. Sâbit (r.a.)'tan.

²³⁶ Tirmizî, İlm 7 (2657)'de Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'tan.

²³⁷ Buhârî, İlm 9'de Ebu Bekre (r.a.)'tan.

²³⁸ Bazı âlimler bu hadisi zayıf kabul etmişlerdir. İbn Kayyim, "*İ'lâmu'l-Muvakkîin*"de bu hadisi müdafaa etmiştir. İbn Kesîr tefsirinde, İbn Teymiyye "*Fetavâ*"sında, Zehebî de "*Telhîsu'l-İleli'l-Mütenâhiye*"sinde ve daha birçokları hadisin senedinin ceyyid olduğunu belirtmişlerdir. (y)

C. Sahabe ve Onlardan Sonra Gelen Ümmetin İcmaı

Resûlullah (s.a.v)'in sahabileri, sünnete başvurulması ve sünnetin, Kur'an'la birlikte şer'î hükümler için bir kaynak olarak itibar edilmesi hususunda **icma etmişlerdir**. Gerek Râşid halifelerin ve gerekse onlardan sonra gelenlerin söz ve amel olarak uygulamaları da bu şekilde olmuştur.

Abd b. Humeyd, Nesâî, İbn Mâce, İbn Hibbân ile Beyhakî konuyla ilgili olarak şunu rivayet etmişlerdir: "Hâlid b. Üseyd, Abdullah b. Ömer (r.a.)'a, 'Biz, Kur'an'da, normal ikamet halindeki 'Mukim Kişinin Namazı' ile 'Korku Namazı'nı buluyoruz, fakat 'Sefer (yolculuk) Namazı'nı bulamıyoruz!' dedi. Abdullah b. Ömer (r.a.), ona, 'Ey kardeşimin oğlu! Biz, hiçbir şey bilmez iken Allah bize Muhammed'i gönderdi. **Biz ancak ondan gördüğümüz şeyleri yapıyoruz**. Namazın yolculukta kısaltılması da onun koymuş olduğu bir sünnettir' dedi." Bunu, Suyûtî "*ed-Dürrü'l-Mensûr*"da kaydetmiştir.²³⁹

Ebu Bekr'in halifeliği döneminde -vefat eden torununun- mirasından payını almak isteyen bir nine, Ebu Bekr (r.a.)'a geldi. Ebu Bekr (r.a.), ona, 'Senin (bu meselen) için Allah'ın Kitabında bir şey bulamadığım gibi, senin (bu durumunla ilgili kimseler) hakkında Resûlullah'ın da bir şey söylediğini bilmiyorum' dedi. Sonra Ebu Bekr (r.a.), (konuyu oradaki) insanlara sordu. Bunun üzerine Muğîre b. Şu'be (r.a.) ayağa kalkıp, 'Resûlullah'ın onun gibi bir nineye altıda bir verdiğini işittim' dedi. Ebu Bekr (r.a.), 'O sırada seninle birlikte (bunu işiten) başka biri var mıydı?' diye sordu. Bunun üzerine Muhammed b. Mesleme (r.a.) da aynı hususa şahitlik etti. Bunun üzerine Ebu Bekr (r.a.) bu hükmü uyguladı.²⁴⁰

(Hadis için bkz: Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 236; Ebu Dâvud, Akdiye 11 (3592); Tirmizî, Ahkâm 3 (1327); Dârimî, Mukaddime 20; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, X, 115; Tayâlisî, el-Müsned, I, 76)

²³⁹ Nesâî, Takriru's-Salât 1; İbn Mâce, İkametu's-Salât 73 (1194); İbn Hibbân, (IV, 301 el-İhsân); Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 136; Abd b. Humeyd, el-Müsned, (824, 826). Bkz. Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, II, 655

²⁴⁰ Ebu Dâvud, Ferâiz 5 (2894); Tirmizî, Ferâiz 10 (2100, 2101); İbn Mâce, Ferâiz 4 (2724); Muvatta', Ferâiz 8'de Kabîsa b. Züeyb (r.a.)'tan.

İşte Allah'ın Kitabında açık bir hüküm bulunmadığında Ebu Bekr (r.a.) ile Ömer (r.a.)'in takip ettikleri yol bu idi. Şayet biliyorlarsa sünnetle hüküm veriyorlardı. Eğer kendilerinde o konuda sünnetten herhangi bir bilgi yoksa Müslümanlara soruyorlardı. Dârimî ile Beyhakî, Meymûn b. Mihrân'ın şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Ebu Bekir'e bir dava geldiğinde, önce Allah'ın kitabına bakardı. Eğer o hususta Kur'an'da verilebilecek bir hüküm bulursa, insanların arasında onunla hükmederdi. **Eğer Kur'an'da bulamazsa, o zaman acaba Nebî'in bu hususta bir sünneti var mı diye ona bakardı.** Eğer biliyorsa onunla hükmederdi, bilmiyorsa çıkar ve Müslümanlara, 'Bana şöyle şöyle bir dava geldi. Allah'ın Kitabı'na ve Resûlü'nün sünnetine baktım. Ben bu hususta herhangi bir şey bulamadım. Acaba siz bu konuda Nebî'in herhangi bir hükümle hükmettiğini biliyor musunuz?' diye sorardı. Bazen birkaç kişi ayağa kalkıp, 'Evet, Resûlüllah bu hususta şöyle şöyle hükmetti' der. Ebu Bekr (r.a.) da Resûlüllah'ın bu hükmünü alır ve o esnada, 'İçimizde Nebî'den onun sünnetlerini öğrenenleri bulunduran Allah'a hamd olsun' derdi. Eğer onlardan da herhangi bir şey bulamazsa, Müslümanların ileri gelenlerini ve âlimlerini çağırır ve onlarla istişare ederdi. Onlar belli bir hususta görüş birliğine varırlarsa, o zaman onunla hüküm verirdi."²⁴¹

Yine Ömer (r.a.), kendisini Kufe kadılığına tayin ettiğinde Şureyh'e şöyle yazdı: "Önce Allah'ın kitabında açıkça bir hüküm var mı, ona bak ve kimseye bir şey sorma! **Kur'an'da açıkça bir hüküm bulamazsan o hususta Resûlüllah'ın sünnetini izle!** Eğer sünnette de açık bir hüküm bulamazsan, kendi görüşünle içtihat et! Âlim ve sâlih insanlarla da istişare et."²⁴² İbn Kayyim, "*İ'lâmu'l-Muvakkîn*"de bu hadisi kaydetmiştir.²⁴³

İşte ibadetlerde, muamelelerde ve diğer hükümlerde helâl ve haram açısından, Allah'ın, kullarından istemiş olduğu kulluğun öğrenilmesi hususunda Kur'an'dan sonra sünnete başvurma tarzı, gerek sahabede ve gerekse onlara güzellikle uyan tâbiundan olan kimselerde böylece devam etti.

²⁴¹ Dârimî, Mukaddime 20; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, X, 114

²⁴² Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, X, 110.

²⁴³ Suyûtî, Miftâhu'l-Cennet fi'l-Ihticâc bi's-Sünnet, s. 77, (tahk. Mustafa Aşur, Mektebetü'l-Kur'an); İbn Kayyim, İ'lâmu'l-Muvakkîn, I, 52

Sahabe ve tâbiundan sonra da çeşitli bölgelerdeki fâkihler, kendilerine uyulan mezheplerin imamları, o mezhebin ileri gelenleri ve talebele-ri de bu yöntemi sürdürdü. Böylece sünnet, herkes için bütün fıkıh bölümleri hakkında oldukça zengin bir kaynak haline geldi.

D. Fıkıhtaki Hükümlerin Çoğunun Kaynağı Sünnettir

Şüphe edilmez bir gerçektir ki, çeşitli muteber mezheplerde, fıkıh konularındaki hükümlerin çoğu sünnetle sabit olmuştur.

Fıkıh kitaplarını inceleyenler için bu husus, bütün açıklığıyla görünür. Eğer fıkıh kültürümüzdeki sünnetlerle, onlardan delil olarak çıkarılanları ve onlardan alınarak detaylandırılmış hükümleri ortadan kaldıracak olursak, elimizde fıkıh adına zikredilebilecek herhangi bir şey kalmaz!

İşte bundan dolayı -Kur'an'dan sonra ikinci delil olması itibariyle- "sünnet", gerek bütün fıkıh usûlü kitaplarında ve gerekse bütün muteber mezhepler nezdinde oldukça geniş ve uzun bir konudur. Bu alanlarda çalışanların da açıkça bildiği gibi, bu kaynaklardaki sünnet konusu; onun delil oluşu, sabit oluşu, kabul şartları, delâleti, sünnetin kısımları gibi birçok konuları içermektedir.

Bu husus, kıyas ve ta'lili (hükümün gerekçesine itibarı) inkâr eden Dâvud ez-Zâhirî ile İbn Hazm'ın Zahirî mezhebinden, İslâm Fıkıh Tarihi'nde *Rey Ekolü* diye bilinen Ebu Hanife ve ileri gelenlerine kadar bütün mezhepler için geçerli bir durumdur.

E. Rey Ekolü'nde Sünnet

Evet -Rey Ekolü'nün imamı- Ebu Hanife'nin mezhebi, hiçbir zaman sünnetten yüz çevirmemiştir. Rey Ekolü'nün diğer imamları da daima sünneti delil olarak kullanmışlar ve verdikleri hükümleri sünnet üzerine kurmuşlardır. Mezhebin birçok kitaplarında görüleceği üzere, meselelerden birçoğu hadis ve rivayetlere dayanmıştır.

İçerdiği hadislerle dolu bir hazine bulabilmek için, Mergînânî (ö. 593/1197)'nin "*el-Hidâye*"²⁴⁴ kitabı ile Hanefî mezhebine mensup muhakkik

²⁴⁴ Bu eser, Ahmet Meylani tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

ve müçtehit Kemaluddin İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457)'ın bu kitabın üzerine yazdığı "*Fethu'l-Kadîr*" adlı şerhini ele alıp incelememiz yeterlidir.

Hâfız Cemalüddîn ez-Zeylaî (ö. 762/1360) "*Nasbu'r-Râye li-Ehâdisi'l-Hidâye*" adlı meşhur kitabında bu "*el-Hidâye*" adlı kitabın hadislerini tahriç etmiştir.

Zeylaî'nin bu kitabı, o asırlardaki en büyük tahriç kitaplarından birisi olarak itibar görmüştür.

Nitekim İbn Hacer (ö. 852/1447) de onu -bazı ilmî faideler eklemek suretiyle- "*ed-Dirâye fi Tahrîri Ehâdisi'l-Hidâye*" adını verdiği kitabında özetlemiştir.

Asrımızda hâlen Ebu Hanife'ye göre sadece on yedi hadisin 'sahih' olduğunu iddia eden yazarlar var. Bu ise mezhebin fîlî olarak ancak rey üzerine kurulu olduğu anlamına gelmektedir. Onlar, bunu, İbn Haldûn (ö. 808/1406)'un "*Mukaddime*"sinden²⁴⁵ nakletmektedirler.

Söylenen sözü incelemeden aktarmak, birçok kimsede görülen bir husustur. Oysa İbn Haldûn'un yazdığına bakacak olursak, onun bunu zayıf bir siyga (temrîz)²⁴⁶ ile söylediğini ve bu görüşü benimsemediğini görürüz. Hatta bu sözü naklettikten sonra bu iddiayı reddeden şeyler zikreder. İşte bu, onun ibaresidir. "*Ulûmu'l-Hadis Bahsi*"nde şöyle der:

"Bilesin ki, müçtehit imamlar, rivayetin azlığı ve çokluğu açısından aynı değildirler. Nitekim Ebu Hanife (rh.a) hakkında, 'Ebu Hanife'nin rivayet ettiği hadis sayısı ancak on yedi veya buna (yani elliye) ulaşmıştır' denildi (kîle). Mâlik (rh.a)'in "*el-Muvatta*" adlı kitabında 'sahih' hadis olan hadislerin sayısı, üç yüz veya buna yakın bir sayıya ulaşmıştır. Ahmed b. Hanbel'in (rh.a)'in "*el-Müsned*"inde ise otuz bin hadis vardır. Bunların her biri, bu konuda kendi içtihadı sonucu ulaştığı kanaate göre hadisleri toplamıştır.

²⁴⁵ Bu kitap, Süleymân Uludağ tarafından (İstanbul 1983) ve Halil Kendir tarafından (İstanbul 2004) ayrı ayrı Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

²⁴⁶ Temriz: "ruviye", "nukile", "yuzkeru" gibi kesin rivayete delâlet etmeyen eda siygalarına denir. Temriz siygaları daha çok, Resulullah'a ait olduğu kesin olmayan zayıf hadislerin edasında kullanılmıştır.

Bazı insafsız taassup sahipleri, 'Müçtehit imamlardan bazılarının hadis sermayesi azdır. Bundan dolayı da naklettikleri rivayetler az olmuştur' diyorlar. Büyük imamlar hakkında böyle bir şeye inanmaya imkân yoktur. Çünkü şeriat (şer'î hükümler), ancak Kitap ve sünnetten alınıp çıkartılır. Buna göre hadis sermayesi az olan bir kimsenin, dini, 'sahih' esaslardan alıp öğrenmesi ve hükümleri, Allah'tan alarak tebliğ eden Nebî (s.a.v)'den almış olması için, hadis tahsil etmesi, rivayet etmesi ve bu hususta ciddi çaba gösterip canla-başla çalışması gerekir. Müçtehit imamlardan bazısının az hadis rivayet etmesinin sebebi; rivayetlerde yaralayıcı kusurlar, isnâdlarda meydana çıkan illetler ve çoğunluğa göre cerhin daha önce gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu durumda böyle bir müçtehidin içtihadı, kendisini, hadislerden ve senedlerin geliş yollarından böylesi bir durum sözkonusu olanları almaya sevk etmiş ve bu tür şeyler çoğalınca, sened yollarının zayıflığı sebebiyle rivayeti az olmuştur.

Bununla birlikte Hicazlıların hadis rivayeti, Iraklıların hadis rivayetinden daha çoktur. Çünkü Medine hicret yurdudur ve sahabenin barındığı yerdir. Medinelilerden Irak'a gidenler ise daha çok cihat ile meşgul idi. İmam Ebu Hanife'nin rivayeti ise, ancak onun hadis rivayeti ve alıp aktarma şartlarında sıkı davranmasından, hadisin kat'î aklî bir delille çeliştiğinde hadisi zayıf saymasından ve böylece işi zorlaştırmasından dolayı az olmuştur. İşte bu sebepten ötürü İmam Ebu Hanife'nin rivayeti ve hadisi az olmuştur. İmam Ebu Hanife, hadis rivayetini kasten terk etmiş değildir. Onun hakkında böyle bir şeyi düşünmekten Allah'a sığınırız.

Hadis ilminde büyük müçtehit olan kimseler arasında İmam Ebu Hanife'nin mezhebine itimad edilmesi, ona güven duyulması ve hadislerin ret etme veya kabul etme ile de olsa hadisçiler ile fıkıhçılar tarafından dikkate alınıp itibar edilmesi, onun hadis ilminde de müçtehitlerin büyüklerinden olduğunu göstermiştir. Fakat İmam Ebu Hanife dışındaki, cumhuru oluşturan hadisçiler ise şartlarda müsamaha göstermişler, böylece onların naklettiği hadisleri çok olmuştur. Ancak Ebu Hanife'nin ileri gelen öğrencileri de ondan sonra hadisi kabul etme şartlarında müsamaha göstermişler ve böylece onların rivayetleri de çok olmuştur.

Tahâvî hadis rivayet edip bu hadis rivayet etme işini çoğalttı ve *“el-Müsned”*’ini yazdı. Ki bu eser, *“Sahihayn”*e denk olmamakla birlikte oldukça değerlidir. Çünkü Buhârî ve Müslim’in, kitaplarına aldıkları hadisler için aradıkları kabul şartları, hadisçilerin söylediği gibi, ümmet arasında, üzerinde görüş birliği sağlanmış şartlardır. Tahâvî’nin şartları ise bir hadiste aranması gereken bütün şartları taşımamaktadır. Durumu bilinmeyen (mestûru'l-hâl) râvinin ve diğerlerinin rivayetini kabul etmesi gibi.”²⁴⁷

İşte bu ifadeler; insafli, birçok şeyden haberdar olan tarihçi Allâme İbn Haldûn’un, Ebu Hanife ve mezhebi hakkında söylemiş olduğu sözlerdir.

Burada şunu belirtmek gerekir ki, Ebu Ca’fer er-Tahâvî (ö. 321/933), Hanefîlerin muhaddislerinden ve hafızlarından sadece biri değildir. Bilakis Hanefîler’in içerisinde çok sayıda büyük hafızlar ve büyük muhaddisler mevcuttur. Nitekim Allâme Şeyh Muhammed Zahid el-Kevserî (ö. 1371/1951), Zeylâî’nin *“Nashu’r-Râye”* adlı kitabına yazmış olduğu önsözünde Hanefîler’den yüz küsur kadar hadisçi zikretmiştir.

Allame Muhammed Yusuf el-Benûrî de bunlara sadece Hind âlimlerinden otuz üç isim daha ilâve etmiştir. Daha sonra Muhammed Zahid el-Kevserî, bu önsözü *“Fıkhü Ehli’l-İrâk ve Hadîsuhûm”*²⁴⁸ adı altında müstakil bir kitap halinde neşrettiğinde, dostumuz Allame Şeyh Abdulfettah Ebu Gudde (ö. 1423/2002) de bunlara yedi kişi daha ilâve etmiştir.

Kevserî *“Te’nîbu’l-Hatîb”* adlı kitabında der ki: “Ebu Hanife’den rivayet edilen *“Müsnedler”*de metni tekrarlanmaksızın ve bir hadîsin çeşitli geliş yolları verilmeksizin rivâyet edilen büyük miktarda ahkâm hadisleri mevcuttur. Bizzat kendi rivayetlerinden almadıkları hadisler de göz önünde bulundurularak İmam Mâlik ile İmam Şâfiî nezdindeki hadislerin miktarını bilenler, Ebu Hanife’ninkileri azımsayamaz.”²⁴⁹

²⁴⁷ İbn Haldûn, Mukaddime, III, 1143-1145 Lecnetu’l-Beyânî’l-Arabî’nin ikinci baskısı, (Tahkik, Dr. Ali Abdulvâhid Vâfî’dir.)

²⁴⁸ Bu kitap, “Hanefî Fıkhının Esaslar” adıyla Abdulkadir Şener ile M. Cemal Sofuoğlu tarafından (Ankara 1982) Türkçe’ye tercüme edilmiştir.

²⁴⁹ Kevserî, Te’nîbu’l-Hatîb, s. 222 (Beyrut 1981)

Hasan b. Ziyâd (ö. 204/819) ise konuyla ilgili olarak şöyle der: "Ebu Hanife, iki bini (hocası) Hammâd'dan ve iki bini de diğer hocalarından olmak üzere dört bin hadisi rivayet ediyordu."²⁵⁰

Bunlar, o zaman ve o ilmî çevre içerisinde eşyanın tabiatına uygun ve mâkul görünmektedir. Herkes tarafından tanınan imam Ebu Hanife'nin, müstakil ve mutlak içtihat mevkisine lâayık olan da budur.

Ebu Hanife, büyük fakih sahâbi Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'ın kurduğu Kufe Fıkıh Ekolü'nün mezunudur. Ki bu ekolden Alkame, Esved b. Yezîd, Mesrûk İbnü'l-Ecda' ve onların tabakasından onlar gibi daha nice büyük fakihler yetişmiştir. Öyle ki Ali b. Ebi Tâlib, Kufe'ye geçtiğinde buradaki fakihlerin çokluğundan dolayı sevinerek şöyle demiştir: "Allah, İbn Ümmü Abd'e (yani Abdullah b. Mes'ud'a) rahmet eylesin. Bu kasabayı ilimle doldurmuş!"

Şüphesiz ki Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'ın ashâbı, ondan sonra Ali (r.a.)'a ve bu ikisine komşuluk etmiş olan Sa'd b. Ebi Vakkâs, Huzeyfe, Ammâr, Selmân, Ebu Musa gibi büyük sahâbiler, Kufe'de yaşamışlardır. Bunlar, hadis ile fıkıhın arasını ve rivayet ile rey'in arasını birleştirmişlerdi. Bunu yapanlar, bizzat sahâbilerdi.

Daha sonra, Abdullah b. Mes'ud (r.a.) ile Ali (r.a.)'a yetişememiş bir tabaka geldi. Bunlar, bu iki sahâbinin arkadaşlarının fıkıhı ile yetiştiler. Çeşitli merkezlerin ilimleri ile kendi ilimlerini birleştirdiler. Ümmetin büyük âlimi Abdullah b. Abbâs (r.a.)'ın ilmi ile kendi ilmini bir araya getiren Sa'îd b. Cübeyr (rh.a) işte bunlardan birisidir.

"Mes'udiye Ekolü"nün (yani Abdullah b. Mes'ud'un başını çektiği Kufe Ekolü'nün) ilmine bu tabakadan sonra, fıkıh ile rivâyeti birleştiren büyük tabii İbrahim b. Yezîd en-Nehâf (ö. 95/713) mirasçı oldu.

İmam Şa'bî (ö. 104/722), İbrahim en-Nehâf'nin öldüğü gün, onun fıkıhı hakkında, "İnsanların en fakihini defnettiniz!" demiştir.

Sika (güvenilir) büyük hafızlardan birisi olan A'meş, İbrahim en-Nehâf'nin rivayeti hakkında, "İbrahim'e her ne zaman bir hadis arz etmişsen, o hadis hakkında onda birtakım bilgiler buldum" demiştir.

²⁵⁰ Muvâfık el-Mekkî, "*Menâkıbu Ebu Hanife*"de bunu kaydetmiştir.

Yine A'meş (ö. 148/765) der ki: "İbrahim hadis sarrafıydı. Bazı arkadaşlarımızdan, hadis işittiğim zaman, hadisi ona arz ederdim."

İbrahim en-Nehaî (ö. 95/713) şöyle derdi: "Rey ancak rivayetle, rivayet ise ancak rey ile düzgün olur."

İbrahim'in fıkhi üzerine Ebu Hanife'nin hocası Hammâd b. Ebi Süleyman (ö. 120/737) yetişti. Nitekim İbrahim en-Nehaî'ye, "Biz, senden sonra kime soralım?" dediklerinde, o, "Hammâd'a" demiştir.

Hammâd ise 120 (737) senesinde vefat etmiştir. Hammâd'ın fıkhiyla ise Ebu Hanife yetişti.

Ebu Hanife ise hem Hammâd'ın, hem İbrahim en-Nehaî'nin ve hem de "Kufe Ekolü'nün ilmüne mirasçı oldu."²⁵¹ Allah da onun fikhına bolca kavrayış, hızlı cevap verme ve hüküm çıkarma, kıyas ile tercih gücünü ilâve etti.²⁵²

F. Bütün Fakihlerin Sünnete Başvurdukları

Burada şunu kesin olarak söyleyebiliriz: Müslüman fakihlerin hepsi mezhebi ister yaşasın, ister tarihe karışsın, ister bağısı bulunsun veya ister bağısı bulunmasın, çeşitli ekollerden, farklı bölgelerden delil olarak sünneti almayı ve hükümlerde ona müracaat etmeyi; Allah'ın dininden vazgeçilmez bir parça olarak görmüşler ve onun emri dışına çıkmamışlardır. Bu hususta Re'y Ekolü'ne mensup olanlar ile Hadis Ekolü'ne bağlı olanların durumu aynıdır.

²⁵¹ Bkz. Şeyh el-Kevserî, Fıkhu Ehli'l-İrâk ve Hadîsuhum, (tahk. Abdulfettâh Ebu Gudde).

²⁵² Ebu Hanife'nin ve Hanefî Mezhebi'nin hadis anlayışı üzerine bkz. Dr. İsmail Hakkı Ünal, İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994; Muhammed Avvâme, İmamların Fikhî İhtilâflarında Hadislerin Rolü, çev. Hayri Kırbasoğlu, Kayıhan Yayınları İstanbul 1988; Dr. Muhammed Kasım Abdub el-Hârisî, Muhaddisler Nazarında İmam Ebu Hanife, Mîsvak Neşriyat, 2 cilt, İstanbul 2004; M. Abdurreşîd en-Nu'mânî, İmam-ı A'zam Ebu Hanîfe'nin Hadis İlmindeki Yeri, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004; Kur'an Araştırmaları Vakfı (KURAV) tarafından 16-19 Ekim 2003'te Mudanya'da düzenlenen "İmam-ı A'zam Ebu Hanife ve Düşünce Sistemi Sempozyumu.

Beyhakî (ö. 458/1066), Osman b. Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam, İmam Mâlik'e gelip ona bir mesele hakkında soru sordu. İmam Mâlik, ona, 'Resûlullah (s.a.v) şöyle şöyle buyurdu' dedi. Bu defa adam, 'Senin görüşün nedir?' dedi. Bunun üzerine İmam Mâlik, ona, "Bu sebeple *Peygamber'in emrine aykırı davrananlar*, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar"²⁵³ âyetiyle cevap verdi."²⁵⁴

Yine Beyhakî, İbn Vehb'in şöyle dediğini nakletmiştir: "İmam Mâlik der ki: "Âlimlere, 'Niçin böyle dedin' denilmesi önceki insanların sorduğu şeylerden değildi. Çünkü o zamanlar onlar, rivayetle yetiniyorlar ve ona razı oluyorlardı."²⁵⁵

Yine Beyhakî, Yahya b. Durays'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Süfyân'ın yanındaydım. Sonra bir adam onun yanına geldi ve 'Ebu Hanife'yi yadırgamıyor musun?' dedi. Süfyân, 'Ne olmuş ona?' dedi. Adam, 'Onu şöyle derken işittim: Herhangi bir hükmü önce Allah'ın kitabından alırım, eğer onda bulamazsam, Resûlullah'ın sünnetinden, Allah'ın kitabı ve Resûlü'nün sünnetinde de bulamazsam o zaman Resûlullah'ın ashâbının görüşünü alırım. Yalnız onlardan, dilediğimi alırım ve dilediğimi ise bırakırım. Onların sözünden başkasının sözüne bakmam. Fakat iş, İbrahim en-Nehaî, eş-Şa'bî, İbn Sîrîn, Hasan el-Basrî, Atâ' ve İbnu'l-Müseyyeb'e -daha birçok âlim isimlerini saydı- gelince onlar içtihat eden bir topluluktur ve onlar gibi ben de içtihat ederim' dedi."²⁵⁶

Yine Beyhakî, Rebî'nin şöyle dediğini nakleder: "İmam Şâfiî bir gün bir hadis rivayet etmişti. Bir adam, ona, 'Ey Ebu Abdullah! Bu hadisi alıyor musun?' dedi. Bunun üzerine İmam Şâfiî, 'Ben ne zaman Resûlullah'tan sahih bir hadis rivayet eder de onu almazsam, o zaman

²⁵³ en-Nûr, 24/63.

²⁵⁴ Suyûtî, Miftâhu'l-Cenne, s. 49

²⁵⁵ Suyûtî, Miftâhu'l-Cenne, s. 49

²⁵⁶ Suyûtî, Miftâhu'l-Cenne, s. 49

sizi aklımın gittiğine şahit kılarım' dedi."²⁵⁷

Yine Rebî', İmam Şâfî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kitabımda Resûlüllah'ın sünnetine aykırı bir şey bulduğunuzda, Resûlüllah'ın sünnetini alıp-kabul ediniz ve benim söylediğimi ise terk ediniz."²⁵⁸

G. Fıkıh İmamlarının Bazı Sünnetlerle Amel Etmeyişlerindeki Mâzeretleri

Sünnetin ikinci kaynak oluşunun ittifakla kabul edilmesi esasına binaen; fıkıhlarında, sıhhati sabit, hükme delâleti açık ve muarızı olmayan bir hadisi kasten terk etmeye dayalı bir fıkıh mezhebinin veya müçtehit bir imamın olması düşünülemez. Burada kastedilen husus; hadisin onun yanında 'sahih' olması, hükme delâletinin onun nezdinde açık oluşudur, yoksa başkalarına göre 'sahih' ve açık olması değildir.

İşte bu, Şeyhülislâm İbn Teymiyye (ö. 728/1327)'nin, yazmış olduğu "*Ref'u'l-Melâm ani'l-Eimmeti'l-A'lâm*"²⁵⁹ adlı veciz ve değerli kitabında açıklamaya özen gösterdiği husustur. İbn Teymiyye, bu kitabında fıkıh imamlarını, hadise muhalefet etmek ve sünneti terk etmekle suçlayan bazı Zahiriler'e veya acelecilere karşı savunmuştur. İbn Teymiyye, kitabının önsözünde konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Kur'an'ın da ifade ettiği gibi, Müslümanların -Allah'ı ve Resûlü'nü sevip bağlandıktan sonra- müminleri de, özellikle de âlimlere sevip bağlanmaları gerekir. Bu âlimler, Nebî (s.a.v)'in mirasçılardır. Allah da onları karada ve denizdeki karanlıklarda kendileriyle yol bulunan yıldızlar gibi vâsfetmiştir. Nitekim Müslümanlar, onların yol göstericiliği ve (ilmî) dirayetleri hakkında icma etmişlerdir. Onlar, ümmeti içerisinde Resûl'ün halifeleri ve ölen sünnetlerini canlandıranlardır. Kitap onlarla ayakta kalmış, onlar da kitapla ayakta kalmışlardır. Kitap onlardan bah-

²⁵⁷ Suyûtî, Miftâhu'l-Cenne, s. 50

²⁵⁸ Suyûtî, Miftâhu'l-Cenne, s. 50

²⁵⁹ Bu eser, Hayreddin Karaman'ın, "Dört Risale" (s. 43-90) adıyla tercüme edip hazırladığı kitapta (İstanbul 1971) geçmektedir.

setmiş, onlar da Kitap'tan bahsetmişlerdir. Bilinmelidir ki, ümmet tarafından genel bir kabul görmüş (müçtehit) imamlardan hiçbiri, kasten Resûlüllah'ın küçük veya büyük herhangi bir sünnetine aykırı hareket etmez. Çünkü onlar, her türlü şüphe ve tereddütten uzak olan şu noktalarda ittifak etmişlerdir:

1. Resûlüllah'ın izinde ve peşinde olmak, daima ona uymak gereklidir.

2. Resûlüllah'tan başka, her insanın sözü alınır da, terk edilir de. Fakat bu müçtehit imamlardan birinin 'sahih' hadise aykırı bir sözü bulunursa, o hadisi terk etmesinin mutlaka bir mazereti olacaktır.

Bu mazeretlerin hepsi üç kısımda toplanmaktadır:

1. Resûlüllah (s.a.v)'in o sözü söylediğine inanmaması.

2. Bu sözle, sözkonusu meseleyi kastetmiş olduğuna inanmaması.

3. Bu hükmün, nesh edildiğine inanması.

Bu üç kısımdan da birçok mâkul sebep doğmaktadır:

Birinci sebep: Hadisin müçtehide ulaşmaması. Kendisine hadis ulaşmayan müçtehit ise onun gereğini bilmekle mükellef değildir. Hadis kendisine ulaşmayınca da, onunla ilgili meselede ya bir âyetin zahirî anlamıyla, ya başka bir hadisle, ya kıyas gereğince yahut da istishaba²⁶⁰ göre hükmedecektir. Bu hüküm de, sözkonusu hadise bazen uygun ve bazen de aykırı olabilir. İşte bu sebep, selefîn (ilk dönem âlimlerinin) hadislerle aykırı sözlerinin çoğunda rastlanan sebeptir. Çünkü Resûlüllah (s.a.v)'in bütün hadislerini, nezdinde toplayabilmek hiçbir imama nasip olmamıştır.

Bir kimse çıkıp da, 'Hadisler yazılmış ve kitaplarda toplanmıştır. Bu durumda onların bir müçtehide gizli kalması uzak bir ihtimaldir' diyemez. Çünkü;

²⁶⁰ **İstishab:** İslam Hukuku Metodolojisi'ne göre; sözlükte, beraberce bulunma veya beraber olmanın devam etmesi demektir. Terim olarak ise Geçmişte sabit olup sonradan değiştiği bilinmeyen bir şeyin, hali hazırda da aynen kalmasına hükmetmektir. Örneğin, ölüp ölmediği bilinmeyen bir şahsın, hali hazırda da hayatta olduğu bu istishab deliyle kabul edilir. Yine karı ile kocanın nikâhlarının devam ettiği, aksi bir haber gelinceye kadar kabul edilir.

- Meşhur hadis kitapları, kendilerine uyulan imamların vefatlarından sonra meydana getirilmiştir.

- Bununla birlikte, Resûlüllah (s.a.v)'in bütün hadislerinin belli hadis kitaplarında toplanmış olduğunu iddia etmek caiz değildir.

- Bu doğru olsa bile, bir âlim o kitaplarda bulunan her şeyi bilemez. Bu neredeyse hiçbir kimse için mümkün olmamıştır. Hatta bir âlimin yanında birçok hadis kitapları olduğu halde, kendisi onların içindekileri bile tamamen ihata edememiştir. Bilakis bu hadis kitaplarının tedvini devrinden önce yaşamış olanlar, sonra gelenlerden daha geniş bir sünnet bilgisine sahiptirler. Çünkü onlara ulaşan ve onlar nezdinde 'sahih' olan hadislerden çoğu, meçhul bir yoldan ya da munkatı' (raviler arasında kopukluk bulunan) bir senedle gelmiş olabilir veya bize hiç ulaşmamış olabilir.

Onların kitapları, bu kitaptakilerin kat kat fazlasını ihtiva eden engin hafızaları idi. Ki bu da, meseleyi bilen birisinin hiç şüphe etmeyeceği bir husustur.

Yine biri de çıkıp, 'Hadislerin hepsini bilmeyen müçtehit olamaz' diyemez. Çünkü müçtehidin, Resûlüllah (s.a.v)'in ahkâmı ilgili bütün söz ve fiillerini bilmesi şart koşulursa, buna göre bu ümmet içerisinde tek bir müçtehit bile olamaz. Âlimin varabileceği derece, bunların büyük çoğunluğunu bilmesidir. Öyle ki âlim, ancak tafsilatla ilgili bazı hadislerden habersiz olabilir. İşte o, kendisine ulaşmayan bu az miktardaki tafsilatla ilgili hadislere aykırı bir hüküm vermiş olabilir.

İkinci Sebep: Hadisin, müçtehide ulaşmış olması. Fakat hadis, müçtehidin nezdinde sabit (sahih) değildir. Bunun da çeşitli sebepleri vardır:

1. Hadisi kendisine nakleden veya daha önceki râvi yahut isnaddaki râvilerden başka birisi, o müçtehit tarafından tanınmaz (yani meçhuldür) veya yalancılıkla itham edilen birisidir ya da hafızası sağlam olmayan biridir.

2. Hadis, muttasıl (bitişik) bir senedle değil de munkatı' bir senedle rivayet edilmiştir.

3. Yahut hadisin lafzı Resûlüllah (s.a.v)'in ağzından çıktığı gibi zapt edilmemiştir.

Hâlbuki bu hadisi, başka bir müçtehide göre sika olan râviler, muttasıl bir senedle rivayet etmişlerdir.

Bu sebeptendir ki, birçok müçtehit imamın sözünde, hadisin gereğince verdiği hükmün, hadisin 'sahih' olmasına bağlı olduğunu ifade eden şu sözlere rastlanmaktadır. "Bu meselede benim görüşüm şudur. Bu konuda şöyle bir hadis de rivayet ediliyor. Eğer o hadis 'sahih' ise benim görüşüm de o hadisteki gibidir."

Üçüncü Sebep: Bir müçtehidin, kendi içtihiadıyla hadisin diğer geliş yollarına bakmaksızın hadisin zayıf olduğuna inanması. Başka bir müçtehit ise, bu konuda diğer müçtehide ters düşebilir (yani o hadisin 'sahih' olduğuna inanabilir). 'Her müçtehit isabet eder' diyenlere göre ister o haklı olsun, ister diğerleri ve hatta hepsi de haklı olsun mesele değişmez. Bunun da birkaç sebebi vardır:

1. Hadis rivayet edenlerden birini, bir müçtehit sika ve diğer müçtehit ise zayıf görmektedir. Rical ilmi²⁶¹ ise geniş bir ilim dalıdır.

2. Müçtehidlerden biri, kendisine rivayette buluna muhaddisin, hadisi hocasından duymadığına ve diğeri ise duyduğuna kanaat getirebilir. Bunun da bilinen sebepleri vardır.

-İbn Teymiyye bunlardan başka üç sebep daha zikretmiştir.-

Dördüncü Sebep: Müçtehidin, hafızası ve adaletiyle bilinen bir tek kişinin haberini (haberu'l-vahidi) kabul etme hususunda başkalarından farklı şartlar ileri sürmesi. Örneğin:

1. Bazıları böyle bir hadisi kabul edebilmek için onun, Kitap ve Sünnet'e arz edilmesini (hunlara uygun olup olmadığını incelemeyi) şart koşarlar.

²⁶¹ Rical, kelime olarak "er kişi" anlamına gelen "racul" kelimesinin çoğulu olup hadis usulü ilminde hadisleri rivayet eden râviler hakkında kullanılan bir terimdir. Hadis rivayetiyle uğraşan râvileri konu alan ilme de "Ricâl ilmi" denilir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Dr. Emin Âşıkutlu, Hadiste Ricâl Tenkidi, MÜİFV Yayınları (İFAV), İstanbul 1997

2. Bazıları ise hadis, fıkıh usûlü veya genel kuralların veya kıyasa aykırı olması durumunda râvinin fakih olmasını şart koşarlar.

3. Bazıları ise herkesi ilgilendiren bir konu hakkındaki bir hadisin, tek kişi tarafından rivayet edilmesi yerine, onun yaygın olmasını şart koşarlar. Bu konularla ilgili yerlerde, bunlardan başka şartlar da vardır...

Beşinci Sebep: Hadis, müçtehide ulaşılmış ve onun nezdinde sabit (sahih) görülmüştür, ancak o bunu daha sonra unutmuştur. Bu husus, hem Kitap ve hem de sünnet hakkında vârid olmuştur.

Altıncı Sebep: Müçtehidin, hadisin sözkonusu hükme delâlet ettiğini bilmesi. Bunun da çeşitli sebepleri vardır:

1. Bazen hadisteki hükümlle ilgili kelime, müçtehide göre "garib" olur. Şu merfu' hadiste olduğu gibi: "**İğlak** halinde yapılan boşama ve köle azad etmenin hükmü yoktur."²⁶² Bazı âlimler buradaki "iğlak" kelimesini, 'ikrah' (zorlama) şeklinde açıklamışlardır. Bunu başka şekilde anlayanlar ise bu anlamı bilememişlerdir.

2. Bazen müçtehit, hadisteki bir kelimeyi, kendi lügat ve memleketinin örfünde kullanılan anlamda alır. Hâlbuki bunun, Resûlüllah (s.a.v)'in lügatindeki anlamı başkadır. Fakat o müçtehit, kelimenin lügat anlamını almanın bir kural olduğunu düşünerek, kelimeye kendi lügatındaki anlamı yükler.

3. Bazen müçtehit kendine göre müşterek (birden fazla anlama gelen) veya mücmel (mânası kapalı) ya da hem hakikat ve hem de mecaz anlama gelebilen bir kelimeyi en yakın anlamıyla alır. Hâlbuki bundan başka bir anlam kastedilmiş olabilir.

4. Bazen de müçtehit için, nassın delâleti hafî (gizli) olabilir. Çünkü sözlerin çeşitli anlamlara delâlet biçimleri çok geniştir ve insanlar onları anlayabilmede birbirlerinden farklılık arz ederler.

Yedinci Sebep: Müçtehidin, hadiste, ilgili meseleye delâlet olmadığına kanaat getirmesi. Bununla, önceki sebep arasındaki fark şudur:

²⁶² Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 276; İbn Mâce, Talak 16 (2046); Hâkim, el-Müstedrek, II, 216, 217; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 357, X, 61; Ebu Ya'lâ, el-Müsned, VII, 421, VIII, 52'de Âişe (r.anhâ)'dan.

Müçtehit, öncekinde, sözün kastedilen anlama delâlet tarzını anlayamamıştı. İkincisinde ise delâlet tarzını anladı, fakat ister doğru, ister yanlış olsun ona göre, usûldeki bazı esasların bu delâleti reddetmesi sebebiyle sözkonusu delâlet doğru değildir. Örneğin; tahsis edilmiş âmmin²⁶³ delil olmadığına; mefhum-u muhalefetin²⁶⁴ delil olmadığına, bir sebep üzerine gelmiş bulunan umumî bir hükmün sadece o sebebe ait olduğuna; tek başına emir kipinin ne vacipliği ne de fevriliği (gereğinin derhal yerine getirilmesinin) gerekli kılmadığına; başında elif-lam bulunan marifenin²⁶⁵ umum (genellik) ifade etmediğine, menfi fiillerin kendi zatlarını veya bütün hükümleri olumsuzlaştırmadığına; muktezanın u-

²⁶³ Âmm: Sınırsız olarak bütün fertlerini içine alan lafza denir. Buna göre âm: içine aldığı ferdler, üç ve daha fazla olacaktır. Sınırsız ve sayısız olacaktır. Bütün ferdleri içerisine almış olacaktır. Birden fazla manası olan müşterek lafızlar, âm değildir. Çünkü müşterek lafız, birçok manaya tebadül yoluyla delâlet eder. Ancak müşterekin bir manası kastedilirse âm olur.

Mutlak ile âm arasındaki fark şudur: Mutlak bir defada ya yaygın bir ferdi ya da yaygın olan ferdleri şümulüne almakta bütün ferdlere şamil olmamaktadır. Âm ise bütün ferdleri içerisine almaktadır.

Âmm lafızlar şunlardır: Marife cem'iler, marife müfredler, lafız Müfred manası umum ifade eden kelimeler, "külli" ve "cemî" lafızları, İsmi mevsuller, istifham isimleri, şart isimleri; şart, nehiy ve nefiy siyakında gelen nekreler.

Fıkıhçılar, âmın ferdlerine delaletinin kat'î veya zannî oluşunda ihtilaf etmişlerdir.

²⁶⁴ Mefhum-u muhalefet: Söylenmeyenin söylenen ve zikrolunan hükümde muhalif olmasıdır. Başka bir ifadeyle, bir söz, bir kayıtla mukayyed bir yerde bir hüküm gösterirse, örneğin bir vasılla vasıflanmış, bir şartla şartlanmış, bir gayeyle gayelenmiş veya bir sayıyla sınırlanmış ise kaydın bulunduğu bir yerde sözün hükmü, sözün söylenmiş olduğu husustur. Daha bir kısa ifadeyle, sözün söylenene muhalif olan anlamına "mefhumu muhalefet" denir.

Örneğin, "De ki: Bana vahyolunanda leşten, akan kandan ... başka bir şeyin haram olduğunu görmedim" (el-En'am, 6/145) ayetinde "kan" lafızı, "akan kan" kaydıyla kayıtlanmıştır. Bunun mefhumu muhalifi, "akmayan kan"dır. Bu âyet, söylenmiş söze göre "akan kanın" haram olduğunu açıkça bildirmektedir. Mefhum-u muhalefetiyle ise "akmayan kanın" helâl olduğuna delâlet etmektedir.

²⁶⁵ Marife: Belirli bir şeyi gösteren isme denir. Marife isimler şunlardır: Özel isimler (alem), zamirler, İsmi işaretler, ismi mevsuller, izafetle marifelik kazanan isimler, harfî ta'rifli (elim lam'lı) isimler.

Daha önce âm (umum) lafızlar içerisinde, marife cem'ilerin yer aldığı belirtilmişti. Buna göre harfî tarifli (elif lam'lı) isimler, âm lafızlar içerisine girmezler. Çünkü ismin başındaki elif lam takısı, söylenen ile muhatap tarafından bilinen erkeklere delâlet eder.

mumiliği olmadığına; zamirler ile manalarda umumilik iddia edilmeyeceğine inanması gibi. Daha buna benzer birçok husus zikredilebilir.

Sekizinci Sebe: Müçtehidin, bir delâletin karşısında, onun kastedilmediğini gösteren bir başka delilin onunla çeliştiğine inanması. Örneğin, âmmin hâs²⁶⁶ ile, mutlak'ın²⁶⁷ mukayyed²⁶⁸ ile; mutlak emrin, vücubu ortadan kaldıran delil ile, hakikatin mecaza delâlet eden lafızlarla çelişmeleri ve tearuz çeşitlerinde olduğu gibi. Yine bu kısım da oldukça geniştir. Çünkü sözlerin delâletlerinin birbirleriyle çelişmeleri ve bunlardan birinin diğerine tercih edilmesi meselesi büyük bir deniz gibidir.

Dokuzuncu Sebe: Müçtehidin, bir hadisin, ya zayıf olduğunu, ya mensuh olduğunu yahut te'vil müsaitse te'vil edildiğini gösteren ve ittifakla muarız olabilecek bir âyet, başka bir hadis veya icma gibi kuvvetli bir delil ile çeliştiğine inanması.

Onuncu Sebe: Bir müçtehit, hadisin ya zayıf olduğunu, ya mensuh olduğunu ya da te'vil edildiğini gösteren başka bir delil ile çeliştiğine inanırken başkaları bu kanaatte olmayabilir. Bu durumda hadis değil de hadisin değerlendirilmesi gereken kategoride çelişkiler olabilir. Veya hakikatte (çoklarıncı) kabul edilebilecek çelişen bir delil bulunmayabilir. Örneğin, Kûfeli âlimlerin çoğu, 'sahih' hadisin Kur'an'ın zahiriyle çelişebileceğini kabul eder. Onlar, umumî ve benzeri olan Kur'an'ın zahirinin, hadisin nassına takdim edilmesi gerektiğine inanırlar. Bazen de zahir olmayan bir âyetin zahir olduğuna inanmış olabilirler. Çünkü sözlerin mânaya delâletlerinin birçok çeşidi vardır. İşte bu sebeple onlar,

²⁶⁶ Hâs: Tek başına bir mana ifade etmek üzere konulmuş sözdür. Hâsın çeşitleri şunlardır: Özel isimler, cins isimler, sayı isimleri, emirler, yasaklar, mutlak, mukayyed, tesniye.

²⁶⁷ Mutlak: Delâlet ettiği ferdlerden herhangi birini ifade eder. Hepsini kapsamaz. Örneğin, "bir köle azad etmek" sözü azad edilecek kölenin: mümin olup olmadığını, birden çok olmasını göstermez. Sadece bir kölenin azad edilmesini gösterir.

²⁶⁸ Mukayyed: Bir vasf, bir gaye, bir hal veya bir şart kaydına bağlı olarak kendi cinsinden yaygınlık kazanmış bir medlule delâlet eden hass bir sözdür. Örneğin, "mümin bir köle azad etmek" sözündeki "köle" lafzı, "müminlik" vasfıyla kayıtlanmıştır.

“Bir şahit ve yeminle hükmetme”²⁶⁹ konusundaki hadisi kabul etmemişlerdir. Hâlbuki başkalarına göre Kur'an-ı Kerim'de bir şahit ve yeminle hüküm vermeyi yasaklayan açık bir âyet yoktur. Eğer böyle bir âyet bulunsaydı, onlara göre sünnet, âyeti tefsir etmiş sayılacak ve yine çelişki görülmecekti.”

Daha sonra İbn Teymiyye şöyle der: İşte bu on sebep açıktır. Hadislerin çoğunda, bir âlimin belli bir hadisle amel etmeyi terk ederken, orada bizim kavrayamadığımız bir delilin bulunması caizdir. Şüphesiz ilmin dereceleri çok fazla geniştir. Bizler âlimlerin iç dünyalarındaki her şeyi kavrayamayız.

Yine âlim, dayandığı delili bazen açıklar ve bazen de açıklamaz. Açıklaşsa bile bu bize bazen ulaşır ve bazen de ulaşamaz. Ulaştığında ise, onun delil getiriş tarzını hadd-i zatında ister doğru olsun, ister yanlış olsun bazen anlarken, bazen de anlamayabiliriz.”²⁷⁰

Ayrıca burada şu sebepleri de zikredebiliriz: Fakihin terk etmiş olduğu sünnetin onun nazarında teşrîf olmaması. Örneğin, Resûlüllah (s.a.v)'den mizaç ve âdet üzere sâdır olan bazı fiiller hakkında olması gibi.

Yahut da onunla genel bir teşrîf kastedilmeyip aksine ondan, Yüce Allah'tan tebliğ veya fetva vermesi sıfatıyla değil de yöneticilik, devlet başkanlığı veya hâkimlik sıfatıyla sâdır olmuştur. Resûlüllah (s.a.v)'in şu hadislerinde olduğu gibi:

“Kim ölü bir araziyi (ekip-biçerek) canlandırırorsa, orası onundur.”²⁷¹

“Kim savaşta düşmandan birini öldürürse, öldürdüğü kimsenin (elbise, silâh ve diğer eşyaları gibi) selebi onundur.”²⁷²

İşte fakihler, bunlara benzer hadislerin ifade ettikleri hükümlerde

²⁶⁹ Müslim, Akdiye 3 (1712); Ebu Dâvud, Akdiye 21(3608)

²⁷⁰ İbn Teymiyye, Ref'u'l-Melâm, I, 31 (el-Mektebetu'l-İslâmî baskısı, ikinci baskı).

²⁷¹ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 303, 304; Tirmizî, Ahkâm 38 (1378); Ebu Dâvud, Harac 35-37 (3073)'de Saîd b. Zeyd (r.a.)'tan. Tirmizî, Ahkâm 38 (1379)'de Câbir (r.a.)'tan. Tirmizî, bu hadisin, “hasen-garib” olduğunu belirtmiştir.

²⁷² Ebu Katâde (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir: Buhârî, Farzu'l-Humus 18, Ahkâm 21, Meğazi 54; Müslim, Cihad 41 (1751). Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 114, 123, 190; Ebu Dâvud, Cihad 136 (2718)'da ise Enes b. Mâlik (r.a.)'tan.

Peygamberimizin hangi sıfatıyla hükmettiği hususundaki ihtilaflarından dolayı görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir.²⁷³ Bu ise özel bir bahiste incelenmeye muhtaçtır. Başka bir münasebetle ileride bu konuya tekrar döneceğiz.

Bu meseleyi, hadisin delâletleri ve bu husustaki ihtilaflar başlığı altına sokmamız mümkündür.

H. Sünnetin, Tasavvuf İçin de Bir Kaynak Olması

Sünnete dayanıp ona teşrîde ve hüküm çıkarmada ikinci kaynak olarak itibar edenler sadece fakihler değildir.

Ümmetin bütün âlimlere, aynı şekilde sünnete dayanmışlardır. Fakihler teşrî kaynağı olarak ve sufiler ise (tasavvufî) yönlendirmede sünnete dayanmışlardır.

Bazı sufilerden, sünnet ilminden veya bütün ilimlerden uzaklaştıran ve bunlara ihtiyaç olmadığına işaret eden bir takım sözler nakledilmiştir. Örneğin, sufilerden birinin sözü şöyledir: "Sufiyi "ahberanâ" (bize haber verdi) ve "haddesenâ" (bize tahdis etti) şeklinde hadis rivayeti ile meşgul olurken görürsen ondan derhal uzaklaş!"

Başka birisi de şöyle demiştir: "Bu kişiye, 'Büyük muhaddis Abdurrezzâk'tan hadis dinlemeye gitmiyor musun?' denilmişti. O da, 'Hallâk (Yaratıcı)'dan dinleyen kimse, Abdurrezzâk'tan hadis dinlemekle ne yapacak ki?' diye cevap vermiştir."

Bir başkası ise şöyle demiştir: "Siz ilminizi yaşayıp ölenden alıyorsunuz. Biz ise ilmimizi Diri olan ve ölmeyen (Allah)'tan alıyoruz!"

Yani onlar -keşif yoluyla- ilmi direkt olarak Allah'tan alıyorlar. Nitekim onlardan kimileri şöyle der: "Kalbim bana Rabbinden haber verdi ki..!"

Bu sözler ve benzerleri; sufilerin ne hepsi, ne çoğunluğu ve ne de muhakkikleri tarafından ifade edilmiştir. Böyle bir sözü söyleyenin en güzel mazereti -Allame İbn Kayyim'in de dediği gibi- ya cahilliği mazur

²⁷³ Bu konuda bkz: Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, Huccetullahi'l-Bâliğa: (Karaffi.) el-İhkâm fi Temyîzi'l-Fetâvâ ani'l-Ahkâm: Şeltût, el-İslâm Akîdetün ve Şerîa.

görülecek kadar cahil olması veya şatahatını²⁷⁴ itiraf eden bir şatahatçı olmasıdır.²⁷⁵

• İlk Sufilerin, Sünnete Sarılmaları

İleri gelen sufilerden bazılarının, Kitap ve Sünnet ilmine ihtiyaç hissetmediklerini iddia eden bu yoldan çıkmış insanların ilgili iddialarına karşı çıktığını görmemizde şaşırarak bir durum yoktur.

Biz burada İbn Kayyim (ö. 751/1350)'in "*Medâricu's-Sâlikîn*"²⁷⁶ adlı kitabında mutedil büyük şeyhlerden naklettiği şu sözleri zikredeceğiz:

"Bu topluluğun önde gelen şeyhlerinden Cüneyd b. Muhammed el-Bağdâdî (rh.a) şöyle der: "Bütün tarikatlar, Resûl'ün rivayetlerine uyanlar dışında halka kapalıdır. Bu hususta Kur'an'ı ezberlemeyen ve hadis yazmayan kimselere uyulmaz. Çünkü bizim ilmimiz, Kitap ve Sünnetle kayıtlandırılmıştır."

Yine Cüneyd el-Bağdâdî şöyle der: "Bizim bu yolumuz, Kitap ve Sünnetteki esaslarla sınırlandırılmıştır."

Ebu Hafs (rh.a) de şöyle der: "Yapıp ettiklerini her an Kitap ve Sünnetle ölçmeyen, "havâtır"dan (kalbine düşen ilham gibi şeylerden) kuşulanmayan kimseler, erler divanında sayılmaz."

Ebu Süleyman ed-Dârânî (rh.a) de şöyle der: "Bazen günlere kalbime şu sufî topluluğun nüktelerine benzer bir nükte düşüyor da, onu ancak iki âdil şahidin şahitliğiyle kabul ediyorum: Onlar da, Kitap ve Sünnettir."

²⁷⁴ Şatahat: İlahi feyz ve kuvvetli tecellilerle kendilerinden geçen, coşan ve taşan velilerin gayr-i ihtiyârî söyledikleri sözlerdir. Bu sözlerin çoğu, şeriata aykırı gibi görünür. Bu yüzden veliler, kendilerine geldiklerinde pişman olarak tevbe ederler. Prof. Dr. Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yayınları, İstanbul 1999, s. 486

²⁷⁵ İbn Kayyim, *Medâricu's-Sâlikîn*, II, 468 (es-Sünnetü'l-Muhammediyye baskısı, tahk. Şeyh Muhammed Hâmid el-Fıkî).

²⁷⁶ Bu kitap, bir heyet tarafından Türkçe'ye (İstanbul 1990) tercüme edilmiştir.

Ebu Yezîd el-Bistâmî (rh.a) ise şöyle der: "Otuz sene mücahedede²⁷⁷ bulundum. İlim ve ilme uymaktan daha güç bir şey görmedim."

Yine Ebu Yezîd el-Bistâmî (rh.a) bir defasında hizmetçisine, 'Kalk, nefsini ıslah etmesiyle meşhur şu adamı ziyaret edelim' dedi. Mescide doğru vardıklarında o adam kibleye doğru tükürdü. (Onun bu yaptığını görünce) Ebu Yezîd o adama selam vermeden geri döndü ve 'Bu adam, Resûlüllah (s.a.v)'in edeblerinden bir edebi bile yapmazken, nasıl olur da iddia ettiği bu salihlik hususunda kendisine güvenilebilir?' dedi.

Yine Ebu Yezîd el-Bistâmî (rh.a) şöyle der: "Yüce Allah'tan, beni, kadınları arzulamaktan kurtarmayı istemeyi düşünmüştüm. Sonra kendi kendime, 'Resûlüllah (s.a.v) bile bunu istememiş iken, benim bunu Allah'tan istemem nasıl caiz olabilir?' dedim ve bunu istemedim. Ama daha sonra Allah beni bundan kurtardı. Öyle ki bir kadınla mı yoksa bir duvarla mı karşılaştım, aldırış etmez hale geldim."

Yine Ebu Yezîd el-Bistâmî (rh.a) şöyle der: "Bir adama, havada yükselmeye varmaya dek çeşitli kerametler verildiğini görseniz bile emir, yasak ve had cezalarının korunması ve şeriatın yaşanması hususunda nasıl davrandığını görmedikçe ona uymayınız!"

Ahmed b. Ebu'l-Havârî (rh.a) ise şöyle der: "Sünnete uymaksızın amel eden kimsenin ameli bätıldır."²⁷⁸

Tasavvuf erbabı birçok zayıf ve münker²⁷⁹ hadislerin onların nezdinde yaygınlık kazanması açısından eleştirilebilir. Öyle ki onların hadis ilmindeki sermayelerinin azlığından ve 'sahih' ile zayıf hadisi birbirinden ayırt etmediklerinden dolayı uydurma ve asılsız hadisler onların kültürlerine girmiştir.

²⁷⁷ Mücahede: İslam'ın istediği, fakat nefse zor gelen şeyleri nefsi emareye yükleyerek onunla savaşımdır. Mücahede: takva sahibî olmak için ve istikamet üzere olmak ve itidal yolunda yürümek üzere yapılırdır. Buna göre mücahede, İslam'ın emirlerine tam olarak riayet etmek ve kalbi temiz tutmak için nefsi disiplin altına alma esasına dayanır, Prof. Dr. Süleyman Uludağ, a.g.e. s. 382

²⁷⁸ İbn Kayyim, Medâricu's-Sâlikîn, II, 464-465

²⁷⁹ Münker hadis: Ravinin muhalefetinden doğan bir zayıf hadis çeşididir. Çeşitli şekillerde tarif edilmiştir.

İşte bu, onların -bir noktaya kadar- ilim ehlerinden diğer topluluklarla ortak oldukları bir durumdur. Hatta fakihlerin kitapları ve bizzat fakihlerin kendileri bile bu durumdan korunamamıştır. Nitekim "*et-Tahkîk*", "*et-Tenkîh*", "*Nasbu'r-Râye*", "*Telhîsu'l-Habîr*" ve bunlar gibi tahriç kitapları buna tanıklık etmektedir.

Burada hadisçilere düşen önemli görev, bu toplulukların kitaplarını tenkit süzgecinden geçirmeleri, makbul olan hadisleri merdud (kabul edilmeyen) hadislerden ve özellikle de uydurma ile asılsız olanları birbirinden ayırt etmeleridir. Çünkü birçok âlimin de belirttiği gibi, zayıf hadis -birtakım şartlarla- vaaz, rekaik (kalbi incelikler) ve benzeri konular- da kabul edilebilir.

İşte Hâfız Zeynuddîn el-İrakî'nin (ö. 805/1402), İmam Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) "*İhyâu Ulûmi'd-Dîn*"²⁸⁰ adlı kitabı üzerine yapmış olduğu tahriç çalışması böyle bir çalışmadır. Hâfız Zeynuddîn el-İrakî, "*el-İhyâ*"da geçen hadisleri "büyük" ve "küçük" olmak üzere iki kitapta tahriç etmiştir. "Büyük" olanı, henüz daha basılmamıştır. "Küçük" olanı ise, "*el-İhyâ*" ile birlikte haşiyesinde basılmış olan "*el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr*" adlı kitaptır. Şüphesiz ki bu kitap, oldukça büyük bir hizmet görmüştür.

Bir kısım sufilerin eleştirilebilecek yönleri de hadis imamları, hadisin senedini zayıf görseler veya "aslı yoktur" ya da "uydurma bir hadistir" deseler bile, sufilerin böyle bir hadisi keşf²⁸¹ ve ilham yoluyla 'sahih' görme iddialarıdır. Nitekim onlardan birisi, "*Ben gizli bir hazine idim. (mahlukat tarafından) tanınmak istedim. Bu sebeple beni tanımalari için mahlûkatı yarattım*"²⁸² şeklindeki ("sözde" bir hadisi)

²⁸⁰ Bu eserin, Türkçe'ye çeşitli tercümelere yapılmıştır.

²⁸¹ Keşf: Tasavvuf ıstılahında; doğrudan ve aracısız Allah'tan alınan bilgidir. Bu bilgi, ya ilahî hitabı işitmek ve dinlemek veya gayb âlemini görmek suretiyle elde edilir. Prof. Dr. Süleyman Uludağ, a.g.e. s. 310-311

İlham: Tasavvuf ıstılahında; feyz yoluyla kalbe gelen özel bir anlam ve bilgi. Kalbe konulan iyilik hissidir. Düşünmekle kazanılan bir bilgi değildir. Prof. Dr. Süleyman Uludağ, a.g.e. s. 263

²⁸² et-Talâk suresinin sonunda yer alan Yüce Allah'ın şu ayeti böyle bir habere ihtiyaç bırakmamaktadır: "Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Allah-

"kudsi hadis" içerisinde getirip şöyle demiştir: "Bu hadis, sened bakımından 'sahih' değilse bile, bize göre keşf yönünden sahihtir!!"

İşte bu, ümmetin âlimlerinin icma ile reddedilmiş bir sözdür. Çünkü hadisin kabul veya reddi için âlimlerin koydukları kriterler, hadisin senedi ve metniyle ilgili konulara özgü ölçülerdir. **Keşf** ise, sadece kişisel bir ölçüdür. Sâdik kimseler nezdinde bile keşfin doğruluğundan emin olunamazken, bu keşf erbabı olduklarını iddia edenlerinkine nasıl güvenilebilir!? Eğer bu kapı açılsaydı, insanlar keşf iddiasıyla Allah izin vermediği halde, din konusunda kendilerine göre yasalar koyar, Allah'ın haram kıldığını helâl, helâl kıldığını haram kılarlardı.

Nitekim tabii fâkihlerden İmam Muhammed İbn Sîrîn (ö. 110/728) şöyle demiştir: "İsnâd dindedir. Eğer isnâd olmasaydı, dileyen dilediğini söylerdi."²⁸³

Şeyh Ebu'l-Hasen eş-Şazeli (ö. 654/1256) ise şöyle der: "Bizim için keşifte yanlışlardan korunma garantisi verilmedi. Bu korunma garantisi bize ancak Kitap ve Sünnet hakkında verildi."

I. Sünnet, İslâmî Hayat İçin Detaylı Bir Metot Çizer

- **Sünnet**, Nebî (s.a.v)'in sözleri, fiilleri, takrirleri ve sıfatlarıyla; Müslüman ferdi, Müslüman ailenin, Müslüman toplumun hayatı ve Müslüman devletteki İslâmî hayat için "detaylı bir metot" içermektedir.

- **Kur'an-ı Kerim**, genel kurallar ile külli prensipler koyar, genel bir çerçeve çizer ve gerekli cüz'i hükümlere bazı örnekler verir. **Sünnet** ise, Kur'an-ı Kerim'in mücmel (mânası kapalı) olanına detaylı açıklama getirir, müphemini açıklar ve yönlendirme açısından uygulamalı örnekler ortaya koyar.

"in her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın her şeyi ilimle kuşattığını bilmeniz için Allah'ın emri bunlar arasında iner durur" (et-Talâk, 65/12).

Görüldüğü üzere âyet, mahlûkatın yaratılış gayesini, Allah'ın isimlerini ve sıfatlarını öğrenmeleri olarak belirlemektedir.

(Bu uydurma söz için bkz: Aliyyu'l-Kârî, el-Esrâru'l-Merfûa, s. 269 (353); Şehâvî, el-Makâsıdu'l-Hasene, s. 327; Aclûnî, Keşfu'l-Halâ', II, s. 132; İbn Teymiyye, Ehâdsu'l-Kussâs, (3); Suyûtî, ed-Dürer, (330); İbnu'd-Deyba', et-Temyîz, s. 122; Kermî, el-Fevâid, (86) ç.)

²⁸³ Müslim, Mukaddime 5

Yani *Kur'an* anayasa konumunda, *Sünnet* ise onu açıklayıp yorumlayan kanun ve yönetmelikler konumundadır.

Bu sebeptedir ki sünnette; Yüce Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Resûllerine. Ahiret gününe, hayrı ve şerriyle kadere imanın tafsilatını da bulmaktayız.

- Mükelleflerin ölümünden sonra kabirlerinde karşılaştığı sorgu ve imtihandan itibaren, nimetler, azap, dirilme ve yeniden verilen hayatın korkunç yönleri, büyük şefaatteki durum, ilahi hesap ve bunu izleyen amel defterinin alınıp açılması, mizanların konulması, sıratın kurulması, Allah'ın kendisine itaat edenlere; cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın kalbine (hatırına) gelemeyecek nimetler hazırlamasından, kendisine isyan edenlere ise cehennemde hissî ve manevî azap çeşitleri hazırlamasına kadar bütün Berzah hayatı hakkında sünnet âdeta gözle görmüşçesine detaylı bilgiler vermiştir.

Müslümanlar, gayb veya "sem'iyât" (Allah ve Resûlü (s.a.v)'in haberlerine) ve akaid ile ilgili benzer konularda olduğu gibi Resûlüllah (s.a.v)'den sabit olan sünnetlerle delil getirme hususunda ihtilaf etmezler.

Hevasından konuşmayan ve masum olan Nebî (s.a.v)'den gelen bir hadisin 'sahih' olduğu kanaatine varan her Müslüman, hadisin konusu; ister akaid ile ilgili olsun, ister amel ile ilgili olsun, onun içeriğine inanır, inanması da gerekir.

İhtilaf ise ancak İslâm'a giren herkesin inanması istenen ve inkâr edenin kâfir olacağına hükmedilen akaid esasları hakkındadır. Bu esasların; Kur'an ve mütevatir sünnet gibi, delâletleri kat'i ve te'vil götürmeyen kesin olarak sabit olmuş bir nassla tespit edilmesi gerekir.

İşte bu sebeptedir ki, Ehl-i Sünnetin çoğunluğu; Mutezile, Hariciler ve diğer fırkaların, sahabe ve onlara güzellekle tâbi olan kimselerin metodundan ayrıldıklarına ve bidatlere düştüklerine hükmetmişlerse de, Ehl-i Sünnet tarafından 'sahih' hadislerle tespit edilmiş akaid ile ilgili bazı konuları inkâr etmelerine rağmen onları tekfir etmemişlerdir.

- Yine sünnette; namaz, zekât, oruç ve hac gibi dinî uygulamaların özünü temsil eden dört büyük ibadetin tafsilatını bulmaktayız.

Bunlar ister kesin farz olsun; günlük beş vakit namaz, her hafta Cuma namazı, her yıl ve her üründen verilmesi farz olan zekât, her yıl Ramazan orucu ve bir yol bulup gücü yetene ömründe bir defa Kâbe'yi hacetmek gibi ve ister bunlara ilaveten nafîle ibâdetler olsun, sünnet bunların hepsinin tafsilatını ortaya koymuştur.

Örneğin; **namaz** gibi bir farz ibadete baktığımız zaman, sünnetin namazla ilgili bölümlerinin ve bablarının birçok hadisle dolu olduğunu görürüz. Namaz öncesi yapılan temizlik, abdest, gusül, teyemmüm, mestler üzerine mesh etmek... gibi birçok şeyden; namazın beraberindeki ezan, kamet, cemaat ve imamlık, namaz vakitleri, rekât sayıları, nasıl yapılacakları, rükünleri, sünnetleri ve onu bozan şeylerin açıklanması, bunların farz olan türleriyle; revatib sünnetler ile²⁸⁴ vitir gibi müekked olanlar ve geceleri kalkıp ibadette geçirmek, kuşluk namazı gibi müekked olmayan sünnet türlerinin açıklanması, yine onlardan cemaatle kılınanlar ile kılınmayanların, Bayram namazları gibi senede bir veya iki defa eda edilenlerin, güneş tutulması, yağmur isteme gibi bazı tarihi sebepler veya istihare namazı gibi özel sebepler dolayısıyla kılınan namazların açıklanmasına kadar hepsinin detayı sünnette yer almaktadır.

²⁸⁴ **Nafîle namaz:** farz ve vacip olan ibadet yerine getirildikten sonra bunlar dışında daha fazla sevab elde etmek amacıyla yapılan ilave ibadete denir. Nafîle namazlar genel olarak ikiye ayrılır:

1. Revatib Sünnetler: Bir vakti bulunan nafîle namazlara denir. Bunlar, belli bir düzen ve tertip içerisinde beş vakit namazlarla birlikte kılındığı için bu şekilde adlandırılmıştır. Bunların bazıları müekked ve bazıları da gayr-i müekked sünnettir. Hanefîlere göre sünnet-i müekked olan nafîle namazlar kısaca "sünnet" diye, gayr-i müekked olanlar ise "müstehab" ya da "mendub" diye adlandırılmıştır. Sabah, öğle, akşam, cumanın namazının sünnetler ile yatsının son sünneti müekked sünnettir. Ramazan ayında yatsı namazından sonra kılınan teravîh namazı da sünnet-i müekked türündendir. İkinci namazının sünneti ile yatsı namazının ilk sünneti ise gayr-i müekkeddir.

2. Regâib Sünnetler: Revatib sünnetler dışında kalan diğer nafîle namazlara denir. Bunlar, Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayanılarak belirli zamanlarda veya bazı vesilelerle ya da kişinin kendi isteğiyle herhangi bir zamanda Allah'a yakınlaşmak ve sevab kazanmak amacıyla kılınan namazlardır. Bunlar, gönüllü olarak kendiliğinden kılındığı için "**Tatavvu namazlar**" (gönüllü namazlar veya arzuya bağlı namazlar) olarak adlandırılır. Teheccüd, kuşluk (duha), evvabin, tahiyetu'l-mescid, abdestten sonra kılınan namaz, yolculuğa çıkışta ve yolculuktan dönüşte kılınan namaz, hacet namazı, istihare namazı, tevbe namazı, tesbih namazı, yağmur isteme namazı, küsuf ve hüsun namazı gibi.

Yine *zekâta* baktığımız zaman, sünnetin; zekât verilmesi farz olan malların nisaplarına ve her birinden verilmesi farz olan miktarlara, zekâtın ne zaman ve kimlere farz olduğuna açıklama getirdiğini görürüz.

Aynı şeyler *oruç*, *hac* ve *umre* için de söylenilecektir.

İşte sünnet bunların hepsinin hükümlerini detaylı olarak tek tek ortaya koymuştur.

Bu ibâdetler, sünnet kitaplarında oldukça büyük bir yer kaplamaktadır. Öyle ki Buhârî'nin "*el-Câmiu's-Sahîh*"²⁸⁵ gibi bir kitapta bu ibâdetler, yaklaşık dörtte bir kadar yer tutmaktadır.

Bunlara bir de, zikirler, dualar ve Kur'an okuma ile ilgili olanları da eklediğimizde -şüphesiz ki bunlar da ibadetlerden bir bölümdür- sünnetin onlarla ne kadar dolu olduğunu bize gösterir. Nitekim Buhârî "*el-Câmi*" adlı eserini böylesi bir hadis ile bitirmiştir.²⁸⁶

• Yine sünnette, detaylı bir şekilde İslâm ahlâkının yönlendirmelerini de bulmaktayız. O ahlâk ki; Allah, Resûlü (s.a.v)'i bu ahlâkı tamamlamak için göndermiştir. Bu ahlak, faziletli bir hayatın ancak kendisiyle gerçekleşeceği "insanî ahlâkı" içermektedir. Nitekim sünnet, bunu, imanın şubelerinden, müminlerin faziletlerinden sayarken, onun zıddı olan davranışları da, münafıklık alâmetlerinden ve münafıkların rezilliklerinden saymaktadır. Bu (insanî ahlâk); doğruluk, güvenilirlik, cömertlik, cesurluk, vefakârlık, hayâ, incelik, acıma, adalet, iyi ve güzel davranma, alçak gönüllülük, sabır, öfke anında sakin davranma, güçlülük halinde affedebilme, ana-babaya iyilik etme, akrabalarla ilişkileri devam ettirme, komşuya ikram etme, yetimi, düşkün kimseyi ve yolda kalmış kişiyi gözetme gibi birçok faziletlerden oluşmaktadır

İslâm ahlâkı, ruhsal hayatı oluşturan "Rabbani ahlâk" diye isimlendirebileceğimiz şu faziletleri içermektedir: Yüce Allah'ı sevme, O'na

²⁸⁵ Buhârî'nin "*el-Câmiu's-Sahîh*" adlı eseri tarafımdan "*Safvetu'l-Kârî bi İhtisâri Sahîhi'l-Buhârî*" adıyla muhtasar yapılmıştır.

²⁸⁶ Bu, Ebu Hüreyre (r.a.)'ın rivayet ettiği şu hadistir: "*Subhânallâhi ve bi-hamdihî, Subhânallâhi'l-azîm*" (Allah'ı tesbih ve hamdederim, Büyük olan Allah'ı tesbih ederim) sözü: dile hafif, mizanda ağır ve Rahman'a sevgili iki kelimedir" (Buhârî, Tevhîd 58. Ayrıca bkz: Buhârî Deavât 65, Eyman 19; Müslim, Zikr 31 (2694)).

yönelme, O'na tevekkül etme, O'na karşı ihlâslı olma, rahmetini umma, azabından korkma, hükmüne rıza gösterme, çeşitli musibetlerle imtihanına sabretme, nimetlerine şükretme, Allah için sevip Allah için buğz etme, O'nun dostlarını dost, düşmanlarını düşman edinme, haramlardan el çekme, insanların yanındaki dünyalık gibi şeylerden kaçınıp Allah katındaki ecir ve faziletlere rağbet etme gibi tasavvuf erbabından sadık olan kimselerin özen gösterdiği ahlâk ve makamlara kadar daha birçok hasletler... Hatta onlar şöyle demişlerdir: "Tasavvuf, işte bu ahlâklardan oluşmaktadır. Bu hususlarda seni kim geliştirirse, tasavvufta senin ilerlemeni sağlamış olur."

- Yine aynı şekilde sünnette, Müslüman kişinin günlük hayatıyla ilgili İslâmî edeplerin tafsilatını da bulmaktayız. İslâm ümmetinin ortak zevk ve ortak edebi bunlardan oluşmaktadır.

Bu edepler ise; yeme-içme, oturma-yürüme, selamlaşma, ziyaret, eve girmek için izin isteme, uyuma-uyanma, giyim-kuşam, konuşma ve susma, toplanma ve ayrılma âdabı gibi çeşitli edep ile ilgili hususları içermektedir.

Örneğin, Müslüman bir kişi, Yüce Allah'ın ismiyle yer-içer, sağ eliyle yer ve içer, önünden yer, aşırı yemez, yemeğini yedikten sonra da Allah'a hamd eder.

Aynı şekilde nebevî sünnetin, Müslüman'ın günlük yaşantısı hakkında detaylı bir şekilde belirlenmiş birçok edepler ortaya koyduğunu görürüz. Müslüman toplumu, diğer toplumlardan ayırt eden Müslümanların ortak âdetleri bu edeplerden meydana gelir. Yine bu edep, Müslüman ferde, görünüşte ve tecrübede başkalarınca asimile edilmeyi zorlaştıracak ayırt edici bağımsız bir kişiliği de kazandırmaktadır.²⁸⁷

²⁸⁷ Hidayete erip İslam'ı seçen Avusturyalı Müslüman Muhammed Esed'in "*el-İslâm alâ Müfteraki't-Târik*" adlı kitabında konuyla ilgili kıymetli bir bölüm vardır. Yazar, burada sünnetin İslami hayattaki önemi, Müslümanın kişiliğinde ve ümmetin üstünlüğündeki rolünü sağlam bir ilmi düşünce çerçevesinde açıklamıştır. Yazar bununla özgürlük çığırkanlarına cevap vermektedir. Çünkü özgürlük çığırkanları bugün, "İnsanın sağ ve sol eliyle yemesini ve kişinin sağ veya sola öncelik vermesinin ne değeri var ki!" diyorlar. Allah onlara hidayet versin.

Yine aynı şekilde sünnette; aile hayatının sağlam bir temel üzerine kurulması için çeşitli detaylı bilgiler bulmaktayız: Karı-koca arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi, ailenin devamının sağlanması, bozacak ve yıkacak etkenlere karşı ailenin korunması, muhafazası için gerekli vesilelere yöneltilmesi, uyuşmazlık ve boşanma meydana geldiğinde her iki tarafa gereken şeyler... Yine sünnette; eşlerin en güzel bir şekilde seçilmesine, dünürlük ve hükümlerine, evlilik ve âdabına, kadının kocası üzerindeki haklarıyla, kocanın hanımı üzerindeki haklarına; boşanmanın hükümleri, (birinci ya da ikinci boşanmadan sonra evliliğe) geri dönme, iddet,²⁸⁸ ilâ,²⁸⁹ zihar²⁹⁰ ve nafakalara, çocukların anne-baba üzerindeki hakları, anne-babanın çocukları üzerindeki hakları, evlenilmesi haram olanların hakları, baba tarafından akrabalarına karşı hakları... "Aile hukuku" veya "Ahval-i Şahsiyye" ya da "İslâm Şeriati" denilen diğer haklara kadar hepsine çok önem verdiğini görürüz.

Yine aynı şekilde sünnette; Müslümanlar arasında veya Müslümanların birbirleriyle olan muamelât ve sosyal ilişkilerle ilgili birçok hüküm bulmaktayız. "Muamelât" fikhının dayanmış olduğu alış-veriş, hibe, borç verme, ticarî ve ziraî ortaklar, kira, emanet, kefalet, havale, rehin, şuf'a,²⁹¹ vâkıf, vasiyet, had cezaları, kısaslar, şahitlikler ve benzeri hükümlerde olduğu gibi.

Yine sünnette; yönetim, malî, yargı ve benzeri işlerde, yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkileri düzenleyen hükümler vardır. İşte

(Muhammed Esed'in bu kitabı, Hayreddin Karaman tarafından "*Yolların Ayrılış Noktasında İslam*" adıyla (İstanbul 1982) Türkçe'ye kazandırılmıştır.)

²⁸⁸ İddet: Bir erkeğin veya kadının evlilik sona erdikten sonra belli bir süre başkasıyla evlenmeyip beklemede bulunmalarıdır. İddet ikiye ayrılır: 1. Erkeklerin iddeti (İddet-i Ricâl), 2. Kadınların iddeti (İddet-i nisâ').

²⁸⁹ İlâ': Kocanın eşiyle cinsel teması yemin, adak veya bir şarta bağlayarak, belirli veya belirsiz bir süre kendisini bundan menetmesi anlamında bir İslâm hukuku terimidir. Yemin ederken süre belirlenirse, bunun en az dört ay olması gereklidir. Konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim ayeti için bkz: Bakara, 2/226-227

²⁹⁰ Zihâr: Bir kimsenin karısına "sen bana anamın sırtı gibisin" diyerek, onu kendisine haram kılmasıdır.

²⁹¹ Şuf'a: Şuf'a kelimesi: çift yapmak, ilave etmek anlamına gelmektedir. Terim olarak ise: satılmış olan bir akarı belli şartlar dahilinde müşteri veya bayiin rızasına bakılmaksızın satış fiyatı üzerinden üçüncü bir şahsın cebren temellük etmesine denir.

"*es-Siyâsetü's-Şer'iyye*", "*el-Emvâl*" ve "*el-Harâc*" ve benzeri kitapların kaynağı bu tür hükümlerdir.

Yine sünnette, İslâm Devleti ile diğer devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen, barışta ve savaşta Müslümanlar ile Müslüman olmayanların ilişkilerinin çerçevesini çizen hükümler de vardır. İşte "*Siyer*" veya "*Cihad*" fıkhı da, bunlar üzerine kurulmuştur. Şah Velîyullah Dihlevî ismiyle bilinen Hindistanlı İslâm Âlimi Ahmed b. Abdurrahîm (ö. 1176/1762) "*Huccetullahi'l-Bâliğa*"²⁹² adlı eşsiz kitabında sünnetin bütün yönlerinin sınırlarını açıklamaya özen göstermiştir.²⁹³

İ. Sünnetin Getirdiği Tafsilatın Miktarı, Konulara Göre Farklılık Arz Eder

Zikrettiğimiz bütün bu yönlerde, sünnetin getirmiş olduğu tafsilat aynı miktarda değildir. Örneğin, ibâdetler hususundaki tafsilat, muamelelâtaki gibi değildir. Yine aile ile ilgili işlerdeki tafsilat da, devlet işleri gibi değildir.

İnsan hayatının özü ile ilgili ibâdetler, ahlâk, edep ve aile meseleleri gibi sabitlik ve devamlılık özelliği olan işlerde, sünnetin getirmiş olduğu tafsilat daha çoktur. Böylelikle insanların hevaları, bu tür işlerle oyalanıp eğlenmesin ve her an değişim rüzgârlarının esintisine kapılmasın.

Yönetim, siyaset, yargı, icra ve benzeri işlerde olduğu gibi değişime açık ve elastiklik özelliği olan işlerde sünnetin getirmiş olduğu tafsilat ise daha azdır. Bu hususlardaki boş alan, daha büyüktür. Böylelikle insanlar, Allah'ın kendilerine genişlik verdiği ve hiçbir güçlük kılmadığı bu konularda, onları sıkıştırabilecek herhangi bir suretle ve uygulamalarla zorunlu kılınmış olmasınlar. Bu ise Nebî (s.a.v)'in "*afv*" diye isimlendirdiği alandır. Bu hususta şöyle bir hadis gelmiştir: "**Allah kitabında neyi helâl kılmışsa o helâl ve neyi de haram kılmışsa o da haramdır. O'nun sükût edip herhangi bir şey söylemedikleri ise "*af (alanı)*"dır.**

²⁹² Bu eser, Mehmet Erdoğan tarafından Türkçe'ye (İstanbul 1994) tercüme edilmiştir.

²⁹³ Bu eser: tahkik edilmesi, hadislerin tahriri, kapalı olan kelimelerin açıklanması gibi hizmet edilmesi gereken kitapların en önemlilerindedir.

Öyleyse Allah'ın bu “afiyetini” (hoşgörü ve serbest bırakmasını) O'ndan kabul ediniz. Şüphesiz Allah hiçbir şeyi unutmaz.” Daha sonra Nebî (s.a.v) , **“Rabbin unutkan değildir”²⁹⁴** âyetini okudu.²⁹⁵

²⁹⁴ Meryem. 19/64

²⁹⁵ Hâkim, el-Müstedrek, II, 406'de Ebu'd-Derdâ' (r.a.)'tan rivayet etmiştir. Hâkim, bu hadisin 'sahih' olduğunu belirtmiştir. Zehebî de (II, 375)'de hadisin 'sahih' olduğu görüşüne katılmıştır. Heysemî de, Mecmau'z-Zevâid, I, 171'de bu hadisi kaydetmiştir. Bezzâr ve Taberânî de **“el-Mu'cemu'l-Kebîr”**de bu hadisi rivayet etmiştir. Hadisin senedi, hasendir. Ravileri, sika kimselerdir. Yukarıda geçen âyet ise, Meryem, 19/64'tür.

3. Sünnet-Kur'an İlişkisi

Kur'an-ı Kerim, şeriatın esası ve güvencesidir. *Sünnet* ise Kur'an'ın açıklayıcısıdır. Bunun için sünnete, İslâm'ın ikinci kaynağı olarak itibar edilmiştir. Sünnetin mertebesi, Kur'an'ın mertebesinden sonra gelir. Çünkü açıklamanın mertebesi, açıklanandan sonra olur. Zira Kur'an'ın tamamı, hiç şüphe edilmeyecek bir şekilde kesin tevatürle sabit olmuştur. Sünnet ise böyle değildir. Çünkü sünnetin bir kısmı, tevatürle ve büyük çoğunluğu ise âhâd haberlerle sabit olmuştur.

Gerek Muâz hadisi ve gerekse Raşid Halifelerin uygulamaları, herhangi şer'î bir hükmün önce Kur'an'da aranılacağını, eğer Kur'an'da bulunmazsa bu defa sünnete bakılacağını göstermektedir.

Bu ancak, Kur'an'da delâleti açık olan hükümlerde böyle olur. Örneğin, kocanın hanımından ve hanımın da kocasından alacağı miras, hayızdan ve evlilikten ümidini kesmiş kadın ile henüz ergenlik çağına girmemiş küçük kızın boşanmaları halinde iddetleri, kocası ölen fakat hamile olmayan hanımın iddeti ve benzeri hususlar. Eğer bu tür hususlar Kur'an'da açıkça ifade edilmiyorsa, o zaman sünnete başvurulur. Çünkü sünnet, hükümleri açıklar ve detaylarını verir. Ninenin ve baba tarafından akrabaların mirası, kocası ölmüş hamile kadının iddeti ve benzeri hususlar buna örnektir.

Sünnet kitaplarını dolduran bu hadislere bakan bir kimse, onların üç kısma ayrıldığını görür:

1. Herhangi bir detay ve açıklama eklemeksizin, Kur'an'ın getirdiği hükümleri destekleyen ve pekiştiren hadisler: Örneğin, anne-babaya iyilik etmeye çağırıp onlara karşı asi olmaktan sakındıran, akraba ilişkilerini sürdürmeye çağırıp ilişkileri koparmaktan sakındıran, komşuya ikram etmeye çağırıp onu rahatsız etmekten sakındıran hadislerde olduğu gibi. Doğrusu bu hadisler daha çok, Kur'an'ın getirmiş olduğu hükümleri onaylayıp pekiştirmekten başka bir şey getirmiş değildir.

Terğîb (teşvik etme) ve terhîb (korkutma), mev'iza (öğüt verme) ve kıssaları ifade eden hadislerden çoğu bu kısma girer.

2. Kur'an'ı açıklayan hadisler: Bu da, ya Kur'an'da ki mücmeli tafsil, ya umumu tahsis, ya da mutlakı takyid etmesi ve benzeri şekilde olur.

Mücmelin tafsili.²⁹⁶ Örneğin, her gün kılınacak namazın miktarının, vakitlerinin, rekât sayısının ne olduğunun ve namazın nasıl kılınacağına açıklanması gibi. Bütün bunlar, Yüce Allah'ın "Namazı dosdoğru kılınız"²⁹⁷ şeklindeki buyruğu için birer açıklama sayılır.

Yine zekâtın nisapları, zekât verilecek malların neler olduğu, verilmesi farz olan miktarlar ve zekâtın ne zaman farz olacağı gibi hususların beyanı da, Yüce Allah'ın "Zekâtı da veriniz"²⁹⁸ buyruğunun açıklanmasıdır.

Benzer şeyler oruç, hac, had cezaları, alış-veriş, süt emme ve benzeri hususlarda da söylenebilir.

Umumun Tahsisi.²⁹⁹ Örneğin, Nebî (s.a.v)'in "Katile miras yoktur"³⁰⁰ hadisi gibi.

Mutlakın Takyidi.³⁰¹ Örneğin, Yüce Allah'ın "Birinize ölüm geldiği zaman eğer bir mal bırakacaksa, anneye, babaya, yakın akrabalara uygun

²⁹⁶ Yani Kur'an'da ki kapalı ifadelerle sünnetin açıklık ve detay getirmesi.

²⁹⁷ el-Bakara, 2/43

²⁹⁸ el-Bakara, 2/43

²⁹⁹ Sünnetin Kur'an'daki genel bir ifadenin kapsamından bazılarını, hükmün dışında tutması, özel bir durum vermesi.

³⁰⁰ Tirmizî, Ferâiz 17 (2109); İbn Mâce, Diyât 14 (2645), Ferâiz 8 (2735)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan, Dârimî, Ferâiz 41 (3078)'de Ali (r.a.)'tan.

³⁰¹ Kayıtsız şartsız bir hükme sünnetin belli sınırlar getirmesi.

bir biçimde vasiyet etmek. Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur"³⁰² ayetindeki mutlak vasiyete Nebî (s.a.v)'in "üçte biri vasiyet et, hatta üçte birçok bile" (muttefekun aleyh)³⁰³ hadisiyle üçte bir oranında sınır getirmesinde olduğu gibi.

3. Kur'an'ın kabul veya reddetmeyip herhangi bir şey söylemediği bir hususta yeni hüküm getiren hadisler. "Hayızlı kadın orucu kaza eder, fakat namazı kaza etmez"³⁰⁴ hadisi gibi. Yine kişinin hanımının üzerine onun hala veya teyzesini de nikâhlamasının haram kılınması, nine ve baba tarafından akrabalarına düşecek miras, şul'a ile ilgili hükümler, nesepten dolayı evlenilmesi haram olanların süt emmeden dolayı da haram olması, evcil eşeklerin, her türlü yırtıcı-pençeli hayvanlar ile yırtıcı-tırnaklı kuşların etlerinin haram kılınması, altın ve gümüş kapların hem erkeklere ve hem de kadınlara haram kılınması, ziynet olarak altın ve ipeğin ise sadece erkeklere haram kılınması, kabirleri mescit edinmenin yasaklanması, dövme yapana ve yaptırana, saç ekleten ve ekleyene, güzelleşmek için kaş alan ve aldırana ve benzeri şeylere lânet edilmesi ve bunlardan başka gerek ibâdetler ve gerekse muameleler konularında gelen hadislerdeki yeni hükümlerde olduğu gibi.

Allame İbn Kayyim'in de dediği gibi, bu üçüncü kısım hiçbir şekilde Kur'an ile çelişmez. Çünkü bunlar ilk olarak Nebî (s.a.v) tarafından ortaya konulmuş birer teşrî (yasama)dır. Dolayısıyla bu konularda Nebî (s.a.v)'e itaat etmek farz ve karşı gelmek ise haramdır.

Yalnız bu husus, sünnetin, Kur'an'ın önüne geçirilmesi demek değildir. Bilakis bu, Allah'ın Resûlü (s.a.v)'e itaat edilmesi ve emrini yerine getirmek demektir. Eğer Nebî (s.a.v)'e bu kısımda itaat olunmazsa, O'na itaatın bir anlamı kalmaz ve O'na mahsus olan itaat düşmüş olur. O'na itaat, 'Kur'an'a ziyade olarak getirdiği hükümlerde değil de, Kur'an'a uygun olan hususlarda farzdır' denilecek olursa orada, O'na mahsus özel bir itaat bulunmaz. Nitekim yüce Allah, "**Resûle itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur**"³⁰⁵ buyurmaktadır.

³⁰² el-Bakara, 2/180

³⁰³ Buhârî, Vesâyâ 3; Müslim, Vasiyet 10 (1629)'de Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan.

³⁰⁴ Benzer lafızla bkz: Buhârî, Hayz 20; Müslim, Hayz 67 (335); Ebu Dâvud, Tahâret 104 (262, 263); Tirmizî, Tahâret 97 (130), Savm 68 (787); Nesâî, Hayz 17, Savm 64; İbn Mâce, Tahâret 119 (631); Ahmed b. Hanbel, VI, 231-232

³⁰⁵ en-Nisa', 4/80

Âlimlerden bazıları, bunu, sünnetin yaşamada Kur'an'dan müstakil oluşu şeklinde görmemişler, aksine Kur'an'ın hükmüne kıyas veya onun kaideleri altına sokma ve benzeri hususlar gibi herhangi bir cihetle onu Kur'an'a arz etmişlerdir. Örneğin, kişinin, hanımının hala veya teyzesini de nikâhlanmasının haram kılınması; sadece Kur'an'ın zikrettiği iki kız kardeşi tek nikâh altına almanın haram kılınmasından yapılmış bir kıyasıdır.

Yine annenin olmaması halinde nineye miras verilmesi, ninenin anneye kıyas edilmesi sebebiyledir.

Yırtıcı, pençeli hayvan ve kuşların yenilmesinin haram kılınması ise Yüce Allah'ın "**O (Nebî), onlara 'pis şeyleri' haram kılar**"³⁰⁶ âyetinin kapsamı içerisine girer.

Altın ve gümüş kapların haram kılınması da, Kur'an'ın kötülemiş olduğu lüks ve konforlu hayatın içerisine girer.

Yalnız burada önemli olan şu husus vardır: Âlimlerin hepsi, sünnetin bazı şeyleri helâl, bazı şeyleri haram kılabileceği, bazı hususları farz kılabileceği, bazı şeyleri ise devre dışı bırakabileceği görüşünde birleşmişlerdir. Buna ister, bazılarının açıkça ifade ettikleri gibi sünnete Kur'an'dan müstakil bir yasama denilsin ve isterse diğerlerinin yaptığı gibi ona müstakil denmesin, netice itibariyle durum aynıdır.³⁰⁷

"Kur'an Varken Sünnete İhtiyaç Yoktur" İddiası

Bu söylenenlerin hepsi bize şunu açıkça ortaya koymaktadır: Bazı insanların, Yüce Allah'ın "**Biz sana Kitabı her şeyi açıklayan...olarak indirdik**"³⁰⁸ âyetine dayanarak iddia ettikleri '**Kur'an varken sünnete ihtiyaç yoktur**' iddiası, bizzat Kur'an'ın da reddettiği bâtil bir iddiadır. Çünkü Kur'an, "**Sana da bu zikri (Kur'an'ı) indirdik ki, kendilerine**

³⁰⁶ el-A'raf, 7/157

³⁰⁷ Bkz. Mustafa es-Sibâî, es-Sünnetü ve Mekânetuhâ fi't-Teşrîf'l-İslâmî, s. 281-285 (el-Mektebetu'l-İslâmî, ikinci baskı) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Hayri Kırbasoğlu, İslam Düşüncesinde Sünnet, Ankara Okulu Yayınları, 6. baskı, Ankara 2002, s. 117-214.

³⁰⁸ en-Nahl, 16/ 89

indirileni insanlara açıklayasın..."³⁰⁹ âyetiyle, Resûl'ün, Allah'ın indirdiklerinin açıklayıcısı olduğunu beyan ediyor. Aynı şekilde Kur'an, Resûl'e itaatin de farz olduğunu, çünkü Resûl'e itaatin de Yüce Allah'a itaatten olduğunu açıklamıştır.

Daha önceden da açıkladığımız gibi, bu iddiayı, sünnet ve icma da reddetmektedir: Beyhakî (ö.458/1066), senediyle Eyyûb es-Sahtiyânî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam, Mutarrif b. Abdullah'a, 'Bize hadis nakledip durmayın, ancak Kur'an'dan bahsedin!' deyince Mutarrif, 'Doğrusu biz, vallahi, bunlarla Kur'an'ın yerine bir bedel arama peşinde değiliz. Fakat biz -Resûlüllah'ı kastederek- Kur'an'ı bizden daha iyi bilen bildiklerini istemekteyiz.' diye cevap verdi."³¹⁰

Yine Eyyûb es-Sahtiyânî der ki: "Bir adama, herhangi bir sünneti haber verdiğinde o, 'Bunu bırak, sen bize Kur'an'dan haber ver!' derse bil ki o kişi sapıktır."³¹¹

Kısacası, merhum dâvetçi allâme Dr. Mustafa es-Sibâî (ö. 1384/1964) şöyle der: "Allah'ın dinini ve şeriatın hükümlerini tam anlamıyla bilen bir Müslüman, gerçeğe karşı koyarak sünnetin delil oluşunu inkâr edip İslâm'ın sadece Kur'an olduğunu söyleyemez. Çünkü şeriat hükümlerinin çoğu, sünnetle sabit olmuştur. Kur'an'daki hükümler ise genellikle mücmel ve külli kurallar şeklindedir. Aksi takdirde biz beş vakit namazı, namazın rekâtlarını, zekât miktarlarını, hac ibâdetlerinin tafsilatını, muamelât ve ibadetlerin diğer hükümlerini Kur'an'ın neresinde buluruz?"³¹²

İbn Hazm (ö. 456/1063) (rh.a) ise şöyle der: "Bu bâtil sözü söyleyene soruyoruz: Öğlen namazının (farzının) dört rekât, akşam namazının farzının üç rekât olduğunu, rükûnun şu şekilde, secdenin bu şekilde olduğunu, namazda Kur'an okuma ve selam vermenin nasıl olacağını, oruçta yeterli miktarın açıklanmasını; altın, gümüş, koyun, deve ve sığırların zekatının nasıl olduğunun açıklanmasını, hangi tür mallardan zekât alındığını ve

³⁰⁹ en-Nahl, 16/44

³¹⁰ Suyûtî, Miftâhu'l-Cenne, s. 35-36

³¹¹ Suyûtî, Miftâhu'l-Cenne, s. 35

³¹² Dr. Mustafa es-Sibâî, es-Sünnet ve Mekânetuhâ fi't-Teşrî'i'l-İslâmî, s. 165 (el-Mektebetu'l-İslâmî, 2. baskı).

alınan zekâtın miktarını; Arafat'tâ vakfe vaktini, Müzdelife'de namazın nasıl kılındığını, şeytan taşlamanın nasıl yapıldığını, ihramın nasıl olduğunu ve ihramda iken sakınılacak şeyleri, hırsızın elinin nasıl kesileceğini, haram kılan süt emmenin nasıl olduğunu, yiyeceklerden nelerin haram olduğunu, kurbanlar ve diğer hayvanların kesilme şekillerini, had cezalarıyla ilgili hükümleri, boşamanın ne şekilde meydana geldiğini, alış-verişle ilgili hükümleri; faiz, mahkeme davaları, bir şeyin kendisine ait olduğunu iddia etme, yeminler, vakıflar, ölünceye kadar geçerli olmak şartıyla yapılan ömürlük akit, sadakalar ve fıkhnın diğer türlerinin açıklanmasını... bu adam Kur'an'ın neresinde bulabilmiştir. Şüphesiz Kur'an'da öyle cümleler vardır ki, onları kendi halleriyle almış olsak, o konuda nasıl amel edeceğimizi bilemeyiz. İşte böylesi konuların hepsinde, kendisine başvurulacak yegâne kaynak, ancak Nebî (s.a.v)'den hadis ve sünnet ile ilgili olarak yapılan nakildir. İcma da böyledir. Ancak az sayıdaki meseleler üzerinde icma olduğu için, zaruri olarak hadise başvurulması gerekir. Eğer bir kimse, **'Biz ancak Kur'an'da bulunduğumuzu alırız.'** dese, o kişi ümmetin icmasıyla kâfir olur. Artık o kimsenin, güneşin (ufukta aşağı) kayması ile gecenin kararmasına kadar ki zaman arasında bir rekât ve bir rekât da sabah vaktinde olmak üzere yalnızca iki rekât namaz kılması gerekirdi.³¹³ Çünkü bu bir rekât, namaz denilebilecek ibadetin en az miktarıdır ve onun fazlası için bir sınır da yoktur. Dolayısıyla bu sözü söyleyen, kanı ve malı helâl olan kâfir bir müşriktir. Bu görüşü ancak, ümmetin, kâfir olduklarında icma ettiği bazı aşırı Rafizîler benimsemişlerdir.

Yine eğer bir kimse, yalnızca ümmetin icma ettiği hususları alıp hakkında nassların geldiği, ama ümmetin ihtilaf ettiği her hususu terk etse, o kişi bu durumda ümmetin icmasıyla fasık olur.

İşte bu iki öncül, nakli sünneti ve hadisi almayı zorunlu kılmaktadır.³¹⁴

³¹³ Yüce Allah'ın şu ayetine işaret ediyor: **"Güneşin (ufukla aşağı) kaymasından, gecenin kararmasına kadar namaz kıl ve sabahın Kur'an'ını da (unutma). Çünkü sabah (namazı) Kur'an'ı (melekler tarafından) görülür."** (el-İsra', 17/78)

³¹⁴ İbn Hazm, el-İhkâm, II, 79-80

4. Müslümanların, Sünneti Korumadaki Gayretleri

A. Güvenilirliği Açısından Sünnet

Sahabe –Allah onlardan razı olsun- döneminden beri Müslümanlar, sünnetin, gerek “yasama” ve gerekse “yönlendirme” açısından hayatlarındaki değerini ve yerini bilmişler, bu nedenle onu korumada ve başkalarına tebliğ etmede çok özen göstermişler ve onu birbirlerine nakletmişlerdir. Zaten, Nebî (s.a.v), onları buna teşvik etmişti: “Allah, benim sözümü işitip de onu belleyen, sonra da onu işittiği gibi başkasına tebliğ eden kimsenin yüzünü (kıyamet günü) ağartsın. Nice kendisine tebliğ edilen kimseler vardır ki (sözümü bizzat) işitenden daha kavrayışlıdır.”³¹⁵

Sahabe ilk zamanlarda “göğüslerde ezberlemeyi” esas kabul etmişler, dolayısıyla da güçlü hafızalarıyla belirginleşmişler ve en güzel bir şekilde ezberlemeye ve korumayı çağıran dinî etkenin yanı sıra, aralarında yazı yazmanın da az bilinmesinden dolayı onlar bu ezbercilîği, şiir ve başka şeyleri rivayet etme geleneğinden miras aldılar.

³¹⁵ Tirmizî, İlm 7 (2657-2658); İbn Mâce, Mukaddime 18 (232); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 437; Beğâvî, Şerhu's-Sünne, I, 233-234; Humeydî, el-Müsned, (88); Şâfiî, el-Müsned, I, 14'de Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'tan. Ebu Dâvud, İlm 10 (3660); Tirmizî, İlm 7 (2656); İbn Mâce, Mukaddime 18 (230)'da Zeyd b. Sâbit (r.a.)'tan.

Nitekim Ebu. Saîd el-Hudrî (r.a.)'ın da rivayet ettiği gibi,³¹⁶ Nebî (s.a.v), başlangıçta Kur'an'dan başka bir şeyin yazılmasını sahabilere yasaklamıştı. Bunun sebebi ise, Kur'an hakkında, her türlü şaibelere karşı fevkalâde ihtiyatlı olunmasıydı. Böylelikle bu iki söz arasındaki farkı ayırt edebilen kimseler ile edemeyen kimseler için Kur'an'a başka bir şey karışmasın. Buna ilaveten, kâtipler az olduğu gibi, yazı araç-gereçleri de kolay bulunmuyordu. Bu sebeplerden ötürü o merhalede bütün gayretlerin Kur'an yazımına yöneltilmesi daha uygundu.

Daha sonra Resûl , kendisinden işittiklerini yazmaları için onlara izin verdi. Bunun üzerine Abdullah b. Amr (r.a.), "*es-Sâdika*" adlı sahifesini yazdı.³¹⁷ Yine Yemen'den Ebu Şah adlı bir adama, hutbesini yazmasına izin verdi.³¹⁸

Nebî (s.a.v), bizzat kendisi birçok yazılar yazdırdı. Bunlardan bir tanesi de; Ensar, Muhacirler ve Yahudilerden onların sözleşmesi altına giren Medine sakinleri arasındaki ilişkilerin sınırlarını ihtiva eden ("Medine Sözleşmesi" diye bilinen) meşhur "*vesika*"dır.³¹⁹

Yine çeşitli devletlerin yöneticilerinden Kisrâ, Kayser, Necaşî, Mukavkıs ve başkalarına göndermiş olduğu İslâm'a dâvet mektupları da böyledir.

Zekâtlar, diyetler, ferâiz (miras hukuku) ve sünnetlerin açıklanması hakkında Amr b. Hazm (r.a.)'ın yazmış olduğu sahifeler de böyledir.³²⁰

³¹⁶ Müslim. Zühd 72 (3004); Tirmizî, İlm 11 (2665); Nesâî, Fezailu'l-Kur'an, (33); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 12, 21, 39, 46

³¹⁷ Abdullah b. Amr (r.a.)'ın, Resulullah 'den işittiği hadisleri bir araya getirmek suretiyle oluşturduğu eser, "*es-Sahîfetu's-Sâdika*"dır. Bu eser, 1000 civarında hadis ihtiva etmektedir. Bu, ilk hadis kaynaklarından birini teşkil etmektedir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: M. M. el-A'zâmî, İlk Devir Hadîs Edebiyatı, İz Yayıncılık, İstanbul 1993

³¹⁸ Buhârî, İlm 39, Lukata 7; Müslim, Hac 447 (1355); Ebu Dâvud, Menasik 89 (2017), İlm 3 (3649), Diyât (4505)'de Tirmizî, İlm 12 (2667); İbn Mâce, Diyât 3 (2624)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

³¹⁹ Bu vesika için bkz: M. Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 188-210, Yeni Şafak Gazetesi'nin Kültür Armağanı, İstanbul Ankara 2003

³²⁰ Amr b. Hazm (r.a.)'ın elinde, Resulullah'tan kalan bir mektup vardı. Bu mektup: namaz vakitlerinden, nasıl ibadet edileceğinden, abdest, ganimet, vergi, zekât, diyet gibi hususlardan bahsetmekteydi. Amr b. Hazm (r.a.), Resulullah'ın mektuplarını

Ebu Bekr (r.a.), Enes b. Mâlik'e, Resûl'ün koymuş olduğu zekât hükümlerini yazıp göndermiştir.³²¹

Ömer (r.a.) da, Utbe b. Ferkad'a bazı sünnetleri yazmıştır. Yine kılıcının kınında, otlaklara salınmış hayvanların zekâtları yazılmış bir sahife bulunmuştu.³²²

Ali (r.a.)'ın yanında da bazı hükümlerin yazılı olduğu bir sahife vardı.³²³

Yukarıda adı geçen sözkonusu üç halife de dâhil olmak üzere, sahâbeden bazılarının hadis yazımını yasaklamalarına dair haberlere gelince; bu, onların, o ilk dönemde Kur'an'a karşı çok özen göstermelerinden ve önceki ümmetlerin yaptığı gibi, insanların hadislerle meşgul olmaları sebebiyle Allah'ın Kitabını yitirmelerinden korktukları içindir.

Daha sonra ise Âişe (r.anhâ), Ebu Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Amr, Enes b. Mâlik, Berâ' b. Âzib, Hasan b. Ali (r.anhüm), Muâviye ve diğerlerinden rivayet edildiği üzere, sahabe, hadislerin yazılmasının caiz olduğunda ittifak etmiştir.³²⁴

Daha sonra hadis yazımının alanı genişlemiş ve tedvin dönemi gelmiştir. Artık sünnet kitaplarından bazıları, "**Müsned**"ler yani konuları değişik olsa bile, her bir sahâbenin rivayet ettiği hadislerin hepsinin bir araya getirilmesi şeklinde tedvin etmiştir. Örneğin,

1. Ebu Dâvud et-Tayâlisî (ö. 203/818)'nin "**el-Müsned**"i,
2. Humeydî (ö. 219/834)'nin "**el-Müsned**"i ve
3. İmam Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in "**el-Müsned**"i gibi.

Bazıları ise akaid, ibâdetler, muamelat, âdâb, tefsir, siyer, rekaik

derlemiş ve oğlu tarafından rivayet edilip İbn Tûlûn'un kitabı ile birlikte basılmıştır. Bkz. İbn Tûlûn, İ'lâmu's-Sâilîn an Kütübi Seyyidi'l-Mürselîn, 48-52

³²¹ Buhârî, Zekât 33, 34, 35, 37, 38, 39, Şerike 2, Farzu'l-Humus 5, Libas 55, Hiyel 3; Ebu Dâvud, Zekât 9 (1567); Nesâî, Zekât 5, 10; İbn Mâce, Zekât 10 (1800); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 2

³²² Buhârî, Cizye 1, Libâs 25; Müslim, Libas 12-14 (2069); Ebu Dâvud, Libâs 7 (4042); Tirmizî, Libâs 1 (1721); Nesâî, Zinât 93; İbn Mâce, Libâs 18 (3593); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 16, 50, 51

³²³ Buhârî, Farzu'l-Humus 5; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 141

³²⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: M. M. el-A'zâmî, a.g.e., s. 29-161

(kalbi incelikler) ve benzeri belli bablar ve konulara göre tasnif edilmiş olan "**Câmi**"ler³²⁵ ve "**Sünen**"ler³²⁶ şeklindedir. Abbasi halifelerinden Ebu Cafer el-Mansur'un isteği ile hicret yurdu olan Medine'nin imamı Mâlik b. Enes (ö. 179/795)'in tedvin etmiş olduğu "**el-Muvatta**" adlı kitabı ve Müslümanlar arasında "**Kütüb-i Sitte**" diye meşhur olan şu altı kitap bu türdendir. Bunlardan ikisi ise "**Sahihayn**" diye bilinirler:

Birincisi: İmam Muhammed b. İsmail el-Buhârî'nin (ö. 256/869) "**es-Sahîh**" idir ki Kur'an'dan sonra en 'sahih' kitaptır.

İkincisi ise, İmam Müslim b. Haccâc (ö. 261/874)'in "**es-Sahîh**" idir ve bu da sahihlik açısından Buhârî'ninkine yakındır. Diğerleri ise dört sünendir. Sünen sahipleri şunlardır:

1. Ebu Dâvud Süleyman İbnü'l-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888)
2. Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî (ö. 279/892)
3. Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesaî (ö. 303/915)
4. Ebu Abdullah Muhammed b. Yezîd (ö. 275/888)'dir ki kendisi İbn Mâce ismiyle meşhurdur.

Ümmet içerisinde pek çok âlim "**el-Muvatta**" ile birlikte bu altı kitaba çok özen göstermişlerdir. Onlar üzerine birçok şerhler, açıklamalar yazmışlar, bazılarının içinden bir takım hadisleri seçerek derleme veya muhtasar yapmış veya bazı kitapları bir araya getirmişler; yine bazı kitaplar üzerine "**ez-Zevâid**"³²⁷ hazırlamışlar, gerek isnâdları ve gerekse metinleri üzerine birçok araştırma yapmışlardır.

³²⁵ Câmi': Nebi (s.a.v)'in çeşitli konulardaki hadislerini bir araya getiren kitaplara denir. Genellikle şu 8 konudaki hadislerden meydana gelir: 1. Akaid, 2. Ahkâm, 3, Rikâk, 4. Adab, 5. Tefsir, tarih ve siyer. 6. Şemail. 7. Fiten. 8. Menakıb. Buhârî ile Müslim'in "**el-Camiu's-Sahîh**"leri bu alanda ilk alan gelen eserlerdir.

³²⁶ Sünen: Nebi 'in sünnetini oluşturan hadislerin yazılı olduğu ve fıkıh bablarına göre tasnif edilmiş ahkâm hadislerini ihtiva eden kitaplara denir.

³²⁷ Hadis Edebiyatı içinde, bir kitabın, bir başka hadis eseri ile karşılaştırılıp birincinin ikinciden fazla olarak ihtiva ettiği hadislerden bir araya getirilmesi sonucu oluşan yeni eserlere "Zevâid Kitapları" denir.

B. Sünnet ve Hadisleri Elde Etmek İçin Yapılan Yolculuklar

Tarihte İslâm ümmeti gibi ilim elde etmek için yolculuk yapmış hiçbir ümmet bilinmemektedir. Özellikle de hadis âlimleri bu hususta takdire şayan yolculuklar yapmıştır. Cular, ya ezberleyen bir kimseden veya kendinden daha iyi yaşayan bir kaynaktan sadece tek bir hadisi dinleme arzusuyla, deve sırtlarında ya da yaya olarak geniş sahraları kat' etmede en güzel örnekleri sergilemişlerdir.

Bu tür yolculuklar sahabe -Allah onlardan razı olsun- döneminden itibaren başlamıştır.

Örneğin, Câbir b. Abdullah (r.a.), Şam bölgesinde bulunan Abdullah b. Üneys (r.a.)'ın yanına gitmiş, kendisinin, Nebî (s.a.v)'den duymadığı tek bir hadisi ondan dinlemek üzere yaptığı bu yolculuğu tam bir ay sürmüştür.

Ebu Eyyûb el-Ensârî de, Mısır'daki Ukbe b. Âmir (r.a.)'ın yanına gitmiş ve karşılaştığında ona, 'Bize, bir Müslüman'ın ayıbının gizlenmesi³²⁸ hakkında Resûlüllah (s.a.v)'den işittiğini naklet! Çünkü onu benden ve senden başka işitmiş hiç kimse kalmadı' dedi. Ukbe b. Âmir (r.a.), Ebu Eyyûb el-Ensârî'ye o hadisi nakledince, Ebu Eyyûb el-Ensârî devesinin palanını dahi indirmeden tekrar bineğine bindi ve derhal Medine'ye geri döndü.³²⁹

Yine sahabeden birisi, Mısır'daki Fudâle b. Ubeyd (r.a.)'ın yanına gitti ve ona yaklaşıncaya, 'Ben seni ziyaret etmek üzere gelmedim. Ben ve sen, Resûlüllah (s.a.v)'den bir hadis işitmiştik. O hadis hakkında senin bilginin olabileceğini ümit ederek sana geldim' dedi.³³⁰

Abdullah b. Mes'ud (r.a.) da şöyle der: "Devenin ulaşabileceği herhangi bir yerde, Allah'ın Kitabını benden daha iyi bilen birisinin olduğunu öğrensem, derhal ona giderdim."³³¹

³²⁸ Bu hadis şöyledir: "Kim dünyada bir müminin (yayıp ifşa etmediği) bir ayıbını örterse, Allah da onu kıyamet gününde (ayıplarını) örter." (Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 153, 159)

³²⁹ İbn Abdîlberri, Câmîu Beyânî'l-İlm ve Fadlihi, I, 93-94

³³⁰ Dârimî, Mukaddime 47; Hatîb, er-Rihle, s. 75

³³¹ Hatîb, el-Kifâye, s. 402

Bu haberlerden anlaşıldığına göre; sahabilerin bu tür yolculuk yapmalarının sebebi, ya o sahabenin Resûlüllah (s.a.v)'den işitmediği bir hadisi işitmek ya da kendi ezberlediği bir hadisi, bulunduğu beldede ezberlemiş başka birisi olmadığı için, ezberlediği bu hadisten tam emin olabilmek içindir. Bu sebeple sahabe, bir aylık bir mesafede bile olsa, hadisi ezberlemiş olan diğer sahabinin yanına kadar yolculuk yapmıştır.

Sahabeden sonra, tabiundan olan öğrencileri de hadis elde etmek amacıyla yolculukta onların izinden gitmişlerdir. Belki de bunlar, bu konuda sahabeden daha fazlasını yapmışlardır. Çünkü sahabe, çeşitli bölgelere dağılınca, sahip oldukları ilimleri de oralara götürmüş oldular. Dolayısıyla da bir kimsenin, bu çeşitli bölgelere seyahat ve oralara dağılmış sahabeyle görüşme yapmaksızın, Resûlüllah (s.a.v)'in hadisleri ile ilgili bilgiyi elde etmesi kolay bir iş değildi.

Tabiunun büyüklerinden birisi olan Saîd İbnü'l-Müseyyeb (ö. 94/712) şöyle der: "Gerçekten tek bir hadisi elde etmek için geceli gündüzlü günlerce yolculuk yapıyordum."³³²

Hasan el-Basrî (ö. 110/728) de tek bir mesele için Basra'dan Kûfe'ye yolculuk yapmıştır.³³³

Ebu Kılâbe (ö. 104/722) ise, bir hadisi rivayet eden birisinin gelmesini beklemekten başka hiçbir işi olmadan Medine'de üç gün kalıp onu beklemiş ve adam gelince de ona o hadisi sormuştur.³³⁴

Şâbî (ö. 103/721) de adamın birisine bir hadis rivayet ettikten sonra şöyle demiştir: "O hadisi, karşılığında herhangi bir şey almaksızın sana verdik. Hâlbuki bundan daha azı için tâ Medine'ye gidiliyordu."³³⁵

Ebu'l-Âliye er-Riyâhî (ö. 90/709) ise şöyle der: "Biz Basra'da Resûlüllah (s.a.v)'in ashabından nakledilen bir rivayeti işitiyorduk, fakat tâ Medine'ye kadar gidip bizzat onların ağızlarından duyuncaya kadar gönlümüz razı olmuyordu."³³⁶

³³² İbn Abdilberr, Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlihi, I, 94; Hatîb, el-Kifâye, s. 402

³³³ Hatîb, el-Kifâye, s. 402

³³⁴ Dârimî, Mukaddime 47 (562)

³³⁵ Buhârî, İlm 31

³³⁶ Hatîb, el-Kifâye, s. 402-403

Tabiun neslinde onları hadis elde etmek için yolculuk yapmaya sevk eden yeni bir etken daha ortaya çıktı. Bu da, muttasıl³³⁷ bir senedle gelen hadisin geliş yollarının en kısası olan "Âli İsnâd"³³⁸ elde etmek idi.

Bu sebeple tabiundan birisi, hadisi, kendisi gibi başka bir tabiundan almak yerine, hadisi bizzat sahabiden almak üzere o sahabinin bulunduğu yere kadar gider ve böylece aldığı hadisi o sahabiden direkt olarak kendisi rivayet etmiş olurdu.³³⁹

C. Hadis Usûlü (Usûl-i Hadis) İlimi

Hiç kimse, o dönemlerde hadis rivayet eden bu kimselerin, "Resûlüllah (s.a.v) şöyle buyurdu" diyen herkesten hadis aldıklarını sanmasın. Çünkü onlar da, çeşitli etkenlerden dolayı, ortada Resûlüllah (s.a.v) adına yalan söyleyenlerin olabileceğini biliyordu. Onlar, bu etkenleri kitaplarında açıklamışlar, yalan uyduran bu deccallerin peşine düşmüşler ve onların bu durumlarını ortaya çıkarmışlardır.

Nitekim İmam Abdullah İbnü'l-Mübârek'e, 'Bu uydurma hadisler ne olacak?' diye sorulmuştu. Bunun üzerine Abdullah İbnü'l-Mübârek, 'Hadis ilminde otorite olan kimseler, onları ayıklamak için yaşamaktadırlar!' diye cevap vermiştir.

Evet... Gerçekten o âlimler birçok kurallar koymuşlar, usûlü oluşturmuşlar çeşitli esaslar belirlemişlerdir. Böylelikle konulan bu kurallar, zamanla birçok ilimlerden oluşan en üst düzeyde bir ilim haline gelmiştir. İşte bu, "Hadis İlimleri" (Usul-i Hadis) denilen ilimdir. Nitekim İbnu's-Salâh, meşhur "*Mukaddime*" adlı kitabında onlardan 65 ilim veya çeşit saymış, daha sonra Nevevî, Irakî ve İbn Hacer gibi âlimler bunları ondan

³³⁷ Muttasıl: Her biri kendinden önceki raviyle görüşüp ondan bizzat işiterek veya başka hadis rivayet usulleriyle almak suretiyle rivayette bulunan ravilerden meydana gelen isnada denir.

³³⁸ Âli İsnad: Herhangi bir hadisin ravisi ile kaynağı olan Nebî (s.a.v) veya o hadisi rivayet etmiş bulunan meşhur hadis imamlarından birisi arasında en az sayıda ravinin bulunduğu veyahut tanınmış hadis kitaplarından birinin musannifine arada en az raviyle ulaşılabilen seneddir.

³³⁹ Bkz. Dr. Ekrem Ziyâ Umerî, Buhûsu fi Târîhi's-Sünneti'l-Müşerrefe, s. 208 ve devamı.

nakletmişlerdir. Daha sonra Suyûtî ise, Nevevî'nin "*et-Takrîb*" adlı kitabı üzerine yazdığı şerhinde başka nev'iler de ilâve etmiş ve onları 93 nev'e ulaştırmıştır.³⁴⁰

Bu kurallardan ilki; senedsiz hiçbir hadisi kabul etmemeleriydi. Nebî (s.a.v)'i gören ve ondan hadis dinleyen bir sahabi olması dışında, "Resûlüllah şöyle buyurdu" diyen kimseden nakledeceği bu hadis kabul edilemez.³⁴¹

Çünkü sahabenin hepsi âdildir. Onların adaletli olduğunu bizzat Yüce Allah Kitabı'nda belirlemiş ve Kur'an'da birkaç surede onları övmüştür. Fetih suresinin sonunda olduğu gibi.

Orada Rabbimiz, özel olarak Muhacirleri, Ensarı ve Rıdvan Biatine katılanları övmüştür.³⁴²

Aynı şekilde Resûlüllah (s.a.v) de, birçok hadisinde sahabenin âdil olduğunu vurgulamıştır.³⁴³

³⁴⁰ Suyûtî, *Tedrîbu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nebevî*, II, 386 ve devamı, (Matbaatu's-Saâdet, thk. Abdulvehhâb Abdullatîf, ikinci baskı, Kahire 1385/1966).

³⁴¹ Sahabinin tanımı hakkında bkz: Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi İlmî'r-Rivâyet*, s. 49-52, Haydarahâd baskısı; İbnu's-Salâh'ın "*Mukaddime*"sinden 39. nev'i ile onun furûu.

³⁴² Bkz. 48, el-Feth. 29; 9, et-Tevbe, 100; 59, el-Haşr, 8-9; 22, el-Hâcc, 58-59; 48, el-Feth. 18

³⁴³ Bununla ilgili olarak şu meşhur hadisi zikretmemiz yeterlidir: "İnsanların en hayırlıları, benim asrımdakiler, sonra bunların peşinden gelenler, sonra da onların peşinden gelenler." Bu hadis, Abdullah b. Mes'ud (r.a.) ve İmrân b. Husayn (r.a.)'tan birbirine yakın lafızlarla rivayet edilmesiyle muttefekun aleyhtir.

Bkz. Buhârî, Buhârî, Şehâdât 9, Fezailu's-Sahabe 1, Rikâk 7, Eyman 10; Müslim, Fezailu's-Sahâbe 210, 211, 212 (2533)'de Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'tan,

Buhârî, Fezailu'l-Ashab 1, Şehadet 9, Rikâk 7, Eyman 10; Müslim, Fezailu's-Sahâbe 214, 215 (2535); Tirmizî, Menakıb 57 (3859); Hâkim, el-Müstedrek, III, 535'de İmrân b. Husayn (r.a.)'tan, -

Müslim, Fezailu's-Sahâbe 213 (2534)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan,

Müslim, Fezailu's-Sahâbe 216 (2536)'de Âişe (r.anhâ)'dan,

Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, II, 285; Hâkim, el-Müstedrek, III, 211'de Ca'de b. Hubeyre (r.a.)'tan,

Bunun içindir ki Suyûtî: "Bu hadîs, mütevatire benzemektedir" demiştir. Bkz. Münâvî, Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmiu's-Sağîr, III, 478-479, (Dâru'l-Ma'rife baskısı, Beyrut 1391/1972). Yine bkz: Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr ve Ziyâdetuhu, III, (3283, 3288, 3289, 3290, 3296, 3312), (el-Mektehu'l-İslâmî baskısı, thk. Muhammed Nâsuriddîn el-Elbânî, Beyrut).

Yine onların kendi yaşantıları da, âdil (güvenilir) kimseler olduklarını göstermektedir.

Yine tarih de, Kur'an ve Sünneti ezberleyip, onları ümmete nakleden ve Allah'ın dinini yeryüzünün her yanına yayanların onlar olduğuna şahitlik etmektedir. Onlar, günümüze kadar insanlığın tanıdığı en saygın neslidir.

Tarih, Muhammed (s.a.v)'in ashabını tanıdığı kadar, hiçbir peygamberin ashabının böylesine ciddi durumlarını, fevkalâde kahramanlıklarını, yüce ahlâklarını ve müttaki makamlarını muhafaza etmemiştir.³⁴⁴

Sahabeden sonra gelenlerin ise, hadisi bir sahabiye dayandırmaları ve sahabiye varıncaya kadar hadisi almış olduğu diğer râvileri de belirtmeleri gerekir.

Yine râvi halkalarının bitişik olması gerekir. Öyle ki onlardan her biri, rivayet ettiği şahıstan direkt kendisi almış olmalıdır. Eğer bu râvi zincirinin başından veya ortasından ya da sonundan tek bir halka dahi düşmüş olsa bu râvi zinciri kabul edilmez.

İslâm âlimleri, râvilerden oluşan halkaları bitişik bu zincire "isnâd" veya "sened" adını vermişlerdir. Onlar, bu konuda ilk dönemlerden beri oldukça titiz davranmışlardır. Bu dönemi belirleyecek olursak, Osman (r.a.) dönemindeki fitne dönemi başlangıcından ve çeşitli bid'at ve gruplaşmanın ortaya çıkmasından itibaren diyebiliriz.

Büyük bir tabii,³⁴⁵ fâkih, muhaddis olan İmam Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/728) bu konuda şöyle der: "İlk dönem hadis rivayetinde onlar isnâd sormuyorlardı. Ama fitne ortaya çıkınca, 'Bize hadis aldığımız kimselerin isimlerini söyleyin!' dediler. Sünnet ehli birisi olup olmadığına

³⁴⁴ Bu hususta özel olarak sadece Sahabe hakkında telif edilmiş kitaplara başvurulabilir. Örneğin: İbn Abdilberr (ö. 453/1061)'in "*el-İstiâb*", İbnu'l-Esîr Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed (ö. 630/1232)'in "*Usdü'l-Gabe*"si, Hafız b. Hacer (ö. 852/1448)'in "*el-İsâbe*"si gibi. Yine İbn Sa'd (ö. 230/844)'in "*Tabakât*"ına da bakılabilir. Sahabenin âdil oluşu hakkında bkz. Hatîb, el-Kifaye, s. 46-49

³⁴⁵ Tabii'nden maksat, sahabeye öğrencilik yapmış ve onlardan ilim almış kimselerdir. Yüce Allah'ın "ve onlara (sahabeye) güzellikle uyanlar" (et-Tevbe, 9/100) âyetinde tabii'lere işaret edilmiştir.

bakılırdı. Eğer sünnet ehli birisi ise, onların naklettiği hadisler alınırdı. Ama bid'at ehli ise onların naklettiği hadislerden sakınılırdı."³⁴⁶

İmam Abdullah İbnü'l-Mübarek (ö. 181/797) de şöyle der: "İsnâd dindedir. Eğer isnâd olmasaydı, o zaman dileyen dilediğini söylerdi."³⁴⁷

Yine Muhammed b. Sîrîn ve başkaları ise şöyle demişlerdir: "Gerçekten bu hadisler, dindir. O halde dininizi kimlerden aldığınıza iyi bakınız."³⁴⁸

Rivayetlerin birinde, Muhammed İbn Sîrîn'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Önceleri şöyle söyleniyordu: 'Gerçekten bu hadisler dindir'..."³⁴⁹ Bu ifade, bu sözün, Muhammed İbn Sîrîn'den önce yani sahabe döneminde yaygın olduğunu gösterir.

İbn Hazm, İbn Teymiyye ve başkalarının da dediği gibi, milletler ve dinler tarihi öğrenimi yapmış olan ilim ehli, "dinî ilmin" ve "nübüvvet ilmi"nin naklinde 'sahih' ve muttasıl senedin şart koşulması, ümmetler arasında sadece İslâm ümmetinin kendine has bir özellik olduğunu çok iyi bilirler.

Burada İslâmî kültürden uzak olan okuyucu, onların kendilerine söylenilen her isnadı kabul ettiklerini ve onlardan herhangi birisinin, hadisi, Resûlüllah (s.a.v)'den işitip sahabiye varıncaya kadar güvenilir râvilerin isimlerinden oluşan bir sened zinciri oluşturabilme imkânının bulunduğunu sanmasın. Çünkü onlar, senedi, ancak gerekli birçok şart bir araya geldiği zaman kabul ediyorlardı. Şöyle ki:

1. Râvilerinden her birisinin, "ma'lumu'l-ayn ve'l-hâl" (kimliği ve durumu belli) olmalıdır. Diğer bir ifadeyle, gerek kişiliği ve gerekse de hayatı bilinmelidir. Bu nedenle ismi zikredilmeksizin, "Bize filan, filan adamdan veya şu kabilenin filan hocasından veya güvenilir birisinden hadis rivayet etti" şeklindeki bir sened kabul edilmez.

³⁴⁶ Müslim, Mukaddime 5; Tirmizî, İlelu'l-Câmi', V, 740

³⁴⁷ İbn Ebi Hâtim er-Râzî (ö. 327/938), el-Cerh ve't-Ta'dîl, I, (I. kısım.) s. 16, (Haydarabâd baskısı, 1371/1952)

³⁴⁸ İbn Ebi Hâtim er-Râzî, a.g.e., s. 15. İbn Ebi Hâtim burada bunu senediyle Muhammed İbn Sîrîn ile başkalarından kaydetmiştir.

³⁴⁹ İbn Ebi Hâtim er-Râzî, a.g.e. s. 15.

Yine içerisinde kim olduğu, nereli olduğu, hocalarının ve talebelerinin kimler olduğu, nerede, ne zaman yaşadığı ve nerede, ne zaman vefat ettiği bilinmeyen bir râvinin bulunduğu bir sened de kabul edilmez. Âlimler böylesi râvilere "meçhulü'l-ayn" (durumu bilinmeyen) veya "elmestur" (kapalı) demektedirler.

2. Ravilerden her birisi, "adalet" vasfına sahip olmalıdır. Buradaki adalet; râvinin dini, ahlâkı ve rivayet ettiği hususlardaki güvenilirliği ile ilgilidir. Öyle ki râvinin gerek sözleri ve gerekse davranışları, onun; Yüce Allah'tan korkan, O'nun hesabından çekinen, yalan söylemeyi, hadise kendisinden bir şeyler ilâve etmeyi veya tahrif etmeyi muhah görmeyen birisi olduğunu ifade edebilmelidir.

Hadis âlimleri bu konuda çok ihtiyatlı davranmışlardır. Hatta onlar, hadisi, nakledenin şahsî hayatındaki en küçük bir şüpheden dolayı bile kabul etmiyorlardı. Eğer râvinin herhangi bir sözünde yalan söylediği öğrenilirse derhal onun rivayetini terk ediyorlardı. Ravinin hadis rivayetinde yalan söylediğini bilmeseler bile rivayet ettiği hadisine "mevzu" (uydurma) veya "mekzub" (yalan) diyorlardı. Onlar, yalancının dahi bazen doğru söyleyeceğini bilmelerine rağmen, bu konuda böylesine ihtiyatlı davranıyorlardı.

Yine hadis âlimleri, **adalet** vasfını; 'fasıklıktan ve mürüvvete aykırı şeylerden uzak olmak' şeklinde açıklamışlardır. Bu adalet vasfının bazı göstergeleri şunlardır: Râvinin büyük günah işlediğinin görülmemesi ve küçük günahlarda ise ısrar etmemesidir.

Hatta hadis âlimleri, daha da ileri giderek râvi için 'takva' ile birlikte **mürüvvet** şartını da getirmişlerdir. Buradaki **mürüvveti** de, 'kişiyi alçak düşürücü ve insanlar nezdinde hoş görülme-yen şeylerden sakınmak' diye açıklamışlardır. Yolda bir şeyler yemek veya bu âlimlerin dönemlerinde başı açık yürümek gibi.

Görüldüğü üzere hadis âlimleri, râvinin sadece şeriatın çirkin gördüğü şeylerden kaçınmasıyla yetinmemişler, buna örfün kötü gördüğü şeylerden kaçınmasını da ilâve etmişlerdir. Böylelikle râvi, hem Allah nezdinde ve hem de insanlar nezdinde kabul görmüş bir insan olsun.

Burada "bazı insanlar, Allah'ı ve iman edenleri aldatmaya çalışan münafıkların durumunda olduğu gibi açığa vurmadığı çeşitli şeyleri gizleyen, yapmayacağı şeyleri söyleyen, içleri harap olmuş, kalpleri çeşitli heva ve heveslerle dolmuş oldukları halde yapmacık bir mürüvvet ve göstermelik bir adalet sergileyebilirler" denilemez. Çünkü gerçekler, şunu göstermektedir: Örtü mutlaka açılacaktır. Münafıklık da aynı şekilde mutlaka ortaya çıkacaktır. Nitekim Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Kalplerin aldatması, yüz hatlarında ve dil yalpalamalarında ortaya çıkar." Hatta bir şair de şöyle demiştir:

"Gösterecektir içindikileri riya elbisen
Sanki çıplaksın sen, eğer onu giyersen."

Zübeyr, bu şairden daha öncesinde Kâbe'ye asılan bir şiirinde şöyle demektedir:

"Yapmacık her ne huy bulunsa bir kimsede
Bilinir, hâli onu insanlardan gizlese de."

3. Yine herhangi bir râvi, sadece adalet ve takva sahibi oluşuyla güvenilir ve makbul bir kimse olamaz. Bilakis adalet ve güvenilirliğine, "zabt" (öğrendiğini karıştırmadan muhafaza edebilme) kabiliyetinin de eklenmesi gerekir.

Çünkü bir râvi Allah'ın en muttaki kullarından, Allah korkusu ve dürüstlükte en üstünlerinden olabilir, fakat rivayet ettiği hadisi iyice ezberleyemez, birçok hataya düşebilir veya unutarak bir hadisi diğeriyle karıştırabilir.

Bunun içindir ki, ister hafıza gücüyle ezbere dayanan 'göğüs zabtı' olsun ve isterse yazıya güvenerek yazı yardımıyla gerçekleşen 'yazı zabtı' olsun mutlaka hadisin en iyi bir şekilde "zabt edilmesi" (kaydedilip korunması) gerekmektedir.

Hadis âlimleri burada 'sahih' hadis için, râvisinin ezberleme ve en iyi bir şekilde bellemesinden mutmain olunacak kadar en üst derecelerde bir zapt sahibi ve başarılı olmasını şart koşmaktadırlar. Bunu da, o râvinin rivayetleri ile hâfız ve güvenilir olan başka râvilerin rivayetlerini bir araya getirmek suretiyle ortaya koymaktadırlar.

Yine çoğunlukla, râvi, zabt sahibi, hâfız ve başarılı birisi iken yaşlandığı zaman hâfızası zayıflar ve öğrendiği şeyleri karıştırmaya başlar ve bundan dolayı da hadisçiler onu da zayıf bir râvi sayarak hakkında, "Hayatının sonlarında (öğrendiklerini birbirine) karıştırmıştır" derler. Artık hadis âlimleri, ondan rivayette bulunan râvileri çeşitli işaret ve deliller vasıtasıyla sınıflandırarak şöyle derler: "Bunu, ömrünün sonlarında bellediklerini birbirine karıştırma döneminden önce rivayet etmiştir. İşte bundan dolayı kabul olunur. Bu ondan karıştırma döneminden sonra rivayet etmiştir veya ondan ne zaman rivayet ettiği bilinmemektedir. İşte bundan dolayı da reddedilir."

4. İsnâd zincirindeki halkaların hepsi, senedin başından sonuna kadar muttasıl ve birbirine bağlı olmalıdır. İsnâd zincirinin başından veya ortasından ya da sonundan tek bir halka düştüğü zaman, seneddeki râvilerin adalet ve zapt bakımından mertebeleri ne olursa olsun, hadis zayıf sayılır ve reddedilir. Hatta Hasan el-Basrî, Atâ', Zührî ve daha bir çokları gibi kendileri sayesinde yağmur yağdırılan³⁵⁰ ve kendilerinden ilim alabilmek için yoluna nice develer feda edilen bazı tabîî imamları dahi olsa, hadisi, Resûlüllah (s.a.v)'den işiten sahabiyi zikretmeksizin sadece "Resûlüllah (s.a.v) şöyle buyurdu" demeleriyle hadisi kabul edilmez. Çünkü hadisi başka bir tabîînden, o tabîînin ise bir başka tabîînden işitmiş olması ihtimali vardır. İşte aradaki vasıta bilinmediği zaman hadis kabul edilmez. Her ne kadar bazı fakihler böylesi hadisleri bazı özel şartlarla kabul ediyorlarsa da, hadisçiler bu tür hadislere "mürsel" adını vermektedirler.³⁵¹

Bunun anlamı şudur: Her râvi, hadisi bir üstündeki râviden görüşerek bizzat kendisi aracısız olarak almalıdır. Râvinin, kendi nezdinde güvenilir olmasından hareketle aradaki râviyi zikretmeyip düşürmesi caiz değildir. Çünkü bazen ona göre güvenilir olan şahıs, başkasına göre cerh edilmiş (kusurlu) görülebilir. Hatta sırf aradaki râvinin düşürülmesi, ismi zikredilmeyen bu şahıs hakkında şüphe oluşturur.

³⁵⁰ Konuyla ilgili hadis için bkz. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 212

³⁵¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Prof. Dr. Selahattin Polat, "Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri" (Ankara 1985)

Genel olarak adalet sahibi ve kabul görmüş bazı râvilerin halinden, zaman zaman bazı aradaki vasıtaları düşürüp "filandan" (an filân) gibi olasılık içeren bir lafız zikrettiği anlaşıldığında hadisçiler buna da *tedlis* adını vermektedirler. Onun naklettiği hadislerden ancak "filan bana hadis rivayet etti, filan haber verdi veya falandan işittim" ve benzeri şekilde rivayet ettiklerini kabul etmektedirler. Nitekim meşhur "*es-Siret*"³⁵² sahibi Muhammed ibn İshâk hakkında dedikleri gibi.

Ama "filandan" dediği zaman, hadisi artık zayıftır. Çünkü 'an' (-den -dan) edatı, doğrudan alma ihtimalini taşıdığı gibi hadisi birisi vasıtasıyla alabilme ihtimalini de taşır. İşte sadece böyle bir ihtimal bile hadisin zayıf sayılması için yeterlidir.

5. Hadis şâz olmamalıdır. Hadisçilere göre şâzın anlamı, "Güvenilir bir râvinin, kendisinden daha güvenilir olan kimselerin rivayetine aykırı bir şekilde rivayet etmesidir. Örneğin, güvenilir bir râvinin hadisi belli bir kiple veya belli bir fazlalıkla rivayet ettiği halde, daha sonra ondan daha güçlü ve daha güvenilir başka bir râvinin başka bir siygâ ile ve bu ziyade olmaksızın rivayet etmesi gibi.

Yine bir râvinin rivayet ettiği bir hadisi, iki veya daha çok bir topluluğun başka bir ifadeyle rivayet etmeleri de böyledir. Burada daha güvenilir olanın hadisi kabul edilir ve buna "mahfuz" denilir. Râvisi güvenilir ve makbul olmasına rağmen muhalif olanınki ise reddedilir ve buna da "şâz" adı verilir.

6. Hadisin, gerek senedinde ve gerekse metninde, sıhhatini zayıflatacak bir illeti barındırmaması.

Bunu ise ancak hayatı, hadislerle geçen, sened ve metinlerden haberdar olan bu sahanın imamları bilebilir. Hatta hadis dış görünüşüyle, üzerine toz kondurulmayacak kadar makbul gözükse de bu tenkitçi sarraflar ona bakar bakmaz, hadisin yapısında taşıdığı ve zayıflığını gerektirecek bu bozukluğu derhal ortaya çıkarırlar. İşte buradan "*ilal*" ilmi

³⁵² Bu kitap, Sezai Özel tarafından Türkçe'ye (İstanbul 1988) tercüme edilmiştir.

denilen geniş bir ilim doğmuştur.³⁵³

Yine buradan şunu anlamaktayız: Bu “*ilel*” ilminden uzak olan bazı kimselerin ortaya attıkları şu kuşkulara asla yer yoktur: (Güya) "Bazı insanların oldukça ‘sahih’ bir isnâd oluşturarak peşinden diledikleri bir hususu helâl veya haram kılan yahut farz kılan ya da yükümlülükten düşüren bir hadis oluşturarak onu fakihlere veya hadisçilere getirmeleri ve onların da bu hadisi düşünüp-taşınmadan öylece kabul etmeleri mümkündür." Gerçekten bu, hayal içerisine batmış, hatta cehaletin tam ortasına saplanmış bir kimsenin sözüdür. Çünkü o, bildiğini zannettiği halde aslında cahildir.

³⁵³ Bu konuda Prof. Dr. Hemmâm Abdurrahîm Saîd'in "*İlelu'l-Hadis*" adlı kitabına bakabilirsiniz. Bu, İbn Receb'in "*İlelu't-Tirmizî*" adlı kitabı üzerine yapılmış metodik bir çalışmadır. Bu kitabı, Ammân'da Daru'l-Adevi Yayınevi yayınlamıştır.

II. Bölüm

Sünnetin İslâm'daki Yeri

- Sünnetin İslâm'daki Yeri
- Müslümanların Sünnete Karşı Görevi
- Sünneti Ele Almada Temel Esaslar

1. Sünnetin İslâm'daki Yeri³⁵⁴

Kur'an-ı Kerim, Muhammed (s.a.v) için çok önemli, harikulâde ve büyük bir mucizedir. Hiçbir tarafından bâtil bir şeyin giremediği ebediyen korunmuş bir kitaptır. Başından sonuna kadar sabit oluşu konusunda icma edilmiş ilk kaynaktır. Bütün İslamî kaynaklara ve orijinlere onunla delil getirilir, onlarla Kur'an'a delil getirilmez. Nebvî Sünnet ise Kur'an'a ikincil ve açıklayıcı bir kaynak olarak gelir. Nitekim Yüce Allah, Resûlüllah (s.a.v)'e, "*İnsanlara, kendilerine indirilene açıklamak için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik*"³⁵⁵ buyurmaktadır. Bu nedenle de Resûlüllah (s.a.v), sözleriyle, davranışlarıyla ve takrirleriyle Kur'an'ı açıklamıştır.

Nebvî Sünnet; Kur'an'ın ameli bir tefsiri ve İslâm'ın ise pratik bir tatbiki'dir. Dolayısıyla Nebî (s.a.v), tefsir edilmiş bir Kur'an ve yaşayan bir İslâm idi.

Müminlerin annesi Âişe (r.anhâ) da fıkı, ileri görüşlülüğü ve Resûlüllah (s.a.v)'le birlikte yaşaması münasebetiyle bu manayı anlayıp kendisine Resûlüllah (s.a.v)'in ahlâkı sorulduğunda net ve açık bir ifadeyle, "*O'nun ahlâkı, Kur'an idi*"³⁵⁶ diye cevap vermiştir.

³⁵⁴ Buradan itibaren kitabın sonuna kadar yapılan tercüme, "Keyfe Neteâmelu Maa's-Sünneti'n-Nebeviyye"nin adlı eserin tercümesini içermektedir.

³⁵⁵ en-Nahl, 16/44

³⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 54, 111; Müslim, Salatu'l-Musâfirîn 139 (746); Ebu Dâvud, Salatu't-Tatavvu' 26 (1342); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 2, 18. Bkz. İbn Kesîr, Kalem suresi tefsiri.

O halde her kim, özellikleriyle ve temel esaslarıyla İslâm'ın amelî metodunu öğrenmek isterse, onu detaylı ve yaşanmış olarak kavlı, amelî ve takrîrî nebevî sünnetten öğrensin.

“**Sünnet**” kelimesi, Arapça'da “yol” veya “metot” anlamına gelmektedir. **Sünnet**; Kur'an'ı açıklamada, İslam'ın hakikatlerini izah etmede ve ümmete öğretilmesinde “hikmet” kelimesiyle ifade edilmiştir. İşte bu nedenle Yüce Allah, Resûlü (s.a.v)'e, “**Kitab**”ı ve “**Hikmet**”i indirmiştir. Buna da, ümmetin oluşumunda İslam'ın önemli bölümleri içerisinde yer vermiştir.³⁵⁷

A. Kapsamlı Bir Metot

Yüce Allah'ın “Bu Kitap'ı da sana, **her şey için bir açıklama** olarak indirdik”³⁵⁸ buyurmasından dolayı, Kur'anî metot; şümüllü ve kapsamlı bir metot olunca, “sünnetin metodu”da, Kur'an'ın metodu alanında hareket eder. Çünkü sünnetin metodu, Kur'an'ın metodunu açıklayıcı mahiyettedir.

İşte bu; kapsam, etkinlik ve nüfuz olarak insanın bütün hayatını “kapsaması” ile belirginleşen bir metottur.

Kapsam ile; insanın doğumundan ölümüne kadar, hatta ceninlik merhalesinden ölümden sonrasına kadar bütün hayatını kapsayan zaman dilimini kastediyoruz.

Etkinlik ile de; evde, çarşıda, mescitte, yolda, işte, Allah ile olan ilişkide, kişinin kendisi, ailesi, diğer Müslümanlarla veya Müslüman olmayanlar, hatta insan, hayvan ve bitkiler ile olan ilişkilerde dahi kişinin

³⁵⁷ Yüce Allah bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: “Doğrusu içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan; (kötülüklerden ve inkârdan) kendilerini temizleyen, kendilerine **Kitap** ve **hikmeti öğreten bir Peygamber** göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler” (Âl-i İmrân, 3/164)

Yine Yüce Allah, Peygamber'in hanımlarına hitaben ise şöyle buyurmaktadır: “Evlerinizde okunan **Allah'ın âyetlerini ve hikmeti** hatırlayın” (el-Ahzâb, 33/34)

Kur'an'ı açıklamada ve İslam'ı öğretmede; Allah'ın kendisine Kur'an'ı indirdiği ve onu insanlara açıklamakla görevli tuttuğu Resulullah'tan daha uygun hiçbir kimse yoktur.

³⁵⁸ en-Nahl, 16/89

daima sünnetin rehberliğinde yürümesiyle hayatın her alanını kuşatan görüş mesafesini kastediyoruz.

Nüfuz ile de; insan hayatının iç yapısındaki alanı kastediyoruz. Bu da; vücut, akıl ve ruhu kapsar, zahir ve batını içine alır; söz, amel ve niyeti de kuşatır.

Bazı Müslümanların, ister genç olsun ve ister yaşlı olsun, ister bekâr olsun ve ister evli olsun, ister düşmanla anlaşmalı olsun ve isterse düşmanla savaş halinde olsun, ister zengin olsun ve ister fakir olsun, ister hâkim olsun ve ister mahkûm olsun...her insanın örneklik için bir alan bulabileceği kapsamlı nebevî metottan gafîl olarak sünnetten neredeyse sadece sakal uzatmayı, elbiseyi kısaltmayı ve yumuşak bir ağaç çeşidi olan Arâk (*salvadora persica*) ağacından misvak kullanmayı bilmesi üzüntü verici bir durumdur.

B. Dengeli Bir Metot

Bu da, "denge" ile belirginleşen bir metottur. Ki bu metot; ruh ile beden, akıl ile kalp, dünya ile âhîret, misâl ile gerçek, teori ile pratik, gayb ile şehadet, hürriyet ile yükümlülük, ferd ile toplum, Kur'an ve Sünnete ittiba ile bid'ate uyma gibi unsurların arasındaki dengeyi sağlar.

Bu; ifrat ile tefrit arasında vasat olan bu ümmet için, mutedil (orta yollu) bir metottur. Bu metotta, taşkınlık ve eksiklik yoktur. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Tartıda *haddi aşmayın*. Tartıyı adaletle yapın, terazide *eksiklik yapmayın*."³⁵⁹

Bundan dolayı Nebî (s.a.v), sahabilerinden bazısının ifrat veya tefritten bir yöne meylectiğini görür görmez, onları, var gücüyle ortaya yollu olmaya (vasata) çevirmiş, onları aşırılık ve eksik yapmanın sonuçlarından sakındırmıştır.

Bu sebepledir ki, Nebî (s.a.v)'in ibadetini sorup sonra da bunları sanki kendileri için az görmelerinden ve ibâdet etmeye aşırı rağbetlerinden dolayı, birisi hiç iftar etmeyerek ömür boyu oruç tutmaya, diğeri hiç uyumayıp geceleri ibâdet etmekle geçirmeye, üçüncüsü ise

³⁵⁹ er-Rahmân, 55/8-9

kadınlardan uzaklaşıp hiç evlenmemeye karar veren bu üç kişinin sözleri kendisine ulaştığında, onlara, "Doğrusu ben, sizin Allah'tan en çok korkanınız ve en çok takvalı olanınızım. Bununla beraber ben, hem oruç tutuyorum, hem de tutmuyorum. Hem geceleyin namaz kılıyorum, hem de gecenin bir kısmında uyuyorum. Kadınlarla da evleniyorum. İşte bu, benim yolumdur. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse o kişi benden değildir"³⁶⁰ diye cevap vermiştir.

Yine Abdullah b. Amr (r.a.)'ın oruç, gece namazı ve Kur'an okumada aşırılığını gördüğünde şöyle buyurarak onu dengeli olmaya çağırmıştı: "Bedenin senin üzerinde (dinlenme) hakkı vardır. Gözünün senin üzerinde (uyku) hakkı vardır. Ailenin senin üzerinde (faydalanma ve sevgi) hakkı vardır. Ziyaretçilerinin ise senin üzerinde (kendilerine katılma ve onlara ikram etme) hakkı vardır. O halde her hak sahibine hakkını ver."³⁶¹

Nebî (s.a.v), hayatının tamamında dengeli davranmada ve itidalli olmada büyük bir örnek olmuştur. Zaten Rabbiyle, kendi nefsiyle, ailesiyle, sahabileriyle ve bütün insanlarla olan sünneti ve sireti buna delâlet etmektedir.³⁶²

Kur'an'da yer alan dualar da insanları çoğunlukla dengeli davranmaya ve itidalli olmaya çağırmaktadır: "Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!"³⁶³

Nebî (s.a.v)'in konuyla ilgili dualarından birisi de şöyledir: "Allah'ım! Bütün işlerimin başı olan dinim konusunda hataya düşmekten beni koru! Yaşadığım şu dünyadaki işlerimin yolunda gitmesini sağla! Dönüp varacağım âhiretimi kazanmama yardım et! Hayatım boyunca daha çok hayır yapmama imkân ver! Her türlü kötülükten kurtulmamı sağlayacak bir ölüm nasip et!"³⁶⁴

³⁶⁰ Buhârî, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5 (1401)'de Enes b. Mâlik (r.a.)'tan.

³⁶¹ Buhârî, Savm 55, 54, 56, 57, 58, 59, Amel İf's-Salât 19, 20, Teheccüd 7, Enbiya 37, 38, Fezailu'l-Kur'an 34, Nikâh 89, Edeb 84, İsti'zan 38; Müslim, Sıyam 181 (1159)'de Abdullah b. Amr (r.a.)'tan.

³⁶² Bu konuda daha fazla bilgi için "*el-Hayâtu'r-Rabbâniyye ve'l-İlm*" adlı kitabımızın s. 53-65'e bakabilirsiniz.

³⁶³ el-Bakara, 2/201

³⁶⁴ Müslim, Zikr 71 (2720)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

C. Tamamlayıcı Metot

Bu da, "tamamlayıcı" bir metottur. Ki bu metot, Yüce Allah'ın buyurması gibi, her birinin diğerine "nûr üstüne nûr"³⁶⁵ şeklinde olması için imanı bilgiyle veya vahyi akılla tamamlar.

Yine yasama, eğitimle tamamlanır. Eğitim, bir yapı oluşturma ve yönlendirmeye tamamlanır. Yasamanın ise hakları koruma, gereksinimleri karşılama, suçluları terbiye etme ve cezalandırma pozisyonu sözkonusudur. Buna göre yasama olmaksızın sadece eğitim yeterli değildir. Yine eğitim olmaksızın sadece yasama da yeterli değildir. İşte Nebî (s.a.v), hem eğitim ve hem de yasama üzerinde durmuştur.

Yine kuvvet Hak ile, yönetim Kur'an ile ve devlet ise dâvet ile tamamlanır. Allah, Kur'an'la koymadığını yönetimle sağlar. Kim hakkı engellerse kuvvet de onu engeller. Kim dâvete karşı koyarsa devlet de onu cezalandırır. Görüldüğü üzere her vaz' edilen şeyin bir ıslah sahası vardır. Doğru olan bir sahanın, bâtil bir şeyle bir araya gelmesi caiz değildir. Çünkü Nebî (s.a.v), hem Kur'an'ın ve hem de yönetimin sahibidir. Yine hem dâvetin ve hem de devletin sahibidir. Bu nedenledir ki Nebî (s.a.v), namazda insanlara imam olur. Savaş alanında insanlara önderlik yapar. Anlaşmazlık durumunda insanların arasında hüküm verir. Siyaset, barış ve savaş halinde insanları yönetir. Oysa bu hâl; İsrailoğullarının herhangi bir durumda dâvete çağırın bir nebinin onları yönlendirmesi ve devleti idare eden bir hükümdarın onları yönetmesi gibi değildir. Nitekim Kur'an; peygamberlerinin, onlara, "Doğrusu Allah, Tâlût'u. size **hükümdar olarak** gönderdi"³⁶⁶ dediğini bize anlatmaktadır.

Hayatı, Allah ile Kayser³⁶⁷ arasında bölüştüren ve dinin Allah'a ve devletin ise Kayser'e ait olması şeklinde Hıristiyanlıktaki Mesihlik düşüncesinden gelen şey, Nebî (s.a.v)'den gelmemiştir. Çünkü Allah, Nebî (s.a.v)'e, "Benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm hep âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben, bununla emrolundum ve ben Müslümanların ilkiyim"³⁶⁸ demeyi öğretmiştir.

³⁶⁵ en-Nur, 24/35

³⁶⁶ el-Bakara, 2/247

³⁶⁷ Kayser, Roma ya da Bizans imparatorlarına verilen bir unvandır.

³⁶⁸ el-En'am, 6/162-163

Yine Nebî (s.a.v), ümmeti idare ediyor ve ümmetin hayatını tamamen Kitab'a ve *Mizana*³⁶⁹ yönlendiriyor. Buna göre her kim, Kitap'tan ve mizandan yüz çevirirse onu büyük bir kuvvete sahip *demirle*³⁷⁰ terbiye etmektedir. Nitekim Yüce Allah bununla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: "Doğrusu biz, peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde *Kitab'ı* ve *Mizan'ı* indirdik. Biz *demiri* de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır"³⁷¹

İbn Teymiyye (ö. 728/1327) de der ki: "İnsanlara, hidâyet verici bir kitap ve yardımcı olarak *demir* gerekmektedir. Şöyle ki: "**Yol gösterici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.**"³⁷²

Önderliğin, halkla bütünleşmesi bu metotta tamamlanır. Nebevî metotta önder olan kişinin gökte uçması vs. sözkonusu olmaz. Önder kişi ancak toprak üzerinde yürüyen bir insandır. Önder olan kişinin, insanlardan uzakta manastırda yaşamasına gerek yoktur. Bilakis insanların arasında olması ve üzüntülerinde-sevinçlerinde, afiyetlerinde-sıkıntılarında onlarla birlikte olması gerekir. Nebî (s.a.v) gibi. Çünkü Nebî (s.a.v), sıkıntılı zamanların başında acıkır, sonunda ise doyardı. Savaşlarda en ön safta bulunurdu. Namazda insanların imamı idi. Ahlâkta onların modeli idi. Uzaktan yabancı bir kişi gelirdi de, Nebî (s.a.v)'i sahabeden ayıramaz ve 'Hanginiz Muhammed'dir?' diye sorardı. Sahabiler, mescidi bina ederken ve bu yapım işinde taş taşırken, Nebî

³⁶⁹ Mizan: Tartı yapıldığında hak ve bâtilin arasındaki farkı gösteren, düşünce, ahlâk ve muamelat konusunda ifrat, tefrit ve itidal noktalarını ortaya koyan ölçüdür. Peygamberlerin hedefi, dünyada kişisel ve sosyal anlamda adaleti tesis etmektir. Kişisel anlamda, herkesin hayatının adalet üzere inşa edilip her ferdin düşünce, ahlâk ve münasebetlerinde mükemmel bir olgunluğa ulaşılması hedeflenir. Sosyal anlamda ise, toplum hayatının adalet ilkeleri üzerinde tesis edilerek, fert ve toplum arasında, ruhsal, ahlâkî ve maddî refah bakımından çelişkilerin değil, uyumun sağlanmasına çalışılır.

³⁷⁰ "Hadîd" ifadesiyle; siyasi ve askeri kuvvete işaret edilerek, peygamberlerin sadece, "adaleti tebliğ" ile görevlendirilmedikleri ve bunun yanı sıra adaleti fiilen uygulamaya geçirmekle de sorumlu oldukları kastedilmektedir. Böylece kuvveti elde ederek, adalet üzere kurdukları nizamı sürdürebilmeleridir.

³⁷¹ el-Hadîd, 57/25

³⁷² el-Furkân, 25/31

(s.a.v) ¹ de onlarla birlikte taş taşır ve bina yapımı çalışmasında onlarla birlikte hareket ederdi. Hatta onlardan birisi şöyle derdi:

*“Nebî (s.a.v) çalıştığı halde eğer biz otursak, o zaman bizimki ancak sapık bir çalışmadır.”*³⁷³

Müminler, toplumlarını elde edebilecekleri bir seviyeye ve ümmetlerini örnek bir ümmet durumuna yükseltmek ve mesajlarını bütün dünyaya ulaştırmak için birbirleriyle bu metodun gölgesinde bütünleşirler. Onlar, her konumda ve imkân sağlanan her durumda “tamamlama” ve “görev alma” ile ilgili bu önemli işten sorumludurlar: Dünya bilgisini harcıyor, zenginlik malını tüketiyor, güçlü kimse konumunu bitiriyor, özetle güç ve kuvvet sahibi herkes kendi yanında bulunun şeyi sona erdirmektedir. Oysa Allah kişiye ancak verdiği şeyi yükler. Kişi, insanların en aşağı seviyesinde olmasına rağmen kendisine verilen sorumluluğu almaya koşar ve onların en geride olmasına rağmen onları arkası sıra sürükler.

Müminler, kendilerinin dışında kalanlara destek durumundadır. Gerek mümin erkekler ve gerekse mümin kadınlar birbirlerinin velisidirler. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resulü'ne itaat ederler. İşte Allah onlara rahmet edecektir.”³⁷⁴

D. Olgusal Bir Metot

Sünnet, “pratik bir metot”tur. İnsanları; kanatları olan meleklerle bir tutmaz. Çünkü onlar, beşerdir. Dolayısıyla da yemek yerler ve çarşılarda gezip dolaşırlar. Eğilimleri, şehvetleri, gereksinimleri ve ihtiyaç duydukları şeyleri vardır. Yine onların yüce ruhsal özlemleri ve ruhlar âlemine dönük hedefleri vardır. Onlar, çamurdan ve kuru bir balçıktan yaratılmışlardır.³⁷⁵ Yine onlarda, Allah'ın ruhundan bir üfürmede vardır.³⁷⁶

³⁷³ İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 25

³⁷⁴ et-Tevbe, 9/71

³⁷⁵ Bkz. el-Hicr, 15/26, 28

³⁷⁶ Bkz. el-Hicr, 15/29;Enbiya, 21/91; Secde, 32/9;Sâd, 38/72;Tahrîm, 66/12

İnsanın yücelmesinde-süflileşmesinde, kendine gelmesinde-ayağının kaymasında, hidâyet bulmasında-sapıtmasında, dosdoğru yola kavuşmasında-doğru yoldan sapmasında, Allah'a isyan etmesinde-tevbe etmesinde şaşılacak bir durum yoktur.

Sahabeden birisi, evindeki ruh hali Resûlüllah (s.a.v)'in huzurundaki ruh halinde farklı olmasından dolayı kendisinin münafık olduğunu zannedip hemen evinden çıktı ve koşarak gitti. Öyle ki Resûlüllah (s.a.v)'in yanına varıp, "Hanzala münafık oldu, Hanzala münafık oldu" dedi. Sahabi, Resûlüllah (s.a.v)'e, bu münafıklık durumunu; O'nunla birlikte iken kalbinin ince duygulara kapıldığını, gözlerinin yaşla dolduğunu, Rabbini hatırladığını ve âhireti gözünde canlandırıldığını, sanki âhireti gözleriyle gördüğünü, evine döndüğünde ise çocuklarıyla şakalaştığını, hanımıyla oynadığını ve O'nun yanında iken hissettiklerini unuttuğunu açıkladı. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v), "Sizler, benim yanımda bulunduğunuz hâl üzere bulunmaya devam ederseniz, melekler; yollarınızın üzerinde sizlerle musafaha ederler. Fakat ey Hanzala! İnsanların bazı zaman şöyle, bazı zaman böyle olması normaldir" buyurdu.³⁷⁷

O sahabi, bu şekilde itiraf etti. İnsan, şeffaf davranıp samimi oluyor, sonra da gafil davranıp kestiriyor. Vaktini ve hayatını, nefsinin hoşnutluğu ile Rabbinin hakkı arasında veya dünyası ile âhireti arasında bölüşürmesinde bir sakınca yoktur. Nitekim bir atasözünde, "Bazen kalbin için ve bazen ise Rabbin için" denilmektedir.

Bundan dolayıdır ki, sünnet, insanın zayıflığını ortaya koyup mubahların dairesini genişletmekte ve haramların dairesini ise daraltmaktadır. Bu husus, şu hadiste şöyle geçmektedir: "Allah kitabında neyi helâl kılmışsa o helâl ve neyi de haram kılmışsa o da haramdır. O'nun sükût edip herhangi bir şey söylemedikleri ise "*af alanı*"dır. Öyleyse Allah'ın bu "*afiyetini*" (hoşgörü ve serbest bırakmasını) O'ndan kabul ediniz. Şüphesiz Allah hiçbir şeyi unutmaz." Daha sonra Nebî (s.a.v), "Rabbin

³⁷⁷ Müslim, Tevbe 12 (2750); Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyamet 20 (2452), 59 (2514); İbn Mâce, Zühd 28 (4239); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 178, 346'de Hanzala b. Rebî' el-Üseydî (r.a.)'tan.

unutkan değildir"³⁷⁸ âyetini okudu."³⁷⁹

Sünnet, insanın zayıflığını ortaya koymaktadır. Çünkü yasakların meydana gelmesi halinde zaruretler o kişiye mubah olmaktadır. Çünkü insanın ihtiyaçları hâsıl olunca, ihtiyaç anında bazı haramlar o kişiye mubah şekline dönmektedir. Nitekim Resûlüllah (s.a.v), sahabeden iki kişinin kaşını hastalığını şikâyet etmeleri üzerine onlara ipek giymeye izin vermiştir.

Sünnet, insanın olgusal halini ortaya koyup kişi bir günaha düştüğü zaman onu zayıf sayıp tevbe kapısını onun yüzüne kapatmıyor. Aksine Rabbine dönüp bağışlanma dileyerek pişman olması için kapısının kandanı önüne açmaktadır. Bu husus, şu hadiste şöyle geçmektedir: "Doğrusu Allah, gündüzün günah işleyenin tevbesini kabul etmek için geceleyin elini açar. Geceleyin günah işleyenin tevbesini kabul etmek için de gündüzün elini açar. Bu durum, tâ güneş battığı yerden doğuncaya kadar devam eder."³⁸⁰

Başka bir hadiste ise bu husus şöyle geçmektedir: "Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, siz hiç günah işlemeyip Allah'tan bağışlanma dilememiş olsaydınız Allah sizi yok eder, (yerinize) günah işleyip Allah'tan bağışlanma dileyecek ve Allah'ın da onları bağışlayacağı bir toplum getirirdi."³⁸¹

Yine sünnet, ister vehbî olsun ve ister kesbî olsun, insanların hallerindeki farklılığı ve onların arasındaki grup yapılanmalarını ortaya koymaktadır. İşte bu sebeple Resûlüllah (s.a.v), birçok kişiden gelen aynı soruya, onların durumlarının farklı oluşunu dikkate alarak çeşitli cevaplar vermiştir. Çünkü yaşlı bir kimse, genç birisinin yaptığı yapamaz.

³⁷⁸ Meryem, 19/64

³⁷⁹ Hâkim, el-Müstedrek, II, 406'de Ebu'd-Derdâ' (r.a.)'tan rivayet etmiştir. Hâkim, bu hadisin 'sahih' olduğunu belirtmiştir. Zehebî de hadisin 'sahih' olduğu görüşüne katılmıştır. Heysemî de, Mecmau'z-Zevâid, I, 171'de der ki: "Bezzâr ve Taberânî de *"el-Mu'cemu'l-Kebîr"*de bu hadisi rivayet etmiştir. Hadisin senedi, 'hasen'dir. Ravileri, sika (güvenilir) kimselerdir."

³⁸⁰ Müslim, Tevbe 31 (2759); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 395, 404'de Ebu Mûsâ el-Eş'arî (r.a.)'tan.

³⁸¹ Müslim, Tevbe 11 (2749), Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 309'da Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

Kişi, zaruret halinde yaptığı davranışı rahatlık ve serbestlik halinde sergileyemez.

Yine Nebî (s.a.v) , toplulukların âdetlerini ve farklılıklarını da gözetmiştir. Bu sebeple Nebî (s.a.v), Habeşlilere bir bayram günü mescitte mızraklarıyla oyun oynamalarına izin vermiş ve kendi omuzlarının gerisinden Âişe (r.anhâ)'nın onlara bakmasına müsamaha göstermişti.³⁸² Yine Nebî (s.a.v), Âişe'nin yaşça küçük olmasını dikkate alarak kız çocuklarını toplu halde onun yanına gönderirdi, onlar Âişe'yle oyun oynarlardı.³⁸³

İnsanın eğlence ve gezip dolaşmaya olan ihtiyacı dikkate alındığında düğünlerde, uzaktan bir kimsenin gelişinde ve benzeri hallerde yapılan eğlence şekli başladı.³⁸⁴

Vakıalar çoktur. Örnekler bunu çevreleyemez. İşte bütün bunlar, bu Nebevî-Rabbânî metodun olgusal halini göstermektedir.

E. Kolaylaştırıcı Bir Metot

Bu metodun belirgin özellikleri içerisinde; kolaylık, kolaylaştırma ve hoşgörü vardır. Nitekim Resûlullah (s.a.v)'in önceki kitaplardan Tevrat ve İncil'deki vasıfları şöyledir: "İnsanlara iyiliği emredip kötülükten sakındırırlar, temiz şeyleri helâl ve çirkin şeyleri ise haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları ve sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar."³⁸⁵

Bu Nebî (s.a.v)'in sünnetinde; dinleri hususunda insanlara zor gelecek ve dünyalarında ise kendilerini sıkıntıya düşürecek herhangi bir şey yoktur. Bilakis Nebî (s.a.v), kendisi hakkında, "Ben ancak *rahmet* ve

³⁸² Buhârî, Salat 69, İydeyn 2, 25, Nikâh 82, 114, Cihad 81, Menakıb 15; Müslim, Salatu'l-İydeyn 18 (892); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 84, 85, 166, 247, 270'de Âişe (r.anhâ)'dan.

³⁸³ Buhârî, Edeb 81; Ebu Dâvud, Edeb 54 (4931); İbn Mâce, Nikâh 50 (1982); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 57, 166, 233, 234'de Âişe (r.anhâ)'dan.

³⁸⁴ Bununla ilgili olarak "*Melâmihu'l-Muctemii'l-Muslim*" adlı kitabımızın "Eğlenceler ve Sanatlar" bölümüne ve "*el-İslâm ve'l-Fen*" adlı risalemize bakabilirsiniz.

³⁸⁵ el-A'râf, 7/157

hidâyet rehberiyim"³⁸⁶ buyurmaktadır. Nebî (s.a.v), bu sözüyle: Yüce Allah'ın, "Biz seni ancak âlemlere *rahmet* olarak gönderdik"³⁸⁷ âyetini tefsir ediyordu.

Yine Nebî (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: "Allah beni zorlayıcı ve zora sürükleyici olarak göndermedi. Bilakis beni öğretici ve *kolaylaştırıcı* olarak gönderdi."³⁸⁸

Yine Nebî (s.a.v), Ebu Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) ile Muâz b. Cebel (r.a.)'ı Yemen'e gönderirken de onlara şu özlü ve kapsamlı tavsiyeyi yapmıştır: "Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz. Birbirinizle anlaşınız, ayrılığa düşmeyiniz."³⁸⁹

Yine Nebî (s.a.v), ümmetinin bir öğretmeni olarak onlara şöyle buyurmaktadır: "Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz."³⁹⁰

Yine Nebî (s.a.v), risâleti hakkında da şöyle buyurmaktadır: "Ben hoşgörülü Hanîf diniyle gönderildim"³⁹¹

³⁸⁶ İbn Sa'd, Tabakâtu'l-Kübrâ, I, 192 ile el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl, III, 149'da Ebu Sâlih'den mürsel olarak rivayet etmiştir. Hâkim ise, (el-Müstedrek, I, 91'de) Ebu Sâlih yoluyla Ebu Hüreyre (r.a.)'tan mevsûl olarak rivayet etmiş ve Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre bu hadisin 'sahih' olduğunu belirtmiştir. Zehebî de buna katılmıştır. Elbânî de "*el-Helâl ve'l-Harâm*" adlı kitabımızın tahricinde bu hadisin 'sahih' olduğunu kaydetmiştir. Bkz. Hadis No: I

³⁸⁷ el-Enbiyâ, 21/107

³⁸⁸ Müslim, Talâk 29 (1478)

³⁸⁹ Ebu Musa el-Eş'arî (r.a.) ile Muâz b. Cebel (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. M. Fuâd Abdulbâkî, el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (2130). Bkz. Buhârî, Meğâzî 60, İcâre I, Cihad 164, Meğazi 60, Edeb 80, İstitabetu'l-mürteddin 2, Ahkâm 7, 12, 22; Müslim, İmare 6-7 (1733)

³⁹⁰ Enes b. Mâlik (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. M. Fuâd Abdulbâkî, el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (2131). Bkz. Buhârî, İlm 11, Edeb 80; Müslim, Cihad 8 (1734)

³⁹¹ Taberânî, el-Kebîr, VIII, 216, 222'de bu hadisi Ebu Ümâme (r.a.)'tan rivayet etmiştir. (Heysemî'nin) Mecmau'z-Zevâid (III, 302)'de de geçtiği üzere, senedinde zayıf bir râvi vardır. Hatîb (Târîh-i Bağdâd, VII, 209) ve başkaları ise bu hadisi Câbir (r.a.)'tan zayıf bir isnâdla rivayet etmişlerdir. (Münâvî'nin) Feyzu'l-Kâdir, (III, 203)'de ise şu ifadesi yer almaktadır: "Fakat bu hadisin üç geliş yolu vardır. Bu sebeple de 'hasen' derecesinden aşağı inmez." Bkz. Elbânî, Gâyetü'l-Merâm, (H, No: 8).

Halîz (İbn Hacer) de, Fethu'l-Bârî, II, 444'de bunu Serrâc yoluyla Ebu'z-Zinâd-Urve-Âişe (r.anhâ)'da Habeşlilerin mescide oynamaları kıssasında zikretmiştir.

Yine Nebî (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “**Amellerden devam etmeye gücünüzün yeteceğine sarılın. Doğrusu sizler amel etmekten bıkip usanmadıkça Allah sevab vermekten bıkip usanmaz.**”³⁹²

Görüldüğü üzere Nebî (s.a.v), işaret ettiği Kur’an metodunun ışığında yürümektedir. Çünkü Allah, kullarından kolaylık ister. Onlara zorluğu istemez. Dinde onlara bir güçlük de çıkarmamıştır. Nitekim Yüce Allah, abdest âyetinin bitiminde konuyla ilgili olarak, “**Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez**”³⁹³ buyurmaktadır. Yine Yüce Allah evlenilmesi haram olan kadınlarla ilgili ayetten sonra ise “**Allah, (din hususundaki ağır teklifleri) sizden hafifletmek istiyor. Çünkü insan, (sabır ve tahammül bakımından) zayıf yaratılmıştır**”³⁹⁴ buyurmaktadır.

Nebî (s.a.v), Müslümanları dinî konularda inatçı bir tavır sergilemelerinden ve aşırıya kaçmalarından sakındırmaktadır. İşte bu sebeptendir ki, ruhbanlığı, münzevi bir hayat sürmeyi ve temiz şeyleri haram kılmayı meşru kılmamıştır. Müslümanları hayattan itidal üzere yararlanmaya çağırmıştır. Dolayısıyla da “Doğrusu Allah güzeldir. Güzelliği sever”³⁹⁵ ve “Şüphesiz Allah kuluna verdiği nimetinin eserini kulunun üzerinde görmekten hoşlanır”³⁹⁶ buyurmuştur.

Şöyle ki: “Yahudiler bilsinler ki, bizim dinimizde genişlik vardır. Ben hoşgörülü Hanif diniyle gönderildim” (Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 116, 233).

Yine Ahmed b. Hanbel’in, Abdullah b. Abbâs (r.a.)’tan rivayet ettiği şu hadis de buna şahittir: “Resulullah’a, ‘Dinlerin hangisi Allah’a daha sevimlidir’ diye soruldu. Resulullah, ‘Hoşgörülü Hanif dini’ diye cevap verdi” Heysemi (Mecmau’z-Zevâid, I, 60’da) der ki: “Bu hadisi; Ahmed, el-Müsned, I, 236 ve Taberânî de, el-Kebîr, XI, 227 ile el-Evsat, I, 301’de ve Bezzâr da rivayet etmiştir. Bu hadisin senesinde ise İbn İshâk vardır. Bu kişi, müdellistir. Hadis rivayet edip etmediğini açıklamamıştır.

Buhârî ise İman 29’da bu hadisi senedsiz olarak rivayet etmiştir.

³⁹² Buhârî, İman 32, Teheccüd 18, Savm 52; Müslim, Salatu’l-Musafirin 221 (785), Sıyam 176-177 (1156)’de Âişe (r.anhâ)’dan. Bkz. Sahîhu’l-Câmiu’s-Sağîr, (7887)

³⁹³ el-Mâide, 5/6

³⁹⁴ en-Nisâ’, 4/28

³⁹⁵ Müslim, İman 147 (91)’de Abdullâh b. Mes’ud (r.a.)’tan.

³⁹⁶ Tirmizî, Edeb 54 (2819); Hâkim, el-Müstedrek, IV, 150’de Abdullâh b. Amr (r.a.)’tan. Elbânî, Sahîhu’l-Câmiu’s-Sağîr, (1887)’de bu hadisin ‘hasen’ olduğunu belirtmiştir.

Taharet, namaz, oruç ve hac ile ilgili hususlardaki ruhsatı ve hafiflikleri belirtmiştir. Abdest yerine teyemmüm almayı, yolculuk sırasında namazı kısaltmayı ve cem' etmeyi; hastalık sırasında kişinin gücünün yettiği kadar ayakta, dayanarak ve göz işaretiyle namaz kılmayı; Ramazan orucunda hasta için, yolcu için, hamile kadın ile süt emziren kadın için oruç tutmamayı da ifade etmiştir. Ramazan ayındaki bir yolculuk sırasında aşırı sıcak dolayısıyla insanların etrafını çevreleyerek kendisine gölge yaptığı ve üzerine su serptiği bir adamın durumu hakkında **“Yolculukta (bu şekilde) oruç tutmak, iyilik değildir”** buyurdu.³⁹⁷

Yine Nebî (s.a.v), Medine'de hiçbir yolculuk ve yağmur yağma durumu olmaksızın öğle ile ikindinin arasını ve akşam ile yatsının arasını cem' etmeye de izin vermiştir. Bu konuyla ilgili hadisin ravisi, Abdullah b. Abbâs (r.a.)'a, 'Nebî (s.a.v) , böyle yapmakla neyi istedi?' diye sorulunca, Abdullah b. Abbâs (r.a.), **“Ümmetinden zorluğu kaldırmayı istedi”** diye cevap verdi.³⁹⁸

Yine Nebî (s.a.v), bu konuyla ilgili olarak, “Allah, ruhsat verdiği şeylerin ise yapılmasını sever. Yasak kıldığı şeylerin işlenilmesini ise sevmez”³⁹⁹ ve “Allah, ruhsat verdiği şeylerin yapılmasını sever. Azimet kıldığı şeylerin işlenilmesini de sever”⁴⁰⁰ buyurmaktadır.

Sahabilerine yumuşak bir tarzda visal orucu⁴⁰¹ tutmayı yasakladı.⁴⁰²

³⁹⁷ Buhârî, Savm 36; Müslim, Sıyam 92 (1115)'de Câbir b. Abdullah (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir.

³⁹⁸ Müslim, Salatu'l-Musafirin 49-51 (705)'de Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan. Yalnız yazârın verdiği hadisin metni, Tirmizî, Salat (187)'de geçmektedir.

³⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 108; İbn Hibbân, es-Sahîh, VI, 451; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 140'da Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan. Bkz. Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (1886)

⁴⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 108; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 140'da Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan. Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, III, 89, el-Mu'cemu'l-Kebîr, X, 84'de Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'tan ve Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, XI, 323'de ise Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan. Bkz. Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (1885)

⁴⁰¹ Visal orucu: İki veya daha çok gün, geceleri hiç iftar etmeden oruca devam etmektir.

⁴⁰² Buhârî, Savm 49'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan. Buhârî, Savm 48, 50'de Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan.

Bir kolaylık olması için orucu açmada acele etmeyi⁴⁰³ ve sahurunu da geciktirmeyi onlara müstehab kıldı.

Sahabilerden birisi, Nebî (s.a.v)'e; bir sefer sırasında Amr İbnü'l-Âs (r.a.)'a cünüplük isabet ettiğini, bunun üzerine Amr İbnü'l-Âs (r.a.)'ın boy abdesti almayıp teyemmüm alarak kendilerine namaz kıldırıldığını şikâyet etti. Nebî (s.a.v), Amr İbnü'l-Âs (r.a.)'a bunun sebebini sordu. O da, gecenin çok şiddetli soğuk olduğunu zikretti. Ayrıca, 'Yüce Allah'ın "**Kendi kendinizi öldürmeyin! Allah size karşı gerçekten merhametlidir**"⁴⁰⁴ âyetini hatırladım' dedi. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v) tebessüm etti.⁴⁰⁵ İşte bu; Nebî (s.a.v)'in, yapılan bir fiili onayladığına delildir.

Başka bir olayda ise bir kimseye bir yara isabet etmişti. Daha sonra bu kişi cünüp olmuştu. İnsanlardan birisi ona yarasına rağmen boy abdesti almasına fetva verdi. Bunun üzerine adamın yarası kötüleşti. Adam da öldü. Bu olay, Nebî (s.a.v)'e ulaştı. Bunun üzerine Nebî (s.a.v), '(Fetvayı verenler) onu öldürdüler. Allah da onları öldürsün. Bilmediklerini sorsalardı ya! Cehaletin ilacı ancak sormaktır' buyurdu.⁴⁰⁶

⁴⁰³ Buhârî, Savm 45; Müslim, Sıyam 48 (1098)'de Sehl b. Sa'd (r.a.)'tan.

⁴⁰⁴ en-Nisâ', 4/29

⁴⁰⁵ Ebu Dâvud, Taharet 124 (334)'de Amr ibnu'l-Âs (r.a.)'tan.

⁴⁰⁶ Ebu Dâvud, Taharet 125 (336)'de Câbir (r.a.)'tan. Bu rivayette "Onun teyemmüm etmesi yeterdi" ifadesi yer almaktadır.

2. Müslümanların Sünnete Karşı Görevi

Nebevî Sünnet, Müslüman ferd ve toplum hayatı için detaylı bir metot olup –daha önce de işaret ettiğimiz gibi- tefsir edilmiş bir Kur'an'ı ve yaşayan bir İslâm'ı temsil etmektedir.

Doğrusu Resûlüllah (s.a.v), sözüyle, davranışıyla, bütün hayatıyla; ister yalnızken ve ister başkaları arasında iken, ister yerleşik hayatta ve ister yolculukta iken, ister uyanık ve ister uykuda iken, ister özel ve ister kamu hayatında iken; ister barışta ve ister savaş halinde iken, ister sağlıklı ve ister sıkıntılı anında; Allah'la, insanlarla, yakın akrabalarıyla, uzak akrabalarıyla, dostlarıyla ve düşmanlarıyla olan ilişkilerinde Kur'an'ın açıklayıcısı ve İslam'ın hayata aktarılmış şekli idi.

Müslümanların görevlerinden birisi de; içerisinde kapsamlılık, tekâmül, dengeli, olgusal ve kolaylaştırma özellikleri bulunan bu detaylı Nebevî metodu ve bundan tecelli eden köklü Rabbânî anlamları, çok yönlü insanî değerler ile asalete uygun ahlâkî yapının mânalarını bilmeleri ve hayatlarının tamamında bu metottan güzel örnek almalarıdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ***“Doğrusu Allah'ın Resûlü, sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.”***⁴⁰⁷

Yine Yüce Allah bununla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: ***“Resûl size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının.”***⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ el-Ahzâb, 33/21

⁴⁰⁸ el-Hasr, 59/7

Yine Yüce Allah konuyla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: **“De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”**⁴⁰⁹

Bu da, Müslümanların, bir sünneti en güzel bir şekilde nasıl anlayacaklarını, bu ümmetin en hayırlı nesilleri olan sahabe ve onlara güzel bir şekilde uyanların sünnetle amel ettikleri gibi, gerek fıkıh ve gerekse ahlâk olarak onu ne şekilde ele alacaklarını bilmelerini gerektirir. Çünkü sahabiler, Muhammedî Medrese’de eğitim görmüşler ve bu eğitimlerini güzel yapmışlar, sonra öğrendikleriyle amel etmişler ve bu amellerini güzel yapmışlar, sonra da bunları İslam toplumlarına öğretmişler ve bu öğretme işini de güzel yapmışlardır.

Şüphesiz ki bu asırda Müslümanların en önde gelen problemi, düşünce problemidir. Kanaatimce bu, ahlâk probleminden de önce gelmektedir.

Düşünce problemi, en açık şekilde sünneti anlama ve onunla yaşamada ortaya çıkmaktadır. Özellikle de kendilerine gözlerin çevrildiği, gönüllerin ümitle bağlandığı, doğuda ve batıda ümmetin kafalarını kaldırıp baktığı (bazı) İslâmî uyanış akımlarının yaklaşımlarında daha iyi görülmektedir. Bu İslâmî uyanış akımlarının sünneti anlamada yaşadıkları düşünce probleminin temelinde; onların sünnete, çoğunlukla yanlış bir anlayış çerçevesinde bakmaları ve kısır bir bakış açısıyla yaklaşımları -özelliklerini bir önceki bölümde anlattığımız- Nebevî metodu anlamayı pratiğe dökmeksizin sünneti -neredeyse bir takım fenomenler ile şekilsel kalıplarla kısıtlamaları yatmaktadır.

Sakındırılan Üç Afet

Resûlüllah (s.a.v)’tan, nübüvvet ilminin ve risâlet mirasının; aşırılar, bozguncular ve cahillerin ellerinde maruz kalacağı hususlara işaret eden bir hadis rivayet edilmiştir:

İşte bu; İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/922), Temmâm (ö. 414/1023) **“el-Fevâid”** adlı eserinde, İbn Adıyy (ö. 365/975) ve başkalarının Nebî

⁴⁰⁹ Âl-i İmrân, 3/31

(s.a.v)'den rivayet ettiği şu hadiste geçmektedir: "Bu ilmi, her nesilde adaletli olan kimseler yüklenir. Onları, bu ilmi; 'aşırıların' tahrifinden, bozguncuların sokuşturmalarından ve cahillerin tevillerinden muhafaza ederler."⁴¹⁰

Bunlardan her birisi Nebevî mirasa karşı, yıkıcı üç tehlikeyi temsil etmektedir:

1. Aşırıların Tahrifi

Burada *tahrif*; haddi aşma, aşırılık ve bu dinin ayırt edici özelliklerinden olan "orta yol"dan, Hanif dininin özelliği olan "müsamahalı olmak"tan ve bu şeriatın yükümlülüklerinin en belirgin özelliği olan kolaylığın terk edilmesi gibi yollardan gelen bir durumdur.

Bu, ister akidede olsun ve ister ibadette olsun bizden önceki Ehl-i kitabın helâk olmasına yol açan aşırılıktır.

Kur'an'ı Kerîm onların bu durumunu şöyle kaydetmektedir: "De ki: Ey kitap ehli! Haksız olarak dininizde **aşırılığa kaçmayın**. Daha önce sapıtan, çoğunu saptıran ve doğru yoldan ayıran bir milletin heveslerine uymayın!"⁴¹¹

Bu sebepledir ki, Abdullah b. Abbâs (r.a.) bu konuda Nebî (s.a.v)'den şu hadisi rivayet etmektedir: "Dinde aşırılığa kaçmaktan sakınınız! Çünkü sizden öncekiler dinde aşırılık yapmaları sebebiyle helâk olmuştur."⁴¹²

⁴¹⁰ İbn Kayyim. Miftâhu Dari's-Seâdet, I, 163-164 (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye baskısı, Beyrut)'de bu hadisi zikretmiş ve çeşidi isnâdlardan geldiği için de onu kuvvetli görmüştür.

Aynı şekilde Allame İbnu'l-Vezîr de, mütalaâlarının genişliği ve güvenilir olmaları münasebetiyle gerek İmam Ahmed ile Hafız İbn Abdilberr'in bu hadisi 'sahih' görmelerinden ve gerekse de senedinden ötürü Ukaylî'nin tercihi yönünde nakledilenlerden dolayı bu hadisin 'sahih' veya 'hasen' olduğunu desteklemiştir.

Bkz. er-Ravzu'l-Bâsim fî'z-Zebbi an Sünneti Ebi'l-Kâsım, I, 21-23 (Dâru'l-Ma'rife baskısı, Beyrut). Yine bkz: er-Ravdu'l-Bisâm fî Tahrîci Fevâidi Temmâm.

⁴¹¹ el-Mâide, 5/77

⁴¹² Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 215, 347; Nesâî, Menasık 217; İbn Mâce, Menasık 63 (3029); Hâkim, el-Müstedrek, I, 637; İbn Huzeyme, es-Sahîh, IV, 274; İbn Hibbân, es-Sahîh, IX, 183'de Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan. Bkz. Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr ve Ziyâdetihi, (2680)

Yine Abdullah b. Mes'ud (r.a.) da, Nebî (s.a.v)'den şunu rivayet etmektedir: "Nebî (s.a.v) üç defa "Haddi aşanlar helâk oldu" buyurdu."⁴¹³

Burada şu husus ortaya çıkmaktadır: Hadis, aşırılığın dini tahrif etmeye yönelik bir davranış olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü aşırılık; kolaylık, kolaylaştırıcılık ile orta yolda olma özelliğine sahip dinin yapısında yoktur. Aşırılık, insanlara haddi aşma görevi yükleyen ve onları zorluğa sevk eden başka bir yapıda sözkonusu olur.

2. Bozguncuların Sokuşturması

Burada ise bozguncuların, nebevî metotta olmayan şeyleri ona sokmaya, nebevî metodun yapısının reddettiği, akide ile İslam şeriatının karşı çıktığı ve kendisinden usûl ile fûrûunun nefret ettiği, sonradan ortaya çıkan şeyleri ve bidatleri bu metoda katma ve sokuşturma teşebbüsleri sözkonusudur.

Bu bozguncular; göğüslerde muhafaza edilen, mushaflarda dizili olan ve dillerde okunup duran Kur'an'a herhangi bir şey ilâve etmekten âciz kalınca, herhangi bir kanıt göstermeksizin sadece "Resûlüllah (s.a.v) şöyle buyurdu" demeye imkân bulmaları suretiyle sünnete bazı şeyler sokuşturma yolunun kolay olduğunu sandılar.

Lâkin bu ümmetin büyük âlimleri ile sünnetin koruyucuları, bozguncuların sokabilecekleri sokuşturmalara karşı her türlü kapıları kapatırlar ve gelebilecekleri her yerde onları hazır bir vaziyette beklediler.

Bundan dolayı da onlar, senedi olmayan bir *hadisi* kabul etmediler ve teker teker hadisin râvilerinin bizzat kimler olduğunu, doğumundan ölümüne kadar; o râvinin hangi "halka"dan olduğunu, hocalarının kimler olduğunu, arkadaşlarının kimler olduğunu, talebelerinin kimler olduğunu, güvenilir oluşu ve takvası, hıfzı ve zabtı, meşhur güvenilir râvilere muvafakati ile garip haberlerle tek kalmasının boyutlarının ne olduğunu bilip açıklamadıkça *senedi* de kabul etmediler.

Bu sebepledir ki, hadis âlimleri "İsnad dindedir. Eğer isnad olmasaydı, herkes her dilediğini söylerdi" ve "İsnadsız ilim talep eden kimse, gece odun toplayan kimse gibidir" demişlerdir.

⁴¹³ Müslim, İlm 7 (2670)

Onlar ancak, senedi başından sonuna kadar, âdil ve zabtı iyi olan güvenilir râvilerin, gizli veya açık bir kopukluk olmaksızın muttasıl bir senedle gelmiş olan hadisi kabul ettiler. Yine onlar, hadisin şâz ve illetten uzak olmasını da zorunlu gördüler.

Şartları ve kayıtlarıyla isnâd konusundaki bu titizlik, İslâm ümmetinin özelliklerindedir. İslâm, bununla, tarih ilminin metodlarını temel alma hususunda çağdaş medeni toplumları geçmiştir.

Yalnız bir aslı ve bir senedi olmayan veya uydurma ve yalan olduğuna dair uzman âlimlerin hüküm verdiği bâtil hadislerin, ümmet arasında yaygınlık kazanması üzüntü verici bir durumdur. Bununla birlikte bâtil hadisler, halk arasında yaygınlık kazandı. Kadınla ilgili hadisler gibi. Örneğin; “Kız çocukları, asaletli oluşlarından dolayı toprağa gömülmüştür”, “Kadınlarla istişare edin, fakat onların söylediklerine muhalefet edin” ve “Kadınları göze çarpan mevkilere oturtmayın ve onlara yazı yazmayı da öğretmeyin” gibi.

Bu hadislerin bir kısmı, tevhid akidesine terstir: “Eğer sizden birisi Haceru'l-Esved'e itikat etse elbette Haceru'l-Esved ona fayda sağlar” gibi. Bir kısmı da bâtil hurafelerdir: “Gül, Peygamber (s.a.v)'in terinden yaratılmıştır” gibi.

İşte bu; ümmetin âlimlerinden birçoğunun Müslümanları bu tür hadislerden sakındırmak için uydurma hadisler hakkında kitaplar yazmaya teşvik ettiği bir meseledir. Özellikle de içlerinde Sağânî (ö. 650/1252), İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1200), Suyûtî (ö. 911/1505), Aliyyu'l-Kârî (ö. 1014/1605), İbn Arrâk (ö. 963/1555), Şevkânî (ö. 1250/1834), Leknevî (ö. 1848/1886) ve asrımızda Elbânî (ö. 1914/1999)'nin de bulunduğu birçok kimse, hatta bazı hadis kitaplarına varıncaya kadar mev'ize (vaazlar), rekâik (kalbi incelikler), tasavvuf ve benzeri kitaplar, bu tür hadisleri bir araya getirmiştir. Dolayısıyla bu kitaplardan yararlanmak, bir görevdir.

3. Cahillerin Te'vili

Burada ise; İslâm hakikatinin kötülendiği, kavramların bağlam dışı kullanıldığı, İslâm'ın dar bir çerçeveye hapsedilerek onun temel amaçlarından

uzaklaştırıldığı, tıpkı bâtil ehlinin, İslâmî olmayan bir şeyi İslâmîymiş gibi göstermesi ve öne almaları gereken şeyi erteleyip ikincil olanları öne almaları gibi bir "yanlış te'vil" vardır.

Bu yanlış te'vil ile çarpık anlayış, bu dinin özünü bilmeyen ve basiretleriyle bu dinin hakikatlerini kavrayamayan cahillerin özelliklerindedir. Bu tür kimselerin; anlamada sapmalara ve yanlışlara kaymalara engel olacak muhkem âyetlerden yüz çevirip Allah'ın yolundan saparak hevalarına uymak suretiyle âyetleri kendi arzularına uygun bir şekilde te'vil etmek ve fitne oluşturmak için müteşâbih ayetlere uymaktan kendilerini alıkoyacak ilmî bir yeterlilikleri ve hakka ulaşma çabaları yoktur.

Bunlar, ister ulemâ kisvelerine bürünsünler ve ister hikmet ehlinin lakaplarıyla destek görsünler, yine de bu, cahillerin te'villerinden başka bir şey değildir.

İşte bu, dikkat edilmesi, sakınılması ve aynı duruma düşülmemesi için zorunlu kurallar konulması gereken bir meseledir.

Gerek helâk olan fırkaları gerek ümmetten ve bu ümmetin akidesi ile şeriatından kopan toplulukları ve gerekse doğru yoldan sapan grupların büyük bir kısmını, şüphesiz yanlış te'vil helâk etmiştir.

Burada Resûlüllah (s.a.v)'den gelen haberleri iyi anlamamanın zaruretiyi açıklayan İmam İbn Kayyim (ö. 751/1350)'in "*er-Rûh*"⁴¹⁴ adlı kitabından konuyla ilgili bir bölüm var. Biz de bu bölümü ondan şöyle naklediyoruz:

"Resûlüllah'ın ne kastettiğini, herhangi bir ifrat ve tefrite kaçmadan iyice anlamak gerekir. Resûlüllah'ın sözünün; muhtemel olmayan bir manaya hamledilmesi ve Resûlüllah'ın 'ne kastettiğinden', hidâyet ve açıklama mahiyetinde O'nun belirtmiş olduğu şeylerden herhangi bir şeyi eksiltmemesi gerekir.

Bu gerçeği ihmal etmenin ve bundan yüz çevrilmesi neticesinde ortaya çıkan doğrudan sapmanın hesabını ancak Allah bilir. Hatta Allah ve Resûlü (s.a.v)'den gelen haberleri yanlış anlama, İslâm'da ortaya çıkmış her bid'at ve sapıklığın aslıdır. Dahası, bu durum, usûl ve fûrûdaki bütün

⁴¹⁴ Bu eser, Şaban Haklı tarafından (İstanbul 1993'de) Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

hataların da kaynağıdır. Özellikle bir de buna, art niyet ilâve edildiğinde durum daha da kötüleşmektedir. Niyetinin iyi olmasına rağmen kendisine tâbi olunan âlimde görülen bazı şeyleri yanlış anlama ile, tâbi olandan kaynaklanan art niyet bir araya gelirse o zaman dinin ve Müslümanların vay haline! Bu durumda artık Allah'tan yardım beklenilir. Kaderiyye, Mürcie, Hariciler, Mutezile, Cehmiyye, Rafizîler ve bid'at ehli diğer toplulukları, bu bidatlerine ancak Allah ve Resûlü'nden gelen haberleri yanlış anlamaları düşürmedi mi? Öyle ki, bir çok insan, bu tür yaklaşımlardan dolayı dini yanlış anlamaya başladı.

Neticede sahabe –Allah onlardan razı olsun- ve tabiûn'un, Allah ve Resûlü (s.a.v)'den aldığı anlayış terk edilmiş ve buna önem verilmemiştir. Bu cahil kimselerin kafasını kaldırıp da bunlara baktığı yoktur...

Hatta bir kitaba başından sonuna kadar bakarsın da sahibinin Allah ve Resûlü (s.a.v)'in ne kastettiğini gereği gibi anladığı tek bir konu bulamazsın. Bu hususu ancak, insanların durum ve şartlarını bilen ve bunları Resûlüllah (s.a.v)'in getirdiği şeylere arz edebilen kimse bilebilir. Bunun tam tersi olan kişiye gelince bu kişi, Resûlüllah (s.a.v)'in getirdiği şeyleri, inandığı ve benimsediği hususlara arz eder ve bu konuda hüsn-ü zan beslediği kimseleri taklit eder ki, artık ona hiçbir söz fayda vermez. Artık onu ve kendisi için seçtiğini bırak! Dilediği tarafa gitsin. Onun başına gelen bu beladan seni koruyan Allah'a hamd et!.." ⁴¹⁵

İster Kur'an ve ister sünnetle ilgili olsun, nasslarla alakalı kötü te'vil; Allah'ın hak dininden sapmalarına, Allah'ın insanlara ışık verdiği sözlerini tahrif etmelerine ve insanları karanlıklardan nura çıkarmak istediği maksatlarının dışına çıkmalarına sebep olan önceki ümmetlerin denendiği gibi Müslümanlarında denendiği sıkıntılı, eski bir meseledir.

Müslümanlar, çeşitli fırkaların tevilleriyle imtihan edilmişlerdir. Bu fırkalardan her biri, şeriat, lügat ve akıl ile ilgili asli kuralları ve kesin kaideleri dikkate almaksızın nassları kendi fırkalarının düşüncelerine uygun bir tarza yorumlamaya çalışmıştır. Bunlardan bir kısmı, akla uymayacak derecede aşırıya giderek her türlü sınırın dışına çıkmıştır. Batınîler

⁴¹⁵ İbn Kayyim, er-Rûh, s. 98-99 (Mısır 1979).

gibi. Bunlar, lügatın (lafızların) delalet ettiği anlamları tenkit ederek akla ve nakle uygun olmayan yanlış bir yolda hareket etmişlerdir.

İşte burada akla dayalı ekollerden olan filozofların, kelamcılarının ve özellikle de Mutezile kelamcılarının çeşitli te'villeri sözkonusu olmaktadır.

Yine nassları -özellikle de sünneti- te'vil etme görevini üstlenen bazı fıkıhçılar, bağlı oldukları mezheplerini doğrulamak amacıyla kendi mezheplerini temel edinmişler ve nassları ise füru' (ikincil) kabul etmişlerdir. İşte bu, tehlikeli bir unsurdur. Burada yapılması gerekli olan şey; mezhepleri, nassları anlamaya döndürmektir. Zaten asıl olan, masum olmayan insanların düşüncelerinin masum olana (peygambere (s.a.v.) arz (irca) edilmesidir. "Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve Resûl'e götürün."⁴¹⁶

Te'vil yapmak, zorunludur. Fakat te'vilin de kendine göre bir alanı, şartları ve kuralları vardır. Biz bu meseleyi kitabımızın birisinde detaylıca açıkladık.⁴¹⁷

Kötü tevilin bir kısmı, cehaletin veya zihinsel gafletin ya da zanna tâbi olmanın, başka bir ifadeyle aklî tembelliğin veya ilmî yetersizliğin bir sebebi olduğunda o zaman teville ilgili diğer cinslerin sebebinin, hevâya tâbi olduğu ortaya çıkar.

Bunlardan birisi, İmam Ahmed'in rivayet ettiği şu hadistir: "(Sıffin savaşında şehit edilen) Ammâr b. Yâsir (r.a.)'ın "Seni asi bir topluluk öldürecek" hadisi, Muâviye (r.a.)'a hatırlatılmıştı. Bunun üzerine (Muâviye'nin safında yer alan) Amr İbnü'l-Âs (r.a.), 'Ammâr'ı ancak buraya getiren kişi yani Ali (r.a.) öldürmüştür' dedi."⁴¹⁸

İşte bu, her yönüyle terk edilen bir tevidir. Çünkü bu tevil, Peygamber (s.a.v.)'in amcası Hazma (r.a), Mus'ab b. Umeyr (r.a) ve daha birçok sahabeleri savaşa götürerek ve ölümlerine sebep olarak öldürmüştür sonucunu çıkarır.⁴¹⁹

⁴¹⁶ en-Nisâ', 4/59

⁴¹⁷ "el-Merciiyyetu'l-Ulyâ fi'l-İslâm", (s. 296-330) adlı kitabımızda yer alan "kötü tevil" bölümüne bakabilirsiniz.

⁴¹⁸ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 206

⁴¹⁹ Bkz. el-Merciiyyetu'l-Ulyâ fi'l-İslâm, s. 298-299

Şüphe olmaksızın bu tevilin kaynağı hevadır.

Ayrıca konuyla ilgili dinî ve kelamî fırkaların çeşitli tevilleri de sözkonusudur. Bu tevilleri araştıran bir kimse, bunların, gerek zorla ve gerekse mecburen de olsa ancak mezhepleri doğrulamak için olduğunu anlar.

Asrımızda bazı kimselerin, kendi hevalarına uyarak 'sahih' hadisleri, hatta Kur'an ayetlerini garip manalarda tefsir ettiklerini görürüz. Hâlbuki heva, kişiyi kör eder ve sağır eder: "Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi *hevasına uyandan* daha sapık kim olabilir."⁴²⁰

⁴²⁰ el-Kasas, 28/50

3. Sünneti Ele Almada Temel Esaslar

Burada nebevî sünneti ele alacak kimsenin; bozguncuların sokuşturmasını, azgınlara tahrifini ve cahillerin te'vilini sünnetten uzaklaştırabilmesi için bazı esaslara sarılması gerekir ki, bunlar bu alanda temel esaslar olarak kabul edilmektedir.

1. Sünnetin Sahih Olup Olmadığının Tespit Edilmesi

İster kavli, ister fiili, ister takriri olsun sünnetin; bu ümmetin en güvenilir imamlarının koymuş olduğu hassas ilmî kriterlere göre sened ve metin açısından sahih olup olmadığının tespit edilmesi.

Araştırmacı kişi burada kendisini bu alandaki ilim ve her şeyden haberi olan tecrübe ehline başvurmadan müstağni göremez. Çünkü bu kimseler, hadis sarrâfları olup ömürlerini hadis tahsili ve öğretimiyle, onun sahihini zayıfından, makbul olanını makbul olmayandan ayırt etmekle geçirmişlerdir. Nitekim Yüce Allah bir âyette "Sana, *her şeyden haberdar* olan (Allah) gibi, haber veren olmaz"⁴²¹ buyurmaktadır.

İşte bu topluluk, hadis için kökleri sağlam ve dalları yüksek bir ilmin temelini atmışlardır. Onların temelini attıkları bu ilim, hadis ilmi için, fıkha nispetle fıkıh usûlü ilmi mesabesindedir. Bu ilim, birçok ilimden oluşmuştur. Allâme İbnu's-Salâh (ö. 643/1245) bunu 65 çeşide ulaştırmış, ondan sonra Suyûtî (ö. 911/1505) ise onun üzerine ilaveler yaparak "*Tedrîbu'r-Râvi alâ Takrîbi'n-Nevevî*"de 93 çeşide çıkartmıştır.

⁴²¹ Fâtır, 35/14

Bilindiği üzere; Hadis Usulü ilmi ile ilgili bazı meselelerde ittifak vardır, bir kısmında ise ihtilaf vardır. İlim ehline düşen görev ise, ihtilaf- lı meseleleri incelemek ve bu konuda tercihte bulunan kimsenin tercihini, bildirmektir.

Biz ise burada ilk asırlarda yetişen ümmetin âlimlerinden olan ilk devir (mütekaddimun) âlimlerinin metodunun, son devir (müteahhirun) âlimlerinin metoduna takdim edilmesini tercih ettik. Çünkü ilk dönem âlimleri, zayıf hadisi reddetme hususunda daha net ve daha cesur idiler. Sağlamlılık yönünden ise son devir âlimlerinden daha ileri düzeyde idiler.

Bu meselelerden biri de; sika râvinin hadise yaptığı ilâve ve bunun hangi oranda kabul olunacağı meselesidir. Yine bu meselelerden birisi de; hadisin birçok zayıf yollarla pekiştirilmesi, birçok yolla kuvvetlendi- rilen hadisin hangisi olduğu ve zayıf hadisin hangi türünün kabul edildi- ği meselesidir.

Yine bu meselelerden birisi de, mevkuf hadistir. Mevkuf hadis; sa- habenin, kişisel olarak bilgi sahibi olması mümkün olmayan bir konuda olması halinde sahabinin bu bilgiyi Hz. Peygamberden aldığı kabul edil- diğinden, hükmen merfu' hadis konumundadır.⁴²² Bazı hadisçiler, mev- kuf hadisi, görüş belirtilebilir ve hakkında konuşulabilir konular içeri- sinde olacak şekilde geniş tutmuşlardır.⁴²³

Yine bu meselelerden birisi de; hadisin içeriğine veya metnine istilahi bir değerlendirmeye bakmaktır. Daha öncekilerin, kendi asırlarındaki

⁴²² Mevkuf, hadis istilahında, sahabilerden rivayet edilen sözler ve fiillere denir. Hz. Peygamber (s.a.)'in çevresini oluşturan mü'minlerin sözlerine ve fiillerine mevkuf denilmesi, isnadının Allah Resulü'ne kadar ulaşmayıp sahabîde durması dolayısıy- ladır.

Burada dikkat edilmesi gerekli husus şudur: İsnadı sahabîde son bulan her hadis mevkuf değildir. Sahabiye kadar ulaşan isnadla rivayet edildiği halde mevkuf ol-mayan hadisler de vardır. Söz gelişi sahabenin "Biz Hz. Peygamber (s.a.) zamanın- da şöyle yapardık; şununla emrolunduk; şundan men edildik" gibi ifadelerle rivayet ettiği hadisler mevkuf değil, hükmen merfudur. Bu itibarla isnadı Hz. Peygamber (s.a.)'e ulaşmayıp sahabîde kalan mevkuf hadisleri hükmen merfu olanlardan ayır- mak gerekir.

⁴²³ "Teyşîru'l-Fıkhî li'l-Müslimi'l-Muâsıra" adlı eserin birinci cüz'ünde yer alan "Usûlu'l-Fıkhî'l-Müeyyessere" adlı bölümde "Sünnet" ile ilgili yazdıklarımıza baka- bilirsiniz.

bilgilerine dayanarak kabul ettiği bu durum, asrımızda ilmî düşüncenin gelişmesinden dolayı bugün kabul edilebilir sayılmamaktadır.

2. Sünnetin Doğru Bir Şekilde Anlaşılması

Nebevî nassın; lügavî delâletine uygun olarak hadisin bağlamı ve vürûd (söyleniş) sebebinin ışığında, Kur'anî ve diğer nebevî nassların gölgesinde, İslâm'ın genel maksat ve prensipleri çerçevesinde doğru bir şekilde anlaşılması.

Yalnız burada nebevî nasslardan, dini emir taşıyan hükümlerin tebliğine yönelik sünnet ile bunun dışında olan sünneti birbirinden ayırt etme zorunluluğu vardır.⁴²⁴

(Hindli İslam âlimi “Şah Veliyyullâh ed-Dihlevî” adıyla tanınan Ahmed b. Abdurrahîm (ö. 1176/1762) bu sınıflandırmayı yapmada çok başarılı olmuştur.)

Diğer bir ifadeyle; sünnetin teşrî amaçlı olanı ile teşrî amacı olmayanları, (Ezher şeyhliği yapmış hocamız Mahmûd Şeltût da bunu kategorize etmede başarılı olmuştur) teşrî amaçlı olanlardan umum ve devamlılık özelliği olanlar ile özel veya geçicilik özelliği olanların arasını ayırt

⁴²⁴ A. Risâlet (peygamberlik) görevinin tebliğine yönelik sünnete şunlar dahildir: 1. Ahiret hayatı ve melekût âlemine dair hadisler. Bu tür sünnetin tamamı, vahye dayalıdır. 2. İbadetlerle ilgili hükümler ve onları belirleyici hadisler. 3. İhtiyaçların karşılanması yollarının zabt-u rabtına yönelik hadisler. Bu tür sünnetin bir kısmı vahye ve bir kısmı da içtihada dayalıdır. 4. Herhangi bir şekilde kayıtlı olmayan mutlak olarak zikrettiği hikmetler, maslahatlarla ilgili sünnetler. 5. Üstün ameller ve menkıbelerle ilgili sünnet. Bunların bir kısmı vahye ve bir kısmı da içtihada dayanmaktadır.

B. Risâlet görevinin tebliği kabilinden olmayan sünnete ise şunlar dahildir: 1. Tıbla ilgili hadisler. 2. “Siz, siyah ve alını sakar ata bakın” (Tirmizî, Cihâd 20) türünden olan hadisler. Bu tür sünneti dayanağı, tecrübedir. 3. İbadet niyeti olmaksızın âdet kabilinden, bir kasıt bulundurmaksızın gelişmiş güzel yaptığı tasarrufları. 4. Folklor kabilinden olup kavminin anlatageldikleri şeyleri zikretmesi. Ümmü Zerr hadisi gibi. 5. O güne özgü bazı cüz'î maslahatın kastına yönelik olan, ümmetin tamamı için bağlayıcı olmayan sünnet. Devlet başkanı sıfatıyla ordunun techizatı, ayırıcı alâmet seçimi gibi konularla ilgili tasarrufları böyledir. Bkz. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, Hüccetullâhi'l-Bâliğa, I, 395-397 (İstanbul 2003)

etmek gerekir. Çünkü sünneti anlamada düşülen en büyük yanlışlardan birisi de, bu iki kısmı birbirine karıştırmaktır.

Bu yanlışlık, sünnetin sabit (sahih) olmasıyla alakalı olmayabilir. Aksine sünnet, sabit ve 'sahih' olabilir. Fakat bu yanlışlık, sünneti yanlış anlamadan kaynaklanabilir. Çünkü yanlış anlama, eski bir hastalıktır. Bu konuda sünnet için geçerli olan durum, Kur'an için de geçerlidir. İşte bu sebeple âlimlerimizden muhakkik olanlar, Allah ve Resûlü hakkında yanlış anlamadan bizleri sakındırmıştır.

3. Nassın, Kendisinden Daha Kuvvetli Bir Nass'la Çelişmekten Kurtarılması

Nassın, kendisinden daha kuvvetli bir nass ile örneğin Kur'an ile veya sayıca daha fazla, sağlamlık bakımından daha 'sahih', asıllara daha uygun, teşrî hikmetine daha lâayık olan diğerk hadisler ile veya kat'iyet ifade eden şeriatın genel maksatlarıyla çelişmekten salim olmasının pekiştirilmesi.

Çünkü hükümler, bir veya iki nasstan alınmaz. Aksine -bir araya getirilmek suretiyle- sağlam oluşuyla eminlik ve kesinlik ifade eden nasslar ve hükümler topluluğundan alınır.

Bu iş, Fıkıh Usûlü ilmi ile Hadis Usûlü ilmi meselelerinden önemli bir meseleyle ilişkilidir. Bu mesele de, "Teâruz" ve "Tercîh"tir. Nasslar, dış görünüşleri itibariyle birbirleriyle çelişebilir. Gerçekte ise böyle bir çelişiklik yoktur. Bu durumda fakihe veya âlime düşen görev; nass ile nassın dış görünüşü arasındaki çelişikliği mümkün olursa cem' etmekle veya tercih etmekle gidermesidir. İmam Suyûtî (ö. 911/1505) "*Tedrîbu'r-Râvî*"de tercih olunan hususları kaydetmiştir. Bunlar, 100'ü geçmiştir.

A. Teşrîî Konularda ve İdarede Başvurulan Sünnet

Sünnet yasama ve yönetmede, İslâm'ın ikinci kaynağıdır. Dâvetçi ve eğitimci, ondan mülhem mânaları, yönlendirici değerleri, engin hikmetleri, hayra yönlendirici, şerden sakındırıcı mesajları ortaya çıkarmak için ona başvurduğu gibi, fakih de hükümler çıkarmada ona müracaat eder.

Yalnız bu önemli işlevin hakkıyla yerine getirilebilmesi için, sünnetin, Resûlüllah (s.a.v)'den gelişinin ağır basması gerekir. Bu da, hadis ilminde delil gösterilecek hadisin 'sahih' veya 'hasen' olması şeklinde ifade edilir. Mısır'daki üniversite not değerlendirmesine göre; '*sahih*', takdirlik veya pekiyi derecesine benzer. *Hasen* de iyi veya orta dereceye benzer. Buna göre hasenin en üstü 'sahih'e ve en aşağısı da "zayıf"a yakındır.

Sahih Hadis: Senedin başından sonuna, hatta Resûlüllah (s.a.v)'e varıncaya kadar bir boşluk veya kopukluk olmaksızın, şaz ve illetten uzak bir şekilde adaletli ve tamamen zabt sahibi bir râvinin, kendisinin aynısı başka bir râviden rivayet ettiği hadistir.

Zahiren adalet sahibi oldukları halde bâtinen adaleti meçhul olan (mechûlu'l-hâl) veya kendisinden rivayette bulunan tek râviden başka hiçbir hadisçi tarafından tanınmayan (mechûlu'l-ayn); adaletli oluşunda veya zabtının tamamında veya halkaların herhangi birinde boşluk ya da kopukluk şüphesi bulunan veya -sika râvinin kendisinden daha sika bir râviye muhalefet etmesi olan- şaz veya kendisinde hadisin senedini ya da metnini yaralayıcı bir illet bulunan bir râvinin rivayet ettiği hadis kabul olunmaz.

Garip bir zanda bulunan kişi, ilimden ve ilim adamlarından asla şu şekilde zanda bulunmamalıdır: Ümmetin âlimleri, harekete geçen ve ilerleyen her şeyi kabul etmektedirler. Onlara birisi gelip, "Filancadan... filancadan... Resûlüllah (s.a.v)'den" derler. Onlar da, ona, 'Doğru söyledin!' derler. Kendilerine bir hadis getiren herkesin, ona, "Halkanın hangisinden çıkılabilir? Hocaları kimdir? İlim yolculuğu sırasındaki arkadaşları kimlerdir? Kendisinden ilim öğrenen talebeleri kimlerdir? Hocalarının, arkadaşlarının ve öğrencilerinin gözlem altında tutulması hakkındaki tavrı ve gidişatı nedir? Buna yeterli olmak ve takvayla delil getirilir mi? Ezber ve sağlamlılık yönüyle o kişiye tanıklık edebilir mi? Bunu ömrü boyunca sürdürebilir mi veya ömrünün sonunda değişikliğe uğrayabilir mi? Yaşlılık halindeyken kendisinden ilim öğrenen öğrencileri kimlerdir? Ömrünün sonlarında değişikliğe uğramadan önce kendisinden ilim tahsil eden kimlerdir?" şeklinde soru sormaları gerekmektedir.

Hasen Hadis: bu konuda ‘sahih’ hadisi gibidir. Yalnız ‘hasen’ hadisin ravilerinin derecesi, ezber ve zabt yönünden ‘sahih’ hadisin ravilerinden daha azdır.

Bu ümmetin âlimleri; fıkıh ilminin direği, helâl ve haramın esası olan şer’î-amelî hükümlerde delil getirebilecek hadislerde bu şartın aranması hususunda görüş birliğindedirler.

Yalnız bu âlimler; amellerin faziletleri, zikirler, rekaik (kalbi ince-likler), terğîb (iyi şeylere teşvik) ve terhib (kötü şeylerden sakındırma) ve buna benzer hususlarda açıkça sünnetin yasama kısmına girmeyen hadisler hakkında ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Selef âlimlerinden bazıları, bu tür konulardaki zayıf hadislerin rivayetinde müsamahalı davranmış ve bu hadisleri rivayet etmede bir sakınca görmemiştir.

Bu, mutlak bir müsamaha olmayıp onun belli bir alanı ve şartları vardır. Fakat çoğu kimseler, onu, kötü bir şekilde kullanmış, onunla insanları doğru yoldan saptırmış ve İslâm’ın tertemiz kaynağını kirletmişlerdir.

Nitekim vaaz, rekaik ve tasavvuf kitapları bu çeşit hadislerle doludur. Hatta bunlardan çoğunun, zayıf ve çürük hadisleri kontrol altına almadıklarını gördük. Öyle ki bir aslı ve bir senedi olmayan hadisleri, hatta Resûlüllah (s.a.v)’e atfen uydurulmuş hadisleri bile nakletmişlerdir. Âlimler ise insanları bu uydurma hadislerden sakındırmışlar ve bu uydurma hadislerin sahteliğini açıklamak için kitaplar tasnif etmişler ve bu uydurma hadislerin çeşitli kitaplarda nakledilmesi suretiyle halk arasında yaygınlık kazanmaması mahiyetinde yalan ile bâtil olduğunu açıklamaksızın bunları rivayet etmenin haram olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.

Yine bu çeşit çürük ve münker hadisler, tefsir kitaplarının çoğunda yaygınlık kazanmıştır. Hatta tefsir kitaplarından bir kısmı, Kur’an surelerinin faziletleri hakkındaki meşhur uydurma hadislere yer vermeyi gerekli görmüştür. Hâlbuki hâfız imamlar, bunun yanlış olduğunu ortaya koymuşlar ve bâtil olduğunu belirtmişlerdir. Bu tür uydurma hadisleri rivayet eden için ve kitabının sayfalarını bu tür hadislerle karalayan kimseler için herhangi bir özür bulunmamaktadır.

Fakat Zemahşerî (ö. 538/1143) Sa'lebî (ö. 427/1035), Beyzâvî (ö. 691/1291), İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) ve diğer tefsirciler kitaplarında uydurma hadislere yer verme hususunda ısrar etmişlerdir.

Hatta "*Rûhu'l-Beyân*"⁴²⁵ adlı tefsirin sahibi İsmail Hakkı Bursevî gibi bir tefsircinin, bu tür uydurma hadisleri kitabında zikretmeyi doğru bulduğunu ve onun, bu düşünceyi savunan bir avukat konumunda olduğunu görüyoruz. Öyle ki Tevbe Suresi tefsirinin sonunda yadırganacak bir tavırla şöyle diyor:

"Bilmiş ki, bu surenin sonlarında "*el-Keşşâf*" sahibi Zemahşerî'nin ve ona uyararak büyük tefsircilerden Kadı Beyzâvî (ö. 691/1291) ve Ebu's-Suûd Efendi'nin de zikrettiği bu uydurma hadisler hakkında âlimler ileri geri çok konuşmuşlardır. Bazı âlimler, bu uydurma hadisleri kabul ederken, uydurma olduğu iddialarına binaen, İmam Sağânî (ö. 650/1252) ve başkaları ise bu hususta olumsuz kanaat bildirmişlerdir.

"Kadir olan Allah müsamaha gösterecek şu fakir kula (Bursevî) zahir olan şudur: Bu hadisler ya 'sahih' ve kuvvetli, ya illetli ve zayıf yahut da mevzu ve uydurmadır. Eğer 'sahih' ve kuvvetli iseler, onlar hakkında konuşulacak bir şey yok. Eğer bunların senedleri zayıf ise, Nevevî (ö. 676/1277)'nin "*el-Ezkâr*", Ali b. Burhaneddîn el-Halebî'nin "*İnsânu'l-Uyûn*" ve İbn Fahrüddîn er-Rûmî'nin "*el-Esrâru'l-Muhammediyye*" adlı kitabı ve diğer kitaplarda ifade edildiği üzere, hadisçiler sadece terğîb (iyi şeylere teşvik etme) ve terhîb (kötü şeylerden sakındırma) hususunda zayıf hadisle amel etmenin caiz oluşunda ittifak etmişlerdir. Eğer bu hadisler, uydurma iseler; Hâkim ve başkaları şunu zikretmiştir: "Zahidlerden bir adam, Kur'an ve surelerinin fazileti hakkında hadis uydurma yoluna girmiş. Ona, 'Bunu niye yaptın?' diye sorulmuş, o da, 'İnsanların Kur'an'dan koptuklarını görünce (Kur'an ve surelerinin fazileti hakkında hadis uydurmak suretiyle) buna engel olmak istedim' demiş. Ona, Nebî (s.a.v), 'Her kim benim üzerime kasten yalan söylerse cehennemdeki yerini hazırlasın' buyurdu denilmiş; bunun üzerine o adam, 'Ama ben O'nun aleyhine değil, lehine yalan söyledim!!' demiştir."⁴²⁶

⁴²⁵ Bu tefsir, hem muhtasar ve hem de tam metin halinde Türkçe'ye tercüme edilmiştir

⁴²⁶ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, II, 977-978

Bursevî şunu kastetmektedir: Nebî (s.a.v) aleyhine yalan söz söylemek, İslâm'ın esaslarını yıkmaya ve İslam şeriatı ile ahkâmını bozmaya yol açar. Ama Nebî (s.a.v) lehine yalan söz söylemek ise böyle değildir. Çünkü Nebî (s.a.v) lehine yalan söz söylemek, O'nun şeriatına uymaya ve O'nun yolunda O'nun izini takip etmeye teşvik etmektedir. Şeyh İzzüddîn b. Abdüsselâm bu konuda şöyle der: "Söz, insanları maksatlarına götüren bir vesiledir. Dinî yönden güzel kabul edilen bir maksada, hem doğru ve hem de yalan sözle ulaşılması mümkün ise burada yalan söylemek haramdır. Eğer maksada, doğru söylemekle değil de yalnızca yalan söylemekle ulaşmak mümkün oluyorsa ve o maksadı gerçekleştirmek mübah ise burada yalan söylemek mübah olur. Eğer o maksad vacib ise yalan söylemek de vacib olur...."⁴²⁷

Burada "La havle velâ kuvvete illa billâhi'l-Aliyyi'l-Azîm" çekmekten ve "İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciun" demekten kendimizi alamıyoruz.

Sonra kişi, böylesi bir sözün, kendisini Allah'ın kitabını tefsir edenler arasına katan ve bazılarının fakih ve usûlcü dedikleri bir âlimden çıkmasına şaşırıp kalıyor! Tahkik ehli âlimler tarafından öncelikle bilinmesi gerekenleri dahi bilmeyen birisinde hangi fıkıh vardır acaba?!

Sufi meşrepli bu şeyh bilmiyor ki, Allah bizim için dinini kemale erdirmiş ve nimetini bizim üzerimize tamamlamıştır. Dolayısıyla birisinin kendi uydurduğu hadislerle bizim dinimizi tamamlamasına ihtiyacımız yoktur. Sanki o, (haşa) Yüce Allah'ın eksiklerini gideriyor ve Muhammed'e (güya) yaptığı iyiliği hatırlatarak şöyle diyor: "Ben senin noksan olan dinini tamamlamak ve ondaki açıklıkları kapatmak için uydurduğum hadislerle senin lehine yalan söylüyorum!"

İmam İzzeddin b. Abdüsselâm (ö. 660/1262)'in sözüne gelince, o bundan başka bir konuyla alâkalı olup savaş arabuluculuk, kendisini kovalayan bir zâlimden kaçan bir suçsuzu kurtarma ve bunun gibi yerlerde yalana ruhsat veren hadislerle ilgilidir. Bu tür sözler, bu konuların bulunabileceği yerlerde de zikrolunan şeylerdir.

⁴²⁷ Şeyh Abdülfettâh Ebu Gudde, Leknevî'nin, el-Ecvibetü'l-Fâdıla, s. 133-134'de yaptığı açıklamada Nebî'nin lehine hadis uydurmayı caiz gören görüşü reddedip ayıplayarak nakletmiştir. (İkinci baskı, Kahire 1984)

Ayrıca İzzeddin b. Abdüsselâm'ın aynı sözü, bu iddia sahibinin iddiasını reddetmektedir. Çünkü İzzüddîn b. Abdüsselâm, güzel görülen maksada hem doğru ve hem de yalan sözle ulaşması mümkün ise orada yalan söylemenin haram olduğunu zikretmiştir. Öyleyse burada şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Yalan hadislerin rağbet ettirdiği bütün faziletlerle ve korkutup-sakındırdığı tüm rezilliklere dair maksatlara 'sahih' ve 'hasen' hadislerle de ulaşmak şüphesiz mümkündür. O halde yalan (uydurma) kesin olarak haramdır, hatta büyük günahların en başındadır.

B. Sahih Hadisleri Reddetmek, Uydurma Hadisleri Kabul Etmek Gibidir

Uydurma ile bâtil hadisleri kabul etmek ve bu hadisleri Resûlullah (s.a.v) 'e nispet etmek ne kadar hatalı, yanlış ve tehlikeli ise; heva, kendi fikrini beğenme, Allah ve Resûlü (s.a.v)'e karşı bilgiçlik taslamak, bu ümmet ve bu ümmetin âlimleri, imamları, en faziletli nesilleri ile en hayırlı asırları hakkında su-i zan beslemek suretiyle 'sahih' olan hadisleri reddetmek de o kadar bâtildir. Geçmiş asırlarda ümmetin avamı, çürük ve yalan hadisleri kabul etmekteydiler. Bu asırda ise ümmetin avamı; bir bilgiye, bir yol göstericiye ve aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın 'sahih' hadisleri bile reddetmişlerdir. Burada "avam" ile, ümmi (okuma-yazma bilmeyen) kimseler ile benzerlerini kastetmemekteyiz. Çünkü bunlar, kendilerinin güzel görmediği işler hususunda akıl vermeye kalkmazlar. "Avam" ile ancak evlerine kapılarından girmeyen, bilgiyi kaynağından almayan, formalite şeyleri ilim diye bilen ve bu formalite şeyleri ikinci kaynaklardan, müsteşriklerden, misyonerlerden veya benzerlerinden aşırı gururlu olan üst tabakadan kimseleri kastetmekteyiz.

Burada önemli olan husus şudur: Hiçbir neden yok iken 'sahih' hadisleri kabul etmemek, eşitlik sınırında dinde reddedilmiş hadisleri kabul etmek gibidir.

Çünkü yalan hadisleri kabul etmek, dinde olmayan şeyleri ona sokar. Fakat 'sahih' hadisleri reddetmek ise dinden olan şeyleri ondan çıkarır. Şüphe yok ki gerek bâtilin kabulü ve gerekse hakkın reddi, ikisi de yerilip reddedilmiştir.

1. Önceki Düşmanların Sünnete Karşı Şüpheleri

Hak yoldan sapanların ve bidatçilerin önceden beri bazı şüpheleri ve iddiaları vardır. Âlimler ile araştırmacılar, sözkonusu bu şüpheleri ve iddiaları çeşitli şekillerde çürütmek ve geçersiz kılmak suretiyle tasfiye etmişlerdir.

İmam Şâtıbî (ö. 790/1388) der ki:

"Bidatçi türedilerden bir topluluk, hadisleri reddetmek üzere, hadislerin zan ifade ettiğini, zannın ise Yüce Allah'ın şu ayetlerinde olduğu gibi Kur'an'da zemmedildiğini ileri sürmüştür: "Onlar sadece *zanna* ve nefislerinin isteğine uymaktadırlar"⁴²⁸ ve, "Onlar sadece *zanna* uymaktadırlar. Oysa zan 'hakikat'ten bir şey ifade etmez."⁴²⁹ Ve bu manaya gelen diğer ayetler... Öyle ki bu kimseler, nass olarak Kur'an'da haram olmadığı halde, Yüce Allah'ın, Nebî (s.a.v)'in lisanıyla haram kıldığı şeyleri helâl saymışlardır. Onlar bununla ancak akıllarınca güzel gördükleri şeyleri kendileri için sabit kılmayı amaçlamışlardır. Âyet ve hadislerde kast olunan zan ise, onların iddia ettiklerinden başkadır. Biz bu zannı şu üç şekilde anlamaktayız:

Birincisi: Din esasları hakkındaki zan. Zanla hareket eden kimsele-re göre, zannın zıddının da olma ihtimalinden dolayı, âlimlerce zan bir şey ifade etmez. Bu tür bir zannın aksine ikincil meselelerde, zanla amel delâlet eden delillerden ötürü, şeriat ehline göre onunla amel edilir. Dolayısıyla ikincil (fer'i) meseleler dışında zan yerilmiştir. Bu, doğrudur. Âlimler bunu bu alanda zikretmişlerdir.

İkincisi: Zan burada tercih unsuru bir delil olmaksızın, çelişkili iki şeyden birisini diğerine tercih etmektir. Şüphesiz burada da nefsanî hüküm verme sözkonusu olduğu için bu da yerilmiştir. Bu sebeptendir ki âyette hemen peşinden gelmiştir: "Onlar ancak *zanna* ve *nefislerinin istediğine* uymaktadırlar"⁴³⁰ âyetinde zannın peşi sıra "Nefsin isteğine

⁴²⁸ en-Necm, 53/23

⁴²⁹ en-Necm, 53/28

⁴³⁰ en-Necm, 53/23

uyuma” gelmiştir. Sanki onlar, herhangi bir hususa sırf belli bir garaz ve istekle meylediyorlar. Bundan dolayı zannın kötülendiği sabittir.

Herhangi bir delile dayanan zan ise bunun aksinedir. Bu tür bir zan, genel itibariyle yerilmiş değildir. Çünkü bu zan türü, hevaya (isteğe) uymanın dışındadır. Bu nedenle de ispat edilmiş ve ikincil meseleler (füru’) gibi benzeriyle amelin uygun olduğu yerde gereğince de amel edilmiştir.

Üçüncüsü: Zan, iki çeşittir: Birincisi, katî bir asla dayanan zandır. Her nerede olursa olsun şeriatta bu zanla amel edilmiştir. Çünkü bu zan, belirli bir asla dayanmıştır ve mahiyeti bilinen kabildendir. Diğeri ise katî bir asla dayanmayan zandır. Daha doğrusu, ya herhangi bir “a-sıl”dan başka bir şeye dayanmıştır ki yukarıda belirtildiği gibi yerilmiştir veya kendisi gibi bir zanna dayanmıştır. Eğer bu zan türü, aynı şekilde katî bir asla dayanıyorsa o zaman durum birincideki gibi olur. Yahut başka bir şeye dayanıyorsa o zaman bu da yerilmiştir. Her hâlükârda sencedi ‘sahih’ olan bir haber-i vahidin, şeriatta katî bir asla dayanması gerekir. Ki böylece bunu kabulü vacip olsun. İşte buradan hareketle onu mutlak olarak kabul ettik. Ama herhangi bir asla dayanmadığı için kâfirlerin zanlarının reddedilmesi, onlara itibar edilmemesi gerekir.”

Bu son cevap, Şâtibî’nin “*el-Muvâfakât*”⁴³¹ kitabında genişçe ele alınan bir aşıldan faydalanılarak verilmiştir. Elhamdülillah.

Bazı sapkınlara; hadisleri reddetmede haddi aşmış, ona itimat edenlerin görüşlerini reddetmiş, böyle bir görüşü akla aykırı ve görüş sahiplerini ise mecnunlardan saymıştır.

Tefsirci Ebu Bekr İbnü’l-Arabî (ö. 543/1148) Doğu’da karşılaştığı ve Allah’ın görüleceğini inkâr edenlerin birinden şunu anlatır: “Ona, ‘Yüce Allah’ın ahirette görüleceğini benimsediğini söyleyen bir kimse tekfir edilir mi, edilmez mi?’ diye soruldu. O da, ‘Hayır, (tekfir edilmez). Çünkü Allah’ın görüleceğini söyleyen kimse, bu düşüncesini, makul olmayan (zannî hadislerle) söylemiştir. Makul olmayan bir delile dayanan kimse ise kâfir olmaz!’ diye cevap verdi. İbnü’l-Arabî der ki:

⁴³¹ Bu eser, Mehmet Erdoğan tarafından (1993 İstanbul) tercüme edilmiştir.

"İşte bizim, onların yanında konumumuz! Artık başarabilen kimse, nefsin isteğine uymaya sebep olan hususları düşünüp ders alsın. Allah, fazl-u keremiyle bizi bundan korusun."⁴³²

İmam İbn Kuteybe (ö. 276/889) de *"Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis"*⁴³³ adlı kitabında sünnet düşmanlarının ileri sürdüğü külli ve cüz'î şeylerden çoğunu zikretmiş, sonra bu şüphelere tek tek cevap vererek iptal etmiş, onların ateşini küle çevirip söndürmüştür.

2. Yeni Düşmanların Sünnete Karşı Şüpheleri

Asrımızda ise sünnete karşı yeni düşmanlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları bizim diyarımızın dışındadır. Müsteşrikler ile misyonerler gibi. Bazıları ise diyarımızdadır. Bunlar, Müsteşrikler ile misyonerlere öğrencilik yapmış ve dolaylı ya da dolaysız bir şekilde onlardan etkilenmişlerdir.

Bu yeni gelenler, eski hasımların silahlarını kullandıkları gibi, onlara, asrın kültürünün ilham ettiği yeni silahları da ilâve ettiler. Böylece eskiler ve yeniler, yayasıyla-süvarisiyle, sünnete, sünnet kitaplarına, âlimlere ve metodlarına karşı koymak üzere bir araya geldiler. Bunun için bir takım güç ve entrika sahipleri ve müesseseler de onları destekledi. Fakat Yüce Allah, sünnet için, şüphe sahiplerinin şüphelerine karşı, oldukça isabetli delillerle ve bayağı insanların bâtil iddialarına karşı onları kahreden gerçeklerle mukavemet eden asrın dahîlerini hazırlayıp güçlendirdi. *"Böylece Hakk gerçekleşti ve onların yaptıkları bâtil oldu. Orada yenildiler ve küçük düştüler."*⁴³⁴

Bu âlimlerden; fakih dâvetçi mücahid bir ilim adamı olan Mustafa es-Sibaî (ö. 1384/1964)'yi *"es-Sünnetü ve Mekânetuhâ fi't-Teşrû'l-İslâmî"* (Sünnet ve İslâmî Yasamadaki Yeri)⁴³⁵ adlı değerli ve faydalı

⁴³² Şâtibî, İ'tisâm, I. 235-237

⁴³³ Bu eser, Hayri Kırbaçoğlu tarafından "Hadis Müdafaası" adıyla (İstanbul 1989, ikinci baskı) Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

⁴³⁴ el-A'râf, 7/118-119

⁴³⁵ Bu eser, Edip Gonenç tarafından *"İslâm Hukukunda Sünnet"* adıyla (İstanbul 1981) Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

kitabını zikretmemiz yeter. Allah ona rahmet eylesin ve onu mizanında hasenat ve katında yüksek dereceler için vesile kılsın.⁴³⁶

C. Kur'an'ın Yol Göstericiliğiyle Yetinmek

Sünnet düşmanlarının şüphelerinden birisi de; Kur'an'ın her şeyi etraflıca açıkladığı yaklaşımı çerçevesinde Kur'an'la yetinme iddialarını sürdürmeleri sebebiyle sünneti reddetmeleridir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Bu Kitab'ı, sana; **her şey için bir açıklama**, bir hidâyet ve bir rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.”⁴³⁷

Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Doğrusu onların (geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. (Bu Kur'an) uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden, **her şeyi açıklayan** (bir kitaptır); iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir.”⁴³⁸

Ayrıca Yüce Allah bize Kur'an'ı korumayı garanti etmiştir. Sünneti korumayı ise garanti etmemiştir.

Cevap: Sünnet, herhangi bir şüphe olmaksızın Kur'an'ın açıklamasıdır. Bu nedenle de sünnet; Kur'an'ın mücmelini etraflıca açıklar, umumi hükümlerini tahsis eder, mutlak olanını kayıtlar. Eğer sünnet olmasaydı, namazın, orucun, zekâtın, haccın ve diğer şeylerin detaylarını bilemezdik. İşte bu sebeple Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “İnsanlara, kendilerine indirileni **açıklaman** için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik.”⁴³⁹

⁴³⁶ Yine bu âlimlerden; (“On Schacht's Origins of Muhammadan Jurisprudence” (İslam Fıkhı ve Sünnet) adlı eseriyle) müsteşrik Schacht'a cevap veren Dr. Muhammed Mustafa el-A'zâmî'yi, “*et-Envâru'l-Kâşife*” adlı kitabın sahibi Şeyh Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî el-Yemânî'yi, “*Zulumâtu Ebu Reyze*”yi ve (“Sünnet Müdafaası” adıyla Türkçe'ye tercüme edilen) “*Difâu anî's-Sünneti*” adlı kitabın sahibi Ebu Şehbe'yi ve (“*Sünnetin Tespiti*” adıyla 2005'de Türkçe'ye çevrilen) “*es-Sünnetü Kable't-Tedvîn*” ile Ebu Hüreyre hakkındaki “*Ebu Hüreyre Râviyetu'l-İslâm*” adlı kitapların sâhibi Dr. Accâc el-Hatîb ve burada zikredemeyeceğimiz daha birçok kimseyi saymak mümkündür.

⁴³⁷ en-Nahl, 16/ 89

⁴³⁸ Yusuf, 12/111

⁴³⁹ en-Nahl, 16/ 44

Ayrıca Kur'an bize Allah'a itaat etmeyi emrettiği gibi Resûlüllah (s.a.v)'e de itaat etmeyi emretmektedir:

“De ki: Allah'a itaat edin; **Resûl'e de itaat edin.**”⁴⁰

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. **Resûl'e itaat edin** ve sizden olan ulu'l-emre de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve Resûl'e götürün.”⁴¹

Âlimler, herhangi bir işi “Allah'a götürme”nin, onun kitabına götürmek olduğu ve “**Resûl'e götürme**”nin de onun sünnetine götürmek olduğu hususunda icma etmişlerdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Bu sebeple **Peygamber'in emrine aykırı davrananlar**, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.”⁴²

“Allah'ın Kur'an'ı koruduğu yani Kur'an'ı koruma işini üstlendiği ve sünneti koruma işini üstlenmediği” iddiasına gelince, imam Şâtıbî (ö. 790/1388) “el-Muvâfakât” adlı eserinde “Kur'an'ı koruma işinin, sünneti de korumayı garanti ettiğini, çünkü sünnetin Kur'an'ın bir açıklaması olduğunu ve açıklanan şeyin korunmasının onu açıklayanın da korunmasını gerektirdiğini açıklamıştır.

D. Hatalı Anlayış Sebebiyle Hadisi Reddetmek

Bizim burada dikkat çekeceğimiz husus şudur: Alanında uzman ve araştırma sahibi olmayan bir kimsenin zihnine takılan hatalı anlayışa binâen sünnet ve ‘sahih’ hadisleri ret etmesidir. Biz sünneti anlama hususunda tecenniyle hareket etmenin, en iyi olanı araştırmanın, konuyla ilgili incelemeleri ortaya koymaya çalışmanın ve sünnet alanında kaynaklar ile sünnet ehline müracaat etmenin zorunluluğuna inanıyoruz. Bu, ileri sayfalarda üzerinde duracağımız bir meseledir.

⁴⁰ en-Nûr, 24/54

⁴¹ en-Nisâ', 4/59

⁴² en-Nûr, 24/63

E. Yanlış Anlayış Sebebiyle Sahih Hadislerin Reddedilmesi

Sünnetin maruz kaldığı problemlerden birisi; bazı aceleci insanların bir hadisi okuyunca manasını anlamada yanılığa düşmesi ve hadisi bu yanlış anlayışla tefsir etmesidir. Bu mânâ, o kişiye göre makbul değildir. İşte o kimse, kabul edemeyeceği bir mânâyı içerdiğini sanarak hemen hadisi reddetmeye kalkışır.

Eğer o kişi, insafli davranırsa ve biraz düşünüp araştırırsaydı, hadisin mânasının anladığı gibi olmadığını muhakkak bilecekti. Oysa o kişi, kendisine göre, hadise öyle bir anlam vermiştir ki onu ne Kur'an ve sünnet getirmiştir, ne Arapça o manayı gerektirmiştir ve ne de kendisinden önce onu saygın bir âlim söylemiştir.

• **“Peygamber, ben ay halinde iken de bana emrederdi ben de izarımı (peştamalımı) bağlardım, tenini tenime dokundururdu” şeklindeki Âişe (r.anhâ) Hadisi**

Bu hadislerden birisi de; Buhârî ile birçok kimsenin, müminlerin annesi Âişe (r.anhâ)'nın rivayet ettiği **“Peygamber, ben ay halinde iken de bana emrederdi ben de izarımı (peştamalımı) bağlardım, tenini tenime dokundururdu”**⁴⁴³ hadisidir.

“Mecelletu'l-Arabiyyeti'l-Kuveyyiyye”nin yazarlarından birisi, yaklaşık otuz yıl kadar önce bu hadisi inkâr etmiş ve bu hadisin, Kur'an'ın **“Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın”** âyetine ters düştüğü iddiasıyla bu hadisi reddetme mahiyetinde bir makale yazmıştır.

Yazar der ki: Kur'an, ay halinde kadınlardan uzak durmayı emrediyor. Hadis ise Resûl'ün, tenini, hanımı Âişe'nin tenine peştamalının üstünden dokundurduğunu söylüyor.

Cevap: O yazara detaylı olarak bir cevap verdim. Bunu, o vakit gazetelerde ve dergilerde neşrettim. Ayrıca bu yazıyı, **“Fetâva-i**

⁴⁴³ Buhârî, Hayz 5, İtikaf 4; Müslim, Hayz 1 (293); Tirmizî, Taharet 99 (132)

Muâsıra⁴⁴⁴ adlı kitabımın birinci cüz'ünde neşrettik. Bu reddiyenin özeti şudur: Yazarın anladığı gibi, hadis ile Kur'an arasında herhangi bir çelişki bulunmamaktadır. Çünkü hadis, Kur'an'ı tefsir etmekte ve Yüce Allah'ın âyette emrettiği "uzak durma"nın manasını açıklamaktadır. Âyette "uzak durma" ile kastedilen, Yahudilerin yaptığı gibi ay hali sırasında kadından tamamen kaçınmak demek değildir. Nitekim Yahudilerden biri, ay hali olan hanımıyla aynı mekânda gecelemezdi. Âyette "uzak durma" ile kastedilen; erkeğin, hanımıyla ay halinde iken cinsel ilişkiye girmemesidir. Kocanın, bunun dışında bir şeyle hanımından istifade etmesi; yasaklanan uzak durmadan değildir.⁴⁴⁵

• **"Allah'ım! Beni Miskin Olarak Yaşat..." Hadisi**

İbn Mâce'nin, Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan⁴⁴⁶ ve Taberânî'nin ise Ubâde İbnü's-Sâmit (r.a.)'tan⁴⁴⁷ rivayet ettiği **"Allah'ım! Beni miskin olarak yaşat, miskin olarak öldür ve beni miskinler zümresinde haşret"**⁴⁴⁸ hadisini bazı kimseler okuyup, burada geçen "miskin" kelimesinden "fakirlik" ve "insanlara muhtaç olma"yı anladılar. Bu ise Nebî (s.a.v)'in fakirlik fitnesinden Allah'a sığınması⁴⁴⁹ ve Allah'tan iffetli olup başkalarına muhtaç etmemesini istemesi;⁴⁵⁰ Sa'd (r.a.)'a, "Allah takva sahibi ibâdetleri gizli yapan, gösterişsiz zengini sever"⁴⁵¹ buyurması ve Amr İbnü'l-Âs (r.a.)'a ise, "Salih bir kimse için helâl bir mal ne

⁴⁴⁴ Bu eser, bir heyet tarafından Türkçe'ye (İstanbul 1994) tercüme edilmeye başlanmıştır. Halen tercümesi devam etmektedir. Ayrıca bu eserin, daha önce yapılmış farklı bir tercümesi de vardır.

⁴⁴⁵ Bu konuda **"Fetâva-i Muâsıra"** adlı kitabımızın birinci cüz'ünde "Sahîh-i Buhârî'yi Savunma" ile ilgili fetvamıza bakabilirsiniz.

⁴⁴⁶ İbn Mâce, Zühd 7 (4126)

⁴⁴⁷ Taberânî. Bkz. Heyzemî. Mecmau'z-Zevâid, X, 262

⁴⁴⁸ Bkz. Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (1261). Bazıları bu hadisin zayıf olduğunu iddia etmişlerdir. Hadisin zayıf olması durumu, Âişe (r.anhâ) yolundan geleni böyledir (Tirmizî, Zühd 37 (2352)). Fakat sözkonusu Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) ile Ubâde İbnü's-Sâmit (r.a.)'tan gelen hadisler ise zayıf değildir.

⁴⁴⁹ Buhârî. Deavât 39, 44; Müslim, Zikr 49 (589)'de Âişe (r.anhâ)'dan rivayet etmiştir. Bkz. Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (1288).

⁴⁵⁰ Müslim, Zikr 72 (2721); Tirmizî, Deavat 73 (3489); İbn Mâce, Dua 2 (3832)'de Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan rivayet etmiştir. Bkz. Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (1275).

⁴⁵¹ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 168; Müslim, Zühd 11 (2965)'de Sa'd b. Ebi Vakkâs (r.a.)'tan rivayet etmiştir. Bkz. Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (1288).

güzelidir"⁴⁵² buyurmasıyla bir çelişki ortaya çıkar.

Bazıları bu çelişki yüzünden sözkonusu hadisi reddetmiştir. Gerçekte ise, burada "*miskinlik*" ile, "fakirlik" kastedilmemektedir. Nebî (s.a.v) bunu nasıl kastetmiş olabilir ki! Bizzat kendisi fakirlikten Allah'a sığınmış ve fakirliği küfürle birlikte anmıştır: "Allah'ım! *Küfür* ve *fakirlikten* sana sığınırım"⁴⁵³ ve Rabbi ise Nebî (s.a.v)'e zenginlik ihsan etmiş ve bununla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "Seni fakir buldu da, *zengin* etmedi mi?"⁴⁵⁴

Doğrusu burada "*miskinlik*"ten maksat, tevazu ve alçakgönüllü olmaktır. Nitekim Allâme İbnü'l-Esîr (ö. 606/1209) bununla ilgili olarak şöyle der: "Nebî (s.a.v), bununla, tevazu ve alçakgönüllü olmayı, zorbalardan ve büyüklük taslayanlardan olmamayı kastetmiştir."

Nebî (s.a.v) (s.a.v), şekil ve görünüş itibariyle bile olsa büyüklük taslayanların hayatından uzak bir hayat yaşamıştır. Köleler ve fakirler gibi oturmuş, onların yediği gibi yemiştir. Öyle ki yabancı bir kimse gelir ve Nebî (s.a.v)'i, sahabilerinden ayırt edemezdi. Çünkü Nebî (s.a.v), onların yanında, onlardan birisi gibiydi. Evinde kendi eliyle a-yakkabısını onarır, elbisesini yamar, koyununu sağar, cariyeye ve uşakla birlikte değirmenle un öğütürdü.

Bir adam, (bir gün) Nebî (s.a.v)'in yanına girmişti. Bu adam, Nebî (s.a.v)'e olan saygısından dolayı eli-ayağı birbirine dolaşmıştı. Bunun üzerine Nebî (s.a.v), o adama, 'Kendine sahip ol. Ben bir kral değilim. Doğrusu ben Mekke'de kurutulmuş et yiyen Kureyş'ten bir kadının oğluyum' buyurmuştu.⁴⁵⁵

⁴⁵² Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 197, 202; Hâkim, el-Müstedrek, II, 2'de bu hadisi rivayet etmiştir. Hâkim bu hadisin 'sahih' olduğunu belirtmiştir. Zehebî de buna katılmıştır. Konuyla ilgili olarak "*Müşkilâtu'l-Fakr*" adlı eserimizde yer alan tahriçteki ilk hadis.

⁴⁵³ Hâkim, el-Müstedrek, I, 252; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 12'de Enes (r.a.)'tan rivayet etmiştir. Bkz. Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (1285).

⁴⁵⁴ ed-Duha, 93/8

⁴⁵⁵ İbn Mâce, Et'ime 30 (3312); Hâkim, el-Müstedrek, III, 50'de Ebu Mes'ud el-Bedrî (r.a.)'tan.

• **Dini Yenileme (Tecdid) Hadisi**

Bazıları da Ebu Dâvud ile Hâkim'in, Ebu Hüreyre (r.a.)'tan merfû' olarak rivayet ettiği ve birçok kimsenin 'sahih' kabul ettiği, "**Allah bu ümmete her yüz senenin başında, o (ümmetin) dinini yenileyecek birini gönderir**"⁴⁵⁶ hadisini okuyup burada geçen "**yenilik**"ten; dinin gelişmesi ve zamana uyum sağlamasını anlamışlar ve "Din yenilenmez, sabittir ve değişmezdir. Dinin gelişmeye uyum sağlaması gerekmez. Fakat gelişmenin üzerine düşen, dine uyum sağlamaktır" demişlerdir.

"Dinin yenilenmesi" iddiası, onun ilkelerini ve öğretilerini ıslah ederek insanların ihtiyaçlarını karşılayacak ve gelişmeleri taşıyabilecek şekilde her asırda ortaya yeni bir sistem koymamız demektir. Böyle bir şey ise gerçekleri tersine çevirmektir. Zaten hadis de bu iddiayı kabul etmemektedir.

Bu iddiada bulunan kimsenin "**yenileme**"den kastettiği, eğer (yukarıda geçen) açıklaması ise o zaman onun dediği doğrudur.

Bir araştırmamda da belirttiğim gibi, "**yenileme**"den maksat; dini anlama, ona iman ve onunla amelde yeniliktir. Çünkü bir şeyin yenilenmesi, onun inşa edilip ortaya çıktığı günkü gibi, eski olmasına rağmen sanki yeniymiş gibi eski haline döndürmeye çalışmaktır. Bu ise onun ilk şekline en yakın hale gelinceye kadar, zayıflayan yerinin takviye edilmesi, yıkılan yerinin onarılması ve yarılan yerin birleştirilmesiyle olur.

"**Yenileme**"nin manası, onun eski halinin değişmesi veya eskimesiyle ilgisi olmayan diğer yeni bir şeyle değiştirilmesi demek değildir. Bu, herhangi bir şeyde yenilik sayılmaz.

Bu konuyu somut bir örnekle ele alalım: Tarihî değeri olan bir binanın yenilenmesini kastettiğimizde, buradaki yenilemenin manası; onun aslının, şeklinin ve belirgin alâmetlerinin aynı özellikleriyle kalması, doğal etkilerden dolayı bozulan yerlerinin onarılması, ona bitişik yerlerin,

⁴⁵⁶ Ebu Davud, Melahim I (4291): Hâkim, el-Müstedrek, IV, 522; Beyhakî, "**Ma'rifetu's-Sünen ve'l-Âsâr**"da ve daha birçokları rivayet etmiştir. (Münâvî'nin) Feyzul-Kadîr, II, 282'de de geçtiği gibi Irâkî ile Suyûfî bu hadisin 'sahih' olduğunu belirtmiştir.

girişlerin güzelleştirilip ona giden yolun düzenlenmesi ve onun bilinir hale getirilmesi...demektir. Yoksa “*yenileme*”den maksat, onu yıkıp yerine modern bir tarzda büyük bir bina dikmek değildir.

İşte din de böyledir. “*Yenileme*” ile ona yeni bir biçim kazandırmak kastedilmeyip Resûlüllah (s.a.v), sahabesi ve onlara en güzel bir şekilde uyan tâbiun dönemindeki haline döndürülmesi kastedilmektedir.⁴⁵⁷

• ***İslâm Beş Şey Üzerine Bina Edilmiştir Hadisi***

Asrımızda ‘sahih’ bir hadisin eksik bir anlayışla reddi yönünden iştitiğim en acayip şeylerden birisi de; insanlardan bazısının, Müslümanların büyük-küçük ve genel-özel hepsinin ezberlediği en meşhur bir hadisi reddetmesidir. Bu da, Abdullah b. Ömer (r.a.) ile birçok kimsenin rivayet ettiği, “*İslâm beş temel üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, Ramazan orucunu tutmak ve oraya gitmeye gücü yetenlere Beytullah'ı hacetmek*”⁴⁵⁸ hadisidir.

Bu cesur cahilin kanıtı ise şudur: “Hadis, İslâm'da önemli olmasına rağmen “cihat”ı zikretmemiştir. Bu da, onun uydurma olduğuna bir delildir.”

Oysa bu kişi, cihadın, insanların hepsine değil, ancak bazısına farz olduğunu, özel şartlar ve belirli durumlar dışında herkes için farz-ı ayn olmadığını da bilmemektedir. Çünkü cihat, bütün Müslümanların tâbi olduğu bu beş esastan farklıdır.

Bu kişinin mantığı eğer doğru ise; Yüce Allah, kitabında müminlerden, takva sahiplerinden, Rahman'ın kullarından, iyi kimselerden, ihsan

⁴⁵⁷ Katar Üniversitesi'nde (1987) çıkan “*Merkezu Buhûsi's-Sünnet ve's-Sîret*” (Sünnet ve Sîret Araştırmaları Merkezi) dergisinin 2. sayısındaki (s. 11-144) “*Tecdîdu'd-Dîn fi Dav'i's-Sünne*”- (Sünnet Işığında Dinin Yenilenmesi) (s. 29) adlı araştırmamıza bakabilirsiniz. Ayrıca bu yazı, Beyrut'taki el-Mektebetü'l-İslâmî'nin yayınladığı “*Min Ecli Sahvetin Râşide*” adlı bir kitapta yayımlandı.

⁴⁵⁸ Buhârî, İman 1; Müslim, İman 20 (16) Nesâî, İman 13; Tirmizî, İman 3 (2609)'de Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan.

sahiplerinden, akıl sahiplerinden ve daha birçok kimseden övgüyle bahsedip, onlara büyük mükâfatlar vaat ettiği halde, bu vasıfları arasında cihadı zikretmediği için o kimsenin bu Kur'an âyetlerini de reddetmesi gerekirdi.

Bu konuda takva sahiplerinin vasıflarını (Bakara, 2/2-5), iyiler ve doğru kimselerin vasıflarını (Bakara, 2/177), müminlerin vasıflarını (Müminûn, 23/1-10), Rahman'ın kullarının vasıflarını (Furkân, 63-77), takva ve ihsan sahiplerinin vasıflarını (Zâriyât, 51/15-23), Allah'ın cennetlerinde ikram olunanların vasıflarını (Meâric, 70/22-35) okuyabilirsin. Yüce Allah'ın kitabındaki bu ve benzeri bütün yerler, cihadı zikretmemiştir. Buna göre bu küstah cahil kişi, Yüce Allah'ın kitabındaki bu âyetleri de reddedecek mi?!

Şeyhülislâm İbn Teymiyye (ö. 728/1327), İslâm'ın, sözkonusu bu beş şeyle sınırlandırılıp cihat, anne-babaya iyi davranmak, sila-i rahim ve benzeri temel görevlerin zikredilmemesinin sebebini şöyle açıklamaktadır:

"Sorulan sorulardan birisi de; Allah'ın farz kıldığı zahirî ameller, bu beş şeyden çok olmasına rağmen Nebî (s.a.v), niçin "İslâm bu beş şeydir" buyurmuştur? Bazı insanların, bunların İslâm'ın nişanelerinin en açık ve en büyükleri olduğu, kulun bunları yerine getirmesiyle İslâm'ı tamamlayacağı, bunu terk etmesiyle ise ona olan bağının çözüldüğünün anlaşılacağı şeklinde cevap vermiştir.

Bu meseleyi incelediğimizde şunu görürüz: Nebî (s.a.v), kulun mutlak olarak Rabbine teslim olacağını ve sadece Allah'a ibâdet etmek üzere herkese farz olan dini yalnız Allah'a özgü kılarak O'na kulluğa gücü yeten herkesin üzerine düşeni, yani bu beş esası zikretmiştir. Bunların dışındakiler ise çeşitli maslahatlar sebebiyle farz olur ve bu farz olma durumu ise bütün insanları kapsamaz.

Cihat, iyiliği emretmek ile kötülükten alıkoymak ve devlet idaresinden buna bağlı olan durumlar, hüküm, fetva, okutma ve hadis rivayet etme ve benzeri hususlar, ya farz-ı kifâye olur ya da kul hakkı sebebiyle farz olur.

Bu da, kendisine hakkı geçen kimseye karşı farz olan özel bir durumdur. Bu hakkın düşmesiyle farz olma durumu da düşer. Uzlaşıldığında veya borcun kapatıldığında, borçların ödenmesi, gasp edilen şeylerin, emanetlerin, başkalarına bırakılan şeylerin geri verilmesi; kan, mal ve ırz ile ilgili haksızlıklarda hakkın alınması gibi kul hakları, insanların karşılıklı haklarından başka bir şey değildir. İnsanlar, bu tür şeylerden berî (uzak) olduklarında bu farz olma durumu düşer. Böylece bu tür şeyler, bazı kimselere farz olur ve bazısına da farz olmaz; yine bazı hallerde farz olur ve bazı durumlarda ise farz olmaz. Bunlar, gücü yeten her kul üzerine Allah'a özgü bir ibâdet olarak farz kılınmamıştır. Bu sebeptendir ki Müslümanlar, Yahudi ve Hıristiyanlar da buna katılırlar. Bu beş esas ise bunun aksine olup sadece Müslümanların özelliklerindedir.

Aynı şekilde sıla-i rahim, karı-koca, çocuklar, komşular ve ortakların hakları ile ilgili farz olan haklar, şahitlikler, fetva, hüküm verme, devlet idaresi, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, cihat ve bunların hepsi bir takım geçici sebeplerle faydalar sağlamak ve zararları ise def'etmek için insanlardan sadece bazısına farz olur. Eğer bu şeyler, insan fiili olmaksızın meydana gelseydi, kişiye farz olmayacaktı. Eğer bu husus, ortak (genel) bir mesele ise o zaman farz-ı kifâye'dir. Eğer bu husus, özel ise o zaman A şahsına değil de, B şahsına farz olur. Bu beş şeyin dışında insanlardan gücü yeten herkes, bizzat bir amelin farz olması konusunda ortak değildir. Mesela A şahsının hanımı ve akrabaları, B şahsının hanımı ve akrabaları değildir. Ramazan orucu, Beyt'i haccetmek, beş vakit namaz ile zekât ise bunun tersinedir. Zekât her ne kadar malî bir hak ise de Allah için yapılan bir görevdir. (Tevbe, 9/60'da işaret edilen) sekiz sınıf ise, onun dağıtılacağı yerlerdir. Bu sebeptendir ki, bu meselede niyet farzdır. Ayrıca birisinin izni olmaksızın bunları o kimse-nin adına yerine getirirse, zimmetinden kurtulmuş olur. Aynı zamanda kâfirlerden de istenir.⁴⁵⁹

⁴⁵⁹ İbn Teymiyye'nin, Mecmû'u'l-Fetâvâ, (VII, 314-316) içerisindeki "el-İmân" kitabından.

F. Manası Karmaşık Olsa Bile Sahih Bir Hadisi Çabucak Reddetmenin Pervasızlık Olması

Doğrusu -sahih ve sabit olsa bile- manası bize karmaşık gelen bir hadisi çabucak reddetmek pervasızlıktır. İlimde kök salmış kimseler, böyle bir şeyi yapmaya cesaret edemez.

Bu ilim sahibi kimseler, ümmetin ilk dönemdekilerine hüsn-ü zan beslerler. Onların bu hadisi kabul ettiği ve muteber bir hadis imamının da bu hadisi inkâr etmediği sabit olunca, bu durum da onların kural dışı herhangi bir söz veya sıhhatini sarsacak bir illetten dolayı hadisin eleştirecek bir yerini görmemiş olmalarını gerektirir.

İnsaflı bir âlime düşen görev; hadisin üzerinde durması ve ona ya akledilebilir bir mâna ya da uygun bir yorum bulmaya çalışmasıdır.

İşte Mutezile ile Ehl-i Sünnet arasındaki fark bu alanda ortaya çıkmaktadır.

Mutezile, ilmî ve dinî prensipleriyle çelişik gördükleri her problemlî hadisi hemen reddetme cihetine giderken, Ehl-i Sünnet böyle bir hadisi; yorumlamada, ihtilafın arasını uzlaştırmada ve dış görünüşünde çelişik olanlar arasında uygunluk sağlamada akıllarını çalıştırmaktadırlar.

Bundan dolayı İmam Ebu Muhammed İbn Kuteybe (ö. 267/880), Mutezile'nin; Kur'an'a veya akla ters düştüğünü, bizzat müşahedenin yalanladığını veya diğer hadislerle çelişki teşkil ettiğini iddia ettiği bazı hadisler etrafında koparmış olduğu fırtınalara karşı cevap olarak **"Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis"** adlı kitabını yazmıştır.

Ondan sonra ise Hanelî hadisçisi İmam Ebu Ca'fer et-Tahâvî (ö. 321/933) gelmiş, o da bu konuyla ilgili olarak dört cilt halinde **"Müşkilu'l-Âsâr"** adlı kitabını yazmış⁴⁶⁰ ve bu problemlî hadisler için kabul edilebilir yorumlar ve akla uygun yönler bulmaya çalışmıştır.

⁴⁶⁰ Metin tenkidinde ve hadislerin arasını bağdaştırmada çok önemli bir yere sahip olan ve tahkik, tahrir ile ta'likini Şuayb el-Arnaû't'un yaptığı bu değerli eser, 16 cilt halinde Müessesetu'r-Risâle tarafından basılmıştır.

Buradan şu da ortaya çıkmaktadır: Hadisin, Resûlüllah (s.a.v)'den 'sahih' olarak geldiği sabit olunca, hadisi anlamak için onu iyice incelemek ve sırf akla ters düştüğü gerekçesiyle onu reddetmekten ciddi bir şekilde sakınmak gerekir. Çünkü hata, hadiste değil de bizzat kişinin akla aykırı görüşünde gizli olabilir.

Bununla ilgili en açık örnek, müminlerin annesi Âişe (r.anhâ)'dan gelen bazı haberlerdir.

Âişe (r.anhâ), doğruluklarında ve hadisleri zabt etmelerinde şüphelenmeyen sahabenin rivayet ettiği bazı hadisleri, mânaları 'sahih' olmasına rağmen, ya Kur'an'a ya da İslâm'ın bazı temel prensiplerine ve benzeri hususlara muhalif olduğunu zannederek reddetmiştir.⁴⁶¹

Örnek olarak, ölünceye kadar eziyet edilen kediden dolayı cezayı anlatan "kedi" hakkındaki hadisi ele alalım: İmam Ahmed, Alkame'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Biz bir gün Âişe'nin yanında idik. Derken Ebu Hüreyre içeri girdi. Âişe (r.anhâ), ona, 'Bir kadın, bağlayıp doyurmadığı ve sulamadığı kediden dolayı azab gördü' diye hadis rivayet eden sen misin?' dedi. Ebu Hüreyre (r.a.), 'O hadisi, O'ndan yani Nebî (s.a.v)'den duydum' dedi. Bunun üzerine Âişe (r.anhâ), 'Sen o kadının kim olduğunu biliyor musun? O kadın, öyle yaparken, aynı zamanda kâfir idi. Çünkü mümin kimse, Yüce Allah'a göre bir kediden dolayı azab edilmeyecek kadar sevimlidir. Bu nedenle Resûlüllah (s.a.v)'den hadis rivayet ederken nasıl rivayet ettiğine iyi bak!' dedi."⁴⁶²

⁴⁶¹ Bedruddîn ez-Zerkeşî, "*el-İcâbe fime's-tedrakethu Âişe ala's-Sahâbe*"de bunları derlemiştir. Bu kitap, Bünyamin Erul tarafından "*Hz. Âişe'nin Sahabeye Yöneltiği Eleştiriler*" adıyla (Ankara 2002) Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

⁴⁶² Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 190'de bu hadisi kaydetmiştir. Heysemî devamla der ki: "Bu hadisi, İmam Ahmed rivayet etmiştir. Hadisin ravileri, 'sahih' kimselelerdir..."

Kadının kediyi hapsedmesinden dolayı cehenneme girişini ise; Buhârî, Bed'u'l-Halk 16; Müslim, Selam 152 (2243); İbn Mâce, Zühd (4256); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 269, 317, 467, 479, 501, 507; Beyhakî, Şuabu'l-İman, (1047)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

Ayrıca bkz: Buhârî, Enbiyâ 53, Bed'u'l-Halk 16, Müsakât 9; Müslim, Selam 151 (2242)'de ise Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan.

Buhârî, Ezan 90, Müsâkât 9; İbn Mâce, İkametu's-Salat 152 (1265)'de Esmâ' binti Ebi Bekr (r.anhâ)'dan.

Müminlerin annesi Âişe (r.anhâ), hadisin bu siygasıyla rivayetini ve Ebu Hüreyre (r.a.)'ın, Nebî (s.a.v)'den işittiğinde hadisin metnini iyice bellemediği zannıyla reddetmiştir.

Âişe (r.anhâ)'nın delili ise, bir kediden dolayı mümin bir kimseye azap edilmesini çok görmesidir. Çünkü Allah yanında mümin, konuşmayan bir hayvan yüzünden cehenneme atılmayacak kadar değerlidir.

Allah, Âişe (r.anhâ)'yı bağışlasın. O burada çok önemli bir şeyden gafil davranmıştır. O da yapılan işin gösterdiği şu husustur: Açlıktan ölünceye kadar kedinin hapsedilmesi; o kadının kalbinin donuk olmasına, Allah'ın zayıf yaratıklarına karşı katılığına ve merhamet ışıklarının kalbine girmediğine dair en açık bir delildir. Cennete ise ancak merhametli olan kimseler girer. Allah, ancak merhametli olan kimselere merhamet eder. Eğer o kadın, yerdekilere merhamet etseydi Yüce Allah da ona merhamet ederdi. Şüphesiz bu ve benzeri hadisler, insanî değerler açısından İslâm için bir övünç kaynağı sayılmaktadır. Öyle ki her canlı mahlûka hizmet edilmekte ve her yaş ciğer taşıyan canlıyı gözetmekten dolayı ecir verilmektedir.

Buhârî'nin rivayet ettiği diğer bir hadis de bu manayı tamamlamaktadır: "Bir adam, oldukça susamış bir köpeği suladı. Bu yaptığından dolayı Allah onu övdü ve bağışladı."⁴⁶³

"Zina etmiş bir kadın, susamış bir köpeğe su verdi. Bundan dolayı da Allah onu bağışladı."⁴⁶⁴

Konuyla ilgili diğer bir husus ise, Ebu Hüreyre (r.a.) bu hadisin rivayetinde tek kalmamıştır ki, hadisin lafızlarını iyi bellemediği zannedilsin. Mutlak olarak sahabenin en iyi ezberleyeni o olduğu halde, (onun hadisleri iyi ezberleyemediği) nasıl zannedilir?

Yine Ahmed, Buhârî ile Müslim, Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan rivayet ettiğine göre Resûlüllah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: "Bir kadın, bir kedi

⁴⁶³ Buhârî, Müsakât 9, Vudu' 33, Mezalim 23, Edeb 27; Müslim, Selam 153 (2244); Ebu Dâvud, Cihad 44 (2550); Muvatta', Sıfatu'n-Nebi 23; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 375, 517'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

⁴⁶⁴ Buhârî, Bed'u'l-Halk 17, Enbiya 54; Müslim, Selam 154 (2245); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 510; Ebu Ya'lâ, el-Müsned, X, 433; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, I, 170'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

yüzünden azaba uğratıldı. Çünkü açlıktan ölünceye kadar kadın onu hapsetti. Bundan dolayı da cehenneme girdi. Allah ona şöyle buyurdu: 'Kediyi hapsettiğinde onu ne doyurdun, ne suladın, ne de saldın. Bari salsaydın yeryüzündeki yılan, çeşitli canlılar, kuşlar gibi haşcrelerden yerdi de ölmezdi.'⁴⁶⁵

İmam Ahmed'in, Câbir (r.a.)'tan rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: "Ölünceye kadar bağladığı bir kediden dolayı bir kadın azaba uğratıldı. Onu salmadı ki yeryüzündeki canlılardan yeseydi."⁴⁶⁶

Ayrıca Ebu Hüreyre (r.a.) bu hadisi rivayetinde yalnız değildir ki onun iyi ezberleyememe ihtimali olsun. Kaldı ki yalnız kalsa bile bu, hadise hiçbir şekilde zarar vermez.

⁴⁶⁵ Buhârî, Enbiyâ 53, Bed'u'l-Halk 16, Müsakât 9; Müslim, Selam 151 (2242)

⁴⁶⁶ Bkz. Sahîh Câmiu's-Sağîr ve Ziyâdetihi, (3995, 3996) nolu iki hadis.

III. Bölüm

Sünnetin, Fakih ve Dâvetçi İçin Bir Kaynak Olması

- Hukuk ve Yasama Alanında Sünnet
- Tebliğ ve Terberlik Alanında Sünnet
- Terğib ve Terhîb Konusunda Zayıf Hadis Rivayeti Hakkındaki Görüşün İncelenmesi

1. Hukuk ve Yasama Alanında Sünnet

Sünnet, fıkıh ve yasama için, Yüce Allah'ın kitabından sonra ikinci kaynaktır.

Bu sebeptendir ki, sünnet bahsinin -şer'i hükümler için bir kaynak ve bir delil oluşu itibariyle- bütün mezheplerin Fıkıh Usûlü kitaplarında geniş bir yer kapladığını görmekteyiz.

Hatta İmam el-Evzâî (ö. 157/774) der ki: "Kitab'ın sünnete olan ihtiyacı, sünnetin kitaba olan ihtiyacından daha fazladır."⁴⁶⁷

Çünkü sünnet, Kur'an'ı beyan edicidir. Bu nedenle de sünnet, Kur'an'ın mücmelini tafsil eder, mutlakını takyid eder ve umumunu tahsis eder.

İşte bazılarının, sünnetin Kur'an'da kastedilen mânaları açıkladığını ifade etmek üzere, "Sünnet kitaba Kâdî'dır"⁴⁶⁸ yargısına varmalarının sebebi işte bu yaklaşımdır.

Fakat İmam Ahmed, bu ifadeden rahatsızlık duymuş ve şöyle demiştir: "Ben bu sözü söylemeye cesaret edemem. Sadece 'sünnet, Kur'an'ı beyan edicidir' derim."⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ Şevkânî, İrşâdu'l-Fuhûl, s. 33 (Mustafa el-Halebî baskısı)

⁴⁶⁸ Şevkânî, bu sözü, Yahyâ b. Ebi Kesîr'e nispet etmiştir. İbn Abdilberr Câmiu Beyânî'l-İlm ve Fadlihi, (II, 192)'de bunu zikretmiştir.

⁴⁶⁹ İbn Abdilberr, Câmiu Beyânî'l-İlm ve Fadlihi, (II, 191, 192)'de bunu zikretmiştir. Beyrut Müniriyye baskısı.

İşte bu, İmam Ahmed'in fıkıh anlayışı ile verasındandır.

Bu hususta isabetli olan yaklaşım da budur. Çünkü sünnet, bir yandan kitabı beyan ederken, diğer taraftan Kitabın yörüngesinde döner ve ondan dışarı çıkmaz.

İbadetlerde ve muamelelerde fert, aile, toplum ve devlet için sünnetin bir yasama kaynağı oluşunda herhangi bir tartışma sözkonusu değildir.

İmam Şevkânî (ö. 1250/1834) der ki: "Kısacası; sünnetin delil oluşunun sabitliği, hükümlerin teşriinde müstakil oluşu dinî bir zorunluluktur. Buna, İslâm dininden nasibi olmayandan başka kimse muhalefet etmez."⁴⁷⁰

İslamî fıkıh kitaplarını okuyan kişi, hangi mezhepten olursa olsun, fakihlerin vardığı fikhî sonuçlarda, kavfî, fiilî ve takrifî sünnetle delil getirdiklerini görecektir.

Hatta bu açıdan, Fıkıh Tarihi'nde gerek "Hadis Ekolü" ve gerekse de "Re'y Ekolü" isimleriyle bilinen mezhepler arasında bile fark yoktur.

Dolayısıyla sünnet, esas itibariyle her iki tarafça da kabul edilmiştir. İhtilaf ancak hadisi kabul etme şartlarındaki ve onunla amel konusundaki ihtilaflarının bir sonucu olarak, ayrıntı ve uygulama ile ilgilidir.

Re'y Ekolü'nü temsil eden Hanefî mezhebinin kitaplarını okuyan birisi, bu kitapların, âlimler tarafından delil getirilmiş hadislerle dolu olduğunu görecektir.

Örneğin, Hanefî olan İbn Mes'ud el-Mevsilî (ö. 683/1284)'nin, Ezher'e bağlı liselerde hile (yani Hanefî talebelere) zorunlu ders kitabı olan "*el-İhtiyâr Şerhu'l-Muhtâr*"⁴⁷¹ adlı kitaptaki veya el-Merginânî (ö. 593/1197)'nin, Ezher Şeriat Fakültesi'nde Hanefî mezhebine mensup talebelere zorunlu olan "*el-Hidâye*" ve Hanefî Muhakkik Kemaluddin İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457)'in bu esere yazdığı şerhi "*Fethul-Kadîr*" adlı kitaplardaki hadislerle şöyle bir göz atılması, bu gerçeği doğrulamak

⁴⁷⁰ Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, s. 33 (Mustafa el-Halebî baskısı)

⁴⁷¹ Bu kitap, Mehmet Keskin tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

için yeterlidir. Bu ise, Re'y ehlinin de tıpkı Eser (hadis) ehli gibi sünnete dayanmış oldukları gerçeğidir.

Buna rağmen asrımızda bazı insanlar çıkıp, "Ebu Hanife'nin yanını-
da ancak on yedi hadis sahihtir..!" diyebilmektedir.

Bu söz, o asrın ilim merkezlerinin yapısını ve oralardaki âlimlerin yetişme tarzını bilen insaflı bir insanın kabul edemeyeceği bir sözdür. Ebu Hanife, büyük sahâbi Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'ın kurduğundan beri, müminlerin emiri Ali b. Ebi Tâlib (r.a.)'ın varmasıyla, ilmi ve fazileti daha da artan ve kendisinde fıkıh ve hadisin toplandığı ilmiyle meşhur Kufe Ekolü mezunudur. Abdullah b. Mes'ud (r.a.) hakkında, "Allah, İbn Ümmü Abd'e (yani Abdullah b. Mes'ud'a) rahmet eylesin. O, bu Kufe şehrini ilimle doldurmuş" diyen de Hz. Ali'dir.

Şaşılacak hususlardan birisi de: bazı kimseler, Ebu Hanife hakkında söylenen bu sözü İbn Haldûn (ö. 808/1406)'a dayandırmaktadır. Bir konu hakkında söylenen her sözü incelemeyen aşırılık, birçok kimsede karşılaştığımız bir husustur. Oysa İbn Haldûn'un yazdığına bakacak olursak, onun bunu zayıf bir siyga (temrîz)⁴⁷² ile söylediğini ve bu görüşü benimsemediğini görürüz. Hatta bu sözü naklettikten sonra bu iddiayı reddeden şeyler zikreder. İşte bu, onun ibaresidir. "*Ulûmu'l-Hadis (Hadis İlimleri) Bahsi*"nde şöyle der:

"Bilesin ki, müçtehit imamlar, rivayetinin azlığı ve çokluğu açısından aynı değildirler. Nitekim Ebu Hanife (rh.a) hakkında, 'Ebu Hanife'nin rivayet ettiği hadis sayısı ancak on yedi veya buna (yani elliye) ulaşmıştır' denildi (kîle). Mâlik (rh.a)'ın "*el-Muvatta*" adlı kitabında 'sahih' hadis olan hadislerin sayısı, üç yüz veya buna yakın bir sayıya ulaşmıştır. Ahmed b. Hanbel'in (rh.a)'ın "*el-Müsned*"inde ise otuz bin hadis vardır. Bunların her biri, bu konuda kendi içtihadı sonucu ulaştığı kanaate göre hadisleri toplamıştır.

Bazı insafsız taassup sahipleri, 'Müçtehit imamlardan bazılarının hadis sermayesi azdır. Bundan dolayı da naklettikleri rivayetler az

⁴⁷² Temrîz: "ruviye", "nukile", "yuzkeru" gibi kesin rivayete delâlet etmeyen eda siygalarna denir. Temrîz siygalari daha çok, Resûlullah'a ait olduğu kesin olmayan, zayıf hadislerin edasında kullanılmıştır.

olmuştur' diyorlar. Büyük imamlar hakkında böyle bir şeye inanmaya imkân yoktur. Çünkü şeriat (şer'î hükümler), ancak Kitap ve sünnetten alınıp çıkartılır. Buna göre hadis sermayesi az olan bir kimsenin, dini, 'sahih' esaslardan alıp öğrenmesi ve hükümleri, Allah'tan alarak tebliğ eden Nebî (s.a.v)'den almış olması için, hadis tahsil etmesi, rivayet etmesi ve bu hususta ciddi çaba gösterip canla-başla çalışması gerekir. Müçtehit imamlardan bazısının az hadis rivayet etmesinin sebebi; rivayetlerde yaralayıcı kusurlar, isnâdlarda meydana çıkan illetler ve çoğunluğa göre cerhin daha önce gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu durumda böyle bir müçtehidin içtihadı, kendisini, hadislerden ve senedlerin geliş yollarından böylesi bir durum sözkonusu olanları almaya sevk etmiş ve bu tür şeyler çoğalınca, sened yollarının zayıflığı sebebiyle rivayeti az olmuştur:

Bununla birlikte Hicazlıların hadis rivayeti, Iraklıların hadis rivayetinden daha çoktur. Çünkü Medine hicret yurdudur ve sahabenin barındığı yerdir. Medinelilerden Irak'a gidenler ise daha çok cihat ile meşgul idi. İmam Ebu Hanife'nin rivayeti ise, ancak onun hadis rivayeti ve alıp aktarma şartlarında sıkı davranmasından, hadisin kat'î aklî bir delille çeliştiğinde hadisi zayıf saymasından ve böylece işi zorlaştırmasından dolayı az olmuştur. İşte bu sebepten ötürü İmam Ebu Hanife'nin rivayeti ve hadisi az olmuştur. İmam Ebu Hanife, hadis rivayetini kasten terk etmiş değildir. Onun hakkında böyle bir şeyi düşünmekten Allah'a sığınılır.

Hadis ilminde büyük müçtehit olan diğer kimseler arasında İmam Ebu Hanife'nin mezhebine itimat edilmesi, ona güven duyulması ve onun görüşlerinin hadislerin ret veya kabulü konusunda hadisçiler ile fıkıhçılar tarafından dikkate alınıp itibar edilmesi, onun hadis ilminde de müçtehitlerin büyüklerinden olduğunu göstermiştir. Fakat İmam Ebu Hanife dışındaki, cumhuru oluşturan hadisçiler, hadisi kabul veya ret şartlarında müsamahakâr davranmışlar, böylece onların naklettiği hadisleri çok olmuştur. Ancak Ebu Hanife'nin ileri gelen öğrencileri de, ondan sonra bu şartlarda müsamaha göstermişler ve böylece onların rivayetleri de çok olmuştur.

Tahâvî (ö. 321/933) hadis rivayet edip hadis rivayet etme işini çoğalttı ve “*el-Müsned*”ini yazdı. Ki bu eser, “*Sahihayn*”e denk olmakla birlikte oldukça değerlidir. Çünkü Buhârî ve Müslim’in, kitaplarına aldıkları hadisler için aradıkları kabul şartları, hadisçilerin söylediği gibi, ümmet arasında, üzerinde görüş birliği sağlanmış şartlardır. Tahâvî’nin şartları ise bir hadiste aranması gereken bütün şartları taşımamaktadır. Durumu bilinmeyen (mestûru'l-hâl) râvinin ve diğerlerinin rivayetini kabul etmesi gibi.”⁴⁷³

İşte bu ifadeler; âlim, tarihçi, uzman, musannif İbn Haldûn (ö. 808/1406)'un, Ebu Hanife ve mezhebi hakkında söylemiş olduğu sözlerdir.

A. Fakihlerin Hepsinin Hüküm Verirken Sünnete Başvurması

Burada şunu kesin olarak söyleyebiliriz: Müslüman fakihlerin hepsi mezhebi ister yaşasın, ister tarihe karışsın, ister bağılı bulunsun veya ister bağılı bulunmasın, çeşitli ekollerden, farklı bölgelerden delil olarak sünneti almayı ve hüküm çıkarmada ona müracaat etmeyi; Allah'ın dininden vazgeçilmez bir parça olarak görmüşler ve onun emri dışına çıkmamışlardır. Bu hususta Re'y Ekolü'ne mensup olanlar ile Hadis Ekolü'ne bağlı olanların tutumları aynıdır.

Beyhakî (ö. 458/1066), Osman b. Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam, İmam Mâlik'e gelip ona bir mesele hakkında soru sordu. İmam Mâlik, ona, 'Resûlullah (s.a.v) şöyle şöyle buyurdu' dedi. Bu defa adam, 'Senin görüşün nedir?' dedi. Bunun üzerine İmam Mâlik, ona, "Bu sebeple *Peygamber'in emrine aykırı davrananlar*, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar”⁴⁷⁴ âyetiyle cevap verdi.”⁴⁷⁵

Yine Beyhakî'nin, İbn Vehb'in şöyle dediğini nakletmiştir: “İmam Mâlik der ki: "Âlimlere, 'Niçin böyle dedin' denilmesi önceki insanların

⁴⁷³ İbn Haldûn. Mukaddime. III. 1143-1145 Lecnetu'l-Beyâni'l-Arabî'nin ikinci baskısı. Tahkik, Dr. Ali Abdolvâhid Vâfî'dir.

⁴⁷⁴ en-Nûr. 24/63

⁴⁷⁵ Suyûtî. Miftâhu'l-Cenne. s. 49

sorduğu şeylerden değildi. Çünkü o zamanlar onlar, rivayetle yetiniyorlar ve ona razı oluyorlardı."⁴⁷⁶

Yine Beyhakî, Yahya b. Durays'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Süfyân'ın yanındaydım. Sonra bir adam onun yanına geldi ve 'Ebu Hanife'yi yadırgamıyor musun?' dedi. Süfyân, 'Ne olmuş ona?' dedi. Adam, 'Onu şöyle derken işittim: Herhangi bir hükmü önce Allah'ın kitabından alırım, eğer onda bulamazsam, Resûlüllah (s.a.v)'in sünnetinden, Allah'ın kitabı ve Resûlü (s.a.v)'in sünnetinde de bulamazsam o zaman Resûlüllah (s.a.v)'in ashabının görüşünü alırım. Yalnız onlardan, dilediğimi alırım ve dilediğimi ise bırakırım. Onların sözünden başkasının sözüne bakmam. Fakat iş, İbrahim en-Nehaî, eş-Şa'bhî, İbn Sîrîn, Hasan (el-Basrî), Atâ' ve İbnu'l-Müseyyeb'e -daha birçok âlim isimlerini saydı- gelince onlar içtihat eden bir topluluktur ve onlar gibi ben de içtihat ederim' dedi."⁴⁷⁷

Yine Beyhakî, Rebî'nin şöyle dediğini nakleder: "İmam Şâfiî bir gün bir hadis rivayet etmişti. Bir adam, ona, 'Ey Ebu Abdullah! Bu hadisi alıyor musun?' dedi. Bunun üzerine İmam Şâfiî, 'Ben ne zaman Resûlüllah (s.a.v)'den 'sahih' bir hadis rivayet eder de onu almazsam, o zaman sizi aklımın gittiğine şahit kılarım' dedi."⁴⁷⁸

Yine Rebî, İmam Şâfiî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kitabımda Resûlüllah (s.a.v)'in sünnetine aykırı bir şey bulduğunuzda, Resûlüllah (s.a.v)'in sünnetini alıp-kabul ediniz ve benim söylediğimi ise terk ediniz."⁴⁷⁹

B. Hadis ile Fıkıh Birleştirmenin Zorunluluğu

Sünnet, İslam Hukuku'nun temel bir kaynağı olunca, hadisçilerin fıkıh ilmini iyi bilmeleri gerektiği gibi, fakihlerin de hadis ilminde derinleşmeleri gerekir. Kapatılması gereken ilmî gediklerden birisi de, fıkıhla uğraşanlar ile hadisle uğraşanlar arasındaki gediktir. Bu, uzun yıllardan beri üzerinde durduğum bir meseledir.

⁴⁷⁶ Suyûtî, Miftâhu'l-Cenne, s. 49

⁴⁷⁷ Suyûtî, Miftâhu'l-Cenne, s. 49

⁴⁷⁸ Suyûtî, Miftâhu'l-Cenne, s. 50

⁴⁷⁹ Suyûtî, Miftâhu'l-Cenne, s. 50

Fıkıhla uğraşanlar çoğunlukla hadis ilminin dallarını iyi bilmezler. Özellikle de cerh ve tâ'dil ilmi⁴⁸⁰ ve râvileri sika veya zayıf sayma gibi hadis ilmi dallarında derinleşmemişlerdir. Bu sebeptendir ki, hadis sarrafları olan bu ilmin imamlarının yanında sabit olmayan hadisler, fıkıhçılar yanında rağbet görür. Buna rağmen kitaplarında bu tür hadislere yer verirler ve helâl-haram konularında olsun, vacip (farz) veya müstehab hükmündeki konularda olsun, verdikleri hükümlerde bu hadisleri delil gösterirler.

Hatta bazen kitaplarda zikredilen öyle hadisleri delil getiriyorlar ki bu hadislerin ne ipi var, ne halkası, ne bir aslı ve nede bir senedi biliniyor!

Hadisle uğraşanlar ise genelde, fıkıh ve fıkıh usulünü bilmeyi, ondaki hazineleri ve incelikleri çıkarabilme gücünü elde etmeyi ihmal ederek mezhep imamlarının görüşlerine vâkıf olmamakta; onların farklılıklarını, ihtilaf yollarını, ihtilaflarının sebeplerini, içtihatlarının çeşitliliğini iyi kavrayamamaktadırlar.

Hâlbuki -gerek fakihlerden ve gerekse de hadisçilerden- her grup, kendisinde olanı tamamlayabilmesi için diğersinin ilmine muhtaçtır. Fakihe hadis gereklidir. Çünkü fıkıh hükümlerinin çoğu, sünnetle sabittir. Hadisçiye de, fıkıh gereklidir. Böylelikle taşıdığını kavrayabilsin, sadece nakileli olmasın veya onu mânâsından farklı bir şekilde anlamasın.

Bu durumu, önceki âlimlerimiz de anlamışlar ve bunu ihmal edenleri şiddetle ayıplamışlardır. Hatta Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/813) gibi bazı âlimlerin şöyle dediklerini rivayet edilmektedir: “Eğer yönetim bizim elimizde olsaydı, gerçekten fıkıhla uğraşmayan her hadisçiyi ve hadisle uğraşmayan her fıkıhçıyı hurma dalıyla döverdük.”

Ne gariptir ki, “hükümler” (ahkâm) ile ilgili konularda zayıf hadisle amel edilmeyeceği üzerine ittifak edilmesine rağmen, fıkıh kitaplarında birçok zayıf hadis bulunmaktadır. Cumhur-u ulema ise, zayıf hadisleri, sadece faziletler, terğîb (müjdeleme) ve terhîb (korkutma)'da kabul etmiştir.

⁴⁸⁰ Cerh ve Ta'dil İlmi: Hadis râvilerinin cerh ve ta'dilinden ve gerek cerhte gerekse de ta'dilde kullanılan lafızlardan bahseden ilimdir.

Hatta fıkıh kitaplarında çokça zayıf, uydurma ve hiçbir aslı olmayan haberler bile bulunmaktadır.

İşte büyük hadisçilerden bazılarını, fakihlerin delil getirdikleri hadislerin tahrirci için kitaplar te'lif etmeye sevk eden şey de budur.

İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1200)'nin "*et-Tahkîk fî Tahrîci't-Teâlîk*" adlı kitapta yaptığı gibi, İbn Abdilhâdî (ö. 744/1343) bu kitabı "*Tenkîhu't-Tahkîk*" adıyla özetlemiştir.

Yine bazı hadis hafızları, bazı meşhur kitapların hadislerini tahrir etmişlerdir. Örneğin, Hâfız Cemalüddin ez-Zeylaî (ö. 762/1360) "*el-Hidâye*" kitabının hadisleri için te'lif ettiği "*Nasbu'r-Râye li-Ehâdîsi'l-Hidâye*" kitabı gibi. Bu eser, dört cilt halinde defalarca basılmıştır. Nitekim İbn Hacer (ö. 852/1447) de bu esere bazı faydalı bilgiler ilâve ederek "*ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye*" adıyla ihtisar etmiştir. Bu eser de bir cilt halinde neşredilmiştir.

Yine buna benzer bir çalışma, İbn Hacer (ö. 852/1447)'in "*Fethu'l-Azîz fî Şerhi'l-Vecîz*" adlı kitaba yaptığı tahrir kitabıdır. Bu kitap, Râfîî (ö. 623/1226)'nin, İmam Gazzâlî (ö. 505/1111)'nin "*el-Vecîz*" adlı kitabına yapmış olduğu "*eş-Şerhu'l-Kebîr*" adlı şerhtir. İçlerinde İbn Hacer'in "*Telhîsu'l-Habîr*" adlı meşhur kitabı da başta olmak üzere birçok kişi bu eserin tahririni yapmıştır.

Fakihlerden bazıları ise bazı hadisleri kitaplarında delil göstermişler, fakat onlardan sonra gelen âlimler bu hadislerin zayıf olduğunu tespit etmişlerdir. Önceki fakihler, bilmeyerek yaptıkları bu delil getirmelerde mâzurdurlar. Fakat zayıf olduklarını sonradan öğrenen âlimlerin, hâlen bu zayıf hadisleri delil göstermelerinde ise kabul edilebilecek bir mâzeret yoktur. Eğer zayıf hadis, şeriat nasslarından başka bir delile yahut genel kaidelere ve umumi maksatlardan birisine dayanmıyorsa o zaman o hadisten çıkarılan hükmün terk edilmesi gerekir.

Her kim, tâbi olunan mezheplerin meşhur fıkıh kitapları üzerine yapılan -işaret ettiğimiz- tahrir kitaplarını okursa, bu meseleyi bütün açıklığıyla kavrar. Nitekim bu husus;

—Zeylaî (ö. 762/1360)'nin "*Nasbu'r-Râye li-Ehâdîsi'l-Hidâye*",

— İbn Hacer (ö. 852/1447)'in *“Telhîsu'l-Habîr fî Tahrîci Ehâdisi Şerhi'r-Râfiyyi'l-Kebir”*,

— Elbânî (ö. 1420/1999)'nin *“İrvâu'l-Ğalîl fî Tahrîci Menâri's-Sebil”*⁴⁸¹ ve

— Ahmed İbnü's-Sıddîk el-Gumârî (ö. 1910/1993)'nin, İbn Rüşd (ö. 595/1198)'ün *“Bidâyetü'l-Müctehid”*i üzerine yapmış olduğu *“el-Hidâye fî Tahrîci Ehâdisi'l-Bidâye”*⁴⁸² adlı eserde de açıkça ortaya çıkar.

Zekât Fıkhı'nı incelerken, hadis imamlarınca cerh edildiği halde bağılısı bulunan mezheplerin delil getirdiği birçok hadis olduğunu gözlemledim. Örneğin;

"Sebzelerde zekât yoktur."⁴⁸³

"Öşür ile haraç, ikisi birden alınmak suretiyle birleştirilemez."⁴⁸⁴

"Malda zekâtтан başka herhangi bir hak yoktur."⁴⁸⁵

Bu son hadis, fakihlerin yanında meşhurdur. Bu hadisi; büyük fakihlerden Maverdî (ö. 450/1058) *“el-Ahkâmu's-Sultâniyye”*de, Şirâzî (ö. 476/1083) *“el-Mühezzeb”*de ve İbn Kudâme (ö. 682/1283) ise *“el-Muğni”*de kaydetmişlerdir.

Hâlbuki Nevevî (ö. 676/1277) *“el-Mecmû”*'da bu hadis hakkında şöyle der: "Bu, cidden bilinmeyen zayıf bir hadistir."⁴⁸⁶

Ondan önce Beyhâki (ö. 458/1066) ise *“es-Sünen”*de şöyle der: "Arkadaşlarımız, dipnotlarda bu hadisi kaydediyor, fakat bu hadise dair hiçbir isnâd ezberlemiş değilim."⁴⁸⁷

⁴⁸¹ Bu eser, Beyrut'ta "el-Mektebu'l-İslâmî" tarafından 8 cüz' halinde basılmıştır. Şeyh Elbânî, bu eserin tahririni yapmakla; Hanefîlerde ve Şâfiîlerde olduğu gibi, Hanbelîlerin de ahkamla ilgili hadislerde tahrirî olan bir kitap bulunmasını istemiş.

⁴⁸² Mâlikî fıkhını esas alan *“Bidâyetü'l-Müctehid”* adlı eser dikkatle alınmak suretiyle Mâlikî Fıkhı hadisleri ile ilgili bir tahrir çalışması mahiyetinde 7 cüz' halinde basılmıştır.

⁴⁸³ Tirmizî, Zekât 13 (638)

⁴⁸⁴ Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 132

⁴⁸⁵ İbn Mâce, Zekât 3 (1789)

⁴⁸⁶ Nevevî, el-Mecmû', V, 332

⁴⁸⁷ Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 83-84

Tirmizî, İbn Mâce ve Taberî'nin tefsirinde bu hadisin aslı, "Malda zekâttan başka bir hak vardır"⁴⁸⁸ şeklindedir. Daha sonra İbn Mâce'nin bazı nüshalarında eski bir hata yapıлып hadisin başına "leyse" (yoktur) kelimesi ilâve edildi ve hata bu şekilde devam edip geldi. Nitekim Hâfız Zeynuddîn el-İrâkî'nin oğlu Hâfız Ebu Zur'a (ö. 826/1423) da "*Tarhu't-Tesrîb fi Şerhi't-Takrîb*", (IV, 18)'de buna işaret etmiştir. Yine Allâme Ahmed Şakir (ö. 1378/1958) ise Taberî'nin tefsirine yaptığı tahririnde bu meseleyi açıklamış ve burada yeterli olacak kadar delil getirmiştir.⁴⁸⁹

Fıkıh kitaplarının ve bablarının çoğunda yer alan hadislerin bir çoğu bu türdür. Bu hadislerin senedi, hadis hafızlarınca bilinmez. Bu, Hâfız ez-Zeylaî (ö. 762/1360)'nin "*Nasbu'r-Râye*"de "garip" dediği şeydir. Bu ifade, ona özgü bir terim olup hadisin bir senedinin bulunamadığını ifade eder. Hâfız İbn Hacer (ö. 852/1447) ise "*ed-Dirâye*"de bu tür durumlarda "Bu hadisi bulamadım" veya "Bu hadisi merfu' görmüyorum" ve benzeri lafızları kullanır.

Bu husus, bazı bablarda ise dikkat çekecek kadar çoktur.

Bir ara "*ed-Dirâye*"de yer alan "*Kitabu'z-Zebâih*" (Hayvan Kesimi Bölümü'nün) hadislerini inceliyordum. Orada bazısı 'sahih', bazısı zayıf, bazısı ise hâfız İbn Hacer'in fark edemediği veya bulamadığı yirmiden fazla hadis buldum. Bunlardan bazısını burada zikredelim:

"Mecûsilere Ehl-i kitap muamelesi yapın. Yalnız kadınlarıyla evlenmeyin ve kestiklerini de yemeyin." İbn Hacer der ki: "Bu hadisi bu lafızla bulamadım."

"Müslüman kişi, Allah'ın adını ansın veya anmasın Allah'ın ismi üzerine keser." İbn Hacer der ki: "Bu hadisi bu lafızla bulamadım."

⁴⁸⁸ Tirmizî, Zekât 27 (660); İbn Mâce, Zekât 3 (1789); Taberî, Câmiu'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'an, III, 343-344 (2527)

⁴⁸⁹ Bu konuda bkz: "*Fıkhu'z-Zekât*" adlı kitabımızın Risale baskısının s. 966-967'deki 3 ve 4 nolu dipnotlar.

"Yalnızca besmele çekiniz" şeklindeki Abdullah b. Mes'ud hadisi. İbn Hacer der ki: "Bu hadisi bulamadım."

"Boğazlama, boyun çukuru ile iki çene kemiği arasından yapılır" hadisi. İbn Hacer der ki: "Bu hadisi bulamadım."

"Hayvanın boynundaki boru ve damarları dilediğin şeyle kes!" hadisi. İbn Hacer der ki: "Bu hadisi bulamadım."

"Nebî (s.a.v), koyunun can damarına kadar kesilmesini yasakladı." Musannif Zeylaî dedi ki: "Yani bıçağı tâ can damarına kadar vardırmayı yasakladı." Hâfız İbn Hacer de der ki: "Bu hadisi bulamadım."

"Nebî (s.a.v), Âişe (r.anhâ), keler(in yenilip yenilmeyeceğini)⁴⁹⁰ sorduğunda keleri yemeyi yasakladı" hadisi. İbn Hacer der ki: "Bu hadisi bulamadım."

"Nebî (s.a.v), yengeç satışını yasakladı" hadisi. İbn Hacer der ki: "Bu hadisi bulamadım."

Bu durumda olan daha başka hadisler de vardır.⁴⁹¹

Her ne kadar, oranı, mezhepten mezhebe değişse de bu durum sadece -isimlendirdikleri gibi- Re'y Ekolü'nün kitaplarına özgü olmayıp aksine diğer mezheplerin kitaplarını da kapsamaktadır. Bu mezheplerin kitaplarında da zayıf olan ve aynı şekilde aslı olmayan haberler bulunmaktadır.

Râfî (ö. 623/1226)'nin, Gazzâlî (ö. 505/1111)'nin -ikisi de Şâfîî imamlardandır- "*el-Vecîz*" adlı kitabına yaptığı şerhindeki hadisleri tahrir eden Hâfız İbn Hacer (ö. 852/1447)'in "*Telhîsu'l-Habîr*"ine bakan kimse, bunun doğruluğunu orada açıkça bir şekilde görür. İbn Hacer de Şâfîî olmasına rağmen kitapta delil olarak gösterilen hadislerin bir çoğuna zayıf demiştir. Çünkü hak, uyulmaya daha layıktır.

⁴⁹⁰ Keler: Sürüngenlerden dört ayaklı ve kuyruğunda boğumlar bulunan, kertenkeleye benzeyen, fakat ondan biraz daha büyük olan bir hayvandır.

⁴⁹¹ İbn Hacer, ed-Dirâye fî Tahrîci'l-Hidâye, (Hâşim el-Yemânî'nin dipnotuyla) II, 205-213

Yine bu konuda Hâfız Ebu Bekir Ahmed İbnü'l-Hüseyin el-Beyhâki (ö. 458/1066), İmamı'l-Harameyn (ö. 478/1085)'in babası olan İmam Ebi Muhammed Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî (ö. 438/1046)'ye, onun "*el-Muhîr*" adlı kitabında yer alan bazı hadis hatalarını edepli bir şekilde tenkit ederek bu durumu ona yazmıştır. Örneğin, kitaptaki ilk hadis "Güneşte ısınmış suyla yıkanmayı yasaklama" ile ilgili hadistir. Bu hadis, 'sahih' değildir.

Beyhakî'nin insafından olan husus şudur: Beyhakî -kendisi Şâfiî mezhebine mensup olmasına rağmen- Şâfiî ashabından olan hadisçileri, kendisiyle delil getirmenin 'sahih' olduğu haberler ile 'sahih' olmayan haberleri birbirinden ayırma ve zayıf kimseler ile meçhul kimselerden rivayet konusunda gevşek davranmalarını eleştirmiştir. Beyhakî "*er-Rasînetu'r-Rakîne*" adlı risalesinde bunu söylemektedir.⁴⁹²

Bundan daha garip olanı ise, bizzat Fıkıh Usûlü kitaplarında bile çürük, uydurma ve asılsız rivayetlerin yer almasıdır.

Örneğin;

"Ashabım gökteki yıldızlar gibidir. Onlardan hangisine uysanız hidayete ulaşırsınız."⁴⁹³ Bu hadis, gerçekten zayıftır. Şeyh Elbânî bu hadisin uydurma olduğuna hükmetmiştir.

"Müslümanların güzel gördüğü şey, Allah katında da güzeldir."⁴⁹⁴ Bu, Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'ın sözüdür. Merfu' bir hadis değildir.

⁴⁹² Bkz. Muhakkik üstad es-Seyyid Ahmed Sakr'ın, "*Ma'rifetu's-Sünen ve'l-Âsâr*"a yazdığı Mukaddime, s. 19-24 (el-Meclisu'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye baskısı, Kahire).

⁴⁹³ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 132'de der ki: "Bu hadisi Beyhakî rivayet etmiştir. Deylemî de bu hadisi Abdullah b. Abbâs'a dayandırmıştır. İbn Abdilberr de *Câmiu'l-İlm*, II, 91'de senediyle birlikte Câbir (r.a.)'tan rivayet edip der ki: "Bu, kendisiyle delil getirilemeyecek bir senedir."

Elbânî de, *Silsiletu'l-Ehâdîsi'z-Zaîfe*, I, 79'da bu hadisin senedinde yer alan Sellâm b. Suleym'den dolayı bu hadisin uydurma olduğunu ileri sürmüştür.

Bu hadis ile ilgili olarak el-Mîzân, I, 348'e de bakabilirsiniz.

Ayrıca sahabenin yıldızlara benzetildiği diğer bir hadis için bkz: Müslim, *Fezailu's-Sahabe* 207 (2531)

⁴⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 379; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, IV, 58; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 177; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 192, II, 245. Yalnız bu hadis, Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'tan merfu' olarak da gelmiştir.

"Ümmetimin ihtilafı rahmettir"⁴⁹⁵ ve benzeri hadisler. Bunlar,

⁴⁹⁵ Bu hadisle ilgili olarak "es-Sahvetu'l-İslâmiyye beyne'l-İhtilâfi'l-Meşrû" ve Teferruki'l-Mezmûm" adlı kitabımızda "İhtilaf Rahmettir" başlığı altında, Bu hadis sabit değildir, fakat anlama ve furu'daki ihtilaf dikkate alındığında bu hadisin manası sahihtir. Bu tür ihtilaf da, sahabenin fikhî ihtilafında olduğu gibi düşmanlık ve ayrışma olmaz.

(Aliyyu'l-Kârî, el-Esrâru'l-Merfûa, s. 108-111'de bu hadisle ilgili şu bilgilere yer verir: "Hadis imamlarının bir çoğu, bu hadisin bir aslının olmadığını iddia etmiştir. Fakat Hattâbî "*Garîbu'l-Hadîs*"te bu hadisi ara söz olarak nakletmiş ve kendi yanında bu hadisin bir aslının olduğunu belirtmiştir.

Suyûtî'de der ki: "Nasr el-Makdisî "*el-Huccet*" adlı eserinde ve Beyhakî'de "*er-Risâletu'l-Eş'ariyye*" adlı kitabında bu hadisi senedsiz bir şekilde rivayet etmiştir. Halîmî, Kadî Hüseyin, İmamü'l-Harameyn ve daha birçokları bu hadisi nakletmiştir. Belki bu hadis, bize ulaşmayan hadis hâfızî âlimlerinin kitaplarının birinde nakledilmiş olabilir. Yine de doğruyu en iyi bilen Allah'tır."

Zerkeşî de der ki: "Nasr el-Makdisî "*el-Huccet*" adlı eserinde bu hadisi merfu' olarak rivayet etmiştir.

Beyhakî'de "*el-Medhal*"de Kâsım b. Muhammed ile Ömer b. Abdulaziz'den şöyle söyledikleri rivayet edilmiştir:

"Muhammed'in sahabilerinin ihtilaf etmemiş olmaları beni sevindirmez. Çünkü onlar ihtilaf etmemiş olsalardı ruhsat diye bir şey olmazdı."

Suyûtî der ki: "Bu rivayet, Ahkâm konusunda âlimlerin yaptığı görüş ayrılıkların kast edildiğini göstermektedir."

Bazıları da der ki: "Burada kast edilen ihtilaf, zanaatlar ile mesleklerdeki görüş ayrılıklarıdır." Bu görüşü, bir topluluk nakletmiştir. Kast ettiği işlerde kullarını çalıştıran Allah noksan sıfatlardan münezzehtir.

Deylemî "*Müsnedü'l-Firdevs*"te Cüveybir yoluyla Dahhâk'tan, onun da Abdullah b. Abbâs (r.a)'tan merfu' olarak rivayet ettiği hadis şöyledir:

اِخْتِلَافُ أَصْحَابِي لَكُمْ رَحْمَةٌ

"Sahabilerimin ihtilafı, sizin için bir rahmettir."

İbn Sa'd da "*Tabakât*"ta Kâsım b. Muhammed'in şöyle söylediğini nakletmiştir:

كَانَ اِخْتِلَافُ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ رَحْمَةً لِلنَّاسِ

"Muhammed'in sahabilerinin ihtilafı, insanlar için rahmettir."

Derim ki: Bundan anlaşılır; bu İslam ümmetinin dışındaki ümmetlerin ihtilafının sıkıntı ve felaket olmasıdır.

Lafız bakımından farklı olsa da mana bakımından bunu destekleyen hadislerden birisi şöyledir:

لَا تَجْتَمِعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلَالَةٍ

"Ümmetim, sapıklık üzere birleşmez."

Bu hadisi; İbn Ebi Âsım "*es-Sünnet*"te Enes (r.a)'tan rivayet etmiştir. Tirmizî de bu hadisi Abdullah b. Ömer (r.a)'tan şu lafızla rivayet etmiştir:

لَا يَجْمَعُ اللَّهُ هَذِهِ الْأُمَّةَ عَلَى ضَلَالَةٍ أَبَدًا

araştırmacılarca bilinen Fıkıh Usûlü kitaplarını okuyanların bulabileceği hadislerdir.

C. Fıkhî Kaynaklara Başvurmanın Gerekliği

Asrımızda ilim ehline düşen görev; açık aklî basiretle hadis ilmi ışığında Fıkıh ve Fıkıh Usulü ile ilgili fıkhî kaynaklarımıza başvurmaları ve zayıf hadisler üzerine kurulu hükümleri incelemeleridir. Çünkü zayıf hadis üzerine bir hüküm esas olamaz ve yine helâl ile haram sorumluluğu da bunun üzerine kurulamaz.

Güvenilir ilim adamlarının yapacağı bu ilmî araştırma müracaatı, yasama ve önemli toplumsal meselelerdeki hükümleri bize sendi olan zayıf hadisler açığa çıkaracaktır.

Müslüman Olmayanın Diyeti

Örnek olarak, Ceza Kanunu'nda Ehl-i zimmet için şer'î diyetin miktarını ele alalım.

1. Fakiherin çoğunluğu,⁴⁹⁶ Ehl-i kitaptan olan zimmilerin diyetinin -fukahanın da ifade ettiği üzere İslam ülkesinde yaşayan kimseler olması cihetiyle- Müslüman'ın diyetinin yarısı olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁹⁷

Cumhurun bu konudaki delili; **“Müsned”** ve **“Sünen”**de geçen bazı hadislerdir. Sahihayn'da veya Sahihayn'in birinde bu konuda tek bir

“Allah bu İslam ümmetini kesinlikle sapıklık üzerine birleştirmez.”

Hâkim'de **“el-Müstedrek”**te bu hadisi Abdullah b. Abbâs (r.a)'tan merfu olarak şöyle rivayet etmiştir:

لَا يَجْمَعُ اللَّهُ هَذِهِ الْأُمَّةَ عَلَى ضَلَالَةٍ وَيَدُ اللَّهُ مَعَ الْجَمَاعَةِ

“Allah bu İslam ümmetini sapıklık üzerine birleştirmez. Allah'ın eli, Müslüman toplumuyla birliktedir.”⁴⁹⁵

Yine bu hadisi: İmam Ahmed, **“el-Müsned”** adlı eserinde de rivayet etmiştir.

Taberânî'de **“el-Mu'cemu'l-Kebîr”**de bu hadisi Ebu Basra el-Gıfârî (r.a)'tan merfu olarak rivayet ettiği hadisin içerisinde konuyla ilgili olarak şu ifade de yer almaktadır:

سَأَلْتُ رَبِّي أَنْ لَا تَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلَالَةٍ فَأَعْطَانِيهَا

“Ümmetimin sapıklık üzerine toplanmamasını Rabbimden istedim. Rabbim de bunu benden kabul buyurdu.”

⁴⁹⁶ Malikilerin görüşüdür.

⁴⁹⁷ Bkz. Şevkânî, Neylu'l-Evtâr, (Ehl-i Zimmetin Diyeti Bahsi), VII, 221-224

hadis bile yoktur. Bunlar, bazı âlimlerin kabul ettiği hadislerdir. Diğer âlimler ise bu hadisleri kabul etmemiştir.

Örnek: Amr b. Şuayb (rh.a)'in, babası yoluyla dedesinden rivayet ettiği hadiste Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Kafirin diyeti, Müslüman'ın diyetinin yarısıdır.” Bu hadisi; Ahmed, Nesâî ile Tirmizî rivayet etmiştir.⁴⁹⁸

Konuyla ilgili bir lafız ise şöyledir: “Peygamber (s.a.v) iki kitap (yani Tevrat ile İncil) ehlinin diyetinin, Müslümanların diyetinin yarısı olduğuna hükmetmiştir. İki kitap ehli, Yahudiler ile Hıristiyanlardır.” Bu hadisi; Ahmed, Nesâî ile İbn Mâce rivayet etmiştir.⁴⁹⁹

2. Diğer âlimler ise Yahudi ile Hıristiyan'ın diyetinin, bir Müslüman'ın diyetinin üçte biri olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁰⁰ Nitekim bu husus, Nevevî (ö. 676/1277)'nin “*el-Minhâc*” adlı eserinde geçmektedir. Oysa hadis, Yahudi ile Hıristiyan'ın diyetinin Müslüman'ın diyetinin yarısı olduğuna delalet etmektedir. Ki bu hadis, bunlara göre sabit değildir.

3. Süfyân es-Sevrî, Zührî, Zeyd b. Ali, Ebu Hanife ile ashâbı ise zimminin diyetinin, bir Müslüman'ın diyetiyle aynı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yine bunlar; Nebî (s.a.v)'in, anlaşmalı kimselerin diyetini Müslüman'ın diyetiyle aynı saydığı ve bir Müslüman'ın diyeti kadar bir zimminin diyetinin ödediği⁵⁰¹ ile ilgili hadisleri ve rivayetleri delil olarak getirmişlerdir. Bunların muhalifleri ise bu hadisleri zayıf kabul etmişlerdir.

Gerçek olan şudur: Her iki tarafın ileri sürdüğü hadisler, en ufak bir ihtimal bulunmaksızın sahilik derecesine ulaşamamıştır. İşte bu sebeple genel nasrlara, şer'î kurallara ve külli maksatlara başvurmak gerekmektedir.

Kur'an'a başvurduğumuzda ister mümin olsun veya ister bizim ile onlar arasında bir anlaşma bulunan bir topluluktan bir kimse olsun her

⁴⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 180; Nesâî, Kasâme 36; Tirmizî, Diyât 17 (1413)

⁴⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 183, 224; Nesâî, Kasâme 36; İbn Mâce, Diyet 13 (2644)

⁵⁰⁰ Bu da, Şafîilerin görüşüdür.

⁵⁰¹ Bkz. Tirmizî, Diyât 12 (1404)

iki durumda hataen öldürmede “ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet verme ve mümin bir köle azad etme”nin gerekli olduğunu ve Müslüman ile Müslüman olmayan arasında bir farkın olmadığını görmekteyiz.⁵⁰²

İşte bu hususlar; İslam şeriatının, Müslüman ve Müslüman olmayan her bir kimsenin kanını masum kıldığı ve beşeriyetin saygınlığı için insanlar arasında, özellikle de İslam devletinde yaşayan kimseler arasında eşitlik olduğu konusunda ittifak oluşturmaktadır. Abbâsi ile Osmanlı hilafetinin eksikliklerine rağmen, İslam devletinin uzun asırlardan beri karara bağladığı görüş, işte budur. Büyük devletler, azınlıklara baskı uyguladığı ve İslam Ceza Hukuku’nda eşitlik olmadığı iddiasıyla Müslüman olmayan azınlıklar meselesini su-i istimal etmek istiyorlar.

Kadının Diyeti

İslam Ceza Hukuku’nda müracaat edilmesi gereken hükümlerden birisi de, kadının diyeti meselesidir. Fakihlerin büyük çoğunluğu; kadının diyetinin, erkeğin diyetinin yarısı olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Cumhurun bu konuda delil getirdiği birçok delil vardır. Onlar bu konuda Muâz (r.a.)’tan merfu’ olarak şu hadisi nakletmişlerdir: “Kadının diyeti, erkeğin diyetinin yarısıdır.” Hâfız Beyhakî der ki: “Bu hadisin senedinin bir benzeri daha sabit olmamıştır.”

Yine Beyhakî, Ali (r.a.)’tan şunu rivayet etmiştir: “Kadının diyeti, erkeğin diyetinin yarısıdır.” Bu hadis, İbrâhîm en-Nehâî yoluyla Ali (r.a.)’tan rivayet edilmiştir. Bu hadiste kopukluk vardır. Yine bu hadisi; İbn Ebi Şeybe, Şa’bî yoluyla Ali (r.a.)’tan rivayet etmiştir. Görüldüğü üzere bu hadis, her hâlükârda mevkuftur. Merfu olmadığı için delil olarak kullanılamaz.

Yine ölümle sonuçlanmayan yaralanma ve benzeri durumlarda kadının diyetinin erkeğin diyetine eşit olduğu hususunda detaylı bilgiler vardır. Bu konuda sübutu ve delaleti ‘sahih’ hiçbir hadis yoktur.

Yine bu konuda söz söyleyenler, icmaya dayanarak kadının diyetini sınıflandırmak suretiyle delil getirmişlerdir. Hiç kuşkusuz icma’, bir

⁵⁰² en-Nisa, 4/92

delildir. Fakat bu hususta icma' oluşmamıştır. Çünkü onlar bu konuda selef âlimlerinde ikisinin buna aykırı davrandığını belirtmişlerdir. Bu iki âlim ise, Esamm ile İbn Aliyye'dir.⁵⁰³ Bu iki âlime göre; kadının diyeti, erkeğin diyetiyle aynıdır.⁵⁰⁴

İslam'ın Tutumunu Açıklama

İbadetlerde, muamelelerde, helâl ile haramlarda hükümleri açıklamak için 'sahih' hadis istenildiği gibi, düşünce, eğitim, âdabı muâşeret ve benzeri konularla ilgili meselelerde İslam'ın tutumunu açıklamak için de 'sahih' hadis istenilir.

Dünya hayatı içerisinde zühdü yaşama veya dünya hayatının güzelliklerinden yararlanma ile ilgili olarak İslam'ın tutumunu açıklamak istediğimizde bu konuda zayıf hadisler yeterli değildir. Örnek:

— Tevekkül ve tevekkülün sebeplerini elde etme ile ilgili İslam'ın tutumu,

— Koruyucu hekimlik veya tedavi ile ilgili İslam'ın tutumu,

— Çevreyi veya yeşilliği koruma ile ilgili İslam'ın tutumu,

— Maddî veya manevî ilerleme meselesi ile ilgili İslam'ın tutumu,

— Harikulâdelikler ile kerametlerle ilgili İslam'ın tutumu.

Bu ve benzeri meselelerde, içi boş olan bazı hadisler yeterli olmamaktadır. Aksine bu konuda sabit oluşu 'sahih' ve delâleti açık olan sağlam hadisler gerekmektedir.

Bu hususta sadece müstakil bir hadisle de yetinmemek lazımdır. Bu konuda asıl olan husus, ilgili meselelerde konunun tüm detaylarını açıklayan ve vaziyetini izah eden bir çok hadisin olmasıdır. Yalnız, Kur'an hakkında bu şekilde yaklaşımda bulunmak doğru olmaz. Çünkü Kur'an'ın kendisi aslî bir başvuru kaynağıdır.

⁵⁰³ Kitabın Arapça nüshasında "İbn Ulbe" ifadesi var. Şevkânî, Neylu'l-Evtâr, VII, 227'de ise "İbn Aliyye" ifadesi yer almaktadır. Çeviri de, Şevkânî'nin ifadesi dikkate alınmıştır.

⁵⁰⁴ Bkz. Şevkânî, Neylu'l-Evtâr, VII, 224-227

2. Tebliğ ve Rehberlik Alanında Sünnet

Nebevî sünnet: bir eğitiminin veya bir rehberin ya da bir dâvetçinin okuyacağı hutbesinde, yapacağı vaazında, vereceği dersinde ve eğitiminde Kur'an'dan sonra sarılacağı kurumayan bir kaynak ve tükenmeyen bir hazinedir. Buna göre sünnet; hükümlerin teşriif için ve ibâdetler ile muamelât fikhî için bir kaynak olduğu gibi, tasavvuf için ve nefis tezkiyesi için de ittifak edilen bir kaynaktır.

İşte bu sebeple tasavvuf âlimleri, mürşid-i kâmiller, ilk dönem tasavvuf şeyhleri ile ümmet içerisinde itibar sahibi kimseler, salikin veya müridin Allah'a ulaşmada; fikrinde, ibâdetinde ve yolculuğunda Allah'la, kendi nefsiyle ve insanlarla olan münasebetinde sünnete sarılmasının zarurî olduğunda icma' etmişlerdir.

İmam Cüneyd el-Bağdâdî (ö. 297/909) (rh.a) şöyle der: "Bütün tarikatlar -Resûl'ün rivayetlerine uyanlar hariç- halka kapalıdır."

Yine Cüneyd el-Bağdâdî (rh.a) şöyle der: "Bu hususta Kur'an'ı ezberlemeyen ve hadis yazmayan kimselere uyulmaz. Çünkü bizim ilmi-miz, Kitap ve Sünnetle kayıtlandırılmıştır."

Tasavvuf imamlarından olan Ebu Hafis (ö. 260/873) (rh.a) de şöyle der: "Yapıp ettiklerini her an Kıtıp ve Sünnetle ölçmeyen, havâtırdan (kalbine düşen ilham gibi şeylerden) kuşkulananmayan kimseler erler divanında sayılmaz."

Ebu Süleyman ed-Dârânî (ö. 215/830) (rh.a) de şöyle der: "Bazen günlerce kalbime şu sufi topluluğun nüktelerine benzer bir nükte düşüyor da, onu ancak iki âdil şahidin şahitliğiyle kabul ediyorum: Onlar da, Kitap ve Sünnettir."

Ahmed b. Ebî'l-Havârî (ö. 246/860) (rh.a) ise şöyle der: "Sünnete uymaksızın amel eden kimsenin ameli bâtıldır."⁵⁰⁵

İşte burada eğitimecilerin, dâvetçilerin ve fıkıhçıların sünnete ihtiyaç duydukları ortaya çıkmaktadır.

Nebevî sünnette; katılaştırmış kalpleri yumuşatacak, kuru gayretleri harekete geçirecek, gafil akılları uyuracak aydınlatıcı yaklaşımlar, etkili deliller, engin hikmetler, özlü sözler, etkileyici vaazlar, ibret verici örnekler, eğitici kıssalar, çeşitli emirler ile yasaklar, vaat ile uhrevi tehdit, terğih (müjdeleme) ile terhib (korkutma) vardır.

İşte nebevî sünnet, insanın iç unsurlarının hepsine, aklına ve kalbine hitap ederken Kur'an çizgisinde hareket eder.

Yine nebevî sünnet; uyanık bir zekâyâ, temiz bir kalbe ve kuvvetli bir vücuda sahip olgun bir Müslüman şahsiyetin oluşturulmasına çalışır.

Başarılı bir dâvetçi, eğitimeci ve rehber kimse için, sünnet kitaplarında engin bir servet vardır. O, ağızını bu kitaplardan edinir, bilgi dağarcığını bunlarda doldurur, dâvet ve önderlik için esas ürününü Kur'anî bilgisiyle birlikte sünnetten devşirir.

Dâvetçinin itimat edip doyasıya yararlanması gereken sünnet kitaplarının başında, ümmetin kabulünü görmüş *iki 'sahih' kitap* (Sahihayn) vardır. Bunlar; Buhârî'nin "**Sahîh**"ı ile Müslim'in "**Sahîh**"idir.⁵⁰⁶ Bu iki "**Sahîh**"in ancak sayılı bazı hadisleri tenkit edilmiştir. Bunların çoğu hakkındaki tenkit, şeklî ve teknik durumlarla ilgilidir.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ İbn Kayyim, Medâricu's-Sâlikîn, II, 464-465

⁵⁰⁶ Buhârî ile Müslim'in "**Sahîh**"lerinin muhtasarlari yapılmıştır. Buhârî'nin "**Sahîh**"ı, "**Safvetu'l-Kârî bi İhtisâri Sahîhi'l-Buhârî**" adıyla hem 3 cilt halinde ve hem de 1 cilt halinde (İstanbul 2008) yayımlanmıştır. Müslim'in "**Sahîh**"ı ise "**Sahîh-i Müslim Muhtasari**" adıyla 3 cilt halinde (İstanbul 2005) ve 1 cilt halinde (İstanbul 2008) neşredilmiştir.

⁵⁰⁷ Buhârî'nin "**Sahîh**"ı ile ilgili eleştiriler ve verilen cevaplar için bkz: Safvetu'l-Kârî bi İhtisâri Sahîhi'l-Buhârî, I, 49-79

Sonra dört sünen kitabı; Ebu Dâvud, Tirmizî, Nesâî ile İbn Mâce'nin "*es-Sünen*"i gibi sünnet kitapları, İmam Mâlik'in "*el-Muvatta*", İmam Ahmed'in "*el-Müsned*"i, Dârimî'nin "*es-Sünen*"i, İbn Huzeyme ve İbn Hibbân'ın "*Sahîh*"leri, Hâkim'in "*el-Müstedrek*"i, Ebu Yalâ ve Bezzâr'ın "*Müsned*"leri ve Taberânî'nin "*Mu'cem*"leri, Beyhakî'nin "*Şuabu'l-İmân*" ve hadis hafızları ile tenkitçilerinin hadislerinin 'sahih' veya 'hasen' olduğunu belirttikleri benzeri kitaplarla, diğer sünnet kitaplarını esas alması ve maalesef hatipler ile dinî mürşitlerden çoğunun sermayesi olan zayıf, münker ve uydurma hadislere ise itimat etmemesi gerekmektedir.

Yüce Allah'ın fazlındandır ki, temel sünnet kitaplarından birçoğu üzerinde araştırmalar yapıp tahkik edildi. İmam Mâlik'in "*el-Muvatta*"ı, Müslim'in "*es-Sahîh*"i ve İbn Mâce'nin "*es-Sünen*"i, sünnetin hizmetçisi Muhammed Fuad Abdulkaki (ö. 1388/1968) (rh.a)'in bir hizmeti olarak tahkik edilmiş, rakamlanmış ve fihristi çıkartılmış olarak basılmıştır. Yine Ebu Dâvud'un "*es-Sünen*"i ile Tirmizî'nin "*es-Sünen*"i de tahkikli, rakamlı ve fihristli bir şekilde kardeşimiz üstad İzzet Ubeyd ed-De'âs'ın bir hizmeti olarak yayınlanmıştır.⁵⁰⁸

⁵⁰⁸ Ülkemizde ise dokuz hadis kitabı üzerine yapılan belli başlı tercüme çalışmaları özetle şöyledir:

1. Buhârî'nin "*es-Sahîh*" adlı eserinin tam metni, "*Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*" adıyla Mehmed Sofuoğlu tarafından 16 cilt halinde tercüme edilmiştir. Çeşitli muhtasarların da Türkçe çevirisi yapılmıştır.

Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: "*Safvetu'l-Kârî bi İhtisâri Sahîhi'l-Buhârî*" adlı çalışma, önsöz, I, 41-49.

2. Müslim'in "*es-Sahîh*" adlı eserinin tam metni ise "*Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*" (İstanbul 1965) Mehmed Sofuoğlu tarafından 8 cilt halinde ve "*Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*" (İstanbul 1968) 11 cilt halinde Ahmed Davudoğlu tarafından tercüme edilmiştir. Ayrıca Münzîrî'nin "*Muhtasar Sahîh-i Müslim Tercemesi*" de Halil Günaydın tarafından 3 cilt halinde tercüme edilmiştir.

Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: "*Sahîh-i Müslim Muhtasarı*" adlı çalışma, önsöz, I, 30-32

3. Ebu Dâvud'un "*es-Sünen*"i ise İbrahim Koçaşlı (İstanbul 1983) tarafından; Necati Yeniçel ile Hüseyin Kayapınar tarafından "*Sünen-i Ebi Dâvud Terceme ve Şerhi*" adıyla (İstanbul 1987) 16 cilt halinde; Abdullah Parlıyan tarafından "*Sünen-i Ebu Dâvud Tercemesi*" adıyla (Konya 2007) tarafından 3 cilt halinde tercüme edilmiştir.

Allame Şeyh Abdulfettâh Ebu Gudde (ö. 1423/2002) (rh.a) ise Nesâî'nin kitabı üzerinde bir çalışma yapıp onu rakamlandırmış ve hadis lafızlarıyla ilgili fihrist sözlüğü koymuştur.

Bundan daha büyük bir hizmet ise; hadislerin tahricinin yapılması, hadisin sıhhat derecesinin açıklanması ve sahihinin zayıfından ayrılması işi idi. Nitekim hadisçi Şeyh Nâsiruddîn el-Elbânî (ö. 1420/1999)'nin "*Sahîhu İbn Mâce*" (İbn Mâce'nin "Sünen"indeki Sahih Hadisler), "*Sahîhu't-Tirmizî*" ve "*Sahîhu'n-Nesâî*" adlı çalışmaları yayınlandı.⁵⁰⁹ "*Sahîhu Ebi Dâvud*" ise yine Elbânî'nin bir çalışması olarak yakında çıkacaktır.

Yine Şeyh Şuayb el-Arnaût'un tahkik ve tahriciyle "*Sahîhu İbn Hibbân*"ın ciltleri de tamamlanmak üzeredir.⁵¹⁰ Bundan daha önce ise Dr. Muhammed Mustafa el-A'zamî'nin tahkiki ve Elbânî'nin tahriciyle İbn Huzeyme'nin "*es-Sahîh*"i yayınlanmıştı.

Yine bundan önce Allâme Ahmed Muhammed Şâkir'in tahkik ve tahriciyle Ahmed b. Hanbel'in "*el-Müsned*"inden on beş cilt çıktı.⁵¹¹ Bu kitabın üçte birine yakındır. Bundan daha önce ise Şeyh Ahmed

4. Tirmizî'nin "*es-Sünen*"i ise Osman Zeki Mollamehmetoğlu tarafından "*Sünen-i Tirmizî Tercemesi*" adıyla (İstanbul 1981) 6 cilt halinde ve Abdullah Parlıyan tarafından ise "*Sünen-i Tirmizî Tercemesi*" (Konya 2004) 3 cilt halinde tercüme edilmiştir.

5. Nesâî'nin "*es-Sünen*"i ise bir heyet tarafından "*Sünen'ün-Nesâî*" adıyla (İstanbul 1981) 4 cilt halinde ve 8 cüz' olarak ve Abdullah Parlıyan tarafından ise "*Sünen-i Nesâî Tercemesi*" (Konya 2005) 3 cilt halinde tercüme edilmiştir.

6. İbn Mâce'nin "*es-Sünen*"i ise Haydar Hatipoğlu tarafından "*Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*" adıyla 10 cilt halinde ve Abdullah Parlıyan tarafından ise "*Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi*" (Konya 2008) 2 cilt halinde tercüme edilmiştir.

7. İmam Mâlik'in "*el-Muvatta*"sı ise bir heyet tarafından (İstanbul 1982) 2 ve 4 cilt halinde tercüme edilmiştir.

8. Dârimî'nin "*Sünen*"i ise Abdullah Aydınli tarafından "*Sünen-i Dârimî*" adıyla (İstanbul 1994) 6 cilt halinde tercüme ve şerhi yapılmıştır.

9. Ahmed b. Hanbel'in "*el-Müsned*"i (el-Fethu'r-Rabbânî Tertibi) ise 6 cildi Rifat Oral tarafından açıklaması yapılarak tercüme edilmiştir. Şu ana kadar tamamlanmamıştır. İnşallah bu eser tarafımdan tamamlanacaktır.

⁵⁰⁹ Bunu, Beyrut'taki Müessesetu'r-Risâle neşretti.

⁵¹⁰ Bu eser, 18 cilt halinde basılmıştır.

⁵¹¹ Bu eser, 20 cilt halinde basılmıştır.

Abdurrahman el-Bennâ ise (Ahmed b. Hanbel'in) "**Müsned**"ını konularına göre tertip edip ona "**el-Fethu'r-Rabbânî**" adını vermiş ve onu "**Bülûğu'l-Emânî**" adıyla da şerh etmiş ve bu eser 23 cilt olarak çıkmıştır.⁵¹²

Yine Şeyh A. Muhammed Şâkir (ö. 1378/1958), Hâfız İbn Kesîr'in tefsirinden bir muhtasar çıkarmaya çalışmış, onu "**Umdetu't-Tefsîr**" diye isimlendirmiş ve ondan 5 cilt yayınlamış, fakat bu eseri tamamlamaya güç yetirememiştir.

Yine A. Muhammed Şâkir ile edebiyatçı ve muhakkik kardeşi Mahmud Muhammed Şâkir (ö. 1418/1997), İmam Taberi'nin (ö. 310/922) tefsirinden tahkik ve rivayetlerinin tahririyle 10 küsur cilt yayınlamışlar, sonra büyük kardeş Şeyh Ahmet vefat etmiş, ondan sonra üstad Mahmud iki cilt daha çıkarmış, daha sonra ise bu büyük ilmî çalışma durmuştur.

Yine Abdurrezzak es-San'ânî'nin (ö. 211/826) "**Kitâbu'l-Musannef**"ı Hindli hadisçi Şeyh Habiburrahman el-Azamî'nin tahkiki ile 11 cilt halinde çıkmıştır.

Yine İbn Ebi Şeybe'nin (ö. 225/839) "**el-Musannef**"ı de Hindistan'da Şeyh Muhtâr en-Nedvî'nin tahkikiyle 15 cilt halinde "ed-Dâru's-Selefiyye" tarafından basılmıştır.

Yine bazı önemli **derleme** kitaplar da tahkik edilmiştir. Örneğin, Elbânî'nin tahkik edip kısaca hadislerini tahrir ettiği Hatîb et-Tebrizî'nin (ö. 737/1336) "**Mişkâtü'l-Mesâbîhi**"⁵¹³ ve Elbânî'nin sahihini zayıfından ayırarak Suyûtî'nin (ö. 911/1505) "**el-Câmiu's-Sağîr**"ı⁵¹⁴ üzerine yaptığı "**Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr ve Ziyâdetihi**" kitabı gibi.

Yine Abdulkadir el-Arnâût'un tahkik ve tahrir ettiği, İbnu'l-Esîr'in

⁵¹² Bu değerli eser, Türkçe'ye tercüme edilmektedir.

⁵¹³ Bu eser, Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

⁵¹⁴ Bu kitap, muhtasar halinde bir heyet tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ayrıca Abdullah Aydın tarafından ise harf sırasına göre değil de konu başlıklarına bölünmüş vaziyette Türkçe'ye tercüme edilmiştir. İmam Suyûtî'nin "**Câmiu's-Sağîr ve Ziyâdetuhu**" adlı eseri ise harf sırasına göre düzenlenmiş şekliyle tercüme edilmiş olup Ocak Yayıncılık tarafından neşredilecektir.

(ö. 606/1209) "*Câmi'u'l-Usûl*"ü yayınlanmıştır.⁵¹⁵

Daha önce ise tahkik edilmiş olmasa da- Hâfız Nureddin el-Heysemî'nin (ö. 807/1404) "*Mecmau'z-Zevâid*"⁵¹⁶ adlı kitabı çıkmıştır. Yalnız bu kitabın, tahkikli, tahriçli ve fihristli olarak çıkmasını temenni etmekteyim. Bu kitabın özelliği ise hadislerin, 'sahih'-veya zayıf olduğuna hükmetmesidir. Bu eser; Ahmed, Bezzâr ve Ebu Ya'lâ'nın "*Müsned*"leri ile Taberânî'nin üç "*Mu'cem*"inde yer alan hadislerden "*Kütüb-i Sitte*"ye ziyade olanlarını vermektedir. Bu faydalı kitabın nicece tahkikli, tahriçli ve fihristli olarak yayınlanmasını temenni etmekteyim. Bununla birlikte günümüzde faydalı kitaplarımıza yapılan tahkik çalışmalarından tedirginlik duymaktayım. Çünkü bazı kimseler, ihtiyaç duyulmayacak şekilde küçük hacimli dipnotlarla tahkikli kitap yayınlamaktadırlar. Sonra da bu dipnotları her kitap da tekrar etmektedirler. İşte sözü bu şekilde uzatmak, yoksul okuyuculardan kazanç elde etmek için bir alan oluşturmaktadır.

Defalarca basılmış önemli kitaplardan birisi de; Hâkim'in (ö. 405/1014) "*el-Müstedrek*"i ve Zehebi'nin onun üzerine yaptığı (ö. 738/1337) "*Telhis*"i ise defalarca basıldığı halde, henüz tahrici ve tahkiki yapılmamıştır.

Yine İbn Kayyim'in (ö. 751/1350) "*Zâdü'l-Meâd*"i gibi önemli kitaplar tahkik edilmiş ve tahrici yapılmıştır. Bu kitabı, Şuayb el-Arnâvût tahkik etmiştir. Risale Yayınevi ise beş cilt ve bir cilt de fihrist hazırlayıp neşretmiştir.⁵¹⁷

⁵¹⁵ Bu eser, Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

⁵¹⁶ Bu kitap, Adem Yerinde tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

⁵¹⁷ İbn Kayyim'in bu değerli eseri üzerine Türkçe yapılan çalışmalar şunlardır:

1. Şükrü Özen, H. Ahmet Özdemir, Mustafa Erkekli, Ali Vasfî Kurt tarafından (İstanbul 1988) "*Zâdü'l-Meâd*" (Resulullah Yolunda) 6 cilt halinde yapılan terc.
2. Muzaffer Can tarafından yapılan (İstanbul 1989) "*Zâdü'l-Meâd*" (Rahmet Peygamberi ve Devleti) 6 cilt halinde yapılan tercüme.
3. Mehmet Yolcu, Abdi Keskinsoy ile İbrahim Türklü tarafından (İstanbul) "*Zâdü'l-Meâd*" (Resulullah'ın Yaşadığı İslam) 3 cilt halinde 6 cüz' şeklinde yapılan tercüme.

Yine oldukça faydalı ve bereketli bir kitap olan Nevevî'nin (ö. 676/1277) "*Riyâzu's-Sâlihîn*" adlı kitabını Elbânî ve Şuayb el-Arnâvût tahrir ve tahkik etmişlerdir.⁵¹⁸

Yine bu kitapların en önemlilerinden birisi de, Şuayb el-Arnâvût'un tahkikiyle 2 cüz'ü fihrist ve 16 cildi kitap olmak üzere (İbn Hibbân'ın "*Sahîh*"i üzerine yapılmış bir çalışma olan) "*el-İhsân fî Takrîbî Sahîhi: i b. Hibbân*" adlı kitaptır. Bu kitabı, er-Risâle Yayınevi neşretmiştir.

Yine bunların en önemlilerinden birisi de, Şuayb el-Arnâvût ile beş değerli âlim arkadaşıyla birlikte tahkikini yaptığı 40 ciltten daha fazla olacak bir şekilde İmam Ahmed'in "*el-Müsned*"i üzerine yaptıkları yeni ansiklopedik bir çalışmadır. Bu kitabın tamamlanması ve Suudi Arabistan Devleti'nin yardımıyla er-Risâle Yayınevi tarafından yayınlanması yakındır.⁵¹⁹

Faydalanılması ve başvurulması gereken eski tahrirler de vardır. Hâfız Zeynuddîn el-İrâkî'nin (ö. 806/1403), İmam Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) "*el-İhyâ*"⁵²⁰ adlı eserinde geçen hadislerini tahrir ettiği ve "*el-Muğnî an Hamli'-Esfâr fî Tahrîci ma fi'l-İhyâi mine'l-Ahbâr*" diye isimlendirdiği kitabı gibi. Bu kitap, "*el-İhyâ*"nın dipnotlarında basılmıştır. "*İhyâ*"yı okuyan kimse, Gazzâlî'nin delil olarak getirdiği hadislerin derecesini öğrenmek için bu kitaba başvurmaktan uzak kalmaz. Çünkü "*el-İhyâ*"da aşırı zayıf hadisler, asılsız ve uydurma olduğuna hükmedilmiş haberler vardır.

Yine Hâfız İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1447)'nin, Zemahşerî'nin "*Keşşâf Tefsiri*"nde yer alan hadislere yaptığı tahriri gibi. Bu tefsir kitabı, tefsirciler arasında dolaşan ve birbirinden naklettikleri hadislerin birçoğuna bakma açısından faydalıdır.

Vaizcilerin ve dâvetçilerin yanında önemli ve meşhur kitaplar içerisinde, Hâfız Münzirî (ö. 656/1258)'nin "*et-Terğîb ve't-Terhîb*"⁵²¹ adlı

⁵¹⁸ Türkiye'de "*Riyâzu's-Sâlihîn*" üzerine yapılan tercüme ve şerh çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz.: Hanifi Akın, *Riyâzu's-Sâlihîn Tercümesi*, Önsöz kısmı.

⁵¹⁹ Bu eser, 52 cilt halinde basılmıştır.

⁵²⁰ Ülkemizde "*el-İhyâ*" üzerine birçok tercüme çalışması yapılmıştır.

⁵²¹ Bu eser, bir heyet tarafından 7 cilt halinde Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ayrıca İbn Hacer'in, "*et-Terğîb ve't-Terhîb*" üzerine yaptığı muhtasar ise Abdulvehhâb

kitabıdır. Bu kitabın problemlili yönü, içerisinde çokça zayıf hadisin bulunmasıdır. Bu hadislerden bir kısmı gerçekten zayıftır ve bir kısmı da uydurmanın en aşırı seviyesine inmiştir. Öyle ki bu durum, Münzirî'nin bizzat kendi görüşü içerisinde yer almaktadır. Münzirî'nin bu kitabının önsözünü okumayan hatiplerin ve vaizlerin çoğu, Münzirî'nin bu kitabında yer alan istilahlara bilmelidirler. Nitekim bu durum, beni, bu kitaptan bir "ayıklama" (müntekâ yapmak suretiyle çalışmaya sevketti. Bu çalışma: kapalılığını açıklama, maksatlarını beyan etme, sorgulamayı gerektiren, şüpheleri gideren ve kavramları tashih eden dipnotlarla birlikte 'sahih' ve 'hasen' hadisleri kapsamaktadır. Bu kitabı, "*el-Müntekâ mine't-Terğîb ve't-Terhîb*" diye adlandırdım.

Ayrıca konuyla ilgili bilinen bazı kitapların **şerhleri** vardır. Bunların en büyüğü, İbn Hacer'in (ö. ö. 852/1447) "*Fethu'l-Bârî fi Şerhi'l-Buhârî*" adlı eseridir.⁵²² Şevkânî, bu kitap hakkında, "Fetihden sonra hicret yoktur" demiştir.⁵²³ Bunun yanı sıra gerek bu kitaptan önce, gerek onunla çağdaş ve gerekse ondan sonra yazılmış ve her birisinden yararlanılması gereken başka şerhler de vardır: Kirmânî'nin (ö. 676/1277) "*el-Kevâkibu'd-Derari*", Aynî'nin (ö. 852/1448) "*Umdetu'l-Kârî*" ve Kastallânî'nin (ö. 923/1517) "*İrşâdu's-Sârî*" şerhleri gibi.

Yine Müslim'in "*Sahîh*"i üzerine ise Nevevî'nin (ö. 676/1277) "*el-Minhâc fi Şerhi Müslim*" Şerhi, Kadı İyâz'ın (ö. 544/1149) "*İkmâlu'l-Mu'lim fi Şerhi Müslim*", Übbî'nin (ö. 827/1423) "*İkmâlu İkmâli'l-Mu'lim*" ve Senûsî'nin (ö. 892/1486) "*Mukemmilu İkmâli'l-İkmâl*" gibi şerhler de vardır. Yine Müslim'in "*es-Sahîh*"i üzerine, Hindli âlimlerden biri olan Mevlana Ahmed el-Usmânî'nin (ö. 1353/1934) "*Fethu'l-Mulhim Şerhu Sahîh-i Müslim*" adıyla bir hadis şerhi vardır. Bu eserin 4 cildi basılmış olup tamamlanamamıştır. Arkadaşımız Allame Kadı Şeyh Muhammed Takî el-Usmânî bu eseri tamamlamakla meşgul

Öztürk tarafından (İstanbul 1982) Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ayrıca bu eser üzerine yapılan muhtasar bir tercüme de bulunmaktadır.

⁵²² Bu eserin muhtasarı, bir heyet tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

⁵²³ Şevkânî burada Peygamber'in "Mekke'nin fethinden sonra hicret yoktur" hadisine atıfta bulunarak, bu şerhin başka bir şerhe hakmaya gerek kalmayacak kadar yeterli olduğunu söylemek istemiştir.

olmuştur. Müellif bu eseri bu konuda müstakil tek bir şerh yapmak amacıyla bu şerhe asrın bilgileri ve problemlerini çözme ile ilgili hususlara da yer vermiştir. Bu kitap 6 cilt halinde basılmıştır.

“*Muvatta*”nın ise Ebu'l-Velîd el-Bâcî'nin (ö. 474/1081) “*el-Münteka*”sı ve Suyûtî'nin (ö. 911/1505) “*Tenvîru'l-Havâlik*” gibi şerhleri vardır.

“*Ebu Dâvud*”un da şerhleri vardır. Bunların en değerlileri; İmam Hattâbî'nin (ö. 388/998) “*Meâlimü's-Sünen*” ve İbn Kayyim'in (ö. 751/1350) “*Tehzîbu Sünen-i Ebi Dâvud*” diye isimlendirilen tâlikidir.

Hind âlimlerine ait “*Ebu Dâvud*”un yeni şerhlerinden ise *Diyanevî*'nin (Azimâbâdî'nin) (ö. 1330/1911) “*Avnu'l-Ma'bûd*”u, Schârenfûrî'nin (ö. 1346/1927) “*Bezlu'l-Mechûd fi Halli Ebi Dâvud*”u (Şeyhu'l-Hadis el-Kandehlevî'nin ta'liki ve es-Seyyid Ebu'l-Hasen en-Nedvî'nin takdimi ile), “el-Cem'iyetü's-Şer'iyye”nin kurucusu Şeyh Mahmûd Hattâb es-Subkî'nin (ö. 1352/1933) “*el-Menhelu'l Azbu'l-Mevrûd*”u vardır. Bu şerh, doyurucu bir şerh olup 10 cilt çıkmış ve müellif onu tamamlayamamıştır.

“*Tirmizî*”nin şerhleri de vardır. Bunların en değerlileri; eskilerden en büyüğü imam Ebu Bekr İbrahim el-Arâbî'nin (ö. 543/1148) “*Âridatü'l-Ahvezî*”si, yenilerden ise Mübarekfûrî'nin (ö. 1354/1935) “*Tuhfetü'l-Ahvezî*”si mevcuttur.

“*Nesâî*” ise, Ebu Dâvud ve Tirmizî gibi şerh edilmemiştir. Ancak onun üzerine Suyûtî'nin (ö. 911/1505) ve bir de Sindî'nin (ö. 1139/1726) haşiyeleri mevcut olup, ikisi de Nesâî ile birlikte basılmıştır.

Tehrîzî'nin “*Miškâtü'l-Mesâbîh*” adlı eserinin de şerhleri vardır. Bunun en meşhur şerhi, Aliyyü'l-Kârî'nin (ö. 1014/1605) “*Mirkâtü'l-Mefâîh*” adlı şerhidir. Bu şerh, 5 cilt halinde basılmıştır. Yine bunun, Hind âlimlerinden Ubeydullah el-Mübarekfûrî'ye ait “*Mir'atü'l-Mefâîh*” adlı doyurucu yeni bir şerhi daha vardır. Hindistan'daki Fâris şehrinde bulunan “el-Câmiatu's-Selefiyye” bu kitabı 9 cilt halinde basımını yapmıştır.

Dâvetçi için muteber ve faydalı şerhlerden birisi de, Allame Abdurraûf el-Münâvî'nin (ö. 1032/1623), Suyûtî'nin “*el-Câmiu's-Sağîr*”

adlı eserine yaptığı şerhtir. Bu şerh, *“Feyzu'l-Kadîr fi Şerhu'l-Câmiu's-Sağîr”* adıyla 6 cilt halinde neşredilmiştir. Bu, tahkik edilmeye ihtiyaç duysa bile faydalı bir kitaptır.

*“Riyâzü's-Sâlihîn”*in de tanınmış bir şerhi vardır. Bu da, İbn Al-lân'a (ö. 1057/1647) ait *“Delîlü'l-Fâlihîn”* adlı şerhtir. Bu da, 8 cilt halinde basılmıştır. Yine bu eserin yeni şerhlerinden merhum Dr. Subhî es-Sâlih'in *“Menhelü'l-Vâridîn”*i ile Dr. Mustafa el-Hınn ve arkadaşlarına ait olan *“Nüzhetü'l-Müttakîn”*⁵²⁴ zikredebiliriz.

Yine Nevevî'nin (ö. 676/1277) *“el-Ezkâr”*⁵²⁵ adlı kitabına İbn Al-lân'a ait *“el-Fütûhâtü'r-Rabbâniyye”* adlı 7 ciltlik bir şerh vardır.

Yine Nevevî'nin (ö. 676/1277) *“el-Erbaîn en-Nebevîyye”*⁵²⁶ adlı kitabı, hem küçük ve hem de meşhurdur. Bu kitabın birçok şerhi vardır. Fakat bunların en iyisi, en geniş ve en faydalısı ise İbn Receb el-Hanbelî'ye (ö. 795/1392) ait *“Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem”*⁵²⁷ adlı şerhtir. Müellif İbn Receb el-Hanbelî kırk hadisi elliye tamamlamıştır. Henüz tamamlamamışsa da, Dr. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr bunu tahkik etmiştir. Yine Şeyh Şuayb el-Arnâvût bu kitabın tahkikini yapmış, hadislerini tahric etmiş ve dipnotlarda açıklamada bulunmuştur. Müessesetu'r-Risâle bunu Beyrut'ta iki cilt halinde neşretmiştir.

Yine faydalı kitaplardan birisi de; hadislerin arka planında yatan dinî ve sosyal sırları ve hikmetleri açıklayan Dihlevî'nin (ö. 1176/1762) *“Hüccetüllahi'l-Bâliğa”* adlı kitabıdır.⁵²⁸

Basiretli bir dâvetçi, hadis kaynaklarında en fazla ihtiyaç duyduğu kitapları ve bahisleri bilir.

Her ne kadar ufku geniş olan güçlü bir dâvetçi, hadis bahislerinin hepsinden yararlanırsa da, şüphesiz ki iman, tevhid, ihâdetler, ilim, edep,

⁵²⁴ Bu eser, Abdulvehhâb Öztürk (İstanbul 2005) tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

⁵²⁵ Bu kitabın çeşitli baskıları Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

⁵²⁶ Bu eserin, Türkçe'ye birçok çevirisi yapılmıştır.

⁵²⁷ Bu kitap, “Hadislerle İlim ve Hikmet” adıyla 3 cilt halinde Ali Kaya (İstanbul 2006) tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

⁵²⁸ Bu kitap, Mehmet Erdoğan (İstanbul 1994) tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

zühhd, rikak (kalbi incelikler), zikir, Kur'an, dua, iyilik ve akrabalık ilişkileri, âhiret, cennet ile cehennem halleri, siyer ve meğazi, kıssalar, tarih ve benzeri kitaplar ile bahisler, dâvetçinin dikkatini direkt olarak ahkâm ile ilgili hadislerden daha çok çeker.

A. Delil Gösterilecek Hadisin Sıhhatinin Araştırılması

Burada dâvetçi için önemli olan husus; herhangi bir mâna veya herhangi bir değer ya da herhangi bir durum üzerine bir hadisle delil getirirken, güvenilir kaynaklara dayanmalı ve kültürlerini çürük, münker, uydurma ve aslı olmayan hadislerden kurtarmalıdır. Aslında bu, bütün ilim ehlinin görevidir. Bunlar öylesi haberlerdir ki, dinî kültürümüzde yazılan kitapların çoğunun içi bunlarla şişirilmekte, makbul ve merdûd sınıflar arasında fark gözetilmeksizin 'sahih' ve 'hasen' hadislerle karıştırılmaktadır. Hadisin insanlar arasında şöhret kazanması, kitaplarda veya dillerde yaygın olması bazı insanları aldatmaktadır. Bu da, o insanların böylesi hadislerle güvenmelerine ve geçiş ile kabul izni vermelerine yetmektedir.

Araştırmacılar tarafından da bilindiği üzere, hadis, bazen dillerde meşhur olabilir. Oldukça zayıf, hatta belki de aslı olmayan veya uydurma bir hadis olduğu halde insanlar onu birbirlerinden nakledip dururlar.

İşte birçok âlimin, insanların dilinde meşhur olan hadislerin sıhhat derecesini açıklamak için özel kitaplar yazmasının sebebi budur. Örneğin, bunlardan: Zerkeşî'nin (ö. 794/1391) "*et-Tezkira bi'l-Ehadîsi'l-Müştehira*" adlı kitabını, İbnü'd-Deybâ'nın (ö. 944/1537) "*Temyîzü't-Tayyib mine'l-Habîs fîmâ Yedûru alâ Elsineti'n-Nâsi mine'l-Hadis*" adlı kitabını, Hâfız İbn Hacer'in (ö. 852/1448) "*el-Leâli'l-Mansûra fi'l-Ehâdîsi'l-Meşhûra*" adlı kitabını, Suyutî'nin (ö. 911/1505) "*ed-Düreru'l-Müntesira fi'l-Ehâdîsi'l-Müştehira*" adlı kitabını, Schâvî'nin (ö. 902/1496) "*el-Mekâsidu'l-Hasene fîmâ'stehera mine'l-Hadîsi alâ'l-Elsine*" adlı kitabını ve Zurkânî'nin (ö. 1122/1710) bu kitaba yapmış olduğu "*Muhtasar*"ı zikredebiliriz.

Onların en kapsamlısı ise Aclûnî'nin (ö.1162/1748) "*Keşfu'l-Hafâ' ve Müzîlü'l-Elbâs amma'stehera mine'l-Hadîsi alâ Elsineti'n-Nâs*" adlı kitabıdır.

Yine İbnu'l-Cevzî,⁵²⁹ Suyûtî,⁵³⁰ (Ali) el-Kârî,⁵³¹ Şevkânî,⁵³² Leknevî,⁵³³ İbn Arrâk,⁵³⁴ Elbânî⁵³⁵ ve daha bir çoklarının⁵³⁶ sırf uydurma hadisleri açıklamak için yazdıkları müstakil kitaplar da bu alanda önemlidir.

Tasavvuf, vaaz ve rekâik kitaplarında da bu tür uydurma hadisler çoktur. Okuyucu bunlardan sakınmalıdır.

Bu durum, tefsir kitaplarında sözkonusudur. Özellikle de surelerin faziletleri, peygamberler ile sâlih kimselerin kıssaları ve nüzul sebebiyle ilgili rivayetler. Bu rivayetlerden ancak az bir kısmı sahihtir.

Yakınlarda yapılan bir konferansta araştırmacılardan birisi, Sa'lebe b. Hâtib kıssasını delil olarak zikretti. Tefsirciler bu kıssayı Tevbe sure-sindeki "Onlardan kimi de 'Eğer Allah, lütuf ve kereminden bize verirse elbette sadaka vereceğiz ve faydalı insanlardan olacağız' diye Allah'a and içtiler. Fakat Allah onlara fazl-u kereminden verince onda cimrilik edip (sözlerinden) döndüler. Zaten onlar (dönek) insanlardır. Kendisine verdikleri sözden döndüklerinden ve yalan söylediklerinden dolayı, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar Allah, onların kalplerine ikj yüzlülük sokmuştur"⁵³⁷ âyetinin nüzûl sebebi olarak kaydederler.

Hâfız İbn Hacer (ö. 852/1447)'in, Zemahşerî'nin "*el-Keşşâf*" adlı tefsirine yaptığı tahriç çalışmasında dediği gibi, bu kıssanın senedi cidden çürüktür.⁵³⁸

⁵²⁹ İbnu'l-Cevzî, "*el-Mevzûâtu'l-Kübrâ*"

⁵³⁰ Suyûtî, "*el-Leâli'l-Masnûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevzûa*"

⁵³¹ Aliyyu'l-Kârî, "*el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevzûa*" (el-Mevzûâtu'l-Kübrâ). Bu kitap Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ayrıca "*el-Masnû' fi Ma'rifeti'l-Hadisi'l-Mevzû'*" (el-Mevzûâtu's-Suğrâ) adında bir uydurma hadis kitabı daha vardır. Bu eser, İbrahim Kutlay tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

⁵³² Şevkânî, "*el-Fevâidu'l-Mecmûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevzûa*"

⁵³³ Leknevî, "*el-Âsâru'l-Merfûa Mecmûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevzûa*"

⁵³⁴ İbn Arrâk, "*Tenzîhu's-Şerîati'l-Merfûa ani'l-Ahbâri's-Şerîati'l-Mevzûa*"

⁵³⁵ Elbânî, "*Silsiletu'l-Ehâdisi'z-Zaîfe*"

⁵³⁶ Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, "*el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'z-Zaîf*" (Bu eser Türkçe'ye tercüme edilmiştir); Sağânî, "*el-Mevzûât*"; Kermî, "*el-Fevâid*"; Fettenî, "*Tezkiretu'l-Mevzûât*"; İbnu'd-Deyba', "*Temyîzu't-Tayyib mine'l-Habîs*"; Tîbî, "*el-Hulâsa*" gibi.

⁵³⁷ el-Tevbe, 9/75-77

⁵³⁸ Çünkü bu kıssa, Ali b. Yezîd el-Elbânî'nin rivayetindedir. Buhârî bu kişi hakkında: "Münkeru'l-hadis" demiştir. Nesâî de "Sika bir kimse değildir" demiştir.

B. Vaizlerden Çoğunun Afeti

Birçok İslâm memleketlerinde bulunan mescitlerdeki hatipler ile vaizlerden çoğunun afeti, onların geceleyin odun ile birlikte yılanları da toplayanlar gibi olmalarıdır. Onların kastı; 'sahih' veya 'hasen' bir senedi olmasa bile, halkı harekete geçirecek hadisleri almaktır. Öyle ki neredeyse bulunduğum her Cuma hutbesinde veya her vaaz dersinde zayıf hadislerden, hatta çok zayıflarından, bazen de uydurmalardan bir demet muhakkak işitmişimdir.

Sanırım, "Nebevî Sîret" münasebetiyle bulunduğum bir şehirde Nebî (s.a.v)'in şahsiyeti, siretinin temizliği, şeklinin güzelliği, ahlâkının büyüklüğü etrafında anlatılan bir hutbeye şahit oldum. Oysa bu, apaçık Kur'an ve 'sahih' sünnetten sabit olmuş gerçeklerle dolu zengin bir konudur.

Fakat hatîp, bilgi dağarcığından çürük, münker veya uydurma yahut âlimlerin 'ne ipi var ve ne de sapı var' dedikleri aslı bilinmeyen birçok hadis aktarırken, 'sahih' veya 'hasen' hadislerden sadece iki veya üç tane zikretti. Şimdi bu hadislerden bazısını zikrediyorum:

"Allah'ın ilk yarattığı şey, Nebî'nin ruhudur."⁵³⁹

"Allah, Peygamber için anne-babasına hayat verdi. Onlar da, O'nun eliyle Müslüman oldular."⁵⁴⁰

"Kim Muhammed ismiyle şereflenirse ona şefaât vacib olur."⁵⁴¹

"Nebî (s.a.v)'in doğumunda meydana gelen olağanüstü olayları anlatan hadisler..."⁵⁴²

Dârekutnî de 'Kâsım Ebu Abdurrahman yolundan metruktur' demiştir. Ahmed de onun hakkında, 'Ali b. Yezîd ondan birçok garîp rivayetler nakletmiştir' demiştir. İbn Hibbân da der ki: "Sahabeden birçok mu'dal rivayet nakleder ve sika kimselerden de ters yüz olmuş nakiller getirirdi."

(Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Ahmet Nedim Serinsu, Sa'lebe Kıssası, Şule Yayınları, İstanbul; Kadir Paksoy, "Sa'lebe Hadisinin Sened ve Metin Açısından Tenkidi", Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD), II/2, 2004, s. 63-85)

⁵³⁹ Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ', I, 203-204 (827); Suyûtî, el-Hâvî, I, 325; Gumârî, el-Muğayyer, s. 6-7

⁵⁴⁰ İbnü'l-Cevzî, el-Mevzûât, I, 283-284

⁵⁴¹ İbnü'l-Cevzî, el-Mevzûât, I, 154-158; Suyûtî, el-Leâli'l-Masnûa, II, 102-106

⁵⁴² İbn Sa'd, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, I, 15-168; Taberî, Târih, II, 166-167

Yine bu hatîpten işittiğim garip şeylerden birisi de: O'nun ümmetinin fazileti hakkındaki, "Ümmetin âlimleri, İsrail oğullarının Nebileri gibidir"⁵⁴³ hadisidir.

Oysa bu hadis, meşhur uydurma hadislerden birisidir. Âlimler, hadis istılahları kitaplarında bu hadisin yalan olduğunu belirtmişlerdir.

Sözkonusu hatip, zikrettiği bir hikâyeyi de bu hadisin 'sahih' olduğuna delil getirdi. Hikâyenin içeriği şöyledir: "İmam Ebu Hâmid el-Gazzâlî rüyada veya ruhlar âleminde efendimiz Musa (a.s.) ile karşılaştı. Allah'ın kelimesi olan Musa ona, 'İsmin ne?' diye sordu. O da, 'Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî et-Tûsî...' dedi. Musa ona, 'Sana ismini sordum, nesebini sormadım' dedi. O da, 'Sen de Allah sana, 'Sağ elindeki nedir?' diye sorduğunda. O'na, 'Asadır' deyip susmadın! Ve 'O, benim asamdır. Onun üzerine dayanırım. Onunla davarlarımada dal koparırım ve benim için onda daha başka ihtiyaçlar da vardır"⁵⁴⁴ diye cevap verdin?!' dedi."

Hatîp, 'Böylece İmam Gazzâlî, Musa'ya diliyle üstün geldi' dedi.

Hatîp bununla yukarıda geçen yalan hadisin doğruluğunu kendisince ispat etmiş oldu. Böylece o hatîp, 'sahih' ve 'hasen' hadislerden oluşan sermayenin yokluğuyla garip hikâyelerden, rüyalardan ve İsrailiyyattan oluşan kesat malı satışa çıkarttı. İktisatçıların dediği gibi 'âdi para, iyi parayı defeder.'

Aslında bu, eski bir âfet şeklidir. Hatta hadis rivayetinde bazı müteşeddid (sıkı kurallarla hareket eden) güvenilir ilim ehli kimseler bile *vaaz* konularını te'lif ederlerken, oldukça gevşek davranmışlardır. Nitekim Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî'nin (ö. 597/1200) "*el-Mevzûât*" kitabı ile "*el-İlelu'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*"de kitabında sıkı kurallarla hareket etmesine rağmen, "*Zemmu'l-Hevâ*" gibi *vaaz* kitaplarında bile aynı şeyi görmekteyiz.

⁵⁴³ Aliyyu'l-Kârî, S. 247 (298); Aclûnî, Keşfü'l-Halâ', II. 74 (1744); Sehâvî, el-Mekâsîdu'l-Hasene, s. 286; Suyûtî, ed-Dürer, (294); İbnu'd-Deyba', et-Temyîz, s. 104; Şevkânî, el-Fevâid, s. 286

⁵⁴⁴ Tâhâ, 20/17-18

Bunun gibi, Hâfız münekkid Şemsüddin ez-Zehebî (ö. 748/1347) dahi vaaz mahiyetindeki **“el-Kebâir”** adlı kitabında bu konuda çok müsamahakâr davranmıştır.⁵⁴⁵

Yine Hâfız el-Münzirî (ö. 656/1258) de **“et-Tergîb ve't-Terhîb”** adlı kapsamlı kitabında -kendisini bunlardan uzak kılacak sağlam haberler varken- çürük, münker ve hatta uydurma hadisleri büyük oranda zikretmiştir. Fakat özellikle asrımız okuyucusu gafil olsa da, Münzirî, kitabının **mukaddime** kısmında zikretmiş olduğu bazı işaretler ve istilahlarla bu hususa dikkatleri çekmiş ve böylece sorumluluktan kurtulmuştur.

İşte beni, Katar'da **Sünnet ve Sîret Araştırmaları Merkezi**'nde iki cilt halinde çıkan, Münzirî'nin 'sahih' ve 'hasen' hadislerini tahriç ettiğim **“el-Müntekâ”** adlı çalışmaya sevk eden etken de bu olmuştur.

C. İbn Hacer el-Heysemî'nin Fetvası

Meşhur Şâfiî Fâkihi Allâme İbn Hacer el-Heysemî (ö. 973/1565), zamanındaki yöneticilerden; naklettiği hadislerin râvisini açıklamayan, 'sahih' haberleri bâtil haberlerle karıştıran her hatibi, hitabetten men etmelerini ısrarla istemesiyle gerçekten isabetli bir iş yapmıştır.

Nitekim **“el-Fetevâ el-Hadîsiyye”**sinde bu konu ile ilgili olarak özetle şöyle der: “Kendisine, ‘Her Cuma minbere çıkan ve ne hadisi aldığı kitabı, ne de râvilerini açıklamadan konuşmasında birçok hadis zikreden hatibin hakkında gereken nedir?’ diye sorulunca şöyle cevap verdi:

“Hadiste chil olmak şartıyla, hutbelerinde hadislerin râvilerini veya onları zikredenleri belirtmeksizin hadis okuması veya müellifi hadiste otorite olan bir kitaptan nakilde bulunması caizdir. Ancak müellifi hadis ehlinde olmayan bir kitaptan, hadiste chil olmayan bir hatibin, konuşmasında, sadece kitaptan okumasına dayanarak hadis zikretmesi caiz değildir. Bu şekilde davrananlar şiddetli bir tazir cezasına⁵⁴⁶ çarptırılır.

⁵⁴⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye de **“el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'd-Zâif”**de sıkı hareket ederken, **“el-Vâbilu's-Sayyib”** adlı eserinde uydurma hadislere ve zayıf hadislere yer vermiştir.

⁵⁴⁶ **Ta'zir** kelimesi sözlükte; te'dib etmek, yola getirmek gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise; dinin yasakladığı, ama karşılığında ceza belirlemeyip devlet yet-

İşte birçok hatibin durumu böyledir. Çünkü onlar, rastladıkları kitaptaki hadisleri, onların aslı olup-olmadığına bakmaksızın ezberleyip onlarla hutbe okuyorlar. Dolayısıyla her helde yöneticilerine hatiplerini bu şekilde davranmaktan sakındırması düşer. Eğer durumunu düzeltmemekte ısrar ederse, o yöneticilerin yapması gereken şey; hatibi bu şekilde hitabetten alıkoyması ve görevden uzaklaştırmasıdır..."

"Bu durumda hatibe düşen görev ise, eğer hadisin 'sahih' bir isnadı varsa, -kendisine itiraz olmaması için- rivayetinde hadisin isnadını açıklamasıdır. Aksi takdirde itiraz edilebilir. Hatta yöneticinin, hatibin haksız yere böylesi yüce bir mertebeye karşı cüretkâr davranmasına son vererek onu hatiplik görevinden alması bile caiz olur."⁵⁴⁷

Keşke bu hüküm, günümüzdeki hatiplere de uygulansa. Bu durumda birçok hatip, hadisleri bilmediklerinden ve makbul (sahih) hadis ile reddedilmesi gereken (uydurma) hadisleri birbirine karıştırmalarından dolayı görevden alınırdı.

kilisinin takdirine bıraktığı cezadır. İslam Hukukçuları, ta'zirin meşru oluşunda görüş birliğine varmakla birlikte şekil ve miktarında farklı görüşlere sahip olmuşlardır.

⁵⁴⁷ el-Fetâvâ eş-Şer'iyye, s. 43-44 (Dâru'l-Ma'rife baskısı, Lübnan).

3. Terğîb ve Terhîb Konusunda Zayıf Hadis Rivayeti Hakkındaki Görüşün İncelenmesi

Bana göre bütün hatîp, hatırlatıcı ve vaazer kimselerin, bu tür çürük, münker ve uydurma hadislere ilgi duymalarının sebebi: 'helâl, haram, mekruh, vacip (farz) ve müstehab' şeklinde oluşan beş hükümden herhangi bir şer'i hükümle ilgisi olmayan, amellerin faziletleri, rekâik, zühd, terğîb, terhîb ve kıssalar gibi konularda âlimlerin çoğunluğunun zayıf hadis rivayetini mutlak olarak caiz görmeleridir.

İmam Münzirî (ö. 656/1258) "*et-Terğîb ve't-Terhîb*" adlı kitabının önsözünde bu konuyla ilgili olarak şöyle der: "Âlimler, terğîb ve terhîb çeşitlerinde müsamahalı olmaya izin vermişlerdir. Hatta onlardan çoğu, sıhhat derecesini bildirmeden uydurma haberleri dahi zikretmişlerdir!"

Hâkim (ö. 405/1014) de "*el-Müstedrek*"inde '*Dua Bölümü*'nün başında buna benzer şöyle şeyler söylemiştir: "Allah'ın izniyle, '*Dualar Bölümü*'nde Buhârî ile Müslim'de" yer alamayan haberleri kabul etme hususunda bunu Ebu Saîd Abdurrahman b. Mehdî'nin (ö. 198/813) görüşüne göre aktaracağım." Daha sonra da ona ulaşan bir senedle Abdurrahman b. Mehdînin şu sözünü nakletti:

"Bize, Nebî (s.a.v)'den; helâl, haram ve hükümler (ahkâm) hakkında bir haber rivayet edildiğinde senedlerde titiz davrandık, seneddeki adamları tenkide tâbi tuttuk. Fakat amellerinin faziletleri, sevab, ceza,

mubahlar ve dualar gibi konularda rivayet edildiğinde ise isnâdlarda gevşek davrandık.”⁵⁴⁸

Hatîp (ö. 463/1071) de “*el-Kifâye*”de senediyle İmam Ahmed’in şöyle dediğini rivayet eder:

“Bize Resûlüllah (s.a.v)’den; helâl, haram, sünnetler ve hükümlerle ilgili bir hadis rivayet edildiğinde senedlerde titiz davrandık. Fakat amel-lerin faziletleri, herhangi bir hüküm getirmeyen ve kaldırmayan konularda Nebî (s.a.v)’den bir şey rivayet olduğunda ise senedlerde gevşeklik gösterdik.”

Yine der ki: “İnsanları kalbi inceklere çağıran rikâk hadislerinde, içerisinde hüküm bile olsa gevşeklik gösterebilir.”

Ebu Zekeriyâ el-Anberî ise şöyle der: “Gelen haber, helâli haram, haramı helâl kılmıyorsa, bir hükümü vacip kılmıyorsa, terğîb, terhib, titizlik veya ruhsat gibi konularda ise ona göz yummak ve rivayetinde müsamaha göstermek gerekir.”⁵⁴⁹

Fakat senedlerdeki bu göz yumma ve müsamahanın sınırı nereye kadardır?

Bazı insanlar bu tür yaklaşımlardan hareketle, zayıf hadisin ravisi hataları cihetinden tek kalsa veya rivayet ettiği münker hadisleri çok olsa da, yahut yalanla itham edilse bile terğîb ve terhibe dair hadisin kabul edileceğini anladılar.

Dahası bazı cahil sofiler, iyiliğe teşvik ettirdiği ve kötülükten sakındırdığı müddetçe mevzu, uydurma ve düzmece hadis rivayetinin caiz olduğunu ileri sürdüler. Hatta bazı cahil sofiler, bu maksatla; Kur’an sûrelerinin faziletlerine dair veya bazı hayırlı işler hakkında bizzat hadis uydurmayı kendilerine mubah gördüler.

Onlara, “Her kim benim üzerine kasten yalan söylese, cehennemdeki yerine hazırlansın”⁵⁵⁰ şeklindeki mütevâtir bir hadis hatırlatıldığında

⁵⁴⁸ Hâkim, el-Müstedrek, I, 490

⁵⁴⁹ Hatîp, el-Kifâye, s. 134 (el-Mektebetü’l-İlmiyye baskısı, Medine-i Münevvere)

⁵⁵⁰ Bu hadis ile ilgili olarak bkz. Kettânî, Mütevâtir Hadisler (Nazmu’l-Mütenâsire), s. 44-56, çev. Hanîfî Akın, Karınca Yayınları, İstanbul 2003; Aliyyu’l-Kârî, el-

onlar. bütün küstahlıklarıyla "Biz Nebî (s.a.v)'inaleyhine değil, lehine yalan söyledik" demişlerdir! Ki onların bu özürleri, kabahatlerinden daha büyük! Çünkü onların bu sözleri, Nebî (s.a.v)'in dininin eksik olduğunu ve onların ise bu eksikliği giderdikleri anlamına gelmektedir. Hâlbuki Yüce Allah, "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim"⁵⁵¹ buyurmaktadır.

Muhakkik âlimler, senedlerdeki bu gevşekliğin nedenini şöyle açıklamışlardır:

Yalnızca itham olunanlardan veya gaflet ve hatasının çokluğundan dolayı zayıf kabul edilen râvilerden gelen bir hadis, başkalarının bilinmiyorsa, onunla delil getirilmez" şeklindeki Tirmizi'nin sözünü, İbn Receb el-Hanbelî (ö.795/1392) "*Şerhu İleli't-Tirmizî*"de açıklama mahiyetinde der ki:

"Tirmizi'nin zikrettiğine gelince...Her ne kadar bu tür râvilerden bazısının naklettiği hadis; rekaik, terğîb ve terhîb hususunda rivayet edilebilirse de, Tirmizî'nin bundan maksadı; şer'i hükümlerde ve amel ile ilgili durumlarda delil getirilemeyeceğidir. Çünkü imamlardan çoğu, zayıf râvilerden rikâk ve bezerî hususlarda hadislerin rivayetine izin vermiştir. Buna izin veren imamların içerisinde İbn Mehdî ve Ahmed b. Hanbel de vardır."

Ravvâd İbnü'l-Cerrâh dedi ki: "Süfyân es-Sevrî'yi şöyle derken işittim: 'Helal ve haram konusunda, bu ilmi ancak eksigi fazlayı bilen, ilimle şöhret kazanmış ileri gelen meşhurlardan alınız. Bunun dışındaki konularda ise diğer âlimlerden almanızda bir sakınca yoktur."

İbn Ebi Hâtim de dedi ki: "Babamın bize rivayet ettiğine göre, Abede b. Süleyman el-Merzevî şöyle dedi: 'Adamın birinden bir hadis rivayet ettiğinde İbnu'l-Mühârek'e, 'Bu zayıf bir adamdır!' denildi. O da, 'Yalnız bu kadar veya buna benzer şeyler ondan rivayet edilebilir' dedi. Abede'ye, 'Hangi şeyler gibi olursa?' dedim. O da, 'Edeb, vaaz ve zühd konularında' dedi."

Esrâru'l-Merfûa, s. 37-74, thk. M. Lütfî es-Sebbâğ, el-Mektebetu'l-İslâmî, ikinci baskı 1896

⁵⁵¹ el-Mâide, 5/3

İbn Maîn, meşhur bir abid olmasına rağmen, rivayette zayıf olan Musa b. Uheyde er-Rebezi hakkında, 'Rekâik türünden hadisleri yazılabılır' dedi.

İbn Uyeyne ise, 'Resûlüllah (s.a.v)'in sünneti hususunda Bakıyye'den yani Bakıyye b. Velfid'den hadis dinlemeyin. Ama sevab ve benzeri konularda olursa ondan hadis dinleyebilirsiniz' dedi.

Ahmed b. Hanbel, meşhur "*Sîret*" adlı kitabın yazarı Muhammed İbn İshâk hakkında, 'Ondan ancak gazveler (meğâzî) ve benzeri şeyler yazılır' dedi.

İbn Maîn, Ziyâd el-Bekkâî hakkında ise, "Gazveler hakkında ondan rivayette bulunmada bir sakınca yoktur, fakat diğer konularda ondan rivayette bulunmaya hayır!" dedi."

İbn Receb devamla der ki, "Terğîb, terhîb, zühd ve edeb gibi konularında yalancılıkla suçlanmayan gaffet ehlinin hadisleri rivayet edilir. Fakat yalancılıkla suçlananların ise hadisleri reddedilir. İbn Ebi Hâtim ve başkaları da bu görüştedir."⁵⁵²

Bu ve benzeri sözlerden anlıyoruz ki, hadis imamlarından hiçbiri; bilinmeyen, suçlanan veya çok hatalı olsalar bile, terğîb ve terhîb hadislerinin her gelip geçen kişiden rivayet edilebileceğini söylememiştir.

Onlar ancak, hıfzında biraz gevşeklik veya zayıflık olan bazı ravilerin rivayetini caiz görmüşlerdir. Hatta İmam es-Sevrî'nin dediği gibi, eğer onlar hadislerdeki eksiklik ve fazlalığı bilen, ilimleriyle meşhur olmuş ileri gelen kimselerden olmasalar bile hadisleri alınabilir.

Çünkü onların doğruluklarında ve adaletlerinde hiçbir şüphe yoktur. Şüphe ancak onların hıfz, uyanıklık ve itinalarındadır.

İşte bu sebeple Hâfız İbn Hacer (ö. 852/1447), rekâik ve terğîb konularında zayıf haberin kabulü için üç şart ileri sürmüştür. Hâfız Suyûtî de (ö. 911/1505) "*Tedrîbu'r-Râvi*"de bunu İbn Hacer'den şöyle nakletmiştir:

⁵⁵² İbn Receb el-Hanbelî, Şerhu İleli't-Tirmizî, I, 72-74 (Tahk. Nureddîn el-İtr)

“*Birincisi*: İttifakla kabul edilen bir şarttır ki, o da, rivayetin çok fazla zayıf olmamasıdır. Bu şartla; yalancılar, yalancılıkla suçlananlar ve hatası çok olanlardan rivayetinde tek kalanlar bu tanımın dışına çıkar.

İkincisi: Rivayetin, “genel bir asl”ın altına girmiş olması. Bununla da; kesinlikle bir aslı olmamaları yüzünden uydurulan haberler bu tanımdan dışarı çıkar.

Üçüncüsü: Amel esnasında, Nebî (s.a.v)’in söylemediği bir şeyi O’na nispet etmiş olmamak için, bunun ondan sabit olduğuna inanmayıp ihtiyatla almak.

Dedi ki: Son iki şart, İbn Abdüsselâm ve arkadaşı İbn Dakîk el-İyd’e aittir. Alâf, birincisi hakkında ise âlimlerin görüş birliğini nakletmektedir.⁵⁵³

A. Tembih Edilmesi Gereken Gerçekler

Burada bu konuyu aydınlatacak bazı gerçekler üzerinde durmak istiyorum. Çünkü birçok kimse bu konuyu yanlış anlamakta, hatta Müslümanların büyük kitlelerini yönlendirmekte olan pek çok kimsenin dinî kültürünün harraklığı bu sebeple bulanmaktadır.

Birinci Gerçek: Bazı Âlimlerin Tergîb ve Terhîb Hususunda Zayıf Hadisi Terk Etmesi

Gerek önceki ve gerekse yeni âlimlerden bir kısmı; terğîb, terhîb, rekâik, zühd ve benzeri konulardaki hadisler ile ahkâm hadisleri aynı kategoride görmüşler, dolayısıyla ancak ‘sahih’ veya ‘hasen’ hadisi kabul etmişlerdir.

İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1392) “*Şerhu'l-İlel*”de konuyla ilgili olarak şöyle der:

“Müslim (ö. 260/873)’in kitabının “*Mukaddime*”sinde zikrettiği konuyla ilgili bilgilerin zahiri, terğîb ve terhîb hadislerinin de ancak kendilerinden ahkâm ile ilgili hadislerin rivayet edilebildiği kimselerden rivayeti gerektirmektedir.”⁵⁵⁴

⁵⁵³ Suyûtî, Tadrîbu'r-Râvî alâ Takrîbi'n-Nevevî, I, 298-299. (Tahk. Abdulvehhâb Abdullatîf, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîs neşri, Kahire)

⁵⁵⁴ İbn Receb el-Hanbelî, Şerhu İleli't-Tirmizî, I, 74 (Tahk. Nureddîn el-İtr)

Nitekim Müslim, **“Sahîh”**inin *‘Mukaddime’*sinde zayıf hadisler ile münker rivayetlerin râvilerini kötölemiştir.⁵⁵⁵

Açıkkası, İmam Buhârî de (ö. 256/869) bu görüştedir. Cerh ve tâdil imamı Yahya b. Maîn (ö. 233/847)’in görüşü de budur. Son devir âlimlerinden ise: Zahirîlerden İbn Hazm (ö. 456/1063), Mâlikîlerden Kâdı İbnu'l-Arabî (ö. 543/1148) ve Şâfîîlerden Ebu Şâme de (ö. 665/1266) aynı görüştedirler.⁵⁵⁶

Çağdaş hadisçilerden ise Şeyh Ahmet Muhammed Şâkir (ö. 1378/1958) ile Şeyh Muhammed Nâsruddîn el-Elbânî (ö. 1420/1999)’nin görüşleri de bu doğrultudadır.

Allâme A. Muhammed Şâkir, İbn Kesîr (ö. 774/1373)’in **“İhtisâru Ulûmi’l-Hadis”** adlı eserine yazdığı şerh olan **“el-Bâisu’l-Hasîs”** adlı kitabında, zayıf haberleri zikrettiğimiz şartlarıyla zayıflığını açıklamaksızın rivayette bulunmaya bazılarının caiz gördüğünü zikrettikten sonra – özetle- şöyle der:

"Kanaatime göre; zayıf hadisteki zayıflığı açıklama her hâlükârda vaciptir. Çünkü bunun açıklanmaması, hadisi okuyan kimseye onun 'sahih' bir hadis olduğu vehmini verir. Özellikle de hadisi nakleden, bu sahada kendisine başvuru olan hadis âlimlerinden ise... Gerçekten zayıf rivayetin alınmamasından, hükümler ile amellerin faziletleri ve benzeri konular arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü hiçbir kimsenin, Resûlüllah (s.a.v)'tan 'sahih' olarak sabit olan 'sahih' veya 'hasen' hadisten başka

⁵⁵⁵ Müslim, **“es-Sahîh”**inin *‘Mukaddime’*sinde şöyle der: "Kendilerini hadisçi sayan birçoklarında bile şu kötü durumu görmekteyiz. Onlar, zayıf hadisler ile münker rivayetleri ortaya koyarken, doğruluk ve emanetleriyle bilinen şika râvilerin naklettiği meşhur 'sahih' hadislerle yetinmemektedir. Üstelik onlar bilmekte ve dilleriyle de itiraf etmektedirler ki, gafil insanlara rivayet ettikleri haberlerin çoğu ya münkerdir ya da hadis ehli imamlar tarafından kendilerinden hadis rivayet edilmesi iyi görülmeven, kendilerinden hoşnut olunmayan insanlardan nakledilmiştir. İşte gördüğünüz bu kötü durumlar olmasaydı hadislerin sahihini zayıfından ayırma ve bunları toplama şeklindeki isteğini yerine getirmek bizim için pek kolay olmazdı. Fakat bir topluluğun zayıf ve meçhul isnâdlarla münker haberleri yaymasından ve bu haberlerin ayıplarını bilmeyen avama da vermelerinden sonra bildiklerimiz sebebiyle isteğine cevap vermek, kalbimize kolay (hafif) geldi."

⁵⁵⁶ Suyûtî, *Tedrîbu'r-Râvî alâ Takrîbi'n-Nevevî*, I, 298-299. (Tahk. Abdulvehhâb Abdullatîf, Dâru'l-Kütübi'l-Hadis neşri, Kahire)

gösterebileceği bir kanıtı yoktur. Fakat Ahmed b. Hanbel, İbn Mehdî ve İbnü'l-Mübârek'in. "... faziletler ve benzeri hususlarda bize hadis rivayet edilince müsamaha gösterdik' demelerine gelince, onlar -Allah bilir, benim tercihime göre- 'sahih' derecesine ulaşmayan 'hasen' hadisi almayı kast etmişlerdir. Çünkü 'sahih' hadis ile 'hasen' hadis arasındaki gözetilen ıstılah farkı, onların asrında açıkça yerleşmemiştir. Zira mutekaddimun (ilk devir) âlimlerin çoğu, hadisi sadece sahihlik ya da zayıflıkla vasıflamaktaydı."⁵⁵⁷

İbn Teymiyye (ö. 728/1327) ve İbn Kayyim (ö. 751/1350)'in de bu manada sözleri vardır. Nitekim onlar da, İmam Ahmed'den rivayet edilen, onun zayıf hadisi alıp rey ve kıyasa takdim ettiği şeklindeki görüşünü tefsir edip İmam Ahmed'in 'zayıf hadis'le kast ettiğinin, "'hasen' hadis' olduğunu ifade etmişlerdir. Bilindiği üzere, Tirmizî, hadis kategorileri içerisine "'hasen" hadis' kavramını yerleştirerek bu sınıflandırmayı meşhur etmiştir.

Şeyh Elbânî'ye gelince o, özellikle "*Sahîhu'l-Câmîu's-Sağîr ve Ziyâdetihi*" ile "*Sahîhu't-Terğîb ve't-Terhîb*"de ve diğer bazı kitaplarının önsözlerinde bu konuyu serpiştirmiştir.

İkinci Gerçek: Cumhurun Ortaya Koymuş Olduğu Şartlara Riayet Edilmemesi

Terğîb, terhîb, rekâik ve benzeri konularda 'zayıf hadis' rivayetini caiz görenlerin koymuş olduğu üç şarta -maalesef- ilmî açıdan riayet edilmemiştir. Zühd ve rekaik hadisleriyle meşgul olanların çoğu, zayıf hadis ile çok zayıf hadis arasındaki farkı görmüyorlar ve hadisin Kur'an'la veya 'sahih' sünnetle sabit, şer'i bir asla ters düşüp düşmediğine bakmıyorlar. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bazen oldukça münker veya üzerinde uydurma alametleri görülen bir hadisi, çarpıcı ve yeni bir şeyi ilk defa aktarmış olmanın verdiği cazibeye kapılarak nakletmede bir sakınca görmüyorlar.

⁵⁵⁷ A. Muhammed Şâkir, el-Bâisu'l-Hasîs şerhi İhtisâri Ulûmi'l-Hadîs, s. 91-92 (Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye neşri, Beyrut)

Üçüncü Gerçek: Zayıf Hadisin Cezm (Kesinlik) Siygasıyla Rivayetinin Men'edilmesi

Âlimler burada önemli bir uyarıda bulunmuşlardır. O da, zayıf hadis rivayetinde "Resûlüllah şöyle buyurdu" şeklinde kat'i ve kesin bir sığa söylenilmemesidir.

İbnu's-Salâh (ö. 643/1245), "*Ulûmu'l-Hadîs*" kitabının yirmi ikinci babında şöyle der:

"Zayıf hadisi rivayet etmek istediğinde 'Resûlüllah şöyle buyurdu' veya buna benzer kesinlik ifade eden lafızlarla onu Resûlüllah'ın buyurduğunu söyleme! Böylesi durumlarda ancak, 'Resûlüllah'tan şöyle rivayet edildi' veya 'Ondan bize şöyle şöyle (bir haber) ulaştı' veya 'O'ndan varid oldu ki' veya 'O'ndan geldi ki' yahut 'Bazıları rivayet ettiler' gibi ifadeler kullanabilirsin.

Sahihlik ve zayıflığında şüphe ettiğin haberlerde de hüküm böyledir. Bu durumda daha -önce açıkladığımız gibi- 'sahih' olduğu sana açık olan haberde 'Resûlüllah şöyle buyurdu' dersin. En iyisini Allah bilir."⁵⁵⁸

İbnu's-Salâh'ın bu söylediğini; Nevevî (ö. 676/1277), İbn Kesîr (ö. 774/1372), Irâkî (ö. 806/1403), İbn Hacer ve hadis istilahları alanında kitap yazan herkes uygun görmüştür.

Fakat hatipler, vaizler ve zayıf hadis rivayet eden yazarlar bu tembihe aldırış etmeyip hadislerini devamlı 'Resûlüllah şöyle buyurdu' diye nakletmektedirler.

Dördüncü Gerçek: Yeteri Kadar Sahih ve Hasen Hadis Vardır

Bir konuda elimizde 'sahih' hadis veya 'hasen' hadis sınıfından bir veya daha çok hadis, zayıf hadis sınıfından da bir veya daha fazla hadis olması durumunda bize düşen görev, ikinci gruptakilere ihtiyaç duymayıp elimizde olan birinci sınıftaki hadislerle yetinmektir. Zayıf hadisleri hafızalarımıza doldurmaya hiç gerek yoktur. Çünkü bu, kesinlikle 'sahih' hadisin aleyhine bir durum olacaktır.

⁵⁵⁸ İbnu's-Salâh, Mukaddimetü İbnu's-Salâh ve Mehâsinu'l-Istidlâh, s. 217 (Taht. Âişe Abdurrahman, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb neşri)

İşte bu sebeptedir ki, sahabenin bazısından şöyle vârid olmuştur: "Bir topluluk, bir hid'at doğrultusunda çalışırsa sünnetten onun mislini kaybeder."

Bu ise müşahede edilen bir durumdur.

Hatîb, "*el-Kifâye*"de bununla ilgili olarak İmam İbn Mehdî'nin şöyle dediğini rivayet eder: "Kişinin zayıf hadisleri yazmakla meşgul olmasına gerek yoktur. Çünkü bundan kaybedeceği en az şey, zayıf kimselerin hadislerinden yazdığı oranda güvenilir kimselerin hadislerinden yoksun kalmasıdır."⁵⁵⁹

İnsanın gücü herhangi bir şeyi ezberleme, hatırlama, kavrama ve sindirme gibi hususlarda sınırlı olunca -ki öyle olması gerekir- insan, bunları en lâyük ve uygun olan doğrultusunda harcamalıdır. Şüphesiz bu güçlerin, zayıf hadisten çok 'sahih' hadise yöneltilmesinin, bütün gayret ve vakitlerin bu doğrultuda harcanmasının en uygun olduğunda hiç kimse ihtilaf etmez.

Beşinci Gerçek: Ameller Arasındaki Nispetlerin Bozulmasından Sakındırma

Rekâik, terğîb ve terhîb hadislerin -her ne kadar helâl veya haram kılan herhangi bir hükmü kapsamasa da- biz onların hem önemli ve hem de tehlikeli başka bir şeyi kapsadıklarını görmekteyiz. Geçmiş imamlarımızın önem vermediği bir husus olsa da, bu, hikmet sahibi olan Şâri'in (kanun koyucunun) yükümlülükler ve ameller için koymuş olduğu "nispetlerin bozulması"ndan meydana gelen bir durumdur. Çünkü Şâri'ye göre -ister emredilen olsun ve ister yasaklanan olsun- her bir amelin diğer amellere oranla bir ölçüsü ve belli bir değeri vardır. Şâri'in, onun için çizmiş olduğu sınırı aşmamız, onun değerini düşürmemiz yahut değerinden yüksek bir mertebeye yerleştirmemiz caiz değildir.

Çok tehlikeli durumlardan birisi de; bazı sâlih amellere, ondaki sevabı abartmak suretiyle değerinden daha büyük ve hak ettiğinden daha çok kıymet verilmesi, hatta din nazarında daha önemli ve daha faziletli derecedeki amellerin haddini bile aşmasıdır.

⁵⁵⁹ Hatîb, *el-Kifâye*, s. 133

Bunun karşısında ise, (dinî açıdan) mahzurlu bulunan bazı ameller konusunda, daha kötü amelleri basite alacak derecede ceza ve azabın büyüütülerek ifade edilmesi vardır.

Bu durum, bazı sâlih amellere karşılık şer'î nassların dışında haddinden fazla sevab vaat edilmesi ve cezayla korkutulmasındaki bu korkunç hallere ve mübalağalara yol açmıştır. Böylelikle dinin şekli, aydın ve kültürlü kimselerin bakış açısında deforme olmuştur. Çünkü onlar işittikleri veya okudukları bu durumu dinin bizzat kendisine nispet etmişlerdir. Hâlbuki din, böyle bir şeyden uzaktır.

Çoğunlukla bazı sâlih amellere karşılık şer'î nassların dışında haddinden fazla sevab vaat edilmesi ve cezayla korkutulmasındaki bu mübalağalar -özellikle de korkutma yönünden- aksi sonuçlara ve psikolojik çalkantılara yol açmıştır. Bu mübalağacılar, yaptıkları bu davranış karşısında çok defa insanların Rabbini insanlara buğz ettirmiş, onları O'ndan nefret ettirmiş ve onları O'nun rahmetinin genişliğinden uzaklaştırmıştır.

O halde yapılması gereken, bizi, ya ifrata ya da tefrite çeken bu mübalağacıların ağına düşmeksizin, amelleri şer'î mertebesinde bırakmamızdır. Nitekim Ali b. Ebi Tâlib (r.a.) konuyla ilgili olarak şöyle der: "Siz haddi aşarın (yani mübalağacının) kendisine döneceği ve sonradan gelenin ise ona katılacağı 'orta yol'a sarılız."

Altıncı Gerçek: Amellerin Faziletleri Hususunda Zayıf

Hadislerin Rivayet Edilmesi, Bir Hükmün İspatı Anlamına Gelmez

Bu şartlar ve öncekilerin açıklamasıyla zayıf hadis rivayetini caiz gören âlimlerden bir kısmı, ravilerin isnâdlarında müsamaha göstermişlerdir. Onlar bununla ancak, muteber şer'î delillerle doğruluğu sabit olmuş 'sahih' amele teşvik etmeyi veya şer'î delillerle kötülüğü sabit olmuş kötü amelleri yasaklamayı kastetmişlerdir. Yoksa 'zayıf hadis' ile, bir işin iyi veya kötü olduğunu ispat etmeyi amaçlamamışlardır. Fakat genel olarak insanların çoğu -hatta bazı hadisçiler de dâhil- zayıf hadisin bu şartlarla rivayetine cevaz verilmesi ile onunla bir amelin ispatı arasındaki ayrımı yapmamışlardır.

Bu sebeptendir ki Müslüman beldelerin çoğunda, Şaban ayının yarısına rast gelen Berat Kandili gecesinin kutlandığını görüyoruz. Onlar, Ali (r.a.)'tan merfû' olarak rivayet edilen şu hadise binaen bu geceyi ihâdetle ve gündüzünü ise oruçlu geçiriyorlar: "Şaban ayının yarısına rast gelen gece olduğunda- geceyi ihâdetle ve gündüzü ise oruçla geçirin. Çünkü Yüce Allah, o gece batımında dünya semasına iner ve "Var mı bağışlanmak isteyen, bağışlayayım' buyurur." Bu hadisi İbn Mâce rivayet etmiştir. Münzirî (ö. 656/1258) de bu hadisin zayıf olduğuna işaret etmiştir. Yine Bûsîrî (ö. 840/1436) de "**Zevâidu İbn Mâce**"de bu hadisi zayıf saymıştır.⁵⁶⁰

Yine aynı şekilde Müslüman beldelerin çoğunda, Aşure gününün kutlandığını görüyoruz. Onlar, zayıf -hatta İbn Teymiyye ve başkalarına göre uydurma olan- bir hadise dayanarak Aşure gününde kurban keserler, o güne bir bayram veya bir toplantı vesilesi olarak itimat ederler ve yakın akrabalara ikramda bulunurlar. Dillerde meşhur olan bu hadis ise şudur: "Kim Aşure gününde yakın akrabasında ikramda bulunursa, Allah da senesinin kalanında onu bolca rızık verir." Münzirî der ki: "Beyhakî ve birçok kimse bu hadisi bir grup sahabeden değişik yollarla rivayet etmiştir."

Beyhakî der ki: "Bu isnâdlar her ne kadar zayıf ise de birbirine katınca onlar kuvvet kazanmıştır. Allah en iyi bilendir."

Ancak bu görüş tartışma götürür.

İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1200) ve "**Minhâcü's-Sünne**"de İbn Teymiyye (ö. 728/1327) ve daha birçokları bu hadisin kesinlikle uydurma olduğunu söylerken, Irâkî (ö. 806/1403) ve başkaları ise bu hadisi müdafaa etmeye ve bu hadisin 'hasen li-gayrihi' bir hadis olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Mütcahhirin âlimlerinden çoğuna da hadisin uydurma olduğuna hükmettikleri nispet edilir!

⁵⁶⁰ İbn Mâce, İkametu's-Salât 191 (1388). Bûsîrî'nin "**el-Müsned**"inde geçtiğine göre; bu hadisin senedinde yer alan Ebu Bekr b. Abdullah b. Muhammed b. Ebi Sebre'yi; Ahmed, İbn Hibbân, Hâkim ile İbn Adiyy hadis uydurmakla suçlamıştır. Nitekim bu husus, "**Tehzîbu't-Tehzîb**"de de geçmektedir.

Benim tercih ettiğim görüşe göre: bu hadis, Şia'nın Aşure gününü hüznün ve matem günü yapma şeklindeki mübalâğalarını reddetmek üzere Ehl-i Sünnetten bazı cahillerin uydurdukları hadislerdendir. Dolayısıyla onlar, bu günü süslenip temizlenme ve aileler arasında bolca ikrâmda bulunma günü yapmışlardır.

Müslümanların birçoğu arasında görülen yanlış anlayışların ve yaygın bid'atlerin çoğu, gerileme asırlarında yaygınlık kazanmış ve onların akılları ile kalplerine yerleşmiş zayıf hadislerden kaynaklanmıştır. Şâtîbî (ö. 790/1388)'nin "*el-İ'tisâm*"da açıkladığı üzere, bu zayıf hadisler, Kur'an-ı Kerim'in yanında anlayış ve hayatın temeli olması gereken 'sahih' hadislerin de üzerine çıkmışlardır.

Âlimlerin "Amellerin faziletleri veya terğîb ve terhîb konularında zayıf hadisle amel edilir" şeklindeki sözlerinden ne kast ettikleri hakkında Şeyhülislâm İbn Teymiyye (ö. 728/1327)'nin –Allah ona rahmet eylesin- şöyle çok net bir açıklaması vardır:

"...Amellerin faziletleri konusunda âlimlerin 'zayıf hadisle amel edilebilir' şeklindeki sözleri, kendisiyle delil getirilemeyen zayıf hadisle müstehabların⁵⁶¹ ortaya konulması anlamına gelmez. Çünkü müstehab da, şer'i bir hükümdür ve ancak şer'i bir delille sabit olur. Şer'i bir delil olmaksızın her kim, Allah'tan, O'nun herhangi bir ameli sevdiğini haber verirse, Allah izin vermediği halde dinde yasa koymuş olur. Nitekim bu, herhangi bir vacipliği ve haramlılığı ispat etmesine benzer. Bu sebeptendir ki âlimler diğer teklif hükümlerde ihtilaf ettikleri gibi, müstehabda da ihtilafa düşmüşlerdir. Sanıldığı gibi aksine, müstehab da dinin meşru' bir esasıdır.

Onların bundan maksadı, nass veya icma ile Allah'ın sevdiği veya çirkin gördüğü sabit olan; Kur'an okuma, tesbih, dua, sadaka, köle azad etme, insanlara iyilik etme ve yalan, hainlik ile kötülük gibi hususlarda amel edilmesidir. Müstehab olan bazı amellerin fazileti ve sevabı veya bazı amellerin kötülüğü ve cezası, sevap ve cezanın ölçüleri ve çeşitleri

⁵⁶¹ Müstehab: Hz. Peygamber'in bazen işleyip bazen terk ettikleri, selef-i sâlihinin sevip işlediği ve râğbet ettikleri işler anlamında bir fıkıh terimi. Mendup'la eş anlamlıdır.

hakkında bir hadis rivayet edildiğinde, eğer bu hadisin uydurma olduğunu bilmiyorsak, zikredilen konularda onun rivayetinin ve onunla amelin caiz olması, nefsin bu sevabı umduğu veya böylesi bir cezadan korktuğu manasınadır. Bu da ticaretin kazanç getirdiğini bilen bir adamın şu durumu gibidir: Ona ticaretin çok kâr getireceği bildirildiğinde, eğer bu doğru çıkarsa faydalanır. Yalan çıkarsa da ona zararı dokunmaz.

Bunun örneği ise, İsrailiyyat, rüyalar, selefin ve âlimlerin sözleri ile âlimlerin karşılaştıkları bazı olaylar ve benzeri hususlarda kendisiyle şer'i bir hükmün ya da müstehab ve başka şeylerin ispatı caiz olmayan hususlarda müjdelenmesi ve korkutulmasıdır. Fakat bunların; terğîb, terhîb, ümitlendirme ve korkutma konularında zikredilmesi caiz olur.

Uydurma olduğunu bilmediğimiz bir rivayetın delâlet ettiği anlamın iyi veya kötü olduğu şer'î delillerle biliniyorsa, bu rivayetın faydası olur, zararı olmaz. Bu rivayet, gerçekte bâtil veya 'sahih' olsun bir şey fark etmez. Fakat bâtil ve uydurma olduğu bilinen haberlere gelince, onlara yönelmek caiz değildir. Çünkü yalanın hiçbir şeye faydası olmaz. Haberin 'sahih' olduğu sabitse onunla hükümler ortaya konulur. Ama iki duruma da muhtemel ise onun doğruluğu mümkün olduğundan ve yalan olması halinde ise zararı olmadığından rivayet edilir. İmam Ahmed bununla ilgili şunu söylemiştir: "Terğîb ve terhîb gibi hususlara geldiğinde ise senedlerde gevşeklik gösterdik." Bunun anlamı şudur: Bu konuda biz haberleri ancak senedleriyle rivayet ederiz. Onları rivayet edenler, kendileriyle delil getirilen sika kimselerden olmasa da, yine aynı şekilde "zayıf hadisle, amellerin faziletleri hakkında amel edilir" diyenin sözünden de anlaşılın da; Kur'an okuma, zikir gibi sâlih ameller ile kendisinden hoşlanılmayıp sakınılan kötü ameller konularında bu tür hadislerle amel edilmesidir.

Fakat zayıf olan bu tür fazilet ile ilgili hadisleri; örneğin, belirli bir vakitte, belirli bir okuyuşla, belli bir şekil üzere bir namaz gibi, ölçü ve sınırları içeriyorsa bu caiz değildir. Çünkü belirli şekil üzere müstehab oluşu şer'i delillerle sabit değildir. Yalnız "Kim çarşıya girer ve "Lâ

ilâhe illallâh.....” derse ona şu şu mükafat vardır..⁵⁶² şeklinde bir hadis rivayet edilirse durum bunun tersinedir. Çünkü bu, gafil kimseler arasında Allah'ın zikri cümlesinden sayılacağından çarşıda Allah'ı zikretmek müstehabtır. Nitekim bu husus, çoğu kimse tarafından bilinen şu hadiste de gelmiştir: "Gafiller arasında Allah'ı zikreden kimse, kuru ağaçlar arasındaki yaş (yeşil) ağaç gibidir."⁵⁶³

Burada rivayet edilen sevabın miktarına gelince, bu durum, onun sabit olup olmaması zarar vermez.

Özetle; bu konuda böylesi hadisler rivayet edilir. Bu hadisler ise müstehab olup olmama konusunda değil de terğib ve terhib konusunda amel edilir. Sonra onun gerektirdiği sevap ve cezanın miktarlarına inanma konusunda ise şer'î delile bırakılır.⁵⁶⁴

Bu açıklamaya rağmen biz, çoklarının zayıf hadisle sınırlar ve miktarlar tespit ettiklerini görmekteyiz.

Yedinci Gerçek: Zayıf Hadis Rivayetinin Kabulü İçin İki Mükemmel Şart

Terğib ve terhib konularında zayıf hadis rivayetinin caiz olduğu hakkında Cumhur'un zikrettiği üç şartla, onların görüşlerini alırken "*Sekâfetu'd-Dâiye*"⁵⁶⁵ adlı kitap da zikrettiğim şu mükemmel iki şartı da eklememiz gerektiği kanaatindeyim:

1. Zayıf hadisin; aklın, şeriatın veya dilin kabul etmediği mübalağaları ve korkutmaları kapsamaması

Nitekim bizzat hadis imamları, uydurma haberin; ya râvideki ya da rivayeteki belirtilerle bilinebileceğini söylemişlerdir.

⁵⁶² Çeşitli yolları olmasına rağmen hadisin onun yanında zayıf olduğuna işaret etmektedir. Elbânî, İbn Teymiyye'nin "*el-Kelîmu't-Tayyib*" adlı eserine yaptığı tahripte bu hadisin 'hasen' olduğunu belirtmiştir.

⁵⁶³ Bu hadis, Ebu Nuaym'ın "*el-Hilye*"de Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan rivayet ettiği hadisten bir bölümdür. Irâkî bu hadisi zayıf saymıştır. Nitekim bu husus, (Münâvî.) Feyzu'l-Kadîr, III, 559'da da geçmektedir. İbn Teymiyye'nin sözü, bunun kuvvetlendirildiğine işaret etmektedir.

⁵⁶⁴ İbn Teymiyye, Meemûa Fetevâ-i Şeyhulislâm, XVIII, 65-68 (Riyad Baskısı).

⁵⁶⁵ Bu kitap, Said Şimşek Tarafından "Davetçinin Kültürü" ve Ali Seraceddin tarafından ise "Müslümanın Temel Kültürü" adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Rivayetteki belirtilerden, hatta uydurma olduğuna delâlet eden şeyler cümlesinden; te'vil kabul etmeyecek derecede akla aykırı olması ve his ile müşahedenin kabul etmediği bir şey getirmesini zikredebiliriz.

Veya böyle bir rivayetin, kat'i olan Kitab'ın ve mütevâtir sünnetin delâletine yeterli veya kat'i icmaya, aralarını bağdaştırma mümkün olmayacak kadar ters düşmesi, (yalnız aralarını te'lif imkânı olan muârazada⁵⁶⁶ ise durum böyle değildir) veya çoğunluğun huzurunda vuku bulması sebebiyle birçoklarınınca nakledilmesi gereken bir haberi, onların içerisinden sadece birisinin nakletmesi.

Yine bunlardan birisi de; küçük bir günah için şiddetli bir azab ile ifrat ya da basit bir amel için büyük bir müjde verilmesidir. Bu durum, kıssacıların naklettiği hadislerde çoktur.

Üzüntüyle belirtmek gerekir ki, hadisçilerin çoğu, terğîb, terhîb ve benzeri konularda rivayet ettiklerinde de bu kuralları uygulamamaktadırlar. Belki onların, asırlarının yapısından kaynaklanan özürleri olabilir. Fakat asrımızın akılcılığı, mühalâğaları kabul etmez ve onları hazmetmez... Bu tür hadislerle karşılaşıldığında belki de bu hadisler sebebiyle bizzat dinin kendisini itham edilir

Dilin kabul etmediği haberlere gelince; bazı kıssacıların rivayet ettiği hadislerden çoğu böyledir. Örneğin, Derrâc Ebu's-Samh'ın, Kur'an-ı Kerim'deki bazı kelimelerin tefsirinde bunu yapmıştır. Bu kelimelerin dilde açıkça delâlet ettiği şeyler olmasına rağmen o, Kur'an'daki bazı kelimelerle ilgili olarak; dilin delâletinden uzak ve oldukça garip tefsirler rivayet etmiştir.

Derrâc'ın, Ebu'l-Heyssem'den, onun Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'dan merfû' olarak rivayet ettiği hadislerden biri şöyledir: "Veyl, cehennemde bir vadidir. Kâfir, onun dibine ulaşmadan önce ona doğru kırk sene

⁵⁶⁶ Muaraza: Hasımın getirdiği delile hücum etmeyip, yalnız bu delilin gereğine muhalif, zıddını ispat edici başka bir delil ikame etmektir. Örneğin, iki delilden biri, bir şeyi mesela caizliğini, diğeri de caiz olmadığını gerektirse, burada bir muaraza meydana gelmiş olur. M. Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, s. 385, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005

iner." Bunun benzerini, Ahmed ve Tirmizî de rivayet etmiştir.⁵⁶⁷ Yalnız Derrâc burada "yetmiş sene" ifadesini kullanmıştır. Ayrıca "Veyl", İslâm'dan önce de sonra da bilinen ve helâk etmekle korkutmak için kullanılan bir kelimedir.

Bunun bir benzeri de: Taberânî (ö. 360/970) ile Beyhakî (ö. 458/1066)'nin. Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'dan⁵⁶⁸ gelen Yüce Allah'ın **"Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, bunlar namazı bıraktılar; nefislerinin arzularına uydular. Bu yüzden onlar ileride sapıklıklarının (gayy) cezasını çecekledir"**⁵⁶⁹ ayetindeki **"el-gayy"** kelimesinin tefsiridir. Derrâc, onun, "cehennemde bir vadi" ve diğer bir rivayette ise "cehennemde bir nehir" olduğunu söylemiştir. Hâlbuki "gayy" kelimesi, bilinen bir kelimedir. Hâlbuki "gayy" kelimesi, Yüce Allah'ın **"Artık doğrulukla sapıklık (gayy) birbirinden ayrılmıştır"**⁵⁷⁰ ayetindeki gibi "Rüşd" (doğruluk) kelimesinin karşıtıdır.

Yine Beyhakî (ö. 458/1066) ile birçok kimsenin, Enes b. Mâlik (r.a.)'tan rivayet ettiği⁵⁷¹ Yüce Allah'ın **"Biz onların aralarına tehlikeli bir uçurum (mevbikan) koyduk"**⁵⁷² âyet-i kerimesindeki "mevbik" hakkında ise, onun "irin ve kandan bir vadi" olduğunu söylemiştir.

Bundan daha garibi ise İbn Ebî'd-Dünya (ö. 281/883)'nin, Şufeyy b. Mâtî'den rivayet ettiği şu hadistir: "Cehennemde 'Esâmâ' denilen bir vadi vardır. Orada yılanlar, akrepler...vardır." Güya o, bununla, Yüce Allah'ın **"Kim bunları (şirk, haksız yere adam öldürme, zina gibi) yaparsa günahının cezasını 'esâmen' bulur"**⁵⁷³ âyetine işaret etmektedir. Hâlbuki "Esâm" kelimesi ancak "İsm" (günah) kelimesinden türemiştir.

⁵⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 75; Tirmizî, Tefsir 22 (3164)

⁵⁶⁸ Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebir, IX, 227; Beyhakî, el-Ba's ve'n-Nüşûr, (489); Münziri, et-Terğib ve't-Terhib, IV, 253-254 (5557)

⁵⁶⁹ Meryem, 19/59

⁵⁷⁰ Bakara, 2/256

⁵⁷¹ Beyhakî, el-Ba's ve'n-Nüşûr, (481); Münziri, et-Terğib ve't-Terhib, IV, 253 (5559)

⁵⁷² el-Kehf, 18/52

⁵⁷³ el-Furkân, 25/68

Üzüntüyle belirtmek gerekir ki, bu hadisleri, İmam Münzirî (ö. 656/1258) –Allah ona rahmet eylesin- “*et-Terğîb ve't-Terhîb*” kitabında zikretmiştir.⁵⁷⁴

Bu sebeptendir ki biz, “*el-Müntekâ mine't- Terğîb ve't-Terhîb*” adlı kitabımızda bu tür hadislere yer vermedik.

2. Kendisinden daha kuvvetli diğer bir şer'î delille çelişmemesi

Bunun örneği de, Abdurrahman b. Avf (r.a.) hakkında rivayet edilen ve onun zenginliği sebebiyle cennete emekleyerek gireceğini ifade eden zayıf hadislerdir.

Burada “bu tür hadisler, mal fînesinden ve zenginliğin azgınlığından sakındırma şeklindeki ilkenin altına girer” denilebilir. Fakat hatırlatmamız gerekmektedir ki, gerek sabit olan çeşitli olaylar ve gerekse Abdurrahman b. Avf (r.a.)’ın Müslümanların hayırlılarından, takva sahiplerinin büyüklerinden olduğunu ve gerçekten şükreden bir zengini temsil ettiğini ortaya koyan meşhur rivayetler bir yana, bu zayıf rivayetler Abdurrahman b. Avf (r.a.)’ı cennetle müjdelenen on kişiden sayan hadislerle de çelişmektedir. Bu sebeptendir ki, Abdurrahman b. Avf (r.a.), Resûlüllah (s.a.v) kendisinden razı olduğu halde vefat etmiştir. Ömer (r.a.) ise onu altı kişilik şûraya katıp oyların eşit gelmesi halinde onun oyunu diğerleri üzerine bir tercih unsuru olarak tayin etmiştir.

Bundan dolayıdır ki Hâfız Münzirî (ö. 656/1258), bir grup sahabeden birçok isnâd ile Nebî (s.a.v)’den gelen Abdurrahman b. Avf (r.a.)’ın, malının çokluğundan dolayı cennete emekleyerek gireceğini bildiren bir hadisi reddedip şöyle demiştir:

“Bir grup sahabeden, birden fazla senedle nakledilmiş olan bir hadis de Nebî (s.a.v)’in, “Abdurrahman b. Avf (r.a.), malının çokluğundan dolayı cennete emekleyerek girecektir” diye buyurduğu nakledilmiştir. Bu rivayetlerin en iyisi bile, tenkide maruz kalmıştır. Bu rivayetlerden hiçbirisi “tek başına kalması” (infiradı) sebebiyle bu hadis ‘hasen’ derecesine ulaşamaz. Hâlbuki onun mâlî, Resûlüllah (s.a.v)’in zikrettiği şu

⁵⁷⁴ Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, IV, 253-254

vasıttaydı: "Salih bir kişi için, helalinden kazanılmış sâlih mal ne güzeldir."⁵⁷⁵ Şu halde onun derecesi âhirette neden noksanlaşsın veya bu, neden ümmetin zenginlerinden başkasına değil de sadece onunla sınırlandırılsın? Kaldı ki bu, başkası hakkında bile nakledilmemiştir. Bu konuda ancak mutlak olarak, bu ümmetin fakirlerinin, zenginlerini geçeceği hususu 'sahih' olarak gelmiştir. En iyisini Allah bilir."⁵⁷⁶

Hadis hafızlarının en büyüklerinden birisi olan ve Buhârî'nin "**es-Sahîh**"ini şerh eden İbn Hacer (ö. 852/1447)'in, "**Garânik Olayı**" ile ilgili olarak şöyle dediğini gördük: "Bu olay, birçok yoldan rivayet edilmiştir. Bu da, bu olayın bir aslının olduğuna delalet eder." Oysa bu hadis, sarih aklın reddettiği ve 'sahih' naklin kabul etmediği bir hadistir. Şeyh Elbânî (ö. 1420/1999), "**Nasbu'l-Mecânîk li-Nesfi Kısati'l-Garânik**" adıyla bir risale yazmıştır. Yine Allame Şeyh Muhammed Sâdık Ureûn "**Muhammed Resûlüllah (s.a.v)**" adlı değerli kitabında bu olayın bâtil olduğu ile ilgili mükemmel bir bölüm yazmış ve bunun uydurma olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁷⁷

⁵⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 197; Hâkim, el-Müstedrek, II, 3. Hâkim bu hadisin 'sahih' olduğunu belirtmiştir. Zehebî de buna katılmıştır.

⁵⁷⁶ Münziri, et-Terğib ve't-Terhib, (4576), (Tahk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

⁵⁷⁷ İslam literatüründe Garânik kelimesi, Hz. Peygamber'in müşriklerin gönlünü İslam'a ısındırmayı arzu ettiği bir sırada, şeytanın telkiniyle vahiylerle Allah kelamı olmayan bazı sözler karıştırdığını ve daha sonra Cebrail'in ikazıyla bundan vazgeçtiğini iddia eden rivayetler münasebetiyle kullanılmış ve daha çok Necm suresi (53/19-20) ile Hac suresindeki (22/52-54) ayetlerin nazil oluşuna ilişkin tartışmalara konu olmuştur. Garânik ile ilgili ilk rivayet, erken devir siyer yazarlarından İbn İshak'a aittir. Garânik olayına ayrıntılı olarak yer veren ilk kaynaklar, III. (IX.) yüzyılda yazılmıştır. Bunların başında, Vâkıdî ile İbn Sa'd'ın eserleri gelir. Taberî de 'sahih' olup olmadığına bakmaksızın Garânik ile ilgili bütün bir rivayetleri bir araya getirmeye çalışmıştır.

Garânik ile ilgili rivayetler çelişkili bilgiler ihtiva ettiğinden âlimler bunları farklı şekillerde değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirmeler üç noktada toplamak mümkündür:

1. Garânik olayı, doğru olup Hz. Peygamber (s.a.v) şeytanın telkini ve müdahalesiyle putların şefaathçi olacağıın ifade eden iki cümleyi yanılarak âyet diye okumuş, daha sonra bu cümleler Allah tarafından neshedilmiş ve bunun şeytanın Peygamber'i yanıltmasının bir sonucu olduğu bildirilmiştir. Başta Taberî olmak üzere Zemahşerî, İbn Atıyye el-Endelûsî, İbn Teymiyye, Ferîd Vecdî, R. Avni Efendi, M.

Esad Efendi, Muhammed Hamidullah gibi bir kısmı eski ve yeni âlim bu gruba dâhildir.

2. Garânîk meselesinin bir aslı bulunmakla birlikte konuyla ilgili rivayetlerin hepsi doğru ve güvenilir olmadığından hadise tutarlı bir şekilde te'vil edilmelidir. Ferrâ el-Beğavî, Kastallânî, İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, Suyûtî gibi âlimler bu görüştedir.

3. Garânîkle ilgili rivayetler asılsızdır ve bunların tamamı uydurmadır. Başta Ebu Mansûr el-Mâtürîdî olmak üzere Ebu Bekir İbnü'l-Arabî, Kâdî İyâz, Fahreddîn er-Râzî, Kurtubî, Kirmânî, Aynî, Şevkânî, Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, Muhammed Abduh gibi âlimlerin çoğu bu görüştedir. Bunlara göre Garânîk hadisesine dair rivayetlerin asılsız olduğunu gösteren pek çok delil vardır.

a. Rivayetlerin hiçbiri muttasıl isnadla Hz. Peygamber'e ulaşmamakta, dolayısıyla hiçbir sahâbî tarafından ona böyle bir olay nispet edilmemektedir. Bu sebeple de 'sahih' hadis mecmuaları Garânîk hadisesine ilişkin herhangi bir rivayete yer vermemiştir. Garânîk rivayetlerindeki isnad zincirinde yer alan râvilerin çoğu güvenilir bulunmamıştır. İsnad açısından 'sahih' kabul edilen ve Saîd b. Cübeyr tarafından İbn Abbas'a atfedilen rivayet de sıhhatini zedeleyecek şüpheler taşımaktadır. Zira rivayetin sonunda, "Zannettiğime göre İbn Abbas şöyle demiştir" ifadesine yer verilmektedir ki bu durum rivayetin güvenilirliğini şüpheli hale getirmektedir.

b. Garânîk ibaresi, ilgili rivayetlerde farklı on beş metin halinde nakledilmiştir. Bu metin fesahat ve belagat açısından Kur'an âyetlerine ve özellikle yer aldığı ileri sürülen Neem sûresinin diğer âyetlerine göre son derece sönük kalmaktadır. Hz. Peygamber bir yana müşrikler bile bu ibarenin Allah kelâmı olmadığını hemen anlamalı ve bazı vehimlere kapılmamalıydı. Bundan başka bu rivayetler olayın vuku bulunduğu yer, cereyan şekli ve olayda Resûl-i Ekrem'in rolü gibi hususlarda da çelişkili bilgiler ihtiva etmektedir.

c. Garânîk hadisesine dair rivayetler birçok bakımdan Kur'an'a aykırıdır. Her şeyden önce Kur'an'da, ilâhî koruma altında bulunan Hz. Peygamber'in kendi arzusuyla veya başkalarının telkiniyle sözler uydurup Allah'a isnat etmesinin, yahut vahiyleri kendi kendine değiştirmesinin mümkün olmadığı, böyle bir şey yapması halinde şiddetle cezalandırılacağı belirtilmiş (İsrâ, 17/74, 75; Hâkka, 69/44-47; Yûnus, 10/15), kendisine okutulan vahiyleri unutmayacağı ve kalbine yerleşmesi için vahiylerin âyet âyet nazil olduğu bildirilmiş (A'lâ, 87/6; Furkân, 25/32), ayrıca ilâhî buyrukları açıkça tebliğ edip müşriklerden yüz çevirmekle emredilmiş ve vahiy ile alay edenlerin üstesinden gelineceği ifade edilmiştir (Hier, 15/94-95). Bütün bunlar, Hz. Peygamber'in vahiy alırken ve bunu insanlara tebliğ ederken ilâhî koruma altında bulunduğunu ve herhangi bir şekilde vahiyler arasına yabancı bir söz karıştırmasının mümkün olmadığını açıkça gösterir.

d. Garânîk olayı, Kur'an'ın inişine ilişkin bilgilerle de çelişmektedir. Çünkü iddia edildiğine göre bu olayın meydana gelmesi üzerine Hac suresinin 52. ayeti inmiştir. Hâlbuki Garanik olayı olayıya irtibatlandırılan Neem suresi, Mekke döneminde ve Hac suresi ise Medine dönemi nazil olmuştur. Bu iki surenin inişi arasında altı veya sekiz yıla yakın bir zaman geçmiştir. Hz. Peygamber'i teselli etmek için indiği söylenen Hac suresinin 52. ayetinin bu kadar uzun bir aradan sonra nazil

B. Dâvetçide Olması Gereken İnce Kavrayış

Başarılı bir dâvetçinin yapması gereken şey: 'sahih' bile olsa bildiği her hadisi insanlara haber vermemesidir. Nitekim Allame Kâsimî (ö. 1332/1914) "*Kavâidu't-Tahdîs*"te şöyle der:

"Her 'sahih' hadis, herkese haber verilmez. Bunun delili ise, Şeyhayn (yani Buhârî ile Müslim'in) Muâz b. Cebel (r.a.)'tan rivayet ettiği şu hadistir: "Ben, (bir gün) Peygamber (s.a.v)'in terkisinde (Ufeyr adında) bir merkebin üzerinde idim. Sonra Peygamber, bana, 'Ey Muâz! Allah'ın kulları üzerindeki hakkı ile kulların Allah üzerindeki hakkının ne olduğunu biliyor musun?' buyurdu.

Ben de 'Allah ve Resûlü daha iyi bilir' dedim. Peygamber (s.a.v), 'Doğrusu Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayarak kulluk etmeleridir. Kulların Allah üzerindeki hakları ise kendisine hiçbir şeyi ortak koşmayanlara azap etmemesidir' buyurdu. Ben de 'Ey Allah'ın Resûlü! Bunu insanlara müjdelemeyeyim mi?' dedim. Peygamber de 'Hayır, müjdeleme. Sonra (buna) güvenip kalırlar (da hiçbir iyi amel işlemezler)' buyurdu."⁵⁷⁸

Yine Buhârî ile Müslim'in, Enes b. Mâlik (r.a.)'tan naklettiği rivayet ise şöyledir: "Nebî (s.a.v), bineğinin arkasına binmiş olan Muâz'a, 'Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah Resûlü olduğuna kalbinden tasdik ederek şahadet eden hiçbir kimse yoktur ki Allah ona cehennemî haram kılmasın' buyurdu. Muâz, "Ey Allah'ın Resûlü! Bunu insanlara haber versem de bu müjdeyle sevinseler!' deyince, Nebî (s.a.v), 'O zaman gevşeyiverirler' buyurdu. Nihayet Muâz (r.a.), bu

olması amaca uygun düşmediği gibi bu süre zarfında garânîk metninin âyet olarak kalması da mümkün değildir.

e. Garânîk olayı, peygamberlerin sahip olmaları gereken sıfatlarla bağdaşmaz. Muhtelif naslara ve âlimlerin ittifakına göre peygamberler, hem vahyi tebliğ ederken hata yapmaktan ve hem de küfre düşmekten korunmuşlardır. Peygamberlerin vahyi algılayıp tebliğ etmekte ve ilahî buyrukları yerine getirmekte hataya düşmeleri mümkün olsaydı ilahî mesajları ihtiva eden vahyin bağlayıcılığı ve peygambere iman etmenin gerekliliği ortadan kalkardı.

⁵⁷⁸ Buhârî, Cihâd 46, Libas 101, İstîzan 30, Rikak 37, Tevhid 1; Müslim, İman 49 (30); Tirmizî, İman 18 (2643); Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VIII, 411-412; İbn Hibbân, es-Sahîh, (210)

bilgiyi, tebliğ görevini yapmama günahından dolayı, öleceği sırada (yanındakilere) nakletmiştir.⁵⁷⁹

Yine Buhârî, senedsiz olarak Ali (r.a.)'tan şunu rivayet eder: "İnsanlara kavrayabilecekleri şeyleri haber verin! Allah ve Resûlü'nün yalanlanmasını ister misiniz?"⁵⁸⁰

Yine bunun bir benzeri de Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'ın şu sözüdür: "İnsanların akıllarının ermeyeceği bir hadisi onlara rivayet edersen, bu onlardan bazıları için fitne olacaktır." Bunu Müslim rivayet etmiştir.⁵⁸¹

Hâfız İbn Hacer (ö. 852/1447) der ki: "Bazı hadisleri rivayet etmeyi kerih görenler içerisinde; zahiri yönü devlet başkanına karşı çıkmayı ifade eden hadislerde İmam Ahmed'i,⁵⁸² sıfatlar hakkındaki hadislerde İmam Mâlik'i,⁵⁸³ gayb ile ilgili haberlerde İmam Ebu Yusuf'u, onlardan önce ise kendisinden iki kap dolusu⁵⁸⁴ hadisin rivayet edildiği Ebu

⁵⁷⁹ Buhârî, İlm 49, Gusl 22, Enbiya 1, Edeb 68, 79; Müslim, İman 53 (32) şeytanın insanlar ve özellikle itaatkâr müminler üzerine etkili bir nüfuza sahip olmadığını beyan etmektedir (Nisa, 4/76; İbrahim, 14/22; Hicr, 15/42; Nahl, 16/99). Peygamberler üzerinde, özellikle de nübüvvetle görevlendirilmelerinin ana hedefini oluşturan vahyi tebliğ sırasında etkili olabileceği ise asla düşünülemez. (İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk", DİA, XIII, 361-366)

⁵⁸⁰ Buhârî, İlm 49

⁵⁸¹ Müslim, Mukaddime 5 (5)

⁵⁸² İmam Ahmed, gerek kendi zamanında Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı tartışmasından dolayı gördüğü eziyet ve gerekse çeşitli olaylardan dolayı halkın karşılaştığı sıkıntılara karşı yöneticilere itaat etmeyi emreden hadisleri dikkate alarak halkı hep yöneticilere karşı ayaklanmamaya ve onlara karşı sabretmeye çağırmıştır.

⁵⁸³ "Şanı Yüce olan Rabbimiz her gece, gecenin son üçte biri kaldığında dünya semasına inip: 'Kim Bana dua ederse, onun duasını kabul ederim! Kim Benden bir şey isterse, istediğini ona veririm! Kim Benden bağışlanma dilerse, onu bağışlarım!' buyurur" (Buhârî, Teheccüd 14, Deavât 14, Tevhid 35; Ebu Dâvud, Salatu't-Tatavvu' 21 (1315); Tirmizî, Deavat 79 (3498) şeklinde "**Nüzûl Hadisi**" diye bilinen bu hadis, yirmi kadar sahabiden rivayet edilmiştir. Hadisin rivayetleri arasında bazı farklılıklar vardır. **İmam Mâlik**, "nüzûl"u iki şekilde te'vil ettiği rivayet edilmektedir: 1. "Allah'ın emri", "rahmeti", "melekleri nazil olur" demektir. 2. "Yüce Allah'ın Duâ edenin duâsını kabul etmesi, ona lütuf ve merhametle muamele etmesi" demektir.

⁵⁸⁴ Ahmed b. Hanbel'in "*el-Müsned*"inde Ebu Hüreyre (r.a.) şöyle der: "Resulullah'tan üç kap (dolusu ilim) öğrendim. Bunlardan ikisini yaydım..." (Yalnız bu hadis, "*el-Müsned*"de bulunamamıştır. Bu hadisin "*el-Müsned*"de geçtiği ile ilgili olarak bkz. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, I, 216)

Hüreyre (r.a.)'ı –ki rivayet etmediği hadislerden maksat, insanları fitneye düşürebilecek olanlarıdır- zikredebiliriz. Bunun bir benzeri, Huzeyfe (r.a.)'tan da rivayet edilmiştir.

Yine Hasan (el-Basrî) de; Enes b. Mâlik (r.a.)'ın, Ureynelilerin kısasını⁵⁸⁵ Haccâc'a rivayet etmesini hoş görmemiştir. Çünkü Haccâc, bu olayı kötü bir şekilde te'vil ederek aşırı kan dökme hırsına bir gerekçe olarak kullanılabilirdi.

Bu konuda kural; aslında hadisin zahiri kastedilmediği halde zahirinin herhangi bir bid'ati kuvvetlendiriyor olmasıdır. Böylesi bir haberin, zahirini alacağından korkulanlar yanında rivayet edilmemesi arzulanır.⁵⁸⁶

Nebî (s.a.v)'in yasaklaması, haramlık için değil de, insanların maslahatı için olunca Muâz, bu haberi tebliğ ile ilgili âyetin genel anlamından hareketle vefatından önce haber vermiştir.

Bazıları ise şöyle demiştir: "Nebî (s.a.v)'in sözündeki 'Onlara müjdeleme!' şeklindeki bu yasaklama, insanların bazısına mahsustur. Nitekim Buhârî, bir âlimin, ilmini başka insanların anlayamamalarını kerih görerek bazı insanlara tahsis edebileceğine bu haberi delil olarak göstermiştir.⁵⁸⁷ Zira kötü niyetli, aptal⁵⁸⁸ ve birçok şeyi mubah gören⁵⁸⁹

Yine Buhârî'nin "*es-Sahih*"inde Ebu Hüreyre (r.a.)'ın şöyle dediği geçmektedir: "Resulullah'tan iki kap (dolusu ilim) öğrendim. Bu ikisinden birisini yaydım, diğere gelince eğer onu da yayarsam şu boğazım kesilir" (Buhârî, İlm 42).

⁵⁸⁵ Ureyneliler, Nebî'ye gelip Müslüman olan (yedi-sekiz kişilik) bir gruptur. Medine'nin havası onları çarptı hastalanınca, Nebî (s.a.v), onlara zekât develerini getirip (iyileşmeleri için) onların sütlerinden ve idrarlarından içmelerini emretti. Onlar da bunu yaptılar ve iyileştiler. Ancak daha sonra irtidat edip develerin çobanlarını öldürdüler, develeri de kendi aralarında paylaştılar. Bunun üzerine Nebî, peşlerinden adamlar gönderip onları getirtti. Sonra onların ellerini ve ayaklarını kesti, gözlerine mil çekti ve ölüncüye kadar onları tedavi etmedi ve onlar da öldüler. Hadis, Buhârî ve Müslim'in "*Sahih*"lerinde ve diğer hadis kitaplarında (Buhârî, Vudu' 66, Zekât 68, Hudûd 1, 16, 17, Meğâzî 36, Tıb 5, 6; Müslim, Kasame 11 (1671); Ebu Dâvud, Hudûd 3 (4364, 4365, 4366, 4367, 4368, 4371); Tirmizî, Taharet 55 (72), Et'ime 39 (1846); Nesâî, Tahrîmu'd-Dem 7, 8; İbn Mâce, Hudûd 20 (2578); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 186) mevcuttur. Bkz. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, XII, 98

⁵⁸⁶ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, I, 225

⁵⁸⁷ Buhârî, İlm 49

kinseler, bu ve benzeri hadisleri sorumlulukları terk etmek ve hükümleri ortadan kaldırmak için birer vesile yapmaktadırlar. Bu da, onların hem dünyalarının ve hem de âhiretlerinin boşa gitmesine yol açar. Nerede müjdelendiklerinde kulluklarındaki ciddiyetleri daha da artacak olan o insanlar? Nitekim Nebî (s.a.v)'e, 'Allah senin gelmiş ve geleceğini bağışladığı halde geceyi ibâdetle mi geçiriyorsun?' denildiğinde, Nebî (s.a.v). 'Şükreden bir kul olmayayım mı?' buyurmuştur.⁵⁹⁰

İşte bu sebeptendir ki "Sineğin yemeğe düştüğünde batırılması!" hadisini,⁵⁹¹

Veya "Musa'nın, ölüm meleğini tokatlaması!" hadisini,⁵⁹²

Veya 'Baham nerede?' diye soran kimseye cevap olarak 'Benim babam da, senin baban da cehennemdedir' hadisini,⁵⁹³

Veya gerek selef'in ve gerekse halef'in, hakkında ihtilaf ettikleri, Allah'a ait haberi ve fiilî sıfatlar hakkındaki hadisleri,⁵⁹⁴

⁵⁸⁸ Arapça'da bir kimse bir batıl getirince "ehtale" denir. "el-Betale" ise: sihirbazlar ve şeytanlar demektir. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, (V, 249, 255)'de konuyla ilgili Ebu Ümâme hadisi şöyledir: "Bakara suresini okuyunuz. Zira onu alıp-okumak bereket, terk etmek ise hasrettir. Ve ona büyüçülerin (el-Betale) gücü yetmez" Bunu, Müslim Salât (Salatu'l-Müsafirun 252)'de rivayet etmiştir. Ayrıca bkz: Buhârî, İlm 49

⁵⁸⁹ "Asıl"da böyledir. Belki de doğrusu el-İbahiyye'dir. Kesin olarak kastedilen de budur.

⁵⁹⁰ Buhârî, Teheccüd 6, Tefsiru Sure-i Feth 2, Rikak 20; Müslim, Sıfatu'l-Munafikun 79 (2819); Tirmizî, Salât (412); Nesâî, Kıyamu'l-Ley 17'de bu hadisi Muğîre b. Şu'be (r.a.)'tan rivayet etmiştir.

⁵⁹¹ Buhârî, Bed'u'l-Halk 17, Tıb 58; Ebu Dâvud, Et'ime 48 (3844); İbn Mâce, Tıb 31 (3505); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 229, 246, 263, 340, 355, 388, 398, 443; İbn Huzeyme, es-Sahîh, I, 56; İbn Hibbân, ES-Sahîh, IV, 53, XII, 55; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, I, 252; Şuabu'l-İman, V, 119; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, III, 234. Bu hadisile ilgili açıklama için bkz: Safvetu'l-Kârî bi İhtisâri Sahîhi'l-Buhârî, (1514 nolu hadisin açıklaması)

⁵⁹² Buhârî, Cenâiz 69, Enbiya 31; Müslim, Fezâil 157 (2372); Nesâî, Cenâiz 121; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 315; İbn Hibbân, es-Sahîh, XIV, 113, 116. Bu hadisile ilgili açıklama için bkz: Safvetu'l-Kârî bi İhtisâri Sahîhi'l-Buhârî, (771 nolu hadisin açıklaması)

⁵⁹³ Müslim, İman (203); Ebu Dâvud, Sünnet 17 (4718); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 119, 268; Ebu Avâne, Müsned, 1/99; İbn Hibbân, es-Sahîh, (578)

⁵⁹⁴ Allah'a ait haberi ve fiilî sıfatlar hakkında âlimler, iki mezhebe ayrılmıştır.

Birincisi, *Selef mezhebi*: Allah'ın müteşabih sıfatları gibi görünürse de, bu

Veya zahirleri her türlü ıslahtan ümidi kesme veya her türlü fesada karşı yapılabilecek herhangi bir işten el çekme gerektiği yanlışlığına düşüren fiten (fitneler ile ilgili) hadisleri

Veya insanların çoğunun kavrayamayacağı ince mânaları içeren ve onlara ihtiyaçlarının da olmadığı, üzerlerine herhangi bir hükmün de gerektirmediği ve ömürleri boyunca onları duymasalar da, onların dininden hardal tanesi kadar bir şey eksiltmeyeceği daha başka hadisleri hâlâ insanlara zikredip duran dâvetçilerin durumunu oldukça yadırgamaktayım!

Yalnız dâvetçi kişi, herhangi bir sebeple bu tür hadislerden birisine ihtiyaç duyarsa, o zaman üzerine düşen görev; onu 'sahih' bir çerçevede ele alması, çeşitli izah ve açıklamalar yardımıyla manasını iyice aydınlatması ve ondaki şüphe ve problemleri gidermeye çalışmasıdır.

İşte bundan dolayı hâlen insanlxwxxarın yanlış anladıkları ve bu anlayışlarının neticesi üzerine önemli hususların olduğu meşhur bir hadisi örnek verelim. Bu da Enes b. Mâlik (r.a.)'ın aşağıda zikredilen hadisidir:

Buhârî Hadisi: “Her Gelen Zamanın, Bir Öncekinden Daha Kötü Olması”

Buhârî, Zübeyr b. Adiyy'e ulaşan senediyle onun şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Biz, (bir gün) Enes b. Mâlik (r.a.)'ın yanına gidip ona Haccac-ı Zâlim'den karşılaştığımız eziyetleri şikâyet ettik. Bunun üzerine Enes b. Mâlik (r.a.), 'Sabredin! Şu biline ki, **bundan sonra sizin üzerinize gelecek zaman, muhakkak bundan daha kötü olacaktır.** Bu kötülük, (siz ölüp de) Rabbinize kavuşuncaya kadar (yüzyıllarca) böyle sürüp gidecektir. Ben bunu Peygamberiniz'den işittim' dedi."⁵⁹⁵

sıfatların Allah'a isnadı muhal olduğundan, bunların medlullerinin tayinini selef uleması Allah'a tefviz ve havale etmişlerdir. Onlara sadece inanmak gerekir. Bu hususta enteresan örnekler pek çoktur. Bunlardan bir tanesini vermekle yetineceğiz. İmâm Mâlik b. Enes'e "İstiva" hakkında sorulduğunda, o: "İstiva malumdur, keyfiyeti mecluldür, ondan soru sormak bidattir. Senin kötü bir insan olduğumu zannedirim, onu benden uzaklaştırın" demiştir.

İkincisi ise, **Halef mezhebidir**: Bunlar, zahiri muhal olan lafzı, Allah'ın zâtına lâyık olan bir manaya hamlederler. Bu mezhep, İmamu'l-Haremeyn, Abdu'l-Melik b. Ebi Abdullah b. Yusuf b. Muhammed el-Cuveynî eş-Şâfiî, Ebu'l-Maâlî (ö. 478 /1085)'ye ve onun takipçilerine nispet edilir.

⁵⁹⁵ Buhârî, Fiten 6

• ***Bu Hadisin Çizdiği Sınırlar***

Bazı insanlar, devamlı çöküntü durumlarına, sürekli bir düşüşe ve peş peşe bir mertebeden daha kötü bir mertebeye inişe delalet eden bu hadisi: çalışmadan oturmaya ve ıslah edip değiştirme ve mevcut kötü durumdan kurtulma çabalarından el çekmeye bir dayanak yapmaktadırlar. Öyle ki bu, kıyamet insanların en kötülerini üzerine kopuncaya ve insanlar Rabb'lerine kavuşuncaya kadar, ancak bir kötülükten daha kötüsüne, ondan ise çok daha kötüsüne intikal etmektedir.

Diğer bir kısım insanlar ise bu hadisi kabul etmede duraksamakta, hatta bazıları da acele ederek belki de reddetmektedirler. Çünkü bu hadis, o kimsenin zannına göre:

1. Ye'se ve ümitsizliğe ve
2. Yoldan çıkan azgın yöneticiler karşısında olumsuz bir pozisyona düşmeye çağırılmaktadır.
3. Kâinat ve hayat nizamının üzerine kurulu olduğu "tekâmül" fikriyle çelişmektedir.
4. Müslümanların tarih anlayışına ters düşmektedir.
5. Yeryüzünü adaletle dolduracak olan ve Mehdi ismiyle tanınan halifenin ortaya çıkması ve Meryem oğlu İsa'nın yeryüzüne inip İslam devletini kurması ile mesajını tüm dünyada yüceltmesi hakkındaki genel hadislerle de çelişmektedir.

• ***Geçmiş Âlimlerimizin Bu Hadisle İlgili Tutumu***

Burada şunu söylememiz üzerimize düşen bir görevdir: Geçmiş âlimlerimiz, bu hadisteki mananın 'mutlak' olup olmadığı problemine takılmışlardır. Mananın 'mutlak' olması durumunda onları, bu hadisten, her zamanın öncesinden daha kötü olduğu şeklinde bir anlayışı kast etmişlerdir. Oysa bazı zamanlarda kötülük, öncesine nispetle daha az olabilmektedir. Veleve ki bu hususta sadece Ömer b. Abdülaziz'in zamanı olsun. Ki bu, kendisinden herkesin şikâyet ettiği Haccâc'ın zamanından bir müddet sonradır. Nitekim Ömer b. Abdülaziz dönemindeki iyilik meşhur olmuştur. Hatta 'öncesinden daha kötü demek şöyle dursun, onun zamanında kötülük tamamen yok oldu' denilse yeridir.

Bazıları bu hususta farklı yorumlar yapmışlardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

a. Hasan el-Basrî'nin Yorumu:

İmam Hasan el-Basrî bu hadisi çoğunlukla, 'genellik' şeklinde yorumlamıştır. Ona, 'Ömer b. Abdülaziz'in, Haccâc'dan sonra geldiği' sorulduğunda ise o, 'İnsanlara bir ferahlama gereklidir' diye cevap vermiştir.

b. Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'ın Yorumu:

Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'ın ise şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sizin üzerinize gelen bir zaman, öncesinden daha kötü olur. Ben bununla bir yöneticinin bir yöneticiden, bir ayın diğer bir aydan daha hayırlı olduğunu demek istemiyorum. Fakat âlimlerimiz ve fakihlerimiz gidiyorlar, sonra siz onların yerine (gerçek) halef bulamayacaksınız. Bir kavim gelir ve kendi görüşleriyle fetva verirler." Diğer bir rivayette ise "İslâm'da gedik açarlar ve onu yıkarlar."

Hâfız İbn Hacer (ö. 852/1447) "*Fethu'l-Bârî*"de buradaki "iyilik" ve "kötülük" manası için, "Bu, uyulmaya daha uygundur" diyerek Abdullah b. Mes'ud'un bu yorumunu kabul etmiştir.⁵⁹⁶

Fakat o, pratikte problemi kökünden kaldırmıyor. Çünkü naslar, bizzet bilinmeyen çeşitli zamanlarda İslâm'ın bayrağının dalgalanacağına ve mesajının yayılacağı devirler olduğuna delâlet etmektedir. Eğer hiç olmasa bile ahir zamanda Mehdi ve Mesih'in zamanı yeterlidir.

Yine tarih şunu tespit etmektedir: Bu âlemde sönüklük ve donukluk dönemlerini takip eden hareket ve yenilenme zamanları gelmiştir. Örnek olarak, İslâmî halifelüğün çöküp statükonun sarsıldığı yedinci asırdan sonra, sekizinci asırda ortaya çıkan âlimlerden ve yenileyicilerden Şeyhilislâm İbn Teymiyye (ö. 728/1327)'yi, öğrencisi İbn Kayyim (ö. 751/1350)'i, Şam'daki diğer öğrencilerini, Endülüs'te İmam Ebu İshâk eş-Şâtıbî (ö. 790/1388)'yi, Mağrib'de İbn Haldun (ö. 808/1406)'u ve İbn Hacer (ö. 852/1447)'in "*ed-Dürerü'l-Kâmine fi A'yâni'l-Mieti's-Sâmine*" adlı kitabında hayatlarından bahsettiği diğerlerini zikretmemiz yeterlidir.

⁵⁹⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIII, 21

Bunu takip eden asırlarda ise Mısır'da İbn Hacer ve Suyûtî (ö. 911/1505)'yi, Yemen'de İbnü'l-Vezîr (ö. 840/1436)'i, Şevkânî (ö. 1250/1834)'yi ve San'ânî (ö. 1182/1768)'yi, Hindistan'da Dihlevî (ö. 1176/1762)'yi, Necid'de Muhammed b. Abdülvehhâb (ö. 1206/1792)'i ve büyük müçtehit âlimleri ve yenileyici imamları bulmaktayız. İşte "*es-Sahîh*"'inde İbn Hibbân (ö. 354/965)'i, yeryüzü zulümle dolduktan sonra onu adaletle dolduracak Mehdi hakkında gelen hadisleri delil göstererek yukarıda geçen Enes hadisinin 'genel' olmadığı görüşüne sevk eden düşünce budur.⁵⁹⁷

c. Tercih Ettiğimiz Yorum:

Bu sebeptendir ki, bu hadisin yorumları arasında en tercih edileni, İbn Hacer (ö. 852/1447)'in "*Fethu'l-Bârî*"de zikrettiği şu sözleri olduğu kanaatindeyim: "Hadiste zikredilen 'zaman' ile kast edilen; onunla muhatab olmalarına binaen sahabe zamanı olması muhtemeldir. Böylece hüküm onlara has olmuş olur. Onlardan sonrakiler ise, sözkonusu haber hususunda kast olunmamışlardır. Fakat sahabe bundan 'genellik' anlamıştır. Bundan dolayı Enes b. Mâlik'e, Haccâc'dan şikâyet edenlere böyle cevap verdi ve onlara sabırlı davranmalarını emretti. Oysa onların hepsi veya büyük bir kısmı tâbiîndendi."⁵⁹⁸

Bu yoruma göre Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'ın sözü, aynı şekilde onun, sahabe ve tabîînden hitap ettiği kimselerin zamanına has olduğuna da hamledilebilir. Nitekim Abdullah b. Mes'ud (r.a.), Osman (r.a.) döneminde vefat etmiştir.

Yalnız bu hadisin; zulüm karşısında susmaya, baskı ve güç karşısında sabırlı davranmaya, kötülük ve bozgunculuğa rıza göstermeye dâveti içerdiğini, yeryüzünde üstünlük taslayan azgınlar karşısında olumsuzluğu desteklediğini iddia edenlerin iddiasına gelince...

Buna birkaç şekilde cevap verilebilir:

1. "Sabredin!" diyen Enes b. Mâlik (r.a.)'ın kendisidir. Yoksa bu,

⁵⁹⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIII, 21 (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XVI, 228 el-Halebî baskısı)

⁵⁹⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIII, 21 (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XVI, 228 el-Halebî baskısı)

Nebî (s.a.v)'den nakledilen merfu' bir hadis değildir. Enes b. Mâlik (r.a.), sadece bundan hüküm çıkarmıştır. Masum olan Nebî (s.a.v)'in dışında, herkesin sözü alınabileceği gibi terk edilebilir de.

2. Enes b. Mâlik (r.a.), onlara; zulüm ve bozgunculuğa "razı olmayı" emretmeyip "sabırlı davranmayı" emretmiştir. Bu iki hâl arasındaki fark ise büyüktür. Çünkü küfre rıza küfürdür; kötülüğe rıza ise kötülüktür. Sabırlı davranmaya gelince, ondan çok az kişi uzak kalabilir. Zira kişi, çirkin gördüğü ve değiştirmeye çalıştığı halde de herhangi bir şeye karşı sabredebilir.

3. Eğer kişi, zulme ve ezici güce karşı koymaya gücü yetmiyorsa, hazırlık yapmaya ve sebepleri kollamaya çalışmalıdır. Bu sebeple fikrini taşıyan herkese destek olarak ve Hakk'ın kuvveti ile bâtılın kuvvetine; adaletin yardımcıları ile zulmün yardımcılarına karşı koymak için yerinde olan her fırsatı değerlendirerek sabır ve teenniye sarılmaktan başka yapılabilecek bir şey yoktur.

Nitekim Nebî (s.a.v), Mekke'de putlara ve putperestlere karşı on üç yıl sabretti. Öyle ki Nebî (s.a.v), içinde ve çevresinde 360 put bulunan Mescid-i Haram'da namaz kılıyor, Kâbe'yi tavalı ediyordu. Hatta hicretin 7. yılında kaza umresinde o putları gördüğü halde ashâbıyla beraber Kâbe'nin etrafını tavalı etmiş, fakat onlara dokunmamıştır. Tâ ki Mekke'nin fethi günü, uygun vakit gelmiş ve o zaman onları kırmıştır.

Bu sebepledir ki âlimlerimiz şu sonuca varmışlardır: ***Bir kötülüğü gidermek, ondan daha büyük bir kötülüğü getirecekse böylesi durumlar değişinceye kadar ona karşı susmak vacip olur.***

Buna göre "sabırlı davranmaya" tavsiye ifadesinden; zulme ve azgınlığa teslim olma isteği anlaşılmalıdır, aksine Allah hükmedinceye kadar gözetleme ve kollama anlaşılmalıdır. Çünkü Allah, hükmedenlerin en hayırlısıdır.

4. Sabır; ilâhlaşan tağutlar karşısında hak olan sözü söylemeye, iyiliği emretmeye ve kötülükten alıkoymaya engel değildir. Yalnız bunlar, kendisi, ailesi ve etrafındakiler hakkında korkan kimse için vacip değildir. Nitekim bir hadiste konuyla ilgili şu ifade yer almaktadır: "Cihadın

en faziletlisi, zâlim bir hükümdarın yanında hak sözü söylemektir."⁵⁹⁹
Diğer bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Şehidlerin efendisi, Hamza b. Abdulmuttalib ile bir yöneticinin karşısında dikilip ona iyiliği emredip kötülükten sakındıran ve bundan dolayı yöneticinin öldürdüğü bir adamdır."⁶⁰⁰

⁵⁹⁹ İbn Mâce, Fiten 20 (4011); Hâkim, el-Müstedrek, IV, 551; Humeydî, el-Müsned, II, 331 (752)'de Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 251; İbn Mâce, Fiten 20 (4012); Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, VIII, 282; Beyhakî, Şuâb, VI, 93'de Ebu Ümâme (r.a.)'tan. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 314, 315; Nesâî, Biat 37; es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 435; Beyhakî, Şuâb, VI, 93, 310'da Târik b. Şihâb (r.a.)'tan ve daha birçokları. Bkz. Elbânî, Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr ve Ziyâdetihi, (1100)

⁶⁰⁰ Hâkim, el-Müstedrek, III, 215'de Câbir (r.a.)'tan. Elbânî, Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr ve Ziyâdetihi, (3575)'de bu hadisin 'hasen' olduğunu belirtmiştir.

IV. Bölüm

Nebevî Sünneti İyi Anlayabilmek İçin Ölçüler ve Kurallar

- Sünnetin Kur'an-ı Kerim Işığında Anlaşılması
- Bir Konuda Gelen Bütün Hadislerin Toplanması
- Muhtelifu'l-Hadis Arasında Bağdaştırma ve Tercih
- Hadislerin; Söyleniş Sebepleri, Şartları ve Maksatları Işığında Anlaşılması
- Hadisteki, Değişken Araç ile Sabit Amaçın Birbirinden Ayırt Edilmesi
- Hadisi Anlamada Hakikat ile Mecazın Ayırt Edilmesi
- Gaybi Olan ile Gaybi Olmayan Hususları Birbirinden Ayırt Etmek
- Hadislerin Lafızlarının Delalet Ettiği Şeylerin İyi Tespit Edilmesi

1. Sünnetin Kur'an-ı Kerim Işığında Anlaşılması

Sünnetin; tahrif, istismar ve yanlış tevilden uzak olarak 'sahih' bir şekilde anlaşılabilmesi için yapılması gereken görevlerden biri; haber verdiğinde doğruluğu, hükmettiğinde ise adaleti katî olan Kur'an'ın ışığında ve onun Rabbani çerçevesinde anlaşılmasıdır. Yüce Allah, Kur'an'ın bu durumu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: "Rabbinin sözü, *doğruluk* ve *adalet* bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirecek hiç kimse yoktur. O herşeyi işitendir, her şeyi bilendir."⁶⁰¹ Çünkü *Kur'an*, İslâmî yapının özü ve binasının temelidir. O, İslâm'daki her kanun için kendisine başvurulmuş bir anayasa mesabesinde olup onların temeli ve dayanağıdır.

Nebevî sünnet ise, bu anayasanın yorumu ve daha detaylı şekli, Kur'an'ın teorik bir açıklaması ve pratik bir uygulamasıdır. *Resûl'ün görevi* ise, insanlara indirilenleri onlara açıklamaktır.

Ne açıklamanın, açıklananla çelişkiye düşmesi ve ne de ikincil olanın asıl olana aykırı olma durumu vardır. Çünkü *Nebevî* açıklama, devamlı bir şekilde yüce Kitabın yörüngesinde dönüp durur, onun yörüngesinden dışarı çıkmaz.

Bu sebeptendir ki, Kur'an'ın muhkem âyetlerine ve açık belgelerine ters düşen 'sahih' ve sabit hiçbir sünnet yoktur.

⁶⁰¹ el-En'am, 6/115

Eğer bazı insanlar böyle bir şeyin var olduğunu sanıyorlarsa bu durumda ya sünnetin 'sahih' olmaması, ya bizim anlayışımızın doğru olmaması veya çelişkinin hakiki değil, vehme dayanmış olması gerekir. İşte sünnetin, Kur'an ışığında anlaşılmasının anlamı budur.

Garânîk Hadisinin⁶⁰² Kur'an'a Ters Düşmesinden Dolayı Reddedilmiş Olması

Bunun içindir ki sözkonusu Garânîk hadisi şüphesiz reddedilmiş bir hadistir. Çünkü bu hadis, Kur'an'a ters düşmektedir. Zaten Kur'an'ın, o değersiz ilâhları ayıplayıp rezil ettiği bir bağlam içerisinde onlara övgünün gelmesi düşünülemez. Nitekim Yüce Allah bu durumla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: "Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ putlarını? Ve üçüncüleri olan öteki Menât putunu? Demek erkek size, dişi Allah'a öyle mi? O zaman bu, insafsızca bir paylaşma! Bu putlar, sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Hâlbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir."⁶⁰³

Putları inkâr edip ayıplayan bu âyetlerin akışı içerisinde, onları öven ve "*Bu putlar, yüce garanik (kuğular) idi. Onların şefaati umulur*"⁶⁰⁴ diyen kelimelerin girmesini akıl nasıl kabul eder?

"Kadınlarla İstişare Edin, Fakat Onların Söylediklerine Muhalefet Edin" Hadisi

Yine kadınlar hakkındaki "Kadınlarla istişare edin, fakat onların söylediklerine muhalefet edin"⁶⁰⁵ hadisi de bâtil ve yalandır. Çünkü bu hadis, anne-babanın süt çocukları hakkındaki Yüce Allah'ın "Anne-baba aralarında *danışarak* ve *anlaşarak* çocuklarını süttten kesmek isterlerse,

⁶⁰² Bununla ilgili açıklama daha önce geçmişti.

⁶⁰³ en-Necm, 53/19-23

⁶⁰⁴ Garânîk hikayesinin batıl olduğu ile ilgili olarak Muhammed Sâdık el-Urcûn'un "Muhammed Resulullah" (II, 30-155) adlı kitabında "Garânîk kıssası ahmakça ve zındıkça uydurulmuş bir yalandır" başlığı altında yazdığı geniş bir araştırmaya bakınız. (Daru'l-Kalem baskısı, Dimeşk/Şam)

⁶⁰⁵ Aliyyu'l-Kârî, el-Esrâru'l-Merfûa, s. 225 (240); Tîbî, el-Hulâsa, s. 82; Kermî, el-Fevâid, (76); Şevkânî, el-Fevâid, s. 129; Sehâvî, el-Makâsîd, s. 248; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ', II, 3

ikisine de sorumluluk yoktur"⁶⁰⁶ âyetine ters düşmektedir.

En Uygun Doğru Görüş, Kur'an'ın Işığında Olandır

Sünnetlerden hüküm çıkarmada fakihlerin ve şarihlerin anlayışları ihtilafli olduğunda bunların en uygun ve en doğru olanı, Kur'an'ın desteklediği doğru görüştür.

Örneğin, Yüce Allah'ın şu âyetine bakın: "Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O'dur. Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin..."⁶⁰⁷ Mekke'de inen bu âyet-i kerime, genel olarak ve detaylı olarak yeryüzünde biten istisnasız her şeyde belli bir hak olduğunu ve bunun verilmesini emretmiştir. Bu âyette 'genel olarak' emrolunan hak, daha sonra Kur'an ve sünnetin "zekât" başlığı altında tafsil ettiği haktır.

Bununla beraber biz, fakihlerden bazılarının, zekâtı; Allah'ın yerden çıkardığı hububat ve meyvelerden, normal hayat şartlarında besin olarak yedikleri, kurutulabilen, ölçülebilen ve ihtiyaç zamanı için saklanabilen dört sınıfla sınırladıklarını görüyoruz. Ama onlar; sahiplerine binler, hatta milyonlar kazandıran diğer meyveleri, sebzeleri, kahve ile çay tarlalarını, elma ile mango bahçelerini, pamuk ile şeker kamışını ve benzeri şeyleri 'vacip olan hak' kapsamından çıkardılar. Hatta bazı Asya ülkelerini ziyaretimden birinde duydum ki, Komünistler, İslâm fıkhı yahut İslâmî yaşamayı: 'zekât yükünü mısır, buğday ve arpa eken küçük ziraatçılar üzerine yüklüyor -ki bu kimseler belki de arazinin sahibi değil, kiralayanlardır- ve Hindistan cevizi, çay ve kauçuk ve benzeri tarlaların sahiplerini ise bundan muaf tutuyor' diye itham ediyorlarmış!

Burada yaşadığı asırda Malikilerin önde gelen İmamı olan Ebu Bekr İbnu'l-Arabî (ö. 543/1148)'nin beğendiğimiz bir görüşü üzerinde durmak istiyoruz. Ebu Bekr İbnu'l-Arabî, "*Ahkâmü'l-Kur'ân*" adlı kitabında bu âyeti şerh etmiş ve yeryüzündeki bitkilerden zekât verilmesi gerekip-

⁶⁰⁶ el-Bakara, 2/233

⁶⁰⁷ el-En'âm, 6/141

gerekmeyenler hakkında Mâlik, Şâfiî ve Ahmed olmak üzere üç fakihin görüşlerini açıklamıştır. Bunlardan birisi de kendi mezhebi olan İmam Malik'in görüşüdür. Fakat Ebu Bekr İbnu'l-Arabî, insafı ve ilmindeki derinliğinden dolayı hepsini zayıf görmüş ve şöyle demiştir:

"Ebu Hanife'ye gelince, o, ilgili âyeti kendisine bir ayna yapmış ve böylece hakkı görmüş, neticede besin için olsun veya olmasın yenilen şeylerin hepsinde zekâtı farz kabul etmiştir.

Nebî (s.a.v) (s.a.v) ise bunu "**Göğün (yağmurun) suladığı mahsul-lerde onda bir 1/10 oranında zekât vardır**"⁶⁰⁸ hadisinin 'umumu' içerisinde açıklamıştır.

İmam Ahmed'in görüşüne gelince, o, "**Beş vesk (653 kg)'dan az olan mahsul için zekât yoktur**"⁶⁰⁹ şeklindeki Nebî (s.a.v)'in hadisinden dolayı ona göre zekât, ölçülebilen mahsullerdedir. Fakat bu görüş zayıftır. Çünkü hadisin zahirinden anlaşılan, nisabın meyve ve hububatta muteber olmasıdır. Zekât hakkının bunların dışındakilerden kalkmasına gelince, bu, kuvvetli bir görüş değildir. Fakat zekâtı; ihtiyaç dolayısıyla yenilen gıdalarla sınırlandıran Şâfiîlerin görüşüne gelince, o da, bir iddia ve müracaat edilecek bir aslı olmayan bir manadır. "**Kıyâs**" adlı kitapta da açıkladığımız üzere, mânalar ancak belli asılları varsa hükümlere dönüşür, yoksa dönüşmez.

Yine Yüce Allah, gerek üzüm ile hurma gibi (taze, kuru) evsafı değişenlerde ve gerekse ekin gibi cinsi değişenlerde olsun, genel olarak besin ve meyvelerdeki nimetleri ve gıdalara ilâveten, karanlıkta nimetlerinden hakkıyla istifade edilebilmesi için kendisiyle eşyadaki nimetin tamamlandığı görme zevkini sağlayan aydınlatmaya (ve bunun için yarattığı gaz, yağ, yakıtlar gibi nesnelere varıncaya) kadar çeşitli nimetleri zikredip sonra da bunların hepsinden verilmesi gereken hakkı nasıl farz kılmaktadır?

⁶⁰⁸ Buhârî, Zekât 55; Ebu Dâvud, Zekât 12 (1596); Tirmizî, Zekât 14 (640); Nesâî, Zekât 25; İbn Mâce, Zekât 17 (1817); Muvatta, Zekât 33'de Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan.

⁶⁰⁹ Buhârî, Zekât 4, 32, 42, 56; Müslim, Zekât 3 (979); Ebu Dâvud, Zekât 2 (1558, 1559); Tirmizî, Zekât 7 (626); Nesâî, Zekât 5, 18, 24; İbn Mâce, Zekât 6 (1793); Muvatta, Zekât 1; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 6, 30, 86, 92'de Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan.

Daha sonra İbnu'l-Arabî der ki: "Eğer, 'Nebî (s.a.v)'in gerek Medine'nin ve gerekse de Hayber'in sebzelerinden zekât aldığı niçin nakledilmemiştir' denilirse, buna cevap olarak deriz ki, bizim mezhep âlimlerimiz de buna dayanmıştır. Bu işin gerçek yönü şudur: Bu hususta bir delilin olmaması, onlar için de bir delil değildir. Şayet, 'Eğer olsaydı bu, mutlaka nakledilirdi' denilirse, o zaman, 'Nakline ne gerek var ki, bunun için Kur'an yeterlidir?!' deriz."⁶¹⁰

Nebî (s.a.v)'den rivayet edilen "**Yeşil sebzelerde sadaka yoktur**" hadisine gelince, bu hadisin senedi zayıftır. Bu tür hadislerle, Kur'an'ın ve meşhur hadislerin umumunu tahsis etmek şöyle dursun, onunla delil bile getirilmez.

Nitekim bu hadisi Tirmizi rivayet etmiştir. Daha sonra Tirmizî der ki: "Bu hadisin senedi 'sahih' değildir. Nebî'den bu konuda hiçbir 'sahih' haber gelmemiştir."⁶¹¹

"Kız çocuğunu diri diri toprağa gömen kadın ve toprağa gömülen kız çocuğu da cehennemdedir" Hadisi

Herhangi bir hadisin Kur'an'ın muhkem âyetlerine ters düştüğünü gören bir Müslüman'ın, ona iyi bir te'vil bulamadığında yapması gereken şey, tevakkuf etmesi (*hüküm vermeksizin beklemesi*)dir.

Örneğin, ben, Ebu Dâvud ve birçok kimsenin rivayet ettiği, "Kız çocuğunu diri diri toprağa gömen kadın ve toprağa gömülen kız cehennemdedir"⁶¹² şeklindeki hadiste hüküm vermeksizin bekledim. Hadisi okuduğumda göğsüm daraldı ve "Belki bu hadis zayıftır. Bu sahanın ehlinin bildiği gibi, Ebu Dâvud'un "**Sünen**"'in de her rivayet ettiği hadis, 'sahih' değildir" dedim. Fakat açıkça bu hadisin 'sahih' olduğunu söyleyenleri buldum. Bunların içlerinde "**Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr**" ile

⁶¹⁰ Ebu Bekr İbnu'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'an, İkinci kısım, s. 749-752 (İsa el-Halebî baskısı).

⁶¹¹ Bkz. Tirmizî, Zekât 13 (638) ve Sahîhu't-Tirmizî bi-Şerhi İbni'l-Arabî, (III, 132-133)

⁶¹² Ebu Dâvud, Sünnet 17 (4717)'de Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'tan, İbn Hibbân, es-Sahîh, XVI, 522; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, X, 93, 138'de Heysem b. Küleyb'ten, Heysemî der ki: "Bu hadisin ravileri, 'sahih' kimselerdir." (Bkz. Feyz, VI, 371)

“*Sahîhu Ebi Dâvud*”da bu hadisin ‘sahih’ olduğunu söyleyen Elbânî de var.

Yine buna benzer şöyle bir hadis vardır: “Kızı diri diri toprağa gömen kadın ve toprağa gömülen kız cehennemdedir. Şu istisnaya ki, gömen İslâm'a yetişsin de Müslüman olsun.”⁶¹³ Yani gömen kadının cehennemden kurtulma fırsatı var, fakat gömülen çocuğu cehennemden kurtulmaya hiç fırsatı yok!

Burada, daha önce de geçtiği üzere sahabilerin, Nebî (s.a.v)’in, “İki Müslüman, kılıçlarıyla karşılaştıklarında, öldüren de öldürülen de cehennemdedir”⁶¹⁴ buyruğunu duyduklarında sordukları gibi ben de sordum. Nitekim sahabiler, ‘Öldürenin durumu belli, fakat öldürülen niye cehennemdedir?’ diye sordular. Peygamber (s.a.v) de, ‘Çünkü o da, arkadaşını öldürmeye hırslıydı da ondan’ buyurdu. Böylece Peygamber (s.a.v), onlara, arkadaşını öldüren kimsenin cehennemi hak etme yönünün, “Arkadaşını öldürme niyetiyle çıkması” şeklinde tefsir etti.

Burada ben de diyorum ki: Hadi kızı gömen kadın cehennemde, peki gömülen kızın durumu nedir? Hâlbuki onun da cehennemde olduğuna hükmetmek, Yüce Allah’ın, “Kız çocuğunun hangi suçtan dolayı *diri diri toprağa gömüldüğü* kendisine sorulduğu zaman...”⁶¹⁵ şeklindeki âyetine ters düşmektedir.

Hadisi hangi yönde anlattıklarını ve şerh edenlerin ne dediklerini görmek için şerhlere başvurduğum, fakat bu konuda şiddetli susuzluğumu gideren hiçbir şey bulamadım.

“Doğrusu benim babam da, senin baban da cehennemdedir” Hadisi

Bunun benzeri bir hadis de, Müslim'in Enes b. Mâlik (r.a.)'tan rivayet ettiği ve Nebî (s.a.v)'e babasının nerede olduğunu soran bir adama

⁶¹³ Elbânî'nin, “*Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr*”de geçtiği üzere; Ahmed b. Ahmed, el-Müsned, III, 478; Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VI, 507'de bu hadisi Seleme b. Yezîd el-Cu'fi'den rivayet etmiştir.

⁶¹⁴ Buhârî, İman 22, Diyât 2, Fiten 10; Müslim, Fiten 14 (2888); Nesâî, Tahrimu'd-Dem' 28; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 41'de Ebu Bekre (r.a.)'tan.

⁶¹⁵ et-Tekvîr, 81/8-9

cevap olarak verdiği "Doğrusu benim babam da, senin baban da cehennemdedir"⁶¹⁶ hadisidir.

Kendi kendime, "Fetret ehlinden olduğu ve 'sahih' olan görüşe göre de kurtulmuş oldukları halde,⁶¹⁷ Abdulmuttalib'in oğlu Abdullah'ın günahı nedir ki cehennemde olsun?"

"**Benim babam**" sözünden maksadın, dedesi Abdulmuttalib'in vefatından sonra Nebî (s.a.v)'in sorumluluğunu üzerine alıp O'na bakan ve kollayan amcası Ebu Tâlib olması ihtimali, gerek lügatta ve gerekse Kur'an'da amcasının baba olarak ifade edilmesi hatırıma geldi. Örneğin, Yüce Allah, Ya'kub (a.s.)'in oğullarının diliyle buyurduğu gibi, "Dediler ki, 'Biz tek ilah olan, senin ilahına, **babaların İbrâhîm, İsmâîl ve İshâk'ın** ilahına kulluk edeceğiz. Biz O'na teslim olanlarız."⁶¹⁸ Hz. İsmail (a.s.), Ya'kub (a.s.)'in 'amcası' olmasına rağmen, Kur'an onu 'baba' olarak ifade etmektedir.

Hayatının son anında kelime-i tevhidi söylemeyi reddetmesinden sonra, Ebu Tâlib'in cehennem ehlinden olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Nitekim onun, cehennem ehlinin en az azap göreni olduğunu haber veren bir grup 'sahih' hadis nakledilmiştir.⁶¹⁹

Fakat bir yandan bunun akla ilk gelen düşünceye aykırılığı ve diğer taraftan ise "soruyu soran adamın babasının ne günahı olduğu" sorusu bendeki bu ihtimali zayıflattı. Çünkü zahirinden anlaşıldığı üzere adamın babası da, İslâm'dan önce ölmüştür.

Bu sebeple ben, sadra şifa veren bir şey buluncaya kadar hadis hakkında *herhangi bir hüküm vermeksizin beklemeye* karar verdim.

⁶¹⁶ Müslim, İman 347 (203)

⁶¹⁷ Fetret ehli: İki peygamber arasında risaletin yeni hak dine davetin kesintiye uğradığı zaman dilimidir. Hz. Peygamber'in anne-babasının durumu" ve "fetret ehli" ile ilgili olarak bkz: H. Akın, "Peygamber'in anne-babasının ahiretteki durumları üzerine bir değerlendirme", Polen Dergisi, sayı 6, Eylül 2005, s. 78-81; Sahîh-i Müslim Muhtasarı, Polen Yayınları, İstanbul 2005, I, 212-219

⁶¹⁸ el-Bakara, 2/133

⁶¹⁹ Müslim, İman 357-359 (209)'de Abbâs (r.a.)'tan. Müslim, İman 360 (210)'de Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan.

Ama hocamız şeyh Muhammed el-Gazzâlî'ye (ö. 1417/1996) gelince, o, bu hadisi açıkça reddetmiştir. Ona göre bu hadis, Yüce Allah'ın şu âyetlerine ters düşmektedir:

"Biz bir peygamber göndermedikçe hiç kimseye azab etmeyiz."⁶²⁰

"Eğer onları Muhammed'den önce bir azaba uğratarak yok etseydik, 'Rabbimiz! Bize peygamber gönderseydin de böyle alçak ve rezil olmadan önce Senin âyetlerine uysaydık' derlerdi."⁶²¹

"Ey Kitap ehli! **Peygamberlerin arası kesildiğinde**, 'Bize bir müjdecî ve bir uyarıcı gelmedi' dersiniz diye her şeyi açıkça anlatacak **peygamberimiz** size geldi. Şüphesiz O, size bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gelmiştir."⁶²²

Araplara da peygamber gönderilmemiş Muhammed'den önce de onlara bir uyarıcı gelmemiştir. Nitekim bunu Allah'ın kitabındaki bir takım âyetler açıklamaktadır:

"Babaları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içerisinde kalmış bir toplumu uyarman için (seni gönderdik)."⁶²³

"Hayır, Ey Muhammed! O, **senden önce peygamber gönderilmemiş olan milleti** uyarman için sana Rabbinden gelen bir gerçektir. Belki artık doğru yolu bulurlar."⁶²⁴

"Senden önce de onlara bir uyarıcı (peygamber) göndermemiş-tik."⁶²⁵

Fakat ben, henüz bizim için kapalı bir manası olabilir endişesiyle, bu tür 'sahih' hadisleri mutlak olarak reddetmeden bunlar hakkında *herhangi bir hüküm vermeksizin beklemeyi tercih ediyorum.*

Şu tevafula bakın ki, Nevevî (ö. 676/1277)'den başka Müslim'in şarihlerinden her biri birer allâme olan Übbî (ö. 827/1424) ile Senûsî (ö. 892/1486)'nin de dediklerine bakmak nasip oldu ve onların bu hadisin

⁶²⁰ el-İsrâ', 17/15

⁶²¹ Taha, 20/134

⁶²² el Mâide, 5/19

⁶²³ Yâsîn, 36/6

⁶²⁴ es-Secde, 32/3

⁶²⁵ Sebe', 34/44

zahirini muhafaza ettiklerini gördüm. İmam Nevevî'ye gelince o, hadis üzerine şu açıklamayı yapmıştır: "Nebî (s.a.v), bunu, güzel ahlâkın gereği olarak, adamı teselli için, musibetini paylaşmak için söylemiştir. Yine bu hadiste, "Kâfir olarak ölen kişi, cehennemdedir. Ona yakınlarının yakınlığı bir fayda vermez" anlamı da vardır.⁶²⁶

Ubbî der ki: "Nevevî'nin şu genellemesine bak! Hâlbuki Süheylî şöyle demiştir: Biz böyle bir şey söyleyemeyiz. Çünkü Nebî (s.a.v), "Ölümlere sövmekle dirilere eziyet etmeyiniz"⁶²⁷ buyurmuştur. Yüce Allah ise, "Allah'ı ve Peygamberini incitenlere Allah, dünyada da âhirette de lânet eder ve onlara alçaltıcı bir azab hazırlar"⁶²⁸ buyurmuştur. Nebî (s.a.v) ise bunu soruyu soran adama teselli olarak söylemiştir. Adam gelip, 'O halde senin baban nerede?' deyince ona bunu söylemiştir.

Nevevî der ki: "Bu hadiste, 'fetret döneminde, Araplarda olduğu üzere putlara taparak ölenin cehennemde olduğu' manası vardır. Yalnız bu, dâvet ulaşmadan önce azab etme cümlesinden değildir. Çünkü onlara, İbrahim ve diğer peygamberlerin dâveti ulaşmıştır."⁶²⁹

Ubbî de der ki: "Nevevî'nin bu sözündeki çelişkiyi düşün! Çünkü kendilerine dâvet ulaşanlar zaten fetret ehli değildir. Bunu iyice dinlemek suretiyle kavrayabilsin. Oysa fetret ehli; kendilerine birinci peygamber gönderilmemiş ve ikincisine ise yetişemeyen, böylesi iki peygamberin zamanları arasında olan ümmetlerdir. Kendilerine İsa (a.s)'ın gönderilmediği ve Nebî (s.a.v)'e yetişemeyen Araplar gibi. Bu yoruma göre fetret, her iki peygamberin arasını kapsamaktadır.

Fakat fakihler fetret hakkında konuştuklarında, bununla, İsa (a.s) ile Nebî (s.a.v) arasını kastetmektedirler. Buhârî, Selman'dan; İsa (a.s) ile Nebî (s.a.v) arasındaki dönemin altı yüz yıl olduğunu zikretmektedir.⁶³⁰

⁶²⁶ Nevevî, el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim, III, 74 (Daru'l-Ma'rife baskısı, tahk. Şeyh Halil Me'mûn Şiyhâ, Beyrut)

⁶²⁷ Tirmizî, Birr 51 (1982); İbn Hibbân, es-Sahîh, VII, 292'de Muğîre b. Şu'be (r.a.)'tan. Hâkim el-Müstedrek, III, 371'de Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan.

⁶²⁸ 33, el-Ahzâb, 57

⁶²⁹ Nevevî, el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim, III, 74 (Daru'l-Ma'rife baskısı, tahk. Şeyh Halil Me'mûn Şiyhâ, Beyrut)

⁶³⁰ Buhârî, Menakıbul'-Ensar 53

Kat'i nasslar, hüccet kaim oluncaya kadar azab etmenin olmayacağına delâlet edince, onlara azab edilmeyeceğini de öğrenmiş oluyoruz.

Eğer: 'Bu hadis ve "Amr b. Luhayy'ı⁶³¹ cehennemde bağırsaklarını sürüklerken gördüm"⁶³² hadisinde olduğu gibi fetret ehli bazı kimselerin azab göreceği ile ilgili 'sahih' hadisler gelmiştir' dersen, derim ki:

Akîl b. Ebi Tâlib buna üç şekilde cevap vermiştir:

1. Bunlar, âhâd haberlerdir ve kati nassları nakzedemezler.
2. Azablandırmanın onlarla sınırlandırılması. Bunun sebebini en iyi Allah bilir.
3. Bu hadislerde zikredilen azablandırmanın, fetret ehlinen dinini, gidişatını değiştiren kimselere sınırlandırılmasıdır. Bu da, onların sapıklıktan dolayı⁶³³ bu değişiklikle mâzur olmayacaklarından dolayıdır.⁶³⁴

Hadislerin Kur'an'la Çeliştiği İddiası Hakkında Bir Değerlendirme

Burada 'sahih' bir esas olmaksızın, bir hadisin, daha da ileriye götürerek Kur'an'la çeliştiğini iddia etmekten sakınmamız gerekmektedir. Nitekim Mutezile, âhirette Resûl ve diğer peygamber kardeşleri, melekler ve sâlih müminlerin, günahkâr tevhid ehli hakkındaki şefaatiyle ilgili, Yüce Allah'ın fazlı, rahmeti ve şfaatçilerin şfaatıyla onlara ikramda bulunacağı ve böylece onların, ya asla cehenneme girmeyecekleri

⁶³¹ Amr b. Luhayy, Şam'dan Hubel putunu Mekke'ye getirerek Araplar arasında Hz. İbrahim (a.s.)'dan kalma Haniflik dinini değiştirerek insanlar arasında putçuluğu yaymış ve onlara tazime teşvik etmiş bir kimsedir. Bundan sonra halk, Hz. İbrahim (a.s.)'ın tebliğ ettiği Hanîf dinini bırakarak putperestliği ve çok tanrıcılığı (politeizm) benimsemiştir.

Amr, Hubel'den sonra İsaf, Naile, Ved', Süvâ, Yegüs, Yeûk, Nesr ve benzeri pek çok put dikip Arapları bunlara tapmaya çağırmıştır. Hz. Peygamber, bu yaptıklarından dolayı Amr'ı bağırsaklarını cehennem ateşinde sürürken gördüğünü söylemiştir.

⁶³² Buhârî, Menâkıb 9; Müslim, Cennet 51 (2856)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (1816). Hadisin devamında şu ifade vardır: "O, adak develerini ilk defa ortaya koyandır."

⁶³³ Kişinin öz kızını diri diri toprağa gömmesi ve bunun gibi şeyler, akıllı olan herkes ve bütün din mensuplarınca bilinen hususlardır.

⁶³⁴ Bkz. Şerhu'l-Übbî ve's-Senûsî ala Müslim, I, 363-373

veya cehenneme girip bir müddet (orada kaldıktan) sonra oradan çıkacakları ve varacakları yerin cennet olacağı hakkındaki yaygın 'sahih' hadisleri⁶³⁵ reddetme cesaretini göstermekle ölçüyü kaçırmışlardır.

Oysa bu durum, rahmet yanı, adalet yanından daha yüksek olan Yüce Allah'ın kullarına olan bir cömertliğidir. Bundan dolayı da Yüce Allah, iyiliğin karşılığını on mislinden yedi yüz ile daha fazlasına çıkarmış ve kötülüğün karşılığını ise ya ancak bir misli yapmış ya da affetmiştir.⁶³⁶

Yine Yüce Allah beş vakit namazı, Cuma namazını, Ramazan orucunu, teravih namazını, zekât ve sadakaları, hac ve umreyi, Subhanallah (tesbih), Lâ ilâhe illallah (tehlil), Allahu Ekber (tekbir), el-Hamdulillah (tahmid) ve benzeri dua ile zikirleri, Müslümanların başına gelen bir kötülük veya hastalığı, gam, üzüntü veya batan bir diken de olsa eza veren şeyleri hep kötülöklere birer kefaret kılmıştır. İşte bunların her biriyle Allah, kulunun günahlarını örter.

Ailesinden olsun veya olmasın müminlerin Allah rızası için yaptığı duayı, vefatından sonra kabirdeki o kişiye faydalı kılmıştır.⁶³⁷

Bu durumda Allah'ın, seçilmiş hayırlı kullarına ikramda bulunup onların da Tevhid kelimesi üzerine ölenlerden dilediklerine şefa'at etmeleri uzak bir ihtimal değildir. Bu, hakkında birçok hadisin nakledildiği bir konudur:

"Cehennemden bir topluluk, Muhammed'in şefaatiyle çıkar ve cennete girer. Bunlar, 'cehennemlikler' diye adlandırılırlar."⁶³⁸

"Cehennemden şefa'atle bir topluluk çıkar ki onlar seâîr"⁶³⁹ gibidirlər."⁶⁴⁰

⁶³⁵ Buhârî, İman 15, Tefsiru Sure-i Nisa 8, Rikak 51, Tevhid 24; Müslim, İman 302 (183); İbn Hibbân, es-Sahîh, (182)'de Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan.

⁶³⁶ Buhârî, İman 31; Nesâî, İman 10'de Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan. Buhârî, Rikâk 31; Müslim, İman 207 (131); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 310'de Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan

⁶³⁷ Tirmizî, Cenâiz 38 (1024)'de bu hadisi Eşhelfî ile Ebu Hüreyre'den; Ebu Dâvud, Cenâiz 54-56 (3201)'de ise bu hadisi Ebu Hüreyre (r.a.) ile Ebu Katâde (r.a.)'tan.

⁶³⁸ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 434; Buhârî, Rikâk 51'de İmrân b. Husayn (r.a.)'tan. Bkz. Elbânî, Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (8055)

⁶³⁹ Heleyon (Kuşkonmaz, Asparagus) gibi bir bitkidir.

⁶⁴⁰ Buhârî, Rikak 51; Müslim, İman 316-320 (191)'de Câbir (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Bkz. Elbânî, Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (8058)

"Ümmetinden bir adamın şefaatiyle cennete Temim Oğullarından daha çok insan girer."⁶⁴¹

"Şehid, ev halkından yetmiş kişiye şefaet eder."⁶⁴²

"Kıyamet gününde şefaatime en lâıyk olan; kalbinden samimi bir şekilde 'Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur' diyen kimsedir."⁶⁴³

"Her peygamberin bir duası vardır. Ben ise ümmetime kıyamet günü şefaet etmek üzere duamı geciktirmek istiyorum inşallah."⁶⁴⁴

"Her peygamber bir istek istemiştir -veya her peygamberin bir duası vardır- ve onunla dua edip duası kabul edilmiştir. Ben ise duamı kıyamet günü için ümmetime şefaet olarak bıraktım."⁶⁴⁵

Buhârî ile Müslim'deki Ebu Saîd el-Hudrî hadisine gelince... "Nebiler, melekler ve müminler şefaet eder. Bundan sonra Cebbar olan Allah, 'Geriye benim şefaetim kaldı' der ve cehennemden bir avuç alır ve böylece orada yanmış olan bazı toplulukları çıkarır. Sonra onlar cennetin önlerindeki 'hayat suyu' denilen bir ırmağa bırakılırlar."⁶⁴⁶

"Her Nebî (s.a.v)'in kabul olmuş bir duası vardır. Ve her Nebî duasını yapmıştır. Ben ise duamı, kıyamet günü ümmetime şefaet etmek üzere geciktirdim. Ve o şefaet inşallah ümmetinden Allah'a hiçbir şeyi şirk koşmadan ölenlere ulaşacaktır."⁶⁴⁷

⁶⁴¹ Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyamet 12 (2438); Hâkim, el-Müstedrek, I. 142, III. 461'de Abdullah b. Ebi'l-Ced'â' (r.a.)'tan. Bkz. Elbânî, Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (8069)

⁶⁴² Ebu Dâvud, Cihad 28 (2522)'de Ebu'd-Derdâ' (r.a.)'tan. Bkz. Elbânî, Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (8093)

⁶⁴³ Buhârî, İlm 33, Rikak 51'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan. Bkz. Elbânî, Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (967)

⁶⁴⁴ Buhârî, Deavât 1, Tevhid 31; Müslim, İman 338 (198)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (121)

⁶⁴⁵ Buhârî, Deavât 1; Müslim, İman 341 (200)'de Enes b. Mâlik (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (122)

⁶⁴⁶ Buhârî, Buhârî, İman 15, Tefsiru Şure-i Nisa 8, Rikak 51; Müslim, İman 304 (184)'de Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (115)

⁶⁴⁷ Müslim, İman 338 (199); Tirmizî, Deavât 131 (3602); İbn Mâce, Zühd 37 (4307)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan. Bkz. Elbânî, Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (5176)

İşte Mutezile; vaid'i vaad'e,⁶⁴⁸ adalet'i rahmet'e, akli nakle üstün tuttukları için, sübutlarının kuvvetli ve delâletlerinin açık olmasına rağmen bu hadislerden yüz çevirmişlerdir.

Onların bu hadisleri reddetmedeki şüpheleri ise bu hadislerin, şefa'at edenlerin şefa'atini yasaklayan Kur'an'la çelişmeleridir.

Oysa Kur'an'ı okuyan bir kimse, onda, sadece Arap olan müşriklerin ve diğer din mensubu sapıkların inanmış olduğu "şirk şefa'ati"nin nefyedilmiş olduğunu bulur.

Müşrikler, Allah'tan başka veya Allah'la beraber taptıkları ilahlarının Allah katında kendilerine şefa'at edeceklerini ve kendilerinden azabı savacaklarını iddia etmişlerdir. Nitekim Yüce Allah bununla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Onlar Allah'ı bırakarak, kendilerine fayda ve zarar vermeyen putlara taparlar. Ve **'Bunlar, Allah katında bizim şefa'atçilerimizdir'** derler."⁶⁴⁹

Fakat Kur'an, ilahlarının onlara hiçbir fayda vermeyeceğini bildirerek iddia edilen bu şefa'ati iptal etmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Yoksa onlar, **Allah'tan başkasını şefa'atçiler mi** edindiler? De ki: Onlar hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremezlerse de mi (Şefa'atçi edineceksiniz)? De ki: **Bütün şefâat Allah'ındır.** Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Sonra O'na döndürüleceksiniz."⁶⁵⁰

"Onlar, kendilerine bir itibar ve kuvvet (vesilesi) olsun diye **Allah'tan başka ilahlar mı** edindiler. Hayır, hayır! (Taptıkları), onların ibadetlerini tanımayacaklar ve onlara hasım olacaklar."⁶⁵¹

⁶⁴⁸ Mutezile'ye göre vaad; dünyada amelleri güzel olanların ahirette mükâfatlandırılmasıdır. Vaid ise dünyada amelleri kötü olanların ahirette cezalandırılması demektir. Bu, onların adalet prensiplerine dayanmaktadır. Çünkü iyi ameller yapanların mükâfatlandırılmaması, Allah'ın adaletiyle bağdaşmadığı gibi kötülük yapanların da ceza görmemesi ilahi adaletle bağdaşmaz. Bu sebeple mutezile, günah işledikten sonra tevbe etmeyenin bağışlanması ve peygamberlerin şefa'ati söz konusu olamaz.

⁶⁴⁹ Yunus, 10/18

⁶⁵⁰ ez-Zümer, 39/43-44

⁶⁵¹ Meryem, 19/ 81-82

Evet, Kur'an bu değersiz ilahların şefaatinin olmadığını, hem de müşriklerin itaat olunacak şefaatchilerinin bulunmadığını söylemiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Zâlimlerin ne bir dostu, ne de itaat edilen bir *şefaatchileri* vardır."⁶⁵²

Bilindiği gibi, Kur'an şirkten zulüm, müşriklerden ise zâlimler diye bahseder. Çünkü şirk, büyük bir zulümdür.⁶⁵³

Yalnız Kur'an, şefaatin varlığını iki şartla ortaya koymuştur:

1. Şefaatchinin şefaatinin, Allah'ın izninden sonra olması. Çünkü kim olursa olsun, Allah'a herhangi bir şeyi farz kılma yetkisine sahip değildir. Nitekim Yüce Allah, Âyete'l-Kürsi de "*O'nun izni olmadan, O'nun katında şefaate edecek de kimdir?*"⁶⁵⁴ buyurmaktadır.

2. Şefaatin, tevhid ehline olması. Nitekim Yüce Allah'ın melekler hakkında, "*Onlar, Allah'ın hoşnut olduğu kimseden başkasına şefaate edemezler*"⁶⁵⁵ buyurmaktadır. Kıyamet gününü yalanlayanlar hakkında ise, "*Artık kıyamet gününü yalanlayan kimselere, şefaatchilerin şefaatchileri fayda vermez*"⁶⁵⁶ buyurmaktadır.

Bu âyetlerin mefhumu, şefaatchilerin varlığını ve onlardan başkasına da şefaatchilerin şefaatinin fayda vereceğini ifade eder. Ki bunlar da iman üzere ölen kimselerdir.

O halde iddia edildiği gibi, Kur'an, "şefaati" mutlak olarak reddetmemiş, aksine müşriklerin ve sapıkların iddia ettiği, çeşitli din mensuplarının birçok fesatlarına sebep olan şefaatin olmadığını söylemiştir. Ki onlar, dünyada zalim hükümdarlar ile zorba yöneticilerin yaptığı gibi, şefaatchilerinin ve aracılarının kendilerinden cezayı kaldıracaklarına hükmederek helâk edici günahlar işlemektedirler.

Üzüntüyle belirtmek gerekir ki, asrımızda da, Mutezile'nin yolunda yürüyen bazı Müslümanların, şefaatin dünyada insanların bildiği aracılığa ve tarafgirliğe sebep olduğunu iddia ederek ahiretteki şefaati kabul

⁶⁵² Gâfir/Mümin, 40/18

⁶⁵³ Bkz. el-Bakara, 27/165; Âl-i İmrân, 3/151; Lukmân, 31/13

⁶⁵⁴ el-Bakara, 2/255

⁶⁵⁵ el-Enbiyâ', 21/28

⁶⁵⁶ el-Müddesir, 74/48

etmediklerini ve konuyla ilgili hadislerin Kur'an'la çeliştiği iddiasıyla açık 'sahih' hadisleri küçümsediklerini görmekteyiz.

Açık delillerle ve güvenilir ifadelerle bu düşüncede olanlara bir kitapçıkla reddiye yazdım. Bu kitapçığa, "*eş-Şefâatu fi'l-Âhireti beyne'l-Nakli ve'l-Akli*" adını verdim.

2. Bir Konuda Gelen Bütün Hadislerin Toplanması

Sünnetin 'sahih' bir şekilde anlaşılabilmesi için yapılması gereken şeylerden birisi de; müteşabihi muhkeme arz etmek, mutlakı mukayyede hamletmek ve genel olanı (âmm) özel olanla (hâs) açıklamak yöntemiyle bir konudaki bütün 'sahih' hadislerin toplanmasıdır. Böylelikle hadislerde kast edilen mâna, (daha iyi) anlaşılmiş olur ve hadisler de birbirleriyle çelişmemiş olurlar.

Sünnetin, Kur'an-ı Kerim'i tefsir ve beyan ettiği, yani onun mücme-lini tafsil, müphemini tefsir, umumunu tahsis ve mutlakını takyid ettiği bir gerçektir. Bu hususların, sünnetin kendi içinde de var olmasından dolayı, hadislerin bir arada bulundurulması en uygun olanıdır.

A. Elbisenin Uzatılması İle İlgili Hadis

Örnek olarak, elbiseyi uzatma ve konuyla ilgili şiddetli (uhrevi) tehdit içeren hadisleri ele alalım. Bunlar; birçok heyecanlı gencin, elbiselerini topuklarının yukarısında olacak şekilde kısaltmayan kimselere şiddetli karşı çıkışlarında dayandıkları hadislerdir. Bu gençler bu konuda o kadar aşırı gittiler ki, neredeyse elbiseyi kısa giymeyi İslâm'ın temel alâmetlerinden ve büyük farzlarından biri sayıvereceklerdi. Hatta elbisesini kendilerinin yaptığı gibi kısaltmayan bir âlim veya bir dâvetçi gördüklerinde, bazen içlerinden ve bazen de açık bir şekilde o kimseyi dinî hassasiyetinin azlığıyla suçluyorlardı.

Eğer bu gençler, normal hayat işlerinde mükelleflerin üzerindeki İslâm'ın maksatlarına kapsamlı bir bakış açısıyla bu mesele ile ilgili bütün muttasıl hadislere müracaat edip onları birbirleriyle karşılaştırsalardı, bu konudaki hadislerden ne kastedildiğini mutlaka anlayacaklar, aşırılıklarını hafifletecekler, ölçüyü de kaçırmayacaklar ve dolayısıyla da Allah'ın kendilerine genişlik verdiği bir hususta insanlara sıkıntı vermemiş olacaklardı.

Müslim'in, Ebu Zerr (r.a.) yoluyla Nebî (s.a.v)'den rivayet ettiği şu hadise bakın: "Üç kişi vardır ki, Allah, kıyamet gününde onlarla konuşmaz:

1. Verdiğini ancak başa kakmak için verip başa kakan kişi.
2. Yalan yeminle malına revaç sağlamaya çalışan kişi,⁶⁵⁷
3. Ve *elbisesini uzatan* kişi.⁶⁵⁸

Yine Müslim'in, Ebu Zerr (r.a.)'tan naklettiği başka bir rivayet ise şöyledir: "Üç (sınıf) insan vardır ki, Allah kıyamet gününde onlarla konuşmayacak, onlara hakmayacak, onları arındırmayacaktır. Onlar için acı verici bir azab vardır" buyurdu.

Hadisin ravisi der ki: Peygamber (s.a.v) bu sözü üç defa tekrarladı.

Ebu Zerr, "Adları batsın! İsteklerine kavuşmasınlar! Ey Allah'ın Rasûlü (s.a.v)! Onlar kimlerdir?" diye sordu. Peygamber (s.a.v),

1. Elbisesini uzatan,
2. Sık sık başa kakan ve
3. Yalan yeminle malına revaç sağlamaya çalışan kişi" buyurdu.⁶⁵⁹

Burada "Uzatmakla" Kastedilen Şey Nedir?

O halde burada elbisesini uzatan kimseden maksat nedir? Acaba o kişi, kibir kastı ve kendini beğenme olmaksızın, kendi toplumunda olduğu üzere âdet olarak da olsa, elbisesini uzatan herkes midir?

⁶⁵⁷ Hadisin Arapça metninde geçen "el-Muneffik", malı revaca çıkarmaya çalışan ve onu payelendiren kişi demektir.

⁶⁵⁸ Müslim, İman 171 (106)

⁶⁵⁹ Müslim, İman 171 (106)

Belki Buhârî'nin "*es-Sahîh*"inde "*Elbiseden topukların altına uzananı cehennemdedir*"⁶⁶⁰ şeklinde gelen Ebu Hüreyre hadisi de bu hadisi desteklemektedir.

Bu hadis, Nesâî de ise şu lafızla nakledilmiştir: "Elbisenin topuklarından altı cehennemdedir."⁶⁶¹

Hadisin manası şudur: "Uzun elbise sahibinin elbisesi, ayağının topuğundan aşağıda ise cehennemdedir. Yaptığına bir ceza olarak "elbise" ile onu giyenin "bedeni" kinaye edilmiştir."⁶⁶²

Fakat bu konuda gelen tüm hadisleri okuyan bir kişi, meselenin; Nevevî, İbn Hacer ve diğer birçok kimsenin tercih ettiği şekilde olduğunu anlar: "Buradaki 'genelleme', o kişide var olan 'kibirlilik' kaydına hamledilmiştir. Kibirlilik ise, hakkında ittifakla uhrevi tehdit gelen bir haldir."⁶⁶³

Burada (Buhârî'nin) "*es-Sahîh*"inde bu hadislerle ilgili nakledilenleri okuyalım: Buhârî, "Kibir olmaksızın elbisesini yerde sürükleyen kimse hab"ında Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan şu hadisi rivayet etmiştir: "Nebî (s.a.v), 'Kim elbisesini kibirle sürürse, Allah kıyamet günü ona bakmaz' buyurdu. Ebu Bekr (r.a.), 'Ey Allah'ın Resûlü (s.a.v)! *Elbise-min iki eteğinden biri yere sarkıyor*, ancak onu kaldırıyorum. (Bu hususta ne dersiniz?)' diye sordu. Bunun üzerine Nebî (s.a.v), 'Sen onu kibir olarak yapanlardan değilsin' buyurdu."⁶⁶⁴

Yine Buhârî, aynı bahiste Ebu Bekre (r.a.)'tan şu hadisi rivayet etmiştir: "Biz, Nebî'in yanındayken güneş tutulması oldu. Bunun üzerine Nebî, acele bir şekilde kalkıp *elbisesini yerde sürüyerek* tâ mescide kadar geldi..."²⁷

Yine Buhârî, "Elbisesini kibirle sürüyen babı"nda ise Ebu Hüreyre (r.a.)'tan rivayet ettiğine göre Resûlüllah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır:

⁶⁶⁰ Buhârî, Libas 4. "Babu ma esfele mine'l-ka'beyni fehuve fi'n-Nâr"

⁶⁶¹ Nesâî, Zinet 103. "Babu ma tahte'l-Ka'beyni mine'l-izâr"

⁶⁶² İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, X. 257 (Dâru'l-Fikr baskısı, Selefîyye'den fotokopi olarak).

⁶⁶³ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, X. 257

⁶⁶⁴ Buhârî, Libas 2

"Allah *kibirle elbisesini sürükleyene* bakmaz."⁶⁶⁵

Yine Buhârî, Ebu Hüreyre (r.a.)'tan şu hadisi rivayet etmiştir: "Nebî (s.a.v) veya Ebu'l-Kasım buyurdu ki: "(Önceki ümmetlerde) kendini beğenmiş bir adam, güzel elbisesini giymiş ve başının saçlarını omuzlarına kadar sarkıtmış olduğu halde *çalımlı çalımlı* yürüdüğü sırada Allah onu birden yerin dibine geçiriverdi. O da kıyamet gününe kadar yerin dibine geçip gitmektedir."⁶⁶⁶

Yine Buhârî, Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan -ve bir benzerini de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan- şöyle nakletmiştir: "(Vaktiyle İsrail oğullarından) bir adam bir defasında *elbisesini yerde sürüyordu*. Bu sebeple ansızın yere batırıldı. Artık o, kıyamet gününe kadar orada çırpınarak debelenip durmaktadır."⁶⁶⁷

Müslim de, Ebu Hüreyre (r.a.)'ın bu hadisini ve bir öncekini rivayet etmiş, Abdullah b. Ömer (r.a.)'ın hadisini ise bütün geliş yollarından rivayet etmiştir. Bunlardan birisi şudur: "Resûlullah'ı şu kulaklarımla şöyle buyururken işittim: Kim elbisesini yerde sürür ve bununla sadece kibirlenmeyi isterse Allah kıyamet gününde ona bakmaz."⁶⁶⁸ Bu rivayette '*bununla sadece kibirlenmeyi isterse*' şeklinde açıkça sınırlama yapmakla 'kibirlenme' kaydı zikredilmiştir. Bu durum, başka türlü bir te'vile imkân bırakmamıştır.

İmam Nevevî (ö. 676/1277), müsamahalı davranmakla suçlanmayan bir âlimdir. Bu alanda çalışanların bildiği gibi, azimetleri ve ihtiyatlısını almaya daha meyillidir. "Elbisesini uzatan" hadisinin şerhinde der ki: "Nebî (s.a.v)'in "elbisesini uzatan" sözünün manası, "onu geniş-bol yapıp aşağı salan, kibirlenerek bir tarafını sürükleyen" demektir. Elbisenin kibirle sürünmesi şeklindeki bu kayıtlama, "elbisesini sürüyen" umum ifadesini tahsis ediyor. O halde burada yapılan (uhrevi) tehditten maksat,

⁶⁶⁵ Buhârî, Libas 2. Hadisin Arapça metninde geçen "batar" kelimesi, kibirlilik ve azgınlık anlamına gelmektedir.

⁶⁶⁶ Buhârî, Libas 5; Müslim, Libas 49 (2088). Hadisin Arapça metninde geçen "yeteececelu" kelimesi ise yere batıp şiddetli ıstırapla oradan oraya çırpınıp durmaktadır.

⁶⁶⁷ Buhârî, Libas 5, Enbiyâ 53; Müslim, Libas 50 (2088)

⁶⁶⁸ Müslim, Libas 45 (2085)

onu kibirle sürükleyen kişiye yöneliktir. Nitekim Nebî (s.a.v), bu hususta Ebu Bekr es-Sıddîk (r.a.)'a ruhsat vermiş ve ona, 'Sen onlardan değilsin' buyurmuştur. Çünkü o, elbisesini yerde kibirden başka (hayâ gibi) bir gaye için sürüyordu."⁶⁶⁹

Hâfız b. Hacer (ö. 852/1447) ise, Buhârî'nin, elbiseyi uzatma ve elbiseyi yerde sürüme üzerine gerekecek (uhrevi) tehdit hakkında rivayet ettiği hadislerin şerhinde şöyle der:

"Bu hadislerde 'kibir' için elbiseyi uzatmanın, büyük bir günah olduğu geçmektedir. Kibir olmaksızın uzatmaya gelince, hadislerin zahirinden onun da haram olduğu anlaşılmaktadır. Fakat 'elbiseyi uzatmanın' bu hadislerde 'kibir' ile kayıtlanmasının yanı sıra, elbiseyi uzatmanın zemmi hakkında gelen sakındırmadaki genellemenin mukayyed üzere hamlolunmasıyla delil gösterildi. Dolayısıyla kibirden emin olduğunda elbiseyi sürüme ve uzatma haram olmaz. Hâfız fakih İbn Abdilberr ise konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: "Mefhumundan, kibir dışında elbiseyi sürümeye (uhrevi) tehdidin dâhil olmadığı anlaşılmaktadır. Şu kadar var ki elbiseden gömlek ve benzeri bi şeyin yerde sürünmesi her durumda kötülenmiştir."⁶⁷⁰

Hakkında (uhrevi) tehdidin geldiği, elbisenin kibir kastıyla uzatılması kaydındaki bu şekildeki anlayışı şu da desteklemektedir: Hadislerde sözkonusu edilen (uhrevi) tehdit, şiddetli bir tehdittir. Öyle ki elbisesini uzatan kişi, (Allah'ın kıyamet gününde konuşmayacağı, hakmayacağı, arındırmayacağı) üç sınıf insandan biri olarak zikredilmiştir. Hatta Nebî (s.a.v) bu (uhrevi) tehdidi üç defa tekrarlayınca Ebu Zerr (r.a.) bu tehdidin korkusundan "Adları batsın! İsteklerine kavuşmasınlar! Ey Allah'ın Resûlü?" demekten kendini alıkoyamamıştır. Bütün bu anlatılanlar; onların yaptıklarının, sahibini helâk eden günahlardan ve haramların büyüklerinden olduğunu göstermektedir. Bu ise, ancak İslam şeriatının yerleştirmek ve korumak üzere geldiği din, can, akıl, ırz, soy ve maldaki 'zaruri maksatların' gerektirdiği şeylerde olur. Bunlar ise İslâm şeriatının temel maksatlarıdır.

⁶⁶⁹ Sahîh-i Müslim bi Şerhi'n-Nevevî, IV, 795 (Şa'b baskısı). "Babu Tahrimi Cerri's-Sevbi Heyulaen"

⁶⁷⁰ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, X, 263

Belden aşağı giyilen izarın veya elbisenin mücerret olarak kısaltılması, kendisiyle hayatın güzelleştiği, zevklerin artırıldığı ve güzel ahlâkın derinleştiği edepler ve tamamlayıcı unsurlar (el-mükemmilât) ile ilgili olan güzellikler (et-tahsiniyyât) bahsine dahildir.

Ama herhangi kötü bir kasıt olmaksızın elbisenin yerde sürünmesi, uzatılması ise 'tenzihî mekruhlar'⁶⁷¹ hükmüne daha uygundur.

Burada, dinin mühim gördüğü ve en fazla önem verdiği şey, zahiri gidişatın arkasındaki niyetler ve öze ait manalardır. Burada dinin karşı konulmasına önem verdiği şey, kalbinde zerre miktarı dahi bulunduğunda kimsenin cennete giremeyeceği, kalp hastalıklarından ve ruhsal afetlerden böbürlenme, kendini beğenme, kibir, övünme ve başkalarını beğenmemelik gibi şeylerdir.

Bu ise diğer hadislerin de delalet ettiği gibi elbiseyi uzatmada gelen şiddetli (uhrevi) tehdidin kayıtlanmasının, kibirlenmeye çalışan kimse hakkında olduğunu tamamen destekleyen şeylerdendir.

Söylediklerimize ilâve edilebilecek diğer bir mâna da şudur: Elbise, gerek keyfiyetiyle ve gerekse şekliyle insanların örflerine ve âdetlerine bağlıdır. Öyle ki bazen sıcaklık ile soğukluk, bazen fakirlik ile zenginlik, bazen güçlülük ile acizlik ya da iş türü, yaşam seviyesi ve buna benzer etkisi olan hususların farklı olmasıyla da değişebilir.

Şâri' burada insanlardan 'kayıtlamaları' kaldırarak bu durumu hafifletmektedir. Zahirde israf ile şımarıklığın ortaya konulmasına ve bâında ise başkalarını beğenmemeliğin ve kibrin kastedilmesine engel olmak için ancak bu duruma belirli sınırlar içerisinde müdahale etmektedir. Bu tür şeyler, ilgili yerlerde detaylı olarak açıklanmıştır.⁶⁷²

Bu sebeptendir ki, İmam Buhârî, "*es-Sahîh*"inde "*Kitabu'l-Libâs*" (Giyim-Kuşam/Elbiseler) Bölümü'nün başına "Yüce Allah'ın, 'De ki: Kulları için çıkardığı Allah'ın ziynetlerini haram kılan da kimdir?'"

⁶⁷¹ Tenzihî Mekruh: Helâle yakın olan mekruhtur. Mekruh ise terk edilmesi üstün olan ve işlenmesi hakkında kesin bir yasak olmayan bulunmayan fiildir.

⁶⁷² Bkz. "*el-Helâl ve'l-Harâm*" adlı kitabımızın "Giysi ve Süslenme Bölümü", s. 79-92

(el-A'râf, 7/32) buyruğu babı"⁶⁷³ şeklinde başlık atmış ve orada şu iki rivayeti nakletmiştir:

Birincisi: "Nebî (s.a.v), 'İsraf ve kibir olmaksızın yiyiniz, içiniz, giyininiz, sadaka veriniz.'⁶⁷⁴ buyurmuştur."⁶⁷⁵

İkincisi: Abdullah b. Abbâs (r.a.) ise şöyle demiştir: "Şu iki şey seni hataya düşürmedikçe dilediğini ye ve dilediğini giy: israf ve kibir."⁶⁷⁶

Yine İbn Hacer, hocası Hâfız Irâkî (ö. 806/1403)'nin Tirmizî şerhinde şöyle dediğini nakletmiştir: "Elbiseden kibirle yere değen kısmın haram olduğunda herhangi şüphe yoktur. Eğer alışılmıştan fazla uzatılmanın da haram olduğu söylenirse bu da, doğruluktan uzak olmaz (yani haram olur). Fakat daha sonra elbiseyi uzatmak insanlar arasında alışılmış bir hale geldi ve çeşitli insanların onunla tanındığı bir alamet oldu. Ama her ne zaman kibir gayesiyle giyilirse, bunun haramlığında şüphe yoktur. Âdet olarak uzatılarda ise yasak olan elbise eteği sürüme şekline varmadıkça bunda haramlık yoktur."

Kâdı İyâz (ö. 544/1149) da, âlimlerin, elbisedeki her uzunluk ve genişlikten alışılmışın dışında ve âdetten fazla olanın mekruh olduğu şeklindeki görüşlerini kaydetmiştir.⁶⁷⁷

Hâfız Irakî'nin de dediği gibi, âdetin bir hükmü ve toplumdaki yaygın anlayışın da bir etkisi olduğu buradan anlaşılmaktadır. Bazen âdetin dışına çıkmak, sahibini şöhret zanlısı yapar. Şöhret elbisesi ise şeriatta da yerilmiştir. Hayırlı olan ise dengeli olmaktır.

⁶⁷³ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, X, 263 (Buhârî, Libas 1)

⁶⁷⁴ Buhârî, Libas 1

⁶⁷⁵ Buhârî bu hadisi ezm (kesinlik) kipiyle senedsiz olarak kaydetmiştir. Hafız İbn Hacer ise Buhârî'nin bu hadisi başka bir yerde mevsul bir senedle nakletmediğini belirtmiştir. Fakat Tayâlisî ile Hâris b. Ebi Üsâme "*Müsned*"lerinde bu hadisi Amr b. Şuayb yoluyla babası yoluyla dedesinden gelen bir senedle mevsul olarak nakletmişlerdir. Tayâlisî'nin rivayetinde "israf ve kibir olmaksızın" ifadesi ve Hâris'in rivayetinde ise "sadaka veriniz" ifadesi yoktur. İbn Ebi'd-Dünya ise "*eş-Şükr*" adlı kitabında bu hadisi tamamen mevsul olarak nakletmiştir. Bkz. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, X, 253

⁶⁷⁶ Hafız İbn Hacer, İbn Ebi Şeybe'nin, Musannef, (V, 171 (24878)) de bu hadisi mevsul olarak naklettiğini belirtmiştir. Bkz. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, X, 253. (Buhârî, Libas 1)

⁶⁷⁷ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, X, 262

Buna göre kim sünnete uyarak, kibirle giyme zannından uzaklaşarak ve âlimlerin ihtilafından kurtulmak üzere, ihtiyatlı olanı almak için elbisesini kısaltmayı kastetmişse, o kişi inşallah bunun ecirini alır. Ancak bunu, bütün insanları bağlayıcı olarak görmemeli ve zikrettiğimiz hak üzere olan muhakkik şarihlerden ve imamlardan birinin görüşüyle ikna olup da bunu terk edene aşırı bir şekilde karşı çıkmamalıdır. Çünkü her müçtehidin kendisine düşen bir nasibi ve her kimsenin de niyet ettiği şey vardır.

O halde diğer hadislere ve konuyla ilgili diğer nasllara bakmaksızın sadece bir hadisin zahiriyle yetinmek, kişiyi çok defa hataya düşürür, doğru yoldan ve hadisin belirttiği maksattan uzaklaştırır.

B. Ziraat İle İlgili Hadisler

Buhârî'nin "*es-Sahîh*"inde "*Kitabu'l-Muzâraa*" (Zirai Ortakçılık) Bölümü'nde Ebu Ümâme el-Bahilî (r.a.)'tan rivayet ettiği şu hadise bakın! "Ebu Ümâme el-Bahilî (r.a.), (pulluk, saban gibi) bir tarım aleti gördüğünde, Resûlullah (s.a.v)'i şöyle buyururken işittim: 'Bu (alet) bir kavmin evine girsin de Allah oraya zelillik sokmasın' dedi."⁶⁷⁸

Doğrusu bu hadisin zahiri, Resûlullah (s.a.v)'in, çalışanlarını hor görülmeye götüren tarım ve ziraattan hoşlanmadığını ifade etmektedir. Nitekim bazı müsteşrikler, İslâm'da ziraatın konumunu kötü göstermek için bu hadisi istismar etmeye çalışmışlardır.

O halde hadiste kast edilen husus, zahirinden anlaşılan mâna mıdır? İslâm, ziraattan ve ağaç dikmekten hoşlanmamakta mıdır?

İşte bu hadis, manası gayet açık ve 'sahih' olan diğer naslarla (görünürde) çelişmektedir...

Ensar ziraatçı ve ağaç yetiştiren kimseler olmasına rağmen Nebî (s.a.v) onlara ziraatçılıktan ve ağaç dikmekten vazgeçmelerini emretmedi. Aksine sünnet: ziraat, sulama, ölü arazileri kullanma ve bunlarla ilgili hakları ve görevleri beyan etmiş, İslâm fıkhı da bunların her birisini detaylı bir şekilde açıklamıştır.

⁶⁷⁸ Buhârî, Muzâraa 2

Buhârî, Müslim ile diğerleri Nebî (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir: "Bir Müslüman ağaç diker veya ziraat yapar da ondan kuş, insan veya herhangi bir hayvan yerse onun bu yediği o Müslüman için kesinlikle sadaka olur."⁶⁷⁹

Müslim ise bu hadisi Câbir (r.a.)'tan şu lafızla rivayet etmiştir: "Bir Müslüman bir ağaç dikerse, o ağaçtan yenilen (yemiş) mutlaka o kimse için bir sadakadır. O ağaçtan çalınan (yemiş) o kimse için sadaka, yabani hayvanların yediği sadaka, kuşların yediği bile o kimse için bir sadakadır. (Özetle;) bir kimse, o ağacın yemişini yiyip azaltırsa, bu o kimse için mutlaka bir sadaka olur."⁶⁸⁰

Yine Müslim, Câbir (r.a.)'tan şunu rivayet etmiştir: "Nebî (s.a.v), (bir gün) Ümmü Ma'bed'in bahçesine girdi ve 'Ey Ümmü Ma'bed! Bu hurmaları kim dikti? Müslüman mı, yoksa kâfir mi?' buyurdu. Ümmü Ma'bed, 'Hayır, Müslüman dikti' dedi. Bunun üzerine Nebî (s.a.v), 'Bir Müslüman bir ağaç diker de, ondan insan, hayvan veya kuş yerse, bu o kimse için kıyamet gününe kadar bir sadaka olur.'⁶⁸¹

Ağaç diken kişinin herhangi bir niyeti olmasa bile pençeli hayvanlar ile kuşların yediği, hırsızın çaldığı, kendisine izin verilmeksizin alıp-eksiltenin zarar verdiği gibi, o kişi, diktiği ağaçların meyvelerinden alınmasına karşılık olmak üzere Allah katında sadaka sevabıyla mükâfatlandırılmıştır.

Bu, dikilen ve ekilenden faydalanan canlılar var olduğu müddetçe kalıcı, devamlı, kesilmeyen bir sadakadır.

Bundan daha büyük hangi üstünlük vardır? Hangi teşvik unsuru, ziraatı böylesine teşvik edebilir?

İşte eskiden bazı âlimlere, "Ziraat, kazançların en faziletlisidir" dedirten şey de budur.

Ekip dikmeye teşvik eden en çarpıcı hadis ise Ahmed'in

⁶⁷⁹ Buhârî, Edeb 27, Muzâraa 1; Müslim, Müsakât 12 (1553)'de Enes b. Mâlik (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (1001)

⁶⁸⁰ Müslim, Müsakât 7 (1552). "Babu Fadli'l-Garsi ve'z-Zer'i"

⁶⁸¹ Müslim, Müsakât 10 (1552)

"*el-Müsned*"inde ve Buhârî'nin "*el-Edebü'l-Müfred*"inde Enes b. Mâlik (r.a.)'tan rivayet ettiği şu hadistir:

"Sizden birisi elinde bir fidan varken kıyamet kopmak üzere olsa ve kıyamet kopmadan onu dikebilecekse onu derhal diksin."⁶⁸²

Bu durum, hadd-i zatında, dünyayı yaşanılır kılmak için yapılan çalışmanın güzel görülmesidir. Hatta onu dikenin ve ondan sonra bir başkasının, bu yaptığı işin ardında herhangi bir menfaati olmasa bile bu böyledir. Çünkü kıyamet koparken ağaç diken birisinin bu diktiğinden fayda ümit etmesi sözkonusu bile değildir!

Hayat devam ettiği müddetçe dikmeye ve mahsul yetiştirmeye bundan daha fazla teşvik olamaz. Çünkü insan: önce Allah'a kulluk için, sonra da çalışmak ve yeryüzünü yaşanılır hale getirmek için yaratılmıştır. Buna göre insan, dünyanın son anlarına kadar hem kul ve hem de çalışan biri olarak yaşamalıdır.

Daha ilk asırlarda, sahabenin ve Müslümanların anladığı ve onları ziraat ile ölü arazileri canlandırmakla yeryüzünü yaşanılır hale getirmeye sevk eden şey işte budur.

İbn Cerîr, Umâre b. Huzeyme b. Sâbit (rh.a)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.)'ın, babama, 'Toprağına ağaç dikmene engel olan şey nedir?' dediğini işittim. Babam, ona, 'Ben, yaşlı bir adamım ve yarın öleceğim!' dedi. Bu defa Ömer (r.a.), ona, 'Sana emrediyorum, oraya mutlaka ağaç dikeceksin' dedi. Sonra Ömer İbnü'l-Hattâb'ı babamla birlikte kendi elleriyle ağaç dikerken gördüm."⁶⁸³

Yine İmam Ahmed, Ebu'd-Derda' (r.a.)'tan şunu rivayet etmiştir: "Ebu'd-Derda' (r.a.) Şam'da ağaç dikerken kendisine bir adam uğradı ve ona, 'Resûlüllah (s.a.v)'in bir sahabisi olduğun halde sen de mi bunu

⁶⁸² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 183, 184, 191; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, (479, 480). Elbânî, bu hadisi, Müslim'in şartına göre 'sahih' olduğunu belirtmiştir (es-Sahîha, H, No: 9). Heysemî de *Mecmau'z-Zevâid*, IV, 63'de bu hadisi kısa olarak nakletmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadisi Bezzâr rivayet etmiş olup ravileri sağlam ve sika/güvenilir kimselerdir." Heysemî bu hadisi İmam Ahmed'e dayandırmayı da ihmal etmemiştir.

⁶⁸³ Suyûtî, *el-Câmiu'l-Kebîr*, Bkz. Elbânî, es-Sahîha, I, 12

yapıyorsun?' dedi. Bunun üzerine Ebu'd-Derda' (r.a.), 'Hakkımda acele hüküm verme! Ben, Resûlüllah'ı şöyle buyururken işittim: 'Bir kimse ağaç diker de, ondan insan veya Allah'ın yarattıklarından herhangi biri yerse, bu onun için muhakkak bir sadaka olur' dedi."⁶⁸⁴

- O halde Buhârî'nin rivayet ettiği Ebu Ümâme hadisi nasıl yorumlanmalıdır?

Buhârî bu hadisi "*Ziraat Aletiyle Meşgul Olmanın Sonuçlarından veya Ziraat Hususunda Emrolunan Sınırın Geçilmesi Türünden Sakınılacak Şeyler Babında*" kaydetmiştir.

Hâfız İbn Hacer (ö. 852/1447) "*Fethu'l-Bârî*"de şöyle der: "Buhârî, bu başlıkla, Ebu Ümâme hadisiyle, (yukarıda) ekip dikmenin fazileti hakkında geçen (Enes b. Mâlik) hadisinin arasını bağdaştırmaya işaret etmiştir. Bu ise şu iki durumdan birisi ile olur: Bu, ya böylesi bir zemin bu işin sonucuna hamledilmesi şeklinde olur. Böylelikle ziraatla meşgul olup bu sechpele yapmakla emrolunduğu (örneğin, farz olan cihat görevini terk etme gibi) bir görevi yapmamış olur. Ya da böyle herhangi bir görevi ihmal etmemişse, onun tarladaki sınırı geçtiğine hamledilir.

Hadis şarihlerinden biri ise şöyle der: Bu, düşmana yakın olan kimseler içindir. Çünkü bu kişi, tarımla uğraşırsa binicilikle uğraşamaz. Bu durumda düşman ona karşı aslan kesilir. Dolayısıyla onların vazifesi binicilikle uğraşmaktır. Başkalarına düşen görev ise, onların ihtiyaç duydukları şeylerle onlara yardım etmektir."⁶⁸⁵

Hadisten kastedilen mânânın bu olduğuna ışık tutan rivayetlerden birisi de, Ahmed ve Ebu Dâvud'un Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan merfu' olarak rivayet ettiği şu hadistir: "*İyne tarzi*"⁶⁸⁶ ile alışveriş yaptığınızda,

⁶⁸⁴ Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 67-68'de bu hadisi nakledip der ki: "Bu hadisi, Ahmed ve Taberânî de "el-Mu'cemu'l-Kebîr"de rivayet etmiştir. Ravileri, güvenilir kimselerdir. Onlar hakkında bazı şeyler söylenmişse de bunlar hadise zarar vermez."

⁶⁸⁵ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, V, 402 (el-Halebî baskısı)

⁶⁸⁶ İyne: Kişinin malını başkasına vaadeyle satıp malı müşteriye teslim etmesi, sonra malın bedelini almadan önce aynı malı, aynı adamdan önceki bedelinden daha az bir nakitle geri satın almasıdır. Bu ise gerçekte kastolunan dışında yapılan bir alış-

sığır kuyruklarına yapışıp ziraata dalarak cihadı terk ettiğinizde, Allah size zelilliği musallat eder ve dininize geri dönünceye kadar bu zelilliği sizden kaldırmaz.”⁶⁸⁷

İşte bu hadis, ümmetin dinî görevler karşısında gevşekliğe düşmesine ve dünyadaki görevlerinden riayet etmesi gerekenleri ihmaline uygun bir ceza olarak, kendisine musallat olan zelilliğin sebeplerini açıkça ortaya koymaktadır.

Yine *İyne* yöntemiyle yapılan alışverişin; Allah'ın haram kıldığı ve bu konuda şiddetli azabın olduğu ve bunu yapanın Allah'a ve Resûlü'ne karşı savaş ilan etmiş olduğunu bildirdiği *faiz* hususunda ümmetin küçük düştüğüne ve dış yönü helâl gibi gözükken, fakat iç yapısı gereği şüphesiz haram olan çeşitli şekillerde yaptıkları muamelelerle onu yeme hilelerine başvurduğuna delâlet etmektedir.

Nitekim sığır kuyruklarını izlemek ve tarımdan hoşnut olmak, ziraatta ve özel işlerde devamlılığa ve özellikle de askerî alanlarla ilgili olanlar başta olmak üzere çeşitli sanatların ihmal edilmesine işaret etmektedir.⁶⁸⁸

Cihadın terkine gelince, bu da yukarıda geçen hususun mantıksal bir sonucudur.

İşte bütün bu sebeplerle, ümmet dinine geri dönmedikçe, zelillik durumu onları çepeçevre kuşatır.

verıştır. Burada yapılmak istenilen husus ancak, para kazanmaktır. Dolayısıyla bu, faiz yemek için başvurulan bir hileli çözüm şeklidir.

⁶⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 84; Ebu Dâvud, İcâre 54 (3462). Elbâni, bu hadisin bütün geliş yollarını 'sahih' görmüştür. (*es-Sahîha*, 11). Bu hususta "*Bey'u'l-Mürâbahati li'l-Âmiri bi's-Şirâi*" adlı kitabımızda konuyla ilgili hususlara temas ettik.

⁶⁸⁸ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, V, 402

3. Muhtelifu'l-Hadis⁶⁸⁹ Arasında Bağdaştırma ve Tercih

Sabit olan şer'î nasslarda asıl olan, birbirleriyle çelişmemeleridir. Çünkü hak, hak ile çelişmez. Eğer, çelişkinin varlığı kabul edilirse bu ancak işin zahirindedir, hakikatte ve pratikte böyle bir şey yoktur. Bizim üzerimize düşen ise, iddia edilen bu çelişkiyi gidermektir.

Herhangi bir zorlama ve saptırma olmaksızın, her ikisiyle birlikte amel edilecek şekilde iki nassın arasını cem' (te'lif) ve tevfiik (birbirine uygun hale getirme) ile çelişkinin giderilmesi mümkün olursa, bu, ikisinden birini tercih yoluna gitmekten daha uygun olanıdır. Çünkü tercih, iki nasstan birinin ihmali ve diğerinin onun üzerine takdim edilmesi demektir.

Cem' Tercihden Önce Gelir

Sünnetin iyi anlaşılabilmesi için önemli hususlardan birisi de; zahirleri çelişen ve -ilk bakışta- metinlerin mânaları farklı olan 'sahih' hadislerin arasını uygun hale getirme, aralarını bağdaştırma, uyum sağlanıp farklılık oluşmayacak ve bütünlük sağlanıp çelişmeyecek şekilde her birisini doğru olan yerine koymaktır.

⁶⁸⁹ Muhtelifu'l-Hadis: Dış görünüşü itibariyle birbirlerine aykırı mânalar taşıyan iki hadis ile bunların arasını birleştirmek ve birleşmesi mümkün olmayanlardan birini tercih etmeye denir.

Burada "sahih hadisler" ifadesini kullandık. Çünkü zayıf hadisler, bu sahaya girmez. Zayıf hadislerle, sahihler çeliştiğinde bizden onların arasını bağdaştırmamız istenmez. Ancak zayıf olduğu halde, sahihmiş gibi almak suretiyle olursa o zaman başka.⁶⁹⁰

Bu sebeptendir ki muhakkik âlimler, Ebu Dâvud ile Tirmizî'de geçen erkek âmâ da olsa kadının ona bakmasını haram kılan "İkiniz de mi âmâsınız?" şeklindeki Ümmü Seleme hadisini, müminlerin annesi Âişe ile Fâtıma binti Kays'ın rivayet ettiği hadise –ki bu iki hadis de sahihtir– dayanarak reddetmişlerdir.

Bu olay, Ümmü Seleme (r.anhâ)'dan şöyle nakledilmiştir: "Ben, (bir gün) Resûlüllah'ın yanında bulunuyordum. (O sırada diğer hanımı) Meymûne de vardı. Derken Abdullah b. Ümmü Mektûm çıkageldi. Bu olay, biz örtünmekle emrolunduktan sonra idi. Peygamber (s.a.v), bize, 'Örtünün!' buyurdu. Biz, 'O, âmâ biri değil mi, Ey Allah'ın Resûlü? Bizi göremez, bilemez' dedik. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v), 'Siz ikiniz de mi âmâsınız, onu görmüyor musunuz?' buyurdu."

Bu hadisi, Ebu Dâvud ile Tirmizî rivayet etmiştir. Tirmizî, 'Bu hadis, 'hasen'-sahihtir" demiştir.⁶⁹¹

Her ne kadar Tirmizî bu hadisi 'sahih' kabul etse de hadisin senedinde Ümmü Seleme'nin azatlı kölesi Nebhân vardır. Bu kişi, meçhul bir kimse olup İbn Hibbân (ö. 354/965)'dan başka hiç kimse onu sika görmemiştir. Bu sebeptendir ki Zehebi (ö. 748/1347), "*el-Muğni*"de bu kişiyi zayıf râviler arasında zikretmiştir.

Bu hadis, kadının yabancı erkeklere bakmasının caiz olduğuna delâlet eden Buhârî ile Müslim'de gelen bazı hadislerle çelişmektedir.

Âişe (r.anhâ)'dan rivayet edilmiştir: "Ben, mescitte (kısa mızraklarıyla) oyun oynayan Habeşlilere bakarken, Nebî (s.a.v), ridasıyla⁶⁹² beni

⁶⁹⁰ Bir aslı ve bir senedi olmayan veya uydurma yalan hadislere gelince, bu sahada onların yalan ve batıl olduğunu; kitaba, sünnete, kat'i akideye ve şeriatın maksatlarına ters düştüğünü açıklama dışında onlarla uğraşmaya gerek yoktur.

⁶⁹¹ Ebu Dâvud, Libâs 34 (4112); Tirmizî, Edeb 29 (2778)

⁶⁹² Rida': İhram gibi belden yukarısı için giyilen elbise çeşididir.

örtüyordu."⁶⁹³

Kâdı İyâz (ö. 544/1149) der ki: "Burada kadınların, yabancı erkeklerin yaptıklarına bakmasının caiz olduğu ifade edilmektedir. Yalnız kadınların, erkeklerin güzel yönlerine bakmaları ve bununla zevk almayı arzulamaları mekruhtur."

Buhârî'nin bu hadis için koymuş olduğu bab başlıklarından birisi: "*Başkalarını Suizanna Düşürmeksizin, Kadının, Habeşlilere ve Benzeri Kimselere Bakması Babı*" şeklindedir.⁶⁹⁴

• Yine bunu Buhârî'nin Fâtıma binti Kays (r.anhâ)'dan rivayet ettiği şu hadis de desteklemektedir: "Kocası, Fâtıma binti Kays'ı üç talakla boşadığında, Nebî (s.a.v) ona, '(Git) İbn Ümmi Mektûm'un evinde iddet bekle! Çünkü o, âmâ bir adamdır. Olur ki elbiseni çıkarırsın ve o seni göremez' buyurdu." Daha önce de Ümmü Şerîk (r.anhâ)'nın evinde iddet beklemesini işaret etmiş, sonra da, 'O, ashabımın yanına girip çıktığı bir kadındır. Sen, İbn Ümmi Mektûm'un evinde iddet bekle' buyurdu."⁶⁹⁵

⁶⁹³ Bu hadis, muttefekun aleyhtir. Bu hadisi; Buhârî, Müslim ile diğerleri çeşitli lafızlarla rivayet etmiştir. Bu hadislerin genel manası, birdir. Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (513). *Fethu'l-Bârî* ile birlikte Buhârî, Nikâh 114 (950).

(Buhârî, Salat 69, İydeyn 2, 25, Nikâh 82, 114, Cihad 81, Menakıb 15; Müslim, Salatu'l-İydeyn 18 (892); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 84, 85, 166, 247, 270)

⁶⁹⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II, 445. (Buhârî, Nikâh 114)

⁶⁹⁵ Yazar, bu hadisin Buhârî'de geçtiğini söylüyorsa da bu şekliyle Buhârî'de bulunmamıştır. Bu hadis için bkz: Müslim, Talak 36-37 (1480); Ebu Dâvud, Talak 37-39 (2284, 2286, 2289); Nesâî, Nikâh 19, 22, Talak 15; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 412, 413, 414, 415, 416

Buhârî de konuyla ilgili olarak Urve ihnu'z-Zübeyr (rh.a)'ten şöyle bir hadis rivayet edilmiştir:

"Urve, (teyzesi) Âişe (r.anhâ)'ya, 'Hakem'in kızı filancayı görmedin mi? Kocası o kadını kesin olarak boşadı. Bunun üzerine kadın hemen kocasının evinden dışarı çıktı' dedi. Âişe, 'O kadın, dışarıya çıkmakla kötü bir iş yapmıştır' dedi. Urve, Âişe'ye, 'Sen, Fâtıma binti Kays'ın (kendisine boşandığı evden dışarı çıkmasına izin verildiği hakkındaki) sözünü işitmedin mi?' dedi. Âişe, 'Şunu iyi bil ki, doğrusu bu hadisin zikrinde Fatıma lehine hiçbir şey yoktur. (Çünkü o hüküm, sadece ona özgü idi)' dedi.

Âişe, 'Doğrusu Fâtıma, kimsesiz bir ortamda idi. (Kocasının) bulunduğu tarafta kendisinin üzerine bir endişe duyuldu. İşte bundan dolayı, Peygamber, onun başka bir yerde iddetini beklemesine izin verdi' dedi." (Buhârî, Talâk 40)

Sonuç itibariyle, bu sahih hadisler varken, zayıflığı sebebiyle Ümmü Seleme hadisine itibar edilemez.

Bununla birlikte bu vacip değilse de -bir an için zayıf delili 'sahih' kabul etme habından- zayıf hadis ile 'sahih' hadisin arasını bağdaştırmaya çalışmak da caizdir.

Bu sebeptendir ki İmam Kurtubî (ö. 671/1273) ve başkaları, sözkonusu Ümmü Seleme hadisi hakkında şöyle demiştir: "Sahih olduğu takdirde ise bu, Nebî (s.a.v)'den hanımların örtüsünde titiz olduğu gibi, onların mahremlüğünde de hırslı olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim imamlardan Ebu Dâvud ve başkaları da buna işaret etmiştir.

Geriye Nebî (s.a.v)'in Fâtıma binti Kays'a, Ümmü Şerîk (r.anhâ)'nın evinde iddet beklemesini emreden sabit ve 'sahih' olan bu hadisin manası kalıyor. Sonra Nebî (s.a.v) şöyle buyurdu: "O, ashabımın yanına girip çıktığı bir kadındır. Sen, İbn Ümmi Mektûm'un evinde iddet bekle! Çünkü o, âmâ bir adamdır. Elbiseni çıkarırsın ve o seni göremez."

Kurtubî devamla der ki: "Bazı âlimler bu hadisi, erkeğin, bir kadının baş ve kulak memesi gibi organlarını göremeyeceğine, fakat kadının, erkeğin bu organlarını görmesinin caiz olduğuna delil getirmişlerdir. Avret yerleri ise tabii ki caiz değildir."

Nebî (s.a.v), Fâtıma binti Kays'a, Ümmü Şerîk'in evinden İbn Ümmi Mektûm'un evine taşınmasını emretti. Çünkü bu, Fâtıma binti Kays'ın Ümmü Şerîk'in evinde kalmasından daha uygun idi. Zira Ümmü Şerîk, evine girip çıkanın çokluğuyla tanınmaktaydı. Dolayısıyla orada Fâtıma binti Kays'ı gören çok kişi olacaktı. Fakat İbn Ümmi Mektûm'un evinde ise onu hiç kimse görmeyecekti. Dolayısıyla Fâtıma binti Kays'ın gözünü, İbn Ümmi Mektûm'dan çekivermesi daha kolay ve daha uygun idi. Bundan ötürü Nebî (s.a.v) buna izin verdi. Yine de en iyisini Allah bilir.⁶⁹⁶

I. Kadınların Mezarları Ziyaret Etmesi İle İlgili Hadisler

Kadınları mezarları ziyaret etmekten men eden hadislerden biri, Ebu Hüreyre (r.a.)'ın naklettiği şu hadistir: "Nebî (s.a.v) mezarları ziyaret eden

⁶⁹⁶ Tefsîru'l-Kurtubî, XII, 228 (Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye baskısı).

kadınlara lânet etti." Bu hadisi; Ahmed, İbn Mâce ve Tirmizî rivayet etmiştir. Tirmizî der ki: "Bu hadis, hasen-sahihtir." Yine İbn Hibbân da "*es-Sahîh*"inde bu hadisi rivayet etmiştir.⁶⁹⁷

Yine bu hadis, "Kabirleri ziyaret eden kadınlar" lafzıyla Abdullah b. Abbâs (r.a.) ve Hassân b. Sâbit (r.a.)'tan rivayet edilmiştir.⁶⁹⁸

Bunu, kadınların cenazeyi takip etmelerini yasaklayan hadisler de⁶⁹⁹ desteklemektedir. Bu hükümden hareketle, kadınların kabir ziyaretinden men edildiği hükmüne varılabilir.

Bu hadislerin karşısında ise, erkekler gibi, kadınların ziyaretine de izin verildiği anlaşılan başka hadisler vardır.

Bunlardan birisi, Nebî (s.a.v)'in şu sözüdür: "Sizi kabirleri ziyaret etmekten yasaklamışım. Artık onları ziyaret edebilirsiniz."⁷⁰⁰

"Kabirleri ziyaret edin. Çünkü kabirleri ziyaret etmek, ölümü hatırlatır."⁷⁰¹

Buna göre kadınlar da bu genel ziyaret izni içerisine girmektedir.

Bu hadislerden birisi de; Müslim, Nesâî, Ahmed'in Âişe (r.anhâ)'dan rivayet ettiği şu hadistir: "Ben, 'Ey Allah'ın Resûlü! Kabirleri ziyaret ettiğimde onlara ne şekilde dua edeyim?' diye sordum. Resûlüllah, 'Allah'ın selamı, müminlerden ve Müslümanlardan bu diyar ahâlisinin üzerine olsun. Allah bizden önce gidenlere de, sonraya kalanlara da rahmet eylesin. İnşallah bizler de sizlere katılacağız' diye dua et' buyurdu."⁷⁰²

⁶⁹⁷ Tirmizî, Cenaiz 61 (1056); İbn Mâce, Cenâiz 49 (1576); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 337. İbn Hibbân, es-Sahîh, VII, 452 (3179, İhsân); Heysemî, Mevâridü'z-Zem'ân, (789)'de bu hadise işaret etmiştir. Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 78'de rivayet etmiştir.

⁶⁹⁸ Hadis ve hadisin tahriri için bkz: Elbânî, İrvâu'l-Galîl, (761, 774)

⁶⁹⁹ Buhârî, İman 35, Cenâiz 57, 58; Müslim, Cenaiz 52 (945); Ebu Dâvud, Cenâiz 40-41 (3168, 3169); Tirmizî, Cenâiz 49 (1040); Nesâî, Cenâiz 79; İbn Mâce, Cenâiz 34 (1539); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 401

⁷⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 38; Hâkim, el-Müstedrek, I, 531'de Enes b. Mâlik (r.a.)'tan. Bkz. Elbânî, Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (4584)

⁷⁰¹ Müslim, Cenâiz 108 (976)

⁷⁰² Müslim, Cenâiz 102 (974); Nesâî, Cenaiz 103; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 180, 221

Bu hadislerden biri de; Buhârî ve Müslim'in, Enes b. Mâlik (r.a.)'tan rivayet ettiği şu hadistir: "Nebî (s.a.v), bir mezarın başında ağlamakta olan bir kadının yanından geçmişti. Ona, '**Allah'tan kork ve (başına gelen musibetten dolayı) sabret**' buyurdu. Kadın, Nebî (s.a.v)'i tanımayarak, 'Çekil git yanımdan! Çünkü benim başıma gelen musibet, senin başına gelmemiştir...' dedi."⁷⁰³

Görüldüğü üzere Nebî (s.a.v), kadının sabretmeyişine karşı çıktı. Kabir ziyaretine bir şey demedi.

Yine bu hadislerden birisi de; Hâkim'in rivayet ettiği şu hadistir: "Resûlüllah'ın kızı Fâtıma, (Resûlüllah'ın) amcası Hamza'nın kabrini her Cuma ziyaret eder, dua eder ve kabrinin yanında ağlardı."⁷⁰⁴

Kabir ziyaretine izin veren hadisler, onu men eden hadislerden daha çok olmakla birlikte aralarının birleştirilmesi ve bağdaştırılması mümkündür. Bu ise, hadiste zikredilen lanetin -Kurtubî'nin dediği gibi- mübâlâğa kipinde olan "zevvârât" kelimesinin gerektirdiği bir mâna olan sık sık kabir ziyaret eden kadınlar üzerine hamledilmek suretiyle olur.

Kurtubî (ö. 671/1273) der ki: "Belki buna götüren sebep; kocanın hakkının yerine getirilmemesi, kadının açılıp saçılması, bağırıp çağırmasından kaynaklanan şeyler ve benzeri hususlar olabilir. Bu durumda şöyle denebilir: Kadınlar bütün bunlardan emin olunca, onlar için kabir ziyareti için gerekli izne bir engel yoktur. Çünkü ölümü hatırlamaya erkekler de, kadınlar da ihtiyaç duyar."

Şevkânî (ö. 1250/1834) de der ki: "Bu sözler, dış görünüşü itibariyle çelişik olan bu hadislerin birleştirilmesinde güvenilmesi gereken sözlerdir."⁷⁰⁵

Dış görünüşleri itibariyle, çelişik iki veya daha fazla hadis arasında te'lif mümkün olmadığında onlar arasında tercihe gidilir. Âlimlerin zikrettiği tercih unsurlarından biriyle, birisi diğerine tercih olunur. Hâfiz Suyûtî (ö. 911/1505), "*Tedrîbu'r-Râvî alâ Takrîbi'n-Nevevî*" adlı

⁷⁰³ Buhârî, Cenâiz 32, 43, 7. Ahkâm 11; Müslim, Cenâiz 15 (626)'de Enes b. Mâlik (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (533)

⁷⁰⁴ Şevkânî, Neylu'l-Evtâr, IV, 166. (Hâkim, el-Müstedrek, I, 533)

⁷⁰⁵ Şevkânî, Neylu'l-Evtâr, IV, 166

kitabında bu unsurları saymış ve bunların sayısı 100'ü geçmiştir.⁷⁰⁶

Çelişme ve tercih edilen bu konu; hem fıkhî usûlü, hem hadis usûlü ve hem de Kur'an ilimleri sahalarına giren önemli konulardandır.

II. Azl Hadisleri

Örnek olarak, azl yani hamile kalmaması için erkeğin eşiyle cinsel ilişki sırasında meniye fercin dışına boşaltması hakkında gelen hadisleri ele alalım:

Burada (İbn Teymiyye'nin dedesi olan) Ebu'l-Berekât İbn Teymiyye (ö. 652/1254)'nin "*el-Müntekâ min Ahbâri'l-Mustafâ*" adlı meşhur kitabının "*Azl Hakkında Gelen Hadisler Babı*"nda kaydettiği hadislere bakalım.

"Câbir (r.a.) der ki: "Biz, Kur'an'ın inmeye devam ettiği Resûlüllah zamanında *azl yapıyorduk*" (Muttefekun aleyh).⁷⁰⁷

Müslim'in bir rivayeti ise şöyledir: "Biz, *Resûlüllah zamanında azl yapıyorduk*. Bizim azl yaptığımız bilgisi O'na ulaştı. Fakat O, bize bunu yasaklamadı."⁷⁰⁸

Yine Câbir (r.a.)'tan rivayet edilmiştir: "Bir adam Resûlüllah'a gelip, 'Benim bir cariye var. O, bizim hem hizmetçimiz ve hem de hurma bahçesinde çalışan sucumuzdur. Bazen cinsel ilişkide bulunmak için ona uğruyorum. Fakat hamile kalmasını da istemiyorum' dedi. Bunun üzerine Nebî (s.a.v), '*İstersen azl yap! Ama şüphesiz onun için takdir tecelli edecektir*' buyurdu" (Ahmed, Müslim, Ebu Dâvud).⁷⁰⁹

Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan rivayet edilmiştir: "Biz, Resûlüllah'la birlikte Mustalikoğulları Gazvesi'ne çıktık. Neticede Arap kadınlarından birçok esir elde ettik. Bu sırada kadınlara karşı arzumuz artmış ve bekârlık bize çok ağır geldi. Fakat bunlarla birleşirsek hamile kalır da çocuk olur endişesiyle *azil yapmayı istedik*. Bunu Resûlüllah'a sorduk. Bunun

⁷⁰⁶ Suyûtî, Tadrîbu'r-Râvî, II, 198-202

⁷⁰⁷ Buhârî, Nikâh 96; Müslim, Nikâh 137 (1440)

⁷⁰⁸ Müslim, Nikâh 138 (1440)

⁷⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 312, 386; Müslim, Nikâh 134 (1440); Ebu Dâvud, Nikâh 47-48 (2173)

üzerine Nebî (s.a.v), '*Azl yapmanızda bir sakınca yoktur. Çünkü Allah kıyamete kadar yaratacaklarını yazmıştır*' buyurdu" (muttefekun a-leyh).⁷¹⁰

Yine Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan rivayet edilmiştir: "Yahudiler, 'azl, kız çocuğunu diri diri toprağa gömmenin küçüğüdür' demişlerdi. Resûlullah (s.a.v) ise, 'Yahudiler yalan söylediler. Çünkü Allah, eğer bir şey yaratmak isterse buna engel olmaya kimsenin gücü yetmez.' buyurdu" (Ahmed, Ebu Dâvud).⁷¹¹ Ebu Dâvud'un lafzı ise şöyledir: "Bir adam gelip, 'Ey Allah'ın Resûlü! Benim bir cariye var. Hamile kalmasını istemediğim için ondan azl yapıyorum. Ben bu hareketimle diğer erkeklerin (kadınlara yaklaşmakla) istedikleri şeyi istiyorum. Fakat Yahudiler, 'Azlin ...ilh' olduğunu söylüyorlar' dedi."

İbn Kayyim (ö. 751/1350) "*Zâdü'l-Meâd*"da konuyla ilgili olarak şöyle der: "Hadisin sıhhati açısından bu sened sana yeter. Çünkü râvilerin hepsi sika ve hâfız kimsedirler."⁷¹²

Usâme b. Zeyd (r.a.)'tan rivayet edilmiştir: "Bir adam, Resûlullah'a gelip, 'Ben *eşime azl yapıyorum*' dedi. Resûlullah, ona, 'Bunu niçin yapıyorsun?' diye sordu. Adam, 'Sütüne zarar verip çocuğunu veya çocuklarını etkilemesinden korkuyorum' dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), 'Eğer bu zararlı bir şey olsaydı, İranlılar ve Bizanslılara zarar verirdi' buyurdu" (Ahmed, Müslim).⁷¹³

Yine Cüdâme⁷¹⁴ binti Vehb el-Esediyye (r.anhâ)'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir. "Ben bazı insanlarla birlikte Resûlullah'ın huzuruna

⁷¹⁰ Buhârî, Meğâzî 32, Büyu' 109, İtk 13, Nikâh 96, Kader 4, Tevhid 18; Müslim, Nikâh 125 (1438)

⁷¹¹ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 33, 51, 53; Ebu Dâvud, Nikâh 47-48 (2171)

⁷¹² İbn Kayyim, Zâdü'l-Meâd, V, 144

⁷¹³ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 203; Müslim, Nikâh 143 (1443)

⁷¹⁴ Dârekutnî der ki: "Cüdâme: cim ve noktasız dal harfiyledir. Zel harfiyle hata etmektedir." Hafız, Askerî'nin de böyle söylediğini belirtir." Bu ismin, bir topluluktan noktalı zel harfiyle olduğu da nakledilmiştir. Taberî de, 'Cüdâme binti Cendel' der. Hadisçiler ise, "İbnetü Vehb" der. Tercih olunanı ise onun "İbnetü Cendel el-Esediyye" olduğunu. İlk dönemde Mekke'de Müslüman olmuş, biat etmiş ve kavmiyle birlikte Medine'ye hicret etmiştir (Bkz. Tehzîbu't-Tehzîb, XII, 405-406).

vardım. Nebî (s.a.v), 'Çocuk emziren kadınlarla birleşmeyi yasaklamayı düşünmüştüm. Sonra baktım ki, Bizanslılar ve İranlılar da bunu yapıyorlar. Bu durum, çocuklarına bir zarar vermiyor. (Dolayısıyla ben de bunu yasaklamaktan vazgeçtim)' buyuruyordu. Daha sonra *O'na azl yapmayı* sordular: Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), 'Bu, çocuğu diri diri toprağa gömmenin gizlisidir ve o, "diri diri toprağa gömülen kız çocuğu (hangi günahı yüzünden öldürüldü? diye) sorulduğu zaman"⁷¹⁵ şeklindeki âyetin hükmüne girer' buyurdu" (Ahmed, Müslim).⁷¹⁶

Yine Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Resûlullah, hür kadına, izni olmaksızın *azl yapılmasını* yasakladı." Bu hadisi, Ahmed ve İbn Mâce rivayet etmiştir.⁷¹⁷ Bu hadisin isnadı o kadar iyi değildir."⁷¹⁸

Ben de derim ki: "Çünkü bu hadisi senesinde, İbn Lehîa adında biri vardır ki onun hakkında söylenen sözler bellidir. Yalnız Abdalberr,⁷¹⁹ Ahmed ve Beyhakî'nin, Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan rivayet ettikleri şu hadis buna şahitlik etmektedir: "Nebî (s.a.v), hür kadının izni olmaksızın *azl yapılmasını* yasakladı."⁷²⁰ Nitekim bu, Şevkânî'nin "*Neylu'l-Evtâr*"ında da geçmektedir.⁷²¹

Zikredilen bu hadislerin hepsinin zahirleri, azlin mubah olduğuna delâlet etmektedir. Bu da, fakihlerin cumhurunun varmış olduğu görüşüdür. Yalnız hür kadının, çocuk isteme hakkı olduğundan dolayı, azl onun izni ve rızası ile yapılabilir.

Fakat bu da, yukarıda zikredilen Cüdâme binti Vehb hadisinde "Azlin çocuğu diri diri toprağa gömmenin gizlisi olduğu" açıkça ifade edilen hadisin ikinci bölümüyle çelişmektedir.

⁷¹⁵ et-Tekvîr, 81/8,9

⁷¹⁶ Müslim, Nikâh 140-141 (1442); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 361, 434

⁷¹⁷ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 31; İbn Mâce, Nikâh 30 (1928)

⁷¹⁸ Ebu'l-Berekât İbn Teymiyye, el-Müntekâ, II, 561-564 (Dâru'l-Ma'rife baskısı, Beyrut).

⁷¹⁹ Şevkânî, Neylu'l-Evtâr, VI, 197'de "Abdalberr" yerine "Abdurrezzâk" ifadesi yer almaktadır. Burada dizgi hatası olarak mı "Abdurrezzâk" yerine "Abdalberr" denildi, yoksa yazarın burada bununla "İbn Abdilberr"e mi işaret ettiğini bilemiyoruz.

⁷²⁰ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 31; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 231; Abdurrezzâk, el-Musannef, VII, 146 (12577)

⁷²¹ Şevkânî, Neylu'l-Evtâr, VI, 197

Bazı âlimler, bu hadis ile bundan önceki hadislerin arasını te'lif etmiş ve azl yapmanın *tenzihen mekruh* olduğunu belirtmişlerdir. Bu, Beyhâki'nin görüşüdür.⁷²²

Bazı âlimler ise, bu Cüdâme hadisini, sayıca daha çok senedle gelen hadislerle çelişmesinden dolayı zayıf saymışlardır. Hâfız İbn Hacer (ö. 852/1447) ise şöyle demektedir: "Bu, 'sahih' hadisleri zann ile def' etmektir. Şüphesiz hadis sahihtir ve te'lif etmek mümkündür" (İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, IX, 309).

Bazı âlimler ise Cüdâme hadisinin, nesh edildiğini iddia etmişlerdir. Ancak bu görüş, nesh edilme tarihinin bilinmemesi sebebiyle reddedilmiştir.

Tahâvî (ö. 321/933) de der ki: "Cüdâme hadisindeki Resûlüllah (s.a.v)'in durumunda, kendisine vahiy indirilmemiş bir konuda başlangıçta Ehl-i kitaba uygun olmasından dolayı kabul etmiş olması ihtimali vardır. Sonra Allah, O'na hükmü bildirmiş ve O da bu hususta Yahudileri yalanlamıştır." İbn Rüşd (ö. 520/1126) ve İbnu'l-Arabî (ö. 543/1148) ise, Resûlüllah (s.a.v)'in Yahudilere uyararak bir şeyi haram kılamayacağını ve sonra da bu konuda onların yalan söylediklerini açıklayamayacağı gerekçesiyle, Tahâvî'yi eleştirmişlerdir.

Bazı âlimler de Müslim'in "*es-Sahîh*"inde sabit olması hasebiyle Cüdâme hadisini tercih etmiş, senedindeki farklılık ve ıztırab⁷²³ sebebiyle karşısındaki hadisleri ise zayıf saymışlardır. Hâfız İbn Hacer der ki: "Bu, onun bir hadiste zayıf görülebileceği, ancak birbirlerini destekleyen hadislerde ise bu durumun sözkonusu olamayacağı, aksine onunla amel edileceği gerekçesiyle reddedilmiştir ki burada da böyledir. Hadisi bağdaştırmak mümkündür" (İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, IX, 309).

İbn Hazm (ö. 456/1063) ise konuyla ilgili diğer hadislerin mubahlık aslına uygun olması ve Cüdâme hadisinin ise yasaklamaya delalet etmesi gerekçesiyle Cüdâme hadisiyle amel etmeyi tercih etmiş ve şöyle demiştir:

⁷²² Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 231-232

⁷²³ İztrab, muhalefetten doğan bir zayıflık sebebidir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Doç. Dr. Mücteba Uğur, Hadis Terimleri Sözlüğü, "İztrab" maddesi, s. 171-174

"Her kim, azl yapmanın yasaklandıktan sonra mubah kılındığını iddia ederse bunu açıklaması gerekir."

Fakat Cüdâme hadîsinin yasaklamada kesin olmadığı, çünkü, teşbih yoluyla "çocuğu diri olarak toprağa gömme" şeklinde adlandırılmasının, onun haram olmasını gerektirmeyeceği gerekçesiyle bu görüş de eleştirilmiştir.

İbn Kayyim (ö. 751/1350) de bunları bağdaştırarak şöyle der: "Resûlullah (s.a.v)'ın Yahudileri yalanladığı şey, onların azl yapmakla birlikte asla hamileliğin tasavvur edilemeyeceği iddialarıdır. Çünkü onlar, azl yapma işini, çocuğu diri diri toprağa gömmek gibi nesli kesmek mesabesinde görmüşlerdir. Bundan dolayı Nebî (s.a.v) de onları yalanladı ve 'Allah'ın yaratmayı istemesi halinde hamileliğe engel olunamayacağını' haber verdi. Çünkü Yüce Allah, yaratmayı dilemediği zaman ise bu hakikaten 'çocuğu diri diri toprağa gömmek' olmaz. Nebî (s.a.v) de bunu Cüdâme hadisinde 'gizli gömme' olarak adlandırmıştır. Çünkü kişi, eşinin hamile kalmasından kaçınarak azl yapmış, dolayısıyla da o kişinin kastı, çocuğu diri diri toprağa gömme yönüne kaymıştır. Fakat bu iki durum arasındaki fark, gayet açıktır: Canlı olarak gömme, kasıt ve fiil bir araya gelirken, azl yapma ise sadece kasıtle alakalıdır. İşte bu sebeple Nebî (s.a.v) azl yapmayı 'gizli gömme' şekliyle nitelendirmiştir." Bu uzlaştırma ise kuvvetlidir.

Yine Cüdâme hadisi, senedinin sonundaki fazlalıktan dolayı da zayıf sayılmıştır. Şöyle ki: Saîd b. Ebi Eyyûb, Ebi'l-Esved'den yaptığı rivayette tek kalmıştır. Hâlbuki Mâlik ile Yahya b. Eyyûb bu hadisi Ebi'l-Esved'den rivayet etmişlerdir. Yalnız bu ikisi hadisteki o fazlalığı zikretmemişlerdir. Nitekim bu konudaki hadislerin hepsiyle çelişmesi sebebiyle dört sünen sahipleri bu ziyadeyi almamışlardır.⁷²⁴

Hâfız Beyhakî (ö. 458/1066) de "*es-Sünenü'l-Kübrâ*"sında azl yapmanın mubah olduğuna hükmeden birçok hadis ve rivayet nakletmiştir. Daha sonra da azl yapmayı mekruh görenler, bu hususta kendisinden farklı rivayetler gelen kimseler ve azl yapmanın mekruh olduğu hakkında

⁷²⁴ Şevkânî, Neylu'l-Evtâr, VI, 346-350 (Dâru'l-Ceyl baskısı).

naklettiği rivayetler için özel bir bab başlığı tahsis etmiştir. Burada Müslim'in naklettiği Cüdâme binti Vehb hadisini de zikretmiştir. Daha sonra ise Beyhakî şöyle der:

"Bize Resûlüllah'tan bunun aksi de rivayet edilmiştir. Mubah olduğunu rivayet edenlerse daha fazla ve hıfz açısından daha kuvvetlidir. Sahabeden, isimlerini saydıklarımız (yani Sa'd b. Ebi Vakkâs, Zeyd b. Sâbit, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Abbâs, Ebu Eyyûb el-Ensârî ve daha birçokları) bunu mubah görmüştür. Dolayısıyla bu görüş, daha uygundur. Bazı âlimlerin bunu mekruh görmesi ise haramlığa değil de tenzihen mekruh olduğu şeklinde yorumlanır. Yine de en iyisini Allah bilir."⁷²⁵

III. Hadiste Nesh

Hadisler arasındaki çelişki konusuyla ilgili hususlardan birisi de, nesh veya hadiste nâsih-mensuh meselesidir.

Nesh meselesinin, 'Ulûmu'l-Kur'an' (Kur'an ilimleri) ile ilgisi olduğu gibi 'Ulûmu'l-Hadis' (Hadis ilimleri) ile de ilgisi vardır.

Bazı müfessirler, Kur'an-ı Kerîm'de nesh iddiasında aşırı gitmiş, hatta onlardan bazıları sadece "kılıç âyeti" diye isimlendirdikleri bir âyetin tek başına Allah'ın kitabından yüz ayetten fazlasını nesh ettiğini iddia etmişler, bununla birlikte "kılıç âyeti"nin hangi âyet olduğu hususunda görüş birliğine varamamışlardır?!

Hadiste de, birbirleriyle çelişip iki hadisin arasını bağdaştırmak güç olduğunda ve bu iki hadisten sonraki gelen bilindiğinde bazı hadisçiler de nesh görüşüne sığınmışlardır.

Gerçekte ise hadiste nesh iddiası, Kur'an'daki nesh iddiasından daha az bir yer tutmaktadır. Oysa durum, bunun tam aksi olmasını gerektirmektedir. Çünkü Kur'an'da asıl olan, Kur'an âyetlerinin umum için ve ebedi olmasıdır. Sünnete gelince, ondan bazısı: Resûlüllah (s.a.v)'in ümmetinin lideri sıfatıyla ve ümmetin günlük işlerini yönetmesi sebebiyle, cüz'î dâvalara ve geçici hallere çözüm getiren hükümlerdir.

⁷²⁵ Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 328-332

Bununla birlikte hakkında nesh iddia edilen hadislerin çoğunun, iyice araştırıldığında mensuh olmadığı ortaya çıkar.

Bazen hadislerden kimisi ile 'azimet' kast edilirken, kimisiyle de 'ruhsat' kast edilir. Dolayısıyla her iki hüküm, ilgili yerlerinde geçerli olur.

Bazı hadisler, bir hâl ile ve diğer bazı hadisler de başka bir hâl ile ilintili olabilir. Bu durumların başka başka oluşu, nesh anlamına gelmez. Nitekim kurban etlerinin üç gündен fazla saklanması yasaklanması ve daha sonra da onun mubah kılınması hakkında denildiği gibi. Hâlbuki bu, nesh değildir. Bu konunun ilgili yerinde de açıkladığımız gibi, yasak, bir durum hakkında, mubahlık ise başka bir durum hakkındadır.

Burada Hâfız Beyhakî (ö. 458/1066)'nin "*Ma'rifetu's-Sünen ve'l-Âsâr*" adlı kitabında belli bir senedle İmam Şâfiî (rh.a)'in şöyle dediğini zikretmem iyi olacaktır:

"İki hadisin birlikte kullanılması ihtimali olduğunda her ikisiyle de amel edilir, birisi için diğeri terk edilmez. Fakat iki hadis arasında ihtilaf başka bir ihtimal olmazsa o zaman bu ihtilaf için iki yol vardır:

1. Bunlardan birisi nâsih ve diğeri de mensuktur. Dolayısıyla nâsihle amel edilir, mensuh terk edilir.

2. İki hadisin çelişmesi, hangisinin nâsih ve hangisinin mensuh olduğuna dair herhangi bir delâletin olmaması. Burada benimseyeceğimiz hadisin, terk ettiğimizden daha kuvvetli olduğuna delâlet eden herhangi bir sebep olmadığı müddetçe, birisini bırakıp diğeri benimseyemeyiz. Bu, ya iki hadisten birinin sübutunun diğerdenden daha kuvvetli olması hâli ile olur ki bu durumda daha sabit olanı benimseriz. Veya ikisinden birisinin, Yüce Allah'ın kitabına veya Resûlü'nün sünnetine daha uygun olması ya da ilim ehlinin bildiğine daha yakın olması yahut kıyas yönünden daha 'sahih' olması veyahut Resûlüllah'ın ashabından çoğunun benimsediği görüşü yansıtmaları ile gerçekleşir."

Yine belli bir senedle gelen rivayette İmam Şâfiî (rh.a) şöyle der: "Bunun sonucu olarak; ancak âdil olduğu bilinen şahitlerin şahitliği kabul edildiği gibi, hadislerden de ancak sabit olanı kabul edilir. Yalnız

hadis, meçhul bir hadis olduğunda veya onu nakledenler, kendilerinden yüz çevrilmiş (metruk) kimselerden olduğunda, sanki o hiç gelmemiş gibi sayılır. Çünkü o hadis, sabit değildir."

Beyhakî der ki: "Bu kitabımı inceleyenlerin, burada ismi geçen "Ebu Abdullah"ın, Muhammed b. İsmâîl el-*Buhârî* olduğunu; "Ebu'l-Hüseyin"ın *Müslim* ibnü'l-Haccâc el-Nîsâbûrî olduğunu da bilmesi gerekir. Bunların her ikisi de, tamamı 'sahih' olan hadisleri toplayan birer kitap yazmıştır.

Geriye ise, her birisinin sıhhat konusunda belirtmiş oldukları dereceden düşük olmaları sebebiyle kitaplarında nakletmedikleri 'sahih' hadisler kalmaktadır.

Onlardan bazısını, *Ebu Dâvud*: Süleyman ibnü'l-Eş'aş es-Sicistânî

Bazısını, Ebu İsa: Muhammed b. İsa et-*Tirmizî*

Bazısını, Ebu Abdurrahman: Ahmed b. Şuayb en-*Nesâî*

Bazısını, Ebu Bekr: Muhammed İbn İshâk *İbn Huzeyme* rivayet etmiştir.

Bunlardan her birisi, kitabında, kendi içtihadının öngörmüş olduğu şartlar ve imkânlar doğrultusunda rivayetleri toplamıştır.

Rivayet edilen hadisler üç çeşittir:

1. Bu hadislerden bir kısmı, hadis âlimlerinin, sıhhatleri üzere ittifak ettikleri 'sahih' hadislerdir. Mensuh olmadığı müddetçe, hiç kimse bu tür hadislerin aksine hareket edemez.

2. Bir kısmı ise hadisçilerin zayıflıkları üzere ittifak ettikleri zayıf hadislerdir. Bunlara da hiç kimse itimad edemez.

3. Diğer bir kısmı ise onların, sübutları hakkında ihtilaf ettikleri hadislerdir. Bazı âlimler hadisin bazı râvilerinde görülen cerh sebebiyle bir hadisi zayıf sayarken, başka bir âlim ise bu cerh sebebini görememiştir. Veya bir âlim, haberinin kabulünü gerektirecek kadar râvinin haline vâkif değilken, başka bir âlim buna vâkıftır. Yahut bir âlimin cerh gerekçesi olarak gördüğü hususu, başka bir âlim cerh olarak görmez. Veya yahut bazı âlim, bir haberin senedinin munkatı' (kopuk) veya bazı lafızlarının düşmüş olduğunu veya râvilerin kimisinin bazı râvilerin sözünü

hadisin metnine soktuğunu ya da bir hadisin senedini başka bir hadisin senedine kattığını (müdreç) bilir, bu hususlar başka bir âlime ise gizli kalır.

Bu anlatılanlardan sonra, hadis ilmiyle uğraşanların yapması gereken şey; âlimlerin ihtilaflarını göz önünde bulundurmak, onların bir hadisi ret veya kabul ederken gözettikleri hususları dikkate almak ve sonra da onların görüşlerinden en 'sahih' olanı seçmek olacaktır. Başarı, Allah'tandır."⁷²⁶

⁷²⁶ Beyhakî. Ma'rifetu's-Sünen ve'l-Âsâr, I. 101-103 (Tahk. es-Seyyid Ahmed Sakr, el-Meclisu'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kahire).

4. Hadislerin; Söyleniş Sebepleri, Şartları ve Maksatları Işığında Anlaşılması

Nebevî sünnetin en güzel bir şekilde anlaşılması için gerekli hususlardan birisi de; hadislerin, üzerine bina edildikleri özel sebeplere veya belirli bir gerekçeye (illete) bağlı olup olmadığına bakılmasıdır. Bu ise hadiste ya açıkça ifade edilir, ya hadisten çıkarılır ya da hadiste anlatılan olayın bağlamından anlaşılır.

Hadisleri derinlemesine inceleyen bir araştırmacı; bazı hadislerin, muteber bir maslahatı gerçekleştirmek ya da belirli zararlı bir şeyi gidermek veya o zaman mevcut olan bir probleme çözüm bulmak için, belirli bir zamanın şartlarını gözetme üzerine kurulduğunu görür.

Bunun anlamı şudur: Hadisin taşıdığı hükmün genel ve devamlı olduğu açığa çıkabilir. Fakat iyice düşünülmesi durumunda, varlığıyla hükmün var olacağı ve yokluğuyla da hükmün kalkacağı bir gerekçe (illet) üzerine kurulduğu görülecektir.

Bu ise; önceki âlimlerin yazıp da nesilden nesile aktara geldikleri şeylere ters düşse bile hakıraçıkça söyleyebilmek için edebî bir cesaret ve psikolojik bir kuvvetle beraber, derin bir kavrayışa, hassas bir bakış açısına, bütün nassları kapsayan ilmî bir çalışmaya, şeriatın maksatlarına ve dinin hakikatine iyice nüfuz eden bir bilince ihtiyaç duymaktadır. Bu da elbette basit bir şey değildir. Nitekim bu özelliklere sahip olmak, Şeyhülislâm İbn Teymiyye (ö. 728/1327)'ye, zamanındaki çoğu âlimin

düşmanlığını kazanmasına sebep olmuştur. Öyle ki bu âlimler, ona karşı çeşitli entrikalar düzenlemişler ve birkaç defa onu hapse attırmışlardır. O da orada ölmüştür. Allah ondan razı olsun.

Hadislerin doğru ve hassas bir şekilde anlaşılabilmesi için, nassın akışında meydana gelen şartlar ile bu şartları açıklamak üzere ve bu durumlara çözüm olarak gelen ilgili hususların da bilinmesi gerekir. Böylelikle hadisten kast edilen şey dikkatli bir şekilde belirlenmiş, zanna dayanarak akla gelen her şey söylenmemiş ve kast edilmeyen yüzeysel bir mananın peşine düşülmemiş olur.

Açıkça da bilindiği üzere; âlimlerimiz, Kur'an'ın iyi bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olan esaslardan birinin de, âyetlerin nüzul (iniş) sebeplerini bilmek olduğunu zikretmişlerdir. Böylelikle Hariciler ile diğer birçok kimsenin düşmüş olduğu bazı hatalara düşülmemiş olur! Nitekim bu kimseler, müşrikler hakkında inen âyetleri alıp onları Müslümanlara uygulamışlardır. Bundan dolayıdır ki Abdullah b. Ömer (r.a.), Allah'ın kitabının inmiş olduğu hususları değiştirmeleri sebebiyle onları yaratıkların en kötüsü olarak görmektedir.⁷²⁷

Kur'an'ın nüzul sebeplerini bilmek, onu anlamaya çalışan veya onu tefsir eden kimse için gerekli olunca; hadislerin vürud (söyleniş) sebeplerinin bilinmesi daha da fazla gereklidir.

Bunun sebebi ise *Kur'an'ın*, yapısı gereği genel ve ebedî olmasıdır. Bazı esaslar ve ibretler alınması; dışında cüz'î şeyleri, detayları ve geçici şeyleri insanlara sunması onun vazifesinden değildir.

Sünnete gelince, o, çok defa bölgesel, cüz'i ve anlık problemlere çözüm getirir. Ayrıca sünnette, Kur'an'da bulunmayan hususlar ile detaylar vardır.

Bundan dolayı neyin nass, neyin genel, neyin geçici ve neyin kalıcı ve neyin cüz'i ve neyin tümel (külli) olduğunu ayırt etmek gerekir. Çünkü bunlardan her birinin, ayrı ayrı bir hükmü vardır.

Sonuç itibariyle hadisin bağlamına, ilgili şartlara ve sebeplere bakmak; Allah'ın muvaffak kıldığı bir kimsenin sünneti dosdoğru anlamasına yardım eder.

⁷²⁷ Bkz. Şâtıbî, el-Muvâfakât, III, 347-350

• **"Sizler Dünyanızın İşlerini Daha İyi Bilirsiniz."**

Bunun örneği; bazı insanların ekonomik, siyasal, sosyal ve benzeri alanlarda şeriatın hükümlerinden kaçmak için dayandıkları **"Sizler, dünyanızın işlerini daha iyi bilirsiniz"**⁷²⁸ hadisidir. Çünkü bu alanlar onların iddia ettikleri gibi- bizim dünyamızın işlerindedir ve biz onları daha iyi biliyoruz. Zaten Resûlüllah (s.a.v) de sözkonusu bu işleri bize bırakmıştır!

Acaba hadis-i şerifin kastettiği mânâ bu mudur?

Asla! Çünkü insanlar için adalet kuralları ile ölçülerini koymak, dünyadaki haklar ile görevlerle ilgili esasları bildirmek; Allah'ın, Resûllerini gönderme sebeplerindedir. Böylelikle ölçüleri karıştırmamış ve onlar sebebiyle yollar ayrışmamış olur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Doğrusu biz, resûllerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların *adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve mizanı* indirdik."⁷²⁹

Bundan dolayıdır ki alış-veriş muamelelerini, ortaklık, rehin, kira, borç ve benzeri işleri düzenleyen Kitap ve Sünnet nassları gelmiştir. Nitekim Allah'ın kitabındaki en uzun âyet, dünya işlerinden az bir şeyin düzenlenmesi olan "borçların" yazılması hakkında inen şu ayettir: "Ey iman edenler! Birbirinize belirli bir süre için *borçlandığınız zaman onu yazınız*. İçinizden bir kâtip de (bunu) âdil bir şekilde yazsın."⁷³⁰

"Siz dünyanızın işlerini daha iyi bilirsiniz" hadisini, onun söyleniş sebebi açıklamaktadır. Bu ise hurmaları aşılama kıssasıdır. Nebî (s.a.v), sahabilere hurma aşılama hakkında zanna dayanan görüşüyle işaret etmişti. Hâlbuki Nebî (s.a.v), ziraat erbabından bir kimse değildir ve ziraatın olmadığı bir vadide yetişmişti. Ensar ise, Nebî (s.a.v)'in hurma aşılama ile ilgili sözünü vahiy veya dinî bir emir sanmış ve aşılamaı terk etmiştir. Aşılama yapmamanın meyveler üzerinde kötü etkisi ortaya çıkınca Nebî (s.a.v), 'Ben ancak *zannım* ile daha iyi olacağını sandım. Dolayısıyla beni, zannım sebebiyle eleştirmeyin...' buyurdu. Sonunda da

⁷²⁸ Müslim, Menakıb 141 (2363)'de Âişe (r.anhâ) ile Enes b. Mâlik (r.a.)'tan.

⁷²⁹ el-Hadîd, 57/25

⁷³⁰ el-Bakara, 2/282

ise, 'Siz dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz' buyurmuştur. İşte bu hadis, böyle bir durumda söylenmiştir.⁷³¹

• **"Ben, Müşrikler Arasında Oturan Her Müslümandan Uzağım."**

"Ben, müşrikler arasında oturan her Müslümandan uzağım. Çünkü onlar, birbirlerinin ateşlerini görmemektedirler"⁷³² hadisiyle başka bir örnek verelim:

Bazı kimseler, özellikle de dünyanın birbirine yaklaşıp -ediplerden birisinin de dediği gibi- sanki "global bir köy" olmasından sonra öğrenim, tedavi, iş, ticaret, seyahat ve benzeri hususlarla ilgili asrımızda ortaya çıkan birçok ihtiyaca rağmen bu hadisten, genel itibarıyla bir Müslüman'ın, Müslüman olmayanların heldesinde oturmasının haram olduğunu anlayabilir.

Hâlbuki hadis -Allâme Reşid Rıza (ö. 1354/1935)'nın da dediği gibi- Mekke'deki Müslümanların Nebî (s.a.v)'e yardım etmeleri için müşriklerin yanından O'na hicret etmelerinin vacipliği hakkında nakledilmiştir. Bu hadisi, *Sünen* sahipleri rivayet etmiştir. Fakat Ebu Dâvud'a gelince, o, bu hadisi Cerîr b. Abdullah (r.a.)'tan rivayet etmiştir. Ayrıca bir topluluğun, Cerîr b. Abdullah (r.a.)'ı zikretmediklerini yani bu hadisi mürsel olarak rivayet ettikleri belirtilmiştir. Nesâî de bununla yetinmiştir. Yine Tirmizî de bu hadisi mürsel olarak rivayet etmiş ve "En sahihi budur" demiş ve Buhârî'nin de bu mürseli 'sahih' gördüğünü nakletmiştir. Yalnız Buhârî, "**es-Sahîh**"inde bu hadisi rivayet etmediği gibi, hadis onun şartına da uygun değildir. Mürsel hadislerin delil olarak kullanılması hususunda usûl ilminde meşhur ihtilaflar vardır. Bu hadisin metni ise şöyledir: "Nebî (s.a.v), "Hassân denilen yere bir askeri birlik gönderdi. Bu kabilede bazı insanlar Müslüman olduklarını belirtmek için secedeye kapandılarsa da askeri birlikte yer alan kimseler bu davranışı dikkate almaksızın derhal onları öldürdüler. Bu durum Nebî (s.a.v)'e

⁷³¹ Bu konu ile ilgili olarak "**es-Sünnetü Masdaran li'l-Ma'rifeti ve'l-Hadâratı**" (Bilgi ve Medeniyet Kaynağı Sünnet) adlı kitabımızın "Sünnetin Teşrii Boyutu" bölümünde yazdıklarımıza bakabilirsiniz (Dâru's-Şurûk, Kahire).

⁷³² Ebu Dâvud, Cihad 105 (2645); Tirmizî, Siyer 42 (1604); Nêsâî, Kasâme 27

ulaştı. Bunun üzerine Nebî (s.a.v), bundan dolayı onlara yarım diyet vermelerini emretti ve 'Ben, müşriklerin arasında oturan her Müslümandan uzağım' buyurdu. Sahabiler, 'Niçin ey Allah'ın Resûlü?' dediler. Nebî (s.a.v), 'Çünkü onlar, birbirlerinin ateşlerini görmemektedirler'⁷³³ buyurdu." (Yani: ne birbirlerine yaklaşabilirler, nede birbirleriyle buluşabilirler. Öyleki her biri diğerinin yaktığı ateşi görebilir ama aralarındaki mesafe çok uzaktır. Kinayeli bir anlatım olup, mekansal uzaklığı ifade eder.)

O insanlar, Müslüman oldukları halde, Nebî (s.a.v), onlar hakkında yarım diyet verilmesini emretti. Çünkü onlar, Allah ve Resûlü'ne karşı savaşılan müşriklerin arasında yaşamaları sebebiyle kendileri, kendi aleyhlerine yardım ettiler ve böylece bütün olan haklarının yarısını⁷³⁴ düşürmüş oldular. Yine Allah ve Resûlü'ne yardımdan geri kalmayı doğuran bu tür ikametlere Kur'an'da da şiddetle karşı çıkılmıştır. Nitekim Yüce Allah böyleleri hakkında şöyle buyurmaktadır: "**İman edip de (müşrikler arasında kalarak) hicret etmeyen kimselere gelince**, onlar, hicret edinceye kadar onların velayetinden size bir şey yoktur. Fakat onlar dinde yardım isterlerse onlara yardım etmeniz gerekir. Yalnız aranızda anlaşma bulunan bir topluma karşı yardım etmeniz olmaz."⁷³⁵

Görüldüğü üzere Yüce Allah burada hicret etmek vacip olduktan⁷³⁶ sonra, hicret etmeyenlerle dostluğu ve yönetim sorumluluklarını ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla Nebî (s.a.v)'in, "Ben müşrikler arasında oturan her Müslümandan uzağım" sözünün anlamı, 'öldürüldüğü zaman kanından

⁷³³ Burada iki zümre arasındaki ikili ilişkilerde birbirlerine karşı güvensizlik ifade edilmektedir.

⁷³⁴ İmam Hattâbî, diyetin yarıya düşürülmesinin gerekçesi hakkında şöyle der: "Çünkü onlar, kâfirler arasında oturmalarıyla kendi aleyhlerine yardımcı oldular. Böylece onlar, tıpkı başkasıyla ortaklaşarak kendi canına kıymasıyla helâk olan kimse gibi oldular. Böylelikle diyetten kendi cinayetinin payı düştü."

⁷³⁵ el-Enfâl, 8/72

⁷³⁶ Hicret, Medine'deki Resûl'e ve sahabilerine katılmak ve İslam'ı öğrenmek için İslam'ın ilk yıllarında müslüman olan herkese vacip idi. Böylelikle İslam cemaati cesareti kuvvetleniyordu. Mekke fethedilince, Medine'ye hicret etmeye gerek kalmadı. Bundan dolayı Resûlullah, "(Mekke) fethinden sonra artık (Medine'ye) hicret etmek yoktur. Sadece cihad etmek ve (cihad) niyetinde olmak vardır". (Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 45, Meğâzî 53; Müslim, İmaret 86 (1864)).

beriyim (yani sorumlu değilim)' demektir. Çünkü böyle birisi, İslâm devletine karşı savaşanlar arasında ikamet etmek suretiyle kendisini buna arz etmiş olur.

Bunun manası şudur: Hakkında nass ifade edilen şartların değişip istenilen maslahatın veya def'edilen bozgunculuğun arkasında yer aldığı düşünülen gerekçenin yok olmasıyla, bu nass ile daha önce sabit olan hükmün ortadan kalktığı anlaşılır. Çünkü hüküm, gerekçenin varlığıyla var olur ve yokluğuyla da yok olur.

• **"Kadının Mahremiyle Birlikte Yolculuk Yapması"**

Bu konu ile ilgili örneklerden birisi de; Buhârî ile Müslim'in "*Sa-hîh*"lerinde Abdullah b. Abbâs (r.a.) ve başkalarından merfu' olarak şu hadis gelmiştir: "Bir kadın ancak beraberinde kocası veya (kendisine nikâh düşmeyen) mahremi olduğu halde yolculuk yapabilir."⁷³⁷

Bu yasağın arkasındaki gerekçe; yolculuğun deve, katır veya eşek üzerinde yapılması ve genellikle de neredeyse yerleşim merkezleri ile yaşayanların pek bulunmadığı sahralar ve çöllerin aşıldığı bir zamanda kadının, kocasız veya mahremsiz olarak yaptığı yolculuğundan kaynaklanan korkudur. Bu tür bir yolculukta kadının kendisine bir kötülük isabet etmese bile en azından onun hakkında kötü şeylerin yayılması sözkonusu olabilir.

Fakat -asrımızda olduğu gibi- durum değişmiş olup yolculuğun en az yüz veya daha fazla yolcunun bindiği uçak ya da yüzlerce yolcu taşıyan bir trende yapılması halinde ise yalnız başına yolculuk yapan kadın hakkında korkmaya gerek yoktur. Dolayısıyla bu konuda şer'an kadın hakkında bir günah yoktur ve bu durum, hadise muhalefet etmek de sayılmaz. Bilakis Buhârî'de Adiyî b. Hâtim (r.a.)'ın merfu' olarak rivayet

⁷³⁷ Buhârî, Cihad 140, Cezâu's-Sayd 26, Nikâh 111; Müslim, Hac 424 (1341)'de Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (850) ve ayrıca bundan önceki üç hadis (847, 848, 849 nolu hadisler).

Ayrıca bkz: Buhârî, Taksiru's-Salat 4; Müslim, Hac 413-414 (1338)'de Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan; Buhârî, Taksiru's-Salat 4; Müslim, Hac 421 (1339)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan; Buhârî, Cezau's-Sayd 26; Müslim, Hac 415-416, 423 (1340)'de Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan.

ettiği şu hadis bunu destekleyebilir: "Bir kadının, Hîra denilen yerden çıkıp kocası olmaksızın tâ Beyt'e (Kâbe'ye) kadar gelmesi yakındır."⁷³⁸

Bu hadis; İslâm'ın ortaya çıkışını, nurunun âlemlerde yükselmesini ve yeryüzünde güvenliğin yayılmasını övmek üzere söylenmiştir. Dolayısıyla da böyle bir yolculuğun caiz olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim İbn Hazm (ö. 456/1063) da bu hususta bu hadisi delil getirmiştir.

Yine bazı imamların bu konuda bir kadının mahremi ve kocası olmaksızın güvenilir kadınlarla birlikte veya kendilerine güvenilen bir cemaatle hac yapmasını caiz gördüklerini bulmamızda şaşılacak bir durum yoktur. Nitekim Âişe (r.anhâ) ile müminlerin annelerinden bir grup, Ömer (r.a.) döneminde yanlarında mahremleri olmaksızın (Medine'den Mekke'ye giderek) haccetmişlerdir. Hatta Buhârî'nin "*es-Sahîh*"inde geçtiği üzere, Osmân b. Affân (r.a.) ve Abdurrahman b. Avf (r.a.) yolculuk sırasında onlara arkadaşlık etmişlerdir.

Hatta imamlardan bazısı, "Güvenilir bir kadın bile yeter" demektedir.

Bazı imamlar ise "Yol güvenilir olduğunda kadın tek başına yolculuk yapabilir" demektedir. Bu görüşü, Şâfiîlerden "*el-Mühezzeb*" adlı kitabın sahibi de doğru bulmaktadır.

Bu durum, hac ve umre yolculuğunda geçerlidir. Şâfiîlerin bazısı ise bunu bütün yolculuklar için gerekli görmüştür.⁷³⁹

• "*Devlet Başkanları (İmamlar), Kureyş'tendir*"

Yine bu konu ile ilgili olarak "Devlet başkanları (İmamlar), Kureyş'tendir"⁷⁴⁰ hadisi de vardır.⁷⁴¹ Allame İbn Haldûn (ö. 808/1406),

⁷³⁸ Buhârî, Menakıb 25

⁷³⁹ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, IV, 446 ve devamı (el-Halebî baskısı)

⁷⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 129, 183'de bu hadisi Enes b. Mâlik (r.a.)'tan rivayet etmiştir. Heysemî'nin, Mecmau'z-Zevâid, V, 192'de dediği gibi, bu hadisin ravileri güvenilir kimselerdir.

Münzirî de "*et-Terğîb ve't-Terhîb*"de ise: "Bu hadisin senedi, ceyyiddir" der. Ayrıca "*el-Müntekâ*" adlı kitabımızın 1299 nolu hadisine bakabilirsiniz.

İmam Ahmed, el-Müsned, IV, 421, 424'de bunu başka bir hadisin içerisinde lafızla şöyle rivayet etmiştir: "Emirler (devlet başkanları) Kureyş'tendir." Heysemî

“*Mukaddime*”sinde bunu, ‘Nebî (s.a.v)’in yaşadığı dönemdeki Kureyş’in sahip olduğu ve halifelik veya hükümdarlığın üzerine kurulacağı kuvvet ile asabiyeti (yani güç ve nüfuzu) dikkate aldığı’ şeklinde tefsir ederek şöyle der:

“Kureyşlilik şartının, sadece onlarda bulunan asabiyet ve üstünlük sebebiyle bu hususta meydana gelebilecek anlaşmazlıkları engellemek için olduğu sabit olunca, bu şartın ‘yeterlilik’ ile ilgili olduğunu anlarız. Onun için bu şartı, ‘yeterlilik’ şartı içerisinde değerlendirmemiz ve “Kureyş’ten olma” ile kast edilen kapsamlı gerekçeyi –ki bu asabiyetin var olmasıdır- esas almamız gerekir. Bundan dolayı Müslümanların başına geçecek halifenin; kendi çağındaki diğer asabiyetlere üstün gelecek, onları kendisine bağlı kılacak ve böylece bütünlüğü en güzel şekilde sağlayacak güçlü bir asabiyete mensup olmasını şart koşmamız gerekmektedir...”⁷⁴²

A. Nassların Vaz’ Hikmetini ve Bağlamlarını Göz Önünde Tutma Hususunda Sahabe ve Tabiunun Metodları

Hadislerin bağlamlarını ve illetlerini göz önünde bulundurma metodunu ilk uygulayanlar, sahabe ve onlara güzelece uyan tabiundur. Onlar, bazı hadislerin, Resûlüllah (s.a.v) dönemindeki belli bir durumu ele aldığını ve sonradan bu durumun değiştiğini görür görmez bu tür hadislerin zahiriyle ameli terk etmişlerdir.

Bu tür durumlardan birisi de; Nebî (s.a.v), Hayber’i, orayı fetheden sahabileri arasında taksim etmiş, fakat Ömer (r.a.) Irak arazisini taksim etmeyip Müslüman nesiller için⁷⁴³ devamlı bir güç kaynağı olsun diye

(V, 193) der ki: “Hadisin ravileri, Sükeyn b. Abdulaziz hariç ‘sahih’ kimselerdir. Sükeyn b. Abdulaziz ise, sika bir kimsedir.” Münzirî der ki: “Bu hadisın ravileri, güvenilir kimselerdir.” Bkz. el-Müntekâ, (1300)

⁷⁴¹ Konuyla ilgili ilmi bir değerlendirme için bkz: Hatipoğlu, M. Said, “Hilafetin Kureyşliliği”, A. Ü. İ. F. Dergisi, XXIII, 1-93, Ankara 1978

⁷⁴² Bkz. İbn Haldûn, Mukaddime, II, 695-696 (Lecnetu’l-Beyâni’l-Arabî –ikinci-baskı, thk. Dr. Ali Abdolvâhid Vâfî).

⁷⁴³ Ömer (r.a.)’ın araziyi fethedenler arasında bölüştürmeme meselesi ile ilgili olarak bu tutumu için bkz: es-Siyâsetu’s-Şer’iyye Beyne Nusûsi’s-Şer’iyye ve Makâsidihâ, s. 188-201 (Mektebetu Vehbe neşri).

orayı sahiplerinin elinde bırakmamış ve araziye vergi (haraç) koymayı daha uygun görmüştür. İbn Kudâme (ö. 620/1223) bu konuda şöyle der:

"Nebî (s.a.v)'in Hayber'i taksim etmesi, İslâm'ın başlangıcında ihtiyaç çok olduğu bir zamandı ve bunda ümmetin maslahatı vardı. Daha sonra ise bu maslahat, arazinin, sahiplerinin ellerinde bırakılması şeklinde belirginleşti ve bunun yapılması vacip oldu."⁷⁴⁴

• *Hz. Osman (r.a.)'ın Kayıp Develer Hakkındaki Tutumu*

Bunun başka bir örneği de, Nebî (s.a.v)'in kayıp develerle ilgili tutumudur. Nebî (s.a.v)'ye kayıp develerden sorulunca, O, kayıp develerin alınıp toplanılmasını yasakladı. Soruyu soran kimseye de, "Ondan sana ne? Onu kendi haline bırak. Çünkü onun güçlü ayakları ve hünyesinde de suyu vardır. Sahibi buluncaya dek suyunu içer ve ağaçlardan yer" buyurdu."⁷⁴⁵

Resûlullah (s.a.v) (s.a.v) zamanında ve Ebu Bekr (r.a.) ile Ömer (r.a.) dönemlerinde bu uygulama bu şekilde devam etti. Buna göre kayıp develer, Resûlullah (s.a.v)'in emrine uyularak, kendilerini koruyabildikleri ve çölleri aşmaya dayanıklı ayakları sayesinde çöllerde yiyecek ot ve içecek su bulup işkembelerinde depo edebildikleri sürece, sahipleri tarafından bulununcaya kadar kendi hallerine bırakılır, onları hiç kimse alıkoymazdı.

Sonra Osmân b. Affân (r.a.) dönemi geldi. İmam Mâlik "*Muvatta*"da rivayet ettiğine göre, kendisi, İbn Şihâb ez-Zühri'nin şöyle dediğini işitmiştir: "Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) zamanında kayıp develer o kadar çoğalmıştı, sağda-solda yavrularlardı da hiç kimse onlara dokunamazdı. Osmân (r.a.) halife olunca bunların toplanıp ilan edilmesini, sahipleri çıkmazsa satılıp sonradan sahipleri bulunduğu paralarının onlara verilmesini emretti."⁷⁴⁶

⁷⁴⁴ İbn Kudâme, el-Muğnî, II, 598 (Neşri's-Sekâfeti'l-İslâmiyye matbaası, Mısır).

⁷⁴⁵ Şevkânî, Neylu'l-Evtâr, V, 338. Bu hadis; Buhârî, İlm 28 Musakat 12, Lukata 2, 3, 4, 9, 11, Talak 22, Edeb 75; Müslim, Lukata 2 (1722)'de Zeyd b. Hâlid el-Cühenî (r.a.)'tan mütefekun aleyhdir.

⁷⁴⁶ Muvatta', Akdiye 51

Osmân (r.a.)'dan sonra, durum biraz daha değişti. Ali (r.a.) halife olunca kayıp develerin, sahipleri adına korunmak üzere tutulmalarında Osmân (r.a.)'ın fikrini kabul etmekle birlikte bunların satılarak paralarının sahiplerine verilmesinin, sahiplerini zarara sokabileceği görüşündeydi. Çünkü devenin bedeli, bizzat devenin yerini tutamaz ve sağladığı faydayı sağlayamazdı. İşte bundan dolayı Ali b. Ebi Tâlib (r.a.) kayıp develerin toplanılarak Beytü'l-Mal tarafından bakılmalarına ve sahipleri çıkınca da teslim edilmelerine karar verdi.⁷⁴⁷

Osmân (r.a.) ve Ali (r.a.)'ın bu yaptıkları Nebevî nassa muhalefet değildi. Bilakis onlar, 'bu emrin maksadını' göz önünde bulundurmışlardı. Çünkü insanların ahlâkı bozulmuş, hak-hukuk anlayışı zayıflamış ve bir takım kimseler ellerini harama uzatır olmuşlardı. Buna göre kayıp develeri ve sığırları kendi hallerine bırakmak, onları zayi etmek ve sahiplerine bir daha dönmelerine sebep olmak olurdu. Bu ise Nebî (s.a.v)'in onları toplama yasağıyla katıyen kastetmediği bir şeydi. Dolayısıyla bu sakıncalı durumun ortadan kaldırılması gerekiyordu.

B. Nassların Değişen Bir Örf Üzerine Kurulması

Yukarıda geçen hususlara ilâve edilebilecek şeylerden birisi de; nassların, peygamberlik asrında varken daha sonraki asırlarda değişmiş olan, o döneme ait örf üzerine kurulup kurulamayacağına bakılmasıdır. Asrımızda ise durum değişmiştir. Buna göre nassın lafzına harfîyen bağlanmayıp nasstan kast olunan şeyi esas almamızda bir sakınca yoktur.

• İmam Ebu Yusuf'un Ölçüler ve Tartılar Hakkındaki Görüşü

Fıkıh âlimleri, "Buğday ile buğday, aynı şekilde arpa, hurma ile tuz, *ölçeği ölçeğine*, misli misline ve altın ile gümüş ise *tartısı tartısına* fazlalık alınmaksızın değiştirilir" şeklindeki meşhur nebevî hadiste sözü geçen faiz olabilecek (ribevî) mallarla ilgili olarak İmam Ebu Yusuf (ö. 182/798)'un görüşünü bilirler.

⁷⁴⁷ Merhum Dr. Muhammed Yusuf Musa, Târîhu'l-Fikhi'l-İslâmî. "Sahâbe ve Tabiun Fikhu". s. 83-85

Ebu Yusuf hadiste geçen sınıflarda 'ölçeğe' mi, yoksa 'tartıya' mı itibar edileceği hakkında bunun 'örfe bağlı' bir husus olduğu görüşündedir. Buna göre örf değişirse, örneğin -asrımızda olduğu gibi- hurma ile tuz 'tartı' ile alınıp satılır hale gelse, muamelenin yeni örf'e göre yapılması gerekir. Dolayısıyla hurmanın hurmayla, tuzun tuzla -'ölçek' olarak farklı bile olsa- 'tartı' ile eşit olarak satışları caiz olur.

Bu ise, İmam Ebu Hanife'nin ileri sürdüğü ve Hanefî kitaplarının kaydettiği şu görüşe ters düşmektedir: "Resûlüllah (s.a.v)'ın, hakkında 'ölçek' itibarıyla fazlalığı haram kıldığı mallarda ebediyen 'ölçeğe' itibar edeceklerdir, hatta insanlar bu mallarda ölçek kullanmayı terk etseler bile. Yine Resûlüllah (s.a.v)'in haklarında 'tartı' ile fazlalığı haram kıldığı mallarda, daima 'tartıya' itibar edilecektir; hatta insanlar bu mallarda tartı kullanmayı bıraksalar bile."

İşte bu görüş'e göre hurma, tuz, buğday ve arpanın kıyamet gününe kadar 'ölçek' ile alınıp satılması gerekir. Bu ise insanlar için bir zorlaştırmadır; hâlbuki bu hükmü koyanın böyle bir maksadı yoktur. Şu halde doğru olan görüş, Ebu Yusuf'un söylediğidir. Bu, zamanımızdaki insanların maslahatına daha uygun düşmektedir. Bu durumda hububat ve benzeri şeylerle ilgili eskiden kullanılan her ölçü, tartıya tâbi olur.

• Nakit Paralar İçin Nisap Miktarının Varlığı

Nassın, sonradan değişikliğe uğrayan bir örf'e bağlı olarak vaz' edildiğinin en açık örneklerinden birisi de; Nebî (s.a.v)'in, nakit paraların zekâtı için, biri gümüşten 200 dirhem (595 gr.) ve diğeri de altından 20 miskal veya dinar (85 gr.) olmak üzere iki çeşit nisap takdir etmiş olmasıdır. Çünkü o dönemde 1 dinar 10 dirheme eşit durumdaydı.

"*Fıkhü'z-Zekât*"⁷⁴⁸ adlı kitabımda da açıkladığım üzere; Nebî (s.a.v), zekât için iki ayrı nisap miktarı koymayı kast etmiş değildir. Aksine onun kastı, tek bir nisaptır. Bu nisaba kim sahipse o kimse, zengin sayılır ve zekât vermek ona farz olur. Bu nisap ise, nübüvvet asrında tedavülde bulunan altın ve gümüşten oluşan iki para cinsiyle takdir

⁷⁴⁸ Bu kitap, "*İslam Hukukunda Zekât*" adıyla 2 cilt halinde İbrahim Sarmış tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

edilmiştir. Dolayısıyla bu konudaki nass, o gün geçerli olan örfe ve teâmüle göre meydana gelmiş ve zekât nisabını, birbirine tamamen eşit iki meblağa göre sınırlanmıştır. Asrımızda ise durum tamamen değişmiş ve gümüşün fiyatı altına göre korkunç bir düşüş göstermiştir. Bu durumda zekât nisabını, birbirinden oldukça farklı değerler ifade eden iki meblağ üzerinden takdir etmemiz, örneğin, "85 gr. altına veya 595 gr. gümüşe denk nakit parası olan kimse zekât verecektir" dememiz caiz değildir. Çünkü bu durumda altının nisap değeri, gümüşün nisap miktarından on misli kadar fazladır. Durum böyle olunca, mesela bir miktar Kuveyt veya Ürdün dinarına ya da Mısır cüneyhine⁷⁴⁹ veya Suudi riyaline sahip olan bir kimse, "Paranın nisabını gümüş üzerinden hesaplırsak sen zenginsin, dolayısıyla zekât vermen gerekir" dememiz ve bundan kat kat fazla parası olan bir kimseye de, "Paranın nisabını altın üzerinden hesaplırsak sen fakirsin" dememiz düşünülemez.

Asrımızda bu durumdan kurtulmanın yolu, nakit paralarda zekâtı gerektiren şer'î zenginliğin asgari sınırını ifade eden bir tek nisabın belirlenmesidir.⁷⁵⁰ Büyük Üstad Şeyh Muhammed Ebu Zehra (ö. 1394/1974) ve onun meslektaşları olan Şeyh Abdülvehhâb Hallâf (ö. 1376/1956) ile Şeyh Abdurrahman Hasen -Allah onlara rahmet eylesin- 1952'de Şam'da verdikleri "zekât" konferansında zekât nisabının, sadece 'altın' üzerinden hesap edilmesini ileri sürmüşlerdir. Zekât hakkındaki araştırmamda bu görüşü delilleriyle tercih ve te'yid ettim.⁷⁵¹

Bu görüş, sanıldığı gibi nassa ters düşmemektedir. Aksine nass burada örf üzerine kurulmuştur. Bu hüküm ancak bu örfün kalkmasıyla son bulur.

⁷⁴⁹ Cüneyh, Mısır para birimidir.

⁷⁵⁰ Burada Müslümanın, nisap miktarını, birbirinden oldukça farklı iki ayrı nisap miktarı oluşturması anlamı çıkmamaktadır. Bu, "*Fıkhu'z-Zekât*"ta konuyla ilgili tartışmamızda tercih ettiğimiz görüş idi. Çünkü nisap miktarının, nakit parada birleştirilmesinin zorunlu olduğunu gördük. Nisap miktarı birleştirildiğinde, gümüş nisabı mı, yoksa altın nisabı mı geçerli olur? Ben, nakit paranın nisabı için, gümüş nisabını değil de altın nisabını tercih ettim.

⁷⁵¹ Bkz. *Fıkhu'z-Zekât*, I. 261-265

• *Âkile'nin*⁵² *Hz. Ömer (r.a.) Döneminde Değişmesi*

Zamanın sonradan değişen örfüne bağlı olan nasrlara verilen örneklerden birisi de; Nebî (s.a.v)'in hata ile ve şibh-i amd (kasta benzer) öldürmelerde diyeti katilin akrabaları olan âkilesinin ödemesine hükmetmesidir. Bazı fakihler, Nebî (s.a.v)'in verdiği bu hükmün zahirine tutunarak âkilenin daima katilin erkek akrabaları olması gerektiğine hükmetmişlerdir. Hâlbuki bu fıkıhçılar, asr-ı saadette, kişinin en büyük yardımcı ve destekçileri erkek akrabaları olduğu için, Resûlüllah (s.a.v)'in diyeti onlara yüklediğini göz önünde bulundurmamışlardır.

Hanefiler gibi diğer bazıları ise bu görüşte olan fakihlere muhalefet edip Ömer (r.a.)'ın kendi döneminde diyeti divan ehline yüklemiş olmasını delil göstermişlerdir. İbn Teymiyye (ö. 728/1327), "*Fetâvâ*"sında bu konuyu değerlendirerek şöyle der: "Nebî (s.a.v), diyeti âkilenin ödemesine hükmetmiştir. Âkile, kişiye yardım eden ve ona destek olan kimselerdir. Âkile, Nebî (s.a.v) döneminde kişinin erkek akrabaları idi. Ömer (r.a.) ise diyeti kendi döneminde divan ehline yükledi. Bundan dolayı fakihler diyetin kime ait olacağı hususunda ihtilaf ettiler ve 'Acaba burada esas alınan âkile; şeriata göre sınırlanmış ve tayin edilmiş belli kimseler midir? Yoksa herhangi bir tayin sözkonusu olmaksızın kişinin yardımcı ve destekçileri midir?' denildi.

Fakihlerden birinci görüşü esas alanlar, 'Diyet ancak akrabaya düşer' demişlerdir. Çünkü akrabalar, Nebî (s.a.v) döneminde âkile idi.

İkinci görüşü esas alanlar ise, 'Yerine ve zamanına göre kişiye kimler yardım ediyor ve kolluyorlarsa âkile onlardır. Peygamber (s.a.v) devrinde kişinin yardımcı ve arka çıkanları akrabaları idi. Bundan dolayı da âkile onlardı. Çünkü Resûlüllah (s.a.v) zamanında divan ve atıyye (maaş verme) diye bir sistem yoktu. Ömer (r.a.), kendi döneminde divan sistemini kurunca, her birliğe bağlı bulunan askerlerin akraba olmasalar dahi birbirlerine yardım edecekleri ve birbirlerini kollayacakları belliydi. Dolayısıyla âkile de onlardı' demişlerdir.

⁵² Âkile: Kişiye yardım eden ve ona destek olan kimseler.

Sahih olan, bu ikinci görüştür. Yani şartların değişmesiyle âkile olacaklar da değişir. Yoksa batıda oturan bir adam düşünün ki, onun yardımcı ve destekçileri oradadır. Bu durumda nasıl olur da âkilesi doğu tarafındaki bir memlekette oturan kimseler olabilir? Hatta belki de onun doğuda oturan akrabalarıyla hiçbir ilgisi kalmamış ve herhangi bir haberleşmesi bitmiş olabilir! Bir kimsenin mirasını orada bulunmayan gayb vereseşi için muhafaza etmesi mümkündür. Çünkü Resûlüllah (s.a.v), katil bir kadının diyetini asabesine, mirasını ise kocasına ve oğullarına verdirmiştir. Yani bu varis başka, âkile ise başka bir şeydir.”⁷⁵³

Bundan dolayı âkilenin asrımızda meslek odaları birliğine dönüşmesinin mümkün olduğuna dair fetva verdim. Buna göre bir doktor, bir hastayı hata ile öldürdüğünde onun fidyesi, doktorlar odası birliğine ve mühendis için ise mühendisler odası birliğine düşer.

• *Fıtır Sadakası*

Sabit olan hususlardan birisi de; Resûlüllah (s.a.v)’ın, fıtır sadakasını veriyor ve bunun bayram günü sabah namazından sonra ile bayram namazından önce verilmesini emrediyor olması idi.⁷⁵⁴

Toplumun hacminin küçük olması, halkın birbirini tanınması, onlardan ihtiyaç sahiplerinin bilinmesi ve evlerinin birbirine yakın olması gibi sebeplerle fıtır sadakasını çıkarıp onu almayı hak eden kimselere ulaştırmak için Resûlüllah (s.a.v) dönemindeki bu vakit yeterli idi ve bunda herhangi bir problem de yoktu.

Sahabe asrına gelince, toplum genişlemiş, evler birbirinden uzaklaşmış, fertler çoğalmış ve araya yeni unsurlar girmiş, dolayısıyla da fıtır sadakasını verebilmek için sabah namazı ile bayram namazı arasındaki bu vakit yeterli gelmemeye başladı. İşte sahabenin, fıtır sadakasını, bayramdan bir veya iki gün önce vermeye başlamış olması, onların ince kavrayışlı olmalarından kaynaklanmaktadır.⁷⁵⁵

⁷⁵³ İbn Teymiyye, Mecmûu Fetâvâ, XIX, 255-256

⁷⁵⁴ Buhârî, Zekât 70, 76; Müslim, Zekât 22-23 (986)’de Abdullah b. Ömer (r.a.)’tan.

⁷⁵⁵ Buhârî, Zekât 77

Müçtehit fakihlerden kendilerine uyulan imamlar döneminde ise toplum daha da genişlemiş ve zorluklar biraz daha artmış oldu. Bu sebeple fitir sadakasını; Hanbeli mezhebinde olduğu gibi Ramazan'ın yarısından, hatta Şafî mezhebinde olduğu gibi Ramazan'ın başından itibaren verilmesini caiz gördüler.

Yine sünnette belirtilen yiyecekler üzerinde kalmayıp her bölgenin genelinde var olan yiyecek maddelerini bunlara kıyas ettiler ve böylelikle bunlardan da fitir sadakası vermeyi caiz gördüler.

Hatta onlardan bazısı, özellikle de fakir için daha faydalı olması durumunda, fitir sadakası için verilen yiyecek maddeleri yerine onun bedelinin verilmesinin caiz olduğunu da ilâve ettiler. Bunlar ise Ebu Hanife ve ashabıdır. Çünkü sadakadan maksat, böylesi kutsal bir günde yoksulları muhtaçlıktan kurtarmaktır. Muhtaçlıktan kurtarma, yiyeceklerle gerçekleşebildiği gibi, onun bedelini ödemekle de gerçekleşir. Bazen - özellikle de asrımızda- sadaka verilecek malın bedelinin ödenmesi, yoksulların yiyecek ihtiyacını gidermekten daha faydalı olabilir. İşte burada, nebevî nassta kastedilen şeye riayet ve onun özünün uygulaması vardır. Gerçek fıkıh (ince kavrayış) da işte budur.

C. Lafız ile Ruh veya Zahir ile Maksatlar Arasında Sünnet

Sünnete harfîyen sarılmak, dış görünüşüyle ona sarılmak gibi olsa da, bazen sünnetin ruhunu ve ondan kast olunan şeyi yerine getirmek olmayacağı gibi, hatta tam onun zıddı bile olabilir.

Örneğin, Ebu Hanife ve ashabının mezhebinde olduğu gibi, fitir sadakasının bedelinin nakit olarak verilmesine şiddetle karşı çıkan kimse-leri örnek alalım. Bu görüş, aynı zamanda Ömer b. Abdülaziz ve daha birçok selef fakihlerinin de görüşüdür.

Bu görüşe şiddetle karşı çıkanların delilleri, Nebî (s.a.v), fitir sadakasını; hurma, kuru üzüm, buğday ve arpa olmak üzere yiyeceklerin belirli sınıflarından verilmesini vacip kılmıştır.⁷⁵⁶ Buna göre bize gereken,

⁷⁵⁶ Buhârî, Zekât 76; Müslim, Zekât 17 (985); Ebu Dâvud, Zekât 20 (1616, 1617, 1618); Tirmizî, Zekât 35 (673); Nesâî, Zekât 37, 38, 39, 42, 43; İbn Mâce, Zekât 21 (1829); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 73, 98'de Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan.

Resûlüllah (s.a.v)'in belirlediği hususlarda durup re'y (görüşümüz) ile sünnete ters düşmememizdir.

Hâlbuki bu kardeşler, bu iş üzerinde gerektiği gibi düşünmüş olsalar, -dış görünüşü gereği Nebî (s.a.v)'e tâbi olsalar bile- gerçeklik açısından kendilerinin O'na muhalefet ettiklerini göreceklerdir. Yani bununla onların sünnetin şekline önem verip ruhunu ihmal ettiklerini kastetmekteyim.

Aslında Resûlüllah (s.a.v), çevrenin ve zamanın şartlarını dikkate almış ve böylece fitır sadakasını, insanların, ellerinde bulunan yiyeceklerden vermelerini vacip kılmıştı. Çünkü bu durum, veren kimseye daha kolay ve alan kimse için ise daha faydalı idi.

Altın ve gümüş şeklindeki nakit paralar ise Araplar ve özellikle de çöl halkı arasında ender bulunmakta idi. Yiyecek vermeleri onlar için daha kolaydı. Zaten yoksullar da bu yiyecek maddelerine ihtiyaç duymakta idiler. Bunun için sadaka, onlara kolay gelen şeylerden farz kılındı.

Hatta Nebî (s.a.v): deve, koyun ve sığır sahibi olan köylülerin daima ellerinde bulunması ve vermeleri kolay olması hasebiyle fitır sadakasını yağı alınan süttten süzülüp katı hale getirilen (yoğurt kurusu veya çökelek türünde olan) "ekit"ten vermelerine bile izin vermiştir.⁷⁵⁷

Fakat durum değişip de nakit paralar daha bol ve yiyecekler ise azaldığında, fakirin bayramda o yiyeceklere değil de gerek kendisi ve gerekse ailesi için başka şeylere ihtiyaç duyduğunda, sadaka değerinin nakit olarak verilmesi, verene daha kolay ve alan kimseye de daha faydalı hale geldi. Bu da, nebevi yaklaşımın ruhuyla ve ondan kast olunana yapılmış bir amel oldu.

Örneğin, Kahire gibi on milyondan fazla Müslüman'ın yaşadığı bir şehri, on milyon sa' (1 sa', örfî dirheme göre 3,334 kg'dır)⁷⁵⁸ buğday veya arpa veya hurma ya da kuru üzüm vermeleriyle mükellef kılsan,

⁷⁵⁷ Buhârî, Zekât 76; Müslim, Zekât 17 (985)'de Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan.

⁷⁵⁸ **Sâ'**: Bir sâ'nın ağırlığı, 1040 dirhemdir. Örfî dirhem esas alındığında, 3,334 kg'dır..

onlar bunu nerede bulacaklar? Bunun hepsini veya bir kısmını elde edebilmek için köy-köy buluncaya kadar arayıp dururken kim bilir ne tür zorluklarla ve güçlüklerle karşılaşacaklardır! Hâlbuki Allah, dinden güçlüğü kaldırmış ve kulları için güçlüğü değil, kolaylığı istemiştir.

Haydi, bir an insanların bu yiyecek maddelerini kolaylıkla bulduklarını düşünelim. Eğer fakir kişi, kendisine verilen yiyecek maddesini öğütemiyor, hamur yapıp ekmek pişiremeyip de ekmeği fırından hazır olarak satın alıyorsa, o zaman bundan nasıl yararlanacaktır?

Aslında biz fakir kimseye buğday ve benzeri şeyler verdiğimiz zaman, ona, aldıktan sonra tekrar satması gibi bir yük yüklemiş oluruz. Diğer taraftan çevresindeki insanların hiçbiri, tahıla ihtiyaç duymuyorsa o zaman bunu ondan kim satın alacak?

Nitekim âlimlerinin sözkonusu yiyecek maddelerinin bedellerini yasakladığı bazı ülkelerden kardeşler bana şunu anlattılar: Zekât veren kişi, bir sa' hurma veya pirinci on riyala satın alıp onu fakire teslim ediyor, fakir ise aynı anda o gıda maddesini aynı tüccara sattığından, bir veya iki riyal daha ucuza satıyor.

Böylece bu, bir sa' birkaç defa alınıp satılıyor. Hakikatte ise, burada fakir yine yiyecek değil, para almıştır. Üstelik, zekât verenin direkt olarak vermesi halinden daha eksikliğiyle. Dolayısıyla zekât verenin tüccardan satın aldığı fiyatla, fakirin ona sattığı fiyat arasındaki farkın zararını çeken yine o fakirdir. Şeriat, fakirlerin maslahatı için mi, yoksa bunun zıddı için mi geldi? Yoksa şeriat, bu kadar şekileci mi?

Tüm insanlara karşı bu konuda şiddetle karşı çıkış, gerçekte sünnete uymak mıdır? Yoksa devamlı ilkesi "kolaylaştırın, zorlaştırmayın" olan sünnetin ruhuna muhalefet midir?

Ayrıca fitır sadakasında bedelinin verilmesini caiz görmeyenler, bir haldede en çok bulunan, fakat hadiste belirtilmeyen yiyecek çeşitlerinden verilmesini nasıl caiz gördüler?

Bu, bir çeşit sünnet yorumu veya mevcut bir nass üzerine kıyas yapma halidir. Onlar orada herhangi bir güçlük görmeksizin imamlarını

taklit etmişlerdir. Bu ise -bizim görüşümüze göre- 'sahih' bir kıyas ve kabul edilebilecek bir yorumdur.

O halde fitir sadakasında, onunla kast olunan; böylesi bir günde yoksulları dilenip dolaşmaktan kurtarmak olmasına rağmen, bedel olarak ödenmesi fikrini bu kadar şiddetle reddetmenin sebebi nedir? Belki de bu, bizzat yiyeceklerin ödenmesinden daha çok bedelinin ödenmesiyle gerçekleşecektir.

5. Hadisteki, Değişken Araç İle Sabit Amacın Birbirinden Ayırt Edilmesi

Sünneti anlamada hataya ve karışıklığa düşme sebeplerinden birisi de; bazı insanların sünnetin gerçekleştirmeye çalıştığı sabit *hedefleri* ve istenilen bu hedeflere ulaşmada bazen ona yardım eden anlık ve çevresel *vesileleri* birbirine karıştırmalarıdır. Bundan dolayı onların, sanki bu etkenleri bizzat kast olunan şeylermişçesine var güçleriyle düşüncelerini bu hedefler üzerine odaklaştırdıklarını görürsün. Hâlbuki sünneti ve onun sırlarını anlamada derinleşen kişi, önemli olanın hedef olduğunu ve bu hedefin de sabit ve devamlı olduğunu bilir. *Vesileler* ise çevre, buna tesir eden asır veya örf ve benzeri unsurların farklılığıyla değişir.

Bundan hareketle sünnet alanında araştırma yapıp “nebevi tıbb”a önem verenlerin birçoğunu, inceleme ve değerlendirmelerini Nebî (s.a.v)’in bazı bedenî hastalık ile dertlerin tedavisinde ve tedavi için belirtmiş olduğu ilaç, gıda, ot, daneler ve benzeri şeyler üzerine odaklaştırdıklarını görürsün.

Bundan dolayı onlar, örneğin, bilinen şu hadisleri zikrederler:

"Tedavi olduğunuz şeylerin en hayırlısı, kan aldırmaaktır."⁷⁵⁹

"Tedavi olduğunuz şeylerin en hayırlısı, kan aldırma ve buhur köküdür."⁷⁶⁰

"Size şu Ud-i Hindi'yi⁷⁶¹ kullanmayı tavsiye ederim. Çünkü onun içinde yedi türlü şifa vardır."⁷⁶²

"Size şu çörekotunu tavsiye ederim. Çünkü sâ'm hariç, onda her derde deva vardır. Sâ'm ise, ölüm demektir."⁷⁶³

"Çörekotunda, ölüm hariç her derde deva vardır."⁷⁶⁴

"İsmid (denilen sürme taşı) ile sürmelenin. Çünkü o, görmeyi güçlendirir, saçlara dinçlik verir."⁷⁶⁵

Kanaatime göre bu ve benzeri vasıflar, "nebevi tıbb"ın ruhu değildir. Bilakis nebevî tıbbın ruhu; insanın sağlığını ve hayatını, vücudunun sağlamlığını, gücünü; yorulduğunda rahatlama, acıktığında doyma, hastalandığında tedavi olma hakkını korumaktır. Tedavi ne kadere imanla ve ne de Yüce Allah'a tevekkül etmekle çelişir. Her derdin bir devası vardır.

⁷⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 19; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, VII, 185, 186; Hâkim, el-Müstedrek, IV, 231'de Semure (r.a.)'tan rivayet etmiş ve Hâkim bu hadisin 'sahih' olduğunu belirtmiştir. Elbânî de "*Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr*"de bu hadisi zikretmiştir.

⁷⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 107; Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 373, 376'de Enes b. Mâlik (r.a.)'tan rivayet etmiştir. Elbânî de "*Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr*"de bu hadisi zikretmiştir.

⁷⁶¹ Ud-i Hindi'nin kokusu; nezleyi giderir, yağı sırt ağrısına fayda verir, iç uzuvları takviye eder, vücuttaki gazı çıkarır, zatülcenp hastalığına faydalıdır. İbn Sina, Üd-i Hindî'nin bademciklerin tedavisinde ilaç olarak kullanıldığını belirtir.

⁷⁶² Buhârî, Tıb 10, 21, 23, 26; Müslim, Selam 86 (2214)'de Ümmü Kays binti Mihsan (r.anhâ)'dan. Bu hadis, (Elbânî'nin) "*Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr*"inde de geçmektedir.

⁷⁶³ İbn Mâce, Tıbb 6 (3439)'de Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan. Tirmizî, Tıbb 5 (2041); İbn Hibbân, es-Sahîh, XIII, 435'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 138'de Âişe (r.anhâ)'dan rivayet etmiştir. Bu hadis, (Elbânî'nin) "*Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr*"inde de geçmektedir.

⁷⁶⁴ Buhârî, Tıb 7; Müslim, Selam 88 (2215)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (1430)

⁷⁶⁵ Tirmizî, Libas 23 (1757)'de Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan rivayet etmiştir. Tirmizî der ki: "Bu hadis, hasen-garibtir."

Hastalığın bulaşmasında; Allah'ın sünnetinin ikrarı, karantinanın meşru oluşu; insan, ev ve yol temizliğine önem verilmesi, su ve yeryüzünün kirletilmesinin yasaklanması, tedaviden önce korumaya önem verilmesi, alınması insana zarar veren her türlü sarhoş edici veya uyuşturucu maddenin veya zararlı gıdanın veya bozuk içeceğin haram kılınması. Yüce Allah'a kullukta dahi olsa, insan cisminin güç yetiremeyeceği şeyi yüklenmesinin haramlığı, bedeni korumak için ruhsatların yasallaştırılması, cesedin sağlığı yanında ruhsal sağlığın da korunması ve buna benzer şeyler, her hâlükârda geçerli olan gerçek “nebevi tıbb”ı temsil eden yaklaşımlardır.

Vesileler ise asırdan asıra ve çevreden çevreye değişir ve hatta değişmesi gerekir. Eğer hadis, bu vesilelerden herhangi bir şeyi belirtmişse, bu, onunla bizi bağlamak ve onun karşısında bizi dondurmak için değil; ancak her hâlükârda meydana gelen vakıayı açıklamak içindir.

Hatta Kur'an'ın kendisi belli bir mekâna ve zamana uygun bir vesileyi belirtmiş olsa, bu, onun karşısında duraklamamız ve zaman ve mekânın gelişmesiyle daha başka gelişmiş vesileler hakkında düşünmememiz anlamına gelmez.

- Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Düşmanlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihat için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın. Bu atlarla; Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka (sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği düşman) kimseleri korkutursunuz"⁷⁶⁶ buyurulmamış mıdır?

Bununla birlikte hiç kimse, buradaki “düşman karşısında kuvvet hazırlamayı”, sadece Kur'an'ın ifade ettiği gibi, “atlar”la olacak şekilde anlamamıştır. Aksine lügavî ve lafzî (şerî) anlamı bilen ve akli olan herkes, asrın atlarının; tanklar, zırhlılar ve benzeri asrın silahları olduğunu anlamıştır.

- At yetiştirmenin fazileti ve bu işte büyük ecir olduğu hakkında "Atların alınlarına, kıyamet gününe kadar (âhirette) sevap, (dünyada da)

⁷⁶⁶ el-Enfâl, 8/6

ganimet olarak hayır düğümlemişti⁷⁶⁷ gibi hadisler nakledilmiştir. İşte bu hadislerin; daha sonra keşfedilecek, atın yerine geçen veya ondan kat kat daha üstün olan her araç hakkında da uygulanması gerekir.

• Yine "Allah yolunda kim bir ok atarsa ona şu, şu kadar sevap vardır"⁷⁶⁸ şeklinde ok atmanın fazileti hakkında gelen hadis de böyledir. Dolayısıyla buradaki "ok atma" da tüfek, top, füze ve 'gayb zamiri'nin içerdiği diğer bütün araçlara uygulanır.

• Ben, dişlerin temizlenmesinde 'misvakın' tayin edilmesinin de bu konudan olduğuna inanıyorum. Çünkü (misvaktaki) hedef, ağzın temizlenmesidir. Böylelikle Rabb (ağız temizleme işleminden) hoşnut olur. Nitekim hadiste konuyla ilgili olarak "Misvak, ağız temizleyici ve Rabbi de hoşnut edicidir"⁷⁶⁹ ifadesi yer almaktadır.

⁷⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 375, 376; Buhârî, Cihâd 44, 43, Farzu'l-Humus 8, Menakıb 28; Müslim, İmaret 98 (1873); Tirmizî, Cihad 19 (1694); Nesâî, Hayl 7'de Urve el-Bârikî (r.a.)'tan. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 361; Müslim, İmaret 97 (1872); Nesâî, Hayl 5'de Cerîr b. Abdullah (r.a.)'tan. Bu hadis, (Elbânî'nin), Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (3353)'de de geçmektedir.

⁷⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 113, 384; Nesâî, Cihad 26; İbn Mâce, Cihad 19 (2812); Taberânî, Müsnedu's-Şâmiyyîn, II, 140, 238; Hâkim, el-Müstedrek, II, 104'de Amr b. Abese (r.a.)'tan rivayet etmiştir. Tirmizî, Fezailu'l-Cihad 11 (1638); Nesâî, Cihad 26; Hâkim, el-Müstedrek, II, 104, 132, III, 51'de Ebu Necîh (r.a.)'tan başka bir hadisi rivayet etmiştir. Bkz. Elbânî, Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (6267, 6268). (Tirmizî, Fezailu'l-Cihad 11 (1638); Hâkim, el-Müstedrek, II, 104'de; Ebu Necîh (r.a.)'ın, Amr b. Abese (r.a.) olduğunu belirtir. ç)

⁷⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 3, 10'de Ebu Bekr (r.a.)'tan. Şâfiî, el-Müsned, I, 14; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 47, 62, 124, 146, 238; Nesâî, Taharet 5; Dârimî, Vudû' 19; İbn Huzeyme, es-Sahîh, I, 70; İbn Hibbân, es-Sahîh, III, 348; Hâkim, el-Müstedrek; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, I, 34'de Âişe (r.anhâ)'dan. İbn Mâce, Taharet 7 (289)'da Ebu Ümâme (r.a.)'tan. Buhârî, et-Târîh, VIII, 396 (3458); Tâberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, VII, 278'de Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan. Bkz. Elbânî, Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (3695).

Kitabın yazarı Yusuf el-Karadâvî; Elbânî'nin, Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (3695)'e bağlı kalarak Âişe (r.anhâ) yolundan gelen hadisin Hâkim'in "**el-Müstedrek**"inde geçtiğini belirtmiştir. Fakat bu hadis, Âişe (r.anhâ) yoluyla Hâkim'in "**el-Müstedrek**"inde bu metniyle bulunamamıştır. Bununla birlikte Hâkim'in "**el-Müstedrek**"inde Âişe (r.anhâ) yoluyla benzer rivayetler yer almaktadır.

Elbânî ise Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (3695)'de bu hadisin Âişe (r.anhâ) yoluyla Hâkim'in "**el-Müstedrek**"inde geçtiğini kaydetmiştir. Elbânî bu eserinde bu hadis- le ilgili olarak "**İrvâu'l-Galîl**" ile "**Mişkâtu'l-Mesâbih**" adlı eserlere yaptığı tahric

Fakat burada kast olunan, misvakın bizzat kendisi midir? Yoksa bu Arap Yarımadasında (diş temizlemede) uygun ve kolay bir araç olmasından dolayı Nebî (s.a.v)'in onlar için zor olmayan, fakat (diş temizliğinde) hedefe ulaştıran bu aleti onlara belirtmesi midir?

Bu misvakın, ağacının kolayca bulunamadığı diğer toplumlarda, "diş fırçası" gibi bolca yapılması mümkün olan ve yüz milyonlarcaya insana yetecek başka bir aletle değişmesinde bir sakınca yoktur.

Nitekim bazı fakihler buna benzer şeyler söylemişlerdir.

Hanbelî fıkhında yer alan kitaplardan **"Hidâyetu'r-Râğib"** müellifi (İbn Kâid en-Necdî) konuyla ilgili olarak şöyle der: "Dişlerin temizliğinde kullanılacak olan misvak; diş ile damakları yaralayıp zarar veremeyen ve bunları kırıp kuvvetini gidermeyen misvak ağacından (Erâk), kuru hurma dalından, zeytin ve benzeri ağaç dalından olur. Fakat nar, fesleğen, ılgın ve benzeri diş ile damakları yaralayıp zarar veren ve bunları kırıp zayıflatan şeylerle misvaklamak ise mekruhtur. Misvak ağacından başka bir şeyle dişlerini misvaklayan temizleyen ise sünneti yerine getirmiş olamaz."

Bu kitabı şerh eden Şeyh Abdullah el-Bessâm ise Nevevî'den şunu nakleder: "Ağızdaki koku; değişiklik giderici bez parçası, parmaklar gibi herhangi bir şeyle temizlendiğinde misvak kullanma temizleme hâsıl olur." Bu da, delillerin genel olmasına dayanan Ebu Hanife'nin görüşüdür.

Hanbeli fakihî İbn Kudâme (ö. 620/1223) de **"el-Muğnî"**de der ki: "Kişi temizleyebildiği kadarıyla sünneti yerine getirmiş olur. Çoğunu yapmaktan âciz olduğunda azını da terk etmez." İbn Kudâme, (devamla) bunun 'sahih' (doğru) olduğunu söylemiştir.⁷⁷⁰

İşte buradan hareketle diş fırçası ve macunun, asrımızda -her ne kadar bazı kimseler misvak kullanmayı kötü görseler de- özellikle de evde, yemekten sonra ve uykuya yatma sırasında "misvak ağacı" (Erâk) yerine geçmesinin mümkün olduğunu öğrenmekteyiz.

çalışmalarına atıfta bulunmaktadır. Bu hadis, Âişe (r.anhâ) yoluyla Elbânî'nin **"Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahîha"**da da geçmemektedir.

⁷⁷⁰ Şeyh Abdullah el-Bessâm, Neylu'l-Meârib, I, 40

• Yine sofrada adabıyla ilgili olarak tabağın, parmakların ve benzeri şeylerin yalanmasının fazileti hakkında gelen hadisler de bu kısma girer.

Nebevî (ö. 676/1277) "*Riyâzu's-Sâlihîn*"de bu hadislerden bir kısmını kaydetmiştir.

"Bunlardan birisi, Buhârî ile Müslim'in, Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan rivayet ettiği şu hadistir: "Resûlüllah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: **Sizden birisi yemeğini yiyip bitirdiğinde parmaklarını yalamadıkça veya (başka birisine) yalatmadıkça onu silmesin.**"⁷⁷¹

Müslim ise Kâb b. Mâlik (r.a.)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "**Resûlüllah'ın üç parmağıyla yemek yediğini ve yemeği bitirdiğinde parmaklarını yaladığını gördüm.**"⁷⁷²

Yine Müslim, Câbir (r.a.)'tan şu hadisi rivayet etmiştir: "Resûlüllah, parmakları yalayıp tabağı temizlemeyi emrederek, '**Bereketin, yemeğinizin neresinde olduğunu bilemezsiniz**' buyurdu."⁷⁷³

Yine Müslim, Enes (r.a.)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlüllah, yemek yediği zaman üç parmağını yalayıp, 'Herhangi birinizin lokması yere düştüğü zaman onu alsın, üzerine bulaşan ezayı gidirip sonra da o lokmayı yesin. Onu şeytana bırakmasın' buyurdu. Yine Resûlüllah, bize yemek kabını iyice sıyırmamızı emretti ve 'Çünkü bereketin, yemeğinizin hangi parçasında bulunduğunu bilemezsiniz' buyurdu"⁷⁷⁴

Doğrusu bu hadislerin sadece lafzına bakan birisi, onlardan ancak üç parmakla yenilmesinin, yenildikten sonra parmakların yalanmasının, tabağın veya kabın yalanıp temizlenmesinin nebevî bir sünnet olduğunu anlar. Böyle bir kişi, belki de kaşıkla yemek yiyen birisinden nefret eder ve ona münkir gözüyle bakar. Çünkü, ona göre bu kişi sünnete muhalefet etmekte ve kâfirlere benzemektedir!

Gerçekte ise bu hadislerden alınacak sünnetin ruhu; Nebî (s.a.v)'in

⁷⁷¹ Buhârî, Et'ime 52; Müslim, Eşribe 129 (2031)'de Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (1320)

⁷⁷² Müslim, Eşribe 131 (2032)

⁷⁷³ Müslim, Eşribe 133 (2033)

⁷⁷⁴ Müslim, Eşribe 136 (2034)

mütevazı oluşu. Yüce Allah'ın yemekteki nimetini takdir etmesi ve yemekten artan hiçbir şeyin faydasız yere kaybolmaması için gösterdiği titizliğidir. Bir kimsenin tabakta bırakılan yemek artıklarını veya bazı insanlardan düşen bir lokmayı, kibirlenip zengin olduğunu ortaya koymak ve bir ekmek lokması bile olsa küçük şeylere karşı hırslı olan fakirlere ve muhtaçlara benzemekten uzaklaşmak için almaması gibi.

Hâlbuki Resûlullah (s.a.v), tabakta bırakılan lokmanın, ancak şeytana terk edildiğini ifade etmektedir.⁷⁷⁵

Şüphesiz ki bu, psikolojik, ahlakî ve ekonomik bir terbiyedir. Eğer Müslümanlar bununla amel etseler her gün -hatta her öğün- çöp kovalarına atılan artıkları görmeyecektik. Eğer bunu, bütün Müslüman ümmet bazında hesaplasan, bunun ekonomik değeri her gün milyonları veya on milyonları bulur. O halde bu, bir ay veya bir yılda ne kadar tutar?!

İşte hadisin ardında gizlenen ruh budur. Oysa yere oturup parmaklarıyla yemek yiyen ve onları -sünnetin lafzına uyarak- yalayan nice insan; tevazu ahlâkından, şükür ahlâkından ve bu edebî kuralların ardından beklenen gaye olan nimetleri kullanma da dengeli olma ahlâkından uzaktır.

Âlimlerden birinin bana naklettiğini işittiğim garip şeylerden birisi de şudur: O âlim, Müslüman Ásya ülkelerinden birini ziyaret etmiş ve onların tuvaletlerinde, kenarlarına yığılmış küçük çakıl taşları görmüş. Onlara bunun sırrını sormuş. Onlar da, 'Biz sünneti ihya etmek için bu küçük çakıl taşlarıyla taharetleniyoruz!' diye cevap vermişler.

Buna göre onların, sünnete uyarak mescitlerine çakıl taşları yaymaları, sünnete uyarak köpeklerin bile girip çıkabileceği şekilde mescitleri sağlam kapıları olmaksızın öylece açık bırakmaları, mescitlerinin tavanlarına hurma dallarıyla gölgelik yapmaları ve yine sünnete uyarak mescitlerini yağ lambalarıyla aydınlatmaları gerekir! Hâlbuki onların mescitleri, dekorlanmış, seccadelerle döşenmiş ve elektrik avizeleriyle aydınlatılmıştır!

⁷⁷⁵ Müslim, Eşribe 134-136 (2033); Ebu Dâvud, Et'ime 49 (3845); Tirmizî, Et'ime 11 (1803); Ahmed b. Hanbel, el-Müsne'd, III, 177, 290'de Câbir b. Abdullah (r.a.)'tan.

• **Mekke'nin Tartısı ve Medine'nin Ölçüsü**

Konuyla ilgili hususlardan birisi de, şu hadistir: "Tartı; Mekkelilerin tartısıdır. Ölçü ise Medinelilerin ölçüsüdür."⁷⁷⁶

Bu hadis -çağdaşların dilini kullandığımızda- Nebî (s.a.v)'in içinde yaşadığı asra göre Nebî'ye ait eski Nebevî bir öğretiyi içermektedir. Bu öğretinin hedefi ise, insanların alışverişlerinde, diğer muamelelerinde, değiş-tokuşlarında kullanacakları ölçü ve birimlerin birleştirilmesi ve bu hususta bildikleri en hassas ölçü birimlerine başvurulmasıdır.

Mekkeliler ticaret ehli olduklarından, alışverişlerinde madeni paralarla muamele ediyorlardı. Burada esas olan tartı; ukiye (okka),⁷⁷⁷ miskal,⁷⁷⁸ dirhem⁷⁷⁹ ve danik (1/6 dirhem) ve benzeri birimler idi. Mekkelilerin gayesi ise, bu tartı birimlerinin katlarını ve küçük birimlerini iyice korumaya yönelikti. Dolayısıyla onların bu ayarlarının, tartışma anında hüküm verilirken kendisine başvuracakları bir ölçü ve güvenilen ayarlar olmasında şaşılacak bir şey yoktur. İşte bu esas üzerine "tartının Mekkelilerin tartısı" olduğunu kabul eden bir hadis

Medineliler ise ekip diken ziraatçılar, hububat ve meyve sahipleri olduklarından ürünlerini, hurmalarını ve üzümelerini pazarlamadaki ihtiyaçlarından dolayı müdd, sa' ve başka ölçüleri korumaya özen gösterdiler. Dolayısıyla Resûlüllah (s.a.v)'in onların ölçüsünü birim olarak esas almasında yine şaşılacak bir şey yoktur.

⁷⁷⁶ Ebu Dâvud, Büyü' 8 (3340); Nesâî, Büyü' 54; İbn Hibbân, (1105, Mevârid); Tahâvî, Müskilü'l-Âsâr, II, 99; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VI, 31'de Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan. İbn Hibbân, Dârekutnî, Nevevî ile Ebu'l-Feth el-Kuşeyrî bu hadisin 'sahih' olduğunu belirtmiştir. Hafız, Telhîs, II, 175'de bu hadisi kaydetmiştir (Mısır baskısı). Elbânî de, Sahîh, I, 165'de bu hadisi zikretmiştir.

⁷⁷⁷ Ukiye: Tartılan şeye nispetle miktarı farklı olan bir ölçü birimidir. Altın ve gümüş dışındaki şeyler için 1 ukiye, 40 dirhem (127 gr.), gümüş için ukiye 40 dirhem ancak biraz hafif olduğundan 119 gr. eder. Altın için 7.5 miskal (29.75 gr.). Bkz. M. Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, s. 585

⁷⁷⁸ Miskal: 20 kırat yani 100 arpa ağırlığında bir ağırlık ölçü birimidir. Bir dirhem dört denk (danik), bir denk dört kırat dört buğday ağırlığında kabul edilirdi. (Bkz. M. Erdoğan, a.g.e. s. 381

⁷⁷⁹ Dirhem: Muayyen ağırlıklarda (6 danik=48 habbe=2.979 gr) gümüş parçası. Gümüş sikke. Tartı birimi olarak kullanılan dirhem ise 51 habbe=3.171 gr. ağırlığındadır. Bkz. M. Erdoğan, a.g.e. s. 104-105

Burada belirtmek istediğimiz şey şudur: Hadis-i Şerif'in, Mekkelilerin tartışını ve Medinelilerin ölçüsünü tayinin, zaman-mekân ve halin değişmesiyle değişebilen vesileler babından olduğudur. Yoksa bu, üzerinde durulup asla geçilmeyen taabbudî (ibadete yönelik) bir emir değildir.

Hadisin hedefine gelince, basiret sahibi kimseye gizli kalmayacağı ve yukarıda da zikrettiğimiz üzere, bu sahada insanların, bildikleri en ince birimlere varıncaya kadar ölçülerini birleştirmeleridir.

Bu sebeptendir ki bugün bir Müslüman; 'kilogramı', onun küçük birimleri ile katlarındaki ondalık ölçüleri kullanmada herhangi bir güçlükle karşılaşmamaktadır. Çünkü bu, hem ince birimiyle ve hem de hesap kolaylığıyla diğerlerinden farklılık göstermektedir. Bu ise hiçbir durumda hadise muhalefet sayılmaz. Bundan dolayı çağdaş Müslümanlar, birçok ülkede kg. birimleri kullanmakta ve hiç kimse de buna karşı çıkmamaktadır.

Yine aynı şekilde uzunluktaki 'metre ölçüleri' de böyledir. Hedef, ince birimlere ve birliğe ulaşmak ise o zaman hikmet müminin yitiğidir ve onu nerede bulursa alır ve o, buna bütün insanlardan daha fazlasıyla layıktır.

• *Ayın Tespiti İçin Hilâlin Gözetlenmesi*

Bu konuya girmesi mümkün olan hususlardan birisi de; meşhur 'sahih' bir hadiste gelen şu nebevî buyruktur: "**Ramazan hilâlini gördüğünüzde orucu tutunuz. Şevval hilalini gördüğünüzde ise iftar ediniz (yani bayram yapınız). Eğer hava size bulutlu olursa o zaman hilâli takdir ediniz.**"

Başka lafızda ise şu ifade var: "...Eğer hava size kapalı gelirse o zaman Şaban ayının sayısını otuza tamamlayınız."⁷⁸⁰

Fakihin burada şöyle söylemesi mümkündür: "Hadis-i şerif bir hedefe işaret etmiş ve bir vesile tayin etmiştir."

⁷⁸⁰ Buhârî, Savm 5, 11; Müslim, Sıyam 6-9 (1080); Nesâî, Sıyam 10; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 63'de Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan

Hadisteki hedefe gelince, o; "Ramazan ayının tamamında oruç tutulması, başında veya sonunda ondan bir gün bile olsa zayi edilmemesi veya Şaban ya da Şevval ayları gibi Ramazan'ın dışındaki bu aylardan bir gün bile olsa oruç tutulmaması" şeklinde gayet açık ve nettir. Ki bu da, insanların çoğu için yapılabilmesi mümkün olan ve onları dinlerinde herhangi bir sıkıntıya ve zorluğa sokmayan, ay'a girilip çıkıldığını kolayca öğrenebilecekleri bir "vesile" ile ispatlamak suretiyle olur.

Hilalin *gözlerle* gözlenmesi, o asırda insanların geneli için yapılabilen kolay bir vesile olduğu için hadis, onlara hilâlin gözlerle gözlenmesini belirlemiştir. Eğer hadis onları astronomik hesap gibi başka bir vesile ile sorumlu kılsaydı, ümmet o zaman yazma ve hesap bilmeyen ümmî bir toplum olduğundan dolayı işleri zorlaşacaktı. Hâlbuki Allah, Nebî (s.a.v)'in ümmetine kolaylığı istiyor, zorluğu istemiyordu. Nitekim Nebî (s.a.v), kendisi ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: "Allah beni öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi. Zorlaştırıcı olarak göndermedi."⁷⁸¹

Beşer ilminin, insanı bizzat aya yükseltmesini, ayın sathına inmesini, onun yüzeyinde dolaşmasını ve onun taşları ile topraklarından örnekler almasını mümkün kılacak kadar ileri bir seviyeye ulaştıktan sonra ve İslâm ümmeti içerisinde de uzay ile jeoloji alanlarında dünya çapında uzman ilim adamları ile bilginler var olduktan sonra, hadisin hedefini daha iyi gerçekleştirecek; ayın girişini tespit; hata, yanılma ve yalan ihtimalinden daha uzak başka bir vesile bulunmuşsa -haddi zatında kast edilen hedef olmadığı halde- hükmü, niçin sadece hilâlin gözle görünmesi şeklindeki vesile üzerinde donduralım da hadisin istemiş olduğu hedeften gafil kalalım?

Hadis, ayın girişini; ümmetin seviyesi için mümkün ve kolay bir vesile olması hasebiyle bir veya iki kişinin hilali çıplak gözle gördüklerini iddia ettikleri haberleriyle sabit kılarken; hata, vehim ve yalanın girmediği bu astronomik vesilenin reddedilmesi nasıl düşünülebilir? Bu astronomik hesap öyle bir vesiledir ki, yakın ve katiyet derecesine ulaşmıştır. Bu astronomik hesapla; İslâm ümmetinin doğusunda ve batısında onun

⁷⁸¹ Müslim, Talak 29 (1478); Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, (9208); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 328, 342'de Câbir b. Abdullah (r.a)'tan.

üzerine birleşmeleri, oruçta, oruca başlamada, orucu bitirmede, bayramlarda farklı beldeler arasında üç günlük fark bulunacak kadar devamlı süregelen tartışma⁷⁸² ve farklılığın giderilmesi mümkündür. Böylesi bir farklılığı; ne akıl kabul eder, ne ilim mantığı kabul eder ve ne de din mantığı kabul eder. Bu üç günlük farktan sadece birisinin doğru, diğerlerinin ise tartışmasız hatalı olduğu artık kesin olarak bilinmektedir.

Bugün kameri ayların giriş çıkışını ispat etmek için 'kesin hesap'ı esas almak, "kıyas-ı evlâ" babından öncelikle kabul edilmesi gereken bir vesiledir. Yani sünnet -rü'yet gibi- kendisinde şüphe ve olasılık bulunan en basit bir vesileyi alıp amel etmeyi hize meşru kılıp 'kesin hesap' gibi, kast olunanı gerçekleştirilmede, orucun başlangıcı, bitimi ve kurban kesme zamanını belirlemede ümmeti aşırı derecede ihtilaftan kurtarıp ümmetin dininin en özel hususlarıyla ilişkili, onun hayatında ve ruhî varlığıyla birleşmiş çeşitli alâmetler ile ibâdetleri hakkında arzu edilen vahdeti sağlayabilecek daha yüksek, daha mükemmel ve daha uygun olan bir vesileyi reddetmez.

Bununla birlikte büyük hadis âlimi Şeyh Ahmed Şâkir (ö. 1378/1958) –Allah ona rahmet eyleyin- bu meseleyi başka bir yönden ele almıştır: Şeyh Ahmed Şâkir, hüküm itibariyle rü'yetle itibar edilmesinin bizzat sünnette belirtilen illetle⁷⁸³ hükme bağlanmasını esas alarak, kameri ayların girişini astronomi hesabıyla ispat cihetine gitmiştir. Ona göre, bu illet (rü'yeti gerektiren gerekçe) şu an ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla rü'yetle ilgili hükmün varlığının da ortadan kalkması gerekir.

⁷⁸² 1409/1989 yılında Ramazan ayının girişi: Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Tunus ve benzeri ülkelerde 6 Nisan 1989 Perşembe günü, Suudi Arabistan'ın hilali görmesi (iddiası) ile olmuştur. Mısır, Ürdün, Irak, Cezayir ve Fas'ta ise Cuma günü olmuştur. Pakistan, Hindistan, Amman, Türkiye ve İran'da ise Müslümanlar Cumartesi günü oruç tutmuşlardır. Böylece üç günlük bir fark meydana gelmiştir.

⁷⁸³ İlet, sözlükte, değiştirici manasına gelmektedir. Hastalığa, insanda bir değişiklik meydana getirdiği için "illet" denilmiştir. İlet, hükümde de bir değişiklik meydana getirmektedir.

Fakihler, hükmün varlığı, kendisine nispet ve izafe edilen, başka bir ifadeyle, hükmün dayandığı şeye illet derler.

Şâri'nin hüküm koyarken gözettiği maslahat ile hikmetlere de "illet" denilmektedir.

Çünkü icma edilen hususlardan birisi de şudur: Hüküm, illetin varlığında da yokluğunda da onunla (illetle) beraber hareket eder. (Yani illet varsa hüküm vardır, illet yoksa hüküm yoktur.)

Burada güçlü oluşu ve netliğinden dolayı Şeyh Ahmed Şâkir (rh.a)'in şu ifadelerini -özetle- nakletmemiz güzel olur. Şeyh Ahmed Şâkir (rh.a), "*Evâilu's-Şuhûri'l-Arabiyye*" (Arap Aylarının Başlangıçları) adlı risalesinde şöyle der:

"Şüphesiz ki Araplar, gerek İslâm'dan önce ve gerek İslâm'ın başlangıcında uzay ilimlerini kesin ilmi bir bilgiyle bilmiyorlardı. Onlar, yazmayan ve hesap bilmeyen ümmî bir topluluktular. Bu konuda bir şeyler bilenler de, ancak yüzeysel ve sathî bazı şeyleri biliyorlardı. Onlar da, bunları; matematiksel kurallara dayanmayan, kesin öncüllere dayalı, kat'i burhanlar üzerine bina edilmeyen bazı gözlemler, izleme, işitme ve haber alma yolu ile öğrenmişlerdir. İşte bundan dolayı Resûlüllah (s.a.v), onların ibâdetleri hususunda ayın tespitinde başvuracakları şeyi, her birisinin veya çoğunun imkânı dâhilinde gözlemleyebilecekleri kat'i bir durum kıldı. Ki bu da, yalnızca hilâlin çıplak gözle görülmesidir. Çünkü hilâlin çıplak gözle görülmesi, onların alâmetlerinin ve ibâdetlerinin vakitleri için daha sağlam ve daha iyidir. Zira bu husus, onların imkânları dâhilinde kendisinde yakın ve güvenin birleştiği bir durumdur. Allah da kişiyi ancak gücü nispetinde sorumlu tutar.

Bu insanlara ayın giriş çıkışlarını tespit etmeleri için hesap ve astronomiyi tayin etmesi şârfîn (kanun koyucunun) hikmetine uygun düşmezdi. Çünkü onlar, yaşadıkları bu yerlerde bir şey bilmiyorlardı. Hatta onlardan çoğu, çeşitli dönemler hariç kendilerine şehirlerin haberleri dahi ulaşmayan bedevilerdi. Eğer Allah onlara ayın giriş çıkış vakitlerini hesap ve astronomi olarak tayin etseydi o zaman onları mutlaka zor bir duruma düşürürdü. Yine bunu onlardan çöllerde sadece birkaç kişi ancak eğer kendilerine bir şey ulaştıysa duyarak ve şehir halkı ise ancak hesap ehlini taklit ederek öğrenmişlerdir ki, onların çoğu veya hepsi Ehl-i kitaptan idi.

Daha sonra Müslümanlar dünyayı fethettiler, ilimlerin kontrollerini ellerine geçirdiler ve bütün ilim dallarında ilerlediler, öncekilerin ilimlerini

de tercüme ettiler, hatta bu alanlarda ilerlediler, birçok gizli şeyleri keşfettiler ve bunları kendilerinden sonra gelenler için muhafaza ettiler. Bunlardan bazısı; astronomi, kozmografya ve yıldız hesapları (astroloji)dir.

Fakihlerin ve hadisçilerin çoğu, astronomi ilmini bilmiyorlardı veya sadece ondan bazı esasları biliyorlardı. Onların bazısı veya çoğu ise, onu bilenlere ya güvenmiyor ya da onunla mutmain olmuyordu. Hatta onlardan bazısı, bu ilimlerin ehli bununla gaybı bilme iddiasına kalkışacağı zannıyla bu ilimle uğraşanları sapıklıkla ve bid'at çıkarmakla suçluyorlardı. Çünkü onların bazısı, bunu fiilen iddia ediyordu. Böylelikle de hem kendisine ve hem de ilmine kötülük ediyordu. Fakihlerin bu konuda mâzeretleri vardır. Fakihlerden ve âlimlerden bu ilimleri bilenler ise, dine ve fıkha göre onun konumunu doğru olarak sınırlandıramıyorlar, aksine ona ancak korkuyla işaret edebiliyorlardı.

Onların durumu işte bu şekildeydi. Tabîî ilimler, dinî ve benzeri ilimler kadar yaygın değildi. Dolayısıyla âlimlerin yanında bu tabîî ilimlerin kurallarının sağlamlığı da kesin değildi.

Yüce Allah, bu dünya hayatının sonunu ilan edinceye kadar bu yüce şeriat kalıcıdır. Dolayısıyla da şeriat, her ümmet ve her asır için bir yasadır. İşte bu sebeple Kitap ve Sünnetin nasslarında, sonradan meydana gelecek bir takım işlere ince işaretler görürüz. Her ne kadar ilk devir âlimleri (mutekaddimun) bunu hakikatinden başka bir şekilde tefsir etmiş olsalar bile bu işareti tasdik eden bir husus meydana geldiğinde, o zaman doğru bir şekilde tefsir edilecek ve bilinecektir.

Şu an üzerinde durduğumuz meseleye 'sahih' sünnette de işaret edilmiştir. Buhârî, Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan rivayet ettiğine göre Nebî (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: "Bizler okuma-yazma bilmeyen bir topluluğuz. Yazı yazmaz ve hesap yapmayız. Ay, bazen şöyledir ve bazen de böyledir, yani ay bir defasında yirmi dokuz ve bir defasında ise otuz çeker."⁷⁸⁴ Bu hadisi; İmam Mâlik "*Muvatta*"da,⁷⁸⁵ Buhârî, Müslim ve daha birçokları şu lafızla rivayet etmiştir: "Ay yirmi dokuzdur, hilâli

⁷⁸⁴ Buhârî, Savm 11, 13.

⁷⁸⁵ Muvatta' Sıyâm 2

görünceye kadar oruç tutmayın. Onu görünceye dek orucu açmayın (yani bayram etmeyin). Eğer hava size kapalı olursa o zaman hilali takdir edin (otuza tamamlayın)."⁷⁸⁶

İlk devir âlimlerimiz -Allah onlara rahmet eylesin- hadisin manasını açıklamada isabet etmişler, fakat hadisin yorumunda hata etmişlerdir. Bu konuda onların görüşünü en kapsamlı bir şekilde yansıtan Hâfız İbn Hacer (ö. 852/1447)'in şu sözleridir:

"Burada "hesap"tan maksat, yıldızların hesabı ve yıldızların hareketleridir. Önceki âlimler, bundan çok az şeyler biliyorlardı. Bundan dolayı yıldızların hareketlerini izlemenin getireceği zorluğu ortadan kaldırmak için, oruç ve diğer ibâdetler hakkında verilecek hüküm, hilâlin görünmesine bağlanmıştı. Onlardan sonra bunları bilenler ortaya çıkmışsa da oruçtaki bu hüküm devam ede gelmiştir. Aslında hadisin zahiri anlamının öncesi ve sonrası, hükmün hesaba bağlanmasını kesin olarak olumsuz kılıyor. Bunu, Nebî (s.a.v)'in geçen hadisteki şu sözü açıklıyor: "Eğer hava size kapalı olursa, sayıyı otuza tamamlayın." Nebî (s.a.v), burada "Hesap ehline sorun" demedi. Kapalılık halinde böyle bir sayının olmasındaki hikmet ise orada sorumluların eşit olmaları ve onlardan ihtilaf ve çekişmenin kaldırılmasıdır. Bunun yanı sıra bir grup âlim ise bu konuda gezegenlerin ve yıldızların hareketlerini inceleyen bilim adamlarına başvurulmasını benimsedi. Bunlar, Rafizilerdir.⁷⁸⁷ Yine bazı fakihlerin de onların bu görüşüne katıldıkları nakledilmiştir. Bâcî de der ki: "Selef-i salihin icma'ı onların aleyhine bir delildir." İbn Bezâze ise şöyle der: "Bu, bâtıl bir görüştür. Nitekim şeriat, astroloji'ye dalmayı yasaklamıştır. Çünkü yıldızlar ilmi, sezgi ve tahmin olup onda ne kesinlik ve ne de zann-î galip vardır. Kaldı ki buna bağımlı kılınırsa insanlar

⁷⁸⁶ Buhârî, Sıyam 5, 11; Müslim, Sıyam 6-9 (1080); Nesâî, Sıyam 10; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 63'de Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan

⁷⁸⁷ Hafız İbn Hacer'in burada "Rafiziler" ile kimleri kastettiğini bilemiyoruz. Eğer Şii İmamiyye'yi kastediyorsa, bildiğimiz kadarıyla onlara göre hesabı almak caiz değildir. Yok eğer başkalarını kastediyorsa, onların kim olduğunu bilemiyoruz.! Ahmed Şâkir: "Ben derim ki, onlardan maksadın, (Şii) 'İsmailiyye' (mezhebi) olduğunu zannediyorum" demiştir. Çünkü onların böyle söyledikleri nakledilmiştir. (Karadâvî)

sıkıntıya düşer. Çünkü onu ancak az sayıdaki kimseler bilir."⁷⁸⁸

Bu, hesabın değil de, rü'yetin (gözle görmenin) itibara alınması hakkında doğru bir açıklamadır. Fakat sonradan bilenler ortaya çıksa bile oruçta "sadece gözle görmenin muteber olması hükmü devam eder" şeklindeki yorum ise yanlıştır. Çünkü sadece gözle görmeye güvenilmesi durumu, nassta belirtilen bir gerekçeye dayandırılmıştır. O da, "ümmetin yazma ve hesap bilmeyen ümmî bir topluluk oluşu"dur. İlet ise, illete konu olan şeyle birlikte olur; illet varsa hüküm vardır, illet yoksa hüküm de yoktur. Dolayısıyla ümmet, yazma ve hesap bilmeme konumundan çıkıp da yazan ve hesap eden bir ümmet olunca, yani içerisinden bu ilimleri bilenler yetişince -geneliyle ve özeliyle- insanlar ayın girişini hesaplamada yakın ve kesinlik derecesine ulaşma imkânı bulunca ve hesaba, gözle görmeye güvendikleri gibi hatta daha fazla güven sağlanıp da topluluktaki herkesin durumu böyle olunca ve okuma-yazma bilmeme gerekçesi ortadan kalkınca, sabit olan yakine başvurmaları ve ayların tespitinde sadece *hesabı* dikkate almaları vacip olur. *Gözle görmeye* ise ancak, hesap ehlinde kendilerine sabit ve 'sahih' haberlerin ulaşmadığı, insanların çöl veya köylerde bulunması halinde olduğu gibi, hesabı bilmeleri zor olan zamanlarda başvurmaları gerekir.

Gözle görme illetinin ortadan kalkmasıyla sadece hesaba başvurma vacip olunca, aynı şekilde gözle görmenin mümkün olup olmadığını tespit etmek için de gerçek hesaba başvurmak vacip olur.

Nihayet gerçek ayın evveli, hilâlin bir anlık bile olsa gözüküp güneş battıktan sonra kaybolduğu gece olur.⁷⁸⁹

"Mükelleflerin hallerinin değişmesiyle hükmün de değişmesi" şeklindeki bu sözüm, hid'at sözlerden değildir. Bu durum, şeriatta çoktur. Bunu ilim ehli ve başkaları bilir. Bu konu ile ilgili verilebilecek örneklerden birisi de şu hadistir: "Eğer hava size kapalı olursa o zaman onu takdir edin." Bu ifade, başka lafızlarla da gelmiştir. Bazılarında "Eğer

⁷⁸⁸ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, IV, 108-109

⁷⁸⁹ Tercih edilen görüş, ayın, güneşin batışından sonra çıplak gözle görülebilecek kadar, ortaya çıkması mümkün olacak bir süre kalmasıdır. Bu da, işin uzmanlarına göre 15 veya 20 dakikadır. (Karadâvî)

hava size kapalı olursa sayıyı otuza tamamlayın" şeklindedir. Buna göre âlimler, "takdir edin" şeklindeki mücmel rivayeti "sayıyı (otuza) tamamlayın" şeklindeki müfesser rivayetle açıkladılar. Fakat Şafîî imamlarından büyük bir imam, hatta kendi zamanında onların imamı olan Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Süreyc⁷⁹⁰ bunu iki farklı hâl kabul ederek, iki rivayet arasını şu şekilde uzlaştırmıştır: "Onu takdir edin" buyruğunun anlamı, 'onu hareketlerine göre takdir edin' demektir. Bu, Allah'ın bu ilimlerle seçkin kıldığı kimselere karşı yönelttiği bir hitaptır. "Sayıyı tamamlayın" buyruğu ise genel olarak bütün insanlara bir hitaptır.⁷⁹¹

Görüldüğü üzere benim bu görüşüm, neredeyse İbn Süreyc'in görüşüne benzemektedir. Yalnız o, bunu, 'havanın bulutlu olması' sebebiyle 'ayı görenlerin olmadığı zamana' özgü kılarken; 'hesap' ile amel etme hükmünü de kendi zamanında bunu bilenlerin sayısının azlığı, onların sözlerine ve hesaplarına güvenilmemesi, bazı yerlerde ayın görüldüğü sabit olduğunda bu haberlerin diğer bölgelere geç ulaşması gibi illetlere binaen az sayıdaki kimseye özgü kılmıştır.

Benim görüşüm ise, hassas ve kendisine güvenilir olan, hesabı alıp onunla amel etmenin genel olması ve bu günlerde haberlerin herkese çabukça ulaşip yayılmasının kolaylığı sebebiyle bunun bütün insanlar için 'genel' olduğuna hükmetmektir. *Gözle görmeye güvenmek* ise kendilerine haberlerin ulaşmadığı, astronomi, güneş ve ayın hareketleri hakkında kendisine güvenilen ilim sahibi bulamayan az sayıdaki nadir bir topluluk için geçerli kalmaktadır.

⁷⁹⁰ "Süreyc", sin harfiyle ötreli ve sonu ise cim'dir). Basılan kitapların çoğunda hatalı olarak "Şurayh" şeklinde (şın ve ha) ile yazılır. Bu, yanlışlıkla harf değiştirmektir. Bu Ebu'l-Abbâs, 306/918'de vefat etmiştir. "*Sünen*" sahibi Ebu Dâvud'un öğrencisidir. Ebu İshâk eş-Şîrâzî, "*Tabakâtu'l-Fukaha*" (s. 89) da onun hakkında şöyle der: "Şâfiîlerin büyüklerinden, Müslümanların imamlarındandı. Şafîilerin hepsinden, hatta el-Müzenî'den de üstün sayılıyordu. Hatîb'in, "*Târîhu Bağdâd*", (IV, 278-290) adlı kitabında ve İbnü's-Subkî'nin, "*Tabakâtu's-Şâfiyye*" (II, 67-96) kitabında onun hakkında iyi bir hal tercümesi vardır. Bazıları onu üçüncü yüzyılın müceddidi saymıştır.

⁷⁹¹ Kadı Ebu Bekir İbnu'l-Arabî'nin, Tirmizî üzerine yazdığı şerh (III, 207-208); (Zeynuddîn el-İrâkî ile oğlunun) "*Tarhu't-Tesrib*"i (IV, 111-113) ve İbn Hacer'in "*Fethu'l-Bârî*" (IV, 104).

Bu görüşümün: görüşlerin en doğrusu, sağlam fıkha ve bu konuda gelen hadisleri doğru bir şekilde anlamaya en yakını olduğu kanaatindedim.⁷⁹²

Bunlar, Allâme Ahmed Şâkir'in yarım asırdan daha fazla bir zaman önce yazmış olduğu görüşleridir (Zilhicce 1357/Ocak 1939).

Astronomi ilmi, o vakitte insanın uzayda savaşması, aya çıkması gibi bugün güç yetirebildiği ilerlemelere ulaşabilmiş değildi. Bu ilim ise asrımızda en ince detaylarına kadar en son mertebeye ulaştı. Öyle ki, bu ilimdeki hata olasılığı saniyede yüz binde bir oranındadır.

Şeyh A. Şâkir, her şeyden önce bir hadisçi ve önemli bir şahsiyet olduğu halde bunları yazmıştır. Allah ona rahmet eylesin. Yaşamını, hadise hizmet etmek ve nebevî sünnete yardım etmek için yaşadı. O, samimi bir selefî olup nasslara uyan birisidir, bid'at çıkarıcı bir kimse değildir. Fakat o, selefiliği, bizden öncekilerin (selefin) dediklerini aynen almak şeklinde algılamadı. Aksine onun anladığı gerçek selefilik; onların metoduyla metodlanmamız, onların içtihat ruhunu özümsememiz, onlar kendi zamanlarında nasıl içtihat etmişlerse bizim de kendi zamanımızda içtihat edip bizim karşılaştığımız olayları onların akıllarıyla değil, kendi akıllarımızla çözümlememiz ve sadece şeriatın kesin hükümlerine, muhkem nassları ile tümel maksatlarına bağlı kalmamızdır.

Hal böyleyken bu sene (1409/1989) Ramazan ayında faziletli üstaplardan birisinin⁷⁹³ uzunca bir makalesini okudum. Bu kişi, "Bizler okuma-yazma bilmeyen bir topluluğuz. Yazı yazmaz ve hesap yapmayız" şeklindeki 'sahih' nebevî hadisin, hesabı ret ettiğini ve ümmetin yanında ona itibar edilmemesini içerdiğine işaret etti.

Eğer onun bu söylediği doğru kabul edilse o zaman hadis: yazı yazmanın da kötü bir şey kabul edildiğine ve ona da itibar edilmemesine delâlet ederdi. Çünkü hadis, ümmetin "okuma-yazma bilmemesi"ne

⁷⁹² *Evâilu's-Şuhûri'l-Arabîyye*" risalesi, s. 7-17 (Mektebetu İbn Teymiyye neşri).

⁷⁹³ O kişi, Suudi Arabistan "Yüksek Yargı Konseyi" başkanı olan Şeyh Sâlih b. Muhammed el-Lahîdân'dır. Makalesi, Suudi Arabistan'daki günlük gazetelerden "*el-Ukâz*" ve diğerlerinde 21 Ramazan 1409 tarihinde yayınlamıştır.

delalet eden iki hususu içermektedir. Bunlar da 'Yazı yazma' ve 'hesap-lama'dır.

Hâlbuki ne eskilerden ve ne de yenilerden hiçbir kimse, yazının kötü bir şey olduğunu ve ümmetin ondan yüz çevirmesi gereken bir şey olduğunu söylemiştir. Aksine Kur'an, sünnet ve icma'nın delalet ettiği üzere yazı, istenilen bir durumdur. Bilindiği üzere, Nebî (s.a.v)'in hayatında ve Bedir esirleri hakkındaki uygulamasında, yazıyı yaymaya ilk başlayan bizzat O'dur.

Bu bağlamda söylenen sözlerden birisi de şudur: "Resûlullah (s.a.v), bize hesapla amel etmeyi meşru kılmadı ve ona itibar etmeyi bize emretmedi. Ayların tespiti hususunda bize ancak gözle görmeye (rü'yete) itibar etmeyi ve onunla amel etmeyi emretti."

Bu sözlerde şu iki şeyden dolayı hata ve safsata vardır.

1. Ümmetin; yazmayan ve hesap bilmeyen ümmî olduğu bir dönemde Resûlullah (s.a.v)'in hesapla saymayı emretmesi mâkul olmaz. Bundan dolayı Nebî (s.a.v), onlara, zaman ve mekân bakımından uygun olan ve insanların çoğunun o asırda güç yetirebildikleri bir vesileyi meşru kıldı ki, o da gözle görmedir (rü'yettir). Fakat daha dakik, daha sağlam ve hata ile vehimden daha uzak bir vesile bulunursa sünnette buna itibar etmeye bir engel yoktur.

2. Sünnet, havanın bulutlu olması halinde bi'l-fîil hesaba itibar edilmesine işaret etmiştir. Bu da, Buhârî'nin "*el-Câmiu's-Sahîh*"inde 'Kitabu's-Savm'de Mâlik'in, Nâfi'den, onun Abdullah b. Ömer (r.a.)'dan, onun Resûlullah (s.a.v)'den oluşan "altın silsile"⁷⁹⁴ ile rivayet ettiği şu hadistir: "Resûlullah (s.a.v), Ramazan'dan bahsedip şöyle buyurdu: 'Hilâli görünceye kadar oruç tutmayın, yine onu görünceye kadar oruca son vermeyin. Eğer hava size kapalı olursa o zaman onu takdir⁷⁹⁵ edin.'⁷⁹⁶

⁷⁹⁴ Bazı hadisçiler, Mâlik-Nâfi'-Abdullah b. Ömer şeklinde gelen hadis senedini en 'sahih' isnad kabul ederek ona bu özel ismi vermişlerdir. Tamamen özel bir ifadedir.

⁷⁹⁵ (Hadisin Arapça metninde geçen) "kadera" (yakduru veya yakdiru) kelimesi "kaddera" (takdir etti) manasındadır. Nitekim Yüce Allah'ın: "Biz (bunu) takdir ettik (kadera). Biz ne güzel takdir edenleriz! (kâdirûn)" (el-Mürselât, 77/23) ayetinde geçen "kadera" kelimesi de "kaddera" anlamındadır.

İşte hadiste emredilen "onun miktarı" veya "onun takdir edilmesi"dir. Bunun içerisine, hesabı iyi bilen ve onu herkesin doğruluğundan huzur bulacağı bir dereceye ulaştırabilen kimseler için, hesaba itibar edilmesi de girer. Hesaba itibar edilmesi durumu, asrımızda kesin bilgiler mertebesine çıkmıştır. Nitekim bu, asrın ilimlerini bilme hakkında ve Rabbinin kendisine bilmediklerini öğrettiği insanın bu ilimlerde ne kadar ilerlediği hususunda en az bilgisi olan herkes tarafından dahi bilinip kabul gören bir konudur.

Her yıl, orucun ve Ramazan bayramının başlangıcında ortaya çıkan ve çeşitli İslâm beldeleri arasında üç günlük fark açılmasına kadar varan yaygın ihtilafı azaltmak üzere, senelerden beri¹-en azından- hilâlin görüldüğünü değilse de hiç olmazsa görülmediğini ispatta olsun insanları kesin astronomi hesabını alıp onunla amel etmeye çağırdım. Hilâlin gözle görülemeyeceğini tespit hususunda hesabı dikkate almanın manası ise, asrımızdaki fıkıhçıların çoğunun görüşüne uygun olarak, hilâlin gözle görme (rü'yet) ile ispatına devam etmemiz, fakat hesap, hilâlin görünme imkânını olumsuz kılar da, "Bu durum, mümkün değildir: çünkü hilâl, İslâm dünyasının hiçbir yerinde asla doğmamıştır" derse, o zaman hiçbir halde şahitlerin şahitliklerinin kabul edilmemesi gerekir. Çünkü kesin matematiksel bilginin ortaya koyduğu gerçek, onları yalanlamaktadır. Hatta bu durumda, insanlardan, hilâli gözetlemeleri de asla istenmez. Şer'i mahkemeler, fetva veya diyanet işleri daireleri, hilâfin görüldüğünü iddia etmek suretiyle şahitlik yapmak isteyenlere kapılarını bile açmaz.

Bu, benim, çeşitli fetvalar, dersler, konferanslar ve programlarda söyleyip durduğum ve varmış olduğum kanaatimdir. Daha sonra ise Allah'ın dilemesiyle bu görüşün, büyük Şafî fakihlerinden birisi tarafından detaylı bir şekilde açıklandığını tespit ettim. Bu fakih de, içtihat mertebesine ulaştığı söylenen İmam Takıyuddin es-Subkî (ö. 756/1355)'dir.

Nitekim Subkî "*Fetvalarında*" hesabın gözle görme imkânını olumsuz kılması durumunda, hâkimin, şahitlerin şahitliğini reddetmesi

⁷⁹⁶ Buhârî, Savm 11

gerektiğini zikretmiş ve şöyle demiştir: "Çünkü hesap, kesindir, şahitlik ve haber ise zannidir. Zanni olan bir şeyin, kesin olan bir delilin önüne geçmesi şöyle dursun, onunla çelişkili olduğu dahi söylenemez. (Çünkü bu iki şey birbirine denk değildir ki çelişsin.)"

Yine Subkî, hangi dâva olursa olsun, hâkimin, yanındaki şahidin şahitliğine bakması gerektiğini, eğer his veya dış görüntünün bu şahitliği yalanladığını anlarsa, o zaman onu reddedip ona itibar etmemesinin onun yetkisi dâhilinde olduğunu zikretmiş ve şöyle demiştir: "Delilin kabul edilme şartı ise, şahitlik yaptığı hususun his, akıl ve şeriat açısından mümkün olmasıdır. Kesin olan hesabın delâleti, gözle görmenin imkânsızlığını kesin bir şekilde ortaya koyunca, şahitlik yapılan şeyin imkânsız oluşundan dolayı şer'an görüldüğünü söylemek de imkânsız olur. Şeriat ise imkânsız olan hükümler getirmez."⁷⁹⁷

Bu durumda şahitlerin şahitliği ise onların vehimli, hatalı ve yalan söylemiş olabileceğine hamledilir. (Böylece onların şahitliği kabul edilmez.)

Eğer, Subkî asrımıza kadar yaşayıp da astronomi veya insanların 'kozmozğrafya' diye adlandırdıkları ilimlerin bu kadar ilerlemesini görseydi, işaret ettiğimiz bu hususlar karşısında tavrı nasıl olurdu acaba?!

Yine Şeyh Ahmed Şâkir de, araştırmasında, zamanında meşhur bir Ezher Şeyhi olan büyük Üstad Şeyh Muhammed Mustafa el-Merâğî (ö. 1365/1945)'nin, "Yüksek Şer'î Mahkeme" başkanı iken, hesabın, hilâlin görünme imkânını olumsuz kılması halinde şahitlerin şahitliğinin reddedilmesi şeklindeki Subkî'nin görüşüne yakın bir görüşü benimsediğinden bahsetmektedir. Şeyh A. Şâkir konuyla ilgili olarak şöyle der:

"Ben ve kardeşlerimin bazıları, büyük üstad M. Mustafa el-Merâğî'nin bu görüşüne muhalefet eden kimselerden idik. Ama şimdi ben, onun bu görüşünün doğru olduğunu açıkça söylüyorum ve bu görüşe, hesabı bilmesi zor olan kimseler hariç hilâllerin her hâlükârda hesapla tespit edilmesinin vacip olduğunu ilâve ediyorum."⁷⁹⁸

⁷⁹⁷ Subkî. el-Fetâvâ. I. 219. 220 (Mektebetu'l-Kudüs neşri. Kahire).

⁷⁹⁸ Ahmed Şâkir. Evâilü's-Şuhûri'l-Arabiyye. s. 15. Burada şunu da söylemek istiyorum: Asrımızda bu görüşü benimseyenlerden birisi de: büyük fakih üstad

şeyh Mustafa ez-Zerkâ'dır. Her ne kadar diğer üyelerden istenilen çoğunluğu oluşturacak kadar kendisine yardım eden bulamamışsa da, benimsediği bu görüşü "**İslâmi Fıkıh Kurumu**"nda ilan etmiş ve savunmuştur. (Karadâvî)

Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: İrfan Yücel, "Hilal" maddesi, DİA, XVIII, 1-11; Hayreddin Karaman, İslam'ın Işığında Günün Meseleleri, I, 127-152

6. Hadisi Anlamada Hakikat İle Mecazın Ayırt Edilmesi

Arapça, içerisinde bol miktarda mecaz bulunan bir dildir. *Mecaz* ise belagat ilimlerinde de belirtildiği gibi, *hakikate* göre daha belirgindir. Resûlüllah (s.a.v) de. "dad" harfini konuşan Arapların lisanı en belirgin olanıdır. O'nun sözü, Allah'tan inen vahiyden mülahemdir. Dolayısıyla da O'nun birçok hadislerinde, maksadı en güzel bir şekilde ifade eden mecazların bulunmasında garipsenecek bir durum yoktur.

Burada "mecaz" ile kast olunan, Lügavî ve akfî mecazı, istiareyi,⁷⁹⁹ kinayeyi,⁸⁰⁰ temsilî istiareyi ve lafız veya cümleyle onu, "aslına uygun olan delâleti"nden dışarı çıkaran her şeyi içermektedir.

Bir sözdeki *mecaz*: ister sözlü olsun ya da ister halde mevcut (hâlî) olsun, onun mecaz olduğuna delâlet eden karineler vasıtasıyla bilinir.

İşte hayvanlara, kuşlara, cansızlara ve çeşitli kavramlara nispet edilen söz ve konuşmalar bu meselenin içerisinde yer alır.

⁷⁹⁹ İstiâre: Bir kelimenin mânasını muvakkaten başka mânada kullanmak veya herhangi bir varlığa, ya da mefhuma asıl adını değil de benzediği başka bir varlığın adını verme sanatına istiare denir. Cesur ve kuvvetli bir insana "arслан, kurnaz bir kimseye "tilki" demekle istiare yapmış oluruz.

⁸⁰⁰ Kinâye: Dolayısı ile dokunaklı söz. Maksadı dolayısı ile anlatan söz. Üstü örtülü dokunaklı söz. Açıktan olmayıp hakiki mânâyı başka şekilde ifade ederek dokunaklı konuşmak.

Şu sözlerde olduğu gibi: "Yağa, 'Nereye gidiyorsun' denildi. O da, 'Eğrilikleri doğrultmaya. Yani zayıflıktan ortaya çıkan bedendeki ayıpları kapatmaya' dedi."

Kereste, çiviye, "Beni niçin yarıyorsun?" dedi. O da, "Beni çakana sor" dedi.

Bu sözlerin hepsi, tasvir ve temsil habındandır. Dolayısıyla da bu, haberlerdeki yalandan sayılmaz. İmam Râğıb el-İsfahânî (ö. 502/1108), "*ez-Zerîa ila Mekârimi's-Şerîa*" adlı değerli kitabında konuyla ilgili olarak şöyle der:

"Şunu bil ki; bir söz, haber vermek kastıyla değil de ibret alınması için örnek olarak söylenirse, bu, hakikat karşısında yalan değildir. Bu sebeptendir ki yalandan sakınan kimseler, bunları konuşmaktan kaçınmazlar. Buna arslan, kurt ve tilkinin ortaklaşa yapmış oldukları meşhur av kıssası örnek olarak verilebilir: Onlar bir avda bir eşek, bir ceylan ve bir tavşan avlarlar. Arslan, kurda, 'Paylaşır!' der. O da, 'Zaten paylaşılmıştır. Eşek senin, ceylan benim, tavşan da tilkinindir' diye cevap verir. Bunun üzerine arslan, ona bir çarpar ve onu kanlar içerisinde yere serer. Sonra tilkiye, 'Sen paylaşır' der. O da, 'Zaten pay edilmiştir. Eşek kahvaltınız için, ceylan öğle yemeğiniz için, tavşan da akşam yemeğiniz içindir' der. Bunun üzerine arslan, 'Bu paylaştırmayı sana kim öğretti?' diye sorar. Tilki, 'Kurdun kana bulanmış postu' diye cevap verir."

el-İsfahânî devamla der ki: "Yüce Allah'ın "İşte bu kardeşim. Onun doksan dokuz koyunu var, benimse bir koyunum var"⁸⁰¹ şeklindeki sözü de, böyle bir duruma hamledilir."

Yine Yüce Allah'ın "Doğrusu Biz, sorumluluğu göklere, yere, dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup titremişlerdir. Pek zâlim ve çok cahil olan insan ise onu yüklenmiştir"⁸⁰² şeklindeki sözü hakkında tefsircilerin çoğunun söylediği şey de bunun gibidir.

⁸⁰¹ Sâd. 38/23

⁸⁰² el-Ahzâb. 33/72

Sözün bazı durumlarda *mecaza* hamledilmesi kaçınılmaz olur. Aksi takdirde ayak kayar ve insan hataya düşer.

- Resûlüllah (s.a.v), müminlerin anneleri olan hanımlarına, 'Bana en çabuk kavuşacak olanınız, kolu en uzun olanınızdır' buyurduğunda, onlar bunu gerçek olarak anlaşılan kol uzunluğuna hamlettiler. Nitekim Âişe (r.anhâ), 'Allah onlardan razı olsun. bunu duyar duymaz hangisinin kolu uzun olduğunu ölçmeye koyuldular' demektedir.

Hatta bazı hadislerde onların, hangisinin kolunun uzun olduğunu ölçmek için bir kamyş parçası alıp ölçtükleri geçmektedir! Oysa Resûlüllah (s.a.v) bunu kastetmemiştir. Nebî (s.a.v), bununla, ancak hayırda ve iyilik yapmadaki kol uzunluğunu kastetmiştir.

Vakıanın doğruladığı da budur. Ona vefatından sonra hanımlarından ilk önce kavuşan Zeynep binti Cahş (r.anhâ) oldu. Çünkü o, çok hünerli bir kadındı; eliyle çeşitli işler yapar ve kazancını sadaka olarak dağıtırdı.⁸⁰³

- Bu durum, sünnette meydana geldiği gibi, Kur'an'da da meydana gelmiştir. Nitekim Yüce Allah'ın oruç hakkındaki "Artık (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza) yaklaşabilirsiniz. Allah'ın sizin için takdir ettiğini dileyin. Tan yerinde, beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın"⁸⁰⁴ âyetini anlamada Adıyy b. Hâtim bu tür bir hataya düşmüştür.

Buhârî, Adıyy b. Hâtim (r.a.)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "...Beyaz iplik, siyah iplikten sizce ayırt edilinceye kadar yiyin, için..." (el-Bakara, 2/187) âyeti inince, biri siyah ve diğeri beyaz olmak üzere iki parça ip alıp yastığının altına koydum. İkisine hakmaya başladım. Beyazı siyahtan ayırt edince yiyip-içmeyi bırakıp oruca başladım. Sabahleyin Resûlüllah (s.a.v)'ın yanına varıp ona (geceleyin) yaptığım şeyi

⁸⁰³ Müslim, Fezailu's-Sahâbe 17 (2453): Buhârî, Zekât 11'de bu hadisi rivayet etmiştir. Yalnız Buhârî'de kolu en uzun ve en önce kavuşacak olanın Sevde (r.anhâ) olduğu ile ilgili bir yanlışlık meydana gelmiştir. Bu ise bazı râvilerden kaynaklanan ve İbnu'l-Cevzî'nin şiddetle eleştirdiği bir hatadır. Bkz. Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, II, 213 (Risale baskısı, Beyrut).

⁸⁰⁴ el-Bakara, 2/187

haber verdim. Nebî (s.a.v), 'O halde yastığın bir hayli geniş! Bu, ancak gecenin siyahlığından ve gündüzün beyazlığının ayrılmasıdır' buyurdu."⁸⁰⁵

"O halde yastığın bir hayli geniş" ifadesinin anlamı; âyetten kastedilen siyah ve beyaz iplikleri onun yastığının altına koyması, bunun batı ile doğu genişliğinde olmasını gerektirir. Çünkü bunlarla, gündüzün beyazlığı ile gecenin siyahlığı kastedilmiştir!⁸⁰⁶

- Herkes tarafından bilinen şu kudsi hadisteki Yüce Allah'ın sözü de bunun gibidir: "Eğer kulum bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir dirsek boyu yaklaşıyorum. Eğer o bana bir dirsek boyu yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. Eğer kulum bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak gelirim."⁸⁰⁷

Mutezile, bu tür bir metni rivayet etmeleri ve bunu Allah'a nispet etmeleri sebebiyle Ehl-i Hadise sataşmıştır. Çünkü bu metin; Allah'ın, maddî yakınlık, yürüme ve koşma gibi hususlarda yaratıklara benzediği yanlılığına sebep olmaktadır ki, bu durum O'nun ulûhiyyetinin kemâline uygun düşmez.

Daha sonra İmam İbn Kuteybe (ö. 276/889) "*Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis*" adlı kitabında onlara şöyle cevap vermiştir: "Bu, bir temsil ve teşbihtir. Allah bununla ancak şunu kastetmiştir: Kim bana hızlı bir şekilde itaat ederek gelirse, ben de ona sevap vermekte ondan daha hızlı davranırım. İşte yürüme ve koşmayı da bundan kinâyeye etmiştir.

Nitekim Yüce Allah'ın, "Âyetlerimiz hakkında (onları etkisiz bırakmak için) birbirlerini âciz bırakırcasına yarışanlara (sa'y edenlere) gelince, işte onlar, cehennem dostlarıdır"⁸⁰⁸ şeklindeki âyeti de böyledir.

Buradaki "sa'y", hızlı yürümek demektir. Bununla, onların devamlı surette yürüyüp durdukları kastedilmemektedir. Bununla ancak, onların niyetleri ve amelleriyle hızlı oldukları kastedilmektedir. Yine de Allah

⁸⁰⁵ Buhârî, Savm 16, Tefsiru Sure-i Bakara 28; Müslim, Sıyam 33 (1090)

⁸⁰⁶ İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, I, 221

⁸⁰⁷ Buhârî, Tevhîd 15, 35, 50; Müslim, Tevbe 1 (2675), Zikr 2 (2675)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (1721, 1746)

⁸⁰⁸ el-Hacc, 22/51

daha iyisini bilir.”⁸⁰⁹

Yine bazı hadisler, özellikle çağdaş bir kültür içerisinde yetişenler açısından problem oluşturmaktadır. Bu da, kelimelerin aslî delâletleriyle ifade ettikleri anlamların *hakikat* anlamına hamledildiğinde ortaya çıkmaktadır. Fakat *mecazi* anlama hamledildiğinde ise problem çözülmekte ve kastedilen anlamın gerçek yüzü açığa çıkmaktadır.

Bu sebeptendir ki Buhârî ve Müslim’in, Ebu Hüreyre (r.a.) yoluyla Nebî (s.a.v)’den rivayet ettiği şu hadisi örnek olarak ele alalım: “Cehennem, Rabbine, ‘Ey Rabbim! Bir kısmım, bir kısmımı yedi’ diye şikâyette bulundu. Bunun üzerine Allah, cehenneme; bir nefes kış ayında ve bir nefes de yaz ayında olmak üzere iki defa nefes almasına izin verdi. Duyduğunuz sıcaklığın en şiddetlisi ile soğğun en şiddetlisi işte budur”.⁸¹⁰

Oysa asrımızdaki okul öğrencileri, coğrafya dersinde mevsimlerin değişme sebeplerini, yaz ile kışın ve sıcak ile soğğun ortaya çıkış sebeplerini öğreniyorlar. Ki bu durum, tabiat kanunlarına ve bu alanda öğrenim gören kimselerin bildiği sebeplere dayanmaktadır.

Nitekim herkes tarafından bilinmekte ve görülmekte olduğu üzere; yerkürenin bir kısmı, kışın şiddetli soğuk olurken, diğer kısmı ise çok fazla sıcak olmaktadır. Ben 1988 yazında Avustralya’yı ziyaret etmişim. Orada kış ve çok şiddetli bir soğukla karşılaştım. 1989 kışında ise Güney Amerika’yı ziyaret etmişim. Orada da sıcak bir yazla karşılaştım.

Buna göre hadisin *mecaza*; şiddetli sıcaklığı cehennem nefeslerinden bir nefes ve şiddetli soğğu da nefeslerinden başka bir nefes olarak tasvir eden bir *edebî tasvire* hamledilmesi gerekir. O halde cehennem çok şiddetli soğuk ve çok şiddetli sıcak gibi çeşitli azap türlerini içermektedir.

Buhârî ile Müslim’in “*Sahîh*”lerinde Ebu Hüreyre (r.a.)’ın Resûlullah (s.a.v)’den rivayet ettiği şu hadis de bu anlattıklarımıza bir örnek teşkil etmektedir: “Doğrusu Allah, mahlûkâtı yarattı. Bu yaratmayı

⁸⁰⁹ İbn Kuteybe, Te’vîlu Muhtelifi’l-Hadîs, s. 224 (Dâru’l-Ceyl baskısı, Beyrut).

⁸¹⁰ Buhârî, Mevâkîtu’s-Salât 9, Bed’u’l-Halk 10; Müslim, Mesacid 180 (615), 185 (617)’de Ebu Hüreyre (r.a.)’tan. Bkz. M. Fuad Abdulbâkî, el-Lü’lûü ve’l-Mercân fîmâ ittefeka aleyhi’ş-Şeyhayn, (359).

tamamladığında akrabalık ayağa kalkıp, 'Bu, akrabalık bağıını koparan-
dan Sana sığınanın duruşudur' dedi. Allah, 'Seninle bağıını devam etti-
renle Benim de bağıını sürdürmem ve ilişkilerini koparanla benim de
bağıını koparmamdan razı olmaz mısın?' buyurdu. O da, 'Evet, (razı
olurum) ey Rabbim!' dedi. Allah, 'İşte bu sana verilmiştir' buyurdu.

Resûlüllah (s.a.v), "Eğer isterseniz '**Demek siz iş başına gelecek olursanız yeryüzünde (bozgunculuk çıkaracaksınız ve) akrabalık bağlarınızı koparacaksınız öyle mi?**'⁸¹¹ âyetini okuyunuz" buyurdu.⁸¹²

Acaba burada "rahm" in yani akrabalığın sözü hakikî midir, yoksa mecazî midir? Hadis şarihleri bu konuda ihtilaf etmişlerdir.

Fakat Kadı İyâz (ö. 544/1149), bu hadisi mecaza hamletmiş, onun darb-ı mesel habından olduğunu söylemiştir.

Yine İbn Ebi Cemre (ö. 699/1300[?]) de, "**Şerhu Muhtasari'l-Buhârî**"de⁸¹³ 'akrabalık bağlarını devam ettirene Yüce Allah'ın da bağ kurmasını' açıklama mahiyetinde şöyle der: "Burada 'Allah'ın vaslı (bağı) devam ettirmesi', O'nun ihsanının büyüklüğünden bir kinâyedir. Burada, Allah, sadece insanların anlayacağı şekilde konuşmuştur. Sevgi-
linin, sevenine verebileceği en büyük şey; bağı devam ettirmek ve ona yakın olmak, istediğini yerine getirmek, onun hoşlanacağı şeylerde ona yardımcı olmak, bunlar olunca ve bunların hakikî anlamı Yüce Allah hakkında imkânsız olunca; bunun, O'nun kuluna olan büyük ihsanından bir kinâye olduğu anlaşılır. 'Bağların koparılması' hakkında da söylenile-
bilecek şey böyledir. Bu da, ihsanını kesmesinden bir kinayedir."

⁸¹¹ Muhammed, 47/22

⁸¹² Buhârî, Tefsiru Sure-i Muhammed I, Edeb 13, Tevhid 35; Müslim, Birr 16 (2554).
Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân (1655)

⁸¹³ Müellif, Buhârî'nin "**es-Sahîh**"inden kolayca ezberlenebilecek 300 hadisin senedlerini hazfetmek suretiyle "**Cem'u'n-Nihâye fî Bed'i'l-Hayri ve'l-Gâye (Muhtasaru İbn Ebi Cemre)**" adıyla meydana getirdiği eserini, "**Behcetü'n-Nüfûs ve tehallihâ bi-ma'rifeti mâ lehâ ve mâ aleyhâ**" adıyla şerh etmiş olup eser ve şerhi İskenderiye (1864), Kahire (1286, taşbaskı 1302, 1321, 1327, 1349) ve Bulak'ta (1314) bastılmış; daha sonra İsmail es-Sâvî, Abdulkadîr et-Tûnisî ve Abdussamed el-Hüseynî tarafından dört cilt halinde yine Kahire'de (1348, 1355) yayımlanmıştır. Uchûrî ve bazı âlimler bu eser üzerine şerh yazmışlardır. Bkz. Ali Yardım, "İbn Ebu Cemre", DİA, XIX, 426-427

Kurtubî (ö. 671/1273) de şöyle der: "Akrabalığa nispet edilen bu sözün mecaz veya hakikat üzere, isterse takdir ve temsil cihetiyle denildiğini söyleyelim, sonuç itibariyle sanki mâna, 'Eğer akrabalık akledebilen, konuşabilen bir varlık olsaydı, mutlaka şöyle derdi' şeklindedir. Bunun bir benzeri de, Yüce Allah'ın, "Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, onun mutlaka boyun eğdiğini görürdün..."⁸¹⁴ şeklindeki âyetidir. Bu âyetin sonunda, "Bu örnekleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz" ifadesi yer almaktadır."

O halde "bağın devam ettirilmesi" ile kast olunan şey; sıla-i rahim emrinin çok önemli olduğu, Yüce Allah'ın onu kendisiyle komşu olmak isteyen kimseyi kendisine komşu edip himayesine aldığı kimsenin mertebesinde gördüğünü, böyle olunca da Allah'ın komşusunun yardımsız ve terk edilmiş olamayacağını haber vermektedir. Nitekim Nebî (s.a.v) bir başka hadisinde konuyla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: "Kim sabah namazını cemaatle kılsa o kimse Allah'ın güvencesi altındadır. Allah, korumasının terk olunmasına karşılık sizden hiçbir şey istemez. Allah, güvencesini terk eden kimseye yetişip onu cehennem ateşi içine yüz üstü atar" (Müslim).⁸¹⁵

Hadisin *mecaza* hamliyle yapılan bu çeşit bir yorumun, hiçbir şekilde dini sıkıntıya sokmayacağına inanıyorum. Tabii ki bunun için; yapılan yorumun körü körüne ve zorlama bir yorum değil de kabul edilebilecek bir şekilde olması ve orada yorumu ve hakikatten mecaza çıkmayı gerektirecek bir durumun olması gereklidir. Yine bu anlamda, açıkça akıl ve şeriatın 'sahih' bir emri veya ilmin kesin verileri ya da pekiştirdiği şeyler açısından bir engelin bulunması da, hakikî manayı istemeye engel olur.

Burada hakikî bir engelin bulunup bulunmayacağı hususunda ihtilaf çıkabilir.

Çünkü bir insan veya bir gruba göre aklen imkânsız kabul edilen bir şeyi diğerleri mümkün görebilir. İşte bu, iyice tetkik edilmesi gereken bir husustur.

⁸¹⁴ el-Haşr, 59/21

⁸¹⁵ Müslim, Mesacid 261-262 (657). Ayrıca bkz: Tirmizî, Salat (222); İbn Hibbân, es-Sahîh, (1743); Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, I, 464

Aklî, şer'î, ilmî veya pratik hayattan herhangi bir engelin bulunmasıyla bir sözün hakikatte hamlinin terk edilmesi gibi, caiz olmayan veya zorlama şeklindeki bir yorum da kabul edilemez.

Burada, mecaza sığınmanın terki, "İslâm'da nakledilen 'sahih naslar' (sahih menkul) ile 'aklen uygun görülen açık gerçekler' (sarih akıl) arasında çelişki yoktur" diye öğreten akılcı insanlar için bir fitne kapısı olabilir.

- Şimdi de Buhârî ile Müslim'in, Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan rivayet ettiği şu hadisi okuyalım: "Resûlüllah (s.a.v) buyurdu ki: Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme varınca, ölüm getirilip cennet ile cehennem arasına konulur ve sonra da kesilir! Sonra bir çağırıcı, 'Ey cennetlikler artık (sizin için) ölüm yok; Ey cehennemlikler artık (sizin için de) ölüm yok' diye seslenir. Bunun üzerine cennetliklerin sevinci daha da artar. Cehennemliklerin ise hüznü daha da çoğalır."⁸¹⁶

Yine Buhârî ile Müslim'in ve başkalarının Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan rivayet ettiği hadiste, "Ölüm, alacalı bir koç şeklinde getirilir..."⁸¹⁷ ifadesi yer almaktadır.

Acaba bu hadisten ne anlaşılır? Ölüm nasıl kesilir? Veya ölüm nasıl ölü?

Nitekim Kadı Ebu Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) bu hadis üzerinde durup şöyle demiştir: "Bu hadis, aklın açık gerçeklerine ters düştüğü için karışıklığa yol açmıştır. Çünkü ölüm, bir arazdır. Araz⁸¹⁸ ise cisme dönüşmez. O halde ölüm, nasıl kurban edilsin?"

İbnu'l-Arabî devamla der ki: Bundan dolayı bir topluluk, bu hadisin 'sahih' olduğunu inkâr edip onu reddetmiştir.

Bir topluluk ise bu hadisi yorumlayarak bunun bir temsil olduğunu ve ortada gerçek bir kesme işi olmadığını söylemiştir.

⁸¹⁶ Buhârî, Rikâk 51, 50; Müslim, Cennet 43 (2850). Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân (1812)

⁸¹⁷ Buhârî, Tefsiru Sure-i Meryem 1; Müslim, Cennet 40 (2849). Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân (1811)

⁸¹⁸ Araz: Sözlükte, başka bir nesne ile var olan, kendi başına var olmayan "devamlı olmayan şey" anlamına gelmektedir. Terim anlamı ise başkasına yani cevher ve cisme bağlı olarak varlığını gösterebilen ve devamlı olmayan şeydir.

Başka bir topluluk ise şöyle demiştir: "Bilakis kesme işi, hakikat üzeredir. Kesilen de ölüm işini üstlenen ölüm meleğidir. Bu ölüm meleği, onların her birinin ruhunu alma işini üstlendiği için, onların hepsi onu tanır."

Hâfız İbn Hacer (ö. 852/1447) de "*Fethu'l-Bârî*"de der ki: "Son devir âlimlerinden bazıları bu görüşü benimsediler."

Daha sonra İbn Hacer, Mâzirî'nin şu sözünü nakletmiştir: "Bize göre, ölüm, arazlardan bir arazdır. Mutezile'ye göre ise o, bir mâna değildir. O halde iki mezhebe göre de ölümün koç veya herhangi bir cisme dönüşmesi doğru olmaz. Öyleyse bununla kastedilen şey, temsil ve teşbihtir."

Daha sonra da İbn Hacer şöyle der: "Fakat Allah, bu cismi önce yaratıp sonra kesebilir ve bunu cennetlikler için artık ölümün gelmeyeceğine dair bir örnek kılabilir."

Kurtubî (ö. 671/1273) de "*et-Tezkire*" adlı kitabında buna benzer şeyler söylemiştir.

İşte hütün bu yorumlar; İbnu'l-Arabî'nin de dediği gibi, bir sözü, aklın açık gerçeklerine ters düşen lügatteki hakikat manasına hamletmekten bir kaçıştır.

Hadisi bu şekilde mecaza hamletmek, hadisi inkâr edip reddetmekten daha iyidir. Nitekim bu hadis, birçok sahabeden, çeşitli 'sahih' isnâdlarla sabit olmuştur. O halde hadisi bu şekilde yorumlama imkânı varken reddetmek pervasızlık olur.

Bununla birlikte Hâfız İbn Hacer, kim olduğunu belirtmediği bir âlimin şöyle dediğini de nakletmiştir: "Allah'ın cisimlerinden arazlar yaratıp sonra da onlara madde vermesinde bir engel de yoktur. Müslim'in "*Sahîh*"inde geçen, "Bakara ve Âl-i İmran sureleri (âhirette) sanki iki bulut gibi gelirler"⁸¹⁹ hadisi ve benzeri hadislerde olduğu gibi."⁸²⁰

⁸¹⁹ Müslim', Salatu'l-Musafirin 252 (804)'de Ebu Ümâme el-Bâhilî (r.a.)'tan, Salatu'l-Musafirin 253 (805)'de Nevvâs b. Sem'ân (r.a.)'tan.

⁸²⁰ Bu görüşler hakkında bkz: İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, XI, 421 (Dâru'l-Fikir baskısı)

Allâme Şeyh Ahmed Muhammed Şâkir (ö. 1378/1958) de, Ahmed b. Hanbel'in "*el-Müsned*"e yapmış olduğu tahririnde bu görüşe meyletmiş ve İbnu'l-Arabî'nin bu hadis ile ilgili karışık görüşünü ve onu yorumlama çabalarını "*Fethu'l-Bârî*"den naklettikten sonra şöyle der:

"Bunların hepsi, bir meşakkati üstlenmek ve Allah'ın, bilgisini sadece kendisine mahsus kıldığı gaybın üzerine gitmektir. Bize düşen ise, ancak gelene geldiği gibi inanmamız, inkâr etmememiz ve yorumda bulunmamamızdır. Hadis, sahihtir. Hadisin manası, Buhârî'deki Ebu Saîd el-Hudrî hadisinde⁸²¹ ve İbn Mâce ile İbn Hibbân'daki Ebu Hüreyre hadisinde⁸²² de geçmektedir. Madde arkasındaki gayb âlemini, bu yeryüzündeki cisimlere bağlı olan akıllar kavrayamaz. Hatta akıllar, idrâk kapasitesi içerisinde olan birçok maddî gerçekleri dahi idrakten âciz kalmış iken, güç ve kuvvet alanından çıkan gaybî konular hakkında hüküm vermeye nasıl kalkışabilir?! İşte bizler, asrımızda maddenin kuvvette dönüşümünü idrâk ettik.

Sanayi ve çalışma ile ne bunun ve ne de şunun hakikatini bilmeksizin kuvvetin maddeye dönüştüğünü idrâk edebiliriz. Daha sonra nefer olacağımızı bilemeyiz. Bildiğimiz şey ancak, insan aklının, âciz ve noksan olduğudur. Madde, kuvvet, araz ve cevher,⁸²³ ancak gerçeklere yaklaştırmak için konulmuş birer terimdirler. İnsan için en hayırlı olan şey ise iman etmesi ve sâlih amel işlemesi, sonra da gayb hakkındaki şeyleri gayb âlemine bırakmasıdır. Belki bu şekilde kıyamet gününde kurtuluruz. "De ki: Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir" (el-Kehf, 18/109)."⁸²⁴

Şeyh A. Şâkir'in bu sözü, -Allah kendisine rahmet etsin- gayb ile ilgili işler hakkında muhkem nassların yorumunu terk etmenin gerekçesini, sağlam ve ikna edici bir mantık üzerine oturmıştır.

⁸²¹ Ebu Saîd el-Hudrî hadisi daha önce geçmişti.

⁸²² İbn Mâce, Zühd 38 (4327); İbn Hibbân, es-Sahîh, XVI, 486-487

⁸²³ Cevher: Kendi başına bulunan, değişmeyen, daima bir yüklem konusu olup kendisi yüklem olmayan öz varlıktır. Bu kelime; bir Kelâm, Mantık ve Felsefe terimidir.

⁸²⁴ Bkz. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VIII, 240-241, (Tahr. Şeyh A. Şâkir, Dâru'l-Maârif baskısı), (5993 nolu) hadisin tahriri

Fakat bu, özellikle de böyle bir konumda kabullenilemez. Burada yorumdan kaçmanın, kabul edilir iyi bir yönü yoktur. Aklın ve naklin ittifak ettiği sağlam ve çok iyi bilinen bir husus da -insanın hayattan ayrılması demek olan- ölüm, bir koç veya öküz ya da diğer hayvanlardan bir hayvan değildir.

Aksine ölüm, mânalardan bir mâna veya öncekilerin ifadesiyle, arazlardan bir arazdır. Mânalar ise, mânaları ve soyut şeyleri somutlaştıran temsil ve teşbih dışında cisimlere veya hayvanlara dönüşmez. İşte bu, asrımızın aklına hitap etmede daha uygundur. Yine Allah en iyisini bilir.

Ahkâm Hadislerinde Mecaz

Mecaz, *haberler* (ahbâr) ile ilgili hadislerde geçtiği gibi, *ahkâm* (hüküm bildiren) hadislerde de geçer. Fâkihlerin bu konuda hem kendilerini ve hem de başkalarını uymaları gerekir. Bundan dolayı âlimler, müçtehit hakkında, onun nübüvvet ve sahabe asrında tıpkı sade bir Arap'ın anladığı gibi, Arapçayı, çeşitli delâletlerini anlama imkânını verecek kadar bilmiş olmasını şart koşmuşlardır. Her ne kadar Arap bunu yaratılıştan beri konuşarak biliyorsa da, öteki de bunu öğretimle bilmektedir. Nitekim bir bedevi eskiden şöyle demiştir:

"Dilini geveleyip duran bir nahivci değilim.

Ama ana dilim Arapça, söyler ve i'râb ederim!"

İşte mecaz ile hakikatin arasını ayırt etmekten gafil davranmak, kişiyi çok defa hataya düşürür. Nitekim bunu, asrımızda fetvaya koşup onu haram, şunu vacip kılanlar ve filanı bid'atçilikle, diğerini de fasıklıkla suçlayanlarda bütün açıklığıyla görmekteyiz. Bazen de sabitliği ve sıhhati kabul edilse bile, açıkça delâleti kabul edilemeyecek bazı nasslarda insanları tekfir etmeye bile kalkışırlar.

• Bazı çağdaş kimselerin, günümüzde erkeğin kadınla tokalaşmasının haram olduğuna dair delil olarak getirdikleri Taberânî'nin rivayet ettiği şu hadisi örnek olarak ele alalım: "Birinizin, demirden bir iğne ile dürtüklenmesi, kendisine helâl olmayan bir kadına dokunmasından daha

hayırlıdır.⁸²⁵

Elbânî, gerek “*el-Helâl ve'l-Harâm*” adlı kitabımıza yaptığı ve gerekse “*Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr*”e yaptığı tahririnde, bu hadisin ‘hasen’ olduğunu belirtmiştir. -Sahabe ve onların talebeleri asrında meşhur olmamasına rağmen- Elbânî’nin bu hadisi ‘hasen’ görmesini kabul etsek bile, hadisin erkeğin kadınla tokalaşmasının haramlığı hakkında bir delil (nass) olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Kur’an ve sünnet dilinde, “mess” (dokunma), mücerred olarak derinin deriye dokunması anlamında değildir. Burada “dokunman”ın anlamı, Kur’an’ın tercümanı olan Abdullah b. Abbâs (r.a.)’ın şu sözünün delalet ettiği anlamdadır: “Kur’an’daki “el-mess”, “el-lems” ve “el-mülâmesec” (dokunma) ifadeleri, cinsi birleşmeden birer kinayedir. Çünkü Allah, hayâ sahibi ve kerimdir. Dilediğini dilediği şeyle kinaye eder.”

, İşte Yüce Allah’ın şu âyetinden bundan başka bir şey de anlaşılır: “Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp da henüz onlara “dokunma”dan (mesh) boşanırsanız, onları iddet müddetince bekletmeniz gerekmez...”⁸²⁶

Tefsirciler ve fâkihlerin hepsi -Zahirîler de dâhil olmak üzere- bu âyette geçen “el-mess” (dokunma) fiilini, “cinsi birleşme” olarak tefsir etmişlerdir. Bazen buna, ‘sahih’ halveti (helâl olmayan kadın ile erkeğin baş başa kalmaları halini) de dâhil edebiliyorlar. Çünkü bu, cinsel birleşmenin mümkün olduğu sanılan bir durumdur. Bakara suresindeki “*dokunmadan (mess) önce*” yani “cinsel birleşmeden önce boşama”⁸²⁷ hakkındaki ayetler de bunun gibidir. Yine Kur’an’ın, Meryem (a.s.)’in diliyle söylediği şu söz de bu manayı desteklemektedir: “Bana hiçbir insan *dokunmamışken* (mess), benim nasıl çocuğum olabilir!?”⁸²⁸

Bu konuda Kur’an ve sünnette deliller çoktur. O halde bu hadiste, *şehvetle olmayan* ve arkasından *fitne çıkmasından korkulmayan* mücerret

⁸²⁵ Heysemî, Mecmau’z-Zevâid, IV, 326’da bu hadisi nakledip der ki: “Taberânî bu hadisi Ma’kil b. Yesâr (r.a.)’tan rivayet etmiştir. Hadisin ravileri, ‘sahih’ kimselerdir.” (Bkz. Taberânî, el-Mu’cemu’l-Kebîr, XX, 211, 212 ç.)

⁸²⁶ el-Ahzâb, 33/49

⁸²⁷ el-Bakara, 2/236-7

⁸²⁸ Âl-i İmrân, 3/47

bir tokalaşmanın haram olduğuna delâlet eden bir şey yoktur. Özellikle de yolculuktan dönüş, hastalığın iyileşmesi veya herhangi bir sıkıntıdan kurtulma ve benzeri durumlarda insanların başına gelen haller sözkonusu olursa... Yine yakın akrabalar birbirini öpüp tebrik ediyorlar. Erkek (bazı durumlarda) amcasının veya dayısının hanımıyla, amcasının ya da dayısıyla kızıyla yahut yakın akrabalarından bir kadınla tokalaşma ihtiyacı hissedebiliyor. Özellikle de kadın, erkekle birlikte bulunduğu anda aklına kötü bir düşünce gelmediğinde erkeğe elini uzatır ve gerek erkek açısından ve gerekse de kadın açısından şehvet hissi hatıra gelmez.

Bunu destekleyen delillerden birisi de: İmam Ahmed'in, "*el-Müsned*"de Enes b. Mâlik (r.a.)'tan rivayet ettiği şu hadistir: "Medine cariyelerinden bir cariye de olsa, *Resûlüllah'ın elinden tutardı*. Nebî (s.a.v) de cariye onu istediği yere götürünceye kadar cariyenin elini bırakmazdı."⁸²⁹

Buhârî ise bu hadisi şu lafızla rivayet etmiştir: "Medine cariyelerinden herhangi bir cariye de olsa, *Resûlüllah'ın elinden tutar* ve O'nu istediği yere kadar götürürdü."⁸³⁰

Hadis, Nebî (s.a.v)'in bir cariye karşısında bile tevazusu, edebi ve inceliğinin ne denli olduğuna delalet etmektedir. Öyle ki cariye, Nebî (s.a.v)'in elinden tutup bazı ihtiyaçlarını gidermek için O'nu Medine sokaklarına uğrattıyor, Nebî (s.a.v) ise hayâsının fazlalığından yüce ahlâkından dolayı elini cariyenin elinden çekmek suretiyle onu kovmayı, duygularını yaralamayı istemiyor, aksine cariyenin ihtiyacı giderilinceye kadar onunla bu halde yürümeye devam ediyor.

Hâfız b. Hacer (ö. 852/1447), Buhârî'deki hadisin şerhinde şöyle der: "Elden tutmaktan maksat, bunun gerektirdiği incelik ve yumuşaklıktır. Hadis, erkeği değil de kadını, hür kadını değil de cariyeyi, '*cariyeler*' şeklinde genelleme ile de herhangi bir cariyeyi, '*istediği yere*' sözüyle de herhangi bir yeri ifade ettiğinden tevazu hakkında bir takım mübalâğa çeşitlerini kapsamaktadır. '*Elden tutma*' ifadesi ise tasarrufu tamamen cariyeye verdiği bir işarettir. Öyle ki cariyenin ihtiyacı eğer Medine

⁸²⁹ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned. III. 174

⁸³⁰ Buhârî, Edeb 61

dışında olsa ve Nebî (s.a.v)'den bu ihtiyacı için kendisine yardım etmesini istese, mutlaka buna da yardım ederdi.

Bu da, Nebî (s.a.v)'in fazlaca mütevazî olduğuna ve kibrin bütün çeşitlerinden uzak olduğuna bir delildir.⁸³¹

Hâfız İbn Hacer (rh.a)'in kaydettiği bu şeyler, bütünü içerisinde kabul edilebilir. Fakat onun '*elden tutma*'yı muhtevastından hareketle zahirî anlamından çıkarıp incelik ve yumuşaklığa yorması kabul edilemez. Çünkü burada her ikisi birden kastedilmektedir. Bir sözde asıl olan, onun belirli bir delil veya karine bulunmadıkça, zahirine hamledilmesidir. Burada buna engel olacak bir şey göremiyorum. Bilakis İmam Ahmed'in rivâyetindeki "Cariye onu dilediği yere götürünceye kadar elini onun elinden çekip almaz" ifadesi açıkça bundan mutlaka zahirin kastedildiğine delalet etmektedir. Bunun dışına çıkmak ise, zorlama ve saptırma kabilindedir.

Çağdaş Kültürle Yetişen Kimselere Mecaz Kapısını Kapatmanın Tehlikesi

Hadisleri anlamada mecaz kapısının kapanması ve nassın aslî ve harfî manası üzerinde durulması, çağdaş kültürle yetişen kimselerin çoğuna sünneti anlamaktan, hatta İslâm'ı anlamaktan yüz çevirtmektedir. Yine bu kimseler; mecazda kendilerini tatmin eden, kültürlerine uygun olan anlamı bulduklarında sözü ne dilin mantığına ve ne de dinin prensiplerine arz etmeksizin, tamamen zahirine göre aldıkları zaman, bu, çağdaş insanları hadisin sıhhati hakkında şüpheye düşürmektedir.

Nitekim bazı İslâm düşmanları da çok defa (mecaza hamledilmeyen) bu aslî mânaları, İslâmî kavramlar ve onların modern ilme ve çağdaş düşünceye ters düşmeleriyle alay etmek için bir dayanak yapmaktadırlar.

Yıllardan beri, Hıristiyanlık propagandası yapanlardan biri; Buhârî ve diğerlerinin rivayet ettiği "Humma (sıtma) hastalığı, cehennem

⁸³¹ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, XIII, s. [?], (X. 490 Dâru'l-Ma'rife baskısı)

ateşindedir, onu su ile soğutunuz"⁸³² hadisi gibi bazı hadislerle dayanarak bilim ve aydınlık çağında İslâm düşüncesinin hâlâ hurafelere inandığını söyleyerek ona hücum ederek der ki: "Humma hastalığı cehennem ateşinden değil, yeryüzünün ateşindedir. Bu hastalıkta, mikropların üremesine yardım eden bazı pislikler vardır."

Ahmak veya ahmak gibi gözüken bu yazar, ya hadisten kastedilen ve Arapça'nın zevkine varan herkesin anlayacağı mecazî anlamı bilmiyor ya da bilmezden geliyor. Hatta biz bile çok sıcak gün hakkında, "Sanki cehennemden çıkmış bir gün" deriz. Bu sözü söyleyen kimse ve bunu işiten kimse sözden kastedilene anlar.

• *"el-Hacerü'l-Esved Taşı, Cennettendir"* Hadisinin Manası

Yine kendisini İslâm'dan sayanlardan birisi de, "Haceru'l-Esved, cennettendir"⁸³³ hadisi ile "Acve (denilen Medine-i Münevvere) hurması, cennettendir"⁸³⁴ hadisiyle alay eden bir üslupla yazı yazmıştır.

Onlar, bu ve benzeri ibarelerden, örneğin, "Biliniz ki, cennet kılıçlarının gölgesi altındadır"⁸³⁵ şeklindeki hem Buhârî'nin ve hem de Müslim'in rivayet ettiği (muttefekun aleyh) hadiste kastedilen anlamdan gafildirler. Hiç kimse, Allah'ın takva sahipleri için hazırladığı ve enini göğün ve yerin eni kadar geniş kıldığı cennetin gerçekten kılıçların gölgesi altında olduğu şeklinde anlamaz, böyle tasavvur etmez. Bununla

⁸³² Bu hadis: Buhârî, Tıb 28; Müslim, Selam 78 (2209)'de Abdullah b. Ömer (r.a.)'tan; Buhârî, Bed'u'l-Halk 10, Tıb 28; Müslim, Selam 81 (2210);'de Âişe (r.anhâ)'dan; Buhârî, Tıb 28; Müslim, Selam 84 (2212)'de Râfi' b. Hadîc (r.a.)'tan; Buhârî, Tıb 28; Müslim, Selam 82 (2211)'de Esmâ' binti Ebi Bekr (r.anhâ)'dan muttefekun aleyhtir. Yine Buhârî, Bed'u'l-Halk 10'de ise bu hadisi Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan rivayet etmiştir. Bkz. Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (3191). Yine bkz: el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (1424, 1426)

⁸³³ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 277'de Enes b. Mâlik (r.a.)'tan; Nesâî, Menasıku'l-Hacc 145'de Abdullah b. Abbâs (r.a.)'tan. Bkz. Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (3174).

⁸³⁴ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 356, 490; Tirmizî, Tıb 22 (2066, 2068); İbn Mâce, Tıb 8 (3455)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 48; Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 165; İbn Mâce, Tıb 8 (3453)'de Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) ile Câbir (r.a.)'tan. Bkz. Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (4126).

⁸³⁵ Buhârî, Cihâd 22, 112, 156; Müslim, Cihad 20 (1742)'de Abdullah b. Ebi Evfâ (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (1137)

ancak Allah yolunda cihadın -ki sembolü kılıçtır- özellikle de Allah bu cihadda ona şehid olmayı yazmışsa bunun cennete en yakın yol olduğunu anlar. Nebî (s.a.v)'in, arkasından bakıma muhtaç olan annesini bırakıp cihada gitmek üzere O'na biat etmek isteyen kimseye söylemiş olduğu şu sözü de böyledir: "O zaman annene hizmet et! Çünkü cennet, annenin ayaklarının altındadır."⁸³⁶

Akıl sahibi herkes, gerçek cennetin, annenin ayakları altında olmadığını anlar. Anneye iyi davranmanın ve onun bakımıyla uğraşmanın ancak Naîm cennetlerine giden kapılardan en rahat bir şekilde içeri girmeyi kapsadığını anlar.

Anlatıldığına göre; sâlih kimselerden biri, bir gün kardeşlerinin yanına varmada gecikmişti. Ona geç kalmasının sebebini sordular. Bunun üzerine o sâlih kimse, 'Ben, cennet bahçelerinde sabanımla toprağı sürüyordum. Sonra bize, cennetin, annelerin ayakları olduğu haberi ulaştı' diye cevap verdi.

Kardeşleri, bundan, onun, Yüce Allah'ın sevabını ve cennetini arzu ederek annesinin hizmeti ve bakımında olmasından başka bir şey anlamadılar.

• “Nil ve Fırat, Cennettendir” Hadisi

Üstad Mustafa ez-Zerkâ' bana şu:â anlatmıştı: Mısır'da, hatta Arap dünyasında çağdaş hukukçulardan büyük bir üstad, ona, bir gün “*Sahîhi Buhârî*” kitabını satın aldığını, sonra onu açıp baktığında gözünün şu hadise iliştiğini söylemiş: "Nil ve Fırat, cennet ırmaklarındandır."⁸³⁷

Üstad bunun vakıya ters düştüğünü görünce, Buhârî'nin kitabından tamamen yüz çevirmiş. Çünkü bu ırmakların doğuş yerleri, eğitim gören herkes tarafından bilinmektedir ve bunlar, cennetten değil yerden çıkmaktadır. Bu kişi, kafasında oluşan bu yanlışlığın sonucu olarak, soyut olarak reddedişi hakkında da daha sonra hiç düşünmemiştir.

⁸³⁶ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 429; Nesâî, Cihad 6'de Câhime (r.a.)'tan. Bkz. Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (1249)

⁸³⁷ Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 42. Bed'u'l-Halk 6, Enbiya 22, 43. (Yukarıda metni verilen hadis, Buhârî'nin metni değildir. Buhârî'deki metinde farklılıklar vardır. Yukarıda geçen hadisin metni için bkz: Müslim, Cennet 26 (2839); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 289, 440)

Eğer bu adam biraz alçakgönüllü olsaydı ve Buhârî şerhlerinden birisine başvursaydı veya çağdaşlarından güçlü bir âlime bunu sorsaydı, gözleri olana sabahın aydınlandığı gibi, bu gerçek mutlaka onun için de aydınlanacaktı. Fakat kibir ve gurur, gerçeklerin görünmesine engel olan unsurların en büyüğüdür.

İslamî kültürümüzün oluşumunda katkısı olan büyük imamlardan birinin, bu hadisin anlamı ve açıklaması hakkında görüşünü burada aktarmam benim için yeterli olacaktır. O kişi, İmam Ebu Muhammed İbn Hazm (ö. 456/1063)'dir.

İbn Hazm'ı burada seçmemin sebebi, bilindiği gibi, o, nassların harfliliğine ve gerekçeleri ile bağlamalarına bakmaksızın onların zahirlerini alıp ona göre amel etmeye inanan Zahirî mezhebine mensup bir fâkihtir. Çünkü o, Arapça'nın içerisinde, hakikat ve mecaz olduğuna inanmaktadır.

Şimdi onun bu hadis hakkında ne dediğine bakalım:

İbn Hazm, burada "Seyhân, Ceyhân, Nil ve Fırat'ın her biri cennet nehirlerindedir"⁸³⁸ şeklindeki 'sahih' hadis ile "Evim ile minberimin arası, cennet bahçelerinden bir bahçe (Ravza)dır"⁸³⁹ hadisini zikredip şöyle der: "Bu iki hadis, bazı cahillerin zannettiği üzere, Ravza'nın, cennetten bir parça olduğu ve bu nehirlerin de cennetten doğup indikleri anlamına gelmez. Bu, bâtil ve yalandır."

Daha sonra İbn Hazm, Nebî (s.a.v)'in evi ile minberinin arasının, cennetten bir bahçe oluşunun anlamının, oranın faziletinden ve orada kılınan namazın cennete götürdüğünden dolayı olduğunu zikreder. Bu nehirler ise, onların bereketinden dolayı cennete izafe edilmiştir. Nitekim iyi bir gün geçirdiğinde, "Bu cennet günlerinden bir gün" dersin. Yine koyun hakkında ise, "O, cennet hayvanlarındandır" denildiği gibi

⁸³⁸ Müslim, Cennet 26 (2839)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan. Bkz. Muhtasarı Müslim, (1968)

⁸³⁹ Buhârî, Fadlu's-Salâti fi Mescid-i Mekke ve'l-Medine 5; Müslim, Hac 500-501 (1390)'de Abdullah b. Zeyd el-Mâzinî (r.a.)'tan; Buhârî, Fadlu's-Salâti fi Mescidi Mekke ve'l-Medine 5, Fezâilu Medine 12, Rikak 53, İ'tisam 16; Müslim, Hac 502 (1391)'de ise Ebu Hüreyre (r.a.)'tan muttefekunaleyhtir. Bkz. Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (5586, 5587).

ve Nebî (s.a.v)'in, "Cennet kılıçların gölgesi altındadır" buyurduğu gibi. Buna benzer bir hadis de, "Haceru'l-Esved, cennettendir"⁸⁴⁰ hadisidir.

İbn Hazm, bu haberler hakkında şöyle der: "Gerek Kur'an ve gerekse de hissin zorunlu olarak ortaya koyduğu yargı, bunların zahirleri üzere olmadıklarıdır."⁸⁴¹

İşte bu, zahirîliği ve nasrlara donukluk derecesinde harfî harfîne bağlılığıyla bilinen İbn Hazm'ın yorumudur. Buna rağmen İbn Hazm bile, bu nasrların, zahirlerine hamledilmesini caiz görmemiştir. Onun dediği gibi, bunu ancak cahiller böyle zanneder!!

Mecazi Yorumlarda Aşırıya Kaçmaktan Sakınılması

Burada hadislerin -ve genel olarak nasrların- yorumunun ve onları zahir anlamlarının dışına çıkarmanın da bir tehlike kapısı olduğunu ve bundan sakınılması gerektiğini söylemek istiyorum. Müslüman âlimin, akıl veya nakilden bunu gerektiren bir durum olmadıkça, bu kapıdan içeriye girmemesi gerekir.

Çok defa hadisler; kişilere, belirli zamanlara veya mekânlara itibar edilerek yorum yapılırlar. Ama tetkik edebilen bir araştırmacı, onun zahiri üzerine bırakılıp o şekilde anlaşılmasının daha uygun olduğunu ortaya koyar.

Bununla ilgili olarak şu hadisi zikredebilirim: "Kim bir sidre (Arabistan kirazı) ağacı keserse, Allah onun başını cehennemden aşağı sarkıtır."⁸⁴²

Bu hadis, çoğunlukla çeşitli kiplerle rivayet edilmiştir. Bazı hadis şarihleri, buradaki 'sidre' kelimesi şart cümlesi içerisinde nekre⁸⁴³ olmasına rağmen, bununla, "Harem bölgesindeki sidre ağacının kesilmesi"nin

⁸⁴⁰ Bu hadisin tahriri daha önce geçti.

⁸⁴¹ İbn Hazm, el-Muhallâ, VII, 230, 231, (919 nolu mesele)

⁸⁴² Ebu Dâvud, Edeb 158-159 (5239); Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VI, 139'da Abdullah b. Hubşî (r.a.)'tan. Elbânî de "*Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr*"de bu hadisi kaydetmiştir.

⁸⁴³ Nekre: Belirsiz isim demektir. Bu, ismin sonuna tenvin (çift hareke) gelmesiyle olur. Belirsiz isim, konuşan veya kullanan kişi tarafından daha önce bilinmeyen ve tanınmayan isimdir.

kastedildiği şeklinde yorumlamışlardır. Onlar, ağaç kesenin şiddetli azabla korkutulduğunu görünce bunu Harem bölgesindeki sidre ağacıyla sınırlandırmışlardır.

Benim meylettiğim görüş ise hadisin, insanlara, gafil oldukları önemli bir hususu ikaz etmesidir. O da, özellikle sahrada, insanların hem gölgesinden ve hem de meyvesinden yararlandığı ağacın –yine özellikle Arap ülkelerindeki sidre ağacının- önemli oluşudur. Dolayısıyla bu ağacın kesilmesi, insanların hepsini birçok hayırdan men edecektir. İşte bu, şimdilerde çağdaş dünyanın "yeşili ve çevreyi koruma" diye isimlendirdikleri faaliyete girmektedir. Öyle ki bu çevrecilik, günümüzde sırf onun için birçok grupların ve partilerin oluşturulduğu, hakkında birçok toplantılar ve konferansların düzenlendiği önemli bir husus haline gelmiştir.

Daha sonra Ebu Dâvud'un "**Sünen**"ine müracaat ettim ve onda şunu buldum: "Ebu Dâvud'a bu hadis soruldu, o da şöyle dedi: "Bu hadis, muhtasardır ve şunu demek istiyor: Her kim bir yolcunun veya hayvanların gölgelendiği çöldeki bir ağacı boş yere, zalimliğinden dolayı haksız yere keserse Allah da onun başını cehenneme sarkıtır."⁸⁴⁴

Allah'a hamdolsun ki, sadece benim böyle anladığımı sandığım bu husus ile İmam Ebu Dâvud'un yorumu birbirine uygundur.

Bu ve benzeri hadislerle, İslam dâvetçileri, çevreyi korumaya, yeşillik ile ağaçları muhafaza etmede öncülük etmektedirler. Bunu, cennete girmeyi uman ve cehennemden korkan müslüman kişi için dinî davranış şeklinin içerisine dâhil etmekteyim. '

Reddedilen Yorumlar

Reddedilmesi gereken yorumlardan bir kısmı da ne ibarede ve ne de metnin akışı içerisinde herhangi bir delil olmaksızın yapılan batınî yorumlardır. Örneğin, onlardan birisinin, "Sahur yapınız! Çünkü sahurda, bereket vardır"⁸⁴⁵ şeklindeki hadiste geçen "sahur" ile kastedilenin, 'istiğfar' olduğunu söylemesinde olduğu gibi. Doğrusu sahur zamanlarında

⁸⁴⁴ Ebu Dâvud, Edeb 158-159 (5239);

⁸⁴⁵ Buhârî, Savm 20; Müslim, Sıyam 45 (1095)'de Enes b. Mâlik (r.a.)'tan muttefekun aleyhtir. Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (665)

istiğfar etmek, Kur'an ve sünnetin teşvik ettiği en büyük amellerdendir. Fakat "sahur"dan maksadın, 'istiğfar' olduğunu söyleyenin bu sözü, körü körüne bir yorum olduğundan kabul edilemez.

Özellikle "sahur" ile ne kastedildiğini kesin olarak açıklığa kavuşturulan başka hadisler de gelmiştir: "Hurma, ne güzel bir sahurluktur."⁸⁴⁶

Yine "Sahurun hepsi berekettir. Onun için -sizden biriniz bir yudum su içmekle de olsa- sahuru terk etmesin"⁸⁴⁷ hadisinde olduğu gibi.

• Yine her namazda fitnesinin şerrinden Allah'a sığınmakla emrolduğumuz Mesih Deccâl hakkında nakledilen hadislerin, bugünkü karanlık Batı medeniyetini simgelediği şeklindeki yorumlar da böyledir. Çünkü Batı medeniyeti, Deccâl'in kör olarak nitelendirildiği gibi, kör bir medeniyettir. Zira Batı medeniyeti, hayata ve insana tek bir gözle bakıyor ki, o da sadece maddedir. Dolayısıyla da Batı medeniyeti, bundan başkasını görmez. Öyle ki sanki ona göre ne insanın ruhu, ne kâinatın bir ilâhı ve ne de bu dünya hayatından sonra âhiret vardır.

Bu yorum ise, pek çok hadislerde sabit olduğu üzere Deccâl'in gelen-giden, girip-çıkan, propaganda yapan, tahrik edip bozgunculuk çıkaran, tehdit eden... bir insan, bir fert, bir şahıs olduğu şeklindeki tanım ve nitelermeye aykırıdır. Bu konuda o kadar çok 'sahih' hadis gelmiştir ki, bunlar tevatür derecesine ulaşmıştır.⁸⁴⁸

⁸⁴⁶ İbn Hibbân, es-Sahîh, VIII, 253 (3475); Ebu Nuaym, el-Hilye, III, 350; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 236-237'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan, Elbânî de "*Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr*"de bu hadisi kaydetmiştir.

⁸⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 12, 44'de rivayet etmiştir. Münzirî'nin, et-Terğîb, II, 139'da geçtiğine göre bu hadisin senedi, güçlüdür.

⁸⁴⁸ Yazarın bu yorumunun, kitabın başından beri savunduğu düşüncelerle uyumadığı ve isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü, atıfta bulunduğu Muhammed Esed'in Deccal'in Batı Medeniyeti olarak kabul edilebileceği şeklindeki yorumu dikkate değer bir yorumdur. Yani, buna göre Deccal, bir şahıs değil, manevi bir kişiliktir. Ki, Deccalın özelliklerinin Batı Medeniyetinde görüldüğü hiç de yanlış bir yorum sayılmaz. Nitekim Karadavî'nin kendisi de "Müceddid Hadisi"ni benzer şekilde yorumlamıştır. Deccal konusundaki hadislerin tevatür derecesinde olduğu fikri de tartışılır. Çünkü, hadisler hayli problemlili hadislerdir. Bu konuda ciddi bir tetkik olarak bkz. Zeki Sarıtoprak, Ayet ve Hadislere Göre Deccal, Nesil yayınları.

Aynı şey Nüzul-i İsa hakkında söyledikleri için de geçerli...Bu konuda yine Zeki Sarıtoprak'ın te'lif ettiği, Kur'an ve Sünnete Göre Nüzlu-i İsa (Işık yayınları) adlı kitaba bakılabilir. (Yayıncı)

Yine bâtil yorumlardan birisi de; bazı çağdaş Müslüman yazarların, kıyamete yakın bir zamanda İsa Mesih'in inmesiyle ilgili hadislerin -ki birçok hadis hafızı imamın⁸⁴⁹ açıkladığı gibi tevatür derecesine ulaşmıştır- barış ve güvenliğin egemen olacağı bir asrı simgelediği şeklindeki yorumlardır. Nitekim insanlar arasında İsa Mesih'in, beşer içerisinde barış ve hoşgörü davetçisi olduğu görüşü yaygındır.

Yazar, bu yorumun, İsa Mesih'in inişi ve onun, bunun aksine olarak nitelendirildiği 'sahih' hadislerin delalet ettiği hususlarla tamamen çeliştiğini unutmaktadır: "Meryem oğlu mutlaka âdil bir hüküm indirecek, haçı kıracak, domuzu öldürecek ve cizye koyacaktır"⁸⁵⁰ ve ancak İslâm'ı kabul edecektir. Bunlar ise sözkonusu yorumla tamamen çelişkilidir. Oysa bu yorum, İslâm'ın kılıç dini ve Hıristiyanlığın ise yegâne barış dini (!) olduğunu iddia eden zalim misyonerlik ve şarkiyatçılık propagandasına güç kazandırmaktadır.

İbn Teymiyye ve Mecazı Reddetmesi

Doğrusu ben, Şeyhülislâm İbn Teymiyye (ö. 728/1327)'nin Kur'an, hadis ve dildeki *mecazı* genel itibariyle inkâr ettiğini biliyorum. O, bu görüşünü çeşitli deliller ve değerlendirmelerle desteklemiştir.

Yine İbn Teymiyye'yi bu görüşe iten etkenleri de biliyorum. O, bununla, Yüce Allah'ın sıfatlarını yorumlamada aşırılığa düşen insanların önündeki bu te'vil kapısını kapatmak istiyor. Onlar da, "Muattıla"⁸⁵¹ diye isimlendirilen kimselerdir. Bunlara göre Yüce Allah'ın sıfatları neredeyse yok mesabesindedir. Onlar sözkonusu bu sıfatları kabul etmemişlerdir.

⁸⁴⁹ Bu konuda Allame Enver el-Keşmîrî'nin "*et-Tasrîhu bi-mâ Tevâtere fi Nuzûli'l-Mesih*" (tahk. Abdulfettâh Ebu Gudde) adlı kitabına bakabilirsiniz. Konuyla ilgili olarak daha fazla hadis olmasına rağmen bu kitapta 40 tane 'sahih' ve 'hasen' hadis bir araya getirilmiştir.)

⁸⁵⁰ Buhârî, Büyü' 102, Mezâlim 31, Enbiyâ 49; Müslim, İman 242 (155)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan birbirine yakın lafızlarla muttefekun aleyhtir. Bkz. Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr, (7077); el-Lü'lü ve'l-Mercân, (95)

⁸⁵¹ Muattıla: İlk dönemlerde Allah'ın zatını sıfatlarından tecrit edenler için kullanılmış, daha sonraları Allah'ın varlığını tanımayan, tabiatın yaratıcının tasarrufundan bağımsız varlığını sürdürdüğünü ileri sürenler için de kullanılmıştır.

İbn Teymiyye ise ümmetin selefının görüşünü canlandırmak, Yüce Allah'ın kendisi için Kitabında ve Resûlü'nün dilinde ispat ettiklerini ispat etmek ve Kur'an ile sünnetin nefyettiklerini de nefyetmek istemiştir.

Fakat İbn Teymiyye, bu konuda, dilin bütününde mecaz diye bir şeyin olmadığını savunacak kadar ileri gitmiştir.

İmam İbn Teymiyye, ümmetin âlimleri içerisinde kalben en sevdiğilerimden -belki de onlardan en çok sevdiğim- ve onların içerisinde aklıma en yakın olanıdır. Fakat ben, onun kendisinden önceki imamlara muhalefet ettiği gibi, ben de burada ona muhalefet ediyorum. Nitekim düşünmemizi, taklit etmememizi, şahıslara değil delile uymamızı, hakkı insanlarla değil insanları hak ile tanımamızı bize o öğretmiştir. Bundan dolayı ben, İbn Teymiyye'yi seviyorum, fakat "Teymiyyeci" değilim!

Nitekim Hâfız Zehebî (ö. 748/1347) bununla ilgili olarak şöyle der: "Şeyhülislâm İbn Teymiyye'ı severiz, ama hakkı ondan daha çok severiz."

Evet, ben, Yüce Allah'ın sıfatlarıyla ilgili, gayb âlemi ve âhiret hayatıyla ilgili bütün konularda Şeyhülislâm ile beraberim. En uygun olanı, delil olmaksızın bunların te'viline dalmayıp onu bilenine bırakmamız, bilmediğimiz bir ilmi üstlenmememiz ve ilimde derinlik sahiplerinin dediği gibi, "Ona inandık ve hepsi Rabbimiz katındandır"⁸⁵² dememizdir.

İşte bu, gelecek bölümde biraz aydınlatmayı arzuladığım şeydir.

⁸⁵² Âl-i İmrân, 3/7

7. Gaybi Olan İle Gaybi Olmayan Hususları Birbirinden Ayırt Etmek

Sünnet, gayb âlemi ile ilgili konular üzerinde durmuştur. Bunlardan bazısı, Yüce Allah'ın kendilerine çeşitli görevler verdiği ve "Rabbinin askerlerini ancak kendisi bilir"⁸⁵³ buyurduğu *meleklerdir*.

Bazısı da, bizler gibi mükellef olan, bizim onları görmediğimiz halde onların bizi gördüğü, yeryüzü sakinlerinden olan *cinlerdir*.

Bazısı da, Yüce Allah'ın huzurunda bizleri azdırmak, bâtil ve şerri bize süslü göstermek için yemin eden "Senin izzet ve şerefine andolsun ki onlardan samimi kulların hariç onların hepsini azdıracam"⁸⁵⁴ diyen İblis'in askerleri olan *şeytanlardır*.

Yine *Arş, Kürsü, Levh-i Mahfuz* ve *Kalem* de böyledir.

Bu gaybî konulardan bazısı da; kıyametin kopmasından önce ve ölümden sonra gerçekleşecek olana kabir sorgusu, nimetleri veya azabıyla alakalı bir hayat olan *berzah hayatı*yla ilgilidir.

Diğer bazısı ise yeniden dirilme, haşr ve mevkif (bekleme),⁸⁵⁵

⁸⁵³ Müddesir, 74/31

⁸⁵⁴ Sâd, 38/82, 83

⁸⁵⁵ Mevkif: Kıyamet günü canlıların hesaplarının görülmesi, haklarının sahiplerine verilmesi ve amellerin tartılması için duracakları yerin adıdır.

Kıyamet gününün korkunç yönleri, büyük şefa'at, mizan,⁸⁵⁶ hesap, sırat, cennet ve oradaki maddî ve ruhî açıdan çeşitli nimetler, oradaki insanların dereceleri, cehennem ve oradaki hissî ve manevî açıdan azap, çeşitleri ile onların düştükleri alt tabakaların varolduğu *âhiret hayatıyla* ilgilidir.

Bu hususların hepsi veya çoğu, Kur'an-ı Kerim'in de değindiği konulardandır. Sünnet ise Kur'an'ın icmalî olarak kısaca bahsettiği bu hususlara detaylıca yer vermiştir.

Burada işaret etmemiz gereken şu husus var: Bu konuyla ilgili nakledilen hadislerden bazıları, sahihlik mertebesine ulaşmadığı için bunları dikkate almaya gerek yoktur.

Burada Nebî (s.a.v)'in hadislerinden sadece sabit ve 'sahih' olanlara yer vereceğiz.

Burada Müslüman bir âlime düşen görev, ilim ehlinin ve kendilerine uyulan ümmetin selefinin yöntemine göre onlardan 'sahih' bir şekilde sabit olanlarını kabul etmesidir. Bunların sırf yaşadığımız hayata ters düşse veya normalde meydana gelmesini imkânsız görsek bile, meydana gelmesi aklen imkân dâhilinde olduğu müddetçe, vukuunun uzak sayılmasından dolayı reddedilmesi caiz değildir. Günümüzde ise insan, kendisine verilen ilim sayesinde, normalde imkânsız hükmünde olan öyle şeyler yapmaya güç yetirmiştir ki, eğer bu hususlar, önceki insanlardan birisine anlatılsa, o, anlatanı deli olmakla suçlardı. O halde akla uzak gibi gözükken bu gaybî hususlar, ne yerde ve ne de gökte hiçbir şeyden âciz olmayan Yüce Allah'ın kudreti sayesinde neden olmasın?

Bu sebeptendir ki, âlimlerimiz, dinin; aklın hayrete düşeceği bazı şeyler getirebileceğini, fakat aklın imkânsız göreceği şeyleri getirmesinin mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Bundan dolayı nakledilen 'sahih' naslarla ile akledilen açık veriler hiçbir şekilde çelişkiye düşmez.

⁸⁵⁶ Mizân ise: Meleklerin, üzerine dünyada iken kulların işlemiş oldukları amellerini yazmış oldukları amel defterlerinin ya da amellerinin tartıldığı terazidir. Fakat gerçek mahiyetinin ne olduğu hususunda kesin bir şey söylemek zordur. Bildiğimiz tek şey, amel defterlerinin ya da amellerin, belirtilen bu nesne tarafından tartılmasıdır.

İkisi arasında çelişkinin olduğu sanılan hususlarda, bir yanlışlığın meydana gelmiş olması gerekir ki bu da, ya nakledilen nassın 'sahih' olmaması ya da aklın sarih olmamasından kaynaklanır. Yani bu noktada, ya insanın din zannettiği şey dinden değildir ya da ilim ve aklın verileri olarak kabul ettiği şey gerçekte ilim ve akıldan kaynaklanmamaktadır.

Doğrusu Mutezile gibi bazı İslâmî ekoller ve fırkalar, akıllarının uzak gördüğü bazı 'sahih' hadisleri reddetme hususunda aşırıya kaçmışlardır. Nitekim bazılarının kabirde iki meleğin sorgusundan ve bunun peşi sıra kabrin nimetleri ile azaptan bahseden hadisleri reddetmedeki tavırlarını görmekteyiz.

Onların, mizân⁸⁵⁷ ve sırât ile ilgili hadisleri, müminlerin cennette Allah'ı görmeleri, cinler ve cinlerin insanoğluyla bağlantısından bahseden bazı hadisler karşısında sergiledikleri tutumlar da yine böyledir.

Nitekim İmam Şâtıbî (ö. 790/1388), "*el-İ'tisâm*"⁸⁵⁸ adlı değerli kitabında konuyla ilgili olarak şunu kaydetmektedir: "Bidatçi ve sapıkların özelliklerinden bir tanesi de: kendi maksatlarına ve mezheplerine uymayan hadisleri reddetmeleridir. Onlar, bu tür hadislerin, akla aykırı oldukları ve delil olmaya elverişli olmadıkları için onların reddedilmesi gerektiğini iddia ederler. Kabir azabını, sıratı, mizanı, âhirette Allah'ın görülmesini; aynı şekilde sineğin bir kanadında zehir ve diğerinde ise panzehir olduğu ve önce zehirli kanadını soktuğu, (dolayısıyla panzehiri için) diğerinin batırılması gerektiği⁸⁵⁹ ile ilgili sinek hadisini⁸⁶⁰ ve kardeşinin

⁸⁵⁷ Asrımızda ilim, havadaki ve insandaki sıcaklığı ölçen ve en ince noktaya varınca-ya kadar birçok şeyi ölçen çeşitli tartılar ve ölçüler keşfetmiştir. Hatta bilgisayarın bazı yüksek modellerinde saniyede milyonda bir olan şeyler bile hesaplanabilmektedir.

Oysa Mizan'ın, Mu'tezile'nin düşündüğü gibi, iki gözü yoktur.

⁸⁵⁸ Bu kitap, Dr. Ahmet İyibildiren tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

⁸⁵⁹ Bu hadisle ilgili olarak "*Fetâvâyi Muâsıra*" adlı kitabımızda yaptığımız açıklamaya bakabilirsiniz.

⁸⁶⁰ Buhârî, Bed'u'l-Halk 17, Tıb 58; Ebu Dâvud, Et'ime 48 (3844); İbn Mâce, Tıb 31 (3505); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 229, 246, 263, 340, 355, 388, 398, 443'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

karnı ağrıyana Nebî (s.a.v)'in bal içmesini⁸⁶¹ emrettiğini anlatan hadisi⁸⁶² ve âdil raviler tarafından nakledilen 'sahih' hadisleri inkâr edenler gibi.

Bazen onlar, sahabe ve tabiundan olan ravileri -Allah onları korusun- ve âdil oldukları ile imamlıkları hususunda hadis imamlarının ittifak ettiği ravileri dahi tenkit etmişlerdir. Bütün bunlar, sadece mezhepleri hususunda kendilerine muhalefet eden kimselere cevap verebilmeleri içindir. Bazen de onlar, selefın vermiş olduğu fetvaları reddedip ümmetin, sünnete ve sünnet ehline uymaktan nefret etmelerini sağlamak için kamuoyuna karşı bu fetvaları kötülemişlerdir.

Sırat, mizan ve havuzun varlığını ispat etme ile ilgili söylemi, aklın almayacağı bir söz olarak gördüler. Onlardan bazısına, 'Ahirette, yaratıcıları olan Allah'ın görüleceğini söyleyen kâfir olur mu?' diye sorulduğunda o kişi, 'Hayır, kâfir olmaz. Çünkü bunu söyleyen kişi, aklın almayacağı bir şeyi söylemiştir. Aklın almadığı şeyleri söyleyen kişi ise kâfir değildir!' diye cevap vermiştir.

Bir topluluk ise '*ahâd haberler*'in⁸⁶³ hepsinin gereksizliğini ileri sürüp Kur'an'ı anlama hususunda akıllarının güzel gördükleriyle yetinmişlerdir. Öyle ki onlar, yüce Allah'ın 'İman edip iyi işler yapanlara *yediklerinden* dolayı bir günah yoktur'⁸⁶⁴ âyetiyle içkiyi mubah görmüşlerdir.

İşte onlar ve benzerleri için, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: 'Sizden birinizi koltuğa yaslanmış olarak, kendisine benim emrettiğim veya yasakladığım herhangi bir emrim geldiğinde, 'Bilemem, biz,

⁸⁶¹ Resulullah (s.a.) bugün modern tıbbın tavsiye ettiği şeyi emretmiştir. Çünkü modern tıp, eskiden yapıldığı gibi, karnın içerisinde olanın boşaltılmasını ve kokulu maddelerle tedavi yoluna gidilmemesi gerektiğini tavsiye etmektedir.

⁸⁶² Buhârî, Tıb 4, 24; Müslim, Selam 91 (2217); Tirmizî, Tıb 31 (2082)

⁸⁶³ Ahâd haber: "Ahad", bir, bir tek manalarına gelen ehad ya da vahidin çoğuludur. Umumiyetle mütevatir derecesine yükselemeyen haberlere denir. Buna göre, bir nesilde bir tek ravi tarafından rivayet edilen habere haber-i vâhid adı verilir. Birkaç nesilde birer ravi tarafından rivayet edilmiş olan haberlere ise haber-i âhâd veya kısaca âhâd denilmiştir. Mücteba Uğur, "Ahad" maddesi, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü

⁸⁶⁴ el-Mâide, 5/93

Allah'ın kitabında bulduğumuz şeye uyarız' derken bulmayayım."⁸⁶⁵ İşte bu ifade, yasağın içerdiği şiddetli bir tehdit olup sünneti reddetme suçunu işleyen kimseyi hükmü içerisine almaktadır."⁸⁶⁶

Yine yenilik taraftarı bazı modernist kimselerin şu 'sahih' hadisi akla uzak bulmaları da böyledir: "Şüphesiz cennette öyle bir ağaç vardır ki, süvari onun gölgesinde yüz sene gider de onun gölgesini asla bitiremez..."

Bu hadis, Buhârî ile Müslim'in ittifak ettiği bir hadistir. Buhârî ile Müslim, bu hadisi, Sehl b. Sa'd (r.a.)'tan, Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan ve Ebu Hüreyre (r.a.)'tan rivayet etmiştir.⁸⁶⁷ Buhârî de, Enes b. Mâlik (r.a.)'tan⁸⁶⁸ rivayet etmiştir. Bunun için İbn Kesîr (ö. 774/1372), Yüce Allah'ın, "Ve uzamış gölge..."⁸⁶⁹ âyetinin tefsirinde şöyle der: "Bu, Resûlüllah (s.a.v)'tan sabit olmuş, hatta hadis imamlarına göre sıhhati kesin olan mütevatir bir hadistir."

Zahir olan, buradaki "yüz sene"nin dünya senelerinden oluşudur. İşte bu sebeple Nebî (s.a.v), Ebu Saîd el-Hudrî'nin rivayetinde "Çok iyi, rahvan, hızlı bir binekli" buyurmaktadır. Dünyamızdaki zaman ile Allah katındaki zaman arasındaki oranı ancak Allah bilir. Kur'an'da, "*Rabbinin yanında bir gün sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir*"⁸⁷⁰ buyurulmaktadır.

Hadis 'sahih' olunca, biz; ahiretin, bu dünyanın kanunlarına uymayan özel kanunları olduğunun bilinciyle, içten gelerek, "İman ettik, tasdik ettik" demekten başka bir şey yapamayız. Hatta Abdullah b. Abbâs (r.a.), "Cennette, dünyadan ancak isimler vardır!" demektedir.

⁸⁶⁵ Ebu Dâvud, Sünnet 5 (4605); Tirmizî, İlm 10 (2663)'de Ebu Râfi' (r.a.)'tan. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 8'de ise bu hadisi kısa olarak nakletmiştir.

⁸⁶⁶ Şâtıbî, el-İ'tisâm, I, 231-232 (Metâbiu Şirketi'l-İ'lânâti's-Şarkiyye baskısı).

⁸⁶⁷ Buhârî, Tefsiru Sure-i Vâkıa I, Rikak 51; Müslim, Cennet 6 (2826)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan. Buhârî, Rikak 51; Müslim, Cennet (2828)'de Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)'tan. Buhârî, Rikak 51; Müslim, Cennet (2827)'de Sehl b. Sa'd (r.a.)'tan. Bkz. el-Lü'lüü ve'l-Mercân, (1799-1801 nolu hadisler)

⁸⁶⁸ Buhârî, Bed'u'l-Halk 8

⁸⁶⁹ el-Vâkıa, 56/30

⁸⁷⁰ el-Hacc, 22/47

Yine cehennemde kâfirlerin azabı hakkındaki; kafirin dişinin (Uhud Dağı kadar) büyüklüğü, iki omzu arasının uzaklığı, derisinin kalınlığı hakkında gelen hadis de⁸⁷¹ böyledir. En sağlıklı yol, buna teslim olmaktır. Detayını araştırmak ise gereksizdir.

Başarılı bir dâvetçi, bilinmesi halinde bile dinî bir mahiyeti olmayan ve dünyevî mutluluğu sağlamayacak, hatta çağdaş kafalarda çeşitli problemlere yol açacak bu tür hadislerle, okuyucusunun veya dinleyicisinin zihinlerini meşgul etmez, onları ancak gerektiği durumda münasebeti çerçevesinde zikreder.

Müslüman'ın bizzat meşgul olması en uygun olan şey; Allah'tan cenneti ve kendisini ona yaklaştıran söz ile ameli istemesi, cehennemden ve ona yaklaştıran söz ile fiilden Allah'a sığınması, cennetliklerin girdiği yola girmesi ve kendisini cehennem ashabının yoluna girmekten uzaklaştırmasıdır.

Mümin bir mantığın kabullendiği ve aklın da reddetmediği en sâlim tavır ise; taabbudî olan her hususta gelen haberlere "işittik ve itaat ettik" dediğimiz gibi, dinin gayb ile ilgili hususlarda haber verdiği her şeye de "iman ettik, tasdik ettik" dememizdir.

Evet, nassın getirdiği şeylere iman ederiz. Bu tür nassın hakikatini ve nasıl olduğunu sormayız, detayını araştırmayız. Çünkü bizim akıllarımız çok defa bu tür gaybî durumları almaktan âciz kalır. Zira insanı yaratan Allah, onu böylesi durumları idrâk etmeye elverişli kılmamıştır. Çünkü insan, yeryüzündeki hilafet görevini yerine getirirken buna ihtiyaç duymaz.

Eğer Mutezile'nin temsil ettiği akılcı kelimî ekol, bu gerçeği idrâk edip kabul etseydi, müminlerin âhirette Yüce Allah'ı göreceğini ortaya koyan 'sahih' hadisleri inkâr ihtiyacı hissetmezdi. Müminler, Rablerini ayın on dördü gecesindeki (dolunay) gibi görecektir.⁸⁷² Buradaki benzetme (teşbih); görmenin (dolunayı görmede olduğu gibi) açık-seçik

⁸⁷¹ Bkz. Buhârî, Rikâk 51; Müslim, Cennet (2851), 45 (2852)'de Ebu Hüreyre (r.a.)'tan.

⁸⁷² Buhârî, Mevâkitü's-Salât 16, 26, Tefsiru Sure-i Kâf 2, Tevhid 24; Müslim, Mesâcîd 211 (633)'de Cerîr b. Abdullah (r.a.)'tan

olacağını ifade için yapılmıştır, yoksa görülecek olan Allah'ın aya benzemesi için yapılmamıştır. Hâlbuki onlar, te'vilinde saptırdıkları "Yüzler var ki, o gün ışıltı ışıltı parlar, *Rabbine bakar*"⁸⁷³ şeklindeki Kur'an âyetinin zahirine de bağlanarak bu hadisi kabul edip inkâr etmeyebilirlerdi.

Onların içine düşmüş oldukları temel hata; gaib olanı şahid olana ve âhireti de dünyaya kıyas etmeleridir. Hâlbuki bu, "*kıyas maa'l-fârik*"tır.⁸⁷⁴ Çünkü her yerin, kendine özgü kanunları ve esasları vardır.

Bu sebeptendir ki, bizim Allah'ı âhirette normal gözle görmemiz gibi olamayacağı noktasında onlarla aynı fikirde olmalarına rağmen Ehl-i Sünnet, *müminlerin âhirette Allah'ı görmesinin* (rü'yetin) varlığını kabul etmiştir. Hatta bu görme -İmam Muhammed Abduh'un (ö. 1323/1905) da dediği gibi- keyfiyeti ve tarifî olmayan bir görme şeklidir. Böyle bir görme, ancak Allah'ın âhiret yurdundakilere mahsus kıldığı bir bakışla veya dünya hayatındaki bilinen görme duygusunun değişmesiyle meydana gelebilir. Bu ise haberin 'sahih' olarak geldiğinde, meydana geleceğini doğrulasak bile, mahiyetini bilemeyeceğimiz bir husustur.⁸⁷⁵

Seyyid Reşîd Rıza (ö. 1354/1935) da âhirette Allah'ın görülmesi konusunda hocası Muhammed Abduh'un sözleri üzerine şu açıklamayı yapmıştır: "Ahirette hakikatte idrâk edebilme, ruha aittir. Duygular sadece onun için birer araçtır. Nitekim bu asırda, doğu ve batı âlimlerinin yanında kesin tecrübelerle sabit olmuştur ki; gözleri kapalı olduğu halde gören ve okuyan insanlar -ki buna 'düşüncelerin okunması' diyorlar- uykuda, rüyada bazı şeyler hariç bir takım şeyleri görenler vardır.

Yine bazı insanlar, aradaki birçok engellere ve fevkalâde uzaklığa rağmen bir şeyi görebilmektedir. Örneğin, Mısır (yani Kahire)'deki birisinin, İskenderiye'de evinden durağa çıkan akrabasını görmesi gibi.

Bu durum, şu âlemde görme hususunda bütün insanlar için alışılmışın aksine sabit olunca, akıllı bir insana, bu âlemden daha garip, alışılmıştan daha da uzak olan cennetteki görme olayını bir problem yapması yakıştır mı? O cennet, âdetleri ve kanunları şhadet âleminden farklı olan

⁸⁷³ el-Kıyâme, 75/22-23

⁸⁷⁴ Kıyas maa'l-fârik: Birbirlerine kıyas edilemeyecek iki ayrı şeydir.

⁸⁷⁵ Muhammed Abduh, Risâletu't-Tevhîd, s. 187-188

gayb âleminde. O halde Allah'ın âhirette görülmesini inkâr edenlerin, bunu karışık bir problem olarak görmelerinin sebebi, görme ve görülen hususunda gayb âlemini, dünya âlemine kıyas etmelerinden başka ne olabilir? Hâlbuki bu, bâtil bir kıyastır. Batıl oluşu, görülen Allah hakkında daha açıktır.⁸⁷⁶

⁸⁷⁶ Muhammed Abdüh, a.g.e.

8. Hadis Lafızlarının Delalet Ettiği Şeylerin İyi Tesbit Edilmesi

Sünnetin doğru olarak anlaşılması için önemli olan hususlardan birisi de sünnetin getirmiş olduğu lafızların delâlet ettiği şeyleri iyice tespit etmektir. Çünkü lafızların delâlet ettiği şeyler, asırdan asıra ve çevreden çevreye değişebilir. Bu, diller ile lafızların gelişmesi ve bu noktada zaman ile mekân faktörlerinin etkisi konuyla ilgilenenlerce bilinen bir durumdur.

Sonradan Çıkan İstilahlardan ve Şer’i Nassların Bu İstilahlar Üzerine İndirgenmesinden Sakınmak

İnsanlar bazen belli mânalara delâlet etmek üzere bazı lafızlar üzerinde anlaşabilirler ve istilahlar üzerinde tartışmanın anlamı yoktur. Fakat burada korkulan şey, sünnetle gelen lafızların, sonradan çıkan bir istilaha hamledilmesidir. (Ki bu durum, Kur'an lafızları için de sözkonusudur.) Karışıklıklar ile ayakların kayması işte burada ortaya çıkmaktadır.

Nitekim İmam Gazzâlî (ö. 505/1111), bazı ilimlere ait kavramların ve birtakım mânaların, selef dönemindeki delâletlerinin daha sonraları değişmesi ile ilgili tembihatta bulunmuş ve bu kavramların tanım ile sınırlarında derinleşmeyenlerin anlayışlarını, sapma ile kargaşa tehlikesinden sakındırmıştır. İmam Gazzâlî bu konuda “*el-İhyâ*” adlı eserinin “*Kitabu'l-İlm*” Bölümünde değerli bir bahis ayırarak orada şöyle der:

"Bil ki, *yerilmiş ilimlerin*, şer'i ilimlerle karıştırılmasının menşei; övülmüş isimlerin anlamlarının, tahrif edilip değiştirilmesi ve bozuk maksatlarla selef-i sâlih ve ilk asrın kastetmediği başka manalara aktarılması (ve bambaşka manalarda kullanılmasıdır). Muhtevaları değişikliğe uğrayan terimler şu beş lafızdır: 1. Fıkıh, 2. İlim, 3. Tevhid, 4. Tezkir, 5. Hikmet. Aslında bunlar, *övülmüş* isimleridir. Bu isimleriyle nitelenenler, dinde mevki sahibi kimselerdir. Ama şimdi bu lafızlar, yerilmiş manalara aktarılmışlardır. Bu isimlerin, bu yerilmiş manalara verilmesinin daha da yaygınlaşmasından dolayı, kalpler bu manalarla nitelenenlerin kötülüğünden nefret eder hale gelmiştir."⁸⁷⁷ Allah İmam Gazzâlî'ye rahmet etsin. O, bu hususu sayfalarca açıklamıştır.

İlim sahasında Gazzâlî'nin değiştiğini düşündüğü bu beş lafız böyle olunca, sınırlandırılması zor olan çeşitli alanlarda, bu şekilde değişen birçok lafzın bulunduğu açıktır. Sonra bu değişiklik, zaman ile mekânın değişmesi, insanın ilerlemesi sebebiyle lafzın aslî şer'î delâletiyle sonradan ortaya çıkan örfî ve ıstilahî delâleti arasındaki açıklık gittikçe büyüyüp-genişlemektedir. İşte buradan hareketle, kasıtlı değiştirme ve sapma doğduğu gibi, kasıtsız büyük hatalar ve yanlış anlamalar da doğmaktadır. İşte bu; ümmetin gerçek ilim ehli ve otorite olan âlimlerinin sakındırdığı, asırların geçmesiyle şer'î lafızların, sonradan çıkan ıstilahlara indirgenmesi olayıdır.

"Tasvir" ve "Naht" Kelimeleri

Asrımızda da gördüğümüz gibi, bu kurala riayet etmeyen kimseler, birçok hataya düşmektedir.

Örneğin, üzerinde Buhârî ile Müslim'in ittifak ettiği 'sahih' hadislerde geçen "tasvir" kelimesini ele alalım: En şiddetli azab ile korkutulan bu hadislerdeki "tasvir"den maksat acaba nedir?⁸⁷⁸

Hadis ve fıkıhla uğraşanların çoğu, asrımızda, "kamera" adı verilen ve "fotoğraf" (suret) denilen "şekli" veren bu aletle çalışan "fotoğrafçı" (musavvir) diye isimlendirdiğimiz herkesi bu azab tehdidinin hükmü altına sokmaktadırlar.

⁸⁷⁷ Gazzâlî, İhyâü Ulûmiddîn, I, 31-32 (Daru'l-Ma'rife baskısı, Beyrut).

⁸⁷⁸ Buhârî, Büyû' 40; Müslim, Libas 96 (2107)'de Âişe (r.anhâ)'dan.

Hâlbuki kamera sahibinin “fotoğrafçı” (musavvir) ve yaptığı işin de “fotoğrafçılık” (tasvir) diye isimlendirilmesi, lügavî bir isimlendirme değil midir?

Hiç kimse, Arap'ın bu kelimeyi ortaya koyduğunda, akıllarında ‘canlanan’ hususun bu olabileceğini iddia edemez. O halde bu, lügavî bir isimlendirmedir.

Yine hiç kimse, bu isimlendirmenin, şer’î bir isimlendirme olduğunu da iddia edemez. Çünkü bu sanat çeşidi, yasama asrında bilinmemekteydi. Dolayısıyla o dönemde olmayan bir “fotoğrafçı” (musavvir) lafzının buna dâhil edilmesi düşünülemez.

Buna göre o kişiyi “fotoğrafçı” (musavvir) ve işini de “fotoğrafçılık” (tasvir) diye isimlendiren kimdir?

Doğrusu bu, sonradan ortaya çıkan bir örfür. Doğrusu bizler veya dedelerimiz, onların zamanlarında bu sanatın ortaya çıktığında ona “tasvir” (fotoğrafçılık) diye isim vermişlerdir. Hâlbuki onların bir araya gelip bunu başka bir ad ile isimlendirmeleri mümkündü. Örneğin, Katar ve Körfez halkının dediği gibi “fotoğraf”a “akis” (yansıma) ve bu işi yapana da “akkâs” (yansıtan) diye isim vermeleri mümkündü. Örneğin, oralarda ikamet eden birisi, yansıtana (fotoğrafçıya) gidip ona, “Beni yansıtmamı istiyorum, senden akisleri (fotoğrafları) ne zaman alabilirim?” diye soruyor. Onların bu sözleri bu işin gerçeğine daha yakındır. Çünkü bu, tıpkı şeklin aynada yansıdığı gibi, belirli araçlarla şeklin yansımından başka bir şey değildir. Nitekim zamanın Mısır Ülke Müftüsü Allâme Şeyh Muhammed Bahit el-Mutiî'nin de söylediği budur. Bu husus, onun *“el-Cevâbu'l-Kâfi fi İbâhati't-Tasvîri'l-Fotoğraf”* adlı risalesinde geçmektedir.

Asrımız, fotoğraf yansımasını “tasvir” diye isimlendirdiği gibi, cisimli tasvire de “naht” (yontmacılık/oymacılık yani heykeltıraşlık) adını vermiştir. Bu da, selef âlimlerinin “gölgesi olan” şeklinde tabir ettikleri ve -çocukların oyuncakları hariç- haram olduğunda icma ettikleri şeydir.

O halde bu çeşit tasvirin, “naht” (yontmacılık/heykeltıraşlık) diye isimlendirilmesi, onu tasvir ve tasvireiler hakkındaki azab tehdidini ifade eden nasslar dairesinden çıkarır mı?

Cevap kesinlikle olumsuz olacaktır. Çünkü bu tür tasvirler (heykel-tıraşlık), hem lügat olarak ve hem de şer'an "tasvir" lafzına en uygun olanıdır.

Ek:

V. Bölüm

Sünnetin Teşriî (Hukukî) Boyutu*

Bu bölüm, Üstad Karadâvî'nin, Prof. Dr. Özcan Hıdır tarafından tercüme edilen "*es-Sünnetu masdaran li-ma'rifeti ve'l-hadâratî*" (Bilgi ve Medeniyet Kaynağı Sünnet) adlı kitabından iktibas edilmiştir.

Giriş

Sünnet. (son yıllarda) Batı kaynaklı fikirlerin etkisindeki kimselerin insaf ölçüleri ile bağdaşmayan çirkin saldırılarına mâruz kalmıştır. Sözkonusu kimseler, bütün imkânlarını seferber edip tüm hile ve desiselerini kullanarak sünneti ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Onlar bu konuda amaç birliğine sahip olmakla birlikte, bu amaca ulaşmak için kullandıkları vasıta ve taktikler muhteliftir.

Bu kimselerden bazıları, sünnetin ya tamamının sübûtuna yönelik veya büyük çoğunluğunu teşkil eden kavli sünnet hakkında veyahut Ebu Hüreyre (r.a.) gibi meşhur râvilerin güvenilirliği konusunda şüphe uyandırmaya çalışırlar. Bazıları da, sünnetin hücciyeti (şer'î delil oluşu) ve İslâm teşriinin kaynağı olması, bu teşriye yön vermesi konusunda çeşitli itham ve karalamanın bayraktarlığını yaparak, şer'î delil için sadece Kur'an'ın kendilerine yeterli olduğunu zannederler.

Yine bu iki gruptan oluşan bir diğer topluluk daha vardır ki onlar, sünneti sünnetle yıkmanın gayreti içerisindeyler. Zira onlar, bazı hadisleri asıl mecrasından saptırarak tahrif eder ve delâlet etmediği bir hususta onları delil olarak kullanırlar.

Mânası Tahrif Edilen Bir Hadis

Asıl mânasından uzaklaştırılıp yanlış bir anlam yüklenen bu tür hadis-lere örnek olarak, İmam Müslim'in *Sahîh'inde* hurmaların aşılması konu-unda rivayet ettiği hadis gösterilebilir. Buna göre, sözkonusu hadisin bazı rivayetlerinde Hz. Peygamber, "Siz dünyanızın işlerini daha iyi bilirsiniz" buyurmuştur.⁸⁷⁹

Bazı kimseler, sadece bu hadisi gerekçe göstererek İslâm'ın siyasî yönünün olmadığı görüşünü dillendirmişlerdir. Çünkü -bu kimselere göre- siyaset, hem yöntem hem de kurumlar olarak dünyamıza ait bir olgudur ve bunu biz insanlar daha iyi biliriz. Dolayısıyla, vahyin siyaset konusunda söyleyeceği bir sözü ve yönlendirmesi olamaz. Bu söylem sahiplerine göre İslâm, devletsiz bir din; günlük hayata müdahale eden bir sistem olmaktan ziyade vicdanî bir olgudur.

Yine bu hadisi gerekçe göstererek başka birileri ise, İslâm'ın iktisadî nizamını göz ardı etmek istemektedir! Nitekim çeyrek yüzyıldan beri tanıdığım bir dostum da, İslâm'ın ekonomik hayata müdahalesinin, yani iktisadî yönünün olmadığını iddia ederek benimle uzun bir münakaşaya girmişti ki, dostumun da bu konudaki en önemli argümanı bu hadis idi. Sözkonusu tartışmada dostumun ileri sürdüğü delilleri -esasen şüpheleri demek daha doğrudur- bir kenara not ettim ve başka bir münasebetle de delilleriyle onun bu şüphelerine cevaplar verdim.

Burada daha da önemli olan husus, bazı kimselerin bu hadisi öne çıkararak, sünnet kaynaklarının zikrettiği alış-veriş, muamelât, sosyal, iktisadî ve siyasî hayatla ilgili pek çok hadisi yok saymaya çalışmalarıdır. Sanki onlara göre bu hadisini Hz. Peygamber, sünneti oluşturan diğer bütün kavî, fiilî ve takrifî hadislerini neshetmek için ortaya koymuştur.

İşte bazı aşırıların bu tavrı, büyük âlim ve meşhur muhaddis Ahmed Muhammed Şâkir'i, hadisin İmam Ahmed'in *Müsned'*indeki rivayetine şu notu düşmeye sevk etmiştir:

"Bu hadis, oryantalist ve misyonerlerin fikrî kölesi gibi hareket eden Mısır'daki bazı dinsiz ve Avrupa aşığı kimselerin, hakkında ileri-geri

⁸⁷⁹ Müslim, Fedâil, 139-41. Hadisin daha geniş tahriri ileride ayrıca yapılacaktır.

konuştuğu hadislerdendir. Onlar bu hadisi, Ehl-i Sünnet ve Allah'ın dininin hizmetkârı kimselere karşı getirdikleri delillerinde temel almışlardır. Böylece onlar, sünnetten bir yönü inkâr etmek, dini ve sosyal hayatta İslâm ahkâmının bir hükmünü yok saymak istediklerinde bu hadisi öne sürdüler ve Enes'ten (r.a.) rivayet edilen "*Siz dünya işinizi daha iyi bilirsiniz*" hadisine sarılarak yaptıkları işin dünyaya ait olduğunu iddia ettiler. Ancak Allah şahittir ki onlar, ne dinin asıllarına ne de Allah ve Peygamber'e iman etmişlerdir. Onlar Kur'an'ı da gönül rahatlığı içinde tasdik etmezler. Onlardan iman edenler, zahiren imanlı görünürler; ancak kalpleri mutmain ve güvenerek değil de, korkmak suretiyle taklit edip karıştırarak hayalini kurdukları şeylere meyleder. O kimseler nezdinde mesele, daha da hüyyüüp ciddiyet kazandığında yani şeriatın iki temel kaynağı olan Kitap ve Sünnet, kendisinin Mısır ve Avrupa'da almış olduğu kültür ve eğitimle çelişince, Avrupa'da aldığı bu eğitimi daha üstün görmede tereddüt göstermez; hatta onu tercih etmekten geri kalmazlar. Efendilerinden aldığı bilgileri üstün görür ve içine sirayet etmiş bu bilgileri tercih ederler. Bütün bunlardan sonra da kendilerinin iyi Müslüman olduğunu zannedip, utanmadan insanların da kendisini bu şekilde benimsemesini isterler. Hâlbuki bu hadis son derece sarıhtir ve hiçbir İslâmî delille çelişmemektedir. Dünya işlerini ilgilendiren yasama ve yürütme gibi konularda sünnete müracaat etmemeyi gerektiren bir delâleti de yoktur. Esasen, bu hadisi anlamadan inkâr cihetine giden yukarıda vasıfları sayılan kimselere, İslâm teşriinin bir aslı olan sünneti yıkmaya yönelik fikirler ileri sürmek değil, şöyle demek düşerdi: "Bu hadisiyle Hz. Peygamber, bir emir ve nehiye bulunmadığı gibi, Allah Teâlâ'dan bir ihbarda bulunmamış ve kendisi de bir sünnet ortaya koymamıştır. Böylece bu hadis dinin asıllarından birini yok saymanın bir aracı olarak sözü edilen mânada kullanılmamalıdır."

"Siz Dünyanızın İşlerini Daha İyi Bilirsiniz" Hadisinin Mânası

Öyleyse bu hadis ne anlama gelmektedir?

Her şeyden önce hadisin mânasının son derece açık olduğunu ve onu anlama konusunda herhangi bir karışıklığın olmadığını belirtmek gerekir. Buna göre hadis şöyle anlaşılması gerekir. "Din, dünyevî ihtiyaç ve arzuların gereği olan işlere, bu işlerde herhangi bir ifrat-tefrit ve sapma olmadığı sürece

müdahale etmez. Nitekim din, Rabbanî-yüce hedefler ve üstün ahlakî değerler sebebiyle insanın -maksatlı veya maksatsız normal davranışlar da dâhil- bütün davranışlarına müdahale eder ve bu işleri yerine getirmede insanı hayvanlardan ayıracak ulvî, insanî vasıfları ortaya koyar."

Burada dünya işi diye nitelenen şeylere bazı örnekler vererek, İslâm'ın bunlar karşısındaki konumunu belirtmek meseleyi daha açıklayıcı olacaktır.

1. Savaş (Kıtal)

İslâm, savaşın hedeflerine yönelik birtakım sınırlamalar getirmiş, onun için hazırlık yapmayı, düşman karşısında tedbiri elden bırakmamayı ve de güç yettiği oranda savaş için maddî yığınak yapmayı emretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

*"Ev iman edenler! Tedbirinizi alın; bölük bölük savaşa çıkın yahut (gerektiğinde) topyekûn savaşın."*⁸⁸⁰

*"Onlara (düşmanlara) karşı gücümüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz. Allah 'in bildiği (düşman) kimseleri korkutursumuz. Allah yolunda ne harcarsanız size eksiksiz ödenir. Siz asla hakstzlığa uğratılmazsınız."*⁸⁸¹

*"O kâfirler arzu ederler ki siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olasınız da üstünüze birden baskın yapsalar."*⁸⁸²

Hz. Peygamber de bu konuda şöyle buyurmuştur:

*"Muhakkak kuvvet, atıcılıktır"*⁸⁸³

*"Kim atışı öğrenir sonra da unutursa, nankörlük etmiş olur."*⁸⁸⁴

*"Kim Allah'ın kelimesinin (mesajının) en üstün olması için savaşır- sa, işte o kimse Allah yolundadır."*⁸⁸⁵

⁸⁸⁰ en-Nisâ,4/71.

⁸⁸¹ el-Enfâl, 8/60.

⁸⁸² en-Nisâ 4/102.

⁸⁸³ Müslim, İmâret, 167. Ayrıca bk. Ebu Dâvûd, Cihâd 23; Tirmizî, Tefsir, 8; İbn Mâce, Cihâd, 19.

⁸⁸⁴ Ebu Dâvûd, Cihâd 23; Nesâî, Havî 8; Hâkim, Müstedrek, II, 95. Zehebî de Müstedrek'teki şekliyle rivayete muvafakat etmiştir. Ayrıca el-Müntekâ minet-Tergîh ve't-Terhib" adlı eserimize bakınız (bk. I, 361.362).

⁸⁸⁵ Buhârî, İlim, 45; Tevhîd, 28; Müslim, İmâret, 150-51; Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 16.

Savaşta gözetilmesi gereken bazı âdâb ve kurallar vardır. Bir âyette. *"Allah yolunda sizinle savaşanlarla savaşın fakat haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez"*⁸⁸⁶ buyrulmaktadır. Bir hadiste ise. *"(Ganimet elde etme hususunda) hainlik etmeyin, ahdinizi bozmayın, (düşmanın yaptığı gibi ölüleri kesip parçalayarak) misillemeye bulunmayın ve çocukları öldürmeyin..."*⁸⁸⁷ buyrulmuştur.

Ancak savaşta kullanılan silahların cinsi, yapılış yöntemleri ve bu silahlarla olan eğitim vb. konulara din karışmaz. Bu gibi işler, her millet ve devletin savunması ile ilgili kurumların (Savunma Bakanlığı ile Silahlı Kuvvetlere ait birimler) işidir.

Buradaki silahtan maksat: bir asırda kılıç, mızrak, ok ve yay olabilirken diğer bir asırda mancınık olabilir. Bir başka çağda ise tabanca, top, füze ve çeşitli şekillerdeki bombalar olarak karşımıza çıkabilir. Savaşçılar belli bir vakitte harp ederken at, fil kullanabilir; başka bir zaman ise, tank, savaş uçağı ve uzay mekikleri kullanabilirler. Dinin atların kullanıldığı zamanlarda insanları yönlendirmesi yol göstermesi ne ise, uzay gemilerinin kullanıldığı asırdaki yol göstermesi de odur. Buradaki gaye, "Allah'ın mesajı ve isminin en yüce olması"; edep ise. *"Haddi aşmayın; Allah haddi aşanları sevmez"* âyeti gereği, "Anlaşmayı bozup hainlik etmeyin, misillemeye bulunmayın" şeklindeki ilkelerdir.

Bu itibarla güç yettiği ölçüde hazırlık yapılması, tedbirin elden bırakılmaması ve ümmetin savaşa hazırlıklı olmasının sağlanması konusu, keyfiyet ve kullanılan araç gereçler noktasında (asırlar boyu) değişiklik arz etse bile, bu konudaki prensip ve amaçlar konusunda değişiklik bulunmamakta ve onlar her asırda sabit kalmaktadır.

2. Ziraat

Dünya işleri diye nitelenen alanlara bir başka misâl de ziraattir.

Her şeyden önce İslâm, ziraatla uğraşmayı teşvik eder ve çiftçilere Allah katında en büyük sevabın verileceğini müjdeler. Zira. *"Ziraat yapan, ağaç diken ve bu ağaç ve ekininden kuşların, hayvanların ve insanoglunun*

⁸⁸⁶ el-Bakara, 2/190.

⁸⁸⁷ Müslim, Cihâd, 2: Ebu Dâvûd, Cihâd, 83; Tirmizî, Diyât, 14; Siyer, 47; İbn Mâce, Cihâd, 38.

*nasıplendiği hiç bir Müslüman yoktur ki bu, kendisine bir sadaka olmasın*⁸⁸⁸ hadisi bunu ifade etmektedir.

Ancak bilinmelidir ki din, ziraatın nasıl yapılacağı, ne ekileceği, ne zaman ekileceği, ekim âleti olarak kova, tulumba, saka mı yoksa mekanik âletlerin mi kullanılacağı veyahut da geleneksel sulama yöntemlerinin mi yoksa sulamada yukarıdan serpme veya yağmurlama vb. yöntemlerin mi kullanılacağına müdahale etmez. Çünkü bunlar, dinin ihtisas alanına girmemektedir. Bilakis bunlar, Tarım Bakanlığı gibi, tarımla ilgili kurum ve kuruluşların işidir.

Tarımla ilgili âlet ve makineler, öküz arabalarından tutun da mekanik pulluklara kadar günümüzde çok gelişme kaydetmiştir. Aynı şekilde sulama âletleri de kova ve sakalar gibi ilkel birtakım yöntemlerden modern mekanik âletlere, suyu bolca salıverme yerine yukarıdan serpiştirme veyahut yağmurlama sistemlerinin kullanılmasına kadar oldukça gelişmiştir. Görülüyor ki bütün bu gelişmeler, dinin ilke ve esaslara yönelik başlangıçtaki yüce ve sabit konumunu değiştirmemektedir.

3. Tedavi

Buraya kadar ki açıklamalarımıza ilâve olması bakımından, üçüncü bir örnek olarak teşhis ve tedavi yöntemlerini de zikretmek yerinde olacaktır.

Eski zamanlarda bazı insanlar hastalığın, Allah'ın takdiri olduğunu ve Allah'ın takdir ettiği şeyin de mutlaka gerçekleşeceğini düşünmüşler; dolayısıyla tedavinin faydasının olmadığı gibi bir anlayışa sahip olmuşlardır. Hz. Peygamber bu durumu biz ümmetine âdeta özetlemekte; hastalık ve şifanın Allah'tan olduğunu beyan ederek şöyle buyurmaktadır:

*"Ey Allah'ın kulları! Tedavi olunuz. Çünkü Allah, şifasını yaratmadığı hiçbir hastalığı kullarına vermez. Yalnız bir dert hariç, o da ihtiyarlıktır."*⁸⁸⁹

Diğer bir hadiste de şöyle buyrulmuştur:

⁸⁸⁸ Buhârî, Hars. 1; Müslim, Müsâkât, 12. Buhârî ve Müslim'in *Sahih'lerindeki* rivayette yazarın naklettiği şekilden farklı olarak "yeğrisü ğarsen" ifadesi, "yezrau zer'an" ifadesinden önce zikredilmiştir

⁸⁸⁹ Ebu Dâvûd, Tıb. 1,11; Tirmizî, Tıb. 2; İbn Mâce, Tıb. 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 278. Hadis ayrıca İbn Hibbân, Hâkim tarafından da rivayet edilmiştir.

"Allah şifasını yaratmadığı hiçbir hastalık vermez."⁸⁹⁰

Başka bir hadiste ise, "Allah şifanızı haram kıldığı şeylerde yaratmamıştır"⁸⁹¹ buyrulmuştur.

Bir keresinde Hz. Peygamber'e şifa ve tedavi yollarını arama konusunda "Allah'ın kaderi değiştirebilir mi?" diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:

"Tedavi ve şifa yollarına başvurmak da Allah'ın kaderindedir."⁸⁹²

Genel olarak bütün bu hadisler göstermektedir ki Hz. Peygamber, eziyet ve acı verici her şeyden bedenini korunup kollanmasını tavsiye etmiştir. Çünkü böyle yapmakla mümin, her daim cihada hazırlıklı olur ve de Rabbine, kendi nefşine, ailesine ve bütün insanlığa karşı vazifesini yerine getirmiş olur. Ancak tedavinin ne olduğu, nasıl uygulanacağı, nelerden elde edileceği ve miktarının ne kadar olacağı gibi hususlar, dinin müdahale alanında olmayıp Sağlık Bakanlığı gibi sağlıkla ilgili kurum ve kuruluşların idaresindedir. Ne var ki dinin, tedavi olunması haramla tedavi olunmaması ve bedenini sağlığına dikkat edilmesi gibi tavsiye ve yönlendirmeleri geçerlidir, değişmez.

İşte "Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz" mealindeki hadisten anlaşılması gereken mâna budur; yoksa dinin dünya hayatından çekilmesi değil.

Sünnetin Teşri'deki Fonksiyonunu İnkâra Yönelik Aşırılıklar

Prof. Dr. Abdülmünim en-Nemr *es-Sünnetü ve't-Teşri'* isimli bir araştırma neşretmiş ve bu araştırmasında, "hadis kitaplarındaki her şey teşri'in kendisidir" diyenlere karşı çıkararak, konuyla ilgili Karâfî, Dihlevî ve Şeltût'un değerlendirmelerine güvenmişti. Söz konusu çalışmasında en-Nemr, faydalı görüş ve değerlendirmeler ortaya koymakla birlikte,

⁸⁹⁰ Buhârî, Tıb. 1; İbn Mâce, Tıb. 1.

⁸⁹¹ Buhârî bu hadisi Tıb bölümünde İbn Mesûd'dan mevkuf ve muallak olarak rivayet etmiştir. İbn Ebî Şeybe ise onu sahih bir senetle mevsûl olarak rivayet etmiştir.

⁸⁹² Tirmizî, Tıb. 21; İbn Mâce, Tıb. 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*. 111. 421. Hâkim bu hadisi sahih kabul etmiştir (bk. *Müstedrek*, IV. 199. 402). Tirmizî de hadis hakkında, "hasen-sahih" değerlendirmesini yapmıştır. Elbânî ise, *Müşkiletü'l-Fakr* adlı eserimize yaptığı tahripte bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

iddialarında o kadar ileri gitmiştir ki, medenî hukuk ve muamelâtla ilgili hükümlerin neredeyse hepsini sünnet dairesinin dışına çıkarmıştır.⁸⁹³ en-Nemr'in bu anlayışı onu, sünnetin helâl saydığı -bütün fıkıh mezhepleri ve ekolleriyle- Müslümanların da helâlîliği üzerine icmâ ettiği şeyleri, kendi görüşüyle haram olarak değerlendirmesine kadar götürmüştür. Buna örnek olarak, Hz. Peygamberin, insanların ihtiyaçları doğrultusunda, hiç bir surette anlaşmazlığa ve aldatmaya meydan vermeyecek tarzda, şartlarını koyduktan sonra yapılmasına ruhsat verdiği selem (para peşin mal veresiye) akdiyle alış-veriş veya bazılarının isimlendirdiği gibi "es-selef" denilen usûlle yapılan alış-veriş konusu örnek olarak verilebilir. Bu hususta hadis varit olmuştur ve uygulama da selefin tatbikatına uygundur. Ayrıca on dört asırdır ümmetin uygulaması bu yöndedir.

İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edilen bu konudaki hadise göre o, şöyle demiştir: "Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettiğinde onlar (Ensar ve Medine ahalisi), bir ve iki seneliğine olmak üzere selem akdi yapıyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, *'Kim selem akdiyle alış-veriş yaparsa bilinen ölçü ve tartıda ve de belli bir süreye kadar yapsın'* buyurmuştur."⁸⁹⁴ İbn Abbas da, "Şahitlik ederim ki, vakti tayin edilen selem akdi Allah'ın kitabında helâl kıldığı ve izin verdiği akitlerdendir" diyerek şu âyeti okumuştur⁸⁹⁵: *"Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın."*⁸⁹⁶

Bu rivayette İbn Abbas'ın (r.a.), "eşhedü" (şâhitlik ederim ki) sözünün yemin mesabesinde olduğu ve bunun "Kur'an'ın Tercümanı" sıfatını haiz bir sahâbînin görüşü olduğu unutulmamalıdır.

⁸⁹³ Dr. en-Nemr, bu konuda Uz. Peygamber'in muamelât konusundaki emir ve nehiyelerinin aslının vahiy mahsulü olmayıp içtihat mahsulü olduğunu belirtmiştir. Şüphesiz bu gerekçenin onun iddiasına bir katkısı yoktur. Çünkü Hz. Peygamber'in içtihadı yerleşik ve şahit hale geldiğinde vahiy mesabesinde telakki edilir. Zira usûl kitaplarının da teyit ettiği üzere Resûlullah (s.a.v) yanlış bir şey üzerine ikrarda bulunmaz. Bundan dolayıdır ki âlimler bu duruma "el-vahyü'l-bâtın" (gizli vahiy) demişlerdir.

⁸⁹⁴ Bk. Şevkânî, *Neylül-Evtâr*, V, 342, 343. Hadisin tahriri için bk. Buhârî, *Selem*, I, 2; Müslim, *Müsâkât*, 127-128; Ebu Dâvûd, *Büyü'* 55; Tirmizî, *Büyü'*, 68.

⁸⁹⁵ Bk. Şevkânî, *a.g.e.* V, 342-43.

⁸⁹⁶ el-Bakara 2/282.

Bununla birlikte Şeyh en-Nemr selem konusundaki görüşünü şöyle açıklamaktadır: "Selem, madumun (yok olanın) satılıp zimmete geçirilmesidir. Taşradaki insanlardan pek çoğu bu yolla çiftçilerin haklarını kötü bir şekilde gasp etmektedirler. İşte bu durum bizi, bu akdin haram olduğu görüşüne götürür."

Burada Şeyh'e yakışan, sünnet ve icma ile sabit olmuş bir uygulamanın aslını haram kılmak değil, haramlığı sadece bu konuda ortaya çıkabilecek, sömürü, haksız kazanç ve gasp üzerine tahsis etmesiydi...

İşte bu, "*Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz*" hadisini asıl mecrasından ve murat olunan mânasından saptırmadaki tahrif ve haddi aşma girişimidir. Anca bize göre bu, hadise karşı çıkma adına onun içeriğinin yok sayılması demek olan tathikatın reddedilmesini aşırılık olarak görmek, sünnette teşri' ile ilgili olmayan bazı hususların da olduğunu inkâr etmemizi gerektirmemektedir. Ne yazık ki, hamasî duygularla kalem oynatan bazı yazarların eserlerinde hâkim olan anlayış budur. Tıpkı Fethi Abdülkerim'in, Muhammed Selim el-Avâ tarafından kaleme alınan *es-Sünnetü't-Teşriyye ve Gayru't-Teşriyye*⁸⁹⁷ adlı makaleye reddiye için telif ettiği *es-Sünnetü Teşriun Lâzimin Dâimun*⁸⁹⁸ adlı eserinde ve Dr. Mûsâ Lâşîn ile Dr. Ali el-Karadâğî'nin Dr. en-Nemr'i red sadedinde kaleme aldıkları ve Katar Üniversitesi'ndeki *Sünnet ve Sîret Araştırmaları Merkezi'nin* neşrettiği derginin II. sayısında yayımlanan çalışmalarda olduğu gibi.

Oysa bu meselenin çözümü konusunda yapılması zorunlu olan şey, mutedil ve dengeli hareket ederek, Kur'an ve Sünnet'teki muhkem nasslar, şeriatin makâsıd ve kuralları, ümmetin en âlimleri olan selef'in yol göstericiliği ve anlayışları doğrultusunda, ön yargılardan uzak, insafli, derinlemesine ve ifrat-tefritten arınmış olarak meseleyi ele almaktır. Bu ise, benim senelerdir yapmakta olduğum şeydir. Umarım şu anda takdim etmekte olduğum sayfalar, bu konuda yol gösterici ve aydınlatıcı olur.

⁸⁹⁷ Bu makale, *el-Müslimü l-Muâsir* adlı derginin ilk sayısında neşredilmiştir.

⁸⁹⁸ Kahire Mektebtü Vahbe neşri.

İfrat ve Tefrite Düşenler Arasında Teşriî Sünnet

Burada araştırılması gereken en önemli husus, insanların uyması ve uygulamaları konusunda sünnetin ne derece itibara alınıp alınmayacağı, teşriî sünnet ile böyle olmayan sünnetin nasıl anlaşılıp değerlendirileceği konusuna açıklık getirmektir. Aynı şekilde sünnetin, kıyamete kadar bütün insanları içine alacak şekilde genel ve devamlı bir teşri' kaynağı olması konusu ile geçici bir durumdan mütevellit hususî bir mesele için teşri' kaynağı olması meselesinin vuzuha kavuşması lazımdır.

Bu konuda günümüzdeki vakıta ise, Müslümanlar arasında birbirinin zıddı iki grubun bulunduğudır.

Birinci grup sünnette olan her şeyi, bütün zaman ve zeminde ve her durumda herkes için uyulması zorunlu bir teşri' olarak kabul edenlerdir. Hâlbuki sünnette, cibillî (yaratılıştan kaynaklanan) örf ve âdetler kabîlinden, bulunulan çevrenin tecrübe ve maharetlerinden kaynaklanan, kasıtlı olarak değil de tevfuk olarak (rastgele) ve özel olarak da Hz. Peygamber'e mahsus fiiller olabilir. Bu sebeptendir ki usûl âlimlerinden olan bazı muhakkıklar, yukarıda sözkonusu edilen sünnet çeşitlerinin, o hususların mubah ve meşru olduklarının ötesinde bir şeye delâlet etmeyeceği kanaatini taşımaktadırlar. Ancak bu gibi sünnetlerin uygulaması esnasında kişinin Allah'a ibadet kastının bulunması durumu müstesnadır.

Ancak çağımızda bizler, minberin merdivenlerinin üç basamaklı olmasının sünnet, üç basamaktan fazla olan minberin sünnete muhalif olduğunu ve kınanması gerektiğini söyleyen kimselerin bulunduğunu görmekteyiz. Hâlbuki şu andaki minberin Hz. Peygamber'in hayatta iken üzerinde hutbe îrad ettiği hurma kütüğü şeklindeki minberin geliştirilmiş hali olduğu ve bu minbere ziyade yapılıp eksiltmeye gidildiği konusunda da hiç bir delilin varit olmadığı bilinmektedir.

Yine günümüzde ne ihtiyacı ne de taşınması konusunda kavminin âdeti olmadığı, üstelik taşınması kendisini zahmete soktuğu, dayanma ihtiyacı da hissetmediği, ne hayvan gütmek için ne de başka bir gerekçe için kullanmadığı halde elde baston taşınmanın sünnet olduğunu söyleyenler vardır! Daha vahimi de günümüzde ellerinde âsâ olmaksızın minbere çıkıp cemaate hutbe okuyan hatiplerin bu durumunu kınayan ve bunun sünnete

muhalefet anlamına geldiğini söyleyen dini bütün bazı kimseler de vardır. Bir defasında bu gibi kimselerden biri beni kınadığında ona, "Hayatımın hiç bir döneminde hiç bir surette baston taşımamışsam"⁸⁹⁹ sadece minberde hutbe okurken nasıl taşıırım?" diye cevap vermiştim.

Bu, yakın zamana kadar⁹⁰⁰ pek çok Müslüman ülkesinde Cuma hutbesinin gereklerinden olan ağaç yapımı kılıcı bana hatırlatmıştır ki, daha sonra bu uygulama terk edilmiştir. Hâlbuki bütün insanlar demirden yapılmış kılıç kullanırken sadece Müslüman hatibin kılıcının ağaçtan olması acı bir alay konusu değil de nedir!

İkinci grup kimseler ise sünneti tamamen pratik hayatın dışına çıkarmanın öncülüğünü yapmaktadırlar! Onlara göre örf ve âdetler, muamelât, iktisadî ve siyasî hayatta ilgili işler ile yönetim ve harp sanatı gibi konularda sünnetin söyleyeceği bir şey olmayıp bu saha tamamıyla insanlara terk edilmelidir. Sünnet, emredici veya nehyedici olarak bu alana müdâhil olmayacağı gibi tevcih edici ve doğruyu gösteren de olamaz.

Bu tip kimselerin delilleri de maksadının dışında ve îrad buyrulduğu anlamın dışında bir mâna yükleyerek tevil ettikleri "Siz *dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz*" hadisidir. Öyleyse Müslim'in *Sahih'inde* hurma ağaçlarının aşılınması konusunda zikrettiği bu hadisin rivayetlerini incelemek, hadisteki esas maksadın açıkça ortaya çıkması için gereklidir.

Hız. Talha'dan rivayete göre o şöyle demiştir: "Resûlüllah (s.a.v) ile beraber hurma bahçesindeki bir topluluğa uğradık ve Resûlüllah, "*Bunlar ne yapıyorlar?*" diye sordu ve onlar da "Erkek tohumu dişi tohuma vermek suretiyle aşı yapıyorlar" dediler. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v), "*Bunun bir fayda temin edeceğini zannetmiyorum*" buyurdular. Aşı yapanlara bu haber verilince aşı yapmaktan vazgeçtiler. Resûlüllah (s.a.v) durumu öğre-nince şöyle buyurdu:

⁸⁹⁹ Bel ağrısı mübtelâsına yakalandığım bugünlerde Allah, baston taşımamı diledi. Allah âfiyetini üzerimden esirgemesin

⁹⁰⁰ Bilakis gözlerimle şahit olduğum gibi bazı Müslüman ülkelerdeki bir kısım hatipler, günümüzde de bu alışkanlıklarını sürdürmektedirler.

*'Eğer onlara bunun faydası dokunacaksa bunu yapınlar: zira ben, bu konuda zan ile konuşum ve zannım konusunda da beni sorgulamayın! Ancak Allah Teâlâ'dan size bir şey haber verirsem onun muhakkak gereğini yerine getirin. Çünkü ben Allah 'a karşı asla yalan konuşmam'*⁹⁰¹

Rafî' b. Hadîc (r.a.) ise rivayetinde şöyle demiştir: "Resûlullah (s.a.v) Medine'ye geldiği zaman Medine halkı hurmaları aşıyordu. Resûlullah (s.a.v) onlara, *'Ne yapıyorsunuz?'* diye sorduğunda *'Önceden böyle yapardık'* diye cevap verdiler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v),

'Belki de böyle yapmamanız sizin hayrınıza olur' buyurdu. Bu söz üzerine onlar da bundan vazgeçtiler. Ancak o sene hurma ağaçlarının meyvesi az oldu. Hadisin râvisi Rafî' b. Hadîc'in bildirdiğine göre bu durumu Resûlullah'a (s.a.v) haber verdiklerinde şöyle buyurdu:

*'Muhakkak ben bir beşerim; size dininiz hususunda bir şey emredersem ona sarılın, ancak kendi reyimle bir şey söylediğimde ben ancak bir beşerim.'*⁹⁰²

Hz. Âişe ve Enes'ten (r.a.) gelen rivayete göre ise hadise şöyle anlatılmaktadır: "Resûlullah (s.a.v) hurmalarını aşıl原因 bir topluluğa uğradı ve *'Böyle yapmazsanız daha iyi olur'* buyurdu. Ancak hurmalar o yıl kötü oldu ve Hz. Peygamber onlara tekrar uğradığında, *'Hurmalarınız neden böyle oldu?'* diye sorduğunda onlar da *'Sen şöyle şöyle buyurdun (netice de böyle oldu)'* dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v),

'Siz dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz' buyurdu.⁹⁰³

Bütün bu rivayetleri ile hadis, Hz. Peygamber'in, sahabenin günlük hayatları ile ilgili bir konuda, tecrübesinin olmadığı dünya işlerinden bir iş konusunda zan ile bir görüş belirttiğini gösterir. Çünkü O (s.a.v), ekim-dikim yapmaya müsait olmayan topraklara sahip ve ziraat ve ağaç dikimi hususunda tecrübesi bulunmayan Mekke ehliydendi. Sahabîler ise, Hz. Peygamber'in bu sözünü, itaat edilmesi gereken dinî bir hüküm zannettiler ve neticede hurmalar istenildiği gibi olmadı. Bunun üzerine Hz. Peygamber

⁹⁰¹ Müslim, Fedâil, 139; İbn Mâce, Rühûn, 15; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 162.

⁹⁰² Müslim, Fedâil, 140.

⁹⁰³ Müslim, Fedâil, 141; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 152.

onlara, söylediği şeyin dinin sahasına girmeyip sadece teknik ve fen bilimlerini ilgilendirdiğini hatırlatmış ve "Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz" buyurarak, bu hususta kendilerinin daha bilgili ve tecrübe sahibi olduklarını belirtmiştir.

Öyleyse hayatımızda ziraat, zenâat ve tıp vb. gibi teknik ilimlerin konusuna girip de bilgi ve tecrübe gerektiren teknik konular da, hüküm koyucu teşriî sünnetten olmayıp uyulması da gerekmez.

Bu sebeptendir ki İmam Nevevî, Müslim'in *Sahîh'inde* bu hadisi, "Bâbu vücûbi imtisali mâ kâlehû şer'an düne mâ zekerahû -sallalhu aleyhi vesellem- min meâyîşi'd-dünyâ alâ sebîli'r-re'y" (Resûlullah'ın (s.a.v) re'y kabilinden dünya işleriyle ilgili bir sözüne değil de şer'î bir hüküm ortaya koymak için buyurdıklarına uymanın vâcipliği) konu başlığı altında zikretmiştir.

Risâletin rûhaniyeti iddiası ile sünneti hayatın dışına itmek ve dini tamamen sosyal hayattan ve toplumun işlerinden teerit etmek için bu hadisi kullanma girişimi, yine sünnet ve dolayısıyla Kur'an ve İslâm'ın reddettiği bir husustur. Çünkü İslâm-Kur'an ve Sünnet'le- manevî hayatla fizikî hayatı (ruh-madde) meczedici âhiret hayatı ile dünya hayatını birleştirici ve hayatın her safhasındaki akışın Allah'ın ahkâmına uygun olmasını temin için gönderilen mükemmel bir hayat modelidir.

Bu sebeptendir ki Resûlullah'ın (s.a.v) getirmiş olduğu hüküm ve tavsiyeler, yeme-içme, giyinme-kuşanma, alış-veriş, bağış yapma ve bağış kabul etme, evlenme-boşanma, mîras-vasiyet, suç ve cezalar, eş-dost ve akrabanın hatırını sorma, ahlâk ve edeple bezenme, savaş-barış, devlet yönetimi gibi hadis, tefsir, fıkıh ve ahlâk kitaplarının ihtiva ettiği ve hayatın bütün yönlerini kuşattığı bir mahiyet taşıyan hadisler olarak karşımızdadır. Bu konuda Allah'ın Kitab'ındaki en uzun âyet olan ve borçların yazılması gibi dünyalık bir iş hakkında hüküm ortaya koyan "deyn âyeti"ni örnek vermek yeterlidir.

Hiç şüphesiz sünnetin teşriî nitelikli olanları ile -ki bu nitelikteki hadisler çoğunluktadır- bu nitelikte olmayanlarını; umum kast olunanlar ile, hususî bir durum bildiren hadisleri ayırmamak şeklinde tezahür eden bu problem, bir çok karışıklıklara ve yanlış anlamalara sebep olmakta ve

bugünün hadisle ilgili en önemli meselelerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Ne yazık ki bu konuda pek çok kimseyi -mutad olduğu üzere- ifrat-tefrit çizgisi arasında bocalarken görmekteyiz. Nitekim bir keresinde ben, yeme-içme âdabı konusunda ifrat-tefrit sınırlarını zorlayan bu iki grup düşünceye sahip kimseler arasında savaşı andıran bir tartışmaya şahit olmuşumdur.

Bu gruptan biri, masada yemek yemeyi ve yemekte çatal-kaşık kullanmayı reddetmekte ve yalnız yerde oturup elle yedikten sonra parmakları yalamanın Hz. Peygamber'in sünnetine uymak olduğunu söylemekte; böyle yapmayanları sünnete muhalefet etmekle itham etmekteydi. Diğer grup ise, yeme-içmenin, içinde bulunulan çevre ve zamanın değişmesiyle farklılık arz eden dünyamıza ait bir iş olduğunu savunuyor; İslâm Dini'nin, insanları nasıl yiyip içecekleri konusunda eğitmek için gelmediğini savunuyordu. İnsanların elleriyle mi yoksa kaşık kullanarak mı, sağ elle mi yoksa sol elle mi yedikleri konusunun, dini ilgilendirmediğini iddia ediyordu.

Bu iki gruptan birincisini ele aldığımızda onların, sade bir hayat sürme, kanaatkâr ve tevazu sahibi olma, hayatın cafacları karşısında züht hayatı yaşama, müsrif ve zorbalara benzemekten kaçınma gibi bütün hal ve hareketlerinde Resûl-i Ekrem'e uyma düşüncesiyle hareket ettiklerini görürüz. Şüphesiz bu kimseler, tıpkı sahabîlerden İbn Ömer (r.a.) ve benzerlerinin tavrı gibi, Hz. Peygamber'in sünnetine uyma konusunda gösterdikleri bu aşırı hassasiyet ve niyetlerinden dolayı sevaba nail olacaklardır. Ancak, onların hata yaptıkları nokta bu davranış ve anlayışlarının tamamını, sünnetin ve dolayısıyla dinin bir bölümüymüş gibi algılamaları ve içinde bulunulan durumu göz önüne almadan, böyle davranmayanları kınayıp yargılama konusunda aşırı gitmeleri, hiç de meydan okumayı hak etmeyen üstelik düşman gibi gördükleri kimselere meydan okumalarıdır. Hâlbuki yeme-içme, giyinme gibi konularda onların sünnet diye takdim ettikleri şeylerin neredeyse tamamı, Hz. Peygamberin kavminin örf ve âdetlerini gözâterek yaptığı, tamamen bulunulan çevre ve zamanla alakalı Arap âdetlerinden ibarettir.

Diğer grubun anlayışına gelince, onların da dinin ehemmiyet verip yapılmasını istediği şeylerle istemediği şeyleri birbirine karıştırdıklarını görüyoruz. Zira din, her ne kadar yerde mi, sofrada mı, elle mi yoksa kaşıkla mı yemek yeneceğine karışmıyorsa da, sağ elle yenip-içilip sol elle yenip içilmemesine karışmaktadır. Sağ elle yenip içilmesi olgusu yalnız Hz. Peygamber'in bunu böyle yapmış olmasıyla ilgili değil, bizzat söz ve tavsiyelerinin, emir ve nehyi gerektirecek şekilde, bu yönde olmasıdır. Çünkü Resûlüllah'tan (s.a.v) bu konuda pek çok hadis varit olmuştur. Bazıları şunlardır:

"Bismillah' de! Sağ elinle ve ömünden ye!"⁹⁰⁴

"Sol elle yemeyin, çünkü şeytan sol eliyle yer."⁹⁰⁵

"Sizden biriniz bir şey yediği zaman sağ eliyle yesin. Yine bir şey içmek istediğinde de sağ eliyle içsin; çünkü şeytan, sol eliyle yer ve içer."⁹⁰⁶

Bu hadisin başka bir rivayetinde ise,

"Sizden hiç biri sol eliyle yiyip içmesin; çünkü şeytan, sol eliyle yiyip içer"⁹⁰⁷ buyrulmuştur.

Seleme b. el-Ekva'dan rivayete göre bir adam Resûlüllah'ın (s.a.v) huzurunda yemeği sol eliyle yedi ve Resûlüllah (s.a.v) ona, *"Sağ elinle ye!"* diye ikazda bulundu. Bu kimse "Yapamıyorum" deyince Resûlüllah (s.a.v).

"Yapamayınca! Kibir (sana) engel oldu" buyurdular. Bunun üzerine adam bir daha elini ağzına götürmedi.⁹⁰⁸

İşte hütün bu emredici, yasaklayıcı ve uyarıcı hadisler, sağ elle yeme ve içmenin gerekliliğini göstermektedir. Buna göre sağ elle yeme-içme, Müslüman bir kimse ve Müslüman bir toplumun ayrıntı vasıflarındandır. Çünkü şerefli ve asaletli milletler, hayatın normal işlerinde bile olsa

⁹⁰⁴ Buhârî, Et'ime, 2. Bu hadisin metninde müellif, Hz. Peygamber'in hadisin sahâbî râvisi Ömer b. Ebî Seleme'ye hitaben kullandığı "Yâ gûlâm" ifadesini nakletmemiştir.

⁹⁰⁵ Câbir'den rivayet edilen bu hadis için bk. Müslim, Eşribe, 104.

⁹⁰⁶ İbn Ömer'den rivayet edilen bu hadis için bk. Müslim, Eşribe, 105.

⁹⁰⁷ Bu bir önceki İbn Ömer hadisinin başka bir rivayetidir (bk. Müslim, Eşribe, 106).

⁹⁰⁸ Müslim, Eşribe, 107.

yaptıkları işlerinde, bu işe orijinallik katan özel bir yönün bulunmasına itina gösteririler. Üstad Muhammed Esed *Yolların Ayrılış Noktasında İslâm* adlı eserinde, insanların örf ve âdetlerine, günlük yaşayışlarındaki bazı rutin davranışlarına taalluk eden ve Müslüman'ın şahsiyetine tesiri olan davranış ve alışkanlıklar hususundaki sünnetleri değerlendirirken, çok kıymetli izahlarda bulunmuştur. Üstadın bu eseri okunup incelenmeli ve gerekli dersler alınmalıdır.⁹⁰⁹

Sözkonusu ettiğimiz bu iki grubun iddiaları konusunda adaletli ve insafli yaklaşım, sünnetin teşriî olanı ile bu niteliğe sahip olmayanını; herkesi kapsayıcı genel olanı ile hususî bir olay veya kimse için varit olanı arasında ayırım yapan yaklaşımdır. Bu yaklaşımı sergileyebilmek için de Kur'an ve Sünnet'i anlamada ferasetli ve fıkıh sahibi olmak gerekir.

Tahkike Muhtaç Büyük Bir Mesele

Şüphesiz sünnet konusunda tahkik ve tetkike ihtiyaç duyan, geçmişte ve günümüzde araştırmalara medar olan en önemli meselelerinden biri, sünnetin teşriî ve gayr-i teşriî olarak ayrılması ve bu ayırımın esası, sahası ve pratiğe etkisi problemdir. Aslında bu tür bir araştırmanın hadis usûlünün bir konusu olmaktan çok, fıkıh usûlünü ilgilendirdiği aşikârdır Ancak her iki ilim dalının, bu konuda birbirinden müstağni olamayacakları da açıktır.

Sünneti teşri' için olanı, olmayanı ve teşri' için olup da herkesi kapsayıcı nitelikte olanı ile hususî bir olay ve kimseyi ilgilendireni konusunu, bu anlayış ve başlıkla ele alan ilk kimse -bildiğim kadarıyla- Ezher Üniversitesi eski şeyhlerinden merhum Mahmûd Şeltût'tur. O, "*Fıkhü'l-Kur'an ve's-Sünne: el-Kısâs*" (*Kur'an ve Sünnet Fıkhî: Kısas Örneği*) adıyla kaleme aldığı ve aslında 1930"lu yıllarda Kahire Hukuk Fakültesi'ndeki yüksek lisans ve doktora talebelerine verdiği derslerden oluşan ve daha sonra *el-İslâmî Akidenin ve Şer'ia (İslâm Akide ve Şeriattır)* adlı eserinin içine dercedilen ders notlarında bu ayırımı dile getirmiştir.

⁹⁰⁹ Muhammed Esed'in bu eseri Arapça olarak *el-İslâmî alâ Müfteraki't-Turuk* adıyla Beyrut'ta yayımlanmıştır. Kitabı Arapça'ya tercüme edenler Dr. Ömer Ferrûh ile Dr. Mustafa el-Hâlidî'dir. İlgili konu için eserin son iki kısmına bakılabilir.

Şeyh Şeltût'tan sonra pek çok çağdaş âlim, onun bu ayırımını benimseyip sünnetle ilgili çalışmalarında buna yer vermişlerdir. Benim burada kastettiğim, bu âlimlerin Şeltût'un bu ayırımını aslında sadece şekil olarak aldıkları gerçeğidir. Zira daha önce, Allâme Reşîd Rıza, *el-Menâr* adlı tefsirinde mazmun ve muhteva olarak bunu dile getirmişti. Reşîd Rıza'dan çok önce ise -XII. Asırda- Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî diye mâruf Ahmed b. Abdurrahîm (ö. 1176) bu ayırımı yapmıştır. İmâm Ebü'l-Abbâs Şihâbeddîn el-Karâfî de (ö. 684) sünnetin belli bir olay, şahıs ve zümre için hüküm koyan hususî yönüne temas etmiştir ki, bütün bunlar ileride gelecektir.

Öte yandan selef ve halef âlimlerinden, usûl ve fıkıh bilginlerinden konuyu değişik başlıklar altında farklı münasebetlerle ele alanlar da vardır. Kısaca sahabeden itibaren konu etrafında görüş beyan edilmiştir ki, bu da ileride zikredilecektir.

Sünnetler Konusunda İmâm İbn Kuteybe'nin Görüşleri

Bildiğimiz kadarıyla, mütekaddim âlimler arasında, sünnetin getirdiği hükümlerin çeşitli kısımlarda olduğu noktasına ilk dikkat çeken kimse, tıpkı Câhız'ın Mu'tezile'yi savunduğu gibi Ehl-i Sünnet'in avukatlığını yapmış olan ansiklopedik âlim İmâm Ebu Muhammed İbn Kuteybe'dir (ö. 276/889). O, meseleyi kâfî derecede tahkike kavuşturmamış olsa da, *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis* adlı eserinde, bu konuya yer vermiştir. İbn Kuteybe'nin konuyu yeterince tahkike kavuşturamamasının nedeni, onun ansiklopedik yönünün ağır basması ve bunun neticesi olarak, konunun uzmanı bir mütehassıs gibi meseleyi ele alamamasıdır. Bundan dolayıdır ki bazıları tarafından o, "edebiyatçıların fakîhi" ve "fakîhlerin edebiyatçısı" olarak vasıflandırılmıştır!

Ebu Muhammed İbn Kuteybe şöyle demiştir: Bize göre hadisler üç kısımdır:

1. Cebrail'in Allah'tan alarak Hz. Peygamber'e indirdiği ve dinin asıllarını oluşturan sünnetler ki, İbn Kuteybe bu sözüyle, esasî vahye dayanan sünnetleri kastetmektedir. Bu çeşit hadislerden bazıları şunlardır:

"Kadın, halası ve teyzesi üzerine nikâhlanamaz."⁹¹⁰

"Neseb itibariyle haram olan, süt kardeşliği sebebiyle de haram olur."⁹¹¹

"Bir ve iki defa süt emme haram kılmaz."⁹¹²

"Diyet, âkile (habe tarafından akrabalar) üzerinedir."⁹¹³

2. Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e kendi içtihadını açıklamasını emrettiği ve kendinden bir sünnet ortaya koymasını mubah kıldığı, Resûlüllah (s.a.v)'in de özür ve illet sahiplerinden dilediği kimselere ruhsat verdiği sünnetler: Hz. Peygamber'in ipeği erkeklere haram kıldığı halde özel bir sebepten dolayı Abdurrahman b. Avf'ın giymesine izin vermesi gibi. Yine Hz. Peygamber'in Mekke hakkında, "Oranın yaş dalı koparılmaz, ağacı kesilmez" buyurduğunda, Abbas b. Abdülmuttalib'in, "Yâ Resûlellah, izhir otu"⁹¹⁴ hariç olsun, çünkü ona evlerimizde ihtiyacımız vardır" deyince, Hz. Peygamberin, "Peki, izhir otu hariç olsun" buyurması da böyledir."⁹¹⁵

Eğer Allah Teâlâ, Mekke'nin ağaçlarının bütününü yasaklamış olsaydı, Hz. Abbas "izhir'in bu genel hükmün dışında tutulması için bir talepte bulunamazdı. Fakat Allah, uygun gördüğüne ruhsat verme konusunda Hz. Peygambere yetki vermiştir ki, O (s.a.v) de "izhir'in kesilip koparılmasına onların faydaları doğrultusunda ruhsat vermiştir.

⁹¹⁰ Buhârî, Nikâh, 27; Müslim, Nikâh, 37-39. Hadis Ebu Hüreyre'den rivayet olunmuştur.

⁹¹¹ Buhârî, Tefsir (9), 33; Nikâh, 27; Edeb, 93; Müslim, Radâ', 5. Hadis İbn Abbas "tan rivayet edilmiştir.

⁹¹² Ebu Dâvûd, Nikâh, 10; Tirmizî, Radâ', 3; Nesâî, Nikâh, 51; İbn Mâce, Nikâh, 35; Dârimî, Nikâh, 49; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 4; VI, 31. Hadis Hz. Âişe ve Hz. Zübeyr'den rivayet edilmiştir.

⁹¹³ Farklı lafızlarla aynı manaya sahip rivayetler için bk. Buhârî, Diyât, 26; Müslim, Kasâme, 36-38; Ebu Dâvûd, Diyât", 19; Tirmizî, Ferâiz, 18; Diyât, 18; İbn Mâce, Diyât, 7, 15. Bu hadisler göstermektedir ki Hz. Peygamber, diyetin katilin akrabaları (âkile) tarafından ödenmesine hükmetmiştir (bk. Elbânî, İrvâul-Ğalil, -Beirut Mektebü'l-İslâmî baskısı- Hadis no: 2205).

⁹¹⁴ İzhir: güzel kokusuyla bilinen bir bitki olup Mekke'nin Alfa otu diye bilinir.

⁹¹⁵ İbn Abbas ve başka sahabîlerden rivayet edilmiş olan bu hadis için bk. Buhârî, Cenâiz, 76; İlim, 39; Sayd 9, 10; Büyû, 28; Lukata, 7; Müslim, Hac, 445.

Hız. Peygamber umre hakkında, "Eğer şimdi yaptığım işi yeniden yapacak olsaydım, umre için de ihrama girerdim" buyurmuştur.⁹¹⁶ Yatsı namazı hakkında da O (s.a.v), "Eğer ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim, bu namazın vaktini bu (gecenin en geç vakti) vakit olarak tayin ederdim " buyurmuştur.⁹¹⁷

Hız. Peygamber önce kurban etlerinin üç günden fazla süreyle biriktirilmesini, kabir ziyaretini ve kaplar içindeki nebizi yasaklamış sonra da şöyle buyurmuştur:

"Sizi kurban etlerinin üç günden fazla süreyle biriktirmekten nehyetmiştim. Sonradan insanların bu eti misafirleri ve o anda yanlarında olmayan (yakınları) için sakladıklarını anladım; bu etlerden yiyiniz ve dilediğiniz süre için saklayınız. Sizi kabir ziyaretinden nehyetmiştim; kabirleri ziyaret ediniz. Ancak yanlış mânalara gelecek şeyler söylemeyin. Çünkü bana aşikâr olduğuna göre kabir ziyareti, kalbin katılığını giderir. Ve yine kaplarda beklettiğiniz şırayı içebilirsiniz; ancak sarhoşluk veren bir şey içmeyiniz."⁹¹⁸

Ebu Muhammed (İbn Kuteybe) şöyle demiştir: "Bütün bu hadisler, Allah Teâlâ'nın, bazı şeyleri yasaklaması konusunda Hız. Peygamber'e ruhsat verdiğini, bir şeyi haram kıldıktan sonra da dilediği kimseler için istisna etme iznine sahip olduğunu göstermektedir.

Şayet Hız. Peygamber'in bu gibi tasarruflarda bulunması caiz olmamış olsaydı, tıpkı, Mücâdile suresinin nüzul sebebi olan kadının, kocası hakkında, "zihâr"ın hükmünü sorması ve Hız. Peygamber'in de herhangi bir mukabelede bulunmayıp sadece, "Allah bu konuda hükmünü bildirecektir"⁹¹⁹ diyerek tevakkuf etmesi gibi, bu meselede de tevakkuf ederdi.

⁹¹⁶ Buhârî, Hac, 63, 78; Müslim, Hac, 132; Ebu Dâvûd, Menâsik, 23. Hadis Câbir'den (r.a.) rivayet edilmiştir.

⁹¹⁷ Hadisi Buhârî (bk. İmân, 26; Mevâkît, 24; Savm, 27), İbn Abbâs'tan, Müslim (bk. Taharet, 42; Mesâcid, 219) ise, İbn Ömer ve Âişe'den rivayet etmiştir.

⁹¹⁸ Müslim, Cenâiz, 106; Eşribe, 63 (Büreyde hadisi); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 350, 356. Enes'den (r.a.) rivayet edilen bu hadisi ayrıca Hâkim tahrir etmiştir.

⁹¹⁹ "Mücâdile hadisi" diye bilinen bu rivayeti Ahmed b. Hanbel, Buhârî -muallak olarak- Nesâî, İbn Mâce, İbn Ebî Hatim, İbn Cerîr gibi âlimlerden bazıları muhtasar, bazıları da uzun olarak rivayet etmişlerdir. Bu konuda İbn Kesîr'in *Tefsiri'nin* Mücâdele sûresi tefsirinin başına bakılabilir.

Yine, ihramın üzerine yün bir cübbe giyip aynı zamanda koku da sürünmüş bir bedevî. Hz. peygamber'e gelip bunun fetvasını sormuştu. Resûlüllah (s.a.v) ona hemen cevap vermemişti. Daha sonra ise elbisesine hürünerek bazı hırıltılı sesler çıkarmış, ardından da bedevînin sorusuna fetva vermiştir.⁹²⁰

3. Hz. Peygamber'in öğüt ve tavsiye kabilinden belirlediği ve eğer yaparsak faziletli bir iş yapmış olacağımız, ancak yapmazsak herhangi bir günah işlemiş sayılmayacağımız sünnetler: Bu çeşit sünnetlere Hz. Peygamber'in sarığın boyundan aşağıya sarkıtılması konusundaki emirleri ile "cellâle"nin (pislik yiyip bu pisliğin de etine tesir ettiği hayvanlar) etinin yenmesini⁹²¹ ve hacamat yapanların ücret almasını yasaklaması⁹²² konusundaki sünnetleri örnek olarak gösterilebilir.⁹²³

İbn Kuteybe'nin bu çeşit sünnetleri, usûlcülerin "irşadî" (öğüt verici) olarak değerlendirdikleri sünnetler bağlamında ele almak istediği anlaşılmaktadır.

İmam el-Karâfi'nin Değerlendirmesi

VII. asırda yaşamış Maliki allamelerinden olan İmam Şihâbeddîn el-Karâfi el-Mısri, Hz. Peygamber'in imamet, kaza, fetva ve Allah'tan bir şey tebliğ etme ile ilgili konulardaki söz ve tasarruflarının ihtilafı yönleri ile bu söz ve tasarrufların umum ve husus olarak hüküm vermede veya meseleyi

⁹²⁰ Müslim, Hac, 6.

⁹²¹ Bk. Ebu Davûd, Cihâd, 46; Tirmizî, Et'ime, 24. İbn Ömer'den rivayet edilen bu hadisin metni şöyledir: "Resûlüllah (s.a.v) 'cellâle'nin et ve sütünün yenmesini yasakladı" Hadiste geçen "cellâle" kelimesi, pislik yiyen hayvanları ifade eden bir lafızdır. Bu hayvanların pislik yemeleri etlerine ve sütlerine tesir eder. İbn Kuteybe buradaki nehyin tenzihen mekruhluk ifade ettiğini veya açıkça anlaşıldığı üzere, irşat kabilinden irad buyrulduğu kanaatindedir.

⁹²² İbn Mâce, Ticârât, 10. İbn Mâce'nin zevâidi konusunda eseri olan Bûsîrî'nin eserini tahkik eden zatın belirttiğine göre hadis Buhârî'nin şartı üzere senedi sahih, râvileri de sikadır. Öyle görülüyor ki buradaki nehy, tenzihen mekruhluk veya irşat içindir. Hz. Peygamber'in de hacamat yapana ücretini verdiği rivayet edilmiştir. Buhârî, Büyü" bölümünde. Müslim de Müsâkât"da bu konuda hadis tahrir etmişlerdir.

⁹²³ İbn Kuteybe, *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis*, s. 196-98.

mutlak-mukayyed bağlamında ele almada ne derece etkisinin olduğunu araştırmıştır. O bu meseleyi, kendisinden önce hiç kimsenin yapmadığı şekilde oldukça genişçe incelemiş ve konuyla ilgili, *Furûk ve el-İhkâm fi Temyizi'l-Fetâvâ Minel-Ahkâm* adlı, sahasında eşsiz iki eser ortaya koymuştur. Biz burada, O'nun *Furûk'unda* "otuz altıncı fark" olarak zikrettiği Hz. Peygamber'in kazâ (yargı), fetva (iftâ) ve tebliğ (irşat-ahlâk) ile devlet başkanı sıfatıyla ortaya koyduğu sünnetler konusundaki temel kriterleri beyan eden açıklamaları ile yetinmek istiyoruz. Şöyle demiştir:

"Bilinmelidir ki, devlet başkanı, baş kadı ve en bilgili müftü olan Hz. Peygamber, bütün imamların önderi, bütün kadıların kadısı ve bütün âlimlerin âlimidir. İlahî risâlet vazifesi süresince bütün dinî makam ve mevkileri Allah Teâlâ O'na ihsan etmiştir. Buna göre kıyamete kadar O (s.a.v), din işleri konusunda bir makam sahibi olan herkesten daha üstün bir makama sahiptir. Hiç bir dinî makam ve mevki yoktur ki Resûlullah (s.a.v), bu makamda ondan daha üstün sıfatlarla muttasıf olmasın. Ancak Resûlullah (s.a.v)'in tasarruflarının çoğunluğu, ilahî risâletinin gereği olarak tebliğidir. Hz. Peygamber'in diğer tasarrufları da şunlardır: İttifakla tebliğ ve fetva içeren, insanların yargı konusu (kaza) olarak birleştikleri, devlet başkanlığı ile ilgili tasarrufları ile iki ve daha çok yönü ilgilendirdiği, bazen bir bazen da diğer yönü ağır basan ve âlimlerin iki tasarrufu ayırma noktasında kararsız kaldıkları uygulamalar.

Hz. Peygamber'in bu vasıfları haiz tasarruflarının dindeki tesirleri de farklı olmaktadır. Buna göre Resûlullah (s.a.v)'in tebliğ maksadıyla söylediği ve yaptığı her şey, insanlar ve cinler için kıyamete kadar umumî bir hükmü ifade etmektedir. Eğer emredici mahiyette olursa her kimse onun gereğini kendisi yerine getirir. Tıpkı mubah gibi ki, şayet mubah yasaklanmış olursa, herkesin ondan kaçınması gerekir.

Hz. Peygamber'in devlet başkanı olarak ortaya koyduğu tasarrufları konusunda ise, Resûlullah'a (s.a.v) uymak için, kendi devlet başkanının izni olmaksızın kimsenin bir şey yapması caiz olmaz. Çünkü Hz. Peygamber'in bu konudaki tasarrufunun sebebinin tebliğ olmayıp devlet başkanlığının gereği olması, bunu gerektirmektedir.

Hz. Peygamber'in hukukla ilgili (kazaî) olarak ortaya koyduğu tasarruflar konusunda da, Resûlullah'a (s.a.v) ittiba için de, bir hâkimin kararı olmaksızın hiç kimsenin öne çıkması caiz değildir. Zira Hz. Peygamber'i kadı sıfatıyla böyle bir tasarrufa sevk eden âmil bunu gerektirir.

İşte bunlar, bu üç kaide arasındaki farklar olup ancak dört meselede ele alınırsa belli oranda bir vuzuha kavuşur:

I. Mesele: Kâfirler, Haricîler ve savaşılmaları gerekenlerle savaşmak üzere ordu göndermesi, beytül mâl için gelir toplaması ve bunları yerli yerine harcaması, çeşitli bölge ve şehirlere vali ve kadılar ataması, ganimetleri paylaşması ve kâfirlerle barış ve bağlılık anlaşmaları imzalaması... Bir devlet başkanının vazifeleri bunlardır. Hz. Peygamber de bu çeşit işlerden hangisini yapmışsa biliriz ki Resûlullah (s.a.v) bunu, başka bir sıfatla değil de devlet başkanlığı sıfatıyla yapmıştır.

Ne zaman ki Resûlullah (s.a.v), mal-mülk ve insanlara dair konularda, bir delil, yemin veya ceza olarak iki şeyi birbirinden ayırmışsa biliriz ki O (s.a.v), bu konuda devlet başkanı vb. olarak değil, kadı sıfatıyla hareket etmiştir. Çünkü böyle davranmak kadıların işi olup kadılığın gereği de budur.

Hz. Peygamber'in ibadetler konusunda, sözlü veya fiilî olarak dinî bir mesele hakkında soru soran birine verdiği cevaptaki tasarrufları ise, fetva ile ilgili ve tebliğ görevinin kapsamına giren tasarruflarıdır.

Sözkonusu edilen bu gibi konularda herhangi bir kapalılık yoktur. Asıl kapalılık, şimdi zikredilecek olan meselelerdedir.

II. Mesele: "*Kim işlenmemiş bir araziye diriltirse bu arazi onun olur*" hadisi

Hz. Peygamber'in "*Kim bir araziye diriltirse o arazi artık onunundur*" hadisi⁹²⁴ hakkında:

⁹²⁴ Buhârî, Hars, 15; Ebu Dâvûd, İmaret, 37; Tirmizî, Ahkâm, 38; Mâlik, *Muvatta'*, Akdiye, 26-27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 111, 303, 304, 327. Ayrıca hadis Suyûtî'nin, *el-Camiu's-Sağîr*'inde de yer almaktadır. Münâvî de *Feyzî'l-Kadir*'de bu hadise tembihte bulunmuştur. Bütün bu eserlerde hadis, Saîd b. Zeyd rivayeti olarak geçmektedir. Tirmizî hadisi ayrıca Câbir'den rivayet etmiş ve "hasen sahih" değerlendirmesini yapmıştır. Ayrıca Câbir'den rivayet edilen bu hadis, Ahmed b. Hanbel tarafından da tahrir edilmiştir (bk. 111).

Bu mesele hakkında âlimler, bunun devlet başkanı izin versin vermesin, bir arazi ihya eden herkes için geçerli, fetva ilgili bir tasarruf mu -ki bu Mâlik ve Şafî'nin görüşüdür- yoksa devlet başkanının izni olmaksızın arazi ihya etmenin caiz olmadığı devlet başkanlığı ile ilgili bir tasarruf mu olduğu -ki bu da Ebu Hanîfe'nin görüşüdür- konusunda ihtilaf etmişlerdir.

İmam Mâlik'in, imara yatkın arazinin ihyasının devlet başkanını izni ile imar edilmekten uzak arazinin ihyası için bu izne gerek olmadığı şeklindeki ayırımı, şu an sözkonusu ettiğimiz mesele ile ilgili olmayıp başka bir kaideye mebnidir. İmara yatkın arazilerin ihyası, tartışma, fitne ve zarar-ziyana sebep olacağından, daha önce de belirtildiği üzere- muhtemel bir ihtilaf ve huzursuzluğu bertaraf etmek için, bu konuda devlet başkanının görüşüne başvurulması gereklidir. İmara yatkınlığı olmayan arazilerin imarı için ise böyle bir izne gerek yoktur.

Arazi imarı konusunda İmam Mâlik ile Şafî'nin görüşleri tercihe daha şayandır.⁹²⁵ Çünkü Hz. Peygamber'in tasarrufları içerisinde, müftü ve mübelliğ olarak yaptıkları diğerlerine oranla daha fazladır. Nadir bir tasarruf ile çoğu kere olan tasarruf konusunda, çoğunlukla olandan yana tavır almanın daha evlâ olduğu kaidesi gereğince, bu meselede de çoğunlukla yapılan tasarruftan yana tavır konulur.

III. Mesele: Peygamberimizin Hind'e hitaben buyurduğu "Kendine ve çocuğuna yetecek kadar al" hadisi

Ebu Süfyan'ın hanımı Hind Binti Utbe Hz. Peygamber'e gelip, "Ebu Süfyan çok cimri biri; ne bana ne de çocuğuma yetecek geçimi sağlamıyor" dediğinde Resûlüllah (s.a.v) ona, *'Mârufu gözeterek Ebu Süfyan'ın malından kendin ve çocuğunun rızkını temin edecek kadar al'* buyurmuştur.⁹²⁶

363, 384). Buhârî hadisi bu lafızla Kitâbü'l-müzâraa'da, Hz. Ömer'den mevkuf olarak, Umîrâ ve Rukbâ bölümünde de Hz. Âişe'den, *"Kim sahipsiz bir araziye imar ederse (e'mara) o kimse bu arazinin sahibi olmaya daha layıktır"* lafızıyla rivayet etmiştir.

⁹²⁵ Bize göre de Ebu Hanîfe'nin görüşü tercihe daha şayandır. Çünkü umumî maslahat, ölü (çorak) arazinin mülkiyeti ve bu konudaki düzenleme yetkisinin, devlete ait olmasını gerektirir. Zira askerî ve benzer amaçlarla kullanılan birtakım araziler vardır ki devlet buraların ihyasına ancak belli şartlar muvaceshinde izin verir. Eğer izin vermişse de belli bir süre için izin verir.

⁹²⁶ Buhârî, Büyü' 95; Nafakât, 9, 14; Ahkâm, 28; Müslim, Akdiye, 7.

Âlimler Hz. Peygamber'in bu tasarrufunun fetva olup olmadığını, yani gerek hakkıyla gerekse hasmının bilgisi olmadan hangi yolla olursa olsun bir yolunu bulanın bun almasının caiz olup olmayacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Mâlik'in bu konudaki daha meşhur olan görüşü, caiz olmayacağı, Şâfi'ninki ise caiz olacağı yönündedir. Hz. Peygamber'in sözkonusu tasarrufunun yargı ile ilgili bir tasarruf olup, borcunu almakta zorlanan birinin bu borcuyla aynı miktarı borçlunun malından, hâkimin izni olmadan almasının caiz olup olmadığı konusunda ise, Hattâbî'nin nakline göre, âlimlerin başlıca iki görüşü bulunmaktadır. Bunun yargı ile ilgili bir tasarruf olduğunu söyleyenlerin delili, onun muayyen bir malla ilgili bir iddia olduğu, dolayısıyla yargıdan başkasının buna karışamayacağıdır. Çünkü fetvalar genellikle umumîdir. Bunun bir ifta/fetva tasarrufu olduğunu savunanların delili ise, Ebu Süfyan'ın o sırada Medine'de olması ve herhangi bir bildirimde bulunmadan yargı ile ilgili bir hüküm vermenin caiz olmayacağıdır. Buradan hareketle, Hz. Peygamber'in sözü edilen hadisindeki tasarrufunun fetva ile olduğu açıklığa kavuşmuş olur.

IV. Mesele: "*Kim bir düşman öldürürse ganimetleri onundur*" hadisi

"*Kim bir düşmanı öldürürse ganimeti onundur*" hadisindeki Resûlüllah'ın (s.a.v) tasarrufunun keyfiyeti konusunda âlimler ihtilaf etmiştir. Buna göre İmam Mâlik, bu tasarrufun, öldürülen kimsenin mallarının ganimet olarak alınmasının devlet başkanının izni olmaksızın kimsenin hakkı olamayacak bir devlet başkanı tasarrufu olduğu görüşündedir. Ancak Mâlik, bir arazinin imarı konusundaki usûlüne bu konuda muhalefet etmiştir. Çünkü arazinin imarı meselesinde o, Hz. Peygamber'in çoğu tasarruflarının fetva tasarrufu olduğunu ve sözkonusu meselenin de çoğunlukla yapılane hamledilmesi gerektiğini söylemişti.

Mâlik'in yukarıdaki görüşüne muhalif davranmasının sebepleri şunlardır:

a. Esasen ganimet, "*Ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah' içindir*"⁹²⁷ âyeti gereği, onu elde edenlerindir. Ganimetin(selbin) bu kapsamdan çıkartılması âyetin zahirine aykırıdır.

⁹²⁷ el-Enfâl, 8/41.

b. Bir kimseyi öldürenin onun ganimetini alması, mücahitlerin savaş-taki samimiyet ve ihlasını azaltabilir ve onların "Îlây-ı kelimetullah" için değil de ganimet elde etmek için savaşmalarına yol açabilir.

c. Yine bunun, diğer düşmanları bırakıp da ganimeti olan kimseyi öldürmeye yol açması ihtimal dahilindedir. Bu işe ordu içinde ayrılık ve bozguna sebep olabilir. Zira düşmanın az ganimet malına sahip olanının, Müslümanlar için çok daha zarar verici olma mümkündür.

İşte bütün bu sebeplerden dolayı Mâlik, ölü araziyi diriltme meselesin-deki prensibinden burada vazgeçmiştir.

Bu kaide ve farklarla birlikte, Hz. Peygamber'in şer'î esaslardan olan tasarrufları ile ilgili kısım nihayete ermiş bulunmaktadır."⁹²⁸

İmâm İbn Kayyim'in Görüşü

Zâdü'l-Meâd adlı eserinde İmâm İbn Kayyim el-Cevziyye, Huneyn Gazvesi'nden çıkarılacak fikhî hükümlerden bahsederken, az önce zikre-dilen konuyu da ele almış ve şöyle demiştir: "Bu gazve sırasında Hz. Pey-gamber şöyle buyurmuştur: "Kim birini öldürürse ve öldüren kimsenin de onu öldürdüğüne dair delili varsa ganimeti onundur."⁹²⁹

Hz. Peygamber bu hadisi daha önce başka bir gazve sırasında da îrâd buyurmuştur. Buna göre fakihler, buradaki öldürülenin malının ganimet olarak alınmasının (selb), şarta bağlı mı yoksa şarta bağlı olmayan bir hü-küm mü olduğu konusunda, iki görüş üzere ihtilaf etmişlerdir. Bu her iki görüş de Ahmed b. Hanbel'den nakledilmiştir.

Şafî'nin benimsediği birinci görüşe göre, devlet başkanı şart koşsun veya koşmasın, öldürülen kimsenin ganimeti öldürene aittir.

⁹²⁸ Bk. Karâfî, *el-Furûk*, 1, 205-209 (Beyrut, Dâru'l-Marife baskısı olup Kahire, el-Halebî baskısından ofsettir). Ayrıca bk. Karâfî, *el-Ihkâm fi Temyîzi'l-Fetâvâ Mine'l-Ahkâm ve Tasarruflati'l-Kâdi ve'l-İmâm*. İlgili kısım için Halep Asîl Matbaası bas-tımı ve Abdulfettâh Ebu Gâdde tahkiki olan bu eserin XXV. sual kısmına (s. 86-109) bakınız.

⁹²⁹ Daha önce de zikri geçen bu hadis için bk. Buhârî, *Hums*, 18; Meğâzî, 54; Müs-lim, *Cihâd*, 42.

Ebu Hanîfe'nin kanaatini yansıtan ikinci görüşe göre ise, bu ganimet o kimseye ancak devlet başkanının bunu şart koşması ile helâl olur.

Mâlik'in görüşü ise, devlet başkanının bunu savaşın sonunda şart koşması durumunda ganimetin helâl olacağı aksi takdirde (savaştan önce) caiz olmayacağı yönündedir. Mâlik şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in bunu Huncyn'den başka bir yerde söylediğine dair bir bilgi bize ulaşmamıştır. Ancak Onun (s.a.v) savaş bittikten sonra ganimet mallarını taksim ettiği bilinen bir gerçektir."⁹³⁰

Bu meselede âlimler arasındaki görüş ayrılığının sebebi, Hz. Peygamber'in risâletle görevli olarak hem devlet başkanı hem hâkim-kadı ve hem de müftü olması, dolayısıyla bazen risâlet görevinin bir gereği olarak bazen da fetva ve devlet başkanlığı makamının yetki ve sorumluluğuyla hüküm vermesidir. Hz. Peygamber eğer risâlet vazifesi gereğince bir söz söylerse bu söz, kıyamete kadar geçerli şer'î bir hüküm olur. Tıpkı şu hadislerde olduğu gibi:

*"Kim bu işimizde (din) ondan olmayan bir bid'at ortaya koyarsa, reddolur."*⁹³¹

*"Kim, izni olmaksızın bir kavmin arazişine ekip dikerse, mahsûlü ekip dikenin olmayıp onu infak etmesi gerekir."*⁹³²

Aynı şekilde Resûlüllah'ın (s.a.v), şahit ve yeminle hükmetmesi⁹³³ ve taksîmi yapılmamış malda şüf'a (satışta öncelik) hakkını gözetmesi de böyledir.⁹³⁴

⁹³⁰ Bu şu demektir: Savaşın gevşemesi ve soğumaya yüz tutmasından sonra mücahitleri teşvik ve cesaretlendirmek için Mâlik bunu söylemiştir. Sanki o bu durumda, öldürülen kimsenin malının öldüren tarafından ganimet olarak alınmasını câiz görmektedir.

⁹³¹ Buhârî, Sulh, 5; Müslim, Akdiye, 17; İbn Mâce, Mukaddime, 2. Hadis Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir.

⁹³² Ebu Dâvud, Büyü, 32; İbn Mâce, Rühûn, 13; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 415; IV, 141. Bu kaynaklarda hadis, Rafî' b. Hadîfe rivayeti olarak nakledilmiştir. Hadisin senedinde yer alan Şerik, hafıza yönünden tenkit edilmiş ve "seyyiü'l-hıfz" olarak nitelendirilmiştir.

⁹³³ Müslim, Akdiye, 3 Müslim bu hadisi, "yeminle hüküm verme" konu başlığı altında zikretmiştir. Şahitle ilgili olarak da İbn Abbas hadisi delil olarak gösterilir.

⁹³⁴ Buhârî, Şerike, 8-9; Hayl, 14; Ebu Dâvud, Büyü, 73. Hadis, Câbir b. Abdillâh rivayeti olarak nakledilmiştir.

Hız. Peygamber bazen de tıpkı kocası Ebu Süfyan'ın aşırı cimri biri olup kendisinin nafakasını temin etmediği konusunda şikâyette bulunan Hind Binti Utbe'ye hitaben söylediği, *"İyilikle sana ve çocuğuna yetecek kadar (onun malından) al"*⁹³⁵ hadisinde olduğu gibi, iflâ görevi gereği hadis irad eder. Burada Hız. Peygamberin bir hüküm değil, fetva verdiği açıktır. Çünkü Resûlüllah (s.a.v) bu meseleyle ilgili olarak, ne Ebu Süfyan'ı çağırıp şikâyetinin ne olduğunu sormuş ne de Hind'den karîne (delil) talebinde bulunmuştur.

Diğer taraftan Resûl-i Ekrem bazen da devlet başkanı olarak söz söylemektedir. Onun bu sıfatla olan hadisleri, o zaman, zemin ve durumda ümmetin bir maslahatı içindir. Öyleyse Asr-ı saâdet'ten sonraki Müslümanlar için Resûlüllah'ın (s.a.v) gözettiği bu maslahatın mevcut olduğu her zaman ve durumda, Onun (s.a.v) bu tasarrufunun gereğince amel etmek gerekir.

İşte buradan hareketle âlimler, tıpkı sözkonusu ettiğimiz *"Kim bir kimseyi öldürürse malını ganimet olarak alması kendisine helâl olur"* hadisinde olduğu gibi, Hız. Peygamberin bu sözü, verdiği hüküm devlet başkanıyla da irtibatlı olacak şekilde devlet başkanı sıfatıyla mı, yoksa sözünün hükmü kıyamete kadar geçerli risâlet ve peygamberlik vazifesi gereği mi söylediği konusunda, Resûlüllah'tan (s.a.v) varit olan pek çok hadis hakkında ihtilaf emişlerdir. *"Kim çorak (ölü) bir araziye imar ederse o arazi onun olur"*⁹³⁶ hadisinde de durum aynıdır. Çünkü bu hadisin, devlet başkanının izin verip vermemesinin öneminin olmadığı herkes için geçerli genel bir hüküm mü, yoksa bir toprağı ihya edenin, o araziye ancak devlet başkanının izni ile sahip olabileceğini bildiren bir hüküm mü olduğu konusunda da âlimler, iki görüş üzere ihtilaf etmişlerdir. Birinci görüş, Şafî mezhebi ile Hanbelî mezhebinin daha kabul gören görüşüdür. İkincisi ise, Ebu Hanîfe'nin görüşüdür. Mâlik ise geniş, açık ve insanların rağbet etmediği, çoğunlukla çöl olan araziler ile insanların rağbetinin olduğu arazileri hüküm bakımından birbirinden ayırmıştır. Buna göre insanların rağbet ettikleri toprakların ihya ve imarı devlet

⁹³⁵ Hadisin tahriri yukarıda yapılmıştır.

⁹³⁶ Bu hadisin tahriri daha önce geçmiştir.

başkanının izni ile olup diğerleri böyle değildir"⁹³⁷

İbn Kayyim burada Karâfî'nin metodunu takip etmiştir. Ancak her iki âlim de, bağlayıcılığı bulunan vahiy ile şer'î bir hükümle irtibatlı olmayıp tamamen fıtrat, örf-âdet ve çevre şartlarında kazanılan tecrübelerle alakalı hadisler hakkında bir görüş belirtmemiştir. Ancak yine de bazı eserlerinde Allâme İbn Kayyim'in, yeri geldikçe bu konulara kısmen değindiğini belirtmek gerekir. Onun *Miftâhu Dâri's-Saâde'sinde* dile getirdiği konuyla ilgili bir kısım bilgiler ise ileride zikredilecektir.

Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî'nin Sünnetler Konusundaki Taksimatı

Bu konuda kapsamlı ve anlaşılır bir şekilde söz söyleyen ve kendisinden sonrakilerin istifade edebileceği tarzda güzel bir ayırımla konuyu ele alan ilk âlim, Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî namıyla maruf olan ve Hindistan Bölgesi'nde İslâm'ın yılmaz savunucusu Allâme Ahmed b. Abdurrahîm'dir (ö. 1176). Büyük üstad, sünnetin teşriî (hukukî) olanı ile böyle olmayanı konusunda güzel bir ayırıma gitmiştir. *Hüccetullâhi'l-Bâliğa* adlı eşsiz eserinde o, meseleyi şu başlık altında ele almıştır: "Risâlet'in tebliğiyle ilgili sünnetler ve böyle olmayanlar."

Risâlet'in Tebliğine Yönelik Varid Olan Sünnetler

Dihlevî şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'den rivayet edilip hadis musannefatında yer alan sünnetler iki kısımdır:

Birincisi, "*Peygamber size ne getirdiyse onu alın sizi neden nehyetmişse de ondan sakının*"⁹³⁸ âyetinde belirtildiği üzere, risâlet'in tebliği ile ilgili olan sünnetler... Âhiret ve âlemin sırları ile ilgili vahye dayanan sünnetler bu kısma girer.⁹³⁹

İkincisi ise, önceki sayfalarda zikredilen şartlar muvacehesinde ibadetler, irtifak hakları vb. konulardaki sünnetlerdir. Bu kısma giren hadislerin bir kısmı vahiy mahsulü, bir kısmı ise içtihat ürünüdür. Hz. Peygam-

⁹³⁷ İbn Kayyim, *Zadıil-Meâd*, III, 489 (Müessesetü'r-Risâle neşri)

⁹³⁸ el-Hasr, 59/7.

⁹³⁹ Yani içtihadın konusu olmayan hususlardır ki daha çok gaybiyyâtla ilgi konuları kapsamaktadır. Bu sebeple akâid âlimleri bunu başka bir şeye değil, vahye dayanan mânasında "sem'ıyyât" diye nitelemişlerdir.

ber'in içtihatları ise, vahiy mesabesinde. Çünkü Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in içtihadının hata üzere neticelenmesinden onu korumuştur. Zannedildiği gibi, Hz. Peygamber'in içtihadının nasslardan çıkarılmış olması gerekmez. Bilakis onların çoğu, Allah Teâlâ'nın Ona (s.a.v) öğrettiği şer'î makâsîd, hüküm koyma, kolaylaştırma ve diğer bazı hükümlerle ilgili kanunlar olup Hz. Peygamber de bu kanunlarla, vahiyyle elde edilmiş makâsîdi açıklamıştır.

Risâletin tebliği amacını taşıyan hadislerden üçüncüsü ise, Onun (s.a.v) genel anlamdaki güzel ahlâk ve ahlâksızlıkla ilgili açıklamaları gibi, zamani ve sınırları belli olmayan maslahat ve hükümlerdir. Bunların da dayanak noktaları umumiyetle⁹⁴⁰ içtihatıdır. Yani Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e bu irtifak haklarının yöntemlerini öğretmiş, Hz. Peygamber de buna göre hüküm vermiştir. Yani küllî kaideler olarak ortaya koymuştur.

Yine bu tür hadislerle örnek olarak, amellerin faziletleri (fezâilü'l-a'mâl) ile bu amelleri yerine getirenlerle ilgili vaatlerle alâkalı hadisler gösterilebilir. Bize göre bunların bir kısmı vahiy mahsulü, bazısı da içtihadıdır. Bunlarla ilgili hükümler, Dihlevî'nin eserinde daha önce geçmişti.

İşte bu son kısım, burada açıklanması istenen bölümdür.

Risâlet'in Tebliği İle İlgili Olmayan Hadisler

İkincisi ise, risâleti tebliğ etme amacına yönelik olmayan hadislerdir ki Hz. Peygamber'in, *"Ben ancak bir beşerim. Size dininiz hususunda bir şey emrettiğim zaman onu derhal alın, kendi re'yimle bir şey emrettiğimde ise, ben ancak bir beşerim"* hadisi ile hurmaların aşılması hadisesinde Resûlüllah'ın, *"Ben sadece zannımı dile getirdim, bu zannımdan ötürü beni kınamayın. Ancak size Allah'tan bir şey bildirirsem, derhal onu alın, zira ben, Allah'a yalan isnad etmem"* buyurduğu hadis bu kabildendir.⁹⁴¹ Tıbb-ı nebevi ile ilgili hadisler de böyledir (Bu da göstermektedir ki ed-

⁹⁴⁰ Yani, devamlı surette bu hükümler içtihat mahsulü olmayıp sadece bazıları vahiy mahsulüdür.

⁹⁴¹ Daha önce de tahrir edildiği üzere bu hadislerin her ikisini de Müslim rivayet etmiştir.

Dihlevî, tıbb-ı nebevi ile ilgili varit olan hadisleri, risâletin tebliği konusuna dâhil etmemektedir. Diğer bir ifadeyle o, bu gibi hadisleri teşriî hadislerden saymamaktadır. Çünkü ona göre bu hadisler, tecrübeye dayanmaktadır). Yine Resûlüllah'ın, "*Size siyah ve alnında biraz beyazı olan atları tavsiye ederim*"⁹⁴² hadisinde olduğu gibi, tecrübeye dayanan hususlar da bunun gibidir.⁹⁴³

Resûlüllah'ın ibadet kastıyla değil, genel âdeti üzere yaptıkları ile kasten değil de rastgele yaptıkları da bunun gibidir.⁹⁴⁴ Kavminin yapıp söylediği tarzda, Hz. Peygamber'in de zikrettiği Ümmü Zer' ve Hurafe hadisi gibi hadisler, buna örnek gösterilebilir. Buna göre bir grup Zeyd b. Sabit gelerek, "Bize Resûlüllah'ın (s.a.v) hadislerinden haber ver!" dediklerinde Zeyd'in söylediği şu sözler de bunu gösterir:

"Ben Resûlüllah'ın komşusuydum. Vahiy geldiğinde bana haber gönderir ve ben de gider vahyi yazardım. Bunun dışındaki vakitlerde, biz dünyadan söz edince o da bizimle beraber dünyadan söz eder; biz âhiretle ilgili bir şey söylediğimiz zaman bizimle birlikte o da âhireti anardı. Biz

⁹⁴² Tirmizî, Cihâd 20; İbn Mâce, Cihâd. 14; Ahmed b. Hanbel (bk. *Müsned*, V, 300). Hadisi Ahmed b. Hanbel Ebu Katâde'den rivayet etmiştir. Tirmizî de hadis hakkında "hasen-garib-sahih" değerlendirmesinde bulunmuştur. Bütün bu rivayetlerde hadis şu mealde geçer: "Atların en hayırlısı, siyah ve alnında biraz beyaz olan burun ve dudakları da beyaz olanlardır..." Rivayette zikri geçen "el-edhem" oldukça siyah renkli olan at; "el-akrah", sakar denecek kadar olmaksızın, atın alnındaki hafif beyazlık; "el-erşem" de burnu ve dudağı beyaz olan at demektir. "*Size kırmızı, alnı sakar, ayakları beyaz veya koyu kırmızı, alnı sakar, ayakları beyaz ya da siyah, alnı sakar, ayakları beyaz olan atları tavsiye ederim*" hadisi için de bk. Ebu Davûd, Cihâd, 42; Tirmizî, Cihâd, 20; Nesâî, Hayl, 3, 4; İbn Mâce, Cihâd, 14; Dârimî, Cihâd, 34; Ahmed b. Hanbel. *Müsned*, IV, 345; V, 300. Bu hadiste geçen "kümeyt", "gerdanlığında kırmızılık olan at (bk. Ebu Dâvûd, 47, 3 no.lu dipnot), "el-eğarr", alnında beyazlık olan at; "el-muhaccel", ayaklarının tamamında veya üçünde beyazlık olan at demektir. Bu, Ebu Vehb el-Cuşemmî'den rivayet edilmiştir.

⁹⁴³ Mesela, "*Kullandığımız sürmelerin en hayırlısı, "ismid"dir; çünkü o, görmeyi güçlendirir*" hadisi gibi. Bu hadisi Tirmizî İbn Abbas'tan rivayet etmiş (bk. Libâs, 22, 23; Tıb, 9) ve onu "hasen-garib" diye nitelemiştir. Yine, "*İsmid*" ile sürmelenin; zira o, görmeyi güçlendirir" hadisi de böyledir. Ayrıca bu hadisin diğer hadis musannefâtındaki tahriri için de bk. Ebu Dâvûd, Libâs,13; Tıb,14; Nesâî, Zînet 28.

⁹⁴⁴ Hz. Peygamber'in giyim kuşam konusunda yaptığı ki, İbn Kayyim'in de *Zâdü'l-Meâd*'da Resûlüllah'ın külfetsiz ve kolay giyilen elbiseleri tercih ettiğine dair zikrettiği rivayetler bunlara örnektir.

yemeklerden söz açtığımızda yine bizimle birlikte O (s.a.v) de, yemeklerden bahsederdi. Bütün bunların hepsini size nasıl haber verebilirim?"⁹⁴⁵

Yine o günün şartlarında cüzî bir maslahatın kastedildiği ve bütün ümmet için yapılması gerekli olmayan işler de bunun gibidir. Meselâ devlet başkanının ordunun hazırlanmasını emretmesi, parola belirlemesi⁹⁴⁶ gibi hususlar bunlardandır. Bunun içindir ki Hz. Ömer, "Bizim (hac esnasında) yapılan remel ile ne ilgimiz olabilir ki! O zamanlar Allah'ın helâk ettiği müşrik kavme gösteriş yapıyorduk!"⁹⁴⁷ demiş ve sonra bunun bir başka sebebinin olabileceğini düşünerek, remeli terk etmemiştir. Bunun gibi pek çok hükmün cüzî maslahata hamledildiğini görmekteyiz. Tıpkı Resûlullah'ın (s.a.v), "*Kim bir düşman askerini öldürürse onun ganimeti öldüren kimsenindir*"⁹⁴⁸ buyurduğu hadiste olduğu gibi.

Yine özel olarak verilen hüküm ve yargılar da bunun gibidir. Çünkü bu gibi hallerde, tıpkı Resûlullah'ın Hz. Ali'ye söylediği, "*Şahit olan kimse orada bulunmayanın (gâib) göremeyeceğini görür*"⁹⁴⁹ hadisinde olduğu üzere, delil ve yeminlere göre hüküm verilir."⁹⁵⁰

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin burada sözkonusu ettiğimiz, sünnetin teşrii (yasal) olanı ile olmayanı; ya da onun kendi tabiriyle, risâletin tebliğine

⁹⁴⁵ Zeyd b. Sâbit'in bu ifadesi, "bütün bunları size anlatamam" demektir. Bu rivayette geçen "Fe küllü hazâ" ifadesi, aslında "Efe küllü hazâ" demek olup bu haliyle istihâm-ı inkârîdir. Hadisi Heysenî nakletmekte olup (bk. *Mecmau'z-Zevâid*, IX, 17) rivayetin akabinde o şöyle demiştir: "Bu hadisin isnadı hasen olup Taberânî tarafından da rivayet edilmiştir."

⁹⁴⁶ Parola, birlikte savaşılanlarla düşmanların birbirinden ayrılıp tanınması için kullanılan alâmete denir.

⁹⁴⁷ Yani o zamanlar müşrikleri götür ve onlara güçlü ve kuvvetli olduğumuzu ve iddia ettikleri gibi Medine sıtmasının bizleri zayıf düşürmediğini izhar etmek için bunu yaptık. "Remel", kısa adımlarla hızlı hızlı yürümek demektir.

⁹⁴⁸ Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği bu hadisin tahriri daha önce geçmişti.

⁹⁴⁹ Hadisi Ahmed b. Hanbel, Hz. Ali'nin (r.a.) *Müsned'i* bölümünde zikretmiştir. Ancak rivayetinin isnadında bulunan inkitadan dolayı Şeyh Şâkir onun zayıf bir rivayet olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu rivayeti Ebu Nuaym Hilye'sinde, Buhârî *et-Târihu'l-Kebir'inde*, İbn Mende de *Ma'rifet's-Sahâbe'sinde*, muttasıl ve ceyyid bir isnatla rivayet etmişlerdir. Öte yandan bu rivayetin, Kudâî'nin *Şihâb'ında* Enes'ten rivayet edilen bir şahidi bulunmaktadır. Bu sebeptendir ki Elbânî onu *Sahihu'l-Câmiû's-Sağir'de* zikretmiştir (bk. Hadis no:1904).

⁹⁵⁰ Bk. Dihlevî, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, I, 128-129.

yönelik olarak varit olan sünnetler ile böyle olmayan sünnetlerin taksimi konusunda dile getirdikleri, konusunda bir ilk sayılır.

Reşîd Rıza'nın Hz. Peygamber'e Uyuma (İttiba) Meselesini Ele Alışı

Hz. Peygamber'e ittiba konusunu ve bu husustaki yanlış anlamaları ele alırken Müceddid Allâme Reşîd Rıza da, meseleyi tetkik etmiştir. O, Allah Teâlâ'nın, "O'na *uyun ki, hidâyete erişesiniz*" âyetini tefsir ederken bu meseleye değinmiş ve şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın bu âyetteki '*Ona uyun*' sözü, bir önceki âyette bulunan, '*Onunla birlikte inen Nur'a ittiba edin*' sözünden daha geneldir. Zira bu, Kur'an'a ittibaya işaret ederken diğeri, Hz. Peygamber'e kendi içtihadı ile teşri' kıldığı hükümlerde de ittiba etmeyi muhtevindir. Zira Yüce Allah'ın Resûlüllah'a bu yetkiyi verdiği görüşüne göre, gerek içtihadıyla gerekse Kur'an'dan hüküm istinbatında bulunarak, hükümlerini ortaya koyduğunda kendisine uyulması ayrıcalığını da Ona (s.a.v) vermiştir. Tıpkı Kur'an'da zikri geçen iki kız kardeşi bir arada nikâh altına almak ile bir kadının, halası veya teyzesi ile bir arada nikâh altına alınmasının Resûlüllah tarafından haram kılınmasında olduğu gibi.

Resûlüllah'in âdeti üzere olan söz ve davranışları ise, yukarıda zikri geçen Hz. Peygamber'e ittiba kapsamına girmez. Tıpkı Ahmed b Hanbel ve İbn Mâce'nin tahrir ettiği ve ayrıca Hâkim'in de sahih addettiği "*Zeytin yağı yiyin, onunla yağlanın; çünkü o güzel ve mübarektir*" hadisi gibi. Burada zikri geçen musanniflerden başkaları da, bazı lafız değişiklikleriyle hadisi rivayet etmişlerse de, sözkonusu bu rivayetlerin senetleri zayıftır.⁹⁵¹

⁹⁵¹ İbn Mâce, Et'ime, 43; Dârimî, Et'ime, 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 497. İbn Mâce'nin *Zevâid'inde* şöyle denilmiştir: Bu hadisin isnadında "metruk" olan Abdullah b. Saîd el-Muğîrî vardır. Hâkim bu rivayetin sahih olduğunu söylemişse de, Zehebî Abdullah'ın zayıf bir râvi olduğunu göz önüne alarak bunu reddetmiştir. *Feyzül-Kadir'de* (bk. V, 43) İrâkî de onun zayıf bir râvi olduğunu bildirmiştir. Tirmizî hem Hz. Ömer'den, hem de Ahmed ve Hâkim ile birlikte Ebu Saîd'den şu hadisi rivayet etmiştir: "*Zeytin yağı yiyin, onunla yağlanın; çünkü o, mübarek bir ağaçtandır.*" Bu rivayeti Hâkim sahih olarak değerlendirmiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. İbn Abdilberr ise hadisin iki tarikenden gelen senedinde ıztırap vardır demiştir (bk. *Feyzül-Kadir*, V, 43). Diğer taraftan Elbanî ise bu rivayeti *el-Câmiu's-Sağîr'de* zikretmiştir (bk. Hadis no: 4498).

Nesâî, İbn Mâce ve Hâkim'in Hz. Âişe'den rivayet edip sahih addettikleri, "*Taze hurmayı kuru hurma ile yiyin...*" hadisi de⁹⁵² bu cümledendir. Bu gibi hadisler, Allah'a yakınlık veya teşri'i gerektirecek bir hukukun bulunmadığı normal âdetlerle ilgilidir.

Ahmed b. Hanbel ve Hâkim'in Ebu Saîd ve Katâde b. Nu'mân'dan sahih bir senetle rivayet ettikleri, "*Kurban etlerini yiyin ve biriktirin*"⁹⁵³ hadisinde ise, tam tersi bir durum sözkonusudur. Çünkü kesilen kurbanlar, ibadet niyetiyle kesilir ve bu etlerden yemek sünnettir. Resûlüllah'ın kurban kesenlere yönelik bu emri mendupluk içindir. Buna göre bu etleri biriktirmek de caizdir. Şayet bu bir emir olsaydı, kurbanın bayram ile ilgisi ve bayram günlerinde Allah Teâlâ'nın müminlere bir ziyafet ve ikramı olmasından dolayı, onun haram veya mekruh olduğu zannedilebilirdi.

Teşri', ya vacip veya mendup olarak kendisiyle Allah Teâlâ'ya yakınlaşmakla emrolduğumuz bir ibadet; ya da insanlara hiç bir yardımı dokunmayacağı halde, Allah'tan başkasına tapınmak, Allah'tan başkası adına kesilen etlerden yemek, hayvanları keserken veya yemin ederken nasıl Allah'ın adı anılarak yüceltiliyorsa, Allah'tan başkasını da öylece yüceltmek gibi dine, akla, bedene, mala, namusa veya kamu menfaati adına zararından sakınmak üzere nehyolunmuş bir mersedettir. Veyahut da teşri', miraslar, nafakalar, eşlerin iyi bir şekilde geçimleri gibi, ehil olanlara tevdi etmekle emrolduğumuz veya akitleri yerine getirme gibi

⁹⁵² Hadisi, İbn Mâce (bk. Et'ime, 40) ve Hâkim Hz. Âişe'den rivayet etmişlerdir. Ancak anladığımız kadarıyla ne İbn Mâce ne de Hâkim, bu hadisi sahih olarak değerlendirmemişlerdir. *Feyzül-Kadir'inde* Münâvî, onun bütün tarikleriyle birlikte Ebu Zükeyr'e dayandığını söylemiş, İbn Hibbân'ın, onunla ihticac edilemeyeceğini, aslının olmasına rağmen onunla amel edilemeyeceğini belirttiğini söylemiştir. Ukaylî de, bu rivayeti destekleyecek "mütâbî"nin olmadığını söylemiş ve bunun ancak onun vasıtasıyla bilineceğini belirtmiştir. *Mizan*'ında ise Zehebî, bunun münker bir hadis olduğunu, tashihte gevşek olan Hâkim'in onu rivayetine rağmen, sahih görmediğini söylemiştir. Bu sebeptendir ki İbnü'l-Cevzî bu rivayeti *Mevzuât'ına* almıştır (bk. *Feyzül-Kadir*, V, 44). Elhanî de bu rivayeti mevzu olarak *Zaifu'l-Câmiu's-Sağir* adlı eserinde zikretmiştir (bk. Hadis no: 4204). Reşid Rıza, Suyûtî'nin *el-Câmiu's-Sağir* deki rumuzlarına fazlaca itibar etmesinden dolayı bu hataya düşmüştür. Hâlbuki Suyûtî'nin bu eserinde neler vardır neler...!

⁹⁵³ Hadisin tahririnde Reşid Rıza Suyûtî'ye güvenmiş olup onun görüşleri bazı kusurları barındırmaktadır. Hâlbuki bu hadisi, Buhârî, Seleme b. el-Ekva'dan Müslim (bk. Edâhî, 29, 30, 31) ise, Ebu Saîd, Câbir ve Hz. Âişe'den rivayet etmiştir.

muamelelerin muhafazası için bağlanmakla emrolduğumuz maddî-manevî haklardır. Hâlbuki müstehap ve tenzihen mekruh olan hükümleri, teşriin alanına sokmakla, biraz sonra söyleneceklerden de anlaşılacağı üzere, âdetler sözkonusu olunca onun hükümlerini genişletecektir.

Âdetler, sanatlar, ziraat, tecrübe ve araştırmaya bağlı bilimler ve teknik nitelikli sahalar gibi. Allah Teâlâ'nın veya insanların hakları ile ilgisi bulunmayan, yine herhangi bir maslahatı celbetmeyip bir mefsedetini de def'etmeyen hususlar ise yapılması gerekli emir, sakınılması gerekli nehiyer şeklinde teşri'den sayılmaz. Bu hususlarla ilgili emir ve nehiyeri âlimler, teşri" olarak değil, irşad diye isimlendirmişlerdir. Ne var ki ipek giymek gibi, hakkında yasaklama olan ve giyenlere ceza gereken fiiller, bundan müstesnadır.

Sahabîlerden bazıları, Resûlüllah'ın hurma aşılama gibi tecrübeye dayalı dünyevî bir işe karşı çıkmasını teşri' zannetmişler ve bunu yapmaktan vazgeçmişlerdir. Ne var ki hurmalar kuru ve kötü olunca, anında Hz. Peygamber'e baş vurmuşlar ve O (s.a.v) da onlara, bunu teşri' olarak değil, kendi zannı ve re'yi olarak söylediğini bildirmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Siz dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz."

Daha önce geçtiği üzere bu hadis, Müslim'in *Sahîh'inde* tahrir edilmiştir. Hadisin hikmeti ise, bu gibi dünyaya ait işlerle ziraat ve sanat gibi geçim teminine yönelik işlerin özel bir teşri' ile ilgisinin bulunmadığını; bilakis bu gibi işlerin insanların bilgi ve tecrübelerine bırakıldığı konusunda insanları uyarmasıdır.

Yine sahabe, tıpkı Hubâb b. el-Münzir'in Bedir günü Hz. Peygamber'in seçtiği karargâh yeri hakkında sorması gibi, Resûlüllah'ın kişisel kanaati ve dünyevî bir içtihadı mı yoksa, yüce Allah'tan gelen bir emir mi -eğer böyle değilse, teşri' olmayacaktır- karıştıracaklarına inandıkları hususlarda Hz. Peygamber'e başvuruyorlardı. Buna göre Hubâb, Bedir günü Resûlüllah'a, "Burası, seni Allah'ın konaklattığı ve dolayısıyla ileri veya geri yerimizi değiştiremeyeceğimiz bir yer mi, yoksa bir re'y, harb ve taktik mi?" diye sormuş ve Resûlüllah'ın, bunun bir vahiy değil de re'y mahsulü, sebebinin maslahat ve savaş stratejisi olduğunu söylemesi

üzerine Hubâb. Ona başka bir yer göstermiş ve Hz. Peygamber de buna muvafakat etmiştir.

Bu gibi birtakım hususlar ashaptan bazılarına bile karışık gelmişse; ahabın dışındakilere daha karmaşık gelmesi oldukça tabiidir. Sahabîlere karışık gelen hususları Resûlüllah onlara izah edip açıklamaktaydı, peki daha sonraki asırlardaki insanlara bunları kim izah edecek?

Eğer insanlar Resûlüllah'tan sonraki bir içtihadı, ittiba edilmesi gerekli bir din gibi telakkî etmeselerdi, iş oldukça kolay olurdu. Fakat bu içtihadın din gibi algılanması, birtakım zorluk ve sıkıntıları da beraberinde getirdi ve Müslümanlar, Hz. Peygamber'e ittiba edilmesinin dumura uğradığı zamanlarda büyük zorluklara duçar oldular ve devraldıkları mîras onlara oldukça ağır geldi. Ve neticede bu mîras içerisinde kendilerine ağır gelen hususları bir bir terk etmeye başladılar. Bundan dolayı onlar, kesin olarak meşru kılınan ve yapılmasında herhangi bir zorluk ve sıkıntı bulunmayan hususları bile terk etme cesaretini gösterebilmişlerdir. Hatta daha sonra bu, bazı kimselerin dini tamamıyla terk edip, kendi dışındakileri de buna davet etmeye kadar vardı! Fukahanın içtihatlarına sıkı sıkıya sarılıp, ümmete dini bu şekilde yaşamalarını gerekli gören fıkıh taklitçilerinden fikri donuk kimseler, bu son derece kötü sonucu idrak edemedikleri gibi, ıslahatçılığın meşalesini elinde bulunduranlar bunu kendilerine anlattıklarında da buna aldırış etmeyip kılıklarını kıpırdatmadılar!

Reşîd Rıza sözlerini şöyle sürdürmüştür: "Onlardan bazılarının aşırılıklarının en tipik örneklerinden biri, beyaz saçları siyaha boyama konusundaki aşırılıklarıdır. Hâlbuki bu, mubah olan zînet ile ilgili normal bir tasarruftur. Zira bunun taabbudî herhangi bir boyutu olmadığı gibi, Allah Teâlâ veya insanları ilgilendiren herhangi bir hukukla da alakası sözkonusu değildir. Ne var ki, yapılması veya yapılmaması durumunda kâfirlere mahsus bir modayla karşı karşıya gelinecekse, yani Müslümanlardan bir kısmı, kâfirlere benzeme kastıyla bunu yapacaksa veya yaptıklarında onlardan ayırt edilemeyecek şekilde onlara benzeyeceklerse, gayet tabiidir ki burada, toplumdaki sosyolojik dalgalanma ve değişiklikleri gözleyenler nezdinde bir siyasî ve manevî zarar bulunur. Zira herhangi bir

kavme benzeyen kimsenin, o kavmi kendi gözünde yüceltmesi bir yana kendi millet ve toplumuyla olan bağları da zayıflamış demektir. Beyaz saçları boyama konusunda, bir bölümü taabbudî olarak olmasa da, âdet kabilinden -siyah bile olsa- bunun müstehap olduğunu gösteren hirtakım rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden hareketle bazı âlimler, beyaz saçları boyamanın şer'an müstehap olduğunu söylerken, diğer bazıları da beyaz saç siyah ile boyamanın mekruh olacağını beyan etmişlerdir. Hatta bazı âlimler biraz daha aşırı giderek onun haramlığına hükmetmişlerdir. Bu sebeple onları taklit edenler de, beyaz saçlarını siyaha boyayana karşı çıkarak, bu davranışlarının Allah Teâlâ'ya isyan olduğunu söyleyebilmişlerdir. Ancak bunu yaparken onlar, selef-i sâlihîn'in bu meselede takip ettiği yol ile hakkında ihtilaf bulunan icihadî konularda kimseye karşı çıkılmaması şeklindeki genel prensibe aykırı hareket etmişlerdir."

Üstad Reşîd Rıza saçları boyama ve buna bağlı meselelerde sözü bir hayli uzatmış ve neticede şöyle demiştir: "Resûlullah'ın, Arafat ve Müzdelife'deki konumunda olduğu gibi, bazı ibadetleri yerine getirirken olan uygulamalarının bazısında teşri' kastetmediği yönünde ümmetini uyardığı doğrudur. O (s.a.v) bu uyarıyı, ümmetinin bunlara din adına sarılmamaları ve Allah izin vermediği halde din adına hükümler ortaya koymamaları amacıyla yapmıştır. Öyle ki her kim Hz. Peygamber'e olan sevgisinden dolayı, Onun (s.a.v) şer'elli hayatını hatırlayarak, dinden olduğuna inanmayarak insanları da böyle bir yanılgıya düşürmeyerek, şer'an bir zarara uğramaksızın ve şer'î olarak zemmedilmiş bulunan şöhret sebebi olmaksızın Onun (s.a.v) bazı âdetlerine uymaya gayret etse; bu itibası o kişinin imanını kemâle erdirecek takdire şayan bir tavır olup, bu tavır sebebiyle o, Resûlullah'ı daha çok hatırlayacak. Ona (s.a.v) olan sevgisini daha da güçlendirecektir. Nitekim sahabîlerden İbn Ömer (r.a.), Resûlullah'ın âdet ve amellerine, Onun (s.a.v) yolculuk anındaki hâl ve hareketlerine, özel olarak da veda haccı sırasındaki hareketlerine aynıyla uyması ve bütün bunlarda Ona (s.a.v) ittiba etme arayışı içerisinde olmasıyla münferit kalmıştır. İnsanların bunu teşri' saymamaları için diğer sahabîlerin böyle yapmadığını görüyoruz. Zira bu, dine karşı cürüm işlemek olurdu. Çünkü dine bir şeyi ilâve etmek, dinden bir şeyi çıkarmak gibidir ve bu da, Allah

Teâlâ'nın, *'Bugün size dininizi kemâle erdirdim'*⁹⁵⁴ âyetinin yalanlanması anlamına gelirdi."⁹⁵⁵

Üstad Şeltut'un, Sünneti Teşriî ve Teşriî Olmayan Diye Ayırımı

Asrımızda bu hususa ehemmiyet veren ve -konunun başında da belirttiğimiz gibi- hali hazırdaki başlığı koyan Üstadımız Şeyh Muhammed Şeltût'tur. O. daha önce Dihlevî, Reşîd Rıza ve Karafî gibi âlimlerin bu konuda yazdıklarından istifade etmiş ve sünneti, aşağıda nakledeceğimiz üzere, güzel bir taksime tabi tutmuştur. O şöyle demiştir:

"Hz. Peygamber'den nakledilen ve Onun (s.a.v) söz, fiil ve takrirlerinden olmak üzere hadis musannefatında yerini alan her hadisin şu kısımlara ayrıldığı dikkate alınmalıdır:

1. Yeme-içme, uyuma, yürüme, karşılıklı ziyaretleşme, toplumda yerleşik örfler yardımıyla iki kişinin arasını bulma, aracılık etme ve alışverişte pazarlıkta bulunma gibi, beşerî ihtiyaçlar yoluyla yapılan davranışlar.

2. Ziraat, tıp ve elbisenin uzun veya kısa olması gibi hususlarda varit olan rivayetlerde olduğu gibi, tecrübe, kişisel veya toplumsal alışkanlıklar yoluyla yapılan fiiller.

3. Özel ve istisnâî durumlarda alınan insanî birtakım tedbirler yoluyla yapılanlar. Savaş meydanlarına orduların şevki, bu yerlerde orduları gizleme, hücum etme ve geri çekilme noktalarının tespit ve tanzimi, harpte karar-gâh kurulacak yerlerin seçimi gibi, içerisinde bulunulan şartlara ve özel birtakım eğitime dayanan uygulamalar bu kabildendir.

Bu üç hususta, nakledilenlerden hiçbiri, yapılması emredilen veya terk edilmesi istenen şer'î bir durum değildir.⁹⁵⁶ Bilakis bunlar, Resûlüllah'ın teşriî olarak herhangi bir etkisinin bulunmadığı, teşri'e kaynak da olmayan beşerî işlerdendir.

⁹⁵⁴ el-Mâide, 5/3.

⁹⁵⁵ Reşîd Rıza, *Tefsîru'l-Menar*, IX, 317 vd.

⁹⁵⁶ Şeyh Şeltût'un bu konuyla ilgili görüşleri hakkındaki değerlendirmemiz biraz sonra zikredilecektir.

Genel ve Özel Teşri' Bakımından Sünnet

4. Teşri' yoluyla varit olan hadisler ki bunlar da çeşitli kısımlara ayrılmaktadır:

a. Resûlüllah'tan "Resûl" sıfatıyla ve tebliğ yönüyle sadır olanlar. Hz. Peygamber'in, Kur'an'ın mücmelini beyân, umumunu tahsîs, mutlakını takyîd etmesi veya ibadetlerden, helâl-haramdan, inanç esasları ile ahlâktan veyahut da zikri geçen bu hususlarla alâkalı açıklamaları gibi. Bu tür beyanlar kıyamete kadar genel teşri' ifade etmektedir. Eğer bunlardan nehyedilmişse, artık herkesin kendini ondan sakındırması ve bu husustaki nehyi bilerek onu yerine getirmekten geri durmaması gerekir.

b. Müslüman toplumun idaresi ve devlet başkanlığı konusunda Resûlüllah'tan sâdır olan hadisler. Savaş için orduları sevk etmek, bevtülmâlde bulunan malları uygun görülen yerlere sarfetmek ve alınması gereken yerlerden de almak, hâkim ve valileri tayin etmek, ganimetleri taksim etmek ve antlaşmalar yapmak gibi, devlet başkanlığı, yönetim ve kamu yararını temin ile ilgili hususlar bu kabildendir.

Bu gibi hususlar, genel teşri' hükmünde olmadığı gibi, devlet başkanının -veya onun tarafından tayin edilen yönetici- izni olmadan bu işleri yapmak caiz değildir. 'Resûlüllah bunu yapmış veya iptal etmiştir' diyerek, hiç kimsenin kendiliğinden bunları uygulamaya koyma hakkı yoktur.

c. Hakimlik ve kadılık sıfatıyla Hz. Peygamber'den sadır olan rivayetler. Buna göre Resûlüllah (s.a.v), Allah'tan aldığı hükümleri tebliğ eden bir elçi, Müslümanların işlerini tanzim edip düzenleyen bir önder olduğu kadar, aynı zamanda deliller, yeminler ve birtakım cezalarla davaları hükme bağlayan bir hâkim ve kadıdır.

Bütün bu hususlar, tıpkı daha öncekinde olduğu gibi genel teşri' hükmünde değildir. Bu itibarla herhangi bir insanın, Hz. Peygamber'in bazı insanlar hakkında verdiği bu hükümlerine bakarak aynı hükmü vermesi caiz değildir. Aksine mükellef, hâkimin o konuda kendisi hakkında verdiği hükmü yerine getirmekle mesuldür. Resûlüllah'ın bu sıfatıyla yapmış olduğu tasarrufları, mükellefi benzer hükümleri yerine getirmekle ilzam etmez. Kimin bir başka kimsede hakkı olur ve o kimse de bunu inkâr

ederse; hakkı olan kimsenin de bu konuda delili varsa, o takdirde bu kişinin hâkimin hükmü olmaksızın bu hakkını alma hakkı yoktur. Zira Resûlüllah (s.a.v) döneminde karşılıklı inkâr vuku bulduğunda hakların alınması, bu yolla sağlanmaktaydı.

Hız. Peygamber'den sâdır olan tasarrufların harfî cihetten olduğunun bilinmesi, oldukça faydalıdır. Zira, çoğunlukla Resûlüllah'tan sâdır olan tasarruflarda bu durum açıklığa kavuşmamakta ve dolayısıyla Onun (s.a.v) söz, fiil ve takrirlerine yalnızca Resul olması yönüyle bakılmaktadır. Buradan hareketle biz, Resûlüllah'tan teşri' veya din, sünnet veya mendup şeklinde nakledilen rivayetlerden çoğunun, hakikatte teşri' maksadıyla sâdır olmadığını görmekteyiz. Beşer sıfatıyla veya âdet ve tecrübeyle istinad eden davranışlar yoluyla Ondan (s.a.v) sâdır olan fiillerde, bu durum daha da belirgin olarak görülmektedir.

Öte yandan yine Hız. Peygamber'den devlet başkanı veya hâkim sıfatıyla sâdır olan tasarruflar da, bazen genel teşri' olarak kabul görebilmekte ve bu sebeple verilen hükümler ve ortaya konan meseleler karşısında gösterilen yaklaşımlar karışıklık arz edebilmektedir. Rivayet edilen haberlerde bazen bu yön bütün açıklığıyla ortaya çıkabilmekte ve her fiil, sâdır olduğu yöne göre takyîd edilebilmektedir. Bazı durumlarda ise sözkonusu fiilin Hız. Peygamber'den ne vasıfla sâdır olduğu, bu fiili tetkik edenler tarafından karıştırılmaktadır. Bu durumda da, teşri'in sâdır olduğu yön hususundaki ihtilafa binaen, sözkonusu teşri' keyfiyeti hakkında ulema arasında ihtilaf meydana gelmektedir. Bu tür tasarrufların iyice açıklığa kavuşması için bazı örnekler verelim:

a. Hız. Peygamber'in, "*Kim ölü bir toprağı işleyerek ihya edip diriltirse, artık o toprak onunundur*" hadisi sahih bir hadistir. Ne var ki İslâm âlimleri, bunun genel bir hüküm olması için Hız. Peygamber'den tebliğ ve fetva amacıyla mı sâdır olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Şayet böyle sâdır olmuşsa devlet başkanı veya yönetici izin versin veya vermesin, bir araziye ihya eden (işleyen) kimse oraya sahip olur ve başka kimsenin artık o arazide hakkı olmaz. Yok eğer bu hadis, Resûlüllah'ın devlet başkanlığı ve yöneticiliği dolayısıyla sâdır olmuşsa, bu durumda genel bir hüküm olmaz ve devlet başkanının izni olmaksızın sözkonusu

arazinin işletilmesi hiç kimseye caiz olmaz. Fakihlerin çoğunluğu birinci. Ebu Hanîfe ise ikinci görüşü benimsemiştir.⁹⁵⁷

b. Hint b. Utbe Hz. Peygamber'e, "Ebu Süfyân cimri birisidir; benim ve çocuğunun geçimini temin edecek nafaka vermiyor" dediğinde Resûlüllah'ın (s.a.v) ona hitaben, "*Sana ve çocuğuna yetecek kadar miktarı örfe uygun olacak şekilde al*" buyurduğu hadis⁹⁵⁸ sahih bir rivayettir.

İslâm uleması, Hz. Peygamber'in bu sözünü fetva ve tebliğ yoluyla mı, yoksa bir hüküm verme maksadıyla mı îrad buyurduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Buna göre şayet fetva ve tebliğ amacıyla irad etmişse, bir hakkı kazanan birinin, bu hakkını alacağı kişinin izni olmaksızın alması caiz olmakta; buna karşılık eğer Hz. Peygamber bu sözünü hüküm verme kastıyla irad buyurmuşsa, bu takdirde bir kimse borçludan alacağını almakta zorlanırsa, hakkını ancak hâkimin hükmü ile alabilecektir. Bununla birlikte bu mesele, fakihler arasında "meseletü'z-zafer"⁹⁵⁹ adıyla bilinmekte ve bu hususta onların birçok görüş ve tevcihleri kaynaklarda yer almaktadır.⁹⁶⁰

c. Hz. Peygamber'in, "*Kim bir düşman askerini öldürürse, üzerindeki eşyaları (ganimeti) onun olur*" buyurduğu hadis de sahihtir. Bu hadiste zikri geçen "selb", öldürülen düşman askerinin üzerinde bulunan elbise ve eşyalar demektir. İslâm âlimleri tıpkı yukarıdaki hadislerde olduğu gibi bu hadisteki hüküm hakkında da ihtilafa düşmüşlerdir. Buna göre onlardan

⁹⁵⁷ Bu konü, Hanefî fıkh kitaplarında "ihyâu'l-mevât" (ölü arazîlerin ihya edilmesi) ile ilgili bölümlerde ele alınmıştır. Ayrıca bu konuda Zeylaî'nin şerh ve değerlendirmelerine bakınız (bk. *Nashû'r-Râye*, IV, 288-93).

⁹⁵⁸ Daha önce tahrici geçtiği üzere, bu hadisi Buhârî *Sahîh'inin* çeşitli bölümlerinde Hz. Âişe'den rivayet etmiştir. Hadisi aynı şekilde Müslim de tahric etmiştir.

⁹⁵⁹ Bunun mânası şudur: "Başkasında hakkı olan kimse, bu hakkını aynıyla veya onun malından buna eşit oranda almaya güç yetirirse, bu kimsenin sözkonusu hakkını bu yolla alması caiz midir, değil midir? Fakihler bu konuda ihtilafa düşmüşler ve onlardan bir kısmı fitne ve rezillîğe sebebiyet vermemek koşuluyla, alınan ister aynı malın cinsinden olsun, ister olmasın, ister bilsin veya bilmesin, bunun caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Diğer bir kısım fakihler ise bunu men etmişler, bazıları da meseleyi detaylı olarak ele almıştır.

⁹⁶⁰ Bu meseleyle ilgili olarak, İbn Kayyim'in *İğâsetü'l-Lahfân*, Sanânî'nin ise *Sübülü's-Selâm* adlı eserinin "Âriye" bölümünde detaylı bilgi bulunmaktadır. Eğer geniş bilgi arzu edilirse buralara bakılabilir.

bazıları, Resûlüllah'ın bu tasarrufunun devlet başkanlığı vasfıyla sâdir olduğunu, dolayısıyla savaş meydanında aneak devlet başkanının -veya vekilinin-söylemesiyle, ölünün üzerindeki elbise vb eşyayı hak edebileceğini söyler. Diğer bir kısım âlimler ise, bu hadisi tebliğin bir parçası olarak görmekte ve dolayısıyla devlet başkanı ilan etsin veya etmesin, düşman askerini öldüren her kimsenin, onun üzerinde bulunan eşyaya hak kazanabileceğini söylemektedirler.

Kemâleddîn İbnü'l-Hümâm⁹⁶¹ şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in bu hadisinin sıhhati konusunda şüphe yoktur. Buradaki tartışma, Hz. Peygamber'in bunu her halükarda ve zamanda geçerli, genel şer'î bir hüküm olarak mı, yoksa belli hadiselerle mahsus olarak teşvik maksadıyla mı söylediği konusundadır. Şafî'ye göre bu, şer'î bir belirlemedir. Zira Hz. Peygamber'in sözünde asıl olan, şer'îlik olup O'nun (s.a.v) gönderiliş gayesi de esasen budur..." İbnü'l-Hümâm bu meseleyi *Fethü'l-Kadir* adlı eserinin IV. cildinin "Tenfîl" bölümünde bu bakış açısıyla ele almıştır.

Yine bu meseleyi, -genel bir şekilde- İmâm Karafî *el-Furûk* adlı eserinde (bk. I, 205-209), İmâm İbn Kayyim *el-Cevziyye Zâdü'l-Meâd'ında* Huneyn gazvesini sözkonusu ederken (bk. III, 489) tetkik etmişlerdir. Aynı şekilde fukahadan pek çoğu, Resûlüllah'ın tasarruflarının hangi yönden sâdir olduğu hususundaki ihtilafa bağlı olarak, mezhep imamları arasında tartışmalı olan tali/cüzî meselelerden bahsederken, bu hususu da gündeme getirmişlerdir.

Burada görüldüğü üzere fakihlerin tamamı, Hz. Peygamber'in tasarruflarının kaynağı hususunda ortaya çıkan iki farklı yön arasındaki ayrılığın başlangıcını onaylama konusunda hemfikir olup bu durum, onlar tarafından ikrar edilmiştir.⁹⁶²

Buraya kadar Üstad Şeltût'tan iktibas ettiğimiz kısım, onun esas itibariyle seneler önce Kahire Üniversitesi'ndeki doktora ve yüksek lisans öğrencilerine verdiği derslerden oluşan *"Fikhu'l-Kur'ân ve's-Sünne"*:

⁹⁶¹ Yazar, Kemâleddîn İbnü'l-Hümâm'ın ismini burada sadece, "kâle'l-Kemâl" (Kemâl dedi) şeklinde vermiştir. Ancak metinde zikri geçen *Fethü'l-Kadir* isimli eserinden de anlaşılacağı üzere bundan maksat, Hanefî fakihî Kemâleddîn İbnü'l-Hümâm'dır.

⁹⁶² Şeltût, *el-İslâm, Akîdetün ve Şer'â*, s. 427-431.

el-Kısâs” adlı eserinde dile getirdiği, daha sonraları ise *el-İslâmü Akîdetün ve Şerîa* adlı kitabına aldığı hususlardır. Ancak daha önce de belirttiğim gibi Şeyh Şeltut'un burada dile getirdiği bazı sözleri, özellikle de sünneti teşri' kaynağı olarak görmediği birinci kısımdaki görüşleriyle ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmadan geçemeyeceğim.

Ben derim ki: Yeme-içme, uyuma, yürüme, oturma, ziyaretleşme gibi hususlarla ilgili bütün tasarruflar beşerî ihtiyaçlardan kaynaklanan davranışlar değildir. Bilâkis burada, Hz. Peygamber'in fiiliyle sabit olan ile bizzat sözüyle sabit olanı birbirinden ayırmamız gerekir. Zira daha önce de zikrettiğimiz gibi fiil, sözkonusu tasarrufun meşru' oluşunu göstermekten başka bir şeye delâlet etmez. Tıpkı el ile yemek yeme vb. meselelerde olduğu gibi ki el ile yemek yeme fiili, bu işin vacip veya müstehap olduğuna delâlet etmez. Fakat her kim, Resûlüllah'a benzeme kastıyla, Ondan (s.a.v) sâdır olan her şeyi severek yaparsa, daha önce de belirttiğimiz gibi o kimse, güzel bir iş yapmış olur ve bu niyetinden dolayı ecrini alacaktır. Yukarıda Reşîd Rıza da bu duruma ve sözkonusu ettiği hususlar muvacehesinde bunun, kişinin gönlünde yapacağı güzel tesirlere işarette bulunmuştur. Tıpkı Hz. Peygamber'in yaptığı bazı fiiller e uyuma konusunda İbn Ömer'in (r.a.) davranışında olduğu gibi.

Bu konuda söylenenlere gelince, *Tefsîrül-Menâr* sahibi Reşîd Rıza'nın söylediği ve usuleülerin dikkat çektiği gibi, bu (fiil) bazen irşada delâlet edebilir. Bazen da bu, emirde müstehaplığa, nehiy hususunda da mekruhluğa delâlet edebilir. Aynı şekilde emirdeki katîlik, nehiy hususundaki vaîd (tehdit) gibi birtakım karînelere bağlı olarak, emirde vacipliğe nehiyde de haram olmaya delâlet edebilir. Sol el ile yeme-içme, ipek elbise giyme, altın-gümüş kaplarda yeme ve içme gibi, hadislerin haram olduğunu belirttiği meselelerdeki durum bundan ibarettir.

Tıpla ilgili ve elbisenin uzunluk veya kısalığı hakkında nakledilen hadislerde olduğu üzere, yukarıda dile getirilenin bir benzeri, tecrübe ve birtakım alışkanlıklar neticesinde öğrenilen hususlar için de söylenebilir. Tıp konusunda varit olan hadislerin bir kısmının, bizzat tecrübeyle sabit olduğunu düşünmek gerekir. Bu nedenle bu kabil hadisler, herkes için ve her durumda uygulanması gerekli genel geçer bir hüküm olarak

değerlendirilmez. Nitekim İbn Kayyim gibi muhakkik bir âlim *Zâdü'l-Meâd'ında* bu duruma işaretle bulunmuş olup, ileride bunu ayrıca ele alacağız.

Bu tür bazı hadislerin de, teşri' ve tevehh (yönlendirme) maksadıyla îrad buyrulduğuna hamledilir. Meselâ, "*Ey Allah'ın kulları! Tedavi olunuz. Çünkü Allah Teâlâ hiç bir hastalık yaratmamıştır ki, onun şifasını vermesin. Ancak "yaşlılık" bundan müstesnadır*"⁹⁶³ hadisi ile "*Tedavi olun, ancak haram ile tedavi olmayın*"⁹⁶⁴ hadisleri bunun gibidir.

Elbiseler konusundaki hadisler de böyledir. Nitekim erkeklerin ipek elbise giymesini -aynı şekilde altın takmasını-yasaklayan bazı hadisler varit olmuştur. Hakkında oldukça şiddetli vâid bulunan elbiseyi uzatma ve sürüklenme hususundaki hadislerin bütünü de bunun gibidir. Zira bu tür hadislerde vurgulanan husus, çoğunlukla kibirlilik illetindedir. Bazısı ise herhangi bir illete bağlı olmaksızın mutlak ifadeler taşımaktadır. Burada mutlak olanın, mukayyed olana hamledileceği kolayca anlaşılır. Ne var ki her kim Hz. Peygamber'e uyma kastı ile elbisesini kısaltmış olsa, daha önce de belirttiğimiz üzere o, bundan ceir kazanır. Bununla birlikte tıpkı yeme-içme hususunda olduğu gibi, elbise konusunda da İslâm'ın, dinî, ahlakî, içtimaî, iktisadî ve de ihmal edemeyeceğimiz siyasetle ilgili birtakım hedefleri ve ayırıcı vasıfları bulunmaktadır ki, inşallah bir başka münasebetle bu konuya da temas ederiz.

Tâhir b. Âşûr'un Görüşleri

Asrımızda bu konuya önemli izahlar getiren, detaylandırıp misallendiren âlimlerden birisi de, Tunus ulemasının üstadı, allâme Muhammed Tâhir b. Âşûr'dur. Üstad, *Mekâsidü's-Şerîati'l-İslâmiyye*⁹⁶⁵ adlı

⁹⁶³ Tirmizî, Tıb. 2; Ebu Dâvûd, Tıb. 1; İbn Mâce, Tıb. 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III. 156; IV. 278. Daha önce de tahrirci geçtiği üzere hadisi İbn Hibbân ve Hâkim de Üsâme b. Şerîk'den rivayet etmişlerdir. Ayrıca bk Elbanî, *Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr*, Hadis no: 2934

⁹⁶⁴ Bu hadis, Ebu Davud'un Ebu'd-Derdâ'dan tahrir ettiği (bk. Tıb. 11) bir hadisin bir bölümüdür.

⁹⁶⁵ Bu eser, *İslâm Hukuk Felsefesi -Gaye Problemi-* adıyla Vecdi Akyüz-Mehmet Erdoğan tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş ve 3. Baskısı Rağbet Yayınları tarafından 1999'da yayınlanmıştır.

eserinde, önce muhtasar bir şekilde konuyla ilgili Karafî'nin *el-Furûk'ta* dile getirdiği sözlerini verdikten sonra, şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

"Resûlüllah'ın (s.a.v) birtakım sıfatları ve durumları vardır ki, kendisinden sadır olan söz ve fiiller o sıfatlara istinad eder. O halde bizim burada hâlâ insanları sıkıntıya sokan çeşitli problemleri aydınlatacak bir ışık yakmamız gerekir. Nitekim sahabîler, Resûlüllah'ın teşri' maksadıyla söyledikleri ile teşri' için olmayanlarını ayırmakta, bir güçlükle karşılaştıklarında da Ona (s.a.v) müracaat edip sormaktaydı.

Meselâ sahih bir hadiste belirtildiğine göre, sahibi kendisini azâd ettiği Berîre, Muğîs adında bir kölenin hanımıydı. Hürriyetine kavuşunca, bu konudaki yetkisini kullanarak kocasından ayrıldı. Hâlbuki Muğîs onu çok sevmekte, o ise Muğîs'ten hoşlanmamaktaydı. Sonunda Muğîs Resûlüllah ile görüştü ve O (s.a.v) da bu hususta Berîre ile konuşarak ona kocasına dönmesini söyledi. Berîre, "Yâ Resûlellah! Bu bana bir emir mi?" diye sorunca Resûlüllah (s.a.v).

"Hayır, ben ancak aracılık ediyorum" buyurdu. Bu sözü duyan Berîre, kocasına dönmeyi kabul etmedi. Onun bu davranışını, Resûlüllah (s.a.v) de Müslümanlar da kınamadılar.

Buhârî'nin *Sahîh'inde* Câbir b. Abdullah'tan şu hadis nakledilmektedir: "Câbir'in (r.a.) babası Abdullah b. Amr b. Haram borçlu olarak vefat etmişti. Câbir, babasında alacağı bulunanların bu alacaklarından vazgeçmeleri konusunu görüşmesi için Hz. Peygamber'e müracaat etmişti. Resûlüllah (s.a.v), bu kimselerden bunu talep etti ancak onlar bunu vermeye yanaşmadılar. Câbir şöyle demektedir: "Resûlüllah bu hususu onlarla konuşunca, onlar sanki biraz bana kızdılar ve soğuk davrandılar." Ne var ki Müslümanlar bu sebeple onları kınamamışlardır. Benzer örnekler ileride de gelecektir. Usul âlimleri, nebevî sünnetle ilgili meseleler içerisinde, Resûlüllah'ın teşri' alanına girmeyen yaratılışla ilgili (cibillî) fiillerini incelemişlerdir. Bunu yaparken de onlar, Resûlüllah'ın yaratılışının, O'nun teşri' ve irşat alanına girmeyen bir takım hallerinde rolünün bulunduğu konusunu da ihmal etmemişlerdir. Ne var ki onlar, Resûlüllah'ın, deve üzerinde haccetmesi gibi, hem cibillî hem teşriî olması ihtimal dâhilinde olan fiillerinde ise tereddüt göstermişlerdir.

Bazı âlimler ise, Hz. Peygamber'in birtakım tasarruflarının hangi sebeple sadır olduğunu tespit ve tayin etmeden, bu tasarrufları kıyasları için birer asılmış gibi görerek hataya düşmüşlerdir."

Tâhir b. Âşûr devamla sözlerini şöyle sürdürmüştür: "Ben, Resûlüllah'ın söz ve fiillerinden oluşan tasarruflarının, on iki ayrı durumda sadır olduğunu belirledim. Bunlardan bazıları, Karafî'nin sözlerinde geçmişse de onun zikretmedikleri de vardır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür: Teşri', fetva, yargı, idarecilik, rehberlik, arabuluculuk, danışmanlık, nasihat, nefis tezkiye ve terbiyesi, ulvî gerçekleri öğretme, terbiye ve ıslah ve irşatla ilgili olmayan diğer durumlar."

Üstad Tâhir b. Âşûr, bunların hepsini izah etmiş ve bizim de bazısına katılıp bazılarına da katılmadığımız birtakım örnekler zikrederek uzun uzadıya bilgi vermiştir ki, dileyen onun zikri geçen eserindeki bu kısma bakabilir. Özetle o, sünnetin bir kısmının genel ve devamlı bir teşri', bir kısmının ise hiç bir surette teşri' alanına girmediği görüşünü savunan, bizim de yukarıda zikrettiğimiz âlimlerle aynı görüşü paylaşmaktadır. Onun burada sözkonusu ettiği durumlardan sonuncusu, yani "irşatla ilgili olmayan diğer durumlar" ismiyle zikrettiklerini aktarmakla iktifa edeceğim.

İrşatla ilgisi bulunmayan tasarruflar ise, teşriî-dinî hususlar ile nefsin tezkiye ve terbiyesi ve de toplum düzeni ile ilgili durumlar olmayıp eibillî ve maddî hayatın gerektirdiği birtakım işlere yönelik olup, bununla ilgili herhangi bir karışıklık bulunmamaktadır. Zira ev işleri ile günlük hayatında yaptığı diğer işlerde Resûl-i Ekrem'in, teşri' gibi bir talebi olmadığı gibi, izinden gidilmesi gibi bir isteği de yoktur. Fıkıh usûlü eserlerinde de değinildiği üzere, Resûlüllah'ın eibillî nitelikli fiillerinin benzerlerinin ümmetten de yapılmasının istenmesi sözkonusu değildir. Aksine herkes kendi durumuna uygun bir yol ve tarz benimseyebilir. Bu gibi hususları, yeme, giyme, yatma, yürüme, binme vb. olarak sıralamak mümkündür. Bu gibi davranışlar ister yolculukta yürümek ve binmek gibi şer'î amellerin dışında olsun; ister hacda deveye binmek veya Resûlüllah (s.a.v) yaşlamp biraz kilo alınca yaptığını kabul eden -Ebu Hanîfe'ye göre- secedeye giderken ellerini bacaklarından önce koymak gibi dinî fiiller olsun, sonuç aynıdır.

Aynı şekilde, Resûlüllah'ın (s.a.v) Veda Haccı esnasında Kinâne-

oğulları'na ait Muhassab -Ebtah da denilir- tepeliğinde konaklamasıyla ilgili rivayet de bunun gibidir. Hz. Peygamber orada öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılmış, sonra bir miktar uyumuş ve ardından beraberinde bulunanlarla birlikte veda tavafını yapmak üzere Kâbe'ye gitmiştir. İbn Ömer (r.a.) hac esnasında bu mekânda konaklamayı terk etmeyerek bunu sünnet olarak görüyor ve Resûlüllah orada ne yapmışsa aynısını yapıyordu. Hâlbuki Buhârî'deki bir rivayete göre Hz. Âişe, "Muhassab'da konaklamak, hacda uyulması gerekli bir şey değildir. Orası yalnızca Resûlüllah'ın Medine'ye yola çıkması için daha elverişli olması sebebiyle konakladığı bir yerdir" demiştir. Bu ifadesiyle Hz. Âişe, bu yerin insanların bir araya geldiği geniş bir mekân olduğunu söylemek istemiştir. Nitekim Mâlik b. Enes ve İbn Abbas'ın da bu görüşü benimsemesi, bunu gösterir.

Yine sabah namazından sonra sağ tarafı üzerine uzanmak da böyledir.

O halde fakihin görevi, bütün bu durumları incelemek ve Hz. Peygamber'in tasarruflarıyla ilgili işaret ve îmaları iyice ortaya koymaktır. "*Dikkat edin, mirasçıya vasiyet yoktur*" ve "*Velâ (mevlalık) ancak âzâd edene aittir*" hadislerinde olduğu üzere, Hz. Peygamber'in bir konuyu herkese bildirmeye itina göstermesi, onu pratiğe dökme konusunda ısrarlı davranması, bir hükmü bildirip onu küllî kaide şeklinde ortaya koyması, sözkonusu bu tasarrufların teşri' olduğunu gösteren delillerdir.

Ölüm döşeğinde iken Hz. Peygamber'in, "*Bana yazı yazacak bir şeyler getirin de, size bir şeyler yazayım ki, ondan sonra sapıtmayasınız*" hadisinde olduğu gibi, bir işi uygulama konusunda ısrar etmemesi de, o tasarrufun teşri' ifade etmediğini gösteren işaretlerdendir.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Bu konuda sahabe ihtilaf etmiş ve onlardan bazısı, 'Allah' in Kitab'ı bize kâfidir' derken; bazıları da, 'Ona istediğinizi takdim edin ve sizin için onu yazsın, Resûlüllah'ın huzurunda münakaşa etmek yakışık almaz' dediler. Ashabın bu ihtilafına şahit olan Hz. Peygamber, *Beni bırakın, içerisinde bulunduğum hâl daha hayırlıdır*' buyurdu."

Resûlüllah'a mahsus zikrettiğimiz bu hallerden O'na (s.a.v) en özgü olanı, teşri' ile ilgili olanıdır. Zira Allah Teâlâ'nın O'nu peygamber olarak göndermesinin temel amacı bu olup, Allah (c.c.) O'nun bu durumlarını,

"*Muhammed sadece Allah'ın bir elçisidir*"⁹⁶⁶ âyetinde özetlemiştir. Bu sebeple, aksini gösteren bir delil bulunmadıkça, ümmetin karşılaştığı çeşitli hallerle ilgili Hz. Peygamber'den sadır olan söz ve fiilleri, teşri nitelikli tasarruflar olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Bu yüzden ki İslâm âlimleri, Sâd b. Ebî Vakkâs'tan nakledilen şu haberi kabulde icmâ etmişlerdir: "Sâd, malının ne kadarını vasiyet edebileceğini Hz. Peygamber'e sormuş, O (s.a.v) da, '*Üçte birini, hatta üçte biri bile fazladır*' buyurmuştur." Bu nedenle âlimler, varislerin rızası hariç, üçte birden fazla vasiyeti kabul etmemişlerdir. Resûlüllah'ın, "*Mirasçılarını zengin olarak bırakman, onları insanlara muhtaç ve el açar bir halde bırakmandan daha hayırlıdır*" buyurması, bu hükmün, Hz. Peygamber'in istişarede bulunana nasihatte bulunması şeklindeki tasarruflarına hamledilmesine uygun ise de, âlimler bunu ona hamletmemişlerdir. Bu karşılıklı konuşma her ne kadar Resûlüllah ile Sâd arasında geçmiş olsa bile, Resûlüllah özellikle Sâd ve onun varislerinin aşırı muhtaç bir halde bulunmaları durumunu göz önüne alarak buna izin vermiştir. Hâlbuki ne Resûlüllah (s.a.v) böyle yapmış, ne de Sâd b. Ebî Vakkâs'ın bu şekilde yaptığını rivayet etmişlerdir. Öyleyse, fakihlerden hiç biri ve ehl-i ilimden hiç kimse bunu söylememiş olsa da, varisleri zengin olan kimselerin, malının üçte birinden fazlasını vasiyet etmesine izin verilebilir. Veyahut o kişinin varisi bulunmazsa, daha fazlasına da izin verilebilir. Nitekim İbn Hazm, sahabî İbn Mes'ûd ve Ubeyde es-Selmânî ve bir grup âlimin bu görüşü benimsemiş olduğunu belirtir. Bu ise, şâz (âlimlerin cumhurunun görüşüne aykırı) bir görüştür."⁹⁶⁷

Meselenin Değerlendirilip Ayrıştırılması

Bütün bu nakillerden sonra, bu önemli usûl problemi hakkında biraz düşünüp konuyla ilgili görüşlere müracaat ederek, bu hususta açıklanan görüşleri tartışmamız gerekmektedir. Bunu yaparken de, meseleyi ilgili nasslar, kaideler, prensipler ve maksatlar (gaye) ışığında ayrıştırarak oradan bir görüş ortaya koymaya çalışıyoruz. Allah Teâlâ'dan bize doğruyu ilham

⁹⁶⁶ Âl-i İmrân, 3/144.

⁹⁶⁷ Tahir b. Âşûr, *Makâsidü'l-Şeriatü'l-İslâmiyye*, s. 30-39.

etmesini, ecir ve sevaplarından bizi mahrum bırakmamasını, nefislerimizi taassup, taklit, heva ve hevese kapılma ve başkalarına sû-i zanda bulunma hastalığından halâs eylesini diliyoruz.

Üzerinde İhtilaf Edilmemesi Gereken İki Hakikat

Bu konunun tahkike kavuşturulabilmesi için, üzerinde ihtilafın olmadığını sandığımız veya olmaması gerekli iki hakikati ortaya koymak lazımdır. Bunlar şunlardır:

1. İster söz, ister fiil isterse de takrirler olsun sünnetin büyük çoğunluğu, teşri' içindir ve bu hususlarda Allah Teâlâ'nın, "*Ona uyun ki doğru yolu bulalım*" âyetiyle, hidâyete ermemizi kendisine ittibaya bağlı kıldığı Hz. Peygamber'e uyulması istenmektedir.

2. Bir kısım sünnette de teşri' sözkonusu olmayıp, sadece dünya işleriyle ilgili olmasından dolayı, Hz. Peygamber'e itaat etmek de gerekli değildir. Daha önce zikri geçen, "*Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz*" mealindeki sahih hadiste böyle bir durum sözkonusudur.

Şayet sözkonusu bu iki hakikat üzerinde ittifak edilirse, geriye sadece bu prensibin bazı hadisler ile birtakım konulara tatbikinde meydana gelen ihtilaflar kalmaktadır. Misâl olarak, yeme-içme, giyim, zînet, sürme çekme, tıp, birtakım ilaçların keyfiyeti gibi konularla ilgili hadisler verilebilir. Buna göre acaba bu alanlarla ilgili konular, bizim daha iyi bilebileceğimiz ve bize bırakılmış dünyamızla ilgili işlerden midir? Zira vahiy, bu gibi hususlarda insanları ilzam edecek, emir ve nehiy olarak bir sorumluluk getirmemiştir. Yoksa bunlar, vahiy ürünü olduğunu düşünmemiz gereken ve itaat etmemiz istenen dinimizle ilgili hususlardan mıdır?

Bütün bunları, Hz. Peygamber'den sadır olan umumîlik ve devamlılık niteliği bulunmayan teşri' ile ilgili diğer hususlar tamamlamaktadır. Aksine Resûlüllah bunlarla, belli şartlar muvacehesinde bazı hususları çözmeyi amaçlamıştır. Hz. Peygamber'den devlet başkanlığı, idarecilik ve hâkimlik sıfatıyla sadır olduğu bildirilen husus bundan ibarettir. Bu konunun esasında ittifak, ancak muhtelif tâli meselelerine tatbikinde ise, ihtilaf bulunmaktadır.

İfrat ve Tefrit Arasında Bocalamak

Asrımızın getirdiği birtakım problemler karşısında -özellikle de fikrî problemlerde- genellikle yaptığımız gibi, bu büyük meselede de ifrat-tefrit; yani iki aşırı uç arasında bocalayıp durmaktayız.

Aramızda öyle kimseler var ki, gerek yukarıda zikri geçen işlerle gerekse bu dünyadaki başka muamelelerle ilgili olsun, "*Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz*" hadisini kendisine kalkan edinerek, sünnetin teşri' elbisesini çıkarmak istemektedir. Yine öyleleri de vardır ki, Hz. Peygamber'in sünnetine ittiba etmekle emrolduğumuzu söyleyerek, sünnette olan her şeyin sünnet olduğu iddiasındadırlar. Bu kimseler, Resûlüllah'a ittiba, nasslar ve icma ile sübut bulduktan sonra, uyulmayacak bir sünnetten söz edilemeyeceğini söylerler.

Sahabe ve Selef-i Sâlihînin Sünnet Anlayışı

Burada zikretmek istediğim bir husus da, gerek sahabe gerekse en güzel şekilde sahabîlerin yolundan giden tabiîn âlimlerin, sözkonusu bu problemin farkında oldukları; hatta bu konunun araştırılmasında bilfiil gayret gösterdikleridir. Ne var ki onlar bu konuyu, sünnetin teşri' ile ilgili olanı veya olmayanı şeklinde ele almamışlardır. Bilâkis konuyu onlar, 'Resûlüllah'tan (s.a.v) sabit olan bu fiil sünnet midir, değil midir?' şeklinde, başka bir başlık altında değerlendirmişlerdir. Bu ise, oldukça önemli iki hususu öne çıkarmaktadır:

a. Sünnet olarak görülen şey, kendisine uyulması istenilen husustur.

b. Hz. Peygamber'den nakledilen bazı hususlar, sünnet değildir. Muasır âlimlerin "teşri' değil" diye niteledikleri şey de işte budur.

Bunun gerisinde yatan gerçek şudur: İslâmî ilimlerin onayladığı gibi, bir istilâh olarak sünnet, söz, fiil ve takrirler olarak Hz. Peygamber'den rivayet edilen şeylerdir ve bu, sünnetin lügat mânasından çok daha umumîdir. Zaten sahabe de, sünnet ifadesi mutlak olarak kullanıldığında bunu anlamakta ve Resûlüllah'tan gelen ve ittiba edilip örnek alınması gereken davranışları sünnet tabiri ile ifadelendirmekteydi.

Bunun sebebi ise, sünnet kelimesinin sözlük anlamı -ki onda aslolan

sözlük anlamıdır- ittiba edilen yol, tarzdır ve bu da ancak teşriî ittibanın kastedildiği durumlarda sözkonusu olabilir. Ne var ki daha sonraları ilim ehlinin terim olarak ortaya koyduğu üzere -ki kavramlar konusunda tartışma olmaz- sünnetin mânası, Hz. Peygamber'den söz, fiil, takrir, sıfat ve sîret olarak rivayet edilen bütün şeylere intikal edince, sünnetin genelinde bulunan teşri' ile ilgili şeylerle birlikte, az bir miktar da olsa teşriî olmayan hususlar da bulunmaktadır.

İlmî sahadaki en tehlikeli tavırlardan biri -ki çoğu zaman bu tavır, araştırmacıları dalâlete düşürür- önceki (mütekaddim) âlimlerin ibare ve istılahlarını sonraki (müteahhir) ve çağdaş âlimlerin tabirlerine hamletmeleridir. Buna misal olarak "nesh" kelimesi gösterilebilir. Zira mütekaddim âlimler, "nesh" kelimesini mutlak olarak kullanmakta ve onunla müteahhir âlimlerin kastettiğini kastetmemektedirler. İşte "sünnet" kelimesi de bunun gibidir.

O halde tekrar meseleye dönersek şöyle diyebiliriz: Sahabe, bugün bizim sünnet diye bahsettiğimiz konuyu, "bu teşriî mi yoksa teşriî değil mi?" başlığı altında değil de, "sünnetten mi, değil mi?" başlığı altında araştırıyordu. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'inde* rivayet ettiği şu hadiste, bütün açıklığıyla bu görülür: Süreyc ve Yûnus -Hammâd b. Seleme - İbn Âsim el-Anevî - Ebu't-Tuleyl tarikiyle nakledildiğine göre Ebü't-Tuleyl İbn Abbas'a şöyle dediğini bildirmiştir:

"Senin kavmin, Resûlüllah'ın Kâbe'yi tavaf ederken remel yaptığını ve bunun da sünnet olduğunu iddia ediyor ne dersin?" İbn Abbas,

"Hem doğru hem de yanlış söylüyorlar" cevabını vermiştir. Ona, "Neyi doğru neyi yanlış söylüyorlar" dediğimde,

"Doğru söylüyorlar; zira Resûlüllah (s.a.v) tavaf esnasında heybetli yürüdü. Yanlış söylüyorlar; çünkü böyle yapmak sünnetten değildir" demiştir. Hudeybiye musalahası sırasında Kureyşli müşrikler, "Muhammed ve ashabını bırakın da, tipik deve ve koyunların burunlarında bulunan kurtların öldüğü gibi ölsünler" demişlerdi. Daha sonra gelecek yıl tekrar gelmek ve yalnızca üç gün kalmaları şartıyla anlaşma yaptılar ve Resûlüllah umre yapmak üzere tekrar geldi. Mekke müşrikleri ise, bu esnada Kuaykan tepesine çıkmışlardı. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v) ashabına,

"Kâbe'yi üç kere remel yaparak tavaf edin" buyurdu; ne var ki bu sünnet değildir.

Daha sonra ise İbn Abbas'a, "Kavmin, Safa ile Merve arasında Resûlüllah'ın, devesinin üzerinde sa'y ettiğini ve bunun sünnet olduğunu iddia ediyor, ne dersin?" diye tekrar sorunca Ebu't-Tufeyl'e hitaben İbn Abbas,

"Hem doğru hem yanlış söylemişler" diye cevap vermiştir. Ona, "Doğru söyledikleri nedir, yanlış söyledikleri nedir?" diye sorunca da şu karşılığı vermiştir:

"Doğru söylemişlerdir; zira gerçekten de Resûlüllah (s.a.v) Safa ile Merve arasında deve üzerinde tavaf etmiştir. Yanlış söylemişler; çünkü bu da sünnetten değildir. Zira sahabe Hz. Peygamber'i özel olarak korumuyorlardı ve Ona (s.a.v) yaklaşmak isteyen insanlar da geri çevrilmediğinden olacak, hem Ona uzanan elleri önlemek, hem de Onun sözünü iyice işitebilmeleri için deve üzerinde tavaf etmiştir."⁹⁶⁸ Ona tekrar şöyle denildi:

"Kavmin, Resûlüllah'ın Safa ile Merve arasında sa'y ettiğini ve bunun sünnet olduğunu iddia ediyor, ne dersin?" İbn Abbas,

"Doğru söylemişlerdir. Zira Hz. İbrahim hac menâsiki ile emrolununca, sa'y yapılan mekânda (Safa ile Merve arası) karşısına şeytan çıkmış ve onun önüne geçmiş; Hz. İbrahim de onu geçmiştir. Sonra Cebrail onu alıp Akabe cemresine götürmüştü ve şeytan yine karşısına çıkmıştır. Bunun üzerine İbrahim (a.s.) gitmesini sağlamak için şeytana yedi taş atmış, ancak şeytan bu kez orta cemrede görünmüştür. İbrahim (a.s.) tekrar yedi taş atmıştır. Daha sonra (kurban edeceği oğlunu) yanı üzere yatırmıştır. Bu rivayetin râvilerinden Yûnus, "(kurbanlık oğlunu) orada yanı üzere yatırdı" demiştir. Hz. İsmail'in üzerinde bu sırada beyaz bir gömlek bulunmaktaydı ve babasına şöyle demiştir:

"Babacığım! Benim, kefen olabilecek bundan başka elbisem yoktur. Üzerimdeki bu elbiseyi çıkar ki, bana onu kefen yapasın." Bu söz üzerine Hz.

⁹⁶⁸ Müslim, Hac, 237; Ebu Davûd, Menâsik, 51; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 297, 372-73.

İbrahim elbiseyi çıkarmaya başlamıştı ki, arkasından, "Ey İbrahim! Rüyaıı gerçekleşirdin"⁹⁶⁹ diye bir ses işitmiştir. Baktığında bir de ne görsün, boynuzlu, kocaman beyaz bir koç orada durmaktadır..."⁹⁷⁰

Hacla ilgili Fiillerden Bazıları Sünnetten Değildir

Bilindiği üzere hac ile ilgili fiiller daha ziyade taabbudîdir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in hacla ilgili bazı fiilleri konusunda, "Bu sünnetten ve hac menâsikinden sayılır mı sayılmaz mı?" diye ahabın ihtilaf ettiğini görüyoruz.

Mina'dan inildiği gece "Musahhab"ta konaklamak, bu kabil fiillerdendir. "Ebtah" diye de isimlendirilen Musahhab, Mekke ile Mina arasında düz ve geniş bir arazidir. Nâfi'in İbn Ömer'den naklettiğine göre o, Musahhab denen yerde konaklamanın sünnet olduğunu söylemekte, Hz. Ömer'in de bunu yaptığını belirtmektedir. Bu rivayet, Buhârî ve Müslim tarafından tahrir edilmiştir. Bu konuda İbn Ömer'in delili, Hz. Peygamber'in de burada konaklaması ve orada öğle, ikindi, akşam ve yatısı namazlarını kılmış olmasıdır.

Ne var ki Hz. Âişe ve İbn' Abbas, bu konuda farklı bir görüşe sahiptir:

⁹⁶⁹ es-Sâffât, 37/104-105.

⁹⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1, 297. A.M.Şâkir şöyle demektedir: "Bu hadisin isnadı sahihtir. İsnadda bulunan Ebu Asım el-Anevî sika bir râvi olup, İbn Maîn onun güvenilir olduğunu belirtmiştir. Buhârî de *el-Küma* adlı eserinde (bk. no: 527) onun biyografisine yer vermiş ve genel âdetinde olduğu gibi, bu hadisteki detaylara da işaretle bulunarak şöyle demiştir: "Ebu Asım, İbn Abbas'tan "ez-zebîh" dedi. Haccâc b. Minhâ da Hammâde b. Seleme'den gelen bir senetle demiştir. Hadisi Hafız İbn Kesîr *Tefsir'inde* (bk. VII, 149) nakletmiştir ki, rivayetin buradaki başlangıcı, "Hz. İbrahim hac menâsiki ile emrolununca"; sonu ise, burada zikri geçtiği gibidir. Heysemî de *Mecmau'z-Zevâid'de* (bk. III, 200-201) böyle yaparak, "İbn Abbas'a dedim ki, kavmin, Resûlullah'ı Safa ile Merve arasında sa'y ettiğini ve bunun sünnet olduğunu iddia ediyor..." ifadesinin başında nakletmiş, ilk kısımda, "Onu Ahmed ve *el-Mu'cemü'l-Kebîr'inde* Taberânî tahrir etmiş olup, ricali sikadır" demiştir. İkinci bölümde ise, "Onu Ahmed rivayet etmiştir ve ricalinin, Ebu Âsim el-Anevî dışında -ki o da sikadır- *Sahîh'in* râvileri gibi olduğunu söylemiştir. Diğer taraftan Suyûtî de bu hadisten bir kısmını *ed-Dürrü'l-Mensür' da* (bk. V, ²⁸⁰) zikretmiş ve onu İbn Cerîr, İbn Ebî Hatim, İbn Merduveyh ve *Şuahü'l-İman'ında* Beyhakî, *Müsned'*inde (no: 2029, 2077, 2688, 2783) Ahmed b. Hanbel'e ve Müslim'in *Sahîh'inin* Hac bölümüne (bk. 237) nisbet etmiştir.

Buhârî İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakleder: "Musahhab da konaklamanın bir mânası yoktur. Orası yalnızca Resûlüllah'ın konaklamış olduğu yerdir. Bu rivayette bulunan "bir mânası yoktur" ifadesi, "yani burada konaklamak uyulacak bir sünnet değildir" anlamındadır.

Hiz. Âişe'nin de şöyle dediği nakledilmiştir: "Musahhab, Hiz. Peygamber'in, sadece yola çıkmaya daha uygun olduğu için konakladığı bir yerdir". Müslim de Hiz. Âişe'nin şu sözünü nakleder: "Ebtah'a iniş sünnetten değildir..."

Hiz. Âişe bir başka rivayette Hiz. Peygamber'in Musahhab'ta konaklama sebebini de izah etmektedir. Buna göre Ahmed b. Hanbel'in tahrir ettiği bu rivayette Âişe (r.a.) şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki Resûlüllah (s.a.v), oraya ancak benim için inmiştir." Bu rivayeti Hafız İbn Hacer *Fethü'l-Bârisinde* zikretmiştir.⁹⁷¹ İbn Kayyim ise *Zâdü'l-Meâd'da* şöyle demektedir:

"Selef uleması, Musahhab'da konaklamanın sünnetten mi yoksa yolculuğun gereği rastgele yapılan bir konaklama mı olduğu konusunda iki görüş üzere ihtilaf etmişlerdir: Bir grup âlim onu, sünnet olarak kabul etmiştir. Zira onlara göre, *Sahîhayn'da* Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste, Mina'dan hareket etmek istediği sırada Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur: '*Biz yarın, müşriklerin bir zamanlar küfürde yeminleştikleri Kinâneoğulları düzlüğünde konaklayacağız.*'⁹⁷² Hiz. Peygamber bu sözüyle Musahhab'ı kastetmekteydi. Çünkü Kureyş ve Kinâneoğulları, Hâşimoğulları ile Abdulmuttalipoğulları'na karşı onlarla nikâh yapmamak, Resûlüllah'ı kendilerine teslim edinceye kadar aralarında herhangi bir alış-verişte bulunmamak üzere orada yeminleşmişlerdi. Bu sebeple Hiz. Peygamber, geçmişte küfrün sembollerinin izhar edilip Allah ve Resûlü'ne düşmanlığın ilan edildiği bu yerde, İslâm'ın sembollerini göstermek istemiştir. Zira Hiz. Peygamber, tıpkı Lât ve Uzza putlarının yerine Tâif mescidini yaptığı gibi, küfür ve şirkin bulunduğu yerlere tevhidin sembollerini dikmeyi âdet edinmişti.

Şöyle demişlerdir: Müslim'in *Sahîh'inde* İbn Ömer'den naklen, Hiz.

⁹⁷¹ Bk. İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri*, III, 591.

⁹⁷² Buhârî, Hac, 45; Müslim, Hac, 343-345; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 237.263

Peygamber, Ebu Bekir ve Ömer'in (r.a.) orada konakladığı rivayet edilmektedir. Müslim'in bir rivayetine göre de İbn Ömer, Musahhab'da konaklamayı sünnet olarak görmekteydi.⁹⁷³ Buhârî de, İbn Ömer'in öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını orada kılarak, orada uyduğunu ve Resûlüllah'ın da böyle yaptığını söylediğini rivayet etmektedir.⁹⁷⁴

Bu konudaki diğer görüş ise, Hz. Âişe ve İbn Abbas gibi diğer sahâbîlerden nakledilen görüştür. Onlar, Musahhab'da konaklamanın sünnetten olmadığı görüşünü benimsemektedir. Nitekim *Sahîhayn'da* İbn Abbas'ın şöyle dediği nakledilmektedir: "Musahhab'da konaklamanın (dinî) bir anlamı yoktur. Orası yalnızca Hz. Peygamber'in, yola çıkmaya daha elverişli olduğu için konakladığı bir yerdir."⁹⁷⁵

Müslim'in *Sahih'inde* de Ebu Râfî'in şöyle dediği bildirilmiştir: "Resûlüllah (s.a.v) bana, yanımda bulunanlarla birlikte Ebtah'da konaklamayı emretmedi. Ancak ben yine de önceden gelip Resûlüllah'ın (s.a.v) çadırını oraya kurdum ve o da gelip orada konakladı."⁹⁷⁶ Netice itibariyle tevfik ve inayetiyle Allah Teâlâ, "*Yarın bizler, müşriklerin bir zamanlar küfür üzere yeminleştikleri Kinâneoğulları düzlüğünde konaklayacağız*" sözünün bir tasdiki olarak, O'nun (s.a.v) azmettiği şeyi gerçekleştirerek ve de O'na (s.a.v) bir muvafakat olarak Resûlüllah'ı orada konaklattırmıştır.⁹⁷⁷

Tavaf yaparken remel yapmak da, buna benzemektedir. Remel, kudüm tavafının ilk üç şavtında biraz hızlıca yürümektir. Hz. Peygamber bunu yapmış ve yapılmasını emretmiş olduğundan dolayı âlimlerin çoğu (cumhur), bu uygulamanın sünnetten olduğu kanaatindedir. İbn Abbas ise -daha önce *Müsned'den* naklettiğimiz üzere- onun sünnet olmadığını, dileyenin remel yapıp dileyenin de yapmayabileceğini belirtmektedir.⁹⁷⁸

Buhârî tarafından rivayet edilen şu hadiste İbn Abbas, Hz. Peygamber'in remeli emretmesinin sebebini şöyle izah etmektedir "Resûlüllah ve ashabı, (Mekke'ye) gelmişlerdi. Müşrikler, "Siz Medine'nin sıcağının zayıf

⁹⁷³ Müslim, Hac, 310,337, 338

⁹⁷⁴ Buhârî, Hac, 148

⁹⁷⁵ Buhârî, Hac, 147

⁹⁷⁶ Müslim, Hac, 342

⁹⁷⁷ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, III, 294-95 (Şuayb el-Arnâvûd tahkikli neşir).

⁹⁷⁸ Bk. İbn Hacer, *Felhu'l-Bârî*, III, 471.

düşürdüğü kimseler geliyor' dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, tavafın ilk üç şavtında remel yapmalarını (koşar adım yürümelerini), iki köşe arasında da yürümelerini emretmiş; bütün şavtlarda remel yapmalarını onlara emretmeye ise, bunun öylece kalıvereceği endişesi mani olmuştur.⁹⁷⁹

Hz. Ömer de remel yapmayı bir an için terk etmeyi düşünmüş, ancak daha sonra bundan vazgeçmiştir. Buhârî'de nakledildiğine göre yine Ömer (r.a.), (Hacerü'l-Esved) köşesine seslenerek, "Vallahi, iyi biliyorum ki sen, sadece bir taşın; ne zarar verirsin, ne de fayda temin edersin. Eğer ben Resûlullah'ın seni selâmladığını görmemiş olsaydım, seni selâmlamazdım" demiş ve sonra da onu selâmlamıştır. Daha sonra ise, "Bizim remelle ne işimiz olabilir ki?! Biz o zaman remelle müşriklere (kuvvetli) görünmek istemiştik; ancak Allah onları helâk etti" diyerek şöyle devam etmiştir:

"Ancak Resûlullah'ın (s.a.v) yaptığı bir şeyi terk etmek istemeyiz."⁹⁸⁰

Fethu'l-Bâri'de de belirtildiği üzere bu hadisten netice olarak anlaşılan husus, Hz. Ömer'in, remelin yapılış sebebinin ortadan kalktığını bildiği için, tavaf anında remel yapmayı terk etmeyi düşünmesi ve sebebin ortadan kalkmasıyla bunun terk edilmesi gerektiğini anlaması; ardından da, bu uygulamada kendisinin bilemediği bir hikmetin bulunabileceği ihtimalini göz önüne alarak, bu görüşünden dönmesidir. Sonuç olarak o, bu mânayı itibara alarak, Hz. Peygamber'e ittibanın daha evla olduğu görüşünü tercih etmiştir. İbn Hacer şöyle demektedir: "Hz. Ömer, buna etki eden sebepleri hatırlayınca, Allah Teâlâ'nın İslâm ve Müslümanları şereflendirmek için gönderdiği nimetlerini düşünerek böyle davranmıştır."

Sahabenin uygulaması da, Hz. Ömer'in bir an için düşündüğünü destekler. Buna göre onlar, müşriklere karşı yapmış oldukları kuvvet gösterisinde, müşriklerin bulunduğu taraf olan sadece Şam tarafındaki köşede hızlı yürürken, İbn Abbas hadisinde de belirtildiği üzere Yemen tarafına

⁹⁷⁹ Buhârî, Hac. 55. Ayrıca bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, III, 294-95.

⁹⁸⁰ Buhârî, Hac. 57.

düşen köşelere uğradıklarında, normal bir şekilde yürümüşlerdir.

Resûlullah'a itaat ve sünnetine ittiba etme konusunda titiz olmalarına rağmen biz, sahabenin bazı zamanlar O'nun (s.a.v) emir ve yasaklarının kesinlik ve bağlayıcılık ifade etmediğini veya bunun dünya işlerinde tartışılabilir, O'na muhalefette bulunulabilecek bir re'y veya içtihat olduğunu anlamış olduklarından veyahut da O'ndan ümmet ve devlet için devlet başkanlığı ve idarecilik vasfıyla sadır olup da bunun kıyamete kadar ümmetin her ferdi için genel ve devamlı bir teşri'ye hamledilmemesi durumunda, Hz. Peygamber'in bazı emirlerine muhalefet ettiklerini yasakladıklarını ise yaptıklarını görmekteyiz. Hz. Peygamber'in savm-i visalden sahabeyi nehyetmesi, bunun en güzel örneğidir. Bununla beraber sahabe, Hz. Peygamber' in bu yasaklamasının -Büyük Üstad Reşîd Rıza'nın da söylediği üzere- kendilerine merhamet etmekle ilgili olabileceğini düşündükleri için, hem oruçlarını tutmuş hem de namazlarını kılmışlardır.

Bazı kereler de sahabîlerin, bazı konularla ilgili zanlarında hata ettiklerini görüyoruz. Zorluk olmasına rağmen sahabeden bazılarının yolculuk esnasında oruç tutmada ısrarlı olmaları ve Hz. Peygamber'in bu gibi kimse-ler hakkında, "*Onlar âsîdirler*"⁹⁸¹ buyurması, bunu göstermektedir. Yine Hz. Peygamber, Medine mahsullerinin üçte birini almaları ve buna karşılık Medine'yi kuşatmaktan vazgeçmeleri karşılığında, Gatafan Kabilesiyle anlaşmaya varmak istediğinde sahabîler O'na (s.a.v) muhalefette bulunmuşlar, hatta Sâd b. Muâz ve Sâd b. Ubâde bu hususta ayak diretmişlerdir.⁹⁸²

Beyazlaşan saç-sakalları boyatmak/boyamak suretiyle Yahudi ve Hıristiyanlara muhalefet etmeyi emreden nebevî emir⁹⁸³ de bunun gibidir. Bu emre rağmen sahih olarak nakledilen haberler dikkate alındığında, sahabeden pek çoğu beyazlamış olan saç ve sakallarını boyamamışlardır. Zira onlar, tıpkı Bedir Gazvesinde Hubâb b. el-Münzir'in, "Ya Resûlallah! Bu-

⁹⁸¹ Müslim, Sıyâm, 90.

⁹⁸² Bk. İbn Kayyim, *Zâdû'l-Meâd*, III, 273.

⁹⁸³ Burada, "*Yahudiler ve Hıristiyanlar koyamazlar; öyleyse siz (boyamak suretiyle) onlara muhalefette bulunun*" hadisine işaret vardır. Hadis için bk. Buhârî, Enbiyâ, 50; Libâs, 67; Müslim, Libâs, 80; Ebu Davûd, Tereccül, 18; Nesâî, Zînet, 14; İbn Mâce, Libâs, 32; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 240, 260.

rası seni Allah'ın konaklattığı bir yer mi. yoksa bu bir re'y, savaş taktiği veya tuzak mı?"⁹⁸⁴ sorusunda olduğu gibi, böyle bir tasarrufun vahiy mahsulü ve bağlayıcı olup olmadığını daha hayattâyken Hz. Peygamber'e sormuşlardır. Daha önce bahsi geçen Berîre ve Muğîs'in durumları da böyledir.

Ümmetin bilgini, "tercümanu'l-Kur'ân" diye nitelenen İbn Abbas (r.a.), ehli merkeplerin etinin yenilmesiyle ilgili Hayber günü Hz. Peygamber'den sadır olan yasaklamanın, sadece o vakite mahsus bir yasaklamayı ifade ettiğini söylemiş ve bu nehyi belli bir maslahata hamletmiştir. Bu maslahat ise, binek olarak ihtiyaçları olduğu halde kesilip yenilerek tüketilmekten merkepleri koruma amacıdır. Dolayısıyla bu da, genel bir yasak, devamlı bir teşri' değildir. İşte âlimler ve muhakkıkların, "Bu tasarruf Hz. Peygamber'den, devlet başkanlığı ve önderlik vasfıyla sadır olmuştur; fetva veya Allah Teâlâ'dan aldığı bir vahyin tebliği amacıyla değil" ifadeleriyle kastettiği budur. Bu itibarla Buhârî İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Resûlullah (s.a.v) ehli merkepleri, insanların binek hayvanlarına olan ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, bineklerinin yok olmasını istemediği için mi yasakladı, yoksa Hayber günü etlerini haram mı kıldı bilmiyorum."⁹⁸⁵

⁹⁸⁴ Bu hadis, İbn İshak'tan naklen İbn Hişâm'a ait *Sîre'de* yer almaktadır (bk. II,272). İbn İshak şöyle demektedir: "Selemeoğulları'ndan bazı kimselerin bana haber verdiği göre Hubâb" şeklinde geçmektedir. Muhammed Gazzalî'nin *Fıkhü's-Sîre* adlı eserinin hadislerinin tahririnde Elbanî, bu hadisin tahririyle ilgili şöyle der: "Bu hadis, senedinde bulunan 'Selemeoğulları'ndan bazı kimseler ile (ki bu kimselerin kimler oldukları ve Hubâb ile muasır olup olmadıkları meçhuldür) İbn İshak arasında bulunan râyilerin bilinmemesinden dolayı zayıftır. Hâkim *Müstedrek'inde* (bk. III, 427) bu haberi muttasıl olarak tahrir etmesine rağmen onu sahih addetmemiştir. Ancak Zehebî buna karşı çıkmıştır. Bununla birlikte İbn Hacer *el-İsâbe'sinde* (bk. I, 427) İbn İshak'ın *Sîre'de* bulunan tarihiyle rivayeti muttasıl olarak naklederek şöyle demiştir: "Bana Yezîd b. Mervân Urve'den ve Bedir kıssasında bulunan pek çok kimseden rivayet ederek Hubâb'ı zikretti... Urveye dayanan bu senet sahihtir. Çünkü Hubâb, Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde vefat etmiş, Urve ise onun döneminin sonlarında doğmuş ve onunla görüşmemiştir. Ne var ki kıssanın Urve'ye yetişmiş sahabe arasında -ki bu kimseler gazve haberlerini çocuklarına haber vermekte olup sayıca da çokturlar- şöret bulması onun takviyesi anlamına gelir. Yine bu rivayetin İbn Hacer'in *el-İsâbe'sinde* ve İbn Şâhin'in eserinde zayıf bir isnatla da olsa şahitleri bulunmaktadır. *Sîre* ile ilgili eserler de Hubâb'ın bu haberini nakletmişler ve ümmet de bunu kabul etmiştir."

⁹⁸⁵ İbn Hacer, *Fethü'l-Barî*, VII, 482.

Buhârî'nin Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiği şu haber, birinci ihtimale delâlet etmektedir: "Resûlüllah'a (s.a.v) bir kimse gelerek, "Merkepleri kesip yeme hususunda ne buyurursunuz?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v) herhangi bir cevap vermeyerek sustu. Sonra ikinci bir kimse gelip yine, "Merkepleri kesip yeme hususunda ne buyurursunuz?" diye sordu. Hz. Peygamber yine bir cevap vermedi. Daha sonra üçüncü bir kimse gelerek, "Merkepler yok olmakta!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, bir münadî çağırarak insanlara şunu iletmesini emretti:

"Allah ve Resûlü, ehli merkepleri kesip yemenizi size yasaklamaktadır." Bunun üzerine onlar, kazanlarında kaynayan ehli merkep etlerini derhal dökmüşlerdir."⁹⁸⁶

Yine Buhârî, konuyla ilgili Amr b. Dinar'dan nakledilen şu haberi rivayet etmiştir:⁹⁸⁷ Amr, Câbir b. Zeyd Ebi's-Şâsâ'ya, "Resûlüllah'ın ehli merkepleri yemeyi yasakladığı iddiasında bulunuyorlar, ne dersin?" deyince, Câbir şu karşılığı vermiştir: "Basra'da el-Hakem b. Amr el-Gıfârî bize böyle söylemekteydi. Ancak "el-Bahr" diye nitelenen büyük âlim İbn Abbas buna karşı çıkararak şu âyeti okumuştur:

*"De ki: Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak üzere kim (bunlardan) yemek zorunda kalırsa, bilsin ki, Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir."*⁹⁸⁸

Buradaki İbn Abbas'ın itirazı, nehyin vuku bulup bulmadığına değildir. Zira o, bunun Hz. Peygamber'den sadır olduğunu itiraf etmektedir. Ne var ki o, bunun Hz. Peygamber'den devamlılık ve umumîliği gerektirecek bir tebliğ yoluyla sadır olmadığını; bilakis insanların maslahatlarını gerçekleştirmek, muvakkat bir vakitte insanlardan birtakım mefseti defetmek ile

⁹⁸⁶ İbn Hacer, *a.g.e.* VII, 467. Ayrıca bu ve ehli merkeplerin etlerinin yenilmesinin yasaklandığı Buhârî'deki diğer hadisler için bk. Zebâih, 28; Humus, 20; Meğâzî 38; Nikâh, 31.

⁹⁸⁷ İbn Hacer, *a.g.e.* IX, 654.

⁹⁸⁸ el-En'âm, 6/145.

İlgili devlet başkanlığı tasarruflarından bir tasarruf, yani idarecilikle ilgili bir karar olduğunu söylemektedir. İbn Abbas'a göre buradaki maslahat, Müslüman ahalinin binek hayvanlarını kesilerek tüketmekten korumaktır. Bizler ise, İbn Abbas'ın ehlî merkeplerin etinin haram olmadığı şeklindeki görüşüne katılmam veya katılmayalım. mezhep âlimleri bu konuda ihtilaf etmiş; ayrıca cumhurun görüşü de, İbn Abbas'a muhâlif olmuştur. Bizi burada asıl ilgilendiren husus, Hz. Peygamber'in birtakım yasaklarını İbn Abbas'ın unum- ve ebedî nehiyler olarak görmemesi ve bunu sadece o zamanki maslahatın tahakkuku için devlet başkanının tasarruflarından bir tasarruf olarak görmesidir. *Fıkhu'z-Zekât* adlı eserimi telif ederken, Resûlüllah'tan tebliğ, fetva ve peygamberlik sıfatıyla değil de, devlet başkanlığı ve idarecilik vasfıyla sadır olan pek çok hususu ele aldım ve zekât nisap miktarları ile bazı mallardan zekâtın alınmaması gibi konularda nakledilen birçok rivayetteki problemi çözüme kavuşturma hususunda bu ayırımın çözüm getirdiğini gördüm. Bu hususta üzerinde en çok durduğum konular ise, hayvanlar ve hayvansal kaynakların zekâtıyla ilgili olanlardır. Zira nübüvvet çağında hayvancılık, Arapların en önemli geçim ve servet kaynağıydı. Bu sebeple, zekâtla ilgili hüküm ve prensiplerin pek çoğu, buradan alınmıştır. Zekât hadisleri ile genel olarak üç konu etrafında zikrettiğim birtakım görüş ve değerlendirmelerimi, burada da sözkonusu etmekte herhangi bir sakınca görmüyorum. Hz. Peygamber'den sadır olan bu emir ve yasakların, en çok O'nun (s.a.v) devlet başkanlığı ve idarecilik vasfıyla ilgili olması sebebiyle, bu ayırımı göz önüne almanın, pek çok problemi halledecek en iyi çözüm yolu olduğu kanaatini taşımaktayım. Bu konular şunlardır:

- a. Zekâtın tarif ve tahdidi hususunda, rivayet kitaplarındaki ihtilaflarla alakalı olanlar.
- b. Sığırların nisap miktarı ile ilgili olanlar.
- c. Atların zekâtı ile ilgili olanlar.

Hadis Kitaplarındaki Zekâtla İlgili İhtilafın izahı

Burada Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn'den rivayet edilip de hadis kitaplarının zekât bölümlerinde nakledilen birtakım rivayetler üzerinde

durmamız icap etmektedir. Zira, sözkonusu bu hadisler arasında az da olsa bazı ihtilafli yönler bulunmaktadır.

Burada "rivayetler" deyince, makbul bir senetle nakledilen haberleri kastetmekteyiz (Yani zayıf ve reddedilen rivayetlerle ilgilenmiyoruz). Hz. Ali'nin zekâtla ilgili mektubundaki, "Sadaka toplayan vazifeli (musaddık), hayvanlardan bir yaş büyük olanını alacak olursa, on dirhem geri vermesi gerekir" şeklindeki emri bunun gibidir.

Enes b. Mâlik'ten (r.a.) rivayet edilen hadiste geçtiği üzere, Hz. Peygamber'in zekât farızası ile ilgili belirlediği ve Hz. Ebu Bekir'in gönderdiği yazılı emirde Onun iki koç veya yirmi dirhem vermesini bildiren haberdeki durum da böyledir. Aynı şekilde Hz. Ali'nin zekâtla ilgili emirnamesinde de, Ebu Bekir ve Ömer'in (r.anhüm) emirnameslerine muhalif hususlar bulunmaktadır. Hz. Ali'nin bu emirnamesinin Hz. Peygamber'e nisbet edilmediği doğrudur ve esasen bu emirname, mevkuf nitelikli bir haberdir. Ancak mevkuf bile olsa, Hz. Ali, Resûlüllah'ın belirlediği bir emre muhalefet etmeyi acaba nasıl caiz görebilmiştir? Öyleyse biz burada birkaç sahih tarikten sabit olan, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in yazılı emirlerini mi tenkit edeceğiz? Yoksa Hz. Ali, kendisinin dışındaki yazılı emirlerin neshedildiğini mi düşünmekte ve kendi emrinin de bunları neshettiğine mi inanmaktaydı diyeceğiz? Şayet böyle demiş olursak, Hz. Ali'nin bunu neden Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetleri döneminde açıklamadığı sorusuyla karşılaşırız. Öyleyse bütün bunlar, kabul edilmesi mümkün olmayan ihtimallerdir.

Benim çıkardığım netice ise şudur: Hz. Peygamber, zekâtla ilgili bütün bu miktar ve ölçüleri, peygamberlik sıfatıyla değil de, sözkonusu dönemde ümmetin devlet başkanı ve idarecisi olarak belirlemiştir. Devlet başkanlığı sıfatı ise, içerisinde bulunulan toplumun, zaman, yer ve o anki durumu için en faydalı olanı neyse onu itibara alarak bir işin yapılmasını emreder. Bazen da, bu devlet başkanlığı sıfatı bir ortamda bunu emrederken, zaman, mekân ve içerisinde bulunulan şartların değişmesiyle, daha başka bir şey emredebilir; hatta bu emri tamamen değiştirebilir. Buna karşılık nübüvvet sıfatıyla sadır olan emirler ise, bütün zaman ve zeminlerde, ümmetin tamamı için bağlayıcı bir teşri' niteliğindedir.

Ayrıca yine kanaatime göre, zekât olarak verilecek hayvanlar arasındaki yaş farkını ortadan kaldırmak için belirlenen iki koyun veya yirmi dirhem sınırlandırması da, bu cümleye dâhildir. Çünkü bu hallerdeki fark, donuk (câmid) bir tek değerle sabitlenemez. Zira koç/koyun ile deve arasındaki oran sabit kalmış olsa bile, iki koç/koyuna karşılık olarak belirlenen yirmi dirhem sabit kalmaz. Bu durumda koyun/koçların değerleri artabileceği gibi, dirhemın satın alma gücü de düşebilir. Yahut da, günümüzde herkesin bildiği üzere, bu durumun tam aksi de gerçekleşebilir. O halde Hz. Peygamber, koyunların değerini yirmi dirhem olarak belirlerken, onu devlet başkanlığı ve yönetici sıfatıyla ve kendi zamanını itibara alarak takdir etmiştir. Öyleyse, değer ve fiyatlardaki değişmelere uygun olarak sözkonusu farkı bizlerin de başka şekilde takdir etmemizi engelleyecek hiç bir mani bulunmamaktadır. İşte bu esasa istinaden Hz. Ali de, iki yaş arasındaki farkı, iki koyun veya on dirhem şeklinde takdir etmiştir. Bunun bize gösterdiği husus ise, koyunların Hz. Ali'nin hilâfeti döneminde ucuzlanmış olduğu ve dolayısıyla onun, Hz. Peygamber'in emrine muhalefet etmediğidir.

Yazılı zekât emimâmelerindeki bazı detaylarda görülen bu ihtilafları, yukarıdaki gibi yorumlayıp gerekçesini ortaya koymak, sened ve sübutunu reddetmek suretiyle tamamen terk etmekten tabii ki daha evladır. Bu sebeptendir ki İmam Yahya b. Maîn, develerin yaşları ve sayıları ile ilgili belirlenen nisap miktarlarını ve de sığırların nisaplarını kastederek şöyle demiştir: "Zekât miktarlarını belirleyen sahih hiç bir hadis bulunmamaktadır." Bu söz, İbn Hazm'ın Yahya'ya oldukça sert bir şekilde karşı çıkmasına sebep olmuştur. Zira İbn Hazm'a göre bu iddia, tamamen reddi gereken delilsiz bir iddiadır. J. Schacht gibi bir şarkiyatçının da, İslâm zekât sistemi ile ilgili Hz. Peygamber'den nakledilen pek çok sarih ve sahih hadis hakkında şüphe uyandırmaya çalışması da böyledir.⁹⁸⁹

Sığırların Zekâtına Dair

Burada inceleyeceğimiz ikinci mevzu da, sığırların nisap miktarı ile ilgilidir. Buna göre sığırların nisabı acaba meşhur olduğu üzere, otuz mudur,

⁹⁸⁹ Karadavî, *Fikhu 'z-Zekât*, 1, 189-91.

yoksa selef ulemasından bazılarının benimsediği veçhile on veya beş midir? Bu hususta bazı değerlendirme ve tespitlerde bulundum. Şöyle ki:

Anladığıma göre Resûlüllah (s.a.v), Müslümanların başındaki bulunan devlet başkanı ve idarecilerin eline imkân vermek ve bu yolla yönetiminde buldukları toplumlar için, zaman, mekân ve içerisinde bulunulan duruma en uygun olanını seçmeleri için, zekâtın miktar ve nisabı ile ilgili birtakım hususları katî olarak belirlememiş ve bunların nisaplarını belirlemeyi bilerek terk etmiştir.

Meselâ bazı dönemlerde, birtakım devlet başkanları ve idareciler, çağımızda dünyanın muhtelif bölgelerinde bulunan ve maruf olan birtakım sığır cinslerinde olduğu gibi, sığırı deveden daha kıymetli, daha yararlı ve daha bol süt veren, daha çok üreyen bir hayvan olarak görebilirler. Dolayısıyla bu bölgelerdeki devlet başkanı veya idareciler, sözkonusu nisabı beş deve olarak takdir edebilir ve buna bir koç/koyun, on deveye iki koyun, yirmi deveye dört koyun alınabilir. Bundan sonrası ise Muâz hadisinde olduğu gibi alınır. Bu sığır cinsinin sahipleri, eğer önde gelen zenginlerdense, sözkonusu bu görüş tercih edilebilir. Yine nisaba on sığır olarak itibar eden Şehr b. Havşeb'in görüşünü almak da imkân dâhilindedir.

Ancak bazı bölgelerde, sığırın, beş on tanesine sahip olanların bile zengin sayılamayacağı kadar değeri de, faydası da az ise, oralarda makul olan meşhur görüşte olduğu üzere, nisap miktarının otuz olmasıdır. İşte bu, İmam Zührî'nin nisabın otuz olarak belirlenmesi hakkındaki, "Bu Yemenliler hakkında bir hafifletme idi" mealindeki ifadesini izah etmektedir. Zührî'nin dediğinin doğru olması durumunda, daha sonra ıstılah haline gelen anlamda burada bir nesihten söz etmek mümkün değil demektir. Bu durumda Hz. Peygamber bunu, değişebilen ve bu değişime bağlı olarak hükmü de değişebilecek olan, dönemin maslahatına uygun olarak, onlar hakkındaki hükümleri idare eden Müslümanların bir idarecisi sıfatıyla yapmıştır. Resûlüllah'ın (s.a.v) devlet başkanlığı ve idarecilik vasfıyla yapıp söylediklerine gelince bunlar, Onun peygamberlik -veya Allah'tan tebliğde bulunma- sıfatıyla yapıp söylediklerinden farklıdır ve her ikisi arasında büyük fark bulunmaktadır.⁹⁹⁰

⁹⁹⁰ Karadavî, *a.g.e.* 1.203.

Atların Zekâtına Dair

Atların zekâtı bahsinin sonunda bu mevzuya tekrar döndüm ve atlardan zekât verilmesinin farz olup olmadığı konusunda âlimler arasındaki ihtilaf-ları inceledim. Buna göre, "*Sizden atların zekâtını affettim*" hadisini zikrettikten sonra orada şöyle demiştim: Burada tercih ettiğim görüşü, daha önce sığırların nisap miktarının belirlenmesi konusunda olduğu gibi, zekât ile ilgili yazılı emirâmelerdeki küçük bir ihtilaf hakkındaki değerlendirmemde de söylemiştim. Bu ihtilaf şudur:

Hz. Peygamber (s.a.v) bunu ümmetine ve idarecilerine bir genişlik tanımak maksadıyla kasdî olarak terk etmiştir. Hz. Peygamber bunu ancak ümmetin ve milletin o dönemdeki maslahatının gereğine uyarak emreden-yasaklayan, bağlayıcı kılan-affeden bir devlet başkanı sıfatıyla söylemiştir. Nitekim o dönem, atların zekâtтан muaf tutulmasını gerek-tirmiştir.

Bu durumda Hz. Peygamber'in peygamberlik sıfatıyla söyledikleri ile devlet başkanlığı ve idarecilik vasfıyla söylediklerini ayırt etmenin yolu ne olacaktır?

Bunun tahkiki ve birbirinden ayırt edilmesi ancak, ilgili durumların delillerinin bilinmesiyle olabilir. Hadisin mevzuunun, devletin siyasî, ekono-mik, askerî, idarî gibi işleriyle alakalı, maslahata istinad eden bir durum olmasıyla bilinebilir. Bir fiil veya sözün, Hz. Peygamber'den devlet başkan-lığı sıfatıyla sadır oluşunu gösteren âmillerden biri de, zaman, zemin ve içerisinde bulunulan durumların değişmesiyle, zikri geçen bir nassla çeli-şen bir başka nassın, hatta birkaç nassın bir arada bulunmasıdır. Buradan hareketle, o hususta belirli zamanda, geçici cüzî bir maslahata uyulduğu, onunla ebedî ve umumî bir teşri' kastedilmediği anlaşılmış olur. Daha sonra İmam Karafî ve İmam Dihlevî'nin daha önce naklettiğimiz sözleri-ni de delil olarak zikrettim ve ardından şöyle dedim:

Bana göre -eğer sahih ise- Hz. Peygamber'in atları zekâtтан muaf tut-ması, az önce bahsi geçen kısma girer. Zira Hz. Peygamber, kendi dönemindeki cüzî bir maslahatı -ki bu maslahat, cihat için at edinip binmeye

teşvik etmektir- kastetmiştir. Hz. Peygamber'in, "*Sizi bundan muaf tuttum*" buyurduğu hadis de buna delâlet etmektedir. Zira, Şayet atlar zekât verilmesi gerekli mallar kapsamına girmemiş olsaydı, Hz. Peygamber, "*Sizi bundan muaf tuttum*" buyurmazdı. Çünkü bir Şeyin affedilip ondan vazgeçilmesi, ancak ve ancak sözkonusu şeyin istenilmeyi hak etmesinden sonra olabilir. Bazı ulemanın da dediği gibi burada, sözkonusu işin Hz. Peygamber'e bırakıldığına dair îma vardır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'den sonra gelen adaletli idarecilerin de kamu yararının gerektirdiği hallere bakarak, atlardan zekât alma veya affedip almama yetki ve salahiyetleri vardır.

Eğer bazı haldelerde atlar sahipleri tarafından ticarî amaçlarla üretilip yetiştiriliyorsa ve bu şekliyle develere oranla daha büyük ve önemli bir servet durumuna gelmişse, bir kısmından alıp bir kısmından almamak suretiyle zenginler arasında hiç bir farklılık gözetmeksizin, atlardan da zekât almak, devlet başkanı veya idarecinin hakkı, hatta vazifesi olur. İşte, eğer sahihse, Hz. Peygamber atlardan zekât almayı affettiği halde, daha sonra Hz. Ömer'in atlardan zekât almasının makul yorumu bu olsa gerektir. Yine de en doğrusunu Allah Teâlâ bilir.⁹⁹¹

Çok Sıklıkla Nesh Görüşüne Sığınmamak Gerekir

Sünnet'e, yukarıda nakillerde bulunduğumuz tahkik ehli âlimlerin izah ve açıklamaları ışığında bakılması, deliller arasındaki çelişkilerden kurtulmak maksadıyla pek çok âlimin benimsemiş olduğu nesh görüşüne sığınmaktan bizleri kurtaracağı kanaatini taşımaktayım. Zira nesh, ihtimallerle sübut bulmaz. Çünkü iki nassdan birinin öbürünü neshettiğini söyleyebilmek için, bu iki nassdan hangisinin önce, hangisinin sonra sadır olduğunu bilmek gerekir. Hâlbuki, mensûh olduğu hükmü verilen hususlardan pek çoğu, gerçekte mensûh değildir. Aksine, bir husustaki iki nass, belirli bir konuda, belli sebep ve şartlar altında sadır olmuş bulunan şer'î-nebevî bir siyaseti temsil etmektedir. Hükmün verilmesine yol açan sebep ve şartlar değişince, bu sebebin sonucu olan hüküm de değişir.

⁹⁹¹ Karadavî, *a.g.e.* I, 230-33

Kurban etlerinin biriktirilmesinin yasaklanıp sonra tekrar mubah kılınmasının nesh olmadığıyla ilgili imamlardan bazılarının söyledikleri, bunun en güzel örneklerindedir. Zira, *Şerîatu'l-İslâm* adlı eserimde de açıkladığım gibi, Hz. Peygamber, Kurban bayramından sonrasındaki üç gündün sonra kurban etlerini biriktirmeyi nehyetmişti. Çünkü, insanlar o günlerde sıkıntı ve zorluk içerisindeydiler ve ete muhtaçtılar. Ayrıca dışarıdan ete ihtiyacı bulunan bazı delegeler gelmişti. Bu sebeple Hz. Peygamber, devlet başkanı olması ve topluma önderlik etmesi hasebiyle, etleri biriktirmeyi yasaklama emrini vermiştir.

Buhârî'nin Seleme b. el-Ekva'dan rivayetine göre Seleme şöyle demiştir: "Hz. Peygamber, *'Sizden kim kurban kesmişse, üç gündün sonra ondan (etten) evinde bir şey bırakmasın.'* buyurmuştu. Ertesi sene sahabe, "Ya Resûlellah! Yine (etleri) geçen sene yaptığımız gibi mi yapacağız?" diye sormuş ve Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

'Yiyin, yedirin ve biriktirin! Zira geçen sene böyle yapmanızın sebebi, insanların o zaman sıkıntıda (açlık ve zorluklar) olmalarıydı ve ben böyle yapmakla sizin onlara yardımda bulunmanızı murat etmiştim.' Bu hadisin bazı varyantlarında ise, *"Ben sizi bundan, (Medine dışından) gelen misafirler sebebiyle men' etmiştim"* buyrulmuştur.

Görüldüğü üzere bu ve önceki rivayet, Hz. Peygamber'in buradaki yasaklamasının illetini ortaya koymaktadır. Buna göre Hz. Peygamber'in bu tasarrufu, şartların getirdiği geçici bir problemin çözüme kavuşturulmasına yöneliktir ve hükme medar olan illet ortadan kalkınca, hüküm de ortadan kalkmıştır. Kaldı ki, *"Sizi kurbanların etlerinden biriktirmekten nehyetmiştim; artık onları yiyin, yedirin ve biriktirin"* şeklinde, bunun mubah olduğunu açıkça beyan eden bir hadis de sonradan îrad buyrulmuştur.

Pek çok fakih, buradaki mübahlığın, önceki yasaklamayı (nehy) neshettiğini zannetmişlerdir ki, esasen durum böyle değildir. Bu konuda yapılacak bir araştırma, İmam Kurtubî'nin *Tefsiri'nde* de belirttiği gibi, bunun nesh kapsamına girmediğini gösterecektir. Kurtubî şöyle demiştir: "Aksine bu, mensûh olduğu için değil, illetin ortadan kalkmış olmasıyla kalkmış olan bir hükümdür. Zira neshedilerek bir hükümün kalkmasıyla,

illetin ortadan kalkması dolayısıyla ortadan kalkan hüküm arasında farklılık bulunmaktadır. Çünkü nesh ile ortadan kalkan bir hükümle ilâ-nihâye hükmedilemez. Hâlbuki illetin ortadan kalkmasıyla kalkan hüküm, 'İletin dönüşüyle tekrar geri gelir. Eğer bir bölge halkına kurban kesilme zamanında ihtiyaç sahibi insanlar gelmişse, bu bölge halkının gelen bu insanların ihtiyaçlarını kurbanları haricinde gidermeye güçleri bulunmazsa, tıpkı Hz. Peygamber'in yaptığı gibi onların da kurban etlerini üç günden fazla bekletmemeleri gerekir.⁹⁹² *er-Risâle*'sinde illetlerle ilgili kısmın sonunda zikrettiği hadis bağlamında İmam Şafî de, kesin olmasa da bu konudaki yasaklamanın dışarıdan gelenlerle ilgili olduğuna işaret etmiştir.⁹⁹³

Bir bayram günü namazı kıldırıp insanlara hitap ettiği zaman Hz. Ali'nin, bu konudaki Hz. Peygamber'in yasaklamasını hatırlatmak suretiyle etleri üç günden fazla biriktirmekten insanları menetmesi de, bu görüşü desteklemektedir. Nitekim burada bir nesh olduğu kanaatinde olanlar, "Belki de nesh ile ilgili haber Hz. Ali'ye ulaşmamıştır" diyerek, Hz. Ali'nin bu uygulaması karşısında şaşkınlıklarını izhar etmişlerdir. Hâlbuki İmam Ahmed, bu konudaki mübahlığın da ruhsatın da Hz. Ali'ye ulaşmış olduğunu gösteren haberlere yer vermiştir. Şu halde burada tercih edilmesi gereken görüş, onun bunu, insanların ihtiyacı dolayısıyla söylemiş olduğudur. *Fethu'l-Bâri*'de İbn Hacer, İbn Hazm'ın da bu kanaatte olduğunu zikrederek kendi görüşünü şöyle açıklamıştır: "Üç gün sınırlandırması, o günkü durumla ilgili bir vaki'dir. Aksi takdirde, eğer ihtiyaç ancak bütün etlerin dağıtılmasıyla giderilecek olsa, bu durumda etlerin bir gece dahi olsa hiç bekletilmemesi gerekirdi."⁹⁹⁴

Şâfî, bazı şafîîlerin şöyle dediklerini nakletmektedir: "Bu konudaki haramlık, bir illetten dolayı idi. İlet ortadan kalkınca, hüküm de ortadan kalkmış oldu. Ne var ki illetin geri dönmesi, hükmün de geri dönmesini gerektirmemektedir. Her ne kadar *Fethu'l-Bâri*'sinde İbn Hacer bu görüşü desteklemişse de, diğer şafîîler bu görüşün uzak bir ihtimal olduğu kanaatindedirler."⁹⁹⁵

⁹⁹² Kurtubî, *Tefsir*, XII, 47-48.

⁹⁹³ İbn Hacer, *Fethul-Bâri*, XII, 120-125

⁹⁹⁴ Bk. Şafîî, *Risale*, s. 239.

⁹⁹⁵ İbn Hacer, *a.g.e*, XII, 120-125.

Eğer onlar, bu konudaki nebevî yasaklamayı, halkından mesul bir devlet başkanı veya idarecinin tasarruflarından ve o günkü şartlarla ilgili şer'î siyasetin gereği olarak görebilselerdi, rahatlamış olacaktı. Zira bu, mubah olan bir şeyi sınırlamaktan, şartların gerektirdiği bir yardımı gerekli kılmaktan öte bir şey değildi.

Dolayısıyla Allah'a şükürler olsun ki burada da problem teşkil edecek bir durum bulunmamaktadır.⁹⁹⁶

Bu konuyla ilgili olarak, Allâme Ahmed Muhammed Şâkir'e ait aydınlatıcı bir değerlendirmeye rastladım. O, İmam Şafî'nin *er-Risâle'si* ile *İhtilâfî'l-Hadîs'inde*, yasaklamadan sonra kurban etlerinin biriktirilmesinin mübahlığı hakkında zikrettiği hususları naklettikten sonra şöyle demiştir:

"Görüldüğü üzere İmam Şafî, bu konudaki görüşünde tereddüt geçirmiştir. Zira o bazen nesh görüşünü benimsemekte, bazen de yasaklamanın gerekli değil, ihtiyarî olduğunu söylemekte; bazen ise nehyi bir mâ-naya tahsis etmekte ve ancak onun ortaya çıkarılması durumunda nehyin sabit olacağını söylemektedir. Hâlbuki bana göre tercihe şayan olan görüş şudur: Etleri üç günden fazla bir süre biriktirmekten nehiy, Hz. Peygamber'in yalnızca dışarıdan gelen misafirleri itibara alarak ortaya koyduğu bir tasarruftur. O halde bu, genel işlerle ilgili bir teşrî' yoluyla değil de, insanların maslahatlarını görüp gözeten bir devlet başkanı ve idareci sıfatıyla sadır olan bir tasarruftur. Dolayısıyla buradan hareketle, bir yöneticinin benzer durumlarda emir ve nehiy salahiyetinin bulunduğu ve onun bu emrine itaatin gerekli olduğu ve kimsenin kendisine muhalefet edemeyeceği sonucunun çıkarılması mümkündür. Bunun delili ise, sahabîlerin bu konudaki sıkıntıyı atlatıp tekrar Hz. Peygamber'e sorduklarında Hz. Peygamber'in, "*Bunda ne var ki?*" buyurmuş olmasıdır. Onlar Hz. Peygamber'e bu hususla ilgili yasaklamasını hatırlattıklarında, onlara bu konudaki nehyinin sebep ve illetini açıklamıştır. Şayet bu nehiy teşri' olsaydı, Resûlüllah böyle bir hükmün var olduğunu fakat sonradan neshedildiğini mutlak surette onlara söylerdi. Hâlbuki Hz. Peygamber'in sadece nehiydeki illeti

⁹⁹⁶ Bu konuda geniş bilgi için *Şeriatü'l-İslâm* (Beyrut el-Mektebü'l-İslâmî neşri) adlı kitabımıza bakılabilir (bk. s. 149-150).

açıklaması, bu tür hususların devlet başkanı veya idarecinin gördüğü maslahata göre çözüldüğünü ve bu gibi durumlarda ona itaatin gerekli olduğunu öğretmeyi murat ettiğini gösterir. Dolayısıyla bu konudaki emir, ihtiyarlık değil, gereklilik (farziyet) ifade eder. Fakat bu, yalnızca belli bir zamanla sınırlı olup hususî bir mânası olan ve devlet başkanının da itibara aldığı bir maslahattan öte geçmeyen bir farzdır.

Ne var ki bu, oldukça dikkat gerektiren, üzerinde düşünölmeye muhtaç, ileri görüşlü olmayı ve Kitap ve Sünnet'i iyi bilmenin yanında onların mânalarını da bilmeyi icap ettiren bir mesele olduğu kadar, Allah Teâlâ'nın kendilerine hidâyet ettiği kimselerden başkaları için birçok meselede uygulaması oldukça zor bir durumdur."⁹⁹⁷

Hz. Peygamber'in İctihatları

Usûl ve kelâm âlimleri, Resûlüllah'ın (s.a.v) içtihatla bulunması konusunda ihtilaf etmişlerdir. Buna göre onlardan bazıları, şer'î hususlarda Hz. Peygamber'in içtihadının olamayacağını, çünkü Onun (s.a.v) vahiy almaya muktedir olduğunu, dolayısıyla vahye göre daha alt derecedeki içtihadla başvurmak suretiyle daha üstün bir kaynak olan vahiyden veya zanna başvurarak yakînden müstağni kalamayacağını belirtmişlerdir. Onlar Necm sûresinde bulunan, "*O arzusuna göre konuşmaz, o (bildikleri) vahyedilenden başkası değildir*"⁹⁹⁸ âyetlerini de bu görüşlerine delil olarak göstermişlerdir. Zira onlara göre bu âyet, Onun (s.a.v) ancak vahye dayanarak konuştuğunu haber vermektedir. İctihadından sadır olan hükümler ise, vahiy olmayıp buradaki olumsuzluğun (nefy) kapsamına da girmemektedir.

Diğer âlimler ise, bu görüşe Kur'an, Sünnet ve akîl bazı deliller getirmek suretiyle cevap vererek şöyle demişlerdir: "Onların delil getirdikleri bu âyet, lehlerine bir delil değildir. Zira bu âyet Kur'an'dan bahsetmektedir. Katâde'den nakledilen bir rivayete göre de anlamı, "Kur'an'da onun arzusundan sadır olan bir şey yoktur; bilakis o, Allah tarafından kendisine

⁹⁹⁷ Şafîî, *Risale*, s. 241-242 -A. Muhammed Şâkir'in notu- (Şafîî'nin *İhtilâfî'l-Hadis'inden* (bk s. 136-37) naklen).

⁹⁹⁸ en-Necm, 53/3-4.

gönderilmiş bir vahiydir" şeklindedir ki, bunu Kurtubî de *Tefsir'inde* zikretmiştir.⁹⁹⁹ Şevkânî de bu konuda "O arzusuna göre konuşmaz..." âyetini delil getirenlere, "Bu âyette kastedilen Kur'an'dır; zira müşrikler 'Onu bir beşer öğretiyor...' "¹⁰⁰⁰ demekteydiler. Onların dedikleri bir an için doğru kabul edilse bile, bu Hz. Peygamber'in içtihadının olamayacağına delâlet etmez. Zira O (s.a.v), içtihat ile de vahiy ile de mütebbid iken arzusu ile konuşmamakta, bilakis yine vahye istinad etmektedir" şeklinde cevap vermektedir.¹⁰⁰¹

Bu âlimler, Hz. Peygamber'in içtihadının olamayacağına kail olanlara, bizzat Hz. Peygamber'in içtihat ettiği vakıaları zikrederek cevap vermişlerdir. Meselâ Onun (s.a.v), "Peki, babamın borcu olmuş olsaydı bu hususta ne derdin?" sorusu, oruç öncesi Hz. Ömer'e hitaben, "Mazmaza yapmış olsan ne olacaktı?" demesi, İbn Abbas'a, "İzhir otu hariç olsun " sözü ve nihayet, "Bu şiiri onu öldürmezden önce işitmiş olsaydık, onu öldürmezdik" ifadeleri, bu cümledendir.

Bu sebepledir ki âlimlerin pek çoğu, Hz. Peygamber'in içtihat etmesinin caiz olduğuna ve birçok davada fiilî olarak da bunun vuku bulduğunu söylemişlerdir. Onlara göre Hz. Peygamber, içtihat ettiği zaman bazen hata da edebilir ve Onun (s.a.v) bu hatasını tashih etmek üzere vahiy inerek doğruyu açıklar. Böylece O (s.a.v), asla hata üzere bırakılmaz. Bu, Onun diğer müçtehitler karşısındaki hususî bir meziyetidir. Bunun için, içtihat yoluyla gelen hükümleri usûlcüler, "vahy-i bâtın" (gizli vahiy) olarak isimlendirmişlerdir ki bu, her ne kadar vahyin kendisi değilse de, vahye benzemektedir.

Âncak Hz. Peygamber'in bu içtihadı mahza dünya işleriyle alakalı olduğu zaman, bu iki grup âlim arasındaki görüş ayrılığının daha da belirginleştiği görülmektedir. *Keşfü'l-Esrâr'da* Hz. Peygamber'in içtihatları ile ilgili âlimler arasında var olan ihtilaf zikredildikten sonra şöyle denmiştir: "Âlimlerin tamamı, Onun (s.a.v) savaşlar ve de dünya işleri konusunda, kendi re'yiyle amel etmesinin caiz olduğu konusunda ittifak halindedirler.

⁹⁹⁹ Bk. Kurtubî, *Tefsir*, XVII, 84 (Dâru'l-Kütübil-Mısriyye baskısı)

¹⁰⁰⁰ en-Nahl, 16/103.

¹⁰⁰¹ Şevkânî, *İrşadü'l-Fuhûl*, s. 238 (Mısır, Saâde 1327 neşri).

Yine onlar, savaş gibi işlerde Hz. Peygamber'in içtihat ve re'y ortaya koymasının caiz olduğunda ittifak ettikleri gibi, bu tür hususlarda Ona (s.a.v) muhalefette bulunmanın, caiz olduğunda da görüş birliği içerisindedirler. Nitekim Hz. Peygamber, Hendek savaşı sırasında Gatafan Kabîlesi'ne savaştan vazgeçmeleri karşılığında Medine hurmalarının üçte birini (1/3) vermek istediğinde iki Sâd (Sâd b. Muâz ve Sâd b. Ubâde) muhalefet etmiştir. Aynı şekilde Bedir günü ordu karargâhının yeri konusunda da Hubâh b. el-Münzir Hz. Peygamber'e muhalefette bulunmuştur.¹⁰⁰²

Öte yandan, azâd edilmesinden sonra Berîre, kocası Muğîs'e dönmesi konusunda Hz. Peygamber'in arabuluculuğuna muhalefet etmiştir. Zira kocası ona oldukça bağlı olmasına rağmen o, kocasından hiç hoşlanmıyordu. Hz. Peygamber, onunla kocasına dönme hususunu görüşüp kendisinin yalnızca bir aracı olduğunu bildirince Berîre, "Benim ona ihtiyacım yok" demiştir. Bu rivayet, sahih kaynaklarda sabittir.

Sünnet'te İrşad Yoluyla Gelen Emir ve Nahiye

Burada bilmemiz gereken önemli hususlardan biri de, Hz. Peygamber'den varit olan bazı konuların, Allah'tan sevap almak ve Onun (c.c.) rızasını kazanmak arzusuyla yapılması veya uzak durulması istenilen dinî konulardan olmaması meselesidir. Hatta bu taleplerden bir kısmı, emir ve nehiy sîgasında gelseler bile, durum farklılık arzetmez. Usûlcüler bunu, "emr-i irşad" veya "nehy-i irşad" diye isimlendirirler. Emirdeki irşad hususunda onlar, borçlanma âyetinde Allah Teâlâ'nın, "*Alış-verişte bulunduğunuzda şahit tutun*"¹⁰⁰³ emrini; nehiydeki irşada ise, "*Ey iman edenler! Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın*"¹⁰⁰⁴ nehyini örnek göstermektedirler. Ne var ki onların bu hususu, ilgili bazı hadislerle misâllendirmeleri daha uygun olurdu. Zira bu konuda hadislerdeki irşad, daha açık ve çok daha barizdir. Çünkü Kur'an'ın emirleri, mendupluk ve irşad, nehiyleri de mekruhluk veya irşad ifade etmesi yönüyle tartışılabilir.

¹⁰⁰² Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr alâ Usûli'l-İmâm el-Pezdevî*, II, 626.

¹⁰⁰³ el-Mâide, 5/101.

¹⁰⁰⁴ el-Bakara, 2/282.

Aynı şekilde onlar, nedb ile irşad arasında da fark gözeterek şöyle demişlerdir: "Bu konudaki fark, nedbin âhirette sevap elde etmeye, irşadın ise dünya menfaatini temine yönelik olmasıdır. Buna göre borçlanmalarda şahit tutmayı terk etmekle âhret sevabı eksilmeyeceği gibi, bunun yerine getirilmesiyle de sevapta bir artma olmaz."¹⁰⁰⁵

Bu durum bize, Hz. Peygamber'in bazı emirlerinin vücup ve müstehaplık ifade etmediğini, bilakis kendilerinin de bu konuda içtihat edip başka bir görüşe kail olmalarına imkân tanıyan dünyevî menfaatlere yönelik bir irşat olduğunu anladıklarında sahabîlerin Resûlüllah'ın bazı emirlerini nasıl terk edebildiklerini gösterir.

Bunun misâli, Hz. Peygamber'in "*Yahudi ve Hristiyanlar (saç ve sakallarını) boyamıyorlar; öyleyse (boyamak suretiyle) siz onlara bu hususta muhalefet edin*"¹⁰⁰⁶ mealindeki, ağarmış saç ve sakalların boyanmasıyla ilgili emridir. Hafız İbn Hacer'in *Fethu'l-Bâri*'de belirttiği gibi -Hz. Peygamber'in bu hadisine rağmen- sahabe içerisinde saç ve sakallarını boyamayanlar bulunmaktadır ki, Ali b. Ebu Talip, Übey b. Ka'b, Seleme b. el-Ekva', Enes b. Mâlik gibi birçok sahabî boyamayı terk edenler arasındadır.¹⁰⁰⁷

Hafız İbn Hacer, bu hususta selef âlimlerinin kına ile boyama hakkındaki ihtilaflarını ve de boyamayı terk etmelerini zikrederek şöyle demiştir. "Ancak mutlak surette kına kullanılması daha evladır. Zira kınada, Ehl-i kitaba muhalefet emrine uyma sözkonusudur. Ayrıca kınayla saçları toz vb. şeylere karşı korumak da mümkündür. Ne var ki, bir heldenin saç boyama gibi bir örf ve âdetinin olması, bundan müstesnadır. Çünkü böyle bir durumda toplumdaki ayrı hareket eden kimse, şöhret makamında olur ki, o kimsenin bunu terk etmesi, kendisi için çok daha evladır."¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰⁵ Abdülazîz el-Buhârî, *a.g.e.* I, 107. Şevkânî, *İrşâdül-Fuhûl*'ünde bunu, Râzî'nin *el-Mahsûl*'ünden nakletmiştir (bk. *Mahsûl*, II, bölüm, I, 58 -Riyad Ferazdak matbaası, Dr. Tâha Câbir Ulyanî tahkiki-); Âmidî, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, II, 207 (Beirut, Dâri'l-Kütübil-İlmiyye baskısı).

¹⁰⁰⁶ Buhârî, *El-Hâdisü'l-Enbiyâ*, 50; Libâs, 67; Müslim, Libâs, 80; Ebu Dâvûd, *Tereccül*, 18; Nesâî, *Zinet*, 14; İbn Mâce, Libâs, 32; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 240, 260, 309, 401.

¹⁰⁰⁷ Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, X, 355.

¹⁰⁰⁸ İbn Hacer, *a.g.e.* X, 355.

Görüldüğü gibi, bu tür bir emri toplumun örf ve âdetine bırakıp meseleyi müsamaha ile ele almakla Hafız İbn Hacer –Allah ona rahmetiyle muamele etsin- Sünnet'e ittiba adına günümüzde bazı kimselerin yaptıklarından çok daha insafli bir görüş ortaya koymuştur.

Aynı şekilde, "*Oğlunu Rebâh, Yesâr, Eflah ve Nâfi' diye isimlendirme*"¹⁰⁰⁹ hadisi de bu kabildendir. Zira bu hadise rağmen sahabe döneminden bu yana Müslümanlar çocuklarını bu isimlerle isimlendirmektedirler. Hâlbuki bunda dinî bir kerahet olmuş olsaydı, onlar çocuklarını bu isimlerle isimlendirmezlerdi.

Tıpla İlgili Hadisler

Kanaatimce, tıbbî nitelik arz eden veya bir tür sürme veya belirli türden yiyeceklere veyahut da giyeceklere teşvik etmek suretiyle böyle bir mâna ifade eden hadisler de bu cümledendir. Yani terk edilmesi durumunda sevabında eksiklik olmayan, yapılmasıyla da sevabı artmayan irşatlar kabilindedir.

Buna göre, bir hadiste de geçtiği üzere, siyatik hastalığına tutulmuş birine Resûlullah'ın (s.a.v). "Arap koyununun kuyruğunu" önermesi,¹⁰¹⁰ buna uyanın sevap kazanıp terk edenin de kınanacağı dinî işlerden değil; Arap toplumunun tecrübesiyle ilgili dünyevî bir iş hususundaki irşad cümlesindedir. Bu itibarla günümüzde bir Müslüman bunu terk ederek ihtisas sahibi bir doktorun yanında tedavi olup onun görüşünü alabilir ve bu durumda da Sünnet'e muhalif davranmış olmaz.

Hz. Peygamber'in, "*Uyuyacağınız zaman size 'ismid/antimuvan'ı tavsiye ederim; zira o, gözü güçlendirir ve saçı da büyütür*"¹⁰¹¹ hadisini de böyle anlamak gerekir.

¹⁰⁰⁹ Müslim, Âdâb, 11

¹⁰¹⁰ İbn Mâce, Tıb, 14. Bûsirî bu hadisi sahih addetmiştir. İbn Kayyim'in konuyla ilgili sözlerinden sonra bu hadis hakkında değerlendirme ayrıca gelecektir. Öte yandan metinde "arabiyye" diye geçen kısım orijinal metinde "a'rabiyye" şeklindedir (mütercim).

¹⁰¹¹ Hadisi İbn Mâce Câbir ve İbn Ömer'den (bk. Tıb. 25), Hâkim İbn Ömer'den: Ebu Nuaym de *Hilye*'sinde, "*inde'n-nevm*" (*uyuyacağınız zaman*) ifadesi olmaksızın İbn Abbas'tan tahrir etmiştir.

Hz. Peygamber'den nakledilen "*Size 'ismid' tavsiye ederim; zira o saçı bitirir, çapağı giderir ve görmeyi netleştirir*"¹⁰¹² gibi, "ismid" ile sürmelenmeyi tavsiye eden hadislerin tamamı irşat yoluyla irad edilmiştir. Şu halde Müslümanların göz doktorlarının teşhis ve reçetesine uymasında hiç bir sakınca yoktur. Eğer itimat edilir bir doktor bir Müslüman'a, "İsmid sana münasip değil ve sana bir yararı da yoktur" dese, bu Müslüman'ın ismiden uzak durması gerekir ve bununla da sünnete muhalif davranmış olmaz. Bilâkis bu kimse, her alanda ilim ve ehliyet sahibi kişilere müracaat etmenin gerekli olduğu şeklindeki İslâm'ın yol göstericiliğini benimsemiş; "*Zarar vermeye karşı zararlar karşılık vermek yoktur*"¹⁰¹³ mealindeki hadis gereğince de amel etmiş olur. Zira Resûlüllah (s.a.v), cisimlerin tıbbını ikame etmek üzere gönderilmemiştir; çünkü bu tıbbın ehli olan kimseler bulunmaktadır. Bilakis o, kalp, akıl ve gönüllerin tıbbı (tedavisi) için gönderilmiştir.

Günümüzde hakkında yoğun münakaşaların yapıldığı, bir kaba düşen sineğin tamamen batırılması ile ilgili hadise bu açıdan bakılırsa, hem biz hem de başkaları rahatlamış olacak. Buna göre hadis, dünyevî bir konuda, gıda maddeleri az ve sınırlı bir çevreye yönelik irşadı temsil eder. Bu itibarla çocuklarını sade ve zor hayat şartları ile cihat hayatı ve teyakkuz durumuna göre yetiştiren bir toplumda içerisine sinek düşmüş olan yemeğin tamamını dökmek gerekmeyecektir.

Bununla birlikte hadisin, sineğin bir kanadında zehir, diğer kanadında ise panzehir olduğunu bildirmesi, gerek diğer toplumların gerekse Arapların tecrübesinin fevkindedir. Bu sebeple, sırf mümkün görmeme gerekçesiyle bu hadiste bildirileni reddetme veya yalanlama yoluna gitmemeliyiz.

¹⁰¹² Bu hadisi Taberânî ve Ebu Nuaym Hz. Ali'den rivayet etmişlerdir. Elhanî ise onu "hasen" addederek, *Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr'inde* (bk. Hadis no: 3934) zikretmiştir.

¹⁰¹³ İbn Mâce, Ahkâm, 17; Muvatta', Ekdiye, 31; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 327. Hadisi İbn Mâce İbn Abbas ve Ubâde'den, Ahmed b. Hanbel ise yalnızca İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Öte yandan hadisin, Kur'an ve Sünnet'te zikri geçen pek çok cüzî nass ve hükümlerden alınmış olan mânası ise katidir. Şu sebepledir ki hadis, ittifakla şerî bir kaide haline gelmiştir.

İslâm âlimlerinin "Tıbb-ı Nebevî" diye adlandırdıkları şeyle ne kadar gurur duyarsak duyalım, ittifakla kabul edildiğine göre Hz. Peygamber, tıbbî konuları bildiğini iddia etmemiş, bunun için gönderildiği iddiasında da bulunmamıştır. Bildiğim kadarıyla, görüşlerine itibar edilen âlimlerden hiç birisi de, sahih hadislerde zikri geçen muhtelif tedavi şekillerinin genel ve mutlak olduğunu söylememiştir. Bilakis-bazı kereler umumî lafızlarla varit olsa da- söyleniş zamanı, mekânı ve belli durumlara mahsustur.

İbn Kayyim'in Tıbb-ı Nebevî İle İlgili Bazı Hadisleri Yorumu

Asrının ilmî ölçülerine göre "Tıbb-ı Nebevî" ve ondaki fayda ve hikmetlere oldukça önem vermiş olmakla birlikte, *Zâdü'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd* adlı eserinde muhakkik İbn Kayyim (el-Cevziyye), bu konudaki Nebevî emir ve irşatların çoğunun bütün insan ve toplumlar için genel olmayıp, bilakis söylenilen çevreye mahsus olduğuna dikkatleri çekmektedir.

Meselâ, Hz. Peygamber'in siyatığının tedavisi ile ilgili tavsiyesinin burada ele alalım. İbn Mâce'nin *Sünen'inde* Muhammed b. Sîrîn, Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'den şöyle işittiğini bildirmiştir: "*Siyatığının tedavisi, yaşlı çöl koyununun kuyruğundadır. Kuyruk üç parçaya ayrılır, sonra her gün sade olarak biraz içilir.*"¹⁰¹⁴

İbn Kayyim şöyle der: "Siyatik, uyluk mafsasında başlayan bir ağrı olup, uyluğun arka tarafından, hatta bazen topuğa kadar inmektedir. Süresi uzadıkça inmesi de artar ve bu artışla birlikte diz ve ayak zayıf düşer. Buna göre bu hadiste, hem lügat hem de tıbbî (ıstılahî) anlam vardır. Lügat anlamı, bu şekilde adlandırmaya karşı çıkanların aksine o, bu hastalığın "ırku'n-nesa" şeklinde "siyatik" olarak isimlendirilmesinin caiz olduğuna bir delildir. Bir kimse, "nesa" ile "ırk" kelimelerinin her ikisinin de 'damar' anlamına geldiğini ve bunun da bir şeyin yine kendisine izafe edilmesi anlamına geleceğini ve dolayısıyla böyle bir şeyin kabul edilemeyeceğini söyleyebilir ki, bunu söyleyene iki şekilde cevap verebiliriz:

¹⁰¹⁴ Daha önce de geçtiği üzere bu hadisi İbn Mâce siyatığının tedavisi konusunda tahrir etmiş (bk. Tıp, 14) olup hadisin râvileri "sika"dır. Bûsürî, *ez-Zevaid'inde* (bk. I, 216) hadisin isnadının sahih olduğunu belirtmiştir.

Birincisi: 'İrk', 'nesa'dan daha büyük olup bu, tıpkı 'külli'd-derâhim ev ba'dihâ' (dirhemlerin tamamı veya bir kısmı) kullanımında olduğu gibi, umumî olanın hususî olana nisbet edilmesi kabilindedir.

İkincisi: 'Nesa', damarda ortaya çıkan bir hastalık olup, bu durumda böyle bir tamlama, bir şeyin yer ve mahalline nisbeti şeklinde olmaktadır. Bu şekilde adlandırılmasının gerekçesi ise, onun ağrısının diğer ağrıları unutturması sebebiyledir. Bu damar, uyluk mafsalından başlayarak ayak kemiği ile siniri arasında bulunan sağ topuğun arkasından ayak arkasına kadar uzanmaktadır.

Bunun tıbbî (tılahî) anlamı ise, Resûlüllah'ın sözlerinin bağlam ve kapsamında gizli olup, daha önce de zikredildiği üzere O'nun (s.a.v) sözleri bu anlamda iki türlüdür:

1. Zaman, mekân, şahıs ve durumlara göre genel nitelikli olanlar.
2. Bu hususlar ile bunlardan bazısına göre özel olanlar ki, Hz. Peygamber'in siyatik hastalığının tedavisi ile ilgili sözü de bu kısma dâhildir. Çünkü bu, Araplar ile Hicaz ahalisi ve civar bölgelerde yaşayan, özellikle de çölde hayat süren bedevilere yönelik bir hitaptır. Zira, kuruma ve bazen da kalın elastikî bir madde dolayısıyla zuhur eden bu hastalığın, bedevilerin hayat şartları dikkate alındığında, onlar için en faydalı ve geçerli tedavi yöntemi olduğu ortaya çıkar. Bu durumda kurumadan dolayı meydana gelen bu hastalığın tedavisi de, yumuşatmaktır. Koyunun kuyruğunun ise, pişirme ve yumuşatma gibi iki özelliği bulunmaktadır. Yani onda hem pişirip olgunlaştırma hem de mevcut hastalığı dışarı atma özelliği bulunur ki, bu hastalığın tedavisi de bu iki hale muhtaçtır. Burada bizzat çöl koyununun belirtilmesinin sebebi ise, bu koyunların (pis) atıklarının az olması, cüssesinin küçüklüğü, özünün yumuşaklığı ile otladığı yerlerin özellikleri gösterilebilir. Zira bu koyunlar, sıcak bölge iklimlerinde bulunan birtakım kuru otlardan otlanmaktadır. Buna göre bir hayvan bu otlardan otlandığı zaman, tabii olarak etinde de bu otların özellikleri meydana gelir ve özellikle kuyruğu olmak üzere eti daha yumuşak hale gelir. Bu tür iklimlerde bulunan otların hayvanların sütüne olan billîl etkisi, etlerine olandan daha güçlüdür. Bununla birlikte kuyruktaki yumuşatma ve pişirme niteliği sütte bulunmamaktadır. Bu itibarla daha önce de zikredildiği gibi, muhtelif

milletler ile bedevilerin genel olarak kullandıkları ilaçlar, herhangi bir katkısı olmayan sade ve terkipsiz ilaçlardır. Ayrıca Hint Alt Kıtası tabiplerinin uyguladığı tıbbî yöntem de budur.

Rum/Bizans ve Yunanlı tabipler ise, birkaç maddenin karışımıyla oluşturulan terkipli ilaçlara önem verip onları tavsiye ederler. Ne var ki onların hepsinin görüş birliği içerisinde olduğu nokta, bir tabibin hünerinin öncelikle diyet tedavisinden geçtiği; eğer o bu tedavi yönteminde acze düşmüşse, terkipsiz olarak yalnızca bir madde ile tedavi edeceği, bunda da aciz kalırsa en az terkipli olan tedavi yöntemini tercih edeceği hususudur.

Daha önce de geçtiği gibi Araplar ve bedeviler, genel olarak basit hastalıklar ile bu hastalıklara münasip sade ve basit ilaçlara alışkın idiler. Aynı zamanda bu, onların yiyip içtikleri gıda maddelerinin sade ve basit olmasından kaynaklanmaktaydı. Karışık ve kompleks hastalıklar ise, genel olarak çeşit çeşit gıdaların bileşmesinden meydana gelmekte ve tabiatıyla da bu hastalıkların tedavisi için bileşimli kompleks ilaçlar tercih edilmekteydi. En iyiyi Allah bilir."¹⁰¹⁵

İbn Kayyim aynı metodu Medine hurmasından söz ederken de sürdürmektedir. *Sahîhayn'da* Sâd b. Ebî Vakkas'tan nakledilen bir hadise göre Resûlüllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Her kim sabahları, Medine civarında bulunan hurmalardan yedi hurma yerse, o gün o kimseye, ne zehir ne de sihir bir zarar verebilir.*" Hadisin başka bir rivayetinde ise, "*Sabahladığı zaman her kim Medine'nin iki karataşlığı¹⁰¹⁶ arasında yetişen hurmalardan yedi tane yerse, akşam oluncaya kadar ona zehir zarar veremez*"¹⁰¹⁷ buyrulmuştur.

¹⁰¹⁵ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*. IV, 71-72.

¹⁰¹⁶ Burada "karataşlık" olarak tercüme edilen ifade, "lâbeteyhâ" ifadesidir ki bu, "ğâba" veznindeki "lâbe" kelimesinin tesniyesi olup, Medine'yi iki tarafından kuşatan siyah taşlar ile krater taşlarının arası için kullanılmaktadır.

¹⁰¹⁷ Buhârî, *Et'ime*, 43; Tıb, 52, 56; Müslim, *Eşribe*, 154, 155; Ebu Dâvûd, *Tıb*, 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 181.

Kendi ve çağının ilmi ölçülerinde hurma ve hurmanın faydalarından, özellikle de Medine halkının en önemli azığı ve besin kaynağı olan Medine hurmasından bahsettikten sonra İbn Kayyim şöyle demektedir:

"Bu hadis, Medine halkı ile civarındakiler olmak üzere, kendisiyle hususî bir şey kastedilen bir hitap tarzıdır. Hiç şüphe yoktur ki, muhtelif bölgelerin, başka mıntikalarda bulunmayan ve kendilerine mahsus oldukça faydalı ilaçları bulunmaktadır. Buna göre bir bölgede geliştirilen bir ilaç, orada baş gösteren bir hastalığı tedavi ederken; başka bir bölgede geliştirildiğinde toprak veya hava veyahut da her ikisinin tesiriyle, aynı yararı sağlamayabilir. Çünkü, tıpkı insanların karakterlerinin farklı farklı olması gibi toprakların da tabiatı farklılık arz eder. Pek çok bitki türü, bazı bölgelerde gıda maddesi olarak yenilirken, diğer bazı yörelerde öldürücü bir zehir olabilmektedir. Bir bölge halkı için ilaç olan pek çok madde, başka bölgelerin insanları için gıda olabilmektedir. Aynı şekilde nice halkların, muhtelif hastalıkları tedavi etmek için bulmuş olduğu ilaçlar, başka halkların farklı hastalıkları için kullandıkları bir ilaç olabilir. Bir beldenin kullandığı ilaçlar, başka bir belde halkının kullanımına münasip olmayacağı gibi fayda da sağlamayabilir.

Bu itibarla, zikri geçen hurma bazı zehirlere faydalı olabilir ve bu durumda hadis, umumî olanın tahsisi kabilinden olur ki, yalnızca bu beldeye ve bu topraklara mahsus her türlü zehire panzehir olabilir. Ne var ki burada açıklanması gereken bir nokta vardır: Bir ilacın hastaya faydalı olabilmesi için, o hastanın sözkonusu bu ilacı kabul edip yararına inanması, bünyesinin de ilacı kabullenmesi ve böylelikle hastalığı atlatabilmesi için ondan yardım beklemesi şarttır. Şu kadar ki pek çok tedavi, inançla, tedaviyi kabullenmeyle ve mükemmel mânada bir umut besleme ile fayda temin eder. Nitekim bazı kimselerin bu konuda önemli tespit ve gözlemleri bulunmaktadır. Zira insan tabiatı, onu aşırı bir istekle kabul etmek isteyip onunla sevinmek arzusundadır. Böylece hastanın kendisine bir güç ve kuvvet gelir ve bu kuvvet onun tabiatını güçlendirerek meyil ve içgüdüsünü hareketlendirir. Netice itibariyle de bütün bunlar, hastanın rahatsızlığını atlmasına yardımcı olur. Bunun aksine olan durumlarda ise, belli bir hastalığın tedavisinde oldukça faydalı ve etkili olan bir ilaç, hastanın bu

hususta inancının bozuk olması ve bünyesinin ilacı kabullenmemesi sebebiyle ilaç ona bir yarar sağlamaz.¹⁰¹⁸

İbn Kayyim burada, meselenin psikolojik yönü ve bunun hastalığın teşhis ve tedavisindeki önemi ile hastalığın çabucak şifa bulmasındaki ehemmiyetine dikkatleri çeker. Günümüzde ise bu, "hastaya psikolojik telkin ve motivasyon" olarak bilinir ve modern tıp tarafından da alabildiğine uygulanmaktadır.

İbn Kayyim'in *Zâdü'l-Meâd'ında*, muhtelif vesilelerle tekrarlayıp durduğu ifadelerinde itibara alınması gereken diğer bir husus ise, tıp gibi konularda varit olan hadislerin çoğunun, genel ve mutlak olarak anlaşılmayacağıdır. Zira ona göre bu hadisler, çoğu kere belli şart, mekân ve durumlarla ilgili olup, başka durumlar için geçerli addedilmesi uygun düşmez. Aksine, *Miftâhu Dâri's-Saâde* adlı eserinde zikrettiği gibi bu hadisler, Hz. Peygamber'in sırf beşerî görüş ve tecrübelerinden sadır olmuştur ki, onun bu kitaptaki görüşünü ileride nakledeceğiz.

Öyleyse şimdi, "*Size sığır süt ve yağını tavsiye ederim; zira onun sütü deva, yağı da şifâdır. Fakat etinden sakının; çünkü onun eti hastalıktır (hastalık üretir).*" Bu hadisi, Hâkim, İbnü's-Sinnî ve Ebu Nuaym İbn Mesûd tarikiyle nakletmişlerdir. Hâkim bu rivayetin "sahih" olduğuna hükmetmiş, Zehebî de bu hükmünde ona uymuştur. Elbanî ise rivayete *Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr'inde* yer vermiştir. Bu rivayetin bir benzeri, "*Size sığır süt ve yağını tavsiye ederim; zira onun sütü şifa, yağı deva eti ise hastalıktır*" şeklinde, Suheyb kanalıyla rivayet edilmiştir ki, bunu da İbnü's-Sinnî ve Ebu Nuaym tahrir etmiş, Elbanî ise "sahih" addetmiştir. Buna benzer başka bir rivayette de şöyle geçmektedir: "*Sığırın sütü şifa, yağı deva eti ise hastalıktır.*" Bunu da Taberânî *el-Mu'cemü'l-Kebîr'inde* Müleyke Binti Amr tarikiyle nakletmiştir. Bu rivayet de *Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr'de* yer almaktadır.¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁸ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, IV, 98-99.

¹⁰¹⁹ Bu hadislerin tahriri için bk. Elbanî, *Sahîhu'l-Câmiu's-Sağîr ve Ziyâdetühû*, Hadis no: 1233, 4060, 461 (Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî neşri). Ayrıca bk. Münâvî, *Feyzü'l-Kadir Şerhu'l-Câmiu's-Sağîr*, IV, 843.

Sahih Addedilen Bu Hadisleri Nasıl Yorumlamak Gerekir?

Kur'an ve Sünnet'teki delillerin yanında vaktıyla da çelişki arz ettiği¹⁰²⁰ gerekçesiyle ve özellikle de Hâkim'in hadisleri sahih addetme konusundaki gevşekliğini dikkate alarak, bütün bu rivayetlerin sahih olarak değerlendirilmesini kabul etmeyip onları reddetmek mümkündür. Akıl, nakil ve usûle muhalif olsa da, bu rivayetleri Elbanî, metinlerini itibara almaksızın sadece tarîklerinin çokluğunu dikkate alarak sahih saymaktadır.

Diğer taraftan bu rivayetlerin senetlerinde bulunan râvilerin de, çeşitli yönleriyle tenkit edildiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Hâkim ve Elbanî'nin bu rivayetleri "sahih" addetmelerini kabul etmemiz durumunda, sözkonusu bu hadislerle ilgili bizim yorumumuz işe şöyledir: Acaba, sığırların etlerinin hastalık olduğunu haber veren bu hadisler, heva ve hevesinden konuşmayan Hz. Peygamber'den sadır olan dini ve teşriî nitelikli midir ve de vaktıya uygun düşmekte midir? Şayet bu hadis, dinden olsaydı bütün yönleriyle vaktıya uygun düşmesi ve teşri'den sayılıp üzerine sorumluluk terettüp etmesi gerekirdi. Ayrıca hastalık olarak addedilen sığır etinin yenilmesi de, zararından sakınmak için haram veya en azından tahrimen mekruh olurdu. Zira zarar vermek de zarara karşılık vermek de yoktur. Ancak yukarıda zikredilen İbn Mes'ûd rivayetinde, "*Sizi sığır etinden sakındırırım*" ifadesiyle açık bir şekilde nehyedilmiştir.

¹⁰²⁰ Bu rivayetler, Kuran ile çelişki arz etmektedir: zira Allah Teâlâ, "...(*Aşağıda*) size okunacaklar dışında kalan hayvanlar sizin için helâl kıldı..." (el-Mâide, 5/1) buyurur. Yine, En'âm suresinde (bk. 6/144) geçen, "*Deveden de iki, sığırdan da iki yarattı*" âyetinde olduğu gibi, pek çok âyette Allah Teâlâ, hayvanları kendileri için yarattığı kullarına bu nimetlerinden bahseder. Bu rivayetlerin sabit sünnete olan tenakuzu ise şu yönüyledir: Bilindiği üzere Hz. Peygamber, sığır kurban etmiş, sığırın kurban olmasını meşru kılmış ve sığırın da tıpkı "bedene" gibi yedi ortak tarafından kurban edilebileceğini belirtmiştir. Bu rivayetler vaktıya da ters düşmektedir: zira -Müslüman olsun gayrimüslim olsun- insanlar, sığır etini yemekte ve onun etinden herhangi bir hastalık kapmanuşlardır. Ancak son zamanlarda baş gösteren "deli dana" hastalığı hariçtir ki, bu hastalığın da tamamen "fitratullah"ın dışına çıkılıp sığırlara sunî birtakım besinlerin yedirilmesiyle oluştuğu bilinmektedir.

Hâlbuki inek eti, İslâm dünyası dâhil dünyanın her yerinde yenilmektedir. Asırlardan beri Müslümanlar bu eti yemiş, yenmesinde hiç bir sakınca görmemiş ayrıca da, onda herhangi bir hastalığa rastlamamışlardır. Hatta sahih olarak nakledilen bazı hadislerle göre, Hz. Peygamber'in kendisi de ailesi adına sığır kurban etmiştir. Yine Hz. Peygamber, hacda ve kurban bayramında sığır kesmeyi meşru kılmış ve onu yedi ortağın kurban edebileceğini bildirmiştir.

O halde, bunları İbn Kayyim'in *Zâdü'l-Mead't* ile *Miftâh'ında* dile getirdiği hususlar doğrultusunda nasıl yorumlamalıyız? Yani bütün bu hadisleri Hz. Peygamber'in, sığır cinslerinin tamamı hakkında değil de, muayyen bir sığır cinsi hakkında ve özel bir durum için îrad buyurmuş olmasını kastediyorum. Aksi takdirde bu hadisler, Mâide, En'âm ve diğer surelerde, sığır etinin helâl olduğunu ifade eden Kur'an âyetlerine ters düşecektir.

Tıbbî Nitelikli Hadislerle İlgili İbn Haldun'un Görüşü

Bana göre Allâme İbn Haldun şu sözünde doğrudan sapmamıştır: "Şeriatın kaynaklarında nakledilen -yani Sünnet'te- tıbbî hadisler de, Dihlevî'nin de belirttiği gibi, risâletin tebliği kabilinden değildir. Bilakis ancak, âdet ve yaratılıştan kaynaklanarak (cibillî) meydana gelen şeylerdendir." İbn Haldun daha sonra, en meşhur eseri *Mukaddime*'sinde şöyle demiştir:

"Çölde yaşayanların da, çoğunlukla birtakım kimselere ve sınırlı tecrübelere istinad ettirdikleri ve buldukları mahallin önde gelenleri ile koca-karlarından tevarüs ettikleri bir çeşit tıbbî bilgiye sahiptirler. Bu tür tıbbî bilgiler içerisinde doğru olanlar bulunsa da, onlar, tabii bir kurala dayanmamasının yanında, insanların mizaç ve karakterlerine de uygun düşmez. Araplar arasında bu özellikteki tıp oldukça yaygındı ve onlar arasında Haris b. Kelede gibi meşhur tabipler bulunmaktaydı. Şer'î kaynaklarda nakledilen tıp da, bu cümledendir ve bu hususta vahye istinad eden bir şey yoktur. Onlar sadece Arapların mutad bir şekilde uygulayageldikleri yöntemlerdir. Hz. Peygamber'in âdet ve tabii hayatıyla ilgili bazı hususlar nakledilirken. Onun tıpla alakalı bazı hususları da anlatılmıştır ki bunlar,

meşru olması veya aynı tarzda uygulanması yönüyle nakledilmemiştir. Zira Hz. Peygamber bizlere, tıp ve diğer tabii ilimleri öğretmek için değil, şer'î esasları öğretmek üzere gönderilmiştir. Nitekim -daha önce de etraflıca tetkik edildiği üzere- hurmaların aşılması hadisesindeki tecrübesinden sonra, '*Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz*' buyurmuştur. O halde sahih hadislerde nakledilen tıpla ilgili hususların, meşru (yani yerine getirilmesi istenmiş) şeylere hamledilmesi gerekmemektedir. Kaldı ki bu hadislerde buna delâlet eden bir yön de yoktur. Ne var ki mübarek sayma (teberrük) ve imanın yenilenmesi habından kullanılması durumunda bir fayda temin eder ve tesiri de büyük olur. Ancak bu, tabii tıpta bulunan bir durum değil, bilâkis, O'nun (s.a.v) karnı ağrıyan bir kimseye bal yemesini tavsiye etmesinde olduğu gibi, imanın mesajındaki etkidir. En doğruya ulaşmada bizlere hidâyet eden Allah'tır ve Ondandır (c.c.) başka da ilah yoktur."¹⁰²¹

Hz. Peygamber'in Beşer Olması Gereği Tasarrufları

Hz. Peygamber'in, melek olmayıp bir beşer olduğunda şüphe yoktur ve risâleti Onun (s.a.v) beşer olma özelliğini ortadan kaldırmamıştır. Onun bazı söz ve fiilleri, sırf beşer olması gereği sadır olmaktadır. Mesele, koyunların kol etini ve kabağı sevmesinin anlatıldığı rivayetlerde olduğu gibi ki, bu ve benzeri durumlar, insanların mizaçları ile alakalı hususlar olup mizaçlardaki farklılıklara göre değişiklik arz eder. Buna göre eğer bir Müslüman kol etini değil de sırf et veya buttan hoşlanırsa, bunun o kimseye herhangi zararı olmadığı gibi, sakıncası da yoktur. Kezâ kabak sevmeyip başka sebze çeşitlerinden hoşlanmasında da, durum aynıdır.

Yine Hz. Peygamber, beşer olması gereği hoşlanmadığı gibi bazen da öfkelenbiliyordu. Öfke halinde ise, bazı insanlara karşı kastetmediği söz ve dualar Ondandır (s.a.v) sadır olabiliyordu. Bu durumda ilim ehline yakışan, bunu itibara alıp bu gibi durumları, teşri' ve hüküm istinbat etme sahasının içine dâhil etmemeleridir.

¹⁰²¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, III, 1243. 1244 (Ali Abdolvâhid Vâfi tahkikli, Lecinetü'l-Beyâni'l-Arabî II. baskı).

Buna göre, Müslim, Ahmed b. Hanbel ve diğer bazı musanniflerin İbn Abbas tarikiyle tahrir ettiği bir hadiste Hz. Peygamber'in, Muâviye (r.a.) hakkındaki "*Allah karnını doyurmayasınca!*" hadisini birtakım âlimler bu esas üzere tefsir etmişlerdir.

Müslim'in rivayetine göre İbn Abbas bu hadisi şöyle nakletmiştir: "Ben çocuklarla oynuyordum ve birdenbire Resûlüllah (s.a.v) çıkageldi. Bunun üzerine ben kapı arkasına saklandım; ancak Resûlüllah (s.a.v) gelip sırtıma vurarak,¹⁰²² '*Git bana Muâviye'yi çağır!*' buyurdu. Ben gidip geri döndüm ve 'O yemek yiyor dedim.' Resûlüllah tekrar,

'*Git bana Muâviye'yi çağır!*' buyurdu. Ben tekrar gidip geldim ve 'O yemek yiyor' dedim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem,

'*Allah onun karnını doyurmasın!*' buyurdu."¹⁰²³

Bazı âlimler, Hz. Peygamber'den sadır olan bu hedduanın, kasten söylenmiş bir söz olmayıp, Arapların âdeti olduğu üzere, söz sırasında kullandıkları ifade şekli olduğunu söylemişlerdir. Yine Hz. Peygamber'in, hanımlarından bazılarına, "*Allah boğazını ağrıtsın! Uğursuz, kısır!*" demesi, çok sevmesine rağmen Muâz b. Cebel'e, "*Seni annen düşürseydi ya ey Muâz!*" buyurması ve "*Sen dindar olan bir eş seç ki, elin bereketlensin!*" gibi sözleri de bu kabildendir.

Bütün bunlar bir yana Nâsiruddîn el-Elbanî'nin bu hadis hakkında başka bir yorumu vardır. O şöyle demiştir:¹⁰²⁴ "Bunu pek çok mütevâtir hadislerinde olduğu gibi, Hz. Peygamber'in beşer oluşu yönüyle söylemiş olması mümkündür. Bunlardan biri de, Hz. Âişe'den rivayet edilen şu hadistir: "Resûlüllah'ın (s.a.v) huzuruna iki adam girdi ve ne dediklerini pek anlayamadığım bazı sözler söyleyerek, O'nu öfkeliendirdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara lânet ederek hedduada bulundu. Bu kimseler dışarı çıkınca, 'Ey Allah'ın Resûlü! Bu ikisinin kavuşmuş olduğu

¹⁰²² Buradaki "kaledenî kalde" (sırtıma vurdu) ifadesini râvilerden biri, "elin açık şekilde omuzların arasına vurulması" olarak açıklamıştır.

¹⁰²³ Müslim, Birr, 96.

¹⁰²⁴ Elbanî, *Silsiletü'l-Ehâdisü's-Sahihâ*, 1, 121 vd. Elbanî bu görüşü 82 no.lu, Hz. Peygamberin Muâviye'yi kastederek, "*Allah onun karnını doyurmasın*" hadisine ta'lik olarak zikretmiştir.

hayra, acaba kim ulaşabilir ki?' dedim. Hz. Peygamber, 'Ne var ki?' dediğinde ben, 'Bu iki kimseye lânet edip bedduada bulundunuz' dedim. Bunun üzerine O (s.a.v),

'Bilmez misin ki ben Rabbime şöyle bir şart koştum: Allah'ım! Ben ancak bir beşerim; Müslümanlardan kime lânet etmiş veya bedduada bulunmuşsam, bunu o kimse hakkında bir arınma ve ecir vesilesi kıl!' buyurdu."

Müslim'in *Sahîh'inde* bu ve bundan hemen önce geçen hadis, "Hak etmediği halde, Hz. Peygamber'in lânetlediği veya bedduada ettiği kimseler için bu lânet veya bedduanın bir arınma ve sevap vesilesi olduğu" ile ilgili konu başlığı altında zikredilmiştir. Daha sonra da Enes b. Mâlik tarikiyle nakledilen şu hadise yer verilmiştir: "Enes'in annesi Ümmü Süleym'in yanında bir yetim vardı. Bir keresinde Resûlüllah (s.a.v) bu yetimi gördü ve ona hitaben,

'O yetim sen misin? Kendin büyüymüşsün, bari yaşın büyümesin!' buyurdu. Bunun üzerine yetim kız ağlayarak Ümmü Süleym'in yanına geldi ve Ümmü Süleym, 'Kızcağızım neyin var?' diye sordu. Cârîye şöyle dedi: 'Resûlüllah ebediyen yaşımın büyümemesi için bana bedduada bulundu.' Bu sözü duyan Ümmü Süleym başörtüsünü alarak alelacele çıktı ve Resûl-i Ekrem'e yetişti. Resûlüllah (s.a.v) ona,

'Ey Ümmü Süleym neyin var?' diye sorunca Ümmü Süleym, 'Yetim.kızım, yaşının büyümemesi için ona beddua ettiğini iddia ediyor' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber tebessüm ederek şöyle buyurdu:

'Ey Ümmü Süleym! Ben ancak bir beşerim, beşerin hoşnut olduğu gibi hoşnut olur, beşerin kızdığı gibi de kızarım. Ümmetimin içerisinde hak etmediği halde her kime beddua etmişsem, bunu o kimse için bir arınma ve temizlenme ve kıyamet günü onu Allah'a yaklaşıma vesilesi eyle!' diye Rabbim'e şart koştüğümü bilmiyor musun?"

İmam Müslim bu rivayetin ardından, aynı mânaya geldiğini belirttiği Muâviye (r.a.) hadisini zikrederek konuya son vermiştir.¹⁰²⁵ Yani Hz. Peygamber'in yetim kıza yapmış olduğu beddua ona zarar vermeyecekse,

¹⁰²⁵ Müslim, Birr, 89 vd.

hatta onun için bir arınma ve Allah'a yakınlaşma vesilesi olacaksa, Muâviye'ye (r.a.) yaptığı beddua da aynıdır. İmam Nevevî de *Müslim Şerhi'nde* şöyle demektedir: "Hz. Peygamber'in Muâviye'ye olan bedduası hakkında iki tür yorumda bulunulabilir ki, bunlardan birincisi, bu sözün bir kasıt olmaksızın Hz. Peygamber'in ağzından çıkmış olduğudur. İkincisi ise, Hz. Peygamber kendisini çağırdığında geciktiği için bu Muâviye için bir cezadır. Müslim bu hadisten Muâviye'nin bu bedduayı hak etmediğini anlamış ve dolayısıyla hadisi bu konuda tahrir etmiştir. Diğer musannifler ise hadisi, Hz. Muâviye'nin menkıbeleriyle ilgili rivayetler arasında tahrir etmişlerdir. Zira hakikatte bu, Muâviye'nin lehine yapılmış bir dua halini alacaktır."

Diğer taraftan Zehebî de, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* adlı eserinde, ikinci olarak zikredilen mânaya işarette bulunarak şöyle demiştir: "Belki de bu, Hz. Peygamber'in, 'Allah'ım, ben kime lânette bulunmuşsam veya beddua etmişsem, bunu o kimse için bir arınma ve rahmet vesilesi eyle!' sözü sebebiyle Muâviye'nin lehinde bir menkıbedir denilebilir. Şu bilinmelidir ki, Hz. Peygamber'in bu gibi hadislerde, '*Ben ancak bir beşerim, beşerin hoşnut olduğu gibi hoşnut olur, beşerin kızdığı gibi de kızarım...*' buyurması, Allah Teâlâ'nın, '*De ki: Ben ancak, sizin gibi bir beşerim; ne var ki bana vahyolunuyor...*'¹⁰²⁶ âyetinin açıklamasıdır."¹⁰²⁷

Heva ve heyecan sahibi birtakım kimseler, Hz. Peygamber'e tâzim ve bu tür ifadeleri kullanmaktan Onu (s.a.v) tenzih etmek gayesiyle, böyle hadisleri çabucak inkâr cihetine gidebilirler. Hâlbuki bu tür hadisleri inkâra kalkışmanın imkânı yoktur. Çünkü hadis sahih, hatta mütevâtirdir. Zira belirttiğimiz üzere bu hadisi İmam Müslim, Âişe ve Ümmü Seleme kanalıyla tahrir etmiştir. Hadis ayrıca Ebu Hüreyre, Câbir, Selmân, Enes, Semüre, Ebu't-Tufeyl, Ebu Said (r.anhum) ve daha başka sahâbiler tarikiyle de nakledilmiştir.¹⁰²⁸

Hz. Peygamber'e olan tâzimin İslâm'a uygun olması, öncelikle Resûlüllah'ın getirmiş olduğu sahih ve sabit olan her şeye inanmayı gerektirir. Bu ise, ifrat ve tefrite düşmeksizin, Onun (s.a.v) hem kul, hem

¹⁰²⁶ el-Kehf, 18/110.

¹⁰²⁷ Zehebî. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IX, 171.

¹⁰²⁸ Bk. Ali el-Müttakî. *Kerzî'l-Ummâl*, II, 124.

de Resûl olduğuna inanmakla olur. Kitap ve Sünnet şahitlik etmektedir ki Hz. Peygamber, bir beşerdir; ne var ki hem sahih hadislerin mutlak ifadelerinin, hem de Onun (s.a.v) hayatının gösterdiği kadarıyla O (s.a.v), beşeriyetin en faziletlisi ve efendisidir. Aynı şekilde Allah Teâlâ'nın Ona ihsanda bulunmuş olması ve başka hiç bir beşerde kemâle ermemiş ahlâk güzellikleri ile övgüye layık hasletlerin Onda bulunması, bunu gösterse gerektir. Allah Teâlâ Onun hakkında, "*Şüphesiz sen büyük bir ahlâk üzeresin*"¹⁰²⁹ âyeti de bunu doğrulamaktadır.

Bütün bunlar, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerin bir kısmının, Allah'tan bir vahiy olmadığını gösterdiği gibi, Rabbinden tebliğ amacıyla söyledikleri kapsamına da girmediğini gösterir. Aksine O (s.a.v) bunları, vahyin herhangi bir müdahalesi olmaksızın, beşer sıfatıyla söylemiş ve yapmıştır.

Hz. Peygamber'i Verdiği Haberlerden Bir Kısmı Vahiy Kaynaklı Değildir

Bu husus, sadece ahkâma dair emir ve nehiylerle ilgili olmayıp haberleri de kapsamaktadır. Buna göre Hz. Peygamber bazen bir şey hakkında vahiy eseri değil de, kendi görüşü, beşerî bilgisi ve içinde yaşadığı çevrenin tecrübesiyle bir haber verebilir. Meselâ hurmaların aşılması hususunda verdiği haber de olduğu gibi, bu haber mahalline uygun düşmemesinin yanında, o haberin irad edilmesi için de bir zaruret yoktur. Zaten Hz. Peygamber de sonradan bunun kendi zannı olduğunu ve Allah Teâlâ'dan gelen tevkifî (gaybî) bir emir olmadığını bildirmiştir.

Hastalıkların bulaşması ile alakalı olarak Hz. Peygamber'in vermiş olduğu haberler de bu kabildendir. Buna göre O (s.a.v) önce, "*Hastalıkların bulaşması olmaz*" ve "*ilk olarak hastalığı bulaştıran kimdir?*"¹⁰³⁰ buyurmuş; ancak sonradan bunu başka hadislerle destekleyerek şu hadislerini irad buyurmuştur:

¹⁰²⁹ el-Kalem, 68/4.

¹⁰³⁰ "*Lâ aḥva...*" hadisi, Enes ve Ebu Hüreyre tarikiyle rivayet edilmekte olup "müttefakun aleyh'tir (bk. Buhârî, Tıb, 19, 25, 43-45, 53, 54; Müslim, Tıb, 24; Tirmizî, Kader, 9; İbn Mâce, Tıp, 43). "*Fe men a'da 'l-evvele?*" şeklinde gelen Ebu Hüreyre hadisi de "müttefakun aleyh'tir (bk. Buhârî, Tıb, 25, 53-54; Müslim, Selâm, 101, 102; Ebu Davûd, Tıb, 24).

"Arslandan kaçtığı gibi cüzzamlıdan kaç!"¹⁰³¹

"Develeri hastalıklı olan kimse, sağlıklı olanın yanına yaklaşmasın!"¹⁰³²

Yine Hz. Peygamber'in, taun bulunan bir heldeye girilmesini yasaklaması konusunda Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği yeya tek tek tahrir ettikleri hadislerin tamamı bu şekildedir.

İlk devirlerden bu yana İslâm âlimleri, bu husustaki hadisleri telif edip bağdaştırmak için, muhtelif yollara başvurmuşlardır. Meselâ âlimlerden bazıları, "Hastalığın bulaşıcı olmadığını söyleyen hadislerin, bulaşıcı olma özelliğinin varlığını ifade eden hadisler tarafından neshedildiğini; zira bulaşıcılığın varlığından bahseden hadisler diğerlerinden sonra varit olmuş olup, sonraki öncekini nesheder" demişlerdir. Hâlbuki ilk olarak zikri geçen hadisler, "haber"dir ve haberler arasında nesh sözkonusu değildir. Zira haberler, ya doğrudur ya da yanlış ve yalan.

İbn Kayyim, *Miftahu Dâri's-Saâde* adlı eserinde bu hadislerin arasını telif etmek maksadıyla âlimlerin başvurduğu yöntemlerin tamamını zikretmiştir. Burada bizi ilgilendiren, onun şu sözleridir: "Âlimlerden bazıları da başka bir yönetime başvurarak şöyle demişlerdir: Hz. Peygamber'den gelen haberler iki çeşittir:

a. Vahiy kaynaklı olarak verdiği haberler: Bu tür haberler, gerek zihnin dahilinde gerekse zihin dışında olmak üzere, her yönden haberi verene mutabık olarak hatasız (masum) haberlerdir.

b. Hz. Peygamber'in dünya işleriyle alakalı olarak zanla verdiği haberlerdir ki, diğer insanlar bu hususta Ondan daha bilgilidir. Bu tür haberler, hem ilk şıktaki haberler derecesinde değildir, hem de bunlarla herhangi bir hüküm sabit olmaz.

¹⁰³¹ Buhârî, Tıb, 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 443 (Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir).

¹⁰³² Buhârî, Tıb, 53-54; Müslim, Selâm, 104, 105; İbn Mâce, Tıb, 24, 53; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 406, 434. Hadisi Buhârî ve Müslim Ebu Hüreyre tarikiyle nakletmişlerdir. Hadiste geçen "el-mümrız", uyuz hastalığına yakalanmış deve sahibi, "el-musihh" ise, sağlıklı deve sahibi demektir.

Hız. Peygamber, bu iki tür haber arasında ayırımı giderek kendi yüce konumu hakkında haber vermiştir. Hurmalarını aşıl原因 insanların sesini duyunca, "Bu nedir?" diye sormuş, bu insanların hurma aşıl原因ları bindirilince de, "Onların bunu yapmaktan vazgeçmelerininin hurmalarına zarar vereceği kanaatinde değilim" buyurmuştur. Bunun üzerine aşı yapanlar, hurmalarını aşıl原因mayı bırakmışlardır. Fakat sonuçta hurmalar zayıf ve kötü oldu. Bu durumu gören Hız. Peygamber şöyle buyurdu:

"Ben zannımla haber verdim ve siz, dünyanızın işlerini daha iyi bilirsiniz. Ancak benim Allah 'tan haber verdiklerimi yerine getirin."

Bu hadis, sahîh ve oldukça meşhur olup, nübüvvetin de delil ve alâmetlerindedir. Çünkü, böylesi dünya işlerinden habersiz olan birisi, daha sonra bir beşerin bilmesi imkansız olan bazı bilgi ve ilimlerden haber veriyorsa, Allah Teâlâ'nın bu husustaki genel âdeti, bu bilgilerin ancak Allah'tan bir vahiyyle geldiği yönündedir. Âlemdeki bütün mahlûkatın yaratılışından, cennetlik olanların cennete, cehennemliklerin de cehenneme girmeye kadar olmuş, olmakta ve olacak olan her şey, yer ve göklerdeki gaybî bilgiler, insanların matematik, mühendislik, sanat, yeryüzünün îmarı ve yazma konusunda daha bilgili oldukları dünya ve dünyevî işler, bu işleri elde etme yolları ve ikmal edilmesi hususundaki bilgileri, Hız. Peygamber'in bilgisinden daha çok olmasına rağmen dünya-âhiret mutluluk veya bedbahtlığına vesile olan küçük-büyük bütün sebepler ile dünya ve âhiret maslahat ve sebepleri ile ilgili vermiş olduğu haberlerin tamamı bu cümledendir.

Şayet Hız. Peygamber'in getirmiş olduğu bu hususlar, öğrenme, tefekkür, araştırıp inceleme gibi diğer insanların da yapabileceği yollarla elde edilebilecek şeyler olmuş olsaydı, sözkonusu bu insanlar bunu gerçekleştirebilirler ve bu hususta Hız. Peygamber'in önüne geçerlerdi. Zira onlar, fikir, yazı, hesap, araştırıp inceleme gibi muhtelif sanatlara sahip bulunuyorlardı. Bu durum, Resûlüllah'ın (s.a.v) peygamberliğinin en büyük delillerinden, doğruluğunun da en önemli göstergelerindedir. Onun getirmiş olduğu haberlerde beşerin herhangi bir müdahalesi olmadığı gibi, tefekkür edip çalışmakla elde edilen hususlar da değildir. Nitekim, "O (bildikleri) vahyedilenden başkası değildir. Çünkü onu güçlü kuvvetli ve

*üstün yaratılışlı biri (Cebrail) öğretir*¹⁰³³ âyeti buna delildir. O Cebrail ki, yer ve göklerdeki bütün sırları bilir ve Onu, gaybî bilgilerin mutlak hâkimi (Allah) indirmiş olup, razı olduğu elçiler dışında da kimseye Allah gaybı bildirmez.

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Tıpkı hurmaları aşılamanın tesiri olmayacağına dair vermiş olduğu haber gibi, hastalığın bulaşmasının olmayacağını ifade eden haber de, Hz. Peygamber'in zannına istinad etmektedir. Zira, özellikle bu ikisi yakın ve hatta aynı konu başlığı altındadır. Çünkü hurma filizlerinden erkek tohumun dişisiyle birleştirilmesi sonucunda bunun tesiri, aynı hastalığı bulaştıran ve hastalık kendisine bulaşan kimse ile bu hastalığın ona etkisi gibidir. Şüphe yok ki, her ikisi de şer'î bir hükümle alakası olmayan dünya işlerinden olup bu haberler, Allah Teâlâ'nın sıfat, isim ve hükümlerinden bahseden haberler türünden değildir.

Birbiriyle ilgili bu sebepler çerçevesinde, âdetullaha da uygun olarak, meyvelerin iyi olması için aşılamanın tesiri, develeri hastalıklı olan kimsenin, sağlam olanın yanına yaklaşmasının tesiri gibi, dünyaya ait işlerin hakiki durumu ortaya çıkınca, Hz. Peygamber onların hurmaları aşılmasını onaylarken, develeri hasta olanın sağlam olanın yanına yaklaşmasını yasaklamıştır.

Onlar yine şöyle demişlerdir: "Şayet bu açıdan meseleye yaklaşılarak sözkonusu hadisler hakkında nesh hükmü verilmişse, anlam açıklığa kavuşmuş etmiş demektir ve isimlendirme yani görüntü üzerinde tartışma gereği yoktur. Bu sebeple hadisin râvisi Ebu Selem b. Abdurrahman şöyle demiştir: "Acaba Ebu Hüreyre mi unuttu, yoksa hadislerden biri diğerini nesh mi etti bilmiyorum?..."

Şu halde Ebu Seleme, bir haber olduğu halde bu konuda neshi caiz görmektedir ki bu, meselenin bizim ifade ettiğimiz yönü itibariyledir. Netice olarak İbn Kayyim de, "Bu yaklaşım tarzı güzeldir"¹⁰³⁴ demiştir.

¹⁰³³ en-Necm 53/4-5.

¹⁰³⁴ İbn Kayyim, *Miftâhu Dâri's-Saâde*, II, 267-68.

Ulaşılan Sonuçlar

Bu araştırmamız sonucunda, bize ulaşan Nebevî sünnet içerisinde teşriin kapsamına girmeyen sünnetlerin de bulunduğu ortaya çıkmıştır. Ancak bunlar, idare ve çekip çevirmesi tamamıyla bizlerin akıl ve idrâkine bırakılmış -ki biz bu tür işleri daha iyi biliriz- hususlardır. Sünnetin bir kısmı ise, bütün zaman ve zeminlerde insanlara hitap eden, daimî ve umumî bir teşri' niteliği taşımamakta; bilâkis Hz. Peygamber bu sünnetiyle belli durumlarla ilgili hususî halleri kastetmiş olmaktadır. Bu da, Onun (s.a.v) devlet başkanlığı ve yöneticilik sıfatıyla îrad buyurduğu söz ve fiilleridir. Zira Hz. Peygamber aynı zamanda, Müslümanların devlet başkanı, idarecisi, siyasî lideri ve nihayet yasama, yürütme ve yargı yetkisini uhdesinde bulunduran bir mevkiye sahiptir.

Sünneti bu şekilde dikkatli bir bakış açısıyla araştırıp tetkik etmek, oldukça geniş olan fikhî mirasımız içerisindeki pek çok problemi de çözüme kavuşturacaktır. Bunun misâli, Hz. Peygamber Hayber savaşında elde edilen arazileri savaşa katılanlar arasında taksim ettiği halde, Hz. Ömer'in Irak arazisini taksim etmeyip, gelirlerini mücahitler ve İslâm devletinin koruyucu kuvvetleri ile diğer bazı kimselerin mal-mülk edinmesini istemesi ve bu arazilerin kontrolünün de gelecek Müslüman nesillerinin maslahatlarına bırakılması görüşünü benimsemiş olmasıdır. Bu sebeple Ömer (r.a.), "Öncekiler için de sonrakiler için de hayırlı olacak bir iş yapmak istedim" demiştir. Esasen Muâz b. Cebel'in işarette bulunduğu şey de budur.¹⁰³⁵

Ancak Hz. Ömer'in bu tasarrufu, Resûlullah'a muhalefet olarak yorumlanamaz. Zira Hz. Peygamber'in, uygulamalarında da aynı şekilde Müslümanların hayrı ve maslahatı öne çıkarılmıştır. İbn Kudâme *el-Muğnî* adlı eserinde, "Savaş yoluyla fethedilen topraklar, sahabenin ittifakıyla, bu istila vesilesiyle vakfolunur" sözünü değerlendirirken şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in Hayber arazisini taksimi, İslâm'ın başlangıç döneminde ve ihtiyacın çok olduğu bir dönemde olup, o gün için maslahat böyle yapmayı gerektiriyordu. Daha sonraları ise bu maslahat, arazinin sahiplerine

¹⁰³⁵ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekat*, I, 407-418 (Müessesetü'r-Risâle, X. baskı).

bırakılmasının uygun olacağı şeklinde tezahür etti ki, yapılması gerekli olan da bu idi."¹⁰³⁶

Bunun bir benzeri de, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve Nesâî'nin Muâz b. Cebel kanalıyla naklettikleri şu haberdir: "Hz. Peygamber Muâz'ı Yemen'e vali olarak gönderdiği zaman, ondan buluş çağına erişmiş her kişiden bir dinar veya buna muadil "meâfîr" adı verilen Yemen elbisesi almasını emretmişti."¹⁰³⁷ Buna karşılık Hz. Ömer'in kendi döneminde cizye için başka bir ölçü takdir ettiğini ve cizye vermesi gerekenleri malî durumlarına göre üç kısma ayırdığını görmekteyiz. Ebu Ubeyd ve Beyhakî'nin rivayetine göre o, zengin olanlara senede 48 dirhem, orta hallilere 24 dirhem, gelirleri sınırlı olanlara ise 12 dirhem cizye verme yükümlülüğü getirmiştir.¹⁰³⁸

Şüphesiz bu, Resûlüllah'ın (s.a.v) sünnetine muhalefet anlamına gelmeyip içinde bulunulan zamanın icaplarını gözetmedir. Zira, Şamlılarla Iraklıların durumları, Yemenlilerin durumu gibi olmayıp, bunlar birbirinden farklılık arz etmektedir. Hz. Ömer'in yaptığı da bu farklılığı gözeteerek hükmünü ona göre vermektir. Bu sebeple Buhârî, İbn Ebî Nüceyh'ten şöyle bir haber nakleder: İbn Ebî Nüceyh Mücâhid'e, "Şamlılara dört dinar cizye takdir edilirken, Yemenlilere bir dinar takdir edilmesinin hikmeti nedir?" diye sordum ve şu cevabı verdi: "O, Şamlıların zenginliğini dikkate alarak böyle takdir etmiştir."

İmam Şevkânî şöyle der:¹⁰³⁹ "Hz. Ömer ve diğer sahabîlerin bir dinardan fazla miktarda cizye almalarının sebebi, onların meseleyi Hz. Peygamber'in cizye konusunda belli bir miktar tayin etmemesinin yanında, yukarıda zikri geçen Muâz hadisinin ise umum ifade etmeyip, hususî bir durum için olması, cizyenin bir tür sulh olduğu şeklinde anlamış olmalarıdır."

¹⁰³⁶ İbn Kudâme, *Muğni*, II, 598 (Mısır. Matbautu neşrüs-Sekâfè'l-İslâmiyye neşri).

¹⁰³⁷ Ebu Dâvûd, *Harac*, 29; Tirmizî, *Zekât*, 5 (Tirmizî hadisin "hasen" olduğunu söylemiştir); Nesâî, *Zekât* 8. Öte yandan bazıları rivayeti mürsel olarak nakletmiştir ki, mürsel daha sahihtir. Ayrıca müellif Karadâvî bu rivayeti İbn Mâce'nin de "zekât" bölümünde tahrir ettiğini bildirmekte ise de, tetkiklerimiz İbn Mâce rivayeti-nin sözkonusu ettiğimiz bu rivayeti anlam olarak karşılamadığını ve oldukça farklılık arz ettiğini göstermiştir.

¹⁰³⁸ Şevkânî, *Neylül-Evtâr*, VIII, 217 vd. (Beyrut, Dâru'l-Cîl baskısı).

¹⁰³⁹ Şevkânî, *a.g.e.* VII, 1.217 vd.

Yine şöyle söylemek de imkân dâhilindedir: Bu, Resûlüllah'ın (s.a.v) ümmetin önderi, yöneticisi ve reisi olması hasebiyle ortaya koyduğu siyasi tasarruflar nevindedir. Söz konusu dönemdeki şartların gerektirdiği maslahatlar böyle yapmayı zorunlu kılmıştır. Bu durumda, Hz. Peygamber'den sonra gelen devlet başkanı ve yöneticiler, kendi dönemlerindeki maslahatın gereğini uygulayabilir ve bununla da Hz. Peygamber'e muhalif davranmış olmazlar. Aksine, zaman mekân ve insanların durumlarına göre maslahatın gereğini yaptıkları için, Hz. Peygamber'in rehberlik ve irşadına riâyet etmiş olacaktırlar.

Zina eden bekâr erkek ile bakire kıza, yüz sopa ve bir yıl sürgün cezası verilmesini öngören hadis karşısında, zina cezası olarak Kur'an'da belirlenmiş "celde" ile birlikte sürgün cezasının aynı anda verilemeyeceği görüşünü benimseyen Hanefîlerin görüşü de, burada arz ettiklerimizle örtüşmektedir. Hz. Peygamber'in sürgün cezası vermesini Hanefîler, zaman, zemin ve şartların değişimiyle değişebilecek bir "tâzir" ve "siyaset" olarak yorumlamışlardır. Buna göre devlet başkanı veya yönetici, zina olsun başka hususlarda olsun tâziren bunu uygulayabilir. Meselâ, kadınların fitne ve fesada düşmesine vesile olan Nasr b. Haccâc'ı Hz. Ömer'in Medine'den sürmesi, buna misâldir. Hanefîler ayrıca bu görüşlerini, Hz. Ali'den nakledilen, "O ikisine fitne olarak sürgün yeter!" sözüyle de desteklemişlerdir. Yine Hz. Ömer, içki içen birini ceza olarak Hayber'e sürgün edince, adam Hıristiyan olmuş ve Hirakl'e katılmıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Vallahi! Bir daha hiç bir Müslüman'ı sürgün etmeyeceğim" demiştir.¹⁰⁴⁰

Başka Bir Tembih

Bu araştırmamızın sonunda, insanların dikkatini çekmemiz gerektiğini düşündüğümüz bir diğer husus da şudur: Sünnetin teşri' için olanı ile böyle olmayanı, genel, mutlak ve daimî olanı ile öyle olmayanı, devlet başkanı ve idareci sıfatı ile Hz. Peygamber'den sadır olanı ile olmayanını birbirinden ayırabilmek için, bu sünnetlerin iyi bir tetkike tabi tutulup güzelce araştırılması zorunludur.

¹⁰⁴⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, IV, 135-36 (Bulak baskısı); İbn Âbidîn, *Haşîye*, III, 147.

Bu çalışmamızda görüşlerini naklettiğimiz eski ve çağdaş âlimlerin zikrettikleri taksimi esas olarak ortaya koyduktan sonra, geriye sadece bu esasın sünnette bulunan tasarruflara nasıl sahîh bir şekilde tatbik edileceği meselesi kalmaktadır ki, aslında bu nokta, ayakların kayabileceği ve ifrat-tefrite düşülebilecek kritik bir alandır. Uç noktayı temsil eden ifrat-tefrit çizgisinden ancak, Allah'ın kendilerine basîret verdiği ve şeriatın maksat ve mânaları ile küllî-cüzî kaideler arasında irtibat kurabilen insanlar kurtulabilir. Bu kurtuluş ise, kişinin kendi nefsi yanında başkalarının arzularına uymaktan korunmakla, nassların künhüne vakıf olmakla, araştırıp incelemede gerekli olan titizlik ve gayreti göstermekle ve nihayet Hakk'a vasıl olma arzusuyla hadislerin sahîh ve sakîmini ayırtırmakla olabilir. Tıpkı Hz. Peygamber'in, "*Allah kim hakkında hayır dilerse, onu dinde fakîh kılar*"¹⁰⁴¹ buyurduğu gibi.

Allah'ım! Bize karanlıkta önümüzü aydınlatacak bir nur ihsan eyle; anlaşılması zor meseleleri temyiz edebilme melekesi bahşet; içtihat ederek Hakk'a isabet etmenin her iki ecini de ver; fikir ve kalemimiz sebebiyle meydana gelen sürme ve hatalarımızdan dolayı bizi mağîret eyle; göz açıp kapayıncaya -veya bundan daha az bir süre de olsa- bizleri nefsimize yenik düşürme!

Allahümme âmîn!

¹⁰⁴¹ Buhârî, İlim, 10; İ'tisâm, 10; Müslim, İmâre, 175; Zekât, 98; Tirmizî, İlim, 4; İbn Mâce, Mukaddime, 17; Dârimî, Mukaddime, 24; Mâlik, Muvatta', Kader, 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 306; II, 234; IV, 92, 93, 95, 96, 97, 98.

Sonuç

Bu araştırmanın sonunda tekrar pekiştirmemiz gereken şey şudur: Müslümanların hidayeti için ikinci korunmuş kaynak ve gerek yasama, yargı ile fıkıh alanlarında ve gerekse dâvet, eğitim ile rehberlik alanlarında Allah'ın kitabından sonra ikinci başvuru kaynağı olan- nebevi sünnet; sahip olduğu konumuna ve Hierî 15. asrın başlarında, Miladî 21. asrın arefesinde İslâm ümmetinin şanına uygun bir hizmete ihtiyaç duymaktadır.

Bu, üzerinde bütün İslamî ilmî müesseselerin karşılıklı yardımlaşmaları gereken bir hizmettir. Böylelikle bütün âlem için; güzel yiyecekler, olgun meyveler ve koyu gölgeler çıkmış olsun.

Sünnet konusunda, uydurmacılar ve yalancılar da dâhil olmak üzere bütün ravileri içine alacak ve her birinin tanıtımı, kişilikleri veya güvenilirlikleri ve zayıflıkları hakkında söylenen her şeyi kapsayacak kapsamlı bir "*Hadis Ricali Ansiklopedisi*"ne ihtiyaç duyulmaktadır.

İhtiyaç duyduğumuz bir başka ansiklopedi ise, senedleri ve bütün geliş yollarıyla, Hierî 5. asrın sonlarına kadar, ister basılmış ve isterse el yazması olsun, içinde bulunması mümkün olan her kaynaktan sünneti ve Resûl'e nispet edilen her rivayeti içine alan bir "*Hadis Metinleri Ansiklopedisi*"dir.

Bu iki ansiklopedi, bu büyük çalışmanın ardından arzu edilen hedef olan üçüncü bir ansiklopediyi hazırlayacaktır. Bu da, ümmetin geçmiş

muhakkik âlimlerinin kurallarını koyduğu ince ilmî ölçütlere uygun olarak, ümmetin çağdaş âlimleri içerisinde yer alan ilim ve ihtisas ehli tarafından da onaylanması gereken ve kapsamlı ansiklopediden seçilmiş **“Sahih ve Hasen Hadisler Ansiklopedisi”**dir.

Bu seçilmiş ansiklopedinin, daha kapsamlı şekilde yeniden bablara ayrılarak sınıflandırılması, yeni kapsamlı bir fihristinin çıkarılması; dinî, insanî, toplumsal bütün ilimlere ve sünnetin değindiği diğer ilimlere hizmet edecek, çeşitli sahalardaki araştırmacılara faydalı olacak bir tasnifle de sınıflandırılması gerekir.

Bütün bunlara yardımcı olacak şey ise; Allah'ın insana bu asırda öğrettiği ve onun emrine amade kıldığı çeşitli âletlerin ve gelişmiş cihazların kullanılması gelir ki, bu cihazların en önde geleni, kardeşlerimizin birinin "asrımızın hâfızı" şeklinde isimlendirdiği şu 'computer' veya 'bilgisayar'dır. Doğrusu bilgisayar, hâfız kişiden daha çok iş görmektedir. Çünkü -eğer ondan gerektiği şekilde istifade etmesini bilebilirsek- bilgisayar, bize, öncekilerin yüklenemeyeceği veya hatırlarına dahi gelmeyecek çeşitli, ince ve büyük ilmî hizmetler verebilir.

Katar'daki **“Sünnet ve Siret Araştırmaları Merkezi”**nin, benzeri müesseseler ve merkezlerle de karşılıklı yardımlaşmaları suretiyle, bu doğrultuda kendisinden beklenen rolü yerine getireceğini ümit ediyorum.

Daha sonra ise sünnetin; olayları yorumlayacak, kapalı olan yerleri aydınlatacak, yanlış anlayışları tashih edecek, şüpheler ile bâtil şeylere cevap verecek, bu asrın insanlarına gerekli açıklamalar yapabilmek için onların dili ve mantığıyla yazılmış yeni şerhlere ihtiyacı vardır.

Asrımızda Kur'an; Kur'an'ın tefsirine, mesajları ile cevherlerinin gün yüzüne çıkarılmasına yönelik, bilgi ve kültürüyle modern akla hitap edebilen ve insanları en geniş kapılardan akıllara ve kalplere girdirebilen -hak ettiği şekilde- büyük âlimlere kavuşmuştur.

Bunu; Muhammed Reşîd Rıza, Cemaleddîn el-Kâsımî, Tâhir b. Âşûr, Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, Seyyid Kutup, Mahmûd Şeltût ve başkalarının tefsirlerinde gördük.

Sünnet kitapları -özellikle de Buhârî ile Müslim'in "*es-Sahîh*"ı- tefsir kitapları gibi gelenek ile moderni birleştiren etkili âlimlerden nasiplerini almamışlardır.

Burada meşhur dört "*Sünen*" kitaplarının şerhi hususunda, Hindistan ve Pakistan âlimlerinden bazı kardeşlerimizin etkili gayretleri olmuştur. Fakat bu şerhlerde, nakilcilik ve taklitçilik yönü ağır basmaktadır. Dolayısıyla da bu şerhler, kültürlü ve çağdaş bir insana hitap etmemektedir.

Umulur ki Allah, büyük dâvetçilerden bazısını; Buhârî ile Müslim'in "*Sahîh*"leri için ilmî ve çağdaş bir şerhe muvaffak kılar da bununla İslamî kültüre üstün bir hizmet edilmiş olur.

Duamızın sonu, hamd'in, âlemlerin Rabbi olan Allah'a ait olduğu şeklindedir...

Prof. Dr. Yusuf el-Karadâvî

SÜNNETİ ANLAMADA YÖNTEM

Prof. Dr. Yusuf el-KARADÂVÎ

Bu eserimde; fakih olsun, dâvetçi olsun, daha çok sünneti ele alırken uymamız gereken temel prensipler ile sünneti 'sahih' olarak anlayabilmemiz için gerekli esasları ve kuralları açıklama üzerinde durdum. Yalnız bunu yaparken; sünnetin zahirine (lafzına) sarıldığı halde özünü ihmal etmek suretiyle harfi (şekilci) hareket eden kimselerin dar yaklaşımlarından uzak kalmaya çalıştım. Yine evlere kapılarından değil de başka yerlerden giren, iyi yapamayacağı işlere burunlarını sokan, Allah ve Resûlü (s.a.v) hakkında bilmedikleri şeyleri söyleyen ve sünneti küçümseyenlerin sulandırılmalarından da uzak durmaya çalıştım.

Kitabımın ilmî ve güvenilir olmasına, her sözü sahibine dayandırmaya ve her iddiayı deliliyle desteklemeye, başkalarının eserlerinde karşı çıktığım durumlara kendim düşmeyeyim diye sadece 'sahih' veya 'hasen' hadislerle delil getirmeye ve nurlarıyla aydınlanmak ve metotlarından yararlanmak için, özellikle selefi sâlih'in başta olmak üzere ümmetin değerli âlimlerine de başvurmaya çalıştım.

Doğrusu masum olan Nebî (s.a.v)'den başka herkesin görüşü alınabilir de, terk edilebilir de. Sünneti, gerek azgın düşmanlarından ve gerekse -iyi niyet ve ihlâslarına rağmen- iyi yaptıklarını zanneden, gerçekte ise ufuklarının darlığı nedeniyle sünnete karşı kötülük yapan sünnet taraftarlarının da yanlış tutumlarına karşı insafli olmaya çalıştım.

Prof. Dr. Yusuf el- Karâdâvî

